

DEBRECEN ERDŐGAZDÁLKODÁSA
Penyigey Dénes • A XVIII. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN

AGRÁRTÖRTÉNETI
TANULMÁNYOK 7.

Penyigey Dénes

Debrecen
erdőgazdálkodása
a XVIII. században
és a XIX. század
első felében

Akadémiai Kiadó • Budapest

AGRÁRTÖRTÉNETI
TANULMÁNYOK 7.

Penyigey Dénes

Debrecen erdőgazdálkodása a XVIII. században és a XIX. század első felében

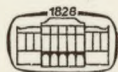
Agrártörténeti tanulmányok 7.

A kötet Debrecen szabad királyi város erdőgazdálkodásával foglalkozik, feltárva annak XVIII. századi történetét egészen 1848-ig, a jobbágyfelszabadításig.

Ismerteti a város korábbi erdőgazdálkodását, azt a folyamatot, melynek során Debrecen jelentős kiterjedésű erdőkhöz jutott vásárlás, illetve bérbevétele útján.

Fényt derít az erdőhasználat, a fakitermelés, a fához való jog gyakorlásának, az erdei legeltetésnek és a fafelhasználásnak számos oldalára.

Bemutatja az erdészeti hivatalok és intézmények tevékenységét és elemzi a királyi kamara intézkedéseinek a debreceni erdőgazdálkodásra gyakorolt hatását.

Akadémiai Kiadó, Budapest

Az Agrártörténeti tanulmányok
eddig megjelent kötetei

Oláh József

Az akasztó-vésztői uradalmak
gazdálkodása a XIX—XX. század
fordulóján

Szabó István

A magyar mezőgazdaság története
a XIV. századtól az 1530-as évekig

Halász Péter

A termelőszövetkezeti mozgalom
története Apátfalván

A magyar mezőgazdaság
a XIX—XX. században
(1849—1949)

Szerkesztette

Gunst Péter, Hoffmann Tamás

Tóth Tibor

A mernyei uradalom
a feudális rend
utolsó szakaszában

Wellmann Imre

A magyar mezőgazdaság
a XVIII. században

Akadémiai Kiadó, Budapest

DEBRECEN ERDŐGAZDÁLKODÁSA
A XVIII. SZÁZADBAN
ÉS A XIX. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN

DEBRECEN
ERDŐGAZDÁLKODÁSA
A XVIII. SZÁZADBAN
ÉS A XIX. SZÁZAD
ELSŐ FELÉBEN

1851

/1866/

AKADÉMIAI KIADÓ • BUDAPEST 1980

AGRÁRTÖRTÉNETI TANULMÁNYOK 7.

SZERKESZTI

AZ AGRÁRTÖRTÉNETI SZEMLE SZERKESZTŐ BIZOTTSÁGA

SZERKESZTŐ

GUNST PÉTER

HOFFMANN TAMÁS

1851

/1866/

PENYIGEY DÉNES

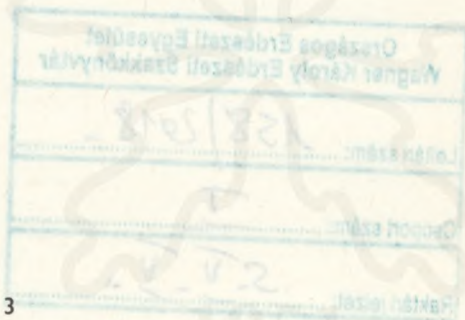
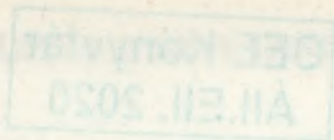
OEE Könyvtár
Áll.Ell. 2020

DEBRECEN ERDŐGAZDÁLKODÁSA A XVIII. SZÁZADBAN ÉS A XIX. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN

Országos Erdészeti Egyesület Wagner Károly Erdészeti Szakkönyvtár	
Leltári szám:	158/2018
Csoport szám:	I
Raktári jelzet:	S.V.V.

AKADÉMIAI KIADÓ • BUDAPEST 1980

ISBN 963 05 2030 3

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1980

A kiadásért felel az Akadémiai Kiadó igazgatója

Felelős szerkesztő: Baik Éva

Műszaki szerkesztő: Kiss Zsuzsa

A borító- és kötéstervez Somlai Vilma munkája

Terjedelem: 31,85 (A/5) ív — AK 939 k 8082

80.7118 Akadémiai Nyomda, Budapest — Felelős vezető: Bernát György

HU—ISSN 0324—7856

Printed in Hungary

TARTALOMJEGYZÉK

ELŐSZÓ 9

I. BEVEZETÉS 13

 Levéltári források 16

 Irodalom 21

 Jegyzetek 21

II. AZ ERDŐS BIRTOKOK TÖRTÉNETE 24

 1. A város birtokszerzései 24

 2. A tizenegy erdőbirtok története 26

 Jegyzetek 35

III. DEBRECEN ERDŐGAZDÁLKODÁSA A XVIII. SZÁZAD ELŐTT 39

 Jegyzetek 54

IV. A VÁROS ERDEINEK ÁLTALÁNOS ÁLLAPOTA 57

 1. A debreceni erdők állapota a XVIII. században 57

 2. A város erdeinek pusztulása a XIX. század elején 59

 3. Az erdők állapota 1829-ben 61

 Jegyzetek 75

V. ERDÉSZETI HIVATALOK ÉS TISZTSÉGEK 78

 1. Erdőkezelők, erdőinspektorer 78

 2. Az erdőmesterek 82

 3. Erdőmesteri instrukciók 96

 4. Az erdő-szuperinspektorság 98

 5. Indagátorok (erdőszők) és praktikánsok 99

 6. Rőzsebiztosok és kommiszáriusok 101

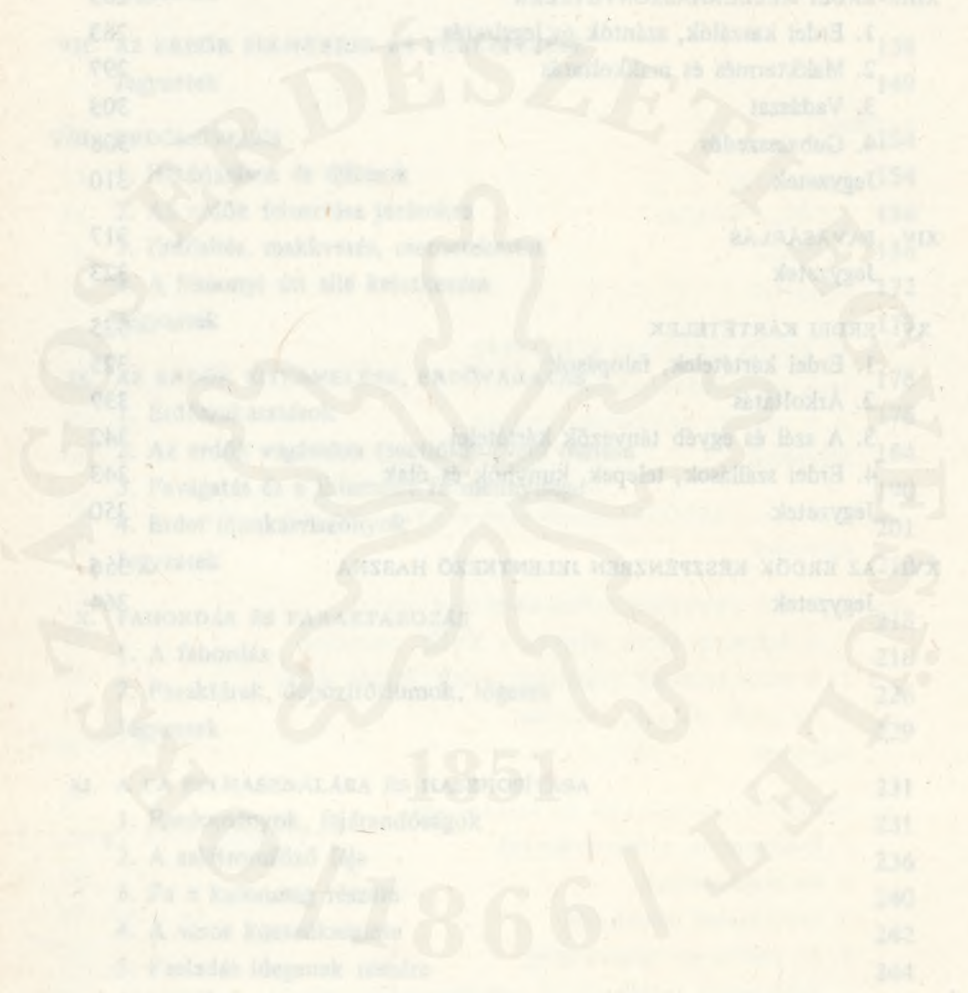
 7. Erdőpásztorok, csőszök 102

 8. Tűzörzök 107

 Jegyzetek 110

VI. FELSŐBB HATÓSÁGOK INTÉZKEDÉSEI	118
1. Fő-erdőinspektorság	118
2. A királyi biztosok rendelkezései	121
3. Felsőbb hatóságok erdészeti rendelkezései	127
4. Az erdészeti sérelmek az országgyűlések előtt	133
Jegyzetek	135
VII. AZ ERDŐK FELMÉRÉSE ÉS TÉRKÉPEZÉSE	138
Jegyzetek	149
VIII. ERDŐMŰVELÉS	154
1. Határjárások és újítások	154
2. Az erdők felosztása járásokra	156
3. Erdősítés, makkvetés, csemetekertek	156
4. A Simonyi úti allé keletkezése	172
Jegyzetek	173
IX. AZ ERDŐK KITERMELÉSE, ERDŐVÁGATÁS	178
1. Erdőszakasztások	178
2. Az erdők vágásokra (sectiókra) való osztása	184
3. Favágatás és a kitermelt fa mennyisége	190
4. Erdei munkásviszonyok	201
Jegyzetek	212
X. FAHORDÁS ÉS FARAKTÁROZÁS	218
1. A fahordás	218
2. Faraktárak, depozitóriumok, lógerek	226
Jegyzetek	229
XI. A FA FELHASZNÁLÁSA ÉS HASZNOSÍTÁSA	231
1. Faadományok, fajárandóságok	231
2. A salétromfűző fája	236
3. Fa a katonaság részére	240
4. A város közszükséglete	242
5. Faelladás idegenek részére	244
Jegyzetek	247
XII. FAOSZTÁS A POLGÁRSÁG RÉSZÉRE	251
1. Faosztás, faporciók	251
2. Épületfaosztás a cívisek részére	265

3. Egy kompetencia tűzifa-ölbe hány szál épületfát számítottak?	270
4. A faválság ára	273
5. Gallyhordás	276
Jegyzetek	278
XIII. ERDEI MELLÉKHASZONVÉTELEK	283
1. Erdei kaszálók, szántók és legeltetés	283
2. Makktermés és makkoltatás	297
3. Vadászat	303
4. Gubacszedés	308
Jegyzetek	310
XIV. FAVÁSÁRLÁS	317
Jegyzetek	323
XV. ERDEI KÁRTÉTELEK	325
1. Erdei kártételek, falopások	325
2. Árkoltatás	339
3. A szél és egyéb tényezők kártételei	342
4. Erdei szállások, telepek, kunyhók és ólak	343
Jegyzetek	350
XVI. AZ ERDŐK KÉSZPÉNZBEN JELENTKEZŐ HASZNA	356
Jegyzetek	364

1. Erdőgazdálkodás általános fogalmai	1
2. Erdőgazdálkodás története	2
3. Erdőgazdálkodás feladatai	3
4. Erdőgazdálkodás szervezése	4
5. Erdőgazdálkodás jogi szabályozása	5
6. Erdőgazdálkodás gazdasági szerepe	6
7. Erdőgazdálkodás környezeti szerepe	7
8. Erdőgazdálkodás társadalmi szerepe	8
9. Erdőgazdálkodás oktatási szerepe	9
10. Erdőgazdálkodás kutatási szerepe	10
11. Erdőgazdálkodás közéleti szerepe	11
12. Erdőgazdálkodás jövője	12
13. Erdőgazdálkodás és a környezetvédelem	13
14. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	14
15. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	15
16. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	16
17. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	17
18. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	18
19. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	19
20. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	20
21. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	21
22. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	22
23. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	23
24. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	24
25. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	25
26. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	26
27. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	27
28. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	28
29. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	29
30. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	30
31. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	31
32. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	32
33. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	33
34. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	34
35. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	35
36. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	36
37. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	37
38. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	38
39. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	39
40. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	40
41. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	41
42. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	42
43. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	43
44. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	44
45. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	45
46. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	46
47. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	47
48. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	48
49. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	49
50. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	50
51. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	51
52. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	52
53. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	53
54. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	54
55. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	55
56. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	56
57. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	57
58. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	58
59. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	59
60. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	60
61. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	61
62. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	62
63. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	63
64. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	64
65. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	65
66. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	66
67. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	67
68. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	68
69. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	69
70. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	70
71. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	71
72. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	72
73. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	73
74. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	74
75. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	75
76. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	76
77. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	77
78. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	78
79. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	79
80. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	80
81. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	81
82. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	82
83. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	83
84. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	84
85. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	85
86. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	86
87. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	87
88. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	88
89. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	89
90. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	90
91. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	91
92. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	92
93. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	93
94. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	94
95. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	95
96. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	96
97. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	97
98. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	98
99. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	99
100. Erdőgazdálkodás és a természetvédelem	100

Az Agrártörténeti Szemle szerkesztő bizottsága megtisztelő kötelességének tesz eleget, amikor egyik – elhunyt – tagjának, *Penyigey Dénes*nek eddig napvilágot nem látott munkáját teszi közzé e sorozat keretében. A kegyelet érzésén túl azonban számos olyan szempont merül fel e munka kiadásával kapcsolatban, amelyek kifejtése nem csupán a szerző személyéhez, tudományos fejlődéséhez kapcsolódik, hanem alkalmas bizonyos tudománytörténeti problémák egy alkotó munkásságában megvalósuló konkrét megközelítéséhez is.

Penyigey Dénes 1909. április 18-án látta meg a napvilágot Kolozsvárott, művelt, nemesi származású, értelmiségi-katonatiszti családban. Édesapja nyugalmazott ezredesként hunyt el 1935-ben. 1935-ben anyai nagatyjától 326 kat. holdnyi földet örökölt, egy tanyát Nyíradony határában, Tamási pusztán, melyen saját kezeléssel gazdálkodást folytatott. Származása, életkörülményei tehát nem feltétlenül a tudományos pálya felé terelték.

Érdeklődése azonban győzedelmeskedett egyéb csábítgatások felett. Az érettségi után a debreceni Gazdasági Akadémia hallgatója lett, melyet a diploma megszerzése után sem hagyott el. 1930-ban kapott oklevelet, de a Gazdasági Akadémián maradt mint magányakornok. Egyidejűleg pedig folytatta tanulmányait a debreceni tudományegyetem bölcsészkarán. 1934-ben nyerte el végbizonyítványát a bölcsészkaron, ahol történelmet, filozófiát és más humaniorákat hallgatott. Részben ezzel egyidejűleg, majd a bölcsészdiploma megszerzése után ugyancsak Debrecenben, a jogakadémián jogot hallgatott, melyből a szigorlatok letétele után végül is 1947-ben kapott diplomát.

Közben egyfolytában tevékenykedett a debreceni Gazdasági Akadémián. 1934-ig a tangazdaságban működött, 1934-től a növénytermesztési tanszéken. 1936 januárjában nevezték ki végleges mezőgazdasági akadémiai gyakornokká, 1938-ban pedig tanársegéddé. 1940-ben az akkor megnyílt debreceni Gazdasági Tanintézethez került át, és ott a növénytermesztési tanszékot vezette. 1940 végén nevezték ki rendes tanárrá. Itt működött egészen 1945 januárjáig mint a növénytermesztés tanára.

Ma már nem lehet hitelt érdemlően megállapítani, hogy mennyiben tudatos felkészülésről volt szó, s mennyiben csupán az érdeklődés kezdeti fellángolásáról, amikor a fiatal Penyigey Dénes egyszerre három hivatás szakmai előfeltételeit igyekezett megszerezni. Akár tudatos volt ez, akár nem, az eredmény mindenképpen azonos: előtanulmányai feltétlenül alkalmassá tették Penyigeyt arra, hogy az új szempontokat érvényesítő, modern agrártörténeti kutatások egyik kezdeményezője legyen. S ez a vonal már

igen korán, pályája kezdetén jelentkezett, majd mind erősebbé vált. 1929-ben még egy kimondottan mezőgazdasági témáról publikált hosszabb elemzést,¹ de 1931-ben már egyszerre jelentkezik mezőgazdasági témájú s agrártörténeti tárgyú dolgozattal.² Irodalmi tevékenysége pedig ettől kezdve egyértelműen történeti, azaz agrártörténeti. Írásai, amelyek elsősorban debreceni orgánumban, valamint szakfolyóiratokban jelentek meg, szinte kivétel nélkül valamilyen történeti témát tárgyalnak.³ A fiatal kutatóban néhány év alatt győzött az agrártörténeti kutatások iránti vágy.

Penyigey nem áll egyedül azok között, akik ugyancsak a mezőgazdasági kutatások felől indultak el, hogy így vagy úgy agrártörténeti kutatásokat is végezzenek. Már korán megmutatkozik ez a jelenség, elég itt csupán a 19. század második feléből Balás Árpádra, Rodiczky Jenőre, Enesei Dorner Bélára utalni. Tudunkkal azonban egyedül áll közöttük felkészültség terén. Ő ugyanis a debreceni bölcsészkaron elsajátította a történetírói mesterség szakmai alapjait, pl. az oklevélolvasást, a kutatás módszertanát, míg korábbi – és részben későbbi – kortársai ezzel nem büszkélkedhetnek. De a történész céh is mindmáig csupán egyetlen olyan tudóst ismer – Wellmann Imrét –, aki megszerezte a mezőgazdasági képesítést, ami megkönnyítette számára azt, hogy a mezőgazdasági termelés számos kérdésében történetileg is jártasságra tegyen szert. Ezzel Penyigey tulajdonképpen kiművelte magában azt az ideális kutatót, aki egyformán otthon van mindkét szakma belső kérdéseiben. Hogy ez mennyire így van, arra olvasmányai, saját kutatásai mellett utalnak azok a munkák is, amelyeket életének ebben a tudományos kutatás számára igen termékeny másfél évtizedében hozott létre. Jegyzetei, olvasmányai alapján igen tájékozott volt kora történeti, agrártörténeti irodalmában, sőt, maga is kísérleteket tett arra, hogy pl. a Századokban publikáljon (mint azt Csapody Csaba könyvéről szóló ismertetése is tanúsítja).⁴ Kutatási témáinak szinte teljes irodalmát áttekintette, amihez hozzásegítette, hogy kezdettől fogva párosult benne a kutatási vágy a könyvgyűjtő szenvedélyével. Számos könyvészeti ritkasággal rendelkezett, elsősorban a magyar agrár-szakirodalom korai jelentkezése érdekelte. Ilyen irányú gyűjtőtevékenységének jelentős része tanyájának lakóépületében a debreceni páncélos csata tüzeiben semmisült meg.

A felszabadulás előtti másfél évtized kutatásainak középpontjába két téma került: a debreceni erdőgazdálkodás történetének egy szakaszát bemutató tanulmány, amelyet e sorozatban közlünk, valamint egy olyan munka, amely a magyarországi agrár-szakirodalom kibontakozását mutatja be. Ez utóbbi kézírata máig nem került elő. Az előbbi munka tulajdonképpen doktori disszertációja volt, mely a 30-as évek végén készült el.

A vezérfonal, amely végighúzódik az e kötetben közölt munkán, az, hogyan lehet összeegyeztetni a történész álláspontját az agrárszakemberével, adott esetben az erdőszével. Munkájával Penyigey sikeres, talán mindmáig a legsikeresebb kísérletet tette mindazok közül, akik az agrártudomány felől indultak el a közelítés útján, hogy valahol útközben találkozzanak a történettudománnyal. S nem csak külsődleges jegyekre gondolunk. Ő valóban igyekezett a történettudomány kutatási és módszertani szempontjait magáévá tenni a feldolgozás során. Nemcsak külsőségekben törekedett erre, egyes munkák idézetésével stb., hanem valóban megismerte a korabeli, első-

sorban magyar és német nyelvű gazdaságtörténeti irodalom eredményeit, s igyekezett is szempontjaikat alkalmazni. Éveket töltött a debreceni levéltár falai között kutatással. Munkája igen gazdag levéltári anyagra épül, s a nyomtatott irodalom teljességének ismeretével felfegyverkezve nyúl ehhez az anyaghoz.

A tanulmány konkrét érdemeinek, eredményeinek felsorolása nem lehet feladatunk. Csupán arra szeretnénk még utalni, mekkora vesztesége a hazai agrártörténeti kutatásoknak, hogy 1945 után a szerző évtizedeken át a gyakorlati agrárpolitika sodrában nem jutott annyi szabad időhöz, hogy hasonló színvonalú agrártörténeti munkákat hozhatott volna létre. Pedig tervezte – több alkalommal is – egyik vagy másik kedvenc témájának esetleges feldolgozását. Egy kisebb, a dohányról szóló munkája mellett csupán Tessedik Sámuelről készült monográfiája maradt ránk (kiadása előkészületben), többre nem futotta a napi munkák által igénybe vett erejéből. Támogatta az agrártörténeti kutatásokat, kezdettől tagja volt az MTA Agrártörténeti Bizottságának és az Agrártörténeti Szemle szerkesztő bizottságának is. Élete példázza azt az utat, amelyen a mai kutatásnak szervezetiesen haladnia kellene ahhoz, hogy megfelelő képzettségű szakemberek tovább tághassák az agrártörténeti kutatások horizontját.

*

Néhány szót a tanulmány közzétételéről. Az eredeti kézirat jóval terjedelmesebb, mint amit itt közlünk.⁵ Számos rövidítést tett elkerülhetlenné maga az idő, az, hogy a szerzőnek első komolyabb munkájáról van szó, amely még magán viseli a kezdő szakember tapasztalatlanságának nyomait. Figyelembe vettük azonban a rövidítéseknél a szerző elképzeléseit, akivel e sorok írója 1962 és 1973 között több alkalommal is beszélt e munka esetleges kiadásának körülményeiről. A levéltári jelzeteket úgy hagytuk, amint azt az eredeti kézirat tartalmazta; ha a debreceni levéltár felépítése meg is változott, az idézett anyagot az eredeti jelzetek alapján is minden további nélkül meg lehet találni.

Amennyire lehetett, tiszteletben tartottuk a szerző stílusát. Talán nagyobb mértékben is, mint tettük volna élő szerző esetében. A stílus ugyanis nemcsak magának az embernek, hanem annak a korszaknak a jelzője is, amelyben az ember alkotott. Penyigey Dénes stílusa is ilyen. Maradjon meg lehetőleg mindenhol, ahol csak lehetséges, eredeti zamata, még akkor is, ha ma már más ízekhez vagyunk szokva.

S végül: a szerző egybevetései a „mával”, a „mi korunkkal” természetesen az 1930-as évek végét idézik.

Gunst Péter

JEGYZETEK

¹ A szintetikus műtrágyák és jelentőségük. Széchenyi Évkönyv, 1929. 19–36. o.

² Adatok a zöldtrágyázás mezőgazdaságtörténetéhez. Debreceni Szemle, 1931. 154–163. o.
A körte magyarországi szerepéről XVI. és XVII. századbeli gyümölcsöseinkben és konyháinkban. Kertészeti Szemle, 1931. 10. 286–294. o.

³Az 1930-as években több témával is igen mélyen foglalkozott: A szerbtövis (Xanthium spinorum L.) fellépésének és irtásának története. Debreceni Szemle, 1933. április. 133–145. o. A magyar szarvasmarha-tenyésztés és kereskedelem múltjából. Magyar Gazdák Szemléje, 1934. április, 177–183. o. és május, 214–228. o. – A görögdinnye a XVI. században. Kertészeti Szemle, 1934. szeptember, 275–280. o. – Régi magyar gyümölcsfaültetési és -kezelési utasítások a XVI. század második feléből. Kertészeti Szemle, 1935, április, 100–104. o., május, 131–134. o. – A hernyók tömeges megjelenésének és irtásának adatai a mezőgazdaság és a kertészet múltjából. Debreceni Szemle, 1935. június, 261–278. o. – Aranyat termő szőlők meséjének cáfolata a XVIII. század első feléből. Természettudományi Közlöny, 1939. 180–181. o. A mezőgazdaság története. Új Lexikon (Dante-Pantheon kiadás). 1936. V.k. 2705–2711. o.

⁴L. a Századok 1936. szeptemberi számában.

⁵A debreceni erdőgazdálkodás történetét tárgyaló munkának több részletét, illetve az anyaggyűjtés során érdekesnek talált, de abban fel nem dolgozható témákból többet is cikkek formájában közzétett: Adatok a vetési varjak XVIII. század végi és XIX. század eleji telepes fészkeléseihez és kártételeihez Debrecen város levéltárából. Debreceni Szemle, 1941. november 4. – A kaszálók és a legeltetés Debrecen város régi erdőgazdálkodásában. Debreceni Középfokú Gazdasági Tanintézet Évkönyve. 1940/41. 15–36. o. – 1830-i jelentés Debrecen város levéltárából a szerbtövissről. Természettudományi Közlöny, 1938. december. – Szemelvények a növényvédelem múltjából. Magyar Gazdák Szemléje, 1941. 299–305. o. – A vadászat és a gubacsszedés mint mellékhaszonvételek Debrecen város régi erdőgazdálkodásában. Debreceni Szemle, 1941. július–szeptember.

Ha végigtekintünk az Alföld téres rónáságain, a Tiszántúl kopár szikeseinek közvetlen szomszédságában élénk, üde zöld oázison nyugszik meg a szemünk. Ezt a környezettől élénken elütő foltot Debrecen és annak tekintélyes határa képezi, mely nemcsak ligetekkel, hanem tekintélyes nagyságú erdőterületekkel is ékesített.

Az Alföld, különösen a Tiszántúl kopársága ugyanis Debrecen határában törik meg, ahol nagy kiterjedésű, már régóta a város birtokában volt erdőterületekkel találkozunk. Hegyvidéki rengeteghez szokott és szoktatott erdész szeme ugyan nemigen látja bennük azt a típust, fafajokat, zártságot, miket ideálként maga elé állít, s milyenekben az erdősebb vidékeken gyönyörködhetik, azonban a mostoha viszonyok és az ellentétes irányban ható tényezők ellenére sem tagadja meg az erdő önmagát. Bár a vákancsos kenyerét a szó szoros értelmében vérrel verejtékessé teszi, és a folytonos kísérletezgetés, a beékelt szántók és kaszálók tulajdonosaival, nemkülönben a mérték-telenül gyakorolt legeltetési szolgalmak haszonélvezőivel folytatott állandó viaskodás a kezelőszemélyzet arcára is mély barázdát von, de végül mégis kielégítően érezteti áldásos hatását.

Könnyű erdővel, fásítással foglalkozni ott, ahol a természet önkéntes útmutatásait külső tényezők nem zavarják, és éppen ezért minden elismerlést megérdemlő ott, ahol a természeti nehézségek leküzdésén kívül még ilyenekkel is számolni kell.

Régebben, mikor még bőviben voltunk az erdőknek, megengedhettük magunknak a síksági erdők ilyen jellemzését: „Csak olyan délibáb természetű erdők, mint az alföldiek, melyekből eltűnik a fa, ha hozzájuk közel megyünk, s az erdők nyomorék hirdetője marad vissza.”¹

Ma már azonban ezek a régebben lenézett alföldi erdők is elsőrendű nemzeti kincssé léptek elő. Ha, mint az alföldi erdősegek általában, a debreceniek sem közelítik meg a róluk alkotott ideált, ez őseink érdemeiből mit sem von le, sőt nehéz küzdelmeiket annál nagyobb fénnel ragyogtatja. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül ugyanis, hogy századokra visszamenőleg a város erdeinek haszonvétele, története egyéb őstermelési ágakkal, nevezetesen pedig a mezőgazdálkodással és az állattenyésztéssel a legszorosabb kapcsolatban állott. Közismert dolog pedig, hogy ezek érdekei még ma is gyakran szemben állnak az erdővel. E tekintetben az akkori gazdasági élet még kevésbé tudott felülemelkedni a szűkebb értelemben vett ágazati érdeken.

A Debrecen körül elterülő erdősegek majdnem kivétel nélkül a város tulajdonában voltak, és azok művelése, gondozása, ápolása, kihasználása mindenkor a közösség

feladatát képezte. Ennek derekasan meg is felelt, s nemhiába írták a XIX-ik évszázad második tizedében a királyi biztosok és a kamara nagymérvű beavatkozásai ellen tiltakozva „Ezen Város Elöljárói a 16. század elejétől fogva, amidőn a mostani erdők praediumait megszerzették az Erdők nevelésére több plánumokat, próbákat, és Rendeletet tettek, melyeknek az Erdők nevelésére nézve oly szerentsés kimenetele volt, hogy az Erdőknek mostani vételét főképen azoknak lehet tulajdonítani.”²

Debrecen város erdőgazdálkodása messze kiemelkedő jelentőséggel rendelkezik, hiszen a Tiszántúlon, de szinte az egész Alföldön az egyetlen olyan helynek ismerhető el, ahol az erdő mindig elsőrendűen fontos tényezőként szerepel, és céltudatos művelése és védelme évszázadokra lenyúló gyökerekből táplálkozik. E tekintetben a speciális városi kultúra Debrecen múltjához az erdőközösség sajátos és nyomokban még jelenleg is élő alakját fejlesztette ki, és annak igen magas fokáig jutott el. Éppen ezért is érdekes Debrecen erdőgazdálkodásának története, mivel e tekintetben egyedülálló, s így a magyar gazdaságtörténetben úrt hivatott betölteni.

A városnak mint közületnek gazdálkodása élesen különbözött a magánüzemek hasonló tevékenységétől, amit a megítélésnél nem szabad szem elől téveszteni. Komplikálta ezt még Debrecen szabad királyi jellege, minél fogva főleg gazdasági tekintetben igen erős irányításnak volt kitéve. Főleg az erdő volt az a terület, ahol legkorábban, már a XVIII. század második felében az irányított gazdálkodás egy nemével találkozunk. A királyi biztosok működése és a kormányzások rendeletei körvonalazták az erdőgazdálkodás részleteit, amelyek következtében az eltérés a magángazdaságoktól még élesebb lett.

Kutatásaink eredményeképp egy alföldi magyar város évszázadok alatt összeforrott gazdasági egységének, tág horizonttal rendelkező céltudatos tevékenységének a gyümölcsét ismerhetjük fel virágzó erdőkultúrájában.

A magyar gazdaságtörténeti szakirodalomban szép számmal találunk munkákat, melyek egy-egy uradalom, ritkábban város erdőgazdálkodásának múltját dolgozzák fel. Szempontunkból azonban bővebb felhasználásukat korlátozza az a tény, hogy az adott helyen az erdőgazdálkodás kivétel nélkül a legfőbb ág, így ezek a munkák is az itteniektől nagymértékben eltérő körülményekre vonatkoznak. Az erdőkkel foglalkozó gazdaságtörténeti munkák ugyanis területileg véve hegyvidékekre korlátozódnak, ahol nemcsak az erdő jelentősége múlta felül az itteni arányt, hanem a kitermelés és feldolgozás kerül előtérbe, szemben a debreceni erdőségekkel, ahol a felújítás és védelem képezte a munka túlsúlyát.

A kor, mellyel részletesebben foglalkozni fogunk, általános erdőtörténet szempontjából is az erdővédelem megvalósításának ideje. Éppen ezért választottam ki a XVIII. századot és a következő első felét, mert az előző idők még nem mutatnak rendszeres erdőgazdálkodást, csak erdőhasználatot, amikor mindentől eltekintve az egyetlen cél az esztendőnként szükségelt famennyiség kitermelésére irányult, míg a jelzett időszak már sok fontos körülmény érvényesítése elől sem zárkózott el.

A XIX. század második felével kezdődő korszakra vonatkozó erdészeti viszonyokat alapos és jó tanulmányok tárgyalják, ami miatt munkámnak ez irányban való kiterjesztését mellőzni voltam kénytelen.³

Az erdőkkel kapcsolatos felfogás, nemkülönben az e téren jelentkező különféle áramlatok érvényesülését jól jellemzi mezőgazdasági szakirodalmunk egyik úttörője, Nagyváthy János, mikor a következőket írja: „Az elmúlt Században azt tartották a Német országiak közönségesen, hogy a fejsze kitérjen a sarló elől mindenütt. Amellyel azt akarták jelenteni, hogy az Erdőket ki kell irtani, és szántóföldnek fordítani. Az említett példabeszédnek erősítésére Eckhart azt mondja: A fának fogyatkozása miatt egy sem, de a kenyérszűkében sokan meghalnak. Merem mondani, hogy ha Eckhart most élne, és a kemény telek idején népesebb városainkat megjárná; több hideg miatt szenvedő embereket találna; mint éhhalókat.”⁴

Az erdőpusztítás a különböző népek gyermekbetegségei közé tartozik, melynek fokozatain a kisebb egységeknek is át kellett esni. Debrecen rendkívül szerencsés volt e tekintetben, mert hamar átesett azon a korszakon, mely az erdőben a magasabb gazdasági kultúra akadályát látja, és ez irányzattal szemben immunizálta magát. Itt főként a mező- és erdőgazdálkodás közötti ellentétek jelentkeztek, melyek leginkább az utóbbi területén folytatott legeltetés kérdése körül dúltak.

Az alföldi városok levéltárai tele vannak az erdő fenntartása és kezelése mikéntjét megszabó felsőbb utasításokkal. Különösen egyes gyorsabban növő fafajták, mint a fűzfák ültetésével kapcsolatban bocsátottak ki nagyszámú rendelkezést. Ez úton szeretnék volna ugyanis megszüntetni az ez idő tájt már igen súlyosan jelentkező fáinséget, melyről a kor egyik legjelesebb szaktanulmánya így ír: „Ki látott életében más tartományban ojjan hallatlan szorultságot, ennyi erdővel bíró országban, mint amennyi a mi határunkban benn van, hogy egy öl fa, akkor is, mikor a búza 50 forint (?) volt, ekkor is, mikor ez öt forint, 36–40 forinton kelljen? A gabona hol jól, hol rosszul, a fa egyformán terem.”⁵

A következő lapokon egy város hétköznapijai elevenednek meg, a szükséges betevő falat mellett az éghajlatunk alatt nélkülözhetetlen tüzelő megszerzésének küzdelmei. Éppen ezért, ha talán némelyek túlságosan részletesnek találják munkám, annak védelméül csak azt hozhatom fel, hogy a múlt eme kis részének lehető alapos felelevenítésére törekedtem. Eközben főleg a külsőbb hatások mellett a községi gazdálkodás tevékenységét iparkodtam kidomborítani, és ezen tervemnek minden részletre kiterjedő megvalósítására törekedtem. Nézetem szerint ugyanis a magyar gazdaságtörténeti irodalom éppen e téren gyöngye, s az egyes gazdálkodási ágak szervezetének, üzemek életének leírása közben, főleg pedig a tárgy szerinti feldolgozásoknál ennek aránylagosan kevesebb teret engednek.

Feladatokat ezért is kettős szempontból kiindulva igyekeztem megoldani, mégpedig úgy, hogy a történész az erdész, az erdész pedig a történész álláspontjait, módszereit és eredményeit tehesse magáévá. Nézetem szerint ugyanis ez elsődlenül gazdaságtörténeti tárgynál nem nélkülözhetjük a vele kapcsolatos szaktudományok különleges kíváncsiságait sem, melyek gyakran nehéz feladatot állítanak a megoldás elé.

Munkám anyagának összegyűjtésénél azon szerencsés helyzetben voltam, hogy a debreceni városi levéltár anyagán kívül más helyeken levő iratok felkutatásával nem kellett törődnöm. A városi levéltár páratlan gazdagsága témám feldolgozása közben oly kincsesbányának bizonyult, hogy a netáni nehézségeket éppen az okozta, miszerint a rendelkezésre álló sok irat és adat közül a legértékesebbeket és legjellemzőbbeket használjam fel.

A levéltár gazdagsága különösen a XVIII. századbeli anyagra vonatkozik, és e tekintetben összes törvényhatóságaink ilyenmű gyűjteményei között vitathatatlanul az első helyen áll.⁶

A levéltár mindenkor a város egyik legféltettebb kincsét képezte, különösen a birtokjogi rész, különböző adománylevelek és egyéb diplomák folytán, melynek kezelésével és elhelyezésével már 1609 őszén foglalkozik a Jegyzőkönyv. Nem kívánok azonban a levéltár történetének ismertetésénél hosszasan időzni, ennek jó összefoglalását több munka is tárgyalja,⁷ inkább csak azon főbb iratgyűjtemények felmérését és rövid ismertetését adom, melyekből kutatásaim közben legbővebben merítettem. Elmondhatom azt, hogy alig van a levéltárnak olyan gyűjteménye, melyet át nem néztem és erdészeti adatait nem hasznosítottam volna. A városi gazdálkodás ezen ágának anyaga ugyanis két olyan jellegű kisebb gyűjteménytől eltekintve, csak szétszórtan található. Kutatásaim közben sokszor ott is igen érdekes adatokra bukkantam, ahol az egyes gyűjtemények megjelölése és célja szerint első pillantásra keresnivalóm sem lett volna. Éppen ez mutatja, hogy a város gazdasági és politikai életét azon időkben mennyire átszötte az erdőgazdálkodás, az erdők kihasználása, kezelése, legfőképpen pedig a polgárság később joggá változott fabeli ellátásának zavartalan biztosítása.

Teljes egészében az erdőgazdálkodással csak két kisebb gyűjtemény foglalkozik. Egyik az „Erdőgazdasági iratok”, mely 1792-től 1854-ig tartalmaz anyagot. E gyűjtemény teljesen rendezetlen, úgyhogy idézésénél a zárójelben közölt saját jeleimre, illetve számaimra vagyok utalva. Tartalma főképpen jegyzőkönyvi rendelkezések kiírásából, felsőbb helyről származó rendeletek ritkábban eredeti, inkább másolataiból, különböző felterjesztések fogalmazványaiából és egyes meghatározott céllal, rendeltetéssel kiküldött bizottságok, ún. deputációk jelentéseiből áll. Jelentősége erdészettörténeti szempontból nem olyan nagy, mintsem alaposabb ismerete nélkül tulajdonitanánk neki. Nem folyamatosan összefüggő anyagot tartalmaz, hanem minden rendszer és válogatás nélkül összekerült iratokat. Egyesek szerint a régi erdőmesteri hivatal maradványai, véleményem ezzel szemben azonban az, hogy inkább egy későbbi rendezés folyamán összekerült gyűjtemény, melyet eddig még nem rendeztek. Különben is az itt található iratok az anyaggyűjtemények sorszámaival és jeleivel vannak ellátva, tehát később vétethettek ezekből ki.

A másik kizárólag csak erdészeti tárgyú gyűjteményt képezik az „Erdészeti Jegyzőkönyvek”, melyek azonban csak az 1838–42-es és 1850–54-es évekből maradtak fenn. Ezek a XIX. sz. folyamán keletkezett Gazdasági Ülések Jegyzőkönyveivel párhuzamosan készültek ugyanegy szűkebb bizottság munkája gyanánt. Ennek tagjait

képezték a polgármester, kinek ekkor még a főbíró alatt főleg gazdasági jellegű szerepe volt, a néptribun, egy tanácsnok, 3 esküdt polgár, az erdőmester, a számvevő, a városgazda, építtető inspektor, erdő-, csere-inspektorok stb. Eleinte az erdőmesternek mint idegen és fizetett alkalmazottnak a bevételeitől húzódoztak, s csak többszöri felsőbb utasításnak engedtek. A két iratanyag között összefüggést semmiben sem találni, mert az utóbbi egy szűkebb előkészítő bizottság rendkívül hiányosan fennmaradt jegyzőkönyveit tartalmazza rendes időközökben megtartott üléseiről, míg az előbbi teljesen incidentaliter összeszedetett iratokból áll. Az erdészeti ülések jegyzőkönyveinek hiányára még az a megjegyzésem, hogy ez nem képez űrt, mivel tartalma mint előkészítő és javaslattevő bizottságnak a munkája, majdnem hasonló terjedelemben, de minden kétséget kizárólag azonos értelemben bekerült a legközelebb tartott tanácsülés, esetleg közgyűlés jegyzőkönyvébe is. Az így mutatkozó hiány tehát csupán csak látszólagos.

Kutatásaim közben legbővebb forrásra a Városi Tanácsülési Jegyzőkönyvekben találtam. Ezek az 1574-től egészen 1876-ig terjedő időszakokról, kisebb hiányok leszámításával fennmaradtak. Ez képezi a legbecsesebb gyűjteményt a város életét bármilyen irányban kutatók számára. Nemcsak szigorúan a tárgyalt korszak, de a megelőző évszázad jegyzőkönyveit is tüzetesen áttanulmányoztam, hogy az erdőgazdálkodás fejlődésére, állapotaira vonatkozólag a gyökérig lehatoló történeti beállítást nyújthassak. Erdőgazdálkodásunk ugyanis a történetileg kikutatható időig nyúlik, melynek ismertetését annál is inkább szükségesnek véltem, mivel a közösségi rendszer és az erdészettel kapcsolatos egyes intézmények fejlődése, megalapozása az előző évszázadok folyamán történt, s a továbbiakban csak ezek átalakulásával, illetve fejlődésével találkozunk.

Adataim legnagyobb részét a jegyzőkönyvekből merítettem, és kutatásaim gerincét is ez a gyűjtemény képezte. A város életének, az egyes szervezetek és hivatalok rendelkezéseinek, jelentéseinek, felsőbb hatóságok rendeleteinek s a velük való érintkezésnek stb. az adatai itt teljes részletességgel fellelhetők, melyekhez még az egyes vonatkozó ülések rendkívül érdekes egyéni véleményeiket és megfigyeléseiket is hozzáfűzték. Általában minden ügy, mely a tanács elé került, megörökítettett itt. Természetesen az erdőkre vonatkozólag gyakran kellett határozni azok több irányú használati módjai miatt, amiért is alig van hónap, mikor ne emlékeznének meg valamiképpen róla és rendelkezéseiket ne közölnék.

A XVI. és XVII. század jegyzőkönyvei a város életének megörökítése mellett még az országos eseményekre is kiterjeszkedtek, míg a XVIII. század elejiek már inkább eredeti hivatali rendeltetésük szerint készültek, miáltal ugyan színességükből veszítettek is. A jegyzőkönyvek képezték különben a régi feljegyzések gerincét, ebből vált le a XVIII. és következő század elején az egyes iratgyűjtemények jó része. A továbbiak során a jegyzőkönyveket rövidítési jellel idézzük (Jkv.).

Nemcsak az egyes puszták megszerzésének történetéhez, de az azokon folytatott erdőgazdálkodásra és a tisztásokba foglalt kaszálók hasznosítására, kezeltetésére meg a legeltetés tárgyára vonatkozólag jól felhasználhatók még a reájuk vonatkozó elkülönített gyűjtemények.

Ebből a szempontból néztem át a „Szepes, Ebes, Pac, Boldogfalva, Fancsika pusztákat és Szováth helységet tárgyzó irományok”-at (1452–1899), „Ohat, Zám, Haláp, Hegyes, Macs, Bánk pusztákat monostori és fancsikai kincstári részeket tárgyzó irományok”-at (1333–1914), „Sámson helységet tárgyzó irományok”-at (1347–1879), a község határában levő és vele együtt megszerzett savóskuti erdő tekintetében, „Guth pusztát tárgyzó irományok”-at (1457–1910) „A Parlagh és Monostor pusztákat tárgyzó irományok”-at a nem messze fekvő ohati erdő végett (1462–1878). Ugyancsak az erdős birtokok megszerzésére vonatkozó adatok találhatók még a levéltár „Diplomagyűjtemény”-ében, ahol is 1294-től kezdve egészen 1847-ig terjedőleg 536 darab oklevél található, amelyeknek tekintélyes része, mintegy 442 darab, középkori eredetű. A birtokjogi levelek mellett, melyek főleg az 1526-ot megelőző időkből származnak, főként kiváltságleveleket tartalmaz ez a gyűjtemény.

Sok erdészeti vonatkozású anyagra találtam még a „Különböző tartalmú irományok” c. gyűjteményben is (1327–1913), mely szerfelett sokféle ügyet és szerteágazó anyagot csoportosít úgy, hogy a város történetének bármely vonatkozásában szinte nélkülözhetetlen. Az ide csoportosított iratok ugyanis nem tartalmi összefüggés alapján kerültek össze, hanem inkább időbelileg tartoznak össze. Főleg az erdők használatára és a tolvajok meg egyéb kártevők elleni megvédésére találunk adatokat ezen iratgyűjteményben. (A szövegben használt rövidítés: Külb. tart. irom.)

Nagyjából hasonló ehhez a „Közlevéltárban levő legrégibb iratok” c. gyűjtemény, mely két részből áll. Az egyik 1449-től 1750-ig terjedő anyagot tartalmaz, míg a másik hasonló elnevezéssel ettől kezdve egészen 1773-ig visz. Ez a gyűjtemény sem egységes. A rendszer nélküli elkülönítést az magyarázza, hogy anyaga a birtokjogi vonatkozású és a titkos, illetve idegeneknek hozzáférhetetlen magánlevéltár irataitól eltérőleg a nyilvános közlevéltárban állott. Ezen gyűjtemény összefoglalásánál is csak az időbeliség és nem egyéb szempontok játszottak szerepet, s anyaga éppen azért is változatos, de természetesen főként gazdasági természetű. Jelentősége az előbbinél jóval csekélyebb. Igen sok jegyzőkönyvi helyre való utalás mellett leginkább a kamara és a helytartótanács rendeleteit tartalmazza egyéb, főleg magánosokkal folytatott levelezésekkel együtt.

Gyakran idézett gyűjtemény még a „Conceptus” fogalmazványok is. (Jele: Conc.) Ez a gyűjtemény az 1762–1833 közötti időszakra terjed. Nagy jelentőséget főképpen az kölcsönöz neki, hogy ennek köszönhető, hogy nem kellett idegen levéltárakat felkeresnem munkámmal kapcsolatban. Rendkívül pontos és jól felhasználható elenchusok és mutatókönyvek révén ugyanis az esztendőik szerint elkülönített csomókból kikereshetjük a városnak idegenekkel meg a felsőbb hatóságokkal folytatott levelezése eredeti fogalmazványait, illetve másolatait. Az első időkben (25 évig) hatalmas folio könyvekbe jegyezték ezeket, ettől kezdve pedig esztendőik szerint elkülönített fasciculásokban találhatók a fogalmazványok. Ez a gyűjtemény körülbelül 180 ilyen fasciculussal rendelkezik.

Hasonló fontosságú és általam szintén megfelelő mértékben felhasznált gyűjtemény 1748-tól 1853-ig terjedőleg a város életében előforduló gazdasági, politikai, kulturális stb. ügyekkel kapcsolatban rendszeresen kiküldött bizottságok jelentéseit tartalmazza, melyek legtöbbször az elintézés alapjául is szolgáltak. Rövid kivonatuk feltalálható a

jegyzőkönyvekben, de részletesebb tanulmányozás céljából nélkülözhetetlen az eredeti iratok átnézése és feldolgozása is. Ebben a gyűjteményben főképpen a gazdasági jellegű ügyek dominálnak, s így az erdészettel kapcsolatban is számtalan iratot tartalmaz. (Jele: Rel.)

A kisebb gyűjtemények közül felhasználtam még az „Utasítások”-at („Instructiones”), mely 1738-tól 1859-ig terjed és a különféle tisztviselők hivatalbeli kötelességeinek pontos, szabatos felsorolásából áll. Így a csere-inspektorok, erdőmesterek, rőzsebiztosok stb., az erdészeti tisztviselők működésére is tartalmaz tájékoztatást. (Jele: Instr.)

Ugyanilyen kisebb gyűjteményt képeznek a szabályrendeletek – „Statuta Civitatis” – is a XVIII. századra és a XIX. század első felére vonatkozólag. Ez a gyűjtemény szempontunkból főleg a rőzseosztást és fahordatást illető rendelkezések megőrzése folytán becses.

Említésre méltó még a levéltár gazdag térképgyűjteménye is, 1746-tól kezdve egészen napjainkig. Tekintélyes az itt elhelyezett térképek száma, melyek főként a város birtokainak kiterjedésére, pontos hatáira s kisebb részében a belső területekre vonatkoznak. Ezenkívül egyesek feltüntetik még az esztendei favágatás térségeit, a beültetett vagy makkal bevetett területeket s az erdők üzemtervszerű vágásokra (sectiókra) való felosztását. Tárgyalásunk folyamán külön fejezetet képez készítettésük, mert az erdőmesterséggel, illetve a rendszeresebb erdőgazdálkodással ez is kapcsolatban van.

Külön gyűjteményt képeznek 1750-től 1848-ig terjedőleg a kamarai rendeletek „Intimatae Excelsae Camerae Regiae Hungarico-Aulicae” cím alatt. Ez a gyűjtemény leginkább politikai és gazdasági ügyekkel kapcsolatos. A XVIII. század második felében megindult erdészeti reformok és szakszerűsítés felsőbb helyről kelt rendelkezései jórészt ezen gyűjteményben találhatók. Az egyes kamarai rendeletek idézésénél legtöbbször két számot használók, melyek közül a nagyobbik az eredeti sorszámot jelzi, míg a kisebb az ezen gyűjteményben levő positióra vonatkozik.

A felsőbb hatóságoknak a gazdasági, illetve az erdészeti ügyekben irányító, de már jóval csekélyebb jelentőségű rendelkezéseit tartalmazza a helytartótanácsi rendeletek gyűjteménye. Ennek neve: „Intimata Excelsi Consilii Regii Locumtenentialis Hungarici” Szintén az 1750–1848 közötti időszakra vonatkozik. Idézésére a kamarai rendeleteknél közöltek az irányadók.

Nem származás szerint, hanem összefoglalóan tartalmaz a kormánysszékek rendeletei között erdészeti vonatkozásúakat is a „Liber Normalium id est Resolutiones Normales”, felsőbb helyről érkezett rendeletek c. gyűjtemény az 1774–1845 közötti korszakból. Az itt található anyag azonban nem eredeti, hanem azon fontosabb intézkedéseknek a másolataiból áll, melyekre a város kormányzása közben gyakrabban volt szükség. Ez a gyűjtemény egy tekintélyes kötetet tesz ki, melybe a gyakrabban szükséges kormánysszéki vagy egyéb rendeleteket másolták.

A város erdészeti viszonyainak tárgyalásánál nem mellőzhetjük az itt működő királyi biztosok iratait sem, kik erre sokszor hatottak irányítólag. Ezek a „Commissio-nalia” c. gyűjteményben találhatók, ahol is az iratok és a jegyzőkönyvek a királyi

biztosok nevei szerint vannak elkülönítve, csoportosítva. A királyi biztosság Mária Terézia uralkodásának második felében emelkedett városunkban nagyobb jelentőségre. Ezeket a királyi biztosokat a bécsi kormány a tisztújítások lefolytatására, a város gazdasági és politikai ügyeinek rendezésére küldötték ki. Legtöbb esetben a város gazdálkodását vizsgáltatták velük felül és általuk igyekeztek e tekintetben reformokat életbe léptetni.

Erdészeti szempontból először a gróf Forgách Miklós-féle királyi biztosság vált nevezetessé (1773–1777). Ő nagyvonalú újításokat hozott be a földosztások, az ez irányú tulajdoni viszonyok rendezése, nemkülönben az erdőgazdálkodás terén. Ő volt az, aki az eddig kevésbé szabályozott fabeli haszonvételnek hosszabb időre terjedőleg állandó formát adott, s az erdők védelmének kereteit is megszabta.

Erdészeti szempontból még nevezetes Geöcz Ferenc királyi biztossága, mely 1794-től 1799-ig tartott. Ő sürgeti először az erdőnek a régi rendtől eltérőleg erdőmesterekkel való kezeltetését, kiknek számára már jó előre részletes instrukciót dolgoztatott ki.

A XIX. sz. eleji királyi biztosságok működése sem választható el az itteni erdőgazdálkodástól. Ezek körül főként Berzeviczy Pál, Ibrányi Farkas, Beck Pál, Semsey József és Jób, utoljára s legfőképpen pedig Kállay István intézkedései alkottak maradandóbb eredményeket. Közülük a két utóbbinak már kinevezési okmányai is arról szólnak, hogy különösképpen az itteni városi erdők jobb kihasználását, kíméletesebb kezelését és védelmét igyekezzenek helyesebb alapokra fektetni, miért is számukra elég tág körű beavatkozási lehetőséget biztosítottak.

Meg kell még említenünk mint bőven használt forrást a „Számadások”-at is. Ez a gyűjtemény 1611-től kezdve tartalmaz anyagot egészen 1853-ig. Kevésbé rendezett és korántsem egységes gyűjtemény, legalábbis nem oly szempontból, mint ahogy gazdaságtörténeti feldolgozások alkalmával egy-egy uradalom hasonló anyagát találjuk. Adatai egészen a XIX. század elejéig szétfolyóak, mivel nem főkönyvként vagy akár csak naplószerűleg vezették, hanem az egyes kisebb-nagyobb városi tisztségek hatáskörük keretein belül készített és évente beadott számadataiból áll. Ezek közül tehát minket leginkább a csere-biztosok (erdőbírák vagy inspektorok) később pedig a faosztó biztosok, majd az erdőmesteri számadások érdekelnek. A városi számadások vezetésének új rendszere honosult meg 1804-től kezdődően, mikortól fogva is az egymás után következő tételeket „Házipénztári Főkönyvek”-ben találjuk meg. Itt azután egy helyen találjuk az erdőszetre vonatkozó számadási anyagot is, természetesen a csoportosítás szempontjaiból származó hiányokkal.

A számadások képezik különben a levéltár leghatalmasabb gyűjteményét, melyhez kb. 121 vaskos köteten kívül még külön 550 fasciculus irat járul. Önmagában véve is oly hatalmas gyűjtemény tehát, hogy bővebb felhasználása egész külön kötetet eredményezne, miért is csak legjellemzőbb adataira szorítkozunk.

Debrecen város levéltárának ezek voltak tehát azon főbb gyűjteményei, ahonnan bővebben merítettem. Ezekon kívül azonban még sok kisebb iratgyűjteményt is felhasználtam, amelyek további felsorakoztatása egészen messze vezetne, bár több-kevesebb adattal belőlük is gazdagodtam.

A levéltári kutatásokkal párhuzamosan gondot fordítottam a felkutatható erdészettörténeti jellegű munkák tanulmányozására is, melyek támpontokat szolgáltattak az itteni állapotok, fejlődés vagy visszaesés összehasonlítására. Éppen ezen szempontból kiindulva nem elégedtem meg pusztán csak az erdészet történetével kapcsolatos oklevélgyűjtemények vagy önálló feldolgozások alapos áttanulmányozásával, hanem, hogy a múltak ebbeli ismereteit, felfogásuk optimumát megismerhessem és viszonyaik bírálatainak tárgy- és szakszerűségét ezzel is emelhessem, a XIX. század második feléig bezárólag megjelent erdészeti munkák és cikkek bűvárlásától sem riadtam vissza.

Külön kiemelem még, hogy az e nemben legelőkelőbb hazai szaklapnak, az „Erdészeti Lapok”-nak megindulásától kezdve megjelent összes évfolyamait áttanulmányoztam, ahol is sok olyan becses értekezésre bukkantam, melyek másképpen rejtve maradtak volna előttem.

Az alábbiakban az áttanulmányozott dolgozatok és önálló munkák fontosabbjainak felsorolásával szolgálok.⁸ Itt említem még meg azt is, hogy az általános erdészeti anyagra való utalásoknál szigorú mértéket kellett alkalmaznom, nehogy túlságos mérvű közlésével a magyar erdészet történetét összefoglalólag tárgyaló és már készülő munkámnak – kutatásaimat legnagyobbreszt párhuzamosan folytattam – ezzel sok tekintetben elébe vágjak.

A fentiekben – úgy vélem – elég részletességgel tártam fel az alapokat, melyeket, Debrecen városa erdőgazdaságának történetét tárgyalva, kénytelen voltam előre bocsátani. Mindezekkel és még az alábbiakban főként arra szeretném terelni a figyelmet, hogy erdészeti kultúránk, különösképpen egyes alföldi városainkkal kapcsolatban eddig nem sejtett mélységekig nyúlik. Ugyanis az erdészet terén fejtették ki az egymást követő generációk leginkább együttes erejüket, hogy még a természeti erők, tényezők ellenére is zöld lombsátrakat varázsoljanak ezer meg ezer holdakra.

JEGYZETEK

¹ Erdészeti Lapok, 1886. 356. o. Bedő Alberttől.

² Debreceni Városi Levéltár. Erdészeti iratok. Jelzés nélkül. (A) 1826. február, 22. o. Lásd: JÁRMAY–BAKÁCS: „A regéczi uradalom gazdálkodása a XVIII. században” c. munkában DOMANOVSKY SÁNDOR fejtegetéseit a bevezető részben.

³ Lásd többek között: A debreceni erdők kezeléséről (Az Országos Erdészeti Egyesület 1868. szeptember 23-án Debrecenben tartott ülésének naplójából. Erdészeti Lapok, 1868. 471–484., 524–537. o.) – ILLÉS NÁNDOR: A nyírség erdei. Erdészeti Lapok, 1878. 733–739. o. – TÖRÖK GÁBOR: Debrecen város erdőgazdasága. Erdészeti Lapok, 956–966. és 1047–1056. o. X. 1882-ik évfolyam. – FEKETE LAJOS. A debreceni erdők és a talaj elszegényedésének elmélete. Erdészeti Lapok, 1887. é. 841–818. o. – KISS FERENC: A hajdúmegyei és nyírségi erdőkről. Erdészeti Lapok, 1913. 789–797. o.

⁴ NAGYVÁTHY JÁNOS: Magyar Practicus Termesztő. 1821. 261. o. GALGÓCZY KÁROLY: Az erdősegek és a befásítás fontossága Magyarországon. 1877. 18. o.

⁵Nemzeti Gazda. 1818. évf. Erdőművelés és annak betsi; tanúság az azt betsülni nem tudóknak. 279. o.

⁶CSOBÁN ENDRE: Debrecen szabad királyi város levéltára. Különlenyomat a Levéltári Közlemények VI. évfolyamából.

⁷PI. HARPAY GÁBOR: Debrecen város levéltára diplomagyűjteményének regesztái c. munkájának bevezető része.

⁸Erdészeti irodalmunk történeti szempontból is jó összefoglalását találjuk MÁRKI SÁNDOR: Erdészeti irodalmunk története c. tanulmányában. Erdészeti Lapok, 1874. 473–469 o. – Legelső erdészeti munkánk MÉLIUSZ JUHÁSZ PÉTER 1578-ból való „A fáknek, füveknek nevelükről, természetükről és hasznaikról” címmel Kolozsvárt megjelent könyve volt. Ezt követte 1596-ban BEYTHE ANDRÁS: „Füves Könyv”-e, Németújvárt. Ebben a füvek és fák lehető hasznóvételeit és természetrajzi leírásukat adja. Legelső teljes egészében magyar nyelvű és kizárólag erdészeti tartalommal rendelkező munkánk az 1656-ban OROSZHEGYI MIHÁLY deák tolla alól megjelent 6 lapos könyvecske „Az Fenyőfának hasznos voltáról és a Sendely tsinálásának kellemetes és hasznos munkájokról való História” volt. Bő ismertetése MÁGOCSY-DIETZ SÁNDORTól: „Legrégibb magyar tárgyú erdészeti mű” címmel. Erdészeti Lapok, 1883. 679–688. o. – Ettől kezdve hosszú sorát találjuk az ilyen vonatkozású önálló munkának, cikkeknek, közleményeknek. PI. névtelenül megjelent: A fának és erdőknek neveléséről s megtartásáról való rendelés. Pozsony 1770. Holzwaldordnung für das Königreich Ungarn. Pressburg 1770. A fűzfák ültetése iránt hasznos regulák. Győr 1780. – WITSCH: Praktischer Vorschlag etc. die Urbarmachung des Flugsandes in Ungarn. 1807. Második kiadása németből magyarra fordítva Pósfai által 1809-ben jelent meg. VEDRES: A sívány homokok használhatása stb. 1825. MOLNÁR: A folyó homoknak eredetéről, veszedelmességéről és elhajtásáról. Tudományos Gyűjtemény, 1822. évf. X. k. 79–101. o. – HUBENY: Die Waldungen von Mezőhegyes. Forstdienst Instruction etc. 1834. – LUDWIG MITTERPACHER: Sätze aus dem Baue der Farbekräuter, des Wald, Wein und Gartenbautes, Wien 1776. – A Fűzfák, s egyéb serényebben nevelkedő csemetéknek bőltetése, a növesben való szaporítása s illendő s gondos megtartása eránt 1780. esztendőben kiadattatott hasznos regulák. Pest 1780. – Szalonta, Konyár, Derecske, Berettyó-újfalú, Bagos, Félegyháza, Sáránd, Komádi, Sass, Bagamér, Mike-Péts, és Tépe helységeknek, a felséges hazához s annak Tekint. Ns. Státusaihoz, Rendeihez alázatos instantiájuk hogy a nékik conferált erdei törvények által és az után diplomatie is megerősítettett szabatságukban vissza helyeztessenek. 1790. – BENKŐ JÓZSEF: A közép-ajtai szkumpia, vagy esmeretesebb névem etzefá és annak kordóványa bőr készítésre való haszna. 1796. – (Egy olyan mód, mely szerént Magyar Országban és Erdélyben, a szántó földnek és nyomásnak szembe tűnő meg kissebbedések nélkül, a fa szűk voltán és annak nagy árrán lehetne segíteni.) Gazdaságot Tzélozó Ujság, 1796. 195–208. o. – KINDERMANN JOSEPH: Nutzen der Acacienbäume. Oekonomischer Almanach, 1802. 96–101. o. – Grosser Nutzen der Akazienbäume. Aus Kindermanns ökonomischen Beiträgen zur Beherzigung auch für das ungarische Publikum gesammelt von M.S. is E. Patriotisches Wochenblatt für Ungarn, 1804. IV. Bd. 33–36. o. – DR. PRÓNAY KÁLMÁN: Erdő művelést tárgyazó javallat. Tudományos Gyűjtemény, 1826. 4. k. – GÁTY ISTVÁN: Erdőművelési értekezés. Tudományos Gyűjtemény, 1831. 3. k. – JÁNIK FERENC: A honni erdei gazdaság rajza. Tudományos Gyűjtemény, 1831. 5. k. – JÁNIK FERENC: Különbözések szálás és sarjas erdőgazdaság között. Tudományos Gyűjtemény, 1832. 2. k. – JÁNIK FERENC: Erdészeti észrevételek Gáty úrnak az urbariális legelőkről írt értekezésére nézve. Tudományos Gyűjtemény, 1832. 9. k. JÁNIK FERENC: Az erdőgazdaságnak bátorosításáról és szükségtelen terhezeti elhárításáról. Tudományos Gyűjtemény, 1832. 10. k. – GÁTY ISTVÁN: Erdei értekezés az urbariális legelők kiadása ügyében. Tudományos Gyűjtemény, 1833. 3. k. – A rigyiczai uradalmi (Bács vármegye, Baja mellett) faiskolák. 1845. – LEINBÖCK: Die Fortswissenschaft in Beziehung auf den Bergbau. 1834. – GREINER: Beiträge zur Kenntniss und Verbesserung des Ungarischen Forstwesens. 1839. – BARTOSÁGH: Der Götterbaum. (Ailanthus glandulosa). 1841. HUBENY: Anleitung zur Cultur und Bindung des Flugsandes in Ungarn. 1835. – Erdei és vadászati kalendárium stb. Kassán, 1835. – BÁTKY: Futóhomok megfogása és használása módjáról. 1842. – CSORBA:

A cseregalagonya eleven sövény. Kassa 1843. Némethől. SPORER FERENC: Beschreibung und Anleitung zur Anwendung eines ganz einfachen Faschen-Dendrometers (Daumessens) stb. Károlyvár 1843. – GREINER: Wodurch könnte dem fühlbaren Holzangel und der Waldverwüstung in Zipsen abgeholfen werden? Pest 1845. – PLOETZ: Homokkötés. 1846. – BÁRÓ EGLOFFSTEIN BÉLA: Vélemény, mely a magyarországi erdők benső igazgatását tárgyalja. Pest 1846. – JÚRASZEK: Körirat a magánerdők silány helyzetéről. Pest 1846. – HUBENY: Ueber die Wichtigkeit und das Wesen der Forstregulierung. Pesth. 1835. – HUBENY: Forstwissenschaftliche Mittheilungen. 1835. TOMASCHEK EDE: Erdőkormányzási tan. Buda 1847. – SIGARUS KARL: Öszinte tanácsadás a legelők, erdők és nádasok elkülönítése, az erdészeti nyílt rendelet és a tagosítás hasznairól az erdélyi mező gazdaság szempontjából. 1859. Nagyszeben. – WALBERGI THEOBÁLD: Az itthoni és külföldi juharfa műveltetése és használatása nedvéből cukor szerzés végett. – SCHENK GYÖRGY: Eleven Gyepű galagonyából, vagy: világos útmutatás, miképpen lehessen kevés költséggel 150 esztendőnél tovább tartó eleven galagonya gyeput ültetni. 1834. – GÁTY KÁROLY: Az erdők régi és mostani állapotjáról, pusztulása okairól, és hogy miképpen lehetne különösen a községek és magános személyek közös erdei pusztulásainak eleit venni? Tudományos Gyűjtemény, 1820. 12. k. – FÁRNECK DÁVID: A Hársfának szép és hasznos voltáról. Tudományos Gyűjtemény, 1823. 9. k. – TOLDY FERENC: Egy kis növényrajzi magyar szójegyzék a XV. század végéről. Magyar Nemzeti Múzeum, 1857. VII. 2. füzet. GORZÓ LÁSZLÓ: Adatok a magyar erdészeti irodalom történetéhez. Erdészeti Lapok, 1889. évf. 777–786. o. – DIVALD ADOLF: Közgazdasági eszmei töredékek az erdészet köréből. Pest 1866. – GÁTY ISTVÁN: Hazai erdésztünk múltja, jelene és jövője. Magyar Gazda, 1842. 2., 1265., 1286., 1309. o. – GÁTY ISTVÁN: Erdőművelési értekezés. Athenaeum, 1831. IV. GÁTY ISTVÁN: Urbarialis legelők kiadása erdei tekintetből. Athenaeum, 1832. II. – SZENTPÉTERI IMRE: Erdőművelést tárgyzó értekezés. 1830. Az erdőművelés mostani állapotjáról. Nemzeti Gazda, 1817. 71. o. – Erdőművelés, ennek betsi. Nemzeti Gazda, 1818. 273. o. – RUMY KÁROLY: Erdei instructio. 1811. (Kézirat a debreceni Agrártudományi Egyetem Könyvtárában).

II. AZ ERDŐS BIRTOKOK TÖRTÉNETE

1. A VÁROS BIRTOKSZERZÉSEI

Debrecen város birtokai szerzési jogcímüket tekintve 3 csoportba oszthatók. Voltak legrégibb időktől fogva tulajdonában levő, állandóan használt, később adománylevelekkel is megerősített birtokai, voltak vásárolt birtokai és végül legnagyobb kiterjedésben zálogbavételek útján szerzett pusztaságai és erdőségei.¹ Kezdetben a város határa a legközelebb fekvő területekre terjedt ki, ahová is az erdőségek közül a Nagyerdő, az Apafa és a később Nagycserének nevezettek tartoztak. A város környéke régen korántsem volt falvakban szűkölködő, csupán elszórt tanyákkal tarkított pusztaság, mint jelenleg, hanem az ásatások, fennmaradt oklevelek, határjárások a kisebb-nagyobb lakott helységek egész sorát mutatták ki, melyek idők folyamán mind elenyésztek; a XVII. század derekáig sűrűbben lakott volt ez a vidék.²

A török uralom alatt a kisebb helységek lakossága állandó zaklatásoknak volt kitéve, ezért otthagynak otthonaikat biztonságosabb falak közé igyekeztek. Ilyennek kínálkozott Debrecen, mely noha nem volt várral ellátott, különösképpen erős hely, de annál is biztonságosabb nyugalmat kölcsönzött neki az, hogy szultáni várossá téve egyedül Konstantinápolytól függött, így mentesült a kisebb-nagyobb zaklatásoktól. A környező falvak lakossága lassanként idehúzódott.

Az elpusztult falvak, területek tulajdonosainak nem hoztak semmi jövedelmet, ezért sokszor kapóra jött a debreceniek ajánlkozása, akik így legtöbbször elég olcsó pénzen jutottak nagy kiterjedésű határok zálogos birtokába. Mikor azután a viszonyok javulásának eredményeként a föld értéke is emelkedett, a különbséget mindenkor zálognövelésekkel, aukciókkal pótolták, úgyhogy az eredetileg csekélyebb összeg végeredményben jelentőssé emelkedett, és a lakosságot is alaposan megerhelte. Ezen birtokszerző politikája által el is érte végeredményben a város azt, hogy az egyszer kezébe került puszták véglegesen is a tulajdonában maradtak, mert az ezt bocsátó családok sohasem vagy legalábbis igen ritka esetben jutottak olyan körülmények közé, hogy birtokaikat visszaválthatták. S tényleg, a város történetében csak elvétve találkozunk azzal, hogy jelentékenyebb és értékesebb pusztákat ismét visszabocsátottak volna. Így, mint erdészeti szempontból is szerepet játszókat, Radványt, Bagost, Buzitát és Adonyt emelhetjük ki, melyek hosszabb-rövidebb ideig a város birtokában voltak, makkos, nyíres erdeiket vágták is, de a XVIII. század folyamán a zálogba bocsátó családok, illetve ezek jogutódai ismét visszaváltották őket. Vásárolt ezenkívül örökös joggal is a város pusztákat, erdőségeket. Ily címen szereztek erdőrészeket Fancsikán 1577-ben, Pacon 1620-ban és a Bánkon. Ezek azonban jóval csekélyebb jelentőségűek. Debrecen

város erdőbirtokainak zöme tehát zálogos eredetű volt, melyeknek tulajdonjogát a város csak az 1852-i ősiségi nyílt parancs nyomán lefolytatott eljárás befejeztével, 1854-ben szerezte meg.

Mielőtt egy-egy erdőseget — melyre a növekvő lakosságnak egyre több szüksége lett — zálogba vettek, alaposan megvizsgálták. Pl. 1681-ben, mikor a Guton levő Lónyay-részre alkudtak, a tanácsbéliék 5 szekérrel mentek ki, és személyesen győződtek meg, hogy ott szép öreg erdő van, melyből még alkalmas épületfa is kikerül, no meg sok apró birtokos is volt ott, akiktől lassan sikerült a részeik megszerzése, mert utódjaik úgysem váltják azt ki. Ekkor kezdtek csak alkudni rá, s hamarosan meg is egyeztek az összegben. Minden irányban körültekintő volt tehát az élelmes, kereskedő, tőzsér debreceni nép, s nemcsak jövődjének biztosítására gondolt, de a jelen körülményeket is szemügyre vette, mikor 1—1 darab erdővel gazdagította a város birtokállományát.³ Hogy egyes erdőpuszták már elég korán birtokában voltak a városnak, bizonyítéka az is, hogy IV. Mehmed szultánnak 1672-ben a váradi vezér pasához, a defterdárhoz és kádihoz intézett oklevele szerint a város 12 birtoka után fizetett 8000 gurus adót az ottani őrség számára. Ezen 12 birtok között a már említett három kívül Pacot, Halápot és Fancsikát is ott találjuk.⁴

A város a legtöbb zálogos birtokot a XVII. század második felében szerezte. Éppen ezért a növekvő vagyonosodás folytán egyáltalában nem volt rá vonatkoztatható a szepesi kamara azon későbbi rendelete, mely az alföldi szabad királyi városokkal kapcsolatban arról ír, hogy nemcsak földjeiket, de jövedelmeiket is elzálogosították.⁵ Debrecen azonban, ha volt is súlyos körülmények között, nehezen szerzett birtokai továbbadásától szigorúan tartózkodott. A zálogos úton szerzett birtokok megtartásával kapcsolatban Debrecen a kincstárral is összeköttetésbe került. Ugyanis a magvaszakadt családok birtokai ősi jog értelmében a fiskusra szállottak. A Debrecennek zálogosító családok közül több is elenyészett az idők folyamán, amikor is volt birtokaik miatt nem kis harcot kellett vívni. Főleg 7 pusztá volt az, melyeket egészben vagy a bennük levő részek szerint a kincstártól kellett másodszer is zálogba venni. Ezeknek története azután egységesen alakult. A 7 pusztát Zám, Hegyes, Ohat, Haláp, Bánk, Fancsika és Monostor képezték, melyek közül a túlnyomó részt alkotó utolsó öt erdősegtől volt. Ezeket először 1745-ben 80 évre Mária Teréziától szerzik meg, 30 000 ft-ért. Ez az idő a XIX. század elején telt le, amikor is 1808-tól kezdődő 32 esztendőre 1818-ban ismét zálogba veszik 635 385 conv. ft és 38 3/8 kr lefizetése után. Mivel pedig a város pénztára ezt egymagában nem tudta viselni, a polgárság erszényét is igénybe vették, és szántók, kaszálók alakjában alzálogba bocsátották tovább nekik a már előzőleg is ily mívelési móddal használt területeket.⁶

A 32 éves zálog leteltével 1848-ban sikerült öröktulajdonul megszerezni ezen részeket a kincstárral való hosszas huzavonával, még 419 000 ft ráfizetéssel.⁷

Debrecen jelenlegi határa tehát már a XVIII. század elejére nagyjából megvolt. Így lényegében a város erdőgazdálkodása állandósult, 11 erdősegre terjedt ki. Ezek fekvés szerint Szabolcs és Bihar vármegye között oszlottak meg, megjegyezve, hogy tulajdonképpen maga Debrecen is ezen utóbbi területéhez tartozott. Szabolcs megye területén feküdtek az ohati, guti és monostori erdők, ellenben Pac, Fancsika, Bánk, Haláp,

Savóskút Biharhoz tartoztak. Ezenkívül mint a város adománylevelekkel megerősített örökbirtoka Nagyerdő, Apafája és Nagycsere a saját, szorosabb határain belül, közvetlenül szomszédosan terültek el.

2. A TIZENEGY ERDŐBIRTOK TÖRTÉNETE

a) A Nagyerdő

Ez a Debrecenhez legközelebb eső, a város északi oldalát közvetlenül határoló erdőség. Már csak ezen fekvése miatt is a legrégebb idő óta élte a város népe. Elnevezése is valószínűleg innen ered. Kezdetről fogva, még a földesuraság ideje alatt is, a város állandó használatára állott.⁸ Találunk azonban arra is adatot, hogy egyes kisebb részei idegen földesurak birtokában állhattak. Így 1496-ban, mikor Zeleméri Kamarás Miklós fiai és a Petri Derzsek megosztottak Zelemérfalván, mely a Nagyerdő közvetlen szomszédságában fekvő jelenlegi pusztá, a 11 felsorolt erdő között találkozunk az Ágh vagy Nagyerdő említésével is, mely minden bizonnyal a ma is ily névvel szereplő lehetett.⁹

Ettől eltekintve azonban, a debreceniek igen hamar öröktulajdonul is megszerezték. Hogy ez mikor történt, annak évszámát pontosan nem állapíthatjuk meg, de az 1460–62-es esztendő oklevelei, ha név szerint nem is említik, de már rá vonatkoztathatók. Új adományt nyert a Nagyerdőre Debrecen Báthory Zsigmondtól 1583. március 30-án,¹⁰ az Apafa erdő és Mátai földdel együtt. A beiktatás is zavartalanul megtörtént a váradi káptalan kiküldöttei által. Ugyanezt az adományt megerősítette Rákóczi György fejedelem 1656. március 15-én kelt oklevelében.¹¹

Eleinte szabadon használták, később pedig a többi zálogos erdők megszerzése után inkább épületfának kímélték, és a város belső szükségleteit fedezték belőle. A Nagyerdő egyike volt a város legjobban zárt, legszebb fákat növelő erdőségeinek, amit bizonyít az, hogy a XVIII. század végén 2307 hold és 1320 négyszögöl összes területéből 2300 hold és 910 négyszögöl volt szigorúan véve erdőség.¹² Fekvése miatt ez az erdő vált a debreceni erdőgazdálkodás központjává, ide tették a faraktárt, a faiskolát, az erdőmester és többrendbeli csőzők lakhelyeit.

Határait képezték egyik részről a város szénáskertje, északról Pallag pusztá, keletről a Libanyomás, másrészt pedig a balkányi és kállai országutak. Több része helyi elnevezést nyert, melyek a XIX. század első felében keletkeztek. Így Gyantafőzőnek nevezték azt a részét, ahol a könyvnyomda részére szükséges festéket állították elő.¹³ Hadházi piacnak pedig a Nagyerdőnek azt a helyét hívták, ahol az 1831-ben dühöngő kolera idején tilos léven bejönni, a város lakói a piacot tartották. Itt az árusokat és vevőket széles árok meg erős gerendakerítés választotta szét, amin keresztül ment az alku, áru és pénz kicserélése.¹⁴ Állományát makkról nőtt tölgyfa képezte. A jelenleg parkszerű erdő ilyen irányú fejlődése 1823-ban vette kezdetét, mikor is fürdőházakat építettek ide.

b) Az Apafa erdő

Egyike Debrecen legősibb erdeinek. A várostól északkeleti irányban a Nagycsere és a Nagyerdő között fekszik. Lakott hely soha nem volt, s elejétől fogva mint erdő ismeretes. Kiterjedését tekintve egyike a legkisebbeknek, a II. József alatti felmérések szerint egészében véve 313 hold és 1263 négyszöglet tett ki. A város legjobb erdeinek egyikét képezte azonban, mivel az épület- és szerszámfák legnagyobb részét mindig innen vágták. Jó beerdősülését és pusztahelyektől való mentesülését mutatja, hogy egész területének 99%-át, 307 hold és 1052 négyszöglet a hivatkozott felmérés adatai szerint is erdő borította.¹⁵

Határait egyrészt a Kálló felé vivő és balkányi országutak, másrészt Pallag pusztája, mégpedig az úgynevezett marhalegelő, ismét másik oldalról a Libanyomás képezték. Nevének eredetével kapcsolatban sokáig élt az a néphit Debrecenben, hogy onnan vette, hogy Apafi Mihály fejedelem adományozta volna a városnak. Természetesen ezen hiedelemben semmiféle komoly történeti mag nincs, s Debrecen legfeljebb úgy lehet Apafi fejedelemmel kapcsolatba hozni, hogy az itteni kollégium részére tényleg adományozott évente 5000 kőst.

Az 1347. esztendő május havában az egi káptalannak a nádor parancsára történt itteni határjárása alkalmával találunk az Apafáról említést, ami a név eredetének ősiségét is bizonyítja.¹⁶ A Nagyerdővel együtt az Apafa – mint a város lakói által ősi jogon használt és öröktulajdonul is megszerzett erdő – nem képezett sohasem önálló pusztát.¹⁷

A debreceniek régtől fogva tartó használatát bizonyítja az, hogy a János Zsigmond által az itt levő tisztviselőknek kiadott közigazgatási utasításban szerepel az, hogy sem a Nagyerdőhöz, sem az Apafához ne nyúljanak, onnan pénzért fát ne osszanak, hanem azok az eddigi érvényben volt rend szerint továbbra is a bírák gondviselése alatt legyenek.¹⁸

Máta földjével és a Nagyerdővel együtt legutoljára új adományként Báthory Zsigmondtól kaptak a debreceniek megerősítő oklevelet 1583. március 30-ról keltezve az Apafára is. Külön kiemelik ebben, hogy ezeknek már a debreceniek elődei is békés birtokában voltak.¹⁹ A váradi káptalan azután a többiek között az Apafája birtokába is minden ellentmondás nélkül bevezette a debrecenieket.²⁰ Ettől kezdve egészen napjainkig teljesen zavartalanul birtokában vannak, miután Rákóczi György fejedelem 1656. március 15-i oklevelében, elődei többrendbeli adománylevelei között az Apafájára vonatkozót újból megerősíti.²¹ Állományát makkról nőtt tölgyes képezte.

c) Nagycsere

Szintén a város tulajdonát képező legrégibb erdőségek közé tartozik, mely idők folyamán több, eredetileg lakott, de később elpusztult helység pusztája területeivel gyarapodott. A két előbbi erdőségtől eltérően ez kezdetől fogva nem ölelt fel olyan területet, mint amilyenre a későbbiek során kiterjedt, hanem idők folyamán egyéb

szomszédos ligetes, erdős részeket is hozzákapcsoltak. A várostól északkeletre fekszik a bagosi, tamási és mártonfalvi határokkal szomszédosan, a halápi és fancsikai erdőkkel összefüggve. Eleinte a Csere nevet minden kisebb bokros, ligetes és kaszálókkel tarkított területre értették. Később azonban a debreceni Csere név már erre az erdőre vonatkozott.

Hogy a Nagycsere környéke már régtől fogva a város szűkebb határához tartozott, arról tanúskodik Zsigmond király 1406. évi parancsa, melyben elrendelte, hogy a nemrégén rászállott Debrecenben levő tisztjei ezen város lakóit Poroszlótelke, Szent Demeter, Zathatelke, Látótelek, Szentkereszt és Soma birtokaikon ne háborgassák.²² Zsigmond ezen parancsának a debreceniek 1557-ben újból érvényt szereznek, János Zsigmonddal és anyjával, Izabella királynéval megerősítették.²³

A Nagycserén fekvő egyes részek közül a múlt század végéig fennmaradt Soma neve, ahol egy rétet és egy dombot hívtak így.

Nevének eredetét nem a somtól vette, mert erdeink fái között ez nagyobb számban sohasem szerepelt. Debrecen régi helyneveinek egyik magyarázata szerint pogány hitrege maradványának emléke tükröződik vissza benne, amikor is Sama vagy Csoma mint regebeli hős vagy tündér élt a nép fantáziájában, és ebből magyarázzák Csoma és a vele kapcsolatos többi helységneveket.

Soma helynév szerepel a Várad Regestrumban is, 1311-ben Károly Róbert Dózsának adományozza, és utódainak magva szakadtával a debreceni polgárság kezére került, és a Nagycsere egyik részét tette ki.

Ugyanígy része volt Likaháza a nagycserei erősllyuki csőszház környékén. Somával és Szatával együtt már 1429-ben a városhoz tartozott, s egy 1730-as rajz szerint még élt a helyi megkülönböztetés.²⁴

Régi időből fennmaradt helynevek voltak még a Nagycserén az Erősllyuk, melyet a szájhagyomány valami régi földvár nyomaival magyaráz. Futottalzó útja volt a Pac, Fancsika és a Nagycsere város felőli részén a Vámospércsig húzódnó határ, ahol 1660-ban a Debrecent sarcoló Szejdi Mahmut pasa elől menekült a lakosság. Sokáig Kúria rét néven ismerték a nagycserei erdő egyik kaszálóját, mely régen a földesúri, allodiális területhez tartozott.

Debrecen tehát a nagycserei erdőt képező részeket elég korán örökjoggal megszerezte. A közös összefoglaló név a későbbiek folyamán valószínűleg abból alakult ki, hogy míg az Apafa és a Nagyerdő szép tölgyesekből állottak, ennek silányabb homokterületén gyengébben nőtt a fa. Hasznát a régi városi számadások is feltüntetik, és így pl. inspektoraik 1659-ben 25 pengő ft. jövedelmet szállítanak le róla.²⁵

Az előbbi két erdővel ellentétben polgári szántók és cserekaszálók bőségesen találhatók itt, melyek az erdő zártságát nagyon kicsipkézték. A XVIII. század második felében egész területét 6883 holdban és 1584 négyszögölben vették fel, melyből azonban valóságos erdő csak 4488 hold és 112 négyszögöl volt. Túlnyomó részben tölgyfából állott, melyek azonban tőkéről sarjadtak.²⁶

d) Savóskút

Debrecentől északkeletre a többi erdőségekkel összefüggésben nem állva, Sámson község határában terül el. Nyugatról a hadházi földek, majd Tamási pusztá veszik körül.

A savóskúti erdő a sámsoni határ egy részének megvásárlásával került a város birtokába, amiért is történetének tárgyalásánál az előbbi Túrt a jelenlegi Hajdúsámson-tól nem vonatkoztathatjuk el, hanem csakis ennek keretében ismertethetjük.

A középkorban Debrecen határterületén két Sámson volt. Az egyiket Szalók, a másikat Túr előnévvel különböztették meg. Ezek közül Túrsámson azonos a mai Hajdúsámsonnal, melynek területén fekszik a savóskúti erdő is, bár ily néven való elkülönítésével ritkán találkozunk.

/ Határának birtokán kezdetben egész sor nemesi család osztozott, kiknek szegényedésével Debrecen terjeszkedett. 1666-ban a Kékedy Balázstól 1650-ben Bornemissza Istvánnak elzálogosított részt veszik a város lakói 600 tallérért zálogba.²⁷ A debreceniek a sámsoni határ tekintélyes részéhez azonban adománylevél alapján jutottak. Apafi Mihály erdélyi fejedelem ugyanis a debreceniek által Kun Lászlótól már előbb vásárolt birtokrészt, azonkívül pedig székelyhídi uradalmához tartozó itteni porcióit Debrecen város lakóinak adományozta,²⁸ melyekbe a beiktatás minden ellentmondás nélkül meg is történt.²⁹ Ezáltal a sámsoni határ tekintélyes része a város birtokába került. Debrecen városa idők folyamán még több kisebb részjóságot szerzett meg itt. Pl. 1742-ben Budaházy Zsigmondnak a fiskustól 1738-ban szerzett egyik sámsoni telkét veszik zálogba 42 ft és 30 kr-ért, amit azonban később kibocsátottak.³⁰ Ugyanezen évben a sámsoni Kardos részt veszik Huszty András gyámtól zálogba, szintén 42 ft 30 kr-ért 7 esztendőre.³¹ Ezt 1755-ben újabb 10 évre lekötötték.³² 1745-ben ismét vettek Budaházytól birtokrészt 80 ft-ért zálogba.³³ A város háborítatlanul birtokolta itteni részei között a savóskúti erdőt is, melyet a birtokjogi gyűjtemény e cím alatt nem különít el az egész határtól.

e) Haláp

Az e név alatt ismert erdőség, szántók és kaszálók egy ott létezett, de a török uralom alatt elpusztult helység nevét tartották fenn.³⁴

A várostól keletre a Nagycsere a fancsikai, bánki erdőktől körülvéve, leghosszabban Vámospércs határaival, de még több kisebb községével is érintkezve fekszik.

Az 1552–55-ös összeírások szerint 14 portával rendelkező község volt,³⁵ és már a Melith család birtokához tartozott. 1559-ben mint elpusztult községet említik.³⁶ Pár év múlva, 1562-ben azonban újra lakott hely lett, s a debreceniekkel a Nagycseréhez tartozó Soma erdőrész legeltetése és pusztítása miatt egyenetlenkedéseik is támadtak, amit a váradi káptalan előtt kötött egyezséggel oszlattak el.³⁷

Később pedig egy erdőrész miatt valószínűleg a Nagycsere határából támadt versengés a debreceni és halápi lakosok között, amikor egyrésről az itteni földesúr, enyingi

Török Ferenc, másrésről Melith Ferenc megegyeztek; hogy az előbbi fizet 500 ft-ot, azután a határt újból kijavítva a vitás erdő ide kerül.³⁸

A XVIII. század első felében még lakott hely volt, azonban a népség már széledt innen, s Debrecenbe igyekezett megtelepedni.³⁹ 1660-ban Melith Pétertől és ennek Zsigmond testvérétől a kiváltságig zálogba veszi a város Halápot és minden tartozékát, kivéven a család örökös jobbágyságait. Debrecen ekkor 2350 ft-ot fizetett érte.⁴⁰ Halápot sohasem váltották ki, hanem ettől kezdve mind a mai napig a város tulajdonát képezte.

Halápot a debreceniek 1662-ben bérbe adták 9 forintért; az 1670-es évek elején pedig évi 80 ft körül jövedelmezett.⁴¹ Halápert 1702-ben április 21-én Melith Péternek, kinek atyja zálogosította el, még 800 magyar forint zálogpótlékot fizettek, 32 esztendőre.⁴² Később a Melith család magva szakadtával az 1720-as években a királyi fiskusra szállott, s ettől kezdve Debrecennek szívós kitarással kell küzdeni a további birtoklásért, mely végül 1854-ben tulajdonjogot is eredményezett. Debrecen városa az uralkodóhoz 1743-ban folyamodványt terjesztett fel, melyben a többi magvaszakadt családtól előzőleg elzálogosított pusztákkal együtt ezt is továbbra magának kérte.⁴³ A nádor 1744. július 30-án kelt iktató parancsa szerint a Melithek magva szakadtával Halápot Siskovits Antal Józsefnek adományozta, aminek azonban úgy Debrecen, mint több nemes családok ellene mondtak.⁴⁴ Így birtokbavételről sohasem lett szó, mert a város újra ellentámadásba ment régtől fogva használt erdőpusztája további birtokáért, s legelőszőr az örökségre jogot formálókkal egyeztek meg.

A XVIII. század második felében egész kiterjedése 9327 holdat és 1479 négyszög-ötlet tett ki, melyből valóságos erdő csak 5447 hold és 1383 négyszögöl volt. Ennek 2/3 része tölgyfa sarjerdőből, 1/3 része pedig nyírfából állott.⁴⁵ 1771-ben újabb 12 000 ft-ért adja a kincstár zálogba Debrecennek 32 esztendőre. A későbbi (1808) elzálogosítással sorsa a többi kincstári pusztákéval egyezett meg.

f) Bánk

A jelenlegi erdős pusztá régebben szintén lakott hely volt. A várostól délkeletre, egyrészt a paci, fansikai, halápi erdőkkel, másrészt a hosszúpályi és monostorpályi határokkal körülvéve fekszik.

Bánki kisebb birtokosok egyes részeit debreceni polgárok már 1671-ben zálogba vették, aminek azonban a szenátus ellene mondott, mivel „a leteendőket letévén, a civitás a köz számára törekszik birtokolni”.⁴⁶ Ekkor Varga Pálné Zeleméry Dersy Fruzsina zálogosította el részét. Ezzel kezdetét vette a város iparkodása, melynek végső eredményeül egész Bánkot megszerezte. 1674-ben Rákóczi Ferencnek adnak bánki jószágáért 500, Bánffi Gábornak pedig 150 ft-ot.⁴⁷ Előzőleg ezen részeket is debreceni polgárok, mégpedig a híres tőzsér, Egri Demeter és társai bírták zálogban. A Bajomi család révén lettek itteni birtokosok a Pálffiak is, kiknek részét szintén a város szerezte meg. Debrecen ezen részért az Egri Demeter által fizetett 150 magyar forinton felül még 40 tallért adott.⁴⁸

A váradi káptalan 1699-ben eltiltotta Debrecen az ebesei és bányai praediumok élésétől, aminek a város ellene mondott.⁴⁹ Arra hivatkoztak ugyanis, hogy a nevezett puszták örökös birtokuk, s ezért léptek fel a debreceniek ellen.⁵⁰

A bányai birtokosok részeit a XVII. század második felében lassan birtokba vagy bérbe vette a város. Ezért mind a magyar, mind a török részre adózni kellett. Bányán az időben (1688) évi 12–59 ft-ot jövedelmezett a városnak.⁵¹ A töröknek is adót kellett fizetni, ami az 1670-es évek vége felé kb. évi 44 ft volt.⁵² A város ezen időben a Csomaközy családtól vett bérbe a Bányán egy részt, amiért évente 12 ft-ot fizettek.⁵³ Természetben adtak ezenkívül rendszeresen még 1 tábla szappant is.⁵⁴ Ily módon másoktól is vettek zálogba és bérbe részeket úgy, hogy a XVIII. század elejére már majdnem az egész Bányát Debrecené volt. Mikor azután lehetővé vált, jogaik biztosítására Péczely Sándor, Somlyódi Ferenc és Istvántól a bányai puszták eredetére vonatkozó 1373-, 1429- és 1842-ből való 3 rendbeli oklevelet is vásároltak 300 ft-ért, azon kikötéssel, hogy ha ezek meg nem állanak, az ügylet semmis lesz.⁵⁵ Erre annál is inkább szükség volt, mivel már több oldalról szorongatták Debrecen, hogy a bányai pusztát előzőleg bíró nemes családokat jelentse, azok jogainak igazolásával együtt.

1736-ban Bánffy Farkasnak az ohati, zámai puszták, a bányai és fánssikái részekért együttesen 4450 ft növelést fizettek.⁵⁶ Ezen bányai részt Rákóczi György fejedelem 1657-ben adta a Bánffyoknak, kiktől most már összesen 6000 magyar forintért bírta a város zálogba.⁵⁷ Maga Bányát község a XVII. század végén pusztulhatott el, amit bizonyít az, hogy templomának helye még 1703-ban is megvolt.⁵⁸

1745-ben Mária Terézia a magvaszakadt családoktól fiskusra szállott részekkel együtt a Bányán levőket is újból a város zálogába bocsátja 80 esztendőre.⁵⁹ 1818-ban azután az egyéb kincstári részekkel ismét zálogba veszik, melytől fogva sorsa további menetében mindvégig a többiekkel osztozott.⁶⁰

A Bányának egy részét Gömörőnek hívták, melynek neve ma már elenyészett. Ez a Ludas csárdától a Halápig elnyúló erdőrésszeve volt. A Szepesiek birtokaival kapcsolatban találkozunk említésével először 1461-ben, szintén a Bányával együtt.⁶¹ 1474 körül a Szepesiek egyéb helységekkel együtt Lengyel Jakabnak adták el.⁶² 1609-ben Mondolay Judith, özv. Somlyai Istvánné bányai gömörői, rákóczi birtokrészeit 200 magyar forintért Nagy Demeternek adta el.⁶³ Debrecen Gömöröt Szökőcs Ferenctől, annak rákóczi és bányai részeivel együtt 1725-ben 233-ft és 50 pénzért örökös joggal megvásárolta.⁶⁴

A XVIII. század második felének felmérései szerint a Bányát összes területe 6640 holdat és 552 négyszöglet tett ki, miből valóságos erdő 4120 hold és 404 négyszögölön feküdt. Állományát tőkéből sarjadt tölggye képezte.⁶⁵

g) Pac

A várostól legészakkeletebbre fekvő erdősség, nem messze a Kondoros folyásától, a fánssikái és bányai erdőkkel szomszédosan, a mikespércsi, hajdúbagosi és hosszúpályi határoktól körülvéve.

Debrecen már a XVI. század folyamán zálogba veszi a Szepesiek és Tárkányiak egyes itteni birtokrészeit, s így Pac mondhatni a legelső ilyen erdőbirtoka a városnak. Községe végleg a török idők alatt, valószínűleg a XVI. század végén vagy a XVII. század elején pusztult el, amikor is templomának harangja Debrecenbe került, és még a XVIII. század legvégén is itt őrizték.⁶⁶ Ettől kezdve azonban nyoma veszett. Debrecen lassanként az egész, ma is Pacnak nevezett határ birtokába jutott a sorozatos zálogbavételekkel. 1609-ben már 2 részt találunk tulajdonában a Tárkányiak és Szepesiek révén.⁶⁷ 1620-ban pedig örökösen veszik meg a Kaszás-féle úgynevezett Csonkás-féle erdőt.⁶⁸ 1658-ban Nagy Ferencné Maróthy Sára paci részeiért fizettek 400 aranyat, 1659-ben a Recski örököstől azok boldogfalvai, szováti, ebesi, szepesi, paci és fancsikai részjóságait szerzik meg 1200 forintért. Így lassan az egész erdő birtokába jutottak, amiben továbbra sem szenvedtek háborgatást. 1782-ben a Recski révén elzálogosított részekért (benne Pacért) Eötvös Klárának, Potorányi János feleségének 700 ft zálognövelést fizettek.⁶⁹

Pac mellett fekszik még Veker, mely hol erdőség volt, hol pedig puszta területén a rendkívül silány, posza homokkal játszott a szél. Jelenleg beerdősítés előtt áll, és így újra évszázadokkal ezelőtti szerepét veszi át.

Kiterjedése a XVIII. század végén összesen 2545 hold és 1300 négyszögöl volt, amiből azonban csak 993 holdat és 1137 négyszögölet vettek erdőnek. Állományát ennek is tőkéről sarjadzott tölgy képezte.⁷⁰

h) Fancsika

A várostól keletre, a régebbi boldogfalvai határ mellett fekszik, a nagycserei, halápi, bánki és paci erdőségektől körülvéve. A város felőli oldalát szántók övezik.

A debreceniek Fancsikából az első részt 1576-ban szerzik meg. Lukács ispán a Bodó réjje nevű kaszálót, melyet Bodó Andrásztól bírt, a kiváltásáig 28 ft-ért zálogosította el a városnak.⁷¹ A következő évben, 1577-ben pedig Miskolczy Csiszár Jánosné Pribek Évától a váradi káptalan előtti bevallás alapján azon boldogfalvai és fancsikai részeket, melyet Debrecen már zálogba bírt, 75 ft-ért örökösen meg is szerzik.⁷² Itt is megvetvén lábát a város, az egész erdős puszta megszerzésére törekedett, ami végül sikerült is. 1607-ben a Recski örökösök részét veszik zálogba.⁷³ Ismét más részeket 1620-ban, illetve 1634-ben szereznek meg a ladmóczi Horváth és Kapronczai családoktól.⁷⁴

Ezeket mindvégig háborítatlanul bírta a város. Harcolnia csak azon részért kellett, melyet 1671-ben egyéb jószágokkal együtt a Bánffy családtól vett zálogba. Ez az úgynevezett bajomi rész volt. Ezt egyéb birtokokkal közösen 1657. január 5-én Rákóczi György fejedelem Bánffy Zsigmondnak és nejének Kendeffy Juditnak adományozta olyan kikötéssel, hogy sem ő, sem utódai ki nem válthatják, míg a 14 800 ft-ot kitevő zálogsummát le nem fizették.⁷⁵

A család magva szakadtával, a többi kincstári részekkel együtt a Fancsikában levő porciókat előbb 1745-ben, azután 1808-ban, illetve 1818-ban veszik zálogba. Fancsika a város számadásaiban a XVII. század folyamán évi 10–20 ft jövedelemmel szerepel. Ennek legnagyobb összege 1659-ben folyt be, amikor is az 95 ft-ot tett ki.⁷⁶

Fancsika kiterjedése a XVIII. század végén 3446 hold és 641 négyszögöl volt, amiből 1972 holdat és 770 négyszögölet tett ki az erdő, a környékünkön legáltalánosabb, töről sarjadzott tölgyállománnyal.⁷⁷

i) Monostor

Ez az erdőség a várostól északra a Nagyerdővel érintkezve, keletről Pallag pusztával, ezt folytatólag a hadházi, zeleméri és szentgyörgyi határokkal szomszédosan terül el. Egyikét képezi a város legkisebb erdőségeinek.

A XVI. század végén az egyéb környéki lakott helyekkel együtt ez is elpusztult. Monostort a XVII. század első tizedeiben kezdik birtokosai zálogba adni, mégpedig a szomszédos hajdúvárosoknak. 1620 szeptemberében az Uray családtól zeleméri és monostori birtokrészeit 150 magyar forintért a böszörményi hajdúk vették zálogba.⁷⁸ 1663-ban Anarchi János Monostorban levő birtokát már Debrecennek zálogosította el 900 magyar forintért.⁷⁹ A század folyamán még több hajdúváros szerez zálogos porciót Monostorból. Így 1635-ben Toldy Györgyné Kun Katától annak részét a hadházi hajdúk 140 ft-ért veszik zálogba.⁸⁰

1664-ben ugyancsak a hadháziak szerzik meg 1750 magyar forintért a Monostorban levő Újlaki részt.⁸¹ A hadháziak terjeszkednek tovább, amikor Monoky István részét 1659-ben 400 magyar forintért és 60 fejős juhért veszik zálogba.⁸² Ezt a porciót a debreceniek 1689-ben maguknak szerzik meg.⁸³ A monostori pusztát tehát két részre szakadt, és a továbbiak során azon Hadház és Debrecen osztozkodtak. Ezért a ma is így nevezett erdő régebben sokkal nagyobb kiterjedésű volt. A hadháziaktól 1670-ben Újlaky György monostori részét visszaváltotta, s azt, melynek határaiul keletről Pallagot, nyugatról Szentgyörgy, Zelemér és kacsai pusztákat, délről a Nagyerdőt, északról pedig a hadházi határt írják le, mindjárt Debrecennek zálogosította el 2050 magyar forintért.⁸⁴

Később az Újlakyaktól zálogba vett rész a család kihaltával a fiskusra száll, mitől kezdve története a többi hasonló sorsra jutott pusztákéval és erdőkével egyezik.

A XVIII. század végén Monostor egész kiterjedése 2529 hold és 630 négyszögöl volt, amiből a tényleges erdő 675 holdat és 1156 négyszögölet foglalt el. Állományát a szokványos tősarjakról nőtt tölgy képezte.⁸⁵

j) Gut

Debrecen várostól északkeletre fekvő erdő pusztája Szabolcs vármegyében. Elég nagy távolságra fekszik a város egyéb birtokaitól, a közvetlen szoros határral nincs területi összefüggése. Ennek helyén is hajdan falu, mégpedig kettő – Kis és Nagy Gut – feküdt, melyeknek ma már csak hasonló helynevei maradtak fenn. Ezeket később gyakran Külső és Belső Gut elnevezéssel találjuk.

A város a mindjobban pusztuló és a XVII. század folyamán megsemmisült községek határát, mint a többiekét is, megszerezni igyekezett. Komáromy István főbíró 1633-ban már levélben értesíti a guti birtokos Bikk Ferencet, hogy részét a város kész

magához váltani.⁸⁶ A debreceniek azonban első részüket Gutból Kemény János fejedelem özvegyétől, Lónyay Annától 1681-ben veszik zálogba 300 magyar ft-ért.⁸⁷ 1682-ben Guthi Zsigmond bocsátja a városnak zálogba Nagy és Kis Guton fekvő részbirtokait, név szerint is felsorolt jobbágyaival együtt 800 magyar ft-ért.⁸⁸ Egyéb részek használatát is igyekeztek a debreceniek megszerezni a többi birtokostól. Gr. Csáky Istvántól pl. 1692-ben a Vidi pusztán a legeltetést és guti részén a makkoltatást veszik bérbe.⁸⁹ 1694-ben pedig több kisebb birtokos guti részének legeltetéséért fizettek 10 magyar forintot.⁹⁰

1695-ben ismét nagy részt szerzett meg a város Gutból. Ekkor Farnassy Lászlónak 14 telekből álló jussát 400 ft-ért veszik zálogba.⁹¹ 1698-ban Inczédi Péter bocsátja zálogba 1/4 telekből álló részét 100 magyar forintért, ami után 1718-ban még újabb 100 ft zálogpótlást fizettek, amikor a kiváltás idejét is megtoldották 25 esztendővel.⁹² A XVII. század végén és a XVIII. század elején még egész sor itteni birtokos kisebb jószágait szerzik meg zálogként, miáltal lassan az egész pusztta legnagyobb birtokosa Debrecen lett. Nemcsak az erdőségek, hanem az ide tartozó kaszálók és szántóföldek is a város zálogos tulajdonába estek.

A XVIII. század végén a guti erdőt magába foglaló terület összesen 8632 hold és 591 négyszögölbe méretett fel, amiből valóságos erdőt csak 4716 hold és 1023 négyszögöl képezett. Állománya ennek is töről sarjadzott tölgy volt.⁹³

k) Ohat

A várostól nyugatra terül el, és annak legmesszebb fekvő birtoka. A Hortobágy mellett, nem messze a Tisza folyásától esik, s így azon vidék sajátosságait mindenben osztja. A pusztta legnagyobb részét szántók és legelők teszik ki, annak elenyésző területe csak a szintén így nevezett kis erdő. Ezzel kapcsolatban megjegyezhetjük, hogy mint a múltban is, ma is a város legkisebb önálló erdőtestét képezi.

1657-ben Rákóczi György fejedelem a Bajomi család birtokaiból a bajomi vár s Ohat, Zám egész pusztából álló részeket Losonczy Bánffy Zsigmond és neje, Kendeffy Judithnak adta.⁹⁴ Ők nem sokáig bírták azonban, mert a mihamar elpusztult és néptelenné vált Ohatot 1677-ben egyes debreceni polgároknak, mint ónodi Szoláth Andrásnak, Egry Demeternek stb. (a város nagy nevű marhakereskedőinek) 350 ezüst forintért zálogba adják.⁹⁵ 1679-ben azután polgáraitól maga a város szerezte meg 450 ft felülfizetéssel, meg egy skarlát szőnyegért és 2 levél skófiúért.⁹⁶ 1682-ben tovább terjeszkedett a város Ohaton, amikor is Szoláth Istvánnak török rabságból való kiszabadításáért azon részét, melyet atyja 1657-ben vett zálogba, a család 265 ft-ért átengedte a városnak.⁹⁷ Ebbe testvére, Ferenc is belenyugodott, és Ohatra vonatkozó minden jogáról lemondott.⁹⁸

1736-ban Ohat és Zám pusztákat, nemkülönben még több birtokrészeket Bánffy Farkas 4450 ft felülfizetésért újból zálogba bocsátotta Debrecennek, és így a Bánffy Gábornak adott 1550 ft-tal együtt ezen pusztákon összesen 6000 ft summa feküdt.⁹⁹ Később a Bánffy Farkas-féle ág kihaltával a kincstárra szállott Ohat is, amelytől a város

1745-ben újólal zálogba veszi. Ettől kezdve története a többi kincstári pusztákéhoz hasonlólag alakult.

Az Ohati pusztta legnagyobb részét szántók, legelők képezték, és csak a csegei határral szomszédos kis erdőcskéje említhető meg ily szempontból. A XVIII. század végén ezen erdő egész kiterjedése 267 hold és 710 négyszögölbe vétetett fel, miből azonban valóságban csak 134 hold és 813 négyszögöl volt az. Állományát ennek is sarjrol nőtt tölgyes képezte.¹⁰⁰

1) Egyéb erdős puszták

A fentiekén kívül egyéb zálogba bírt, de több-kevesebb idő után visszabocsátott pusztái is voltak a városnak, melyekről a XVIII. század folyamán vagy ezt megelőzőleg vágták az erdőt. Ilyen volt a Guttal szomszédos, 1721-ben zálogba vett, de már 1762-ben visszabocsátott Adony (a mai Nyíradony).

A szabolcsi Kutjabagost (ma Nyírmártonfalvához tartozó pusztta) a Kállayaktól 1714-ben 600 magyar ft-ért vették zálogba, és a későbbiek folyamán is többször fizettek érte zálogpótlékokat.¹⁰¹ 1766-ban azután Vay László ezredes kiváltotta.¹⁰² Ilyen volt Radvány pusztta (az adonyi határban levő és a Guttal szomszédos mai Aradvány), melyet Rákóczi Ferenc zálogosított el 1700-ban Bánffy Györgynek, kitől 1713-ban a város veszi át. 1746-ban azonban a királyi ügyek igazgatósága értesítést küld, hogy mivel Rákóczi javai a fiskusra szállottak, bocsássák ezt ki.¹⁰³ Két évvel később gróf Károlyi Ferenc váltotta magához és máig ezen család birtokában volt a pusztta. Mint kisebb erdősséggel rendelkezőt, Buzitát említhetném még meg, mely az acsádi határban fekszik. Erdős részeit, míg Debrecen városa bírta zálogba, ennek is használták. Ezen puszták azonban csak rövidebb ideig lévén a város birtokában, erdészetiileg teljesen színtelenek voltak. Legfeljebb néha-néha vágták fáikat. Éppen ilyen ideiglenességük miatt a város erdészeti viszonyaira mélyebb hatást nem gyakoroltak.

JEGYZETEK

¹ ZOLTAI LAJOS: Debrecen határának kialakulása és birtokainak megszerzése. Debreceni Képes Kalendárium, 1917. 88–117. o. térképpel, 90. o.

² ZOLTAI LAJOS: Debrecen és vidékének urai az Árpádkor végén és az Anjou korban. Debreceni Képes Kalendárium, 1905. 50–90. o.

³ ZOLTAI LAJOS: Debrecen a török uralom végén. A város háztartása. 1662–1692. Budapest 1905. 115. o.

⁴ FEKETE LAJOS: Debrecen város török oklevelei. Levéltári Közlemények, 1926. 64–69. o. 99. 1672.

⁵ Közl. No. 236. 1727. január 27.

⁶ SZÜCS ISTVÁN: Debrecen szabad királyi város története. 1871. III. k. 847. o.; KOVÁCS GÁBOR: A kálvinista Róma. 1917. 23–24. o.

⁷ SZÜCS: id. munka, III. k. 1033. o.

- ⁸ A Tudományegyetem felkérésére Debrecen város levéltára összeállította a Nagyerdő történetét főbb vonásokban. (Lásd Csolán Endre jelentései. A debreceni Nagyerdő története c.) Közigazg. levéltár, 1930. március 29. No. 11., 363. o.
- ⁹ ZOLTAI LAJOS: Eltűnt falvak, elfelejtett régi helynevek Hajdú vármegye mai területén. Debreceni Képes Kalendárium, 1926. 108.–109. o.
- ¹⁰ Levéltári diplomagyűjtemény. 321. sz. Külb. tart. irom. No. 90. 1589. március 30. (Egyszerű másolat; Külb. tart. irom. No. 1262. A fehérvári káptalan biznyság levele, 1726. Az Úr színe-vázolása napján. (Hiteles kiadás.)
- ¹¹ Mátai iratok: No. 53. 1726. A gyulafehérvári káptalan hiteles kiadványa erről.
- ¹² A Nemes Város Erdeinek Felséges József Császár Uralkodása alatt végbement felmérése Nagy Váradi Districtus Bihar Vármegye Nemes Szabad Királyi Debrecen Városa Erdőbeli Haszon vételének bévallása áll. 10 pont. erdőkből. No. 190.
- ¹³ BALKÁNYI-SZABÓ LAJOS: Debrecen helynevei, 100 helynévnek történeti, szájhagyományi és szónyomozási magyarázata. Debrecen 1865. 22–23. o.
- ¹⁴ BALKÁNYI SZABÓ LAJOS: Debrecen helynevei, 23. o.
- ¹⁵ A Nemes Város Erdeinek Felséges József Császárnak Uralkodása alatt végbement felmérése. (Erdőgazdasági iratok. Jelzés nélkül). 36. 1. 3. o.
- ¹⁶ Diplomagyűjtemény. Uo. No. 23.
- ¹⁷ SZŰCS: i. m., I. k. 23. o.
- ¹⁸ SZŰCS: i. m., I. k. 154. o. Diplomagyűjtemény No. 461.
- ¹⁹ Mátai iratok, No. 9. (eredeti)
- ²⁰ Mátai iratok: No. 10. 1583. (a váradi káptalan jelentésének hiteles kiadása).
- ²¹ Mátai iratok, No. 53. 1726. (a gyulafehérvári káptalan hiteles kiadása).
- ²² ZELIZI DÁNIEL: Debrecen szabad királyi város egyetemes leírása. Debrecen 1882. 557–558. o.
- ²³ Külb. tart. irom. No. 39. (hitelesített és egy egyszerű másolat).
- ²⁴ ZOLTAI LAJOS: Eltűnt falvak és elfelejtett régi helynevek Hajdú vármegye mai területén. Debreceni Képes Kalendárium, 1926. évf. 105–113. o.
- ²⁵ ZOLTAI LAJOS: Debrecen város számadásai 1658–1682. Debreceni Képes Kalendárium, 1918. évf. 98. o.
- ²⁶ II. József alatti felmérés alapján. 4–6. o.
- ²⁷ Sámsoni iratok, No. 45. 1666.
- ²⁸ Sámsoni iratok, No. 47. 1667. január 21. (eredeti és 1 másolat).
- ²⁹ Sámsoni iratok, No. 49. 1667. (eredeti és 1 másolat).
- ³⁰ Sámsoni iratok, No. 70. 1742. január 25. (eredeti).
- ³¹ Sámsoni iratok, No. 71. 1742.
- ³² Uo.
- ³³ Sámsoni iratok, No. 76. 1745. május 25. (másolat).
- ³⁴ ZELIZI: i. m., 570. o.; ZOLTAI LAJOS: Debrecen vidékének urai stb. Debreceni Képes Kalendárium, 1905. 61. o.
- ³⁵ Ohati, zámi stb. iratok, No. 37., 41., 48., 49 (hitelesített másolatok).
- ³⁶ Ohati, zámi stb. iratok, No. 57. (hitelesített másolat).
- ³⁷ Uo. No. 59. 1562. A váradi káptalan bizonyítványa erről.
- ³⁸ Uo. No. 63. 1569. január 29. (egyszerű másolat).
- ³⁹ ZOLTAI LAJOS: Vidékiek beköltözése Debrecenbe 1564–1640 között. 1902. Erre vonatkozólag itt több adat olvasható.
- ⁴⁰ Ohati, zámi stb. iratok, No. 159. 1660. március 15. Kisvárdá (eredeti).
- ⁴¹ ZOLTAI LAJOS: Debrecen város számadásai, 1658. 1682. Debreceni Képes Kalendárium, 1918. 98. o.
- ⁴² Ohati, zámi stb. iratok, No. 231. 1702. április 21. Debrecen (eredeti).
- ⁴³ Uo. No. 293. 1743. augusztus 30. (fogalmazvány).

- ⁴⁴ Uo. No. 308. 1744. december 21. a váradi káptalan hivatalos jelentése (hivatalos kiadás).
- ⁴⁵ A II. József alatti felmérésből 15. o.
- ⁴⁶ Jegyzőkönyv, 1671. január 12. 18. o.
- ⁴⁷ ZOLTAI LAJOS: Debrecen város számadása, 1658–1682. Kalendárium 1918. 103. o.
- ⁴⁸ Ohati, zámi stb. iratok, No. 175. 1674. március 7. Somlyó (eredeti).
- ⁴⁹ Jegyzőkönyv, 1699. 513. o. július 5.
- ⁵⁰ Ohati, zámi stb. iratok. No. 197. 1699. június 30. Várad (eredeti).
- ⁵¹ ZOLTAI LAJOS: Debrecen város számadásai stb. Kalendárium, 1918. 98. o.
- ⁵² ZOLTAI LAJOS: Vidékiek beköltözése Debrecenbe 1564–1640 között.
- ⁵³ Ohati, zámi stb. iratok No. 224–288. o.
- ⁵⁴ Jegyzőkönyv, 1714. január 13. 377. o.
- ⁵⁵ Ohati, zámi stb. iratok, No. 244. 1723. június 12. (eredeti).
- ⁵⁶ Uo. No. 275. 1736. április 9. (eredeti).
- ⁵⁷ Uo. No. 307. (eredeti).
- ⁵⁸ ZOLTAI LAJOS: Leletek, romok, régi feljegyzések. Debreceni Képes Kalendárium, 1924. 71. o.
- ⁵⁹ Ohati, zámi stb. iratok, No. 312. 1745. április 24. (eredeti).
- ⁶⁰ SZÚCS: i. m., III. k. 847. o.
- ⁶¹ Szepes, Ebes, Pac, Boldogfalva, Fancsika és szováti iratok. No. 2. (egyszerű másolat).
- ⁶² Uo., No. 4.
- ⁶³ Ohati, zámi stb. iratok. No. 99. 1609. (hiteles kiadás).
- ⁶⁴ Uo. No. 245. 1725. január 31. (eredeti).
- ⁶⁵ II. József alatti felmérések. 13. o.
- ⁶⁶ ZOLTAI: Települések stb. 47. o. (1767-ből történik róla az utolsó említés).
- ⁶⁷ Jegyzőkönyv, 1609. 914. o.
- ⁶⁸ CSOBÁN–CSÚRÓS: Debrecen, 69. o.
- ⁶⁹ Jegyzőkönyv, 1782. március 28. 718. o.
- ⁷⁰ II. József alatti felmérések.
- ⁷¹ Uo. No. 66. 1576. április 27.
- ⁷² Uo. No. 69. 1577. január 25.
- ⁷³ ZOLTAI LAJOS: Debrecen határának kialakulása és birtokainak megszerzése. Debreceni Képes Kalendárium 1917. 103. o.
- ⁷⁴ Uo.
- ⁷⁵ Ohati, zámi stb. iratok. No. 157.
- ⁷⁶ ZOLTAI LAJOS: Debrecen város számadásai, Kalendárium, 1918. 98. o.
- ⁷⁷ II. József alatti felmérések. 9. o.
- ⁷⁸ Uo. No. 60. (egyszerű másolat).
- ⁷⁹ Uo. No. 70. (hiteles kiadás).
- ⁸⁰ Uo. No. 72. (eredeti).
- ⁸¹ Uo. No. 78. (hiteles kiadás).
- ⁸² Uo. No. 88. 1659. (másolat).
- ⁸³ Uo. No. 88. (eredeti).
- ⁸⁴ Uo. No. 96. 1670. (eredeti).
- ⁸⁵ II. József alatti felmérések. 7. o. és az Anjou korban. Kalendárium. 1905. 68. o.
- ⁸⁶ Gutí iratok. No. 51. 1633. (egyszerű másolat).
- ⁸⁷ Uo. No. 57. 1681. (eredeti).
- ⁸⁸ Uo. No. 58. 1682. (eredeti).
- ⁸⁹ Uo. No. 65. (eredeti).
- ⁹⁰ Uo. No. 67. (eredeti).
- ⁹¹ Uo. No. 68. (eredeti).
- ⁹² Uo. No. 73. (eredeti).

- ⁹³ II. József alatti felmérések. 17. o.
⁹⁴ Ohati, zámi stb. iratok. No. 157. 1657.
⁹⁵ Uo. No. 181. 1677.
⁹⁶ Uo. No. 184. 1679.
⁹⁷ Uo. No. 186. 1682.
⁹⁸ Uo. No. 187. 1682.
⁹⁹ Uo. No. 276–77–78–79. 1736.
¹⁰⁰ II. József alatti felmérések. 4. o.
¹⁰¹ Külb. tart. irom. No. 1031.
¹⁰² Uo. No. 1569.
¹⁰³ Uo. No. 1439., 1443., 1444., 1445., 1446.

III. DEBRECEN ERDŐGAZDÁLKODÁSA A XVIII. SZÁZAD ELŐTT

Debrecen város erdeinek legnagyobb része a Nyírségben fekszik. Ezen a tájon a szántóföldi művelésre kevésbé alkalmas homoktalaj uralkodik.

Ezen a homokon a régebben uralkodó csapadékviszonyok és a nyírségi tájak jellegzetes tocsogói mozdították elő az erdők keletkezését. Az erdők azután visszahatottak magára a talajra is. Nevezetesen a szelek játékának kitett dűnéket megkötötték, és lehulló lombjaikkal nagyban hozzájárultak a humusztartalom növeléséhez, tehát igényesebb növények részére megfelelő előfeltételeket biztosítottak. Éppen ez a szerves holt növényi réteg a későbbiek folyamán a talajok elpodzolosodása néven ismert jelenséget keletkeztette, azaz erős mértékű kilúgozódás, savanyosodás állott be. Ez a podzolosodás esetenként egy vörös vastartalmú réteg, az úgynevezett vaskőfok képében jelentkezik, melynek némely helyeken az egymást követő rétegekben való ismétlődése az erdők kialakulásának és pusztulásának váltakozó periódusait mutatja.¹

Messze vezetne azonban, ha a nyíri, ezzel kapcsolatban pedig a debreceni erdők kialakulásának történetét ily távolról kezdve tárgyalnám, azért maradjunk csak azon történeti emlékeknél, melyek már a mai és létezőkkel ismertetnek meg bennünket. A nyíri és a debreceni erdők is ősi jellegűek, és a történeti feljegyzések legelejéig visszamenve találunk róluk említést.²

A Debrecen város tulajdonát képező erdőségek ma már egyáltalában nem tekinthetők ősi jellegűeknek, mert amint a későbbiekből látjuk, évszázadokkal ezelőtt rendszeres művelés, felújítás alatt állottak, és igyekeztek a belőlük élvezhető haszonvételeket a lehetőségig fokozni. A mai erdőterületek kevés kivétellel tehát nem is a régebbi erdők sarjmaradványai, hanem vetés, csemeték ültetése általi felújításból nőtték ki.

Érdekes, hogy maga a debreceni és hajdúsági nép sem tartja ősieknak, a természeti tényezők hatása alatt kialakultaknak erdeit, hanem emberi kéz alkotásainak tulajdonítja őket. A derék civis és hajdú elődök mesélgetései máig is megőrizték azt a kedves legendát, hogy erdeik keletkezése Bocskai Istvánnak köszönhető. A fejedlem mindenképpen kedvezni akart ugyanis népének – mondja a szájhagyomány –, ezért megsajnálva őket az alföldi nagy fátlanság közepette, több ezer szekér makkot hozatott Erdélyből, ezeket elvettette, és így létesültek volna a mai erdőségek.

Érdekes, hogy ugyanilyen monda él és megy szájról szájra a szomszéd város, Nyíregyháza sóstói erdőjének keletkezésével kapcsolatban is. Eszerint annak keletke-

zése elírás következménye lett volna. A város Bécsben lakó földesura (valamelyik Károlyi) ugyanis a XVIII. század eszméihez híven az eddig elhanyagolt termelési ágakat óhajtván felkarolni, hogy ezzel is növelje fekvőségeinek eléggé megcsappant jövedelmeit, ráírt tehát Bécsből az itteni tisztartójára, hogy alkalomadtán vessen be 1000 holdat mákkal. Igen ám, de elfelejtette feltenni a vesszőt, idehaza mák helyett makkot olvastak. Egy év múlva kíváncsian érkezik le az uraság, hogy megsejmelje a hatalmas kiterjedésű mákvetéseket, és bizony tölgyfa csemetéket talált helyettük. Így keletkezett volna tehát a Sóstói erdő.

A Debrecen környéki erdőségek azonban korántsem voltak azok a teljesen zárt hegyvidéki rengetegek, amilyen ideális kép az erdészek előtt él, hanem bizony a jórészt csak bokros, csalitos részek kaszálókkal, legelőkkel sűrűn tarkállottak. Ezért írja még 1793-ban is Townson Robert Debrecen városáról: „Micsoda körülményeknek köszönheti Debrecen létrejöttét, azt nem tudom, de azt sem fejthetem meg, mi bírhatott rá 30 000 embert, hogy olyan vidéket válasszon magának lakhelyül, hol sem forrás, sem folyó, sem tüzelő, sem építőanyag nincs.”³

Ebből érthetjük meg igazán, hogy milyen elsőrendű szerepet is játszottak az erdők a város életében, és a lakosság egyetemének milyen elsőrendű érdekei fűződtek azok rendszeres karbantartásához és az így biztosítandó állandó haszonvételekhez. Igen szépen vázolja érdeink ezen jelentőségét az 1775. február 21-én kelt polgármesteri utasítás azon rendelkezése, mely azok igazgatásának és abbeli haszonvételek rendszeres kezelésének alapelveit lefektetendő, következőképpen kezdődik:

„Az erdők az idevaló részeken, tekintve azok kicsinységét, és a népek sokaságát, valóságos kintsek, azért ezeknek különös gondját kell viselni, szaporítani és szorgalmasan feltartani.”⁴

Hogy Debrecen körül már régtől fogva álltak az erdőségek, annak írásos emlékei is maradtak. Erre mutatnak pl. az egyes helynevek. Eszerint kikövetkeztethetni régen erdő borított oly területeket is, ahol az ma már nem található fel. Ilyen pl. a város Szikigyakor nevű földje, melyen szintén erdőnek kellett valaha állnia, mivel a gyakor, gyakra szavak a régi magyar nyelvhasználat szerint cserjés-ligetes erdőre voltak használatosak.⁵

A Debrecen körül elterülő erdőségekről, melyek legnagyobb része a várossal ekkor még semmi kapcsolatban nem volt, időbelileg a legelső adat egy 1377-ből származó és úgy eredetiben, mint több másolatban fennmaradt oklevélből olvasható. Ebben Jakabnak, Dousa nádor fiának felesége felszólítja Kállói Ivánt, Egyed főispán fiát, hogy azt a 2 ökröt, mentét és fejszét, melyeket a Tursámsoni majorbeli jobbágyaitól a Bagosi erdőben elvették, adassa vissza.

1410-ben szorosan a városhoz tartozó erdőkről történik említés, mikor is Úrnapi utáni 8. napon Zsigmond király Pozsonyban kelt oklevele szerint Szklabinya várát és a Biharban fekvő Debrecent 13 000 arany ft-ért Baliczky Andrásnak zálogosítja el.⁶ Az okirat részletesen felsorolja a zálogba bocsátott városokhoz tartozó egyes haszonvételi jogokat is, mint a vámokat, a benne levő urasági telket stb., mely utóbbinak földjei, rétjei, erdei Baliczky használatába bocsátattak.

Később a Hunyadi család kezébe kerülve Debrecen, János kormányzó felesége, Szilágyi Erzsébet és fiuk, Mátyás király is gondoskodtak a város lakói részére erdőről. Így ismerjük Mátyás király 1460 pünkösd előtti vasárnapot megelőző szombaton, Budán kelt oklevelét, melyben meghagyja itteni hivatalnokainak, hogy ő és atyja által a debrecenieknek adományozott erdők használatában a városbelieket ne háborgassák.⁷

Két évvel később, 1462-ben Szilágyi Erzsébet intézkedik hasonlóképpen az ügyben. Debrecen város erdészettörténetére vonatkozólag rendkívül fontos ez az oklevél, mely 1462. december 17-én kelt Budán. Ebben már szorosan Debrecenhez tartozó erdőségekről tétetik említés, melyekben gyakorolt haszonvételi jogot igen régi idő óta fennállónak írják le. Szilágyi Erzsébet ugyanis ez oklevél szerint Máthé Tamás és Lengyel Jakab tisztjeire bízta előző esztendei ittlétekor a debreceni erdőkre való felvigyázást, nemkülönben a Mátá pusztán levő Hortobágy folyón gyakorolt halászatot, melyek ezelőtt a városhoz tartoztak. Ezeket 1461. évi itt-tartózkodása alkalmával a város bírójától és polgáraitól elvette. Megkönyörült azonban a városon és régi szabadságukban továbbra is fenntartani óhajtván, ebbeli jogaikba visszahelyezi őket.

Fontos bizonyítéka ez az oklevél annak, hogy Debrecen város közösségének már a legrégibb időktől kezdve állottak bizonyos erdők rendelkezésére, sajnos azonban, hogy ezek pontos megnevezései nem maradtak fenn. Így következtetésekre utalva tesszük fel, hogy a város polgárainak faizási joga a már akkor is így nevezett Nagyerdőre, Apafájára, esetleg a debreceni néven is említett Nagycsere egyes részeire terjedt ki.

Ismeretes 1460-ból is Mátyás királynak egy megerősítő oklevele, melyben Debrecen erdőadományban részesíti. Ekkor szerepeltek Budán Fekés Márton bíró és Esztári Mihály esküdt polgárok, Hunyadi Jánosnak olyan adománylevelével, mely halászatot és erdőt adományoz Debrecennek. Mátyás király úgy határozott, hogy erdeik kezelését újól a polgárságnak bocsátja vissza, mégpedig olyan megokolással, hogy ha a várost véletlenül a tűz elemésztené, úgy abból könnyebben felépülhet. De meg a kezelést is könnyebbnek és jobbnak vélte a polgárság állandó egyetemére bízni, mint a gyakrabban váltakozó uradalmi tisztek hatásköre alatt tartani.⁸

Az említett erdőségek tehát immár közel 700 esztendeje látják el régebben teljesen, ma már bizony csekélyebb mértékben fával a város lakosságát. Zoltai Lajos meggyőző érveléssel mutat rá, hogy a Mátyás korabeli oklevelek is tulajdonképpen a fentebb említett erdőről szólnak, habár név szerint nem is sorolják fel őket és semmi esetre sem az úgynevezett Hortobágyi erdőről, mint azt némelyek olvassák ki belőle.

A Nagycsere egyes részéről már 1404-ből és 1429-ből ismerünk okleveleket, melyek szerint azokon Zsigmond király a város tulajdonát elismeri, míg a Nagyerdőre és Apafájára a következő évszázad derekán (1583-ban) ad ki Báthory Zsigmond új adománylevelet. Ezeken kívül volt Debrecennek még másik erdeje is, a később elpusztult, illetve a várossal teljesen összenőtt Boldogfalva község határán, mely azonban idők folyamán teljesen elenyészett úgy, hogy a további erdészeti viszonyokra vonatkozólag semmiféle hatást nem gyakorolt. Csupán csak két adatot ismerünk

róla. Mégpedig először 1366-ban említik, mikor is Dózsa nádor leszármazói ezt a város Szent András egyházának adományozták, másodszor 1405-ből, mikor a nevezett egyház papja, András prépost ezt igazolta.⁹

Annak ellenére, hogy Debrecen városa terület szerint megfelelő erdőbirtokkal volt körülvéve, sőt ezek nagyrésztét tulajdonának is mondhatta, a fainység mégis szembeötlött a messze vidékekről jött idegen utazóknak. Oláh Miklós 1536-ból való „Magyarország leírása”-ban Debrecent mint fában szűkölködő helységet említi, ahol is „a lakosok nádat, tuskét és messziről ideszállított fát használnak tüzelőszerűl”.¹⁰

Hogy tényleg nem valami sűrűn állottak a fák ezen erdőségekben, arra vonatkozólag már jóval előbb, 1437-ből van adatunk, mikor is a nem messze eső hadházi erdőről, mely teljesen hasonlatos volt a mienkéhez, egy osztály alkalmával eljáró káptalan úgy emlékezik meg, mint igen silányról, hol semmi másra, csak karóra való fa tenyés.¹¹

Ilyen körülmények között elképzelhető, hogy milyen terhet rótt a városra, mikor 1558. január 7-én Mahmud szolnoki bég rendeletet küld le, hogy az itteniek fával tartoznak szolgálni a nemrégén elfoglalt szolnoki vár javítására és erősítésére.

A debrecenieknek pedig – értelmes és messze földön forgó kereskedő nép lévén – mindenük volt, csak ez az egy, nagyobb építkezésekre alkalmas fájuk nem. Húzták-halasztották a tanácsbeliek a dolgot, de Mahmud másodszor is figyelmeztette őket kemény paranccsal, hogy ahol találnak alkalmas fát, vágják ki és vigyék.

Ezen tanács alkalmából azután nagy per keletkezett, melyben terheltként szerepeltek a város akkori összes vezető férfiai.¹² A debreceniek ugyanis a legközelebbi bánki erdőt – melyet később maguknak meg is szereztek – keresték fel és vágták ki belőle a követelt fákat. A bánki erdő pedig akkor Bajomi István birtoka volt. Ő természetszerűleg nem nézte jó szemmel ezt az engedély nélküli pusztítást, és Debrecen akkori földesurához, Enyingi Török Jánoshoz fordult panaszával, aki azután törvényt ült ez ügyben. A vád tárgyát az képezte, hogy „a debreceniek hatalmasul reája menének a bajomi úr Bánki erdejére és onnan 3000 szál fát elvittének, kit Szolnokba, kit pedig egyébüvé tettek benne”. Az Úriszék elé a főbíró és 66 polgár idéztetett, a tárgyalást pedig 1561. február 3-án kezdték el. Itt Gergely diák, az akkori főbíró nyomatekös enyhítő körülményként terjesztette elő védekezésében a bég levelét, melyben a szigorú parancsot közli. Előadta, hogy ők kérésre fogták a dolgot, mivel erdeik silánysága miatt határukrol a követelt mennyiséget elő sem teremthették, s ekkor Mahmud meg is nyugodott benne. Később azután újra reájuk parancsolt, s most már nem volt mit tenni, mint a felhozott erdőpusztítást elkövetni. Előbb azonban engedelem végett levéllel keresték fel a bánki birtok urát, Bajomi Istvánt, kit nem találva otthon még Váradra is utánamentek. Bajomi itt kénytelen-kelletlen belenyugodott ebbe, s mint mondotta, bár nem ezért kímélte az erdőt, de a hatalomnak ellent nem állhat. Hosszabb bizonyítás következett azután, hogy tényleg megtette-e Bajomi a fenti kijelentését és, hogy a valóságban hány szál fát vittek el a bánki erdőről.

Számolva a hódoltságból fakadó helyzettel, az enyhítő körülményeket figyelembe véve a földesúr felmentette a debrecenieket a vád alól. A per később a nehéz idők vérzivatarai között el is aludt.

A Debrecenben levő uradalombeli tisztviselők befolyásától a város erdeit ebben az évszázadban is védelemlel oltalmazta. Ezek ugyanis szerették volna az erdők kezelését is maguknak kisajátítani és a szükséges fát – mivel ekkor még ebben ingyen részesültek – a polgárságnak pénzért osztogatni.

János Zsigmond 1569. évi magyar nyelvű utasításának, melyben az itt levő hivatalnokok kötelességeit szabták meg, sok-sok pontja között erre is találunk rendelkezést. Nevezetesen itt olvashatjuk, hogy „az erdőkhöz, sem a Nagyerdőhöz, sem az Apafájához a tisztartók egyikhez sem nyúljanak és egy pénzárú fát is senkinek ne adhassanak, hanem, mint ekkoráig az erdőkerülők a Bírák gondviselésével őrizték és az erdőket épen tartásák”.¹³

Eszerint tehát a debreceni erdők kezelésének rendszere már kialakult, és egyúttal az erre hivatott állandó személyzet, az erdőkerülők is szolgáltak. Ekkor még és hosszú időn keresztül a legfőbb felügyeletet az erdős puszták felett a főbíró gyakorolta. Külön erdőinspektori tisztség csak az 1680-as években fejlődött ki.

Hogy az erdészeti viszonyok fejlődése nemcsak a favágatás és kiosztás pontos végrehajtása körül csoportosult, arra vonatkozólag a XIV. század derekáról igen érdekes adataink vannak.

Az akkori viszonyokhoz mérten eléggé fejlett erdőkezeléssel találkozunk, amit a környező vidék fátlansága is erőteljesen indokolt. Ez a helyzet ugyanis kényszerítőleg hatott az erdők kimelésére és a letarolt részek felújítására, melyeknek köszönhető, hogy míg máshol ekkor még az irtások zavartalanul folyhattak, addig itt ez csak szigorú határok között történhetett. Közel s távol a legfőbb erdészeti tevékenységet a kitermelés jelentette, míg nálunk már a felújítás és az erdők ápolása is elsőrangú tényezővé nőtte ki magát. Az erdők kezelésének egyik fontos ágát képezte a szomszéd birtokosokkal a közös határok állandó ellenőrzése. Ezért Török János, a város akkori földesura 1552. május 2-án kelt szabadságlevelében elrendeli az esztendőnként választott főbíráknak, hogy a lelépővel együtt a város határainak megsejmlésére menjenek ki, s ezáltal azok pontos fekvése feledésbe ne menjen.¹⁴

Az erdők védelmének érdekes emlékéit tartalmazza egy 1553-i jegyzőkönyv, mely az értékesebb és ritkább fafajtákat név szerint is felsorolja, és kivágásukat 1 forint büntetés terhével sújtja. Ilyen módon az irányban is, hogy nem a jelenleg úgy nevezett és már ekkor a város tulajdonában levő erdőre vonatkozott ez, mivel csere alatt az akkori szójárás általánosságban a növendék erdőt értette. Lehetséges tehát, hogy ez a védekezés a fiatal erdőkre vonatkozott, helynév nélküli értelemben.

A városi jegyzőkönyv 1553. január 2-án kelt határozata szerint – bizonyára az ezen esztendei vágás kezdetével – elrendeli, hogy aki nyárfát, kőrisfát, kőrtéfat, szilfát, juharfát kivág, az 1 forint büntetésre marasztaltassék. Íme tehát ezek képezték erdeink valószínűleg legértékesebb fáit, míg legelterjedtebb a tölgy volt. Természetszerűleg az akácról még szó sem lehetett.¹⁵ Ugyanezen időkből megtaláljuk még a jelenleg is fennálló erdei kaszálók nyomait is, melyek a tisztások szaporodásával úgy számbelileg, mint jelentőség tekintetében emelkedtek, és a debreceni lakosság haszonvételének egyik forrását, polgári jussának alkatrészét képezték.

A XVI. század második felében van adatunk a Nagycserén levő rétről, mely az itt fekvő földesúri kúriához tartozván, hosszú időn keresztül Kúriarét néven volt ismert. Hasonlóképpen hozzátartozott a Nagyerdő mellett elfekvő úgynevezett Úrrét is. Ezen utóbbit Báthory Zsigmond fejedelem 1582. október 31-én Gyulafehérváron kelt adománylevelével a földesúri viszony megszüntetésével a városnak adományozta.¹⁶

Erdészeti viszonyokat érint még a város 1586-i azon rendelete is, melyben jobbjait a fahordás kötelezettségével terheli meg, mit egyéb szolgáltatásokkal együtt a nemrégén létesített Ispotály javára kellett teljesíteniök.¹⁷

Az erdő vágatása és a polgárság fabeli szükségletének fedezése ekkor úgy történt, hogy évente kiszakasztottak bizonyos részeket, melyeket éppen vágás alá kiszemeltek, ahol is az igénylők maguk termelték ki a részükre szükséges mennyiséget. E rendszer tehát az erdőközösségek történetének menetében egy közbenső állapotnak felelt meg. Azonban 1607-ben már – s valószínűleg nem sokkal előtte is – nem ingyen jutott a fa a civiseknek. A későbbiek során is hol kellett, hol meg éveken keresztül semmit sem kellett fizetni érte. A fizetés mértéke hosszú ideig azon ígás jószágok száma volt, mellyel a kitermelt fát hazahordatták. Így 1607-ben a Nagycserét bocsátják meg, mégpedig azon a részen, mely az acsádi út felé esett. Ekkor újításként lépett életbe az, hogy előbb utcánként engedélycédulát kellett váltani 2–2 pénzért, s csak ezek után foghattak hozzá a fa szállításához. Ezen rendszerrel azután nagy lépéssel haladtak a szükséges erdészeti személyzet létrejötte irányába, mivel a század folyamán választott erdőinspektorer legfőbb munkáját ettől kezdve a szekérszám szerint meghatározott összeg lefizetése utáni „engedelemcédula” kiadása, a favágásra, erdőszakasztásra való felügyelet és zavartalan lebonyolítása képezte. Csak a XVIII. század második felében hárult ez a feladat, legalább részben, a rőzsebiztosokra. Látjuk tehát, hogy az erdők kezelésének gyökerei az évszázadok milyen mélyébe hatolva szívták azt az ősi erőt, mely intézményeket nevelve alakította ki saját kultúráját, amelynek legfőbb jellege is éppen eredetiségében mutatkozott.¹⁸

A következő évben, 1608-ban pedig már a favágást is úgy szabályozták, hogy az esetleges visszaéléseknek elejét vegyék. Ekkor már állandóan alkalmazott csőszök voltak, kiknek hivatásába a határookra való felvigyázás és az erdőkárosítások elleni védelmen kívül még a külső vágásokra való felügyelet is tartozott. Csak később váltak ezek ketté a lovas és gyalog csőszökre, kik közül az előbbieknél a favágás, fahordatás és a határok rendbentartása maradt, míg az utóbbiak inkább az erdővédelem terén buzgólkodtak.

1608-ban, mikor a Nagyerdő vágatására kerül a sor, a Tanács egyértelműleg elhatározta és alkalmas módon ki is hirdette, hogy a csőszök a vágásnál és különösen a hordásnál arra vigyázzanak, hogy senki egyszerre 2 szekérrel ne fuvarozzon fát, hanem csak eggyel. Tiltották ugyanekkor a levágott fáknak a vágástereken csomókba való rakását. Aki amennyit egy nap levágott, azt haza is kellett hoznia. Ha valaki ezeket a rendelkezéseket és főleg az 1 nap alatti 2 szekérrel való hordás tilalmát megszegte, azt ekkor igen nagy összeg, 10 forint bírságra marasztalták el a főbíró széke előtt.¹⁹

Ekkor még a polgári haszonvételt képező fabeli juss általánosan kötelező mértéke vagy valamilyen arányosító tényezője nem alakult ki, mivel ezt csupán az egyesek

szükséglete irányította. Erre különben sem volt nagyobb szükség, mivel az egyes polgári háztartások viszonyai annyira egyformák voltak, hogy e tekintetben kirívóbb eltérések nem merültek fel. E rendszer egészen a XVIII. század derekáig tartott, amikor is a fizetett adóhoz arányosították a faporciót is.

Ezen időkben már fakereskedelemmel is találkozunk. Az Alföldön a fával, főleg pedig a szerszám-, épület- stb. műfával való kereskedés javában divatozott, sőt néha még tűzfát is vettek egyes polgárok, ami annak a jele, hogy az itteni elég terjedelmes erdőségek már ekkor sem tudták a szükségleteket teljesen fedezni. Debrecen város erdeiből különösen a jó szerszám- és épületfa hiányzott. Hogy pedig az akkori körülményes szállítási viszonyok között messzebb vidékről idekerült műfa árfelhajtás tárgya ne lehessen, hanem ahhoz elsősorban az iparuk miatt reá szoruló mesteremberek juthassanak, arra szigorúan ügyeltek. 1610. május 24-én a Tanács előtt egy ilyen vonatkozású érdekes per folyt a kerékgyártómesterek jelentése kapcsán az egyik városi polgár ellen.

A Tanács ekkor a kerékgyártó iparhoz szükséges fáról azt határozta, mivel már a céhlével kimondja és megadja a privilégiumot erre, hogy senki nem vehet nyereségre addig, míg a kínálatból a mesterek a részükre szükséges mennyiséget fel nem vásárolták. A céh ebben az esetben alaptalanul jelentette fel a polgárt, mivel az éppen ilyen maradékfát vett. A Tanács nem is állapított meg jogsértést, és arra utasította a mestereket, vagy visszaadják a fát, vagy pedig illő áron váltsák meg az alperestől. Ez az inkább átlaghoz tartozó ügyeset jó mutatója annak az éber vigyázatnak, mellyel a drága fával való kereskedelmet tartották szemmel, mikor még ott is visszaélést sejtettek, ahol a legtisztább ügylet folyt le.²⁰

Azonban tévedésre vezetne, ha valaki azt gondolná, hogy a debreceni erdők nem adtak jó épület- vagy szerszámfát. Adtak ezek, csak nem elégedő mennyiségben és a túlságos mérvű kitermeléstől igen okos politikával tartózkodtak, mivel az állomány legfőbb faneme, a tölgy, hosszú évek alatt ért el kellő nagyságot, és ennek hézagát gyorsabban növekvő faféleséggel akkor még nem tolthették ki. Hogy a debreceni erdők is jó épületi anyagot szolgáltatnak, bizonyítja az is, hogy 1631-ben a Tanács határozata szerint a templom hidját az Apafa erdőn vágatott tölgyfákkal javították. E célból közmunkaként elrendelték, hogy minden tizedből egy-egy, összesen tehát 30 szekér menjen ki a nevezett erdőre és hozzák haza a szükséges fát.²¹ Mivel pedig ez nyári időben történt, amely tudvalevőleg a favágásra nemigen alkalmas, feltehetjük, hogy a városnak volt már olyan raktára, ahol a közszükség által igényelt faanyagot szárították, és felhasználásra alkalmas állapotokra előkészítették.

Az erdők védelme és gondozása tekintetében meglepően célszerű és szinte aprólékosáig menő újításokat léptettek életbe. Így 1641. január 26-án elrendelik, hogy a Nagyerdőre kimenő emberek ne merészeljenek a fákról ágakat vagdalni, vagy pedig a levágott nagyobb fákat onnan elvinni, hanem elégedjenek meg a száraz apróbb ágak összeszedésével, melyet szintén marhaszámmra engedtek hazahozni. Szekerenként pedig ezért 1 polturát kértek.²²

Ebben gyökerezik tehát a később általánossá vált úgynevezett gallyhordási engedély is, mely főleg a kompetencia fában nem részesülő szegényebb lakók ellátását célozta.

Ez az engedély is bizonyára a város külső utcáin élő szegényebb emberekre vonatkozott, kiknek a gallyszedést a város mindig elnézte. természetesen azonban az erdők érdekeit is szem előtt tartó biztonsági rendszabályok betartása mellett. Az épületfából tekintélyes mennyiséget juttatott a város polgárainak az idetartozó erdőségekből. Aki építkezni akart, az fa iránti kérelmét a Szenátushoz terjesztette fel, amely testület minden egyes esetben külön határozott, és a szükségesnek talált mennyiséget szálfaszám szerint meghatározva, az éppen akkor vágásra kerülő erdőből jelölte ki.²³

Az erdők védelme érdekében szabályt hoztak a kinti tűzgyújtások meggátolására is. 1638-ban a kor túlzott szigorával karlevágás terhe mellett azt rendelik, hogy sem pásztor, sem egyéb lakos a mezőn vagy más helyen ne gyújtogasson, mert ha az erdőre talál menni a tűz, úgy keményen lakol érte.²⁴ A szigorú védekezést különben megmagyarázza az az állandó veszély, melynek különösen tavasz idején voltak a debreceni erdők kitéve. Éppen ezért később már külön időszakilag felfogadott tűzörzők teljesítették szolgálatot, de még így is elég gyakran olvasunk jelentést leégett erdődarabokról. Különösen a pásztorok voltak azok, akik ottani legeltetéseik alkalmával az erdőknek legnagyobb ártalmára voltak. Jól tudta ezt az akkori tanács is, de a gazdálkodási viszonyok miatt az erdei legeltetést nem nélkülözhetve, legalább a pásztorok egyenes vigyázatlanságából és gondatlanságából folyó kártételek terhéből igyekeztek megszabadulni. Így határozták el 1656-ban, hogy mivel a paci és fancsikai tölgyesben a pásztorok vigyázatlansága miatt nagy pusztítások estek, azért az ottani legeltetés felletti vigyázatot kivéve az inspektorok kezéből, egyenesen a bíró elé utalták. A bíró pedig megesküdött, hogy azt a pásztor, akit káron kapnak, 1 forintra bünteti. Hogy vigyázásra serény legyen, régi szokás szerint még a bírságpénz felét is neki juttatják.²⁵

Ez az intézkedés főképpen a nagy marhatenyésztő és kupeckedő város úgynevezett terelő pásztoraira vonatkozott, kik a hideg időszak elkövetkeztével a magas gazzal borított erdőket, cseréket jártatták jószágaikkal.

Az erdei legeltetések közül legáltalánosabb volt – majdnem mind tölgyes lévén – a makkoltatás. A sertések hizlalásának egyetlen módját a makkoltatás képezte. Éppen ezért a polgárok kondáival tele is voltak az erdők, amennyiszer csak a bő makktermés ezt engedte. A városnak éppen ezért a kondákkal kint telelő kanászok esetleges kártételeivel szemben védekeznie kellett, s ezért egyenesen rájuk vonatkoztatva rendelik el 1642-ben, hogy az Apafáján élő vagy kiszáradt, de még lábon álló fát nem szabad kivágniok, hanem csak azt a gallyat tüzelhetik, amit kézzel letörhetnek. A büntetést 6 forintban szabták meg.²⁶

Éppen ilyen büntetéssel tiltották a kondásoknak vagy a makkoltatás alkalmából kint sertésólakat felállító polgároknak a fák fejszésését is. Tiltották még a téli friss vágások megjáratását, mivel az ott elhullt makkokból várták a természetes felújulást. Arra vonatkozólag is intézkedtek, hogy ahol a nagy hidegekben a pásztorok pusztítással fát nem szedegethettek, ott maguk a gazdák gondoskodjanak részükre elegendő tüzelőről. Elképzelhetjük ugyanis, hogy egy-egy kemény télen nem volt tréfa dolog éjjel-nappal kint a sertéskonda mellett tartózkodni, hanem gémberedett tagjaik melengetésére, no meg az elég gyakori farkasok távoltartására is állandóan tüzelniük kellett,

és ha ezt korlátok nélkül engedték volna szabadjára, úgy az erdők tetemes pusztításai sínylették volna meg.

Tavaszi felé, a böjti szelek elkövetkeztével szinte állandóan fellépett erdőségeinken a tűzveszedelem. Ezért rendelik el 1642. február 1-vel, hogy sem pásztorok, sem vadászok, sem egyéb városi vagy idegen emberek a Nagyverdön, Apafáján, Cserén és Fancsikán ne merészeljenek tüzet gerjeszteni, mert különben 6 forintra büntetettek. Ez csak a büntetés legenyhébb nemét képezte, mely könnyen halállal is végződhetett abban az esetben, ha a tűz úgy elharapódzik, hogy az erdők ezáltal megégjenek.²⁷

A makkoltatás különben az erdők egyik mellékhaszonvételeit jelentette a városnak, mert pénzen bocsátották azokat meg a kondák előtt. Így pl. 1674-ben elrendelik, hogy „az Nagy Erdőn levő makkra kilencz pénzre a sertést reá kell bocsátani s fel kell íratni”. Ugyanígy a többi legelő jószágért is pénzt szedtek. Pl. 1659-ben a Halápot járátva 1 szarvasmarhától vagy ugyanennyibe számolt több juhtól 2 polturát szedtek, ami 6 dénárnak felel meg.²⁸

Az erdei tüzek okozását különben nemcsak súlyos pénzbírsággal, hanem kemény testi fenyítéssel is büntették. Borsos Mihályt pl., mikor a Nagycserén rókalyukat perzselt, és ebből tűzkár származott, 36 korbácsütés kiállítására ítélték. Nagy Péter szintén a Cserén okozva tűzveszedelmet ezért a tettéért 50 botütést kapott, aminek következtében el is nyomorodott. Ezek a testi büntetések nagyon súlyosak voltak. Így pl. ha valaki 50–60 pálcaütést kapott, attól egész életére nyomorék maradt, sőt olyan esetet is jegyzett fel a város fekete krónikája, hogy a deresen meghalt az illető delikvens.²⁹

Amint 1642-ben a pásztoroknak és sertéseiket kint makkoltató egyéb személyeknek csak gallyakkal való tüzelést engedtek meg, úgy erre korlátozták az erdőőröket, az erdőcsőszöket is. Reájuk vonatkozólag mondja ki a szenátus 1651-ben: „Konyhai használatra a régtől fogva bevett szokás szerint száraz és leesett és héjtalán fákat felhasználhatják, másféle fákat, amelyek építésre alkalmasnak tartatnak, nem másképpen, mint a Szenátushoz beadott kérvényre adott engedéllyel lehet.”³⁰

Az erdőcsőszök különben már a XVI. században szolgálták a várost, és különös kedvezésképpen szerény fizetésük növelésére a dézsma fizetése alól mentesítve voltak. Az erdőcsőszök fafogyasztására is szigorúan felügyeltek, nehogy a tekintetben a szükséges mértéket áthágják. Két ízben, 1657-ben és 1668-ban is elrendeli a főbíró, hogy az erdőcsőszök a fát ne tékozzolják, azzal illendően bánjanak, főleg pedig élőfát ki ne vágva ölekre ne hordjanak, hanem elégedjenek meg a kiszáradtakkal, s azt is csak a bíró tudtával használják fel.³¹

Azonban a szigorú parancsok és a szorgos felügyelet ellenére az erdőcsőszök között is felütötte a fejét a visszaélés. 1669 elején tudomására jutott a magisztrátusnak, hogy Vajda Mihály és Pércsi János erdőőrök a fancsikai és paci erdőt pusztították. Erre rögtön elfogatták nevezetteket, és törvény elé állították. Már csak elrettentésül is szigorú büntetést mértek rájuk, hogy a város ügyeiben sáfárkodókat a tisztességes út taposására figyelmeztessék. A jegyzőkönyv vonatkozó része a következőképpen emlékezik meg erről. „Világosságra jött, hogy a hitek és köteleességek ellen cselekedtek, reájuk bízott város Erdeinek nem őrzői, hanem rontói, praedálói, tékozlói s maguk

hasznára fordítói voltak. Azért, minthogy megfizethetetlen is az kár, minden jószáguktól megfosztattanak, szalma koszorúval, minthogy hamis hitben is találtattak, megkoszorúztassanak, nyakokba kötél vettessen, annak utána keményen megveretessen hóhér által, az Városbul kiűzettesenek, soha is város szolgálatjára be ne fogadtassanak.”

A büntetés korabeli elrettentő hatása meg is hozta a kívánt eredményt, mivel ezen botlástól kezdve hosszú évtizedek elteltéig nem találkozunk hasonló cselekedettel. Azonban maga a tanács is örködött, nehogy visszaélés felüthesse a fejét, s ezt preventíve megakadályozólag rendeli el 1684-ben, hogy „az Erdő kerülők Bíró Úr híre nélkül a nevezetes és publicus Malefactorokkal nem conveniálhatnak”.^{3 2}

Az erdőgazdálkodás ekkor még nem vett olyan rendszeres alakot, mint amelyet a későbbi évszázadok kifejlesztettek. Az erdők kezelésének tevékenysége főképpen a fiatal erdők tilalomban tartása és a természetes felújításnak ilyenképpen való elősegítése körül kulminált. Ez képezte az erdőkerülők, erdőpásztorok, csőszök tevékenységének egyik részét is, no meg az egyre sűrűbbé váló fatolvajlások megakadályozása, ami szintén elég munkát adott, hiszen nincs esztendő, melyben ilyen bűnös cselekményért egész sor ember ne lakolt volna.

A XVII. század második felének jegyzőkönyveiben sűrűn találkozunk olyan határozatokkal, melyek egyes erdők tilalom alatt tartását rendelték el, amin mind a vágatás, mind a legeltetés ottani szüneteltetése értendő. A XVII. század derekén főleg a paci és fancsikai erdőt védték ilyen tilalmakkal. Ez utóbbinak igen értékes faállománya lehetett, melynek védelmét mondták ki 1656-ban, hogy annak pusztításától a város polgárai tartózkodjanak.

Tehát nemcsak a fiatalosokat kellett védelemben részesítenie a magisztrátusnak, hanem a vágás alá érett és így értékes erdőségeket is. Folyton készenlétben kellett ugyanis lenni arra az eshetőségre, hogy — ami akkor nem is volt ritkaság — tűzvész perzseli fel a várost, amikor a polgárság házainak újjáépítéséhez faanyagot ezekből a rezervált erdőkből kellett kiszolgáltatni.

1657-ben is ilyen okkal magyarázhatóan vetik erős tilalom alá a paci és fancsikai erdőt, ezt megelőzőleg pedig a Cserét. A fancsikai és cserei tilalmas erdő vágásának 12 forint, a paci erdőnek pedig, mely jóval távolabb esik, és kevésbé állt útban, 1 forint volt a büntetése. Ezekben az erdőkben a legmegbízhatóbb csőszök örködtek, akiknek külön fogadalmat is kellett tenniök. Szabadságuknak lényeges növelése volt az, hogy a bírságpénzt maguk személyesen hajthatták be, s csak azokat jelentették fel a főbírónak, kiktől ők nem tudták megkapni. Serénységük növelésére és állandó ébrentartására azután olyan kedvezményben is részesültek, mely eddig csak magasabb főtisztviselőknek, így a főbírónak járt ki, tudniillik az általuk felfedezett erdőpusztítások bírságpénzéből vele együtt osztozkodtak.

Leghosszabb ideig a fancsikai erdő volt tilalomban. Ezt 1675-ben újra megismétlik, és kihágóit újra 12 forint büntetés terhével sújtják.

Később, 1683-ban oly értelemben terjesztették ki a tilalmat, hogyha valaki bármely tilalmas erdőről engedelem nélkül hozott fát, valahányszor ez megtörtént, annyiszor 12 forint büntetést kellett fizetnie.^{3 3}

Nemcsak a polgárok ellen kellett védekezni, s azok erdőpusztításait saját magasabb érdekük szem előtt tartásával büntetni, hanem már kezdettől fogva a környező falvak és hajdúvárosok lakosságától is oltalmazni kellett az erdőket. Ezek a községek jóval nagyobb pusztításokat okozva élték a debreceni erdőket, mint amilyeneket egyes polgáraink elszórt visszaélései előidézték. A környékbeli falvak lakói tudva a szorgos felvigyázásról a csőszök elnyomása végett nagyobb csapatokba összeállva támadtak meg egy-egy erdőrészt, sőt nemegyszer fegyveres vigyázók védelme alatt pusztították a debreceniek fáit. Így cselekedtek pl. 1677-ben a bőszőrményiek is, kik a városnak éppen legrégibb és legközelebb fekvő erdejét, a Nagyerdőt támadták meg ekképpen „feles szekerekkel”, s ott nagy pusztítást vittek véghez.³⁴

Gyakran találkozunk azonban a város történeti emlékei között magánosok erdőpusztításaival is, mivel a régebbi szabadabb elvű használat és zavartalan, teljes erdőközösség maradványának a tudata éppen a fabeli haszonvétellel kapcsolatban élt és él legtovább. Az erdővágatást ekkor még az abban részesülő egyes polgárok maguk eszközölték a város által kijelölt helyeken. Az erdőket rendes körülmények között december hónap folyamán, mikor beszorultak a szántókról, és a dágványos utak is könnyebben járhatók lettek, szabadították meg, s márciusig is eltartott az. Az ezen időn túli erdei szekerezést tiltották, mivel az a serdülő fiatalos csemetékben szapora kárvallással járt volna. Éppen ez magyarázza a magisztrátus azon rendelkezéseit is, melyekkel tiltották a vágástéren való faraktározásokat, hogy ezzel se adjanak okot meg nem engedett időkben az erdőben való járkálásra. Éppen így tiltották el a XVIII. század elején azt is, hogy valaki ünnepnap menjen az erdőre vagy dinnyeföldre, amely rendszerint erdei tisztáson volt.³⁵

Az erdővágások általános idejétől néha, mikor a szükség úgy kívánta, el is tértek. A tűzifa vágására vonatkozólag is találunk olyan adatokat, habár csak elvétve, melyek szerint egyes esetekben nem télen termelték azt ki. Ilyen eltérést azonban csak rendkívüli körülmények hatása alatt engedtek meg. Pl. 1656-ban május 4-én kezdenek a favágáshoz a Nagyerdőn, 1666-ban pedig Haláp és Nagycsere kivételével, melyeket „avarban kell tartani”, az összes többi erdőt augusztusban bocsátófták meg, mégpedig az igás jószágok száma szerinti fizetésért. Máskülönben a vágatás természetesen leg kitűzött időpontjához szigorúan ragaszkodtak. 1666 legelején is elrendelik, hogy „időnek előtt nem szabad reá menni, sem rakásra nem szabad rakni, vágjon annyit az kit elhozhasson, különben efélék is büntetés nélkül nem maradnak”.

A vágatást reggeltől estig volt szabad végezni, szürkületkor pedig a naponként kitermelt mennyiséggel haza kellett menni. Az erdőkön való halást szigorúan tiltották és büntették. A kivágható mennyiség pontos meghatározásával sehol sem találkozunk. Legtöbbször ezt az igénylők szükséglete vagy pénzbeli tehetsége szabta meg, és csak elvétve határoznak úgy, mint 1666-ban és 1676-ban, hogy egy-egy házhoz csak egy szekérrel vihetnek.³⁶

A faizást eleinte teljesen ingyen gyakorolta a polgárság, később pedig, mikor már a zálogos erdők kerültek fejsze alá, másrészt a pásztorok és inspektorok fizetése és egyéb kezelési költségek is felmerültek, ezek fedezésére méltányos váltságösszeget kellett fizetni. Ennek szétoztása pedig az egy-egy szekérbe fogott igás állatok számától

függött, abból az elgondolásból kiindulva, hogy minél több jószág van egy szekér elé fogva, annál nagyobb tömegű fát rakhatnak fel arra. 1666-ban pl. 9 dénárért bocsátották meg az erdőt, 1680-ban pedig a nagyverdei favágásról egy marhától 3 polturát szedtek. Mikor a vágástér messze esett, mint 1682-ben, az akkor zálogba vett guti Lónyay-részen, és az oda vivő út is hosszadalmas volt, amiért kevés polgár igyekezett kompetenciája kivágására, a faizási költségeket is jelentékenyen csökkentették, 1 polturát szedve igásjószágokként.

Azonban fabeli haszonvételben nem mindenki részesülhetett. Ezt kizárólag a város törzsökös polgárai részére tartották fenn, ezért 1680-tól kezdve oly megszorítást eszközöltek, hogy csak annak engedték meg, aki már három éve a városban lakott. 1669-ben pedig már adófizetéshez kötötték a fabeli jusst, azonban ennek összezszerűsége még nem határozottat meg, és nemsokára el is hagyták.

A vágás alá kerülő erdő az 1650-es években a Nagycsere volt, innen mentek át a Nagyerdőre, melyre rövid idő alatt két ízben is visszatértek, majd a guti porciók zálogba vétele után ezek használata következett. Az 1660-as évek végén ismét a Cserét vágták, majd pár év múlva a Fancsikát. A vágások ezen rendje azt mutatja, hogy az egyes erdőket nem egyszerre termelték ki, hanem bizonyos időközökben éltek. Lennie kellett tehát egy primitív vágásfordulónak, ha egy-egy erdőtesten belül is különböző korú és elég élesen megkülönböztetett részek léteztek, amint azt a megbocsátások és tilalom alá vetések rendelkezései bizonyítják. Ez a tény pedig az erdőgazdálkodás magasabb fokának olyan tanújele, melynek más alföldi városaink között nem sok mása volt akkoriban.

Az egyes vágási szakaszok tényleges fennállására és pontos elkülönítésére mutat az a tény is, hogy mikor 1680. december 3-án elhatározták a következő napra a nagyverdei favágatás megkezdhetőségét, de a népség fáinségben lévén, ehhez már e nap délutánján hozzálátott, azt a tanács nagyfokú injuriaként sérelmezte, mert nem tudva a pontosan kijelölt határozatot, a vágástér mellett levő tilalmasból is jócskán taroltak. A fahordatás és vágatás korlátozásával találkozunk 1677-ben is, mikor szintén a Nagyerdő vágattatván, egy családnak naponta csak egy szekérrel engedtek kitermelni. Igen érdekes tilalom ezzel kapcsolatban még az, hogy az erdőkben álló s vadgyümölcsöt termő fák kitermelését eltiltották.³⁷ Nem tudjuk ma már, hogy milyen célt kívántak szolgálni eme rendelkezéssel, vajon a vadgyümölcsöt termelőket értve alattuk, ezek értékesebb asztalosfáját kívánták megkímélni, vagy pedig magot termő fát célozva, s azokat visszahagyva a felújítást szerették volna ilyképpen természetes módon véghezvinni. Annyi azonban kétségtelen, hogy az erdővédelem és a választék minősítése tekintetében való ébredezésnek jeleit képezték.

A XVII. század második felétől kezdve az egyes tisztviselők fabeli illetményeivel is találkozunk, ami magával vonta azt a további fejlődést, hogy a városnak most már nemcsak a saját maga, de ezek részére is kellett házilag fát vágatni. Ettől kezdve mind teljesebb mértékben a város veszi kezébe a favágatást, és a XVIII. század második feléből már csak szekérszám meghatározott, még később kész öleket, no meg csomózott gallyakat osztott a polgárságnak. Legelőször a főbíró failletményével találkozunk, akinek legtöbb gondot is okoztak az erdők. 1650-ben elrendelik, hogy a főbíró

konyhájára annyi fát vitethet, amennyire csak szüksége van. Nem kis büszkeséggel fűzi a jegyzőkönyvvezető nótárius ehhez, hogy a szenátus bőkezűségéből rendeltetett így. 1656-ban már a postamester, Lugossy András fizetésében is megtaláljuk a 460 forint készpénz, a 6 szekér széna stb. mellett a 6 szekér fát is. A város még nem szorosan saját tisztviselői részére is nyújtott failetményt. Így 1669-ben Mártonfalvi György kollégiumi tanárnak a fejedelemtől kapott fizetésen felül adnak 90 magyar forintot, 10 cseber bort, 5 köből búzát és 1 verő disznót, no meg 5 szekér fát.

Failetményben részesültek egyébként a papok is. Később már nem szekér-, hanem ölszámra állapították meg a tűzifailetményt, és 1693-ban egy jegyzőnek pl. 5 öl járt ki.³⁸

A debreceni erdőkből azonban nemcsak tüzelőt, hanem ha csekélyebb mértékben is, de épület és egyéb célokra szükséges fát is termeltek. Az épületfát, mivel alkalmazását mindig a szükséglet indokolta, és tényleges felhasználása könnyen ellenőrizhető volt, no meg a város érdeke is kívánta, ingyen juttatták a polgároknak, nem is beszélve a gyakori tűzveszélyekről, mikor természetszerűleg a lakosság segedelmére ingyen adódott az épületfa (1681-ben már az adóhoz viszonyítva) szálanként számítva. Az 1684-i tűzvész alkalmával az épületfaosztásra tanácsbeli személyeket küldöttek ki. A legtöbb ekkor, amit egy személynek adhattak, 10 szál volt, az adó alapján megállapított és engedélyezett mennyiségről cédulát adtak, melynek igazolásával az illetőknek kellett az épületfát kivágnatni.

Ezenkívül igénybe vették a debreceniek erdőjét más irányban is. Nemegyszer kellett a nagyváradi várhoz meg a szolnoki hídhöz a basák, illetve bégek parancsára a fuvar és munkaszolgáltatás mellett még fával is adózni. 1653-ban csak a szolnoki hídhöz 100 db bálványfát adott Debrecen.

A város a XVII. század második feléig azoknak a mesterembereknek, akiknek a munkája, a szén ismeretlen lévén, tűzzel, tehát nagy fafogyasztással is járt, méltányosságból szabad erdőlést engedett meg. Ettől kezdve azonban, mikor az évi vágástereket már határozott és előre megállapított részekre korlátozták, megváltozik ez a helyzet. A városbeli iparosok közül különösen sok fát tüzeltek fel a fazekasok és a sörfőzők. A magisztrátus tehát éppen rájuk vonatkozólag határozza el 1657-ben, hogy eddigi szabad vágatásukat korlátozza, s úgy a nyers, mint a száraz fa hordását engedélyhez köti. Ennek azután 12 forint büntetés kilátásba helyezésével szereztek érvényt.³⁹ Nyomait találjuk még ezenkívül a tímárok részére cserzéshez szükséges s ma már egészen külön erdőüzemet jelentő úgynevezett „vargafáról” is, ami szintén a városi erdők több irányú hasznosítását jelentette.

Debrecen város erdészete a XVII. század második felében már nagyjában azon területekre terjedt ki, melyek máig is képezték tulajdonát, sőt ez még tágabb is volt, mivel 1–2 pusztához tartozó erdőt, mint pl. a bagosit, buzitait stb. idők folyamán a zálogosító család visszaváltotta.

Kezdetben a zálogos puszták ügyeinek irányításával a főbíró, később az esküdt bírakat is megbízták. Ezen zálogos puszták szántóföldjein, erdein a szétválasztást még nem vitték keresztül, hanem teljes egységben kormányozták őket. Így ismerünk tanácsbíró határozatot 1609-ből, mely a boldogfalvai, ebesi stb. elsősorban szántókból álló

birtokok mellett az erdőségeket alkotó paci és fancsikai földeken is egy kézre bízta a határookra való felvigyázatot és az esetleg mutatkozó hasznok beszedését.⁴⁰

Haszon tulajdonképpen csak a zálogos pusztákból esett, mert az azokat élő lakosoktól megfelelő méltányos alapon megállapított évi bért szedtek. Egy 1656-os végzés szerint a zálogbavevés költségeinek fedezésére kellett ezeket a béreket elsősorban fordítani. A város kezdetben mezőgazdasági magántevékenységet nem folytatott, s ily irányú működése csak a század második felében vesz élesebb körvonalakat, és alakulnak ki itt is a közületi gazdálkodás speciális alapjai.

Természetzerűleg ezek között szerepelt az erdészet is mint olyan gazdálkodási ág, melynek alaptermészete és jellege tipikusan a tulajdonközösségi formának és közületi kezelésnek felel meg. Egyrészt ugyanis az általános irányítás, másrészt az évi haszonvétel, kitermelés, felújítás oly előrelátó és hosszadalmas tevékenységet igényel, mely a magánember gyors eredményeket váró és sürgető türelmetlensége folytán, csak az önkénynek kitéve, nagyon kockázatos lenne.

A város erdős és szántó pusztáinak kezelésére külön felügyelői, inspektori állás alakult ki, amely betöltőinek hatásköre legelőször a művelési ágakra tekintet nélkül az egészre terjedt ki. Ezen állásokat szenátorok vagy tekintélyesebb más polgárok viselték, kiknek bölcs belátása és gazdag tapasztalata megfelelt a város gazdasági politikájának. Számuk változó volt. Eleinte az egész határnak 2 inspektora volt, 1645-ben a számuk 3-ra, 1650-ben pedig 4-re emelkedett. Jelentős változás következett be azután az erdészet terén, mikor már nemcsak a gazdasági szükséglet, hanem a hivatali adminisztráció is felelt a kor sürgető szavára, és külön hivatali tisztségeket alakítottak e célra, mégpedig pontosabban 1684-ben, „Inspector Sylvam” név alatt.⁴¹

Ezzel olyan fejlődés indult meg, mely a város erdészetét önállósítva lehetővé tette a korszerű újításokat. Ha eddig az erdészet tulajdonképpen csak a favágatásban nyilvánult meg legfőképpen, az ettől kezdve keresztülvitt szakszerűsítés folyamán mindinkább a rendszeres gazdálkodás fogalmát tölti ki, és még jobban kiveszi általa a város részét abban a küzdelemben, melynek gyümölcseként a hasonló alföldi példák közül fehér hollóként ma is élnek és lombosodnak a már évszázadokkal ezelőtt is erdős területek.

A XVIII. század elejéig így alakult ki azután az ettől kezdve sokat szabályozott s ma már csak nyomokban fennállt polgári fabeli juss is, mely a debreceni civis lakosság jogainak integráns részét képezte.

*

Lássuk most pár szóval a város kormányzatának szervezetét és azon főbb tisztviselőket, kik a város életében jelentősebb irányító gazdasági vagy egyéb szerepet játszottak, és ezáltal az erdőkkel kapcsolatban is szerepelve, azokra befolyást gyakoroltak. A város élén a főbíró állott, kit az esküdt bíróság tagjai közül évente választottak. Az ő kezeihez futottak össze a várossal kapcsolatos összes dolgok és a legfőbb intézkedési hatalom. Helyettese eleinte a másodbíró vagy valamely idősebb szenátor volt.

A régi 12 tagú esküdt bírásból (iurati iudices), akik a kistanácsot képezték, lett a szenátus, és tagjaiból a tanácsnokok. A XVII. század végén az eddig szenátusnak neve-

zett nagy tanács felvette a Választott Hites Közösség nevet (*electa iurata communitas*), és a szenátussal együtt ülésezett a főbíró elnöklete alatt.

A szenátus tagjai között azután az ügyek specializálódása folytán alakultak ki az egyes szenátori tisztségek, míg a választott hites közönség nagyjából a mai közgyűlés feladatát töltötte be azzal a többlettel, hogy a polgárság magánéletének szabályozása, határozatok jóváhagyása, általában minden várost érdeklő politikai vagy gazdasági ügy eléje tartozott. A tanácsnak legfőbb kötelessége a mai hasonló szervezettől eltérőleg, mellyel munkája tekintetében majdnem megegyez, pluszként még az volt, hogy az igazságszolgáltatást, a bíraskodást is ellátta.

A XVIII. században már másodbíróval nem találkozunk, mert ennek tisztségét egy 1695-ben keletkezett új állás, a néptribuni foglalta el. Ez következett rangban a főbíró után és munkaköre kizárólag a gazdasági jellegű munka volt. *Tribunus plebis*, *Magister Civium*, később *fürmender* néven is emlegetik. Hivatását képezte a polgárok védelme a tanács netaláni túlkapásaival szemben. Az állás előkelőségét bizonyítja, hogy az előző évi főbíró gyakran került tisztújításban a *Tribunus plebis*i székbe.

Kiváló szerepe később nagyon elhalványodott, különösen pedig 1751-től számíthatólag, amikor is függetlensége megőrzésére és továbbfejlesztésére egy kormányászki rendelet következtében nem lehetett többé a tanácsnokok sorából választani. Ekkor betöltése az esküdtek körére szorítkozva, már rangban nem közvetlenül a főbíró után következett, hanem az összes tanácsnokok megelőzték. Ettől kezdve tisztán gazdasági tisztség lett, melyre a város pusztáinak felügyelete és magángazdálkodásának irányítása stb tartozott. 1774-ben különben ketté is vették ezt az állást, és külön néptribunt és külön polgármestert is választottak. Ezek feladatát nem különítették el teljesen, amennyiben a polgármester is főként csak gazdasági ügyekkel foglalkozott, míg a néptribunnak – legalább látszólagosan – továbbra is megmaradt népvédelmi hatásköre. Lassanként azonban annyira elsorvadt a XVIII. században virágzó eme tisztség, hogy a XIX. század közepén meg is szüntették. A polgármester kötelességeit a számára kiadott instrukció bevezetése (1775. február 21-ével a mellékelt kamarai parancsral együtt) a következőkben határozta meg; „A Polgár Mester Hivatalának fő tárgya lészen a város mind közönséges, mind egyenként való gazdálkodására való vigyázat, azt azért egyet értvén a Perceptorokkal az alább írt módon úgy fogjuk igazítani, hogy ezen mostan behozott és ezen Városba még eddig nem volt Hivatalnak tökéletessége, szorgalmatossága, hűsége a jelenvalóknak fontos elrendelése, a jövődőknek gyors ellátása, és ezeknek egybekötéséből a közönség valóságos haszna, a gazdálkodás állapotjában voltaképpen megbizonyíttasson.”

Legfőbb intézkedési fórum a Tanács volt, mely egész időszakon keresztül a sok támadás és küzdelem közepette is meg tudta őrizni uralmát és elsőbbségét a Választott Hites Közönséggel (V. H. K.) szemben. A Tanács az ügyeket minőségük szerint felosztva a hét egyes napjain vette tárgyalás alá. Így a bennünket legközvetlenebbül érintő gazdasági ügyeket pénteken tárgyalták.

Ezeket az állásokat eleinte minden évben újból választották, míg a XVII. század közepétől fogva hosszabb időre terjedőleg történt a megbízatás. Gyakran 6 évig is elhúzódott, míg egyik tisztújítást követte a másik.

A város tisztviselői voltak még a nótárius és vicenótáriusok, kiknek feladatát főképpen a hivatali adminisztráció, az íráskor kiállítása, jegyzőkönyvek vezetése stb. képezte.

Az esküdt polgárok számára is voltak kisebb, főképpen közigazgatási és gazdasági jellegű tisztségek, melyek közül legelső volt a házipénztárnok (domesticus perfector), míg a két számadói állást tanácsnokokkal töltötték be. Voltak ezenkívül borinspektorok (2), két városgazda a város magángazdálkodásának és a városháza szükségletének ellátására, egy váminspektor, egy égettbor- (pálinka)-inspektor, építettő inspektor, egy serinspektor, egy annonárius (magtáros), alsó- és felsőjárású szántóföld inspektorok, négy vásárbíró, hat adószedő és csatornainspektor, két nyomdainspektor, hat árva-inspektor, fölöttük egy tanácsnokkal, tizenkét testamentárius, kik a végrendeleteket vették fel, az erdőinspektorok stb.

Nagy vonásokban tehát ezek voltak azon személyek és szervek, kik a XVIII. század folyamán és a XIX. század első felében a város életét irányították, és ennek kapcsán az erdőszetre is befolyást gyakoroltak. Itt még kisebb jelentőségű átalakulások és leválások főképpen a XIX. században történtek, melyek közül minket érdeklőleg az idegenből hozott, tanult erdőmesterség rendszerének létesítését, a főerdőinspektori állás felállítását, a szenátorok részére a gazdasági ülések szervezetét, sőt külön erdőszeti ülések tartását és ezekről jegyzőkönyvek vezetését, rőzsebiztosi, indagatori és praktkánsi állások kreálását emelhetjük ki.

Végezetül még egyszer leszögezhetjük, hogy alföldi viszonyok között nagy területet borítottak erdőseink, de a velük szembehehelyezhető pusztaságok fátlansága nagy mértékben ellensúlyozóul hatott. Éppen ezért még külföldön is a fátlansággal kapcsolatban emlékeznek meg Debrecenről. Így Diderot híres Enciklopédiájában a következőket írja róla: „Debrecen felsőmagyarországi szabad királyi város Bihar vármegyében. Végtelen síkság közepén terül el, ahol egy szál fát sem találhatni. A város nagy és népes, de csúnya, bástyafalak, kapuk nélkül. Kereskedni kizárólag marhával kereskedik. A Reformátusoknak Kollégiumuk van, éppen így a kegyesrendieknek is.” Megemlékezik még mint jellemző specialitásról a gyakori tűzvészről is.

Hogy az általános hiedelmekkel szemben lássuk, hogy a helyzet mégsem volt oly sötét és szomorú, mélyedjünk el az alábbiakban.

JEGYZETEK

¹ CSOBÁN-CSÜRÖS: Debrecen 1931. c. munkában. Lásd erre MENDÖL TIBOR: Debrecen geomorphológiája és talajviszonyai c. dolgozatát, 240–252. o.

² Nyírség alatt azon területet értjük, mely Szatmár, Szabolcs, Hajdú megyéknek a volt Ecsedi-láp, a Szamos és Tisza közötti homokos része terül el, egészen Debrecenig nyúlik le, s itt a város alatt található a fekete földekkel. – A Nyírség erdeire különösen jó dolgozat ILLÉS NÁNDOR: A Nyírség erdei. Erdészeti Lapok, 1873. 733–738. o.

³ SZAMOTA ISTVÁN: Régi utazások Magyarországon és a Balkán félszigeten. 484. o.

⁴ Statútumok, 201–204. o. Polgármesteri utasítás, 1775. febr. 21. 5. pont.

⁵ ZOLTAI LAJOS: Eltűnt falvak és elfelejtett régi helynevek Hajdú vármegye mai területén. Debreceni Képes Kalendárium, XVII. évf., 1926. 108–109. o.

- ⁶ SZÜCS ISTVÁN: Debrecen szabad királyi város története. 1871. I. k. 65–66. o.
- ⁷ Uo. 89. o.
- ⁸ Mátá iratai, No. 1. (eredeti)
- ⁹ TAGÁNYI: I. m., I. k. 27. o. és ZOLTAI LAJOS: Amikor még Debrecen környékén is sok volt az erdő. Különlenyomat a Debreceni Képes Kalendárium 1934. esztendei kötetéből. 1–2. o.
- ¹⁰ SZAMOTA ISTVÁN: Régi utazások stb. 545. o.
- ¹¹ ZOLTAI: I. m. 2. o.
- ¹² Részletes feldolgozása: ZOLTAI: Különlenyomat: 1–2 o.; Károlyi család okmánytára, III. k. 318–322. o.; Mahmud bég levele, TAGÁNYI: I. m., I. k. 60–61. o.
- ¹³ ZELIZY DÁNIEL: Debrecen egyetemes leírása. 1882. 559. o.
- ¹⁴ SZÜCS: i. m., I. k. 151. o.
- ¹⁵ Jegyzőkönyv, 1553. 427. o. január 2. Dmnus. Judex Petrus Ferenczy Caeterique, Iurati, Senatoresque interixe in sylva, chereu vocat hqc. in sua scripta: Populus, Nyarfa, franqinos, keres fákhat pyros, kertwelyfakat, ulnos zylfakat, ornos (sic.) ihar, ut illa nemo secare audeat sub vinculo fl. 1.”
- ¹⁶ SZÜCS: I. m., I. k. 135. o.
- ¹⁷ SZÜCS: I. m., II. k. 509. o.
- ¹⁸ Jegyzőkönyv, 1607. január 2. 281. o. Az Chiere erdoenek az tanach rendelten hofi az fajatt minden emberket pénzen horgia mindenegy marhara jelt váltion, bochiattiák meg penigh az Chierének csak felett, az acsiadi ut haitt (sic.) Fanchika akar Halap feleell.
- ¹⁹ Jegyzőkönyv, 1608. január 10., 12. A Senatus egyértelműleg határozta: „Hogy az Nagyerdő megbocsájtatásában minden csősz arra tartsa magát, senki két zekerrel ne hordja, hanem egy nap csak egy zekerrel vagy zánna hordja az fát, rakásra senki ne vágja, hanem akit vág, mindjárt elhozza, ha többet, vagy mással elhozassa, ha ki ezenkívül cselekszik úgy mint az, kit két zekerrel hordana, 10 forinttal büntesse Bíró Uram.”
- ²⁰ Jegyzőkönyv, 1610. május 24. 593. o.
- ²¹ Jegyzőkönyv, 1631. augusztus 22. 530. o.
- ²² Jegyzőkönyv, 1641. január 26. 635. o.
- ²³ Pl. özvegy Szabó Tamásnének 1656-ban ily módon 12 szál fát juttattak. (Jegyzőkönyv, 1656. április 29. 62–63. o.) Ugyanezen évben Gáspár György és Mező Mihály, az Apafájáról (úgy látszik, ez volt a legöregebb erdő) kapubálványnak kérnek fát (Jegyzőkönyv, 1656. augusztus 17. 89. o.). „Instánsoknak épületére kéménynek való fát kell adni, egyebet nem.” (Jegyzőkönyv 1657. április 23. 219. o.)
- ²⁴ Jegyzőkönyv, 1638. március 21. 69. o.
- ²⁵ Jegyzőkönyv, 1656. január 27. 13. o.
- ²⁶ Jegyzőkönyv, 1642. január 2. 954. o.
- ²⁷ Jegyzőkönyv, 1642. február 1. 976. o.
- ²⁸ Jegyzőkönyv, 1674. október 1. 808. o.; ZOLTAI LAJOS: Debrecen város számadásai: 1658–1682. Debreceni Képes Kalendárium, 1918. évf. 98. o.
- ²⁹ KONCZ ÁKOS: Debrecen város régi büntetőjoga. 52., 80., 81., 89. o.
- ³⁰ Jegyzőkönyv, 1651. január 5. 262. o.; A szövegben „decorticata”.
- ³¹ Külbizottsági tartományi iromány. No. 144. 1605. Az elepi, onódi, fegyverneki, s kerti földeken való dézsmálásról. ZOLTAI LAJOS: Debrecen a török uralom végén. 1905. 184–185. o.
- ³² Jegyzőkönyv, 1669. február 7. 459. o. Jegyzőkönyv, 1684. március 11.
- ³³ Jegyzőkönyv, 1656. január 24. 13. o.; Jegyzőkönyv, 1657. január 22. 156. o. és január 25. 159. o.; Jegyzőkönyv, 1675. február 4. 870. o., és Jegyzőkönyv, 1683. december 13. 912. o.
- ³⁴ Jegyzőkönyv, 1677. január 9. 292. o.
- ³⁵ KONCZ ÁKOS: Debrecen város régi büntetőjoga c. munkájában a XVII. század második feléből sok ilyen cselekményt és az azokra kiszabott eléggé szigorú pénzbeli meg testi büntetést sorol fel. Lássunk példának egy párat. Így Soós János és társai, amiért a Nagyerdőről 13–13 szál fát loptak, furattal egyenként 13-at vertek rájuk, és minden szál fáért még külön 1 ft-ot kellett

fizetniök. – Miskolczi György pedig a Nagycseréről lopott kapubálványnak fát, amiért 24 korbácsra ítélték, mit csak 12 ft-tal válthatott meg. – Oly kemény büntetés volt ez, hogy testi nyomorodását féltve, inkább a pénzt fizette le. Ugyanígy pénzben fizetett büntetést Kiss Gáspár, aki 30 szál fát lopott, és ezért 10 ft bírsággal sújtották. Ez az aránylag nem oly nagy bűncselekmény azután tönkre is juttatta, mert azt jegyzik fel róla, hogy a kifizetés végett el kellett adnia minden ingatlanát. – Néha a polgárok is összeállottak társaságokba, hogy biztosabban járhasanak tilalmas erdőkre. Azonban legtöbbször ezen is rajtavesztettek, és büntetésük ezért fokozottabb volt. Így pl., mikor 18 ember tüzelőfát lopott az Apafáról, ezért fejenként 24 korbácsot kaptak, és ráadásul még minden szál fáért 1 máriást fizettek.

³⁶ Jegyzőkönyv, 1666. augusztus 21., 381. o.; Jegyzőkönyv, 1666. január 7. 249. o.; ZOLTAI LAJOS: Debrecen 200 évvel ezelőtt. 1905. 185–186. o.

³⁷ Jegyzőkönyv, 1666. január 7. 249. o.; Jegyzőkönyv, 1682. január 24. 263. o., Jegyzőkönyv, 1680. december 2. 825. o.; ZOLTAI LAJOS: Debrecen a török uralom végén. A város háztartása. 1662–1692. Budapest 1905. 186. o.; Jegyzőkönyv, 1677. január 14. 293. o.

³⁸ Jegyzőkönyv, 1650. január 6. 8. o.; Jegyzőkönyv, 1656. január 2. 5. o.; SZŰCS: i. m., II. k. 593. o.; Uo. II. k. 513. o.

³⁹ Jegyzőkönyv, 1681. május 19. 140. o.; SZŰCS: i. m., I. k. 201. o.; Jegyzőkönyv, 1657. január 24. 160. o.

⁴⁰ ZOLTAI LAJOS: Debrecen város számadásai. 1658–1682. Debreceni Képes Kalendárium. 1918. 97. o.

⁴¹ ZOLTAI: Uo. 97–98. o.

IV. A VÁROS ERDEINEK ÁLTALÁNOS ÁLLAPOTA

1. A DEBRECENI ERDŐK ÁLLAPOTA A XVIII. SZÁZADBAN

A debreceni erdők állapota a XVIII. században nem a legkitűnőbb volt. Ha nem is adunk teljes hitelt azon jelentéseknek, melyek az erdők szomorú helyzetét panaszolják, mégis el kell ismernünk, hogy azok állapota nem volt rózsás. A város erdőbirtokai az évszázadokon keresztül tartó folytonos használat és a felújításoknak egyedül a természetes sarjadzásra való korlátozása miatt az amúgy is gyenge homoktalajon egyre romlottak. Ennek hatása a XVIII. század folyamán ütközött ki a legélesebben, mikor is a gazdasági fejlődés fellendülőben volt. A város már az előző században zálogos erdők szerzéséhez folyamodik, hogy egyre növekvő lakosságának fabeli igényeit kielégítthesse. Így szereznek erdőbirtokokat a Nyírségben. Közelebb nem találván ugyanis ilyet, még a messze fekvő Gutot is zálogba veszik. Az Alföldön ugyanis mindig nagy kincs lévén a fa, megszerzésére sok fáradságot kellett fordítani.

Pl. a XVIII. század elején Böszörmény lakói a tőlük két napi szekerezésre eső Szennyes pusztát tartják zálogban, s nem sajnálják megközelítésére és a fa hazafuvarozására a hosszú időt.

A szomszédos hajdúvárosok közül a hadháziaknak volt még ilyen távol eső erdeje, Adonyban. Balmazújváros éppen a Hortobágy szélén feküdvé, állandóan szükségét érezte a fának. Nagy teherként nehezedett a községre, hogy katonaságot is szállásoltak oda, azok részére is tüzelővel kellett szolgálni. E célból zálogos erdőt igyekeztek szerezni, a Filep puszta egy részét veszik ki, másik felét már a vámospércsiek (szintén hajdúváros) szerzik meg maguk számára. A vámospércsiek különben még több erdőt is bírtak zálogban.¹

Debrecen városában nem is az erdők területi kiterjedése volt a baj, mert normális viszonyok között és állandó felújítás mellett ez bőségesen elegendő lett volna, hanem inkább az okozott nehézséget, hogy mind a saját tulajdonú, mind a zálogban bírt erdők nagy része csak cserjés, ligetes terület volt. Ezeken a letarolt erdő sarjadzásának előmozdítására legfeljebb csak annyit tettek, hogy néhány esztendeig tilalmasnak hirdették ki, és állatok legeltetésére nem bocsátották.

Az itteni erdők romlásának egyik oka is éppen ebben keresendő. Tudniillik ezektől mindenek szerepet követeltek, és a fabeli haszonvétele mellett még legeltettek, sertéseket makkoltattak benne, nedvesebb tisztásait kaszálták, a szárazabbakat felszántották és bevetették. Ezen sok irányú hasznosítás tényleg meg is valósítva, cseppet sem csodálatos, ha az 1715-ben foganatosított országos összeírások alkalmával, mikor a kiküldött biztosok a város gazdasági életéről is összefoglaló képet nyújtottak, a

zálogban bírt erdőkről így emlékeztek meg: „Vannak még más praediumok is, amelyeket a város a tulajdonos földesurak szabad visszaváltásáig zálog címén bír, amelyekből a földek terméketlensége miatt más jótétemény nem származik, hanem csak a faizás céljaira lettek megszerezve... a polgárok a saját és a bekvartélyozott katonaság szükségére annyit vágtak ki, hogy nagyobb részben csak a helyek vagy a fatönkök látszanak, állnak, tehát sem makkoltatás, sem egyéb jótétemény a közre nem háramlik, sőt a polgároknak mindennapi szükségére a tűzelők sem elegendők, hanem kénytelenek a piacon drága áron megvenni mindenfajta fát.”²

Ezen összeírás szerint a város saját tulajdonában lévő erdei jobb állapotban voltak, tudniillik azokat a hirtelen szükség esetére tartogatták. S tényleg, amikor már az erdészeti kultúra a század közepe táján olyan fejlődést ért el, hogy a makkvetések is rendszeressé váltak, elsősorban szintén ezen erdőket igyekeztek ily módon felújítani. A saját birtokban levő erdőkről a következőképpen emlékeznek meg az összeíró biztosok: „Ami pedig a Városhoz közeli saját területén fekvőket illeti, azokat már régtől fogva csak épületfának, ha tudniillik Isten ítélete szerint a házak hirtelen megégnek, vagy más valami ilyen történik velük, reserváltattak és jelenleg is őriztetnek.”

Látjuk tehát, hogy a város erdeinek nagy romlása a XVIII. és XIX. század folyamán tulajdonképpen a zálogjogon birtakra vonatkozik. Ezek jobb karba helyezése eleinte nem állott a város érdekében, mivel bizonytalan időre lévén kezeik között, soha sem voltak biztosak abban, hogy maguk számára nevelik-e az erdőt. Ezért az eredeti cél csupán a fennálló fák levágása volt. Később pedig, mikor mind valószínűbbé vált, hogy örökös tulajdonban maradnak ezek, nem volt annyi erejük, hogy megbirkózzanak azzal a horrorális feladattal, melyet az akkori viszonyok között a nagy puszták területek beerdősítése jelentett. Hogy a debreceniek a saját tulajdonukat képező erdők fáit mennyivel inkább védték, míg a zálogban bírtakét a fenti meggondolásból kiindulva sokkal kevésbé, ékes bizonyítékát szolgáltatja az a rendelet, melyet 1740-ben hoztak a csőszök fizetése és az erdők megóvása tárgyában. Eszerint, ha valaki a Nagyerdőről vitt engedelem nélkül fát, úgy 1 ft-ot, ha a Nagycseréről, már csak 1 máriást, ellenben, ha a többi zálogos erdőkből vitt el, úgy 1 petákot kellett fizetnie büntetésül. Megjegyzendő, hogy aki egy szálát vitt, annak általában 12 ft volt a büntetése, csak az ezen felüli fák darabjáért volt érvényes a fenti taksa.³

Debrecen város fekvését minden idegen csodálta, s külön megemlékezett a nagy erdőtlenségről is, mit voltaképpen az okozott, hogy a határ Hortobágy felé eső részét ismerték, mert erről jöttek a városba, és ebben az irányban zajlott le, mondhatni, az egész országrész forgalma. A város határának nyírségi része, ahol is az erdős puszták zöme feküdt, a futólag itt tartózkodó idegenek előtt ismeretlen maradt.⁴

Debrecen e tekintetben oly hírnévre tett szert, hogy még első nagyobb szabású, magyar nyelven írt földrajzi munkánk is megemlítené, hogy a város vele kapcsolatban, hogy „fogyatkozása ellenben, hogy fája szűken van, s a szép kenyereket sokan szalmával fűtött kementzékben sütögetik”.⁵

A helyzet pedig korántsem volt ily vigasztalan, de nincs nehezebb, mint a köztudatot egy-egy helytelen, de megrögzött hiedelemtől megfosztani. Ezért nem tudott Debrecen sem szabadulni a hozzá fűzött fátlanság képzetétől.

2. A VÁROS ERDEINEK PUSZTULÁSA A XIX. SZÁZAD ELEJÉN

Tudatában volt a város erdei nagyobb mérvű pusztulásának, s annak további romlását maga is igyekezett meggátolni. Ez a tevékenység azonban korántsem vett olyan méreteket, mint azt a felsőbb hatóságok óhajtották volna. A város hozott ugyan határozatokat az erdők felújítására és a régóta pusztá területek beerdősítésére, azonban ezeket megfelelő szigorúsággal nem hajtották végre. Megszokták ugyanis a „cserebujás” területeket alföldi viszonylatban erdőknek tekinteni, míg az azok felülvizsgálataival megbízott központi emberek, nem lévén ezekhez hozzászokva, mindig nagy hiányokról terjesztették elő észleléseiket. Debrecen erdőgazdálkodásának 150 éves története folyamán sohasem találkozunk olyan felülvizsgálóval, aki az erdők állapotával meg lett volna elégedve, sőt ellenkezőleg, mindig nagy hiányokat észlelve, utasították a várost rendszeresebb üzem folytatására.

Problémát jelentett még az erdősítés tekintetében, hogy a XIX. század első tizedéig kizárólag csak tölgyvel történt a telepítés és felújítás, melynek magyar vágásérettségi korát a fenyegető szükség miatt nem tudták kivárni, s mindig előbbre kellett a vágatást hozni, mintsem azt a rendszeres használat és az állomány állapota indokolta volna. A város lakosságának épületfával való ellátása ekkor már amúgy is főképpen idegenből szállított anyagból történt, amit a tűzifaszükséglettel kapcsolatban nem tehettek meg, mert annak fuvarozását a viszonyok nem engedték. Kevés vigasztalást nyújt még, hogy a közeli környéken sem állottak jobb karban az erdők, mint nálunk. A debreceni erdők romlásával, illetve a hegyvidékihez viszonyított siralmas helyzetével tehát nemcsak a XVIII., hanem a XIX. század folyamán is lépten-nyomon találkozunk. A felsőbb hatóságok figyelme is ráterelődik, és a város politikai-gazdasági életének irányítására kiküldött királyi biztosoknak kötelességükké teszik az erdőgazdálkodás rendszeresebb alapokra való fektetését.

A XVIII. század végétől kezdve erdészeti ügyeink vezetése a felsőbb hatóságok részéről kiküldött királyi biztosok kezébe volt letéve. Ezek a debreceni erdők állapotáról rendszeres jelentéseket küldöttek a kamarához, ahol is a város gazdasági ügyeinek számai végső fokon összefutottak. Így jelentette az akkori királyi biztos 1829-ben is a kamarának, hogy a város erdei rosszul kezeltetnek, és emiatt szerfelett pusztulnak. Erre a kamara március 24-én a 8515/9497. szám alatti rendeletével értesítette a magisztrátust, hogy ennek megvizsgálása és a lehető javítások tételére királyi biztosul Semsey Jóbot nevezi ki. Semsey és az utána következő Kállay István királyi biztosok mondhatni egész működési köre a város erdészeti viszonyainak tanulmányozásában és megfelelő javítást célzó rendelkezések keresztülvitelében merült ki. Semsey első tevékenysége általában az erdők, de különösen a Nagyerdő és Monostor ürességeinek bevetetése és megfelelő, jobban fizetett, hozzáértőbb erdőcsőszök beállítása volt.⁶

Ugyanez év elején már a magisztrátus is bizottságot küldött ki az erdők jelentett pusztulásának megvizsgálására, melynek tagjai azután 8 pontban foglalt javaslatokat nemsokára be is adva, igyekeztek a rendszeresebb kezelés felé hajolva irányt változtatni.⁷

A város tehát maga is tudatában volt több erdeje gyenge állapotának. 1831 tavaszának egyik közgyűlésén is szóba került az a kérdés, hogy noha erdőmester és annak 2 segédje terheli a várost, mégis pusztítások nyomai és nagy üres tisztások észlelhetők.⁸ Ezeknek először sarjadás útján való beerdősítését, ha pedig nem sikerülne, úgy makkvetését rendelik el, sőt az erdők javítása ügyében egy újabb bizottságot küldenek ki Komlóssy Dániel sen., Somogyi János fürmender és Pándy Károly személyében „hogy mind ezen tárgyban tett határozásokat, vélekedéseket és irományokat megvizsgálván, tegyenek javallatot az iránt, miképpen lehetne az erdőt jobb állapotba hozni”.

A város erdeinek megvizsgálása céljából azután már 1829-ben Semsey Jób királyi biztost és Lakoszl Antal erdőmestert küldték ki a kamarától. Ők szemmérték szerint, tájékoztatásul véve az ide vonatkozó régebbi felmérést, a város ekkori erdőségeit összesen 14 000 hold körülinek becsülték, míg az 1771–73-as felmérés 26 194 holdat tüntet fel. A különbség tehát közel 12 000 holdat tett ki. Mellőzzük most ezen állítás helytállóságát bármely oldalról is vizsgálni, térjünk rá annak ismertetésére, hogy minek is tulajdonították a debreceni erdő pusztulását.⁹ Az e nembe tartozó tényezőket 7 pontban foglalták össze:

1. A csőszök rosszak és alkalmatlanok az erdők őrzésére.
2. A szomszédos helységek erdőpusztításáért a kívánt elégtétel nem a törvény útján és értelmében folyt le.
3. Az erdők rendszeres vágásfordulókra nem voltak felosztva.
4. A Nagyerdőben egyes tisztásokat szántottak, sőt az ide vonatkozó törvények ellenére még a legsűrűbben nőtt erdőben is voltak kaszálók és azokon kunyhók.
5. A kaszálók határai nem lévén pontosan kijelölve, azok az erdőirtások fészkei lettek és így kiterjedésük folyton nőtt.
6. A faosztás nem a felsőbb rendelkezések szerint történik.
7. Végezetül legfőbb hibának tartották, hogy az 1818-as instrukció nem adatott ki az erdőmesternek.

A város természetesen mindjárt védekezett e pontok ellen, s bizony bevallhatjuk, hogy sok esetben igen alapos indokokat terjesztett fel az egyes észrevételezésekhez. Az 1832. évi 22 877 sz. kamarai rendelet ellen, mely a Lakoszl-féle vizsgálatra támaszkodva törekszik az erdőgazdálkodás javítására, szintén terjedelmes iratban válaszol a város és védi meg a maga igazát.

A kamara erre 1834. június 4-én kelt 19151. számú rendeletében felelve, a város erdőinek romlását a következőképpen vázolja: „Az erdőknek gazdaságos gondviselése sem a kiszabott, helyes rendszernek, sem az erdők szükséges megoltalmazásának nem felel meg, sőt a város erdei rész szerint a felügyázatra alkalmaztatott személyek ügyetlensége, rész szerint a Mgtus gondatlansága és az erdők gondviselése és jókarbantartása eránt legfelsőbb helyről kiadott hasznos rendelkezések ellen kimutatott igen vétkes engedetlensége miatt elpusztult állapotra jutván.”¹⁰

Ugyanakkor közli a kamara, hogy azon gravamen, melyben a város a nagymérvű és nem is mindig indokolt felsőbb beavatkozás elleni segélyért folyamodott, a további

rendelkezők végrehajtását sem hátráltatja, és az engedelmisségre újólag felszólítja, mert nem teljesítés esetén „a kamara a neki adatott hatalomnál és a fent álló rendelkezéseknél fogva az engedetlenség részeseit tartozik megbüntetni”.

3. AZ ERDŐK ÁLLAPOTA 1829-BEN

A kamara, mielőtt a város erdeinek feljavításához hozzáfogott volna, 1829 nyarán utasította az itt működő királyi biztost, Semsey Jóbot azok személyes felülvizsgálatára és bejárására. Tanácsadóul pedig Lakoszil Antalt, a diósgyőri kincstári uradalom erdészét delegálták, kinek neve a város erdészettörténetének lapjain ettől kezdve mélyebb nyomot hagyott. E kiküldött bizottságnak, melyet Semsey a város vezetőségéből megfelelően kiegészített, felsőbb helyre küldött jelentései szerepeltek hosszú ideig az itteni erdőkkel kapcsolatos intézkedések alapjául. Mivel a város erdészetének legfelsőbb irányítása, de meg az akkori tényleges állapotok visszavetítése tekintetében is nagy jelentőségű ez a bejárás, azért kissé részletesebb ismertetését nem mellőzhetjük.

A királyi biztos kézhez véve a kamarai utasítást és megérkezve a kirendelt Lakoszil Antal is, összeállította a város vezetőiből azt a bizottságot, mellyel azután az erdőségeket bejárta. A város akkori vezetőségéből név szerint Fáy János polgármestert, Laky László és Lukácsy András szenátorokat rendes, Simonffy János szenátort póttagul, a választott hites közösségből Kémery Mihály néptribunt, Vetsey Józsefet, Nagy Sándort, Tóth Mihály és László János csereinspektorokat, az egyik városgazdát, Csapó Istvánt és Szabó János erdőmestert vette maga mellé. Lakoszil Antal erdőmester Podráczky József szekretáriussal vett részt a bizottságban. Az erdők állapotáról közös jegyzőkönyvet vettek fel, amit a legközelebbi királyi biztosi gyűlésen is részletesen ismertettek. Ez a jegyzőkönyv a városi erdők akkori állapotának hű rajza lévén, lássuk belőle, hogy s mint találták az egyes erdőrészeket.¹¹ A bizottság június 6-án reggel fogott munkához, és legelőször is a város közvetlen szomszédságában fekvő és legrégibb erdejét, a Nagyerdőt járták be. Itt először is a múlt téli kb. 40 öl széles és 400 öl hosszú vágásteret tekintették meg, ahonnan depozitóriumba hordatva a fa, az üres téren semminemű rendellenességet nem találtak. Innen haladtak az erdő nyugati részére, ahol is éppen a legöregebb fák állottak. Külön kiemeli a jegyzőkönyv, hogy egy századot meghaladó korú fák voltak itt, melyeknek felső ágai már száradásnak indultak. Innen fordultak a Nagyerdő keleti és déli részei felé, melyből eddig a városi épületek anyaga és a katonaság kompetenciája tellett ki. Itt észlelték, hogy az egyes esztendei vágások sarjai és felújításai élénken különböztek egymástól. Nevezetesen azon vágás hajtásai, melyeket már az első évben nagy aszály és meleg nyár ért, szembetűnően silányabbak voltak a kedvezőbb időjárást kifogottaknál. Megvizsgálták a Nagyerdőn még a makkal bevetett részt is. Ezen erdőséget már közel 60 esztendeje ily módon újították fel, s hosszabb vágási időt átfogó fordulóban kezelték. Pl. 1829-ben 18 esztendő volt ez a vetett erdő. Erről dicsőítőleg említik, hogy „szép egyenes, sűrű fiatalosokból álló erdőske, melly a rendes idejére az Épületre alkalmas fákat is fog adni”.¹²

Sokkal rosszabb állapotban volt a Nagyerdő keleti és déli részének silány homoktalaján vetett erdőréssz, ahol bizony ritkásan találtak csemetéket. A bizottság véleménye szerint azonban egy újabb gondos vetés majd sikeres felújítást eredményez.

Ugyanez napon vizsgálták meg a város nagyerdei depozitóriumát, faraktárát, hol nemcsak nyers erdei választékot találtak, hanem már faragott gerendákat, erős híd-deszkákat, lábfákat s más épületanyagokat is, szép rendben sorakozva. A depozitórium feletti felvigyázat és rendelkezés a fák erdön történt átadása és behordatása után nagy részben a városgazdák kötelessége volt, akik csak utalvány mellett adtak különféle szükségletek felmerülésekor innen anyagot. Itt talált helyet még a katonaság számára, nemkülönben a városi tégl- és cserépegető s a város közszükségét fedező évi tűzifamennyiség is. Hibás dolgot csak annyiban találtak, hogy a Nagyerdő némely tisztásain lovak legelésztek, amit a királyi biztos mindjárt kipurancsolva onnan, a vigyázatot megszigorította.

A bizottság június 9-én folytatta munkáját, mikor is a város legtávolabbi, a Hortobágy szélén fekvő ohati erdőjét keresték fel. Az ohati erdőt a Hortobágy akkori képéhez jellemzőleg mocsaras, vizenyős helyen fekvőnek írják le, melynek állományában a szil, a tölgy és a vadrőggye volt az uralkodó. Ezek fái azonban görcsös, görbe növéseik miatt csak tűzre és téglaegetésre mutatkoztak alkalmasnak, legfeljebb a gulyakutak anyagát termelték ki belőlük. Ezen erdőt nagyrészt 1819-ben vágták le, mire következő évben, 1820-ban építették az ottani nagy szállást a magisztrátusi hivatalos személyek és szomszédos megyékből küldött deputációk részére. Az ohati erdők másik részét 1825-ben vágták ki, amikor a Hortobágy folyón a nevezetes kilenc lyukú, kőből és téglából épített híd számára az anyagot ott helyben égették. E célra egyestendei vágás nem lévén elegendő, 1827-ben is vágtak kb. 165 ölet a hídhoz szükséges téglák égetésére.¹³

Az ohati erdő fennálló részeit a bizottság 35–40 esztendősnak ítélte, melynek déli és nyugati oldalán mint különlegességet említik az ott tanyázó vetési varjak nagy seregét, ami miatt is száradni kezdtek a fák koronái, és a fiatalabb rész levágásához kellett fogni, holott az északi és nyugati rész tulajdonképpen öregebb volt. Az ohati erdő nem egészben tartozott ide, hanem egy részében a város csegeikkel osztozkodott. A városhoz tartozó rész kb. 394 holdat tett ki, mely egy csősz felügyelete alatt állott. Az ohati erdő nyugati része arról volt nevezetes, hogy „átajjába ágasbogas és sűrű tövises vad alma és Körtevény Fából állván, ezen a részen igen kevés Tölgyfák találtak”.

A bizottság június 15-én a város közelebb eső és egymással összefüggő erdőségeinek bejárására kerített sort. Elsőnek az Apafára szállottak ki, s azzal nagyon meg voltak elégedve. „Körös körül és a közepén keresztül gondosan megnézetten, úgy találattott, hogy ezen Erdőben nőtt szép fiatalos fák átajjába most vagynak magasságokra nézve szukreszenziába.”¹⁴ Az erdei tisztásokon pedig senki másnak, csak a csősznek találták szántását és vetését.

Innen mentek át a közel fekvő monostori erdőre, mely a Pallag pusztát nyugati oldalon szegélyezi. Egész kiterjedése akkor 768 holdat tett ki, állománya pedig 30 esztendősn volt. Fái nagyon szép növést mutattak, korukhoz képest megfelelő magas-

ságú, egyenes sudarak alakjában szöktek fel. Ebben az erdőben már voltak polgári kaszálók és ezenkívül a két csősz földje is.

Ugyanaznap mentek a savóskúti erdőre, mely a sámsoni határban fekszik. Ennek kiterjedése akkor 1317 hold volt, s 15 esztendővel ezelőtt vágatva, zsenge fiatalosból állott.¹⁵ Keleti oldalán a sámsoni közbirtokos nemesség Lencsés nevű erdejével érintkezve, az ottani lakók által gyakori pusztításnak volt kitéve, amiért is körülárkolását rendelik el. Nagy károkat okozott még ezen erdőben a tisztások szántása és mezőgazdasági művelése. Ezért meghagyja a királyi biztos, hogy jövőre az inspektor éberrel vigyázzon arra, nehogy még az erdős ligetes helyek is szántódva, annak állapotában további rosszabbodás következzen be.

Következő nap, június 18-án, a város szabolcsi részbe nyúló legtávolabbi erdőbirtokát, a Gutot keresték fel, melynek összes területét 7426 holdban vették fel. Ezen erdőség ekkor már évtizede lévén vágás alatt, a polgárok tűzifaigényét elégítették ki belőle, de az arra alkalmas fákat szálba hagyva, épületre adták ki.

A pár esztendővel ezelőtti vágástereken már szép sűrű és koronásodásba induló fiatalosokat találtak, melyek „arra nézve, hogy ezen erdőbeli részeken újra megkívánható rendes idejére tellyes vastagságú és magasságú fák fognak felnevelkedni, teljes reménységet nyújtanak”.¹⁶ Az itteni erdőben nagy pusztítást okozott az éppen nem ritka tűz, mely az acsádi határhoz tartozó részen támadva, a város külső guti fiatalos területét sem kímélte meg ez év tavaszán. A leégett fák azonban olyan szapora sarjadzásnak indultak, hogy jövőendő növekedésük iránt egészen szép reményt tápláltak.

Ekkor a belső Gut állott vágás alatt, honnét még jó ideig osztották a polgárság fáját. Ezen erdőrésztől írják, hogy „teljes magasságú és akár mely épületre alkalmas magasságú szálfákból áll a most 56–60 esztendőös erdő, a Tamási pusztá felől és az Aradvány pusztá mellett eső részén mindazonáltal ritkás, ágas, bogas és törpe fák láttak”.¹⁷

A guti erdő nevezetességül jegyzik fel sok és nagy kiterjedésű kaszálóit, melyek olyan területet foglaltak el már akkor, hogy a jelenlévő erdészszakértő, Lakoszl Antal alig 1/3 részét becsülte erdővel borítottnak. Ilyen nagy kiterjedésű kaszálók keletkezéséhez és fennmaradásához az járult főleg hozzá, hogy a régen itt fekvő, de elpusztult két Gut helység szántóit és egyéb földjeit is az erdőhöz csapva kezelték.

Ezeket a kaszálókat a polgárságnak osztották ki, akik az itt termett takarmányon, az erdőség nem kis kárára, teletették rideg szarvasmarháikat.

A város lakóinak egyik legfőbb jövedelmi forrása a messze földre ágazó szarvasmarha-kereskedelem volt, s nagy gulyáik teletetése, télen-nyáron istálló nélkül tartván azokat, nem kis gondot okozott. A téli fergeteges szelek és hófúvások ellen, melyek sok jószág vesztét okozták, az ilyen erdőségek nyújtottak jó védelmet. Az erdei kaszálókön való teletetés különben az 1816-ban uralkodó, erősen hófúvásos téltől vette újabb lendületét, mikor is nagy tömeg jószág hullott el. A város és felsőbb hatóságuk ugyan állandóan tiltották ezt.

Ezt követőleg június 16-án a Nagycsere következett, melynek kiterjedése ekkor 5991 holdat téve ki, így a város egyik legnagyobb erdejét képezte. Legutóbb a keleti és északi végében vágatattatott, ahol legfiatalabb része is állott. A város felé eső nyugati,

nemkülönben a bánki erdővel határos déli részein javakorban levő, jó épületi és tűzifát szolgáltató fák nőttek.

Ezen erdő zivesebb, nyirkosabb tisztásain szintén polgári kaszálókka volt teletűzdelve, melyeknek jelentékeny részén szántottak és vetettek is. Különben az itt megengedett mezőgazdasági művelés a kvártélyos katonaság szükségletének ellátását szolgálta.

Június 19-én ment ki a bizottság a szintén közel fekvő halápi erdőre, mely 11 156 holdat tett ki. A terület legnagyobb részét nem maga az erdő, hanem a polgári kaszálók foglalták el. Vágatása az 1805–1816 között lefolyt 11 esztendő alatt történt úgy, hogy legidősebb része már közel 25 esztendő volt. „Az itt találtott Sectiókban levő fiatalok, a magok idejekhez képest elegendő magasságú és vastagságú nevendék erdőt mutatnak, és tökéletes megnevedésekhez telyes reménység lehet”, írják tüzetes feljárása után.¹⁸

Június 20-án a bánki erdő került sorra. Kiterjedését 6308 holdban számították; már vágás elé következő fákból állott, melyek 40–50 esztendő állományt képeztek. Itt is nagy üres térségek és kaszálók feküdtek az erdős részek között, melyeknek egy része szintén a kvártélyos katonaság ellátását biztosította. Épületre kevésbé alkalmasnak minősítették, de mint tüzelőt fáit elsőrangúnak találták.

Június 22-én a Fancsika megsemlélésére szállottak ki, melynek kiterjedését 2369 holdban jegyezték fel. Északi és keleti oldalán olyan szépen nőtt erdőt találtak, amit tüzelőnek akár azonnal, épületre azonban még csak néhány esztendeig való vastagodás után minősítettek alkalmasnak. Kevésbé voltak megelégedve a monostorpályi helység és a paci felé eső résszel, mely ekkor olyan fákból állott, hogy vágásra teljesen alkalmatlannak mutatkoztak, és még kb. 14–15 esztendei kíméletet igényeltek.

Ugyanezen alkalommal terjesztették ki a vizsgálatot a Francsikával szomszédos paci erdőre is, mely már jóval kisebb volt 1606 hold kiterjedésével. Állapotáról írják, hogy „ezen Erdő igen szép felserdült, nevendék egyenes és sűrű szál fákból áll, mely már 32–35 esztendő lévén, el érte ugyan a maga természetes magasságát, de még vékonyas lévén, a tökéletes megvastagodásra, hogy mind Tüzi, mind Épületre alkalmas Fákat adhasson, még mintegy 18–20 esztendő kívántatna”.¹⁹

Nevezetes tette volt még a kiküldött bizottságnak, hogy a halápi, bánki és fancsikai erdők polgári kaszálóin próbát tettek annak megállapítására, hogy azok kiterjedése mennyire tehető, és mértékegységük, a boglyás, hány holdra számítható át. E célra Liszkay Sámuel geometra az egyes erdőkben 4–4 mérést eszközölt, melyekből megállapították, hogy egy boglyás kaszáló mintegy 7 holdat tesz ki. A boglyás számítás különben a modern üzemtani egység elvének egészen megfelelő területmérték volt.

Az erdők vizsgálatának részletes eredményét az 1829. június 24-én tartott királyi biztossági gyűlésen ismertette Semsey a várossal hivatalosan.²⁰ Az ülésen előadta Semsey, hogy személyes tapasztalata alapján meggyőződött arról, hogy „a törvény világos rendelkezéséhez képest is mulhatatlanul megkívántatik az, hogy a tapasztalt pusztítások és az erdővel rendetlen való bánásmódjának több hiányosságai elháríttassanak”.²¹ Hivatkozott azután arra, hogy az észlelt pusztítások okát hivatalos kötelessége lévén kimutatni, több rendbeli kérdőpontjaira választ kér. Ezek a következők voltak:

1. A magisztrátus és a V. H. K. adjon számot arról, hogy erdőmesterének milyen hatáskört adott és az 1818. esztendei 37 521. számú kamarai rendeletben lévő utasítást kiadták-e neki?

2. A gazdasági ülések erdészeti ügyeinek tárgyalásán jelen szokott-e ez lenni?

3. Az erdőpusztítók büntetésére van-e rendszabály? Honnan veszi ez eredetét? S van-e ezekről jegyzőkönyv?

4. Az erdőkben lévő kaszálókon és szántókon kunyhók felállítása, az ott-tartózkodás, sertéseknek és más jószágoknak tartása milyen felsőbb rendeleteken alapulnak? Hány kaszálóban van telep, hányban nincs? A kiosztás milyen rend alapján történt és mit fizetnek azok használatáért?

5. Ki által vétetnek fel a csőszök, kinek vannak alárendelve, mi a fizetésük és van-e rájuk az erdőmesternek befolyása?

6. Az erdők vágásokra fel vannak-e osztva és mennyire? Egy vágás hány holdat foglal magában? 9 esztendő átlagában mennyi volt a város lakosságának a faszükséglete? És mennyi magának az igénye? Az építkezésre alkalmas fa osztásánál mily rend vétetett mértékül?

7. Az 1771–73-as felmérések szerint a városnak volt 26 194 hold,²² 914 négyszögöl erdeje, ezenkívül 13 859 hold, 1025 négyszögöl kaszálója, összesen tehát 40 054 hold és 424 öl erdősege; jelenleg (1829) Lakoszil Antal erdőmester szemmértéke és az általa készített jegyzetek szerint ettől eltérések tapasztaltak. (Ennek részletes kimutatása az erdők mérése és térképezése VII. fejezetben található.) Lakoszil Antal a jelenlegi állapotok és a múlt adatainak összehasonlítása alapján 11 959 hold csökkenő különbséget számított.

8. A város adjon jelentést, hogy mi történik azok fájával, kik ebbeli jussukat másra engedményezik?

9. Nem lenne-e tanácsosabb faosztáskor egy helyre hordatni a fákat és ott ölekbe rakatni? Nagymértékben szaporodna az ölek száma, ha nem az eddigi rend szerint gömbölyű, hanem hasított fában adnák azt ki.

Látjuk tehát, hogy a királyi biztos kérdései legfőbbképpen az erdőmester jogkörét kívánták tisztázni, ami kapcsolatos volt a városnak ezen felülről kényszerített tisztviselőjével szemben még elfoglalt ellenséges magatartásával. Az e kérdésre adott válaszok nagy jelentőségűek, mert belőlük kitűnő képet nyerhetünk a XIX. század elején itt uralkodó erdészeti viszonyokról. Mindjárt a 6. pontra, az erdők kihasználására vonatkozólag érdekes az a 9 éves átlag, mely szerint esztendőnként a város és a lakosság szükségletére összesen 7820 és 1/2 öl fa, meg 2996 1/3 öl gally vágatódott.

A királyi biztosi jelentésnek nagyon érdekes az a része is, mely az erdők állapotával kapcsolatban azok termőerejét adja elő, szintén Lakoszil Antal szakértő számításai alapján.²³

A Nagyerdőnek egy holdjára 75 öl fát és 20 öl gallyat számítottak.²⁴ Már jóval gyengébbnek tűnik fel a Nagycsere, melynek 1 holdjára átszámított fatömegét 30 öl hasábra és 15 öl gallyra becsülik. Gyenge lehetett a halápi erdő is, melynek az 1805 és 1815 közti vágásainak eredménye alig tesz ki holdanként 15 ölet.

A savóskúti erdő 1816–17. évi vágatása alkalmával egy holdra 19 és 1/2 öl esett; megjegyzendő, hogy ekkor 3 lábnyi hosszúságra vágott fát adtak.

Mivel ilyen sokirányú és mélyreható változások előszelét magukkal hozó kérdésekre kívánt feleletet a királyi biztos, a magisztrátus és a V. H. K. azzal a tiszteletteljes kéréssel járult eléje, hogy a felelet kidolgozására időt engedjen. Egyben pedig azt is kéri, hogy a polgárok fabeli haszonvételének újabb alapokon történő rendezésével várjon addig, míg a most folyó erdőmérések befejeződnek, mikor is nemcsak a nagyon csalóka szemmérték szerint megállapított bizonytalanságra, hanem a pontosan felvett mértékekre legyenek bízva.

A királyi biztos el is fogadta ezeket az érveket, s a várost a lehetőségek szerinti, de mihamarabbi válasz adására utasította, csupán csak a nagyobb költségbe kerülő erdőmérések tekintetében ajánlotta figyelmükbe a kamara jóváhagyásának előzetes kikérését is. Míg azonban a válaszokból kitetsző állapotok generális rendezéséhez hozzáfoghattak, addig is néhány átmeneti jellegű intézkedés foganatosítását rendelte el.

Így elsősorban az iránt intézkedett, hogy az erdőmestert, kinek „hivatalos kötelessége pedig az Erdőre nézve tett s teendő rendelkezések megtartása”, kötelességei pontos betartására a magisztrátus figyelmeztesse, és a gazdasági üléseken, valahányszor erdészeti dolog jön szóba, ott számára mindenkor helyet biztosítsanak. A csőszökkel kapcsolatban elrendeli, hogy jövőre alkalmasabb embereket válasszanak, s erre az állításukba az erdőmesternek is beleszólása legyen. Mivel pedig az erdőcsőzők fizetésének emeléséről is szó volt, utasította a magisztrátust, hogy ez utóbbi ügyben tegyenek a kamarához azonnal felterjesztést.²⁵

Eltiltotta a jövőre vonatkozólag az új vágások felszántását és ott kapások termelését. Az erdőket pedig egy bizottság járja fel, kik a jelenlegi kaszálók határait maradtól jelekkel ellátva, azok terjedését megakadályozhatják. Ezenkívül az új vágásokon mindennemű legeltetést eltiltott.²⁶

Mindezeknek a magisztrátus eleget is tett, és iparkodott a királyi biztos által feltett kérdésekre hamarosan választ adni, amit pár nap múlva, az 1829. július 6-án tartott közgyűlésen pontról pontra terjedőleg be is mutatott. Általános bevezetésében az erdők pusztulásának részben teljes hitelt érdemlő magyarázatát nyújtja, mikor arra hivatkozik, hogy: „ezek mind az itt való, mind a szomszédos lakosok által tétettek. Fő okok, hogy az Erdők széllyel, s a várostól távol esnek, azokon sok ország utak mennek keresztül. Az erdő pusztítóknak kitapogatása, s az okozott kárnak megtérítése eránt tett hivatalos levelezéseink többnyire minden foganat nélkül szoktak maradni.”²⁷

Lássuk végül röviden, de azért pontonként tárgyalva a feltett kérdésekre nyújtott alapos válaszokat.

I. pont. A jelenlegi erdőmester Szabó János 1821-ben tett esküt, s az összes csősz előtt hivatalába be is vezettetett. Hivatali kötelességül az 1798. május 18-i erdőmesteri instrukció, melyet 1815-ben úgy az akkori királyi biztos, mint a kamara 12 498/12 953. számú rendelettel jóváhagytak, adatott ki. Az erdők dolgában való befolyásukat munkájukkal bizonyítják. Eddig az erdőmesterek nyugtáira 7864 ft és 54 kr kiutalás mutatható ki. Keserű gúnnyal és nem éppen helytálló ellenséges indulattal jegyzik meg azonban, hogy „s mi lett munkálkodásuknak a haszna, annak csekély

voltát a királyi biztos is látni méltóztatott, mostan tett vizsgálata alkalmából”. Pedig az erdőmester a város ilyen hivatalos nyilatkozatát nem érdemelte meg, hiszen az ellenséges magatartás miatt sohasem teremtettek olyan légkört, mely ezen idegenből jött városi tisztviselők számára a zavartalan munka lehetőségét biztosította volna. Nemcsak a kamara beavatkozásának eszközét látták benne, de véleményünk szerint a tanultabb, szakszerűen képzett és iskolázott ember ellen táplált indulat is közrejátszott az általános ellenszenvben.

A város azonban nem adta ki erdőmesterének utasításul a kamara által 1818-ban leküldött instrukciót, ezt ugyanis több tekintetben sérelmezték, s ezért tulajdonképpen életbe sem lépett. Az 1818-as instrukció, mely függetleníteni igyekezett a hivatalos város hatósága alól az erdő mestert, csak úgy került kezébe, mikor Beck Pál királyi biztos azt neki személyesen kiadta. Így kerülő úton ment át a gyakorlatba.

A 2. *pontra* válaszul az összes fennmaradt jegyzőkönyvvél bizonyítják, hogy ha erdészeti ügyek tárgyalattak, azon az ülésen az erdőmester is mindig részt vett.

A 3. *pontra* azt válaszolták, hogy az erdőpusztítók büntetésénél alapot a gr. Forgách-féle királyi biztosí rendelés képez. A pusztítók a fiskálisí hivatal jelentésére a magisztrátus előtt büntetődnek, a marasztaló ítéletet a „Büntető Perek Jegyzőkönyvébe” írják be.

4. *pont*. A város legnagyobb birtokai zálogos eredetűek. Mikor ezek zálogba vétettek, „Csere – bulyák” voltak. Ezek egy része a teljes gondviselés mellett erdővé nőtt, míg a tisztás részek kaszálónak használtattak. Ezek kiosztásánál az adó nagysága, tehát a teljes teherhordás és a katonatartás képezték a mértéket. Különben a Forgách-féle bizottság is helybenhagyta ezeket.

A kaszálók határainak megállapítását esztendőnként egy bizottság végezte mindaddig, míg felsőbb hatóságok jóváhagyásával a polgárok azt meg nem váltották. Mértékük a hosszabb időn keresztül gyakorlatilag kialakult boglyás volt, s ennek számára rendszer nem alakulva ki, jelenleg is ezeket a területet vették át, lefizetve az „Inscriptionális Summát” és kiadva róluk a kötelező levelet.

A kaszálók egyes részei már régen szántódtak. Erre bizonyosságul szolgálhatnak a gr. Forgách-féle és az 1791-es jegyzőkönyvek egyes rendelkezései, de meg azon városi szabályrendeletek is, melyek például eltiltották a fák törzséhez közeli meg az új vágásokon történő szántásokat. A város véleménye szerint, amít más oldalról is fennmaradt gazdaságtörténeti adatok támogatnak, a kaszálók szántására és vetéssel való hasznosítására sok esetben szükség volt, főleg a polgárság szegényebb rétegeinek segélyezésére.

A kaszálókon levő kunyhókról azt jegyzik meg, hogy ezzel is állandóan találkozhattak. A lakosság tudniillik már régtől fogva itt teleltette marháit. Az erdőgazdálkodás szabályozásának legelső nagyobb vonalú intézkedése, az 1774. évi királyi biztosí végzés is helyben hagyta ezt, csak az új vágáskor sarjadjó erdeire vonatkozólag léptetett életbe tilalmat.

E tekintetben az 1798. esztendei erdőmesteri instrukció sem hozott semmi változást. Eleinte ugyanis a kunyhókat a pásztorok részére állították, kik rideg marháikkal telente az erdőkbe húzódtak. Később azután továbbfejlődött ez állapot, és többrend-

beli visszaélések szülője lett. Ettől kezdve a város nem nézte jó szemmel az erdei telepeket, különben is egész területén mindig élesen tilalmazta a tanyarendszerek kialakulását, ezért gyakran le is bontatta azokat. A lakosság közvetlen és a város közvetett érdeke is akadályozta azonban a gyökeres megoldást. A marhakereskedelem ilyen szigorúbb rendeletekkel való korlátozása a városi adók nagyobb mérvű csökkenésével járt volna. Ezért a kunyhókat fenntartó polgárok nemcsak a magisztrátushoz, de még Beck Pál királyi biztoshoz is segítségért folyamodtak, „hogya egy néhány pusztítókért az egész ne szenvedjen, hanem mint ember emlékezet óta elnéződött, hogy télen holmi kidült nyárfákból, gallyakból földbe ástott pásztorkunyhókat tartani lehetett, ettől ezúttal sem fosztódjanak meg”. Beck erre szóbeli ígéretet is tett. A város védekezése szerint egyenes kár nem háramlik ebből az erdőkre, sőt ezen telepek az idegenek pusztításai és a gyakori tüzek ellen még védelmül is szolgálhatnak.

Az 5. pontra vonatkozólag igyekeznek kimutatni, hogy a magisztrátust nem érheti vád az erdők pusztulása tekintetében. A csőszök fogadása aszerint történt, hogy esztendőnként az erdőmester és a csereinspektorok beadták azok jegyzékét, magaviseletük feltüntetésével. A csőszségért folyamodók instanciái és az állásban levőkről szóló jelentés vizsgálata a fiskális hivatalra tartozott. Ez a szolgálatra jelentkezőket a szükséglet szerint a magisztrátus elé terjesztette kinevezésre, ahol is a néptribun előtt történt felvételük.

A 6. pontra a város erdőit 1771-ben és 73-ban mérették fel, és egy évre rá 50 esztendei vágásfordulóra való felosztásukat rendelték el. Ugyanakkor a faosztásban is új rendszer lépett életbe. Ezeket 1794-ben Geöcz Ferenc királyi biztos is megerősítette, és csak a részesedés mértékéül szolgáló adó tekintetében végzett kisebb változtatásokat. Ezt tartotta meg az 1798-i instrukció is, csak az erdők felosztásán változtatott annyiban, hogy 40 vágásfordulót vett fel. Ezt azzal támasztották alá, hogy a városi erdőkben rövidebb idő alatt is megfelelő, épületre és tüzelésre alkalmas fa nő.²⁸ A város ekkor 26 194 hold erdőt tudott magáénak, és így 1 esztendei vágásra mintegy 665 hold esett. Érdekes ezzel szemben, hogy az utolsó 9 év alatt 3290 holdat vágatván le, ez esztendőnként 442 holdat tesz ki, ami papírforma szerint a takarékos gazdálkodást mutatta. Azonban az erdők akkori állapota, főleg pedig a nagy tisztások nem teszik ezt a számítást kézzel foghatóvá és hitelessé.²⁹ Külön kiemeli a magisztrátus az erdők kezelésének azt a sajátosságát, hogy a fák bentmaradt tuskóit és gyökereit eddig még sohasem ásták ki, tehát Lakoszil észlelete nem áll meg, mert az erdők sarjadzásának ilyen akadálya a város területén eddig még sohasem fordult elő.

7. pont. Mivel a fentebbi adatok Lakoszil csak szemmérték alapján eszközölt számításaiból keletkeznek, szükséges az erdők pontos felmérése. A város nehéz anyagi helyzete miatt azonban ez elhalasztódik, addig is azonban a lehetőséghez képest utasítják az erdőmestert ennek elvégzésére, mivel ilyen irányú kötelességet esküje is tartalmaz.

8. pont. A polgárok fabeli haszonvételének szabályozása a város szabadságában áll. A kamara 1817. június 27-i 21 102. számú rendeletében szüntette ezt meg. A magisztrátus továbbra is elég megszorításnak tartja Forgách rendelkezését, hogy csak akkor adható ki a fa, ha a polgár az esedékes adóját és egyéb terheit rendezte.

9. pont. Az összehordás akadályául hozzák fel azt, hogy a város nem rendelkezik elég igazsósággal, különben is erre a célra igen nagy hely kellene, és a szekerek az erdőségeket nagyon összevágják. Az őlfák hasogatása pedig mint munkatöbblet a faválság árára hatna ki emelőleg. Gömbölyű fákra különben is szükségük van a polgároknak kisebb építkezéseiknél. E rendszer behozatalának a gondolata Ibrányi királyi biztos javaslatára már egyszer megvalósult, de további alkalmazásától éppen a polgárság kérelmére tértek el. Az erdősítésre és a csőszök fizetésére vonatkozó rendelkezéseket teljesítik, a kaszálók határainak kijelölésére bizottságot már ki is küldtek, az új vágásokon a legeltetést, a szűk és benőtt kaszálókön pedig a szántás-vetést eltiltják.

Így festett tehát az erdők állapota a vizsgálat, a kérdőpontok, nemkülönben a városnak erre nyújtott felvilágosításai alapján, melyek a debreceni erdőgazdálkodás teljes egészének körvonalait nem éppen a legrosszabb színben tüntették fel. A kamara által kiküldött bizottság alapos munkája végeztével sem tudott olyan okot találni, amit az erdők pusztulása miatt a magisztrátus ellenében nyomós érveléssel felhozhattak volna. A város erdei ugyanis alföldi viszonyaink között alárendeltebb hibáktól eltekintve, nem állottak a legrosszabbul. A cél tulajdonképpen az volt, amit a kamara a tanult erdőmesterség behozatalával és az 1818. évi instrukció kibocsátásával el akart érni, hogy a város erdőgazdálkodásában mélyebb irányítási és beleszólási alapot teremtsen. Ezt mutatja legalábbis az a tény, hogy az 1829. évi vizsgálat és az ezzel kapcsolatos királyi biztosi ülések felterjesztett jegyzőkönyvei alapján a város erdőgazdálkodásának gyökeres javítása érdekében 1832-ben ismét egy terjedelmes kamarai rendelet érkezett le.³⁰

A kamara e rendeletének szintén pontokba foglalt parancsai a következők voltak:

1. Azonnal nevezzenek ki 2 erdővizsgálót (indagátort), mely állásra újságokban hirdessenek pályázatot. A beérkezett kérvényeket küldjék fel a kamarához, és az általa jóváhagyottak közül válasszanak. A kinevezett erdőszők és erdőmesterek között azután járáásokra osszák fel az erdőket, csupán csak a távolabb fekvő ohati erdőre való felvigyázat további intézését hagyván a magisztrátus szabad rendelkezésére, a többit a királyi biztosnak és magának a kamarának tartották fenn.

2. Az alkalmatlan erdőcsőszöket azonnal bocsássák el. Ugyanekkor rendezzék azok fizetését, számukat pedig 24 főre csökkentve határozzák meg.

A 3. és 4. pontban az erdőmestereknek az erdők felmérésében való haladásáról kérnek jelentést. Kötelességévé teszik, hogy legalábbis a vágás alá eső erdőrészeket mérje fel, amiért külön jutalomban kell részesíteni.

5. Az erdők felméréstve, vágásokra osztódjanak fel. Ezek után esztendőnként összesen 5650 öl fánál és 2675 öl gallynál többet tilos lesz vágatni. Ettől kezdve vétetett különben szokásba, és pedig kamarai rendelet folytán, hogy a város szükségére a közeli Nagycserén, a lakosságnak pedig a Guton vágta fát.

6. A kaszálók és rétek megjelölését azonnal folytassák, az üresen állókat pedig árverésen adják bérbe.

7. A levágott fák ne gömbölyű, hanem hasogatott ölekbe adódjanak ki, s terjesszen fel az erdőmester arra vonatkozólag jelentést, hogy nem lehetne-e árverés útján a levágott fákat egy helyre hordatni.

8. Az 1818-as instrukció az erdőmesternek adassék ki, melynek pontjaihoz szigorúan tartsa magát. Így nevezetesen a sarjadzó erdőt ember és állat elől szorosan tilalmazza, a feljelentett kártevők büntetéspénzének 1/3-a őt illesse, a fákat ölbe rakassa, a felsőbb rendeletek által megszabott mértékben.

Az erdészet terén hiányolható dolgokat a királyi biztos és a kamara is az erdőigazgatás általuk kifogásolt rendszerében keresték. „Annak tulajdonítódik az erdő pusztulása és abból következettök az Erdősségnek kevesebbedése, vagy elfogyása” – írják erről. A kamara szigorú ítéletének továbbra is legfőbb alapja Lakoszil Antal szemmértéke volt, nemkülönben pedig a városnak az 1818-as instrukció alkalmazásba vétele körüli immár 15 éves késedelmé.

A város sem hagyta a maga igazát, és a kézhez vett kamarai rendelet megtárgyalására, nemkülönben ennek sérelmes intézkedései ellen felvilágosító jelentés szövegezésére bizottságot küldöttek ki. A város által kiküldött bizottság jelentése azután nagyban hozzájárult a sokat bolygatott erdészeti állapotok lassú elrendeződéséhez. A város legelőször is azon megállapítás ellen tiltakozik és hozza fel ellenvetéseit, mintha erdősegei jelenleg csekélyebb kiterjedést vennének fel, mint azokat 1771–73-ban megállapították.

Hivatkoznak arra, hogy a kaszálók mostani kiterjedéséből nem lehet a kamarának arra következtetni, mintha az az erdők csökkentésével járna, mert ezek olyan részekben feküdtek, „amelyek kezdetekben víz állásos, rétes, zsombékos, mocsáros és hasznavehetetlen térségek közül osztódtak ki”.³¹ Ha ezekből ugyanis némelyek a természeti változások vagy az emberi szorgalom gyümölcszeként jobb és alkalmasabb területté váltak, abból még nem lehet az erdők sérelmét megállapítani, területének csökkenésére hivatkozni.

Különben is, amely mértékben növekedtek az egyes kaszálók, másokon ugyanúgy beerdősülés volt tapasztalható. Éppen emiatt rendelkezett a város úgy, hogy az ilyen kaszálók művelését azonnal fel kell hagyni, s tulajdonosuk részére kárpótlásul helyette másat jelöltek, hogy a régi zavartalanul beerdősülhessen.

A város védekezik azon vád ellen is, mintha az erdőigazgatás régóta gyakorolt és jelenlegi módja vagy az 1818-as instrukció használatba sohasem vétele képezne okait az erdőpusztulásoknak.

Először az elsőt veszik részletes boncolás alá, és az erdők kezelésének, nemkülönben az igazgatás módjának alapos ismertetésével védekeznek. A városnak az erdőmesterség mindig ellenszenves intézmény volt, éppen a kamarai felsőbb beavatkozás lehetősége miatt. S ezért inkább a régibb állapotokat ecsetelik szebben, mikor még a közönség tagjai közül választott erdőinspektorok kezelték azokat, mégpedig oly sikerrel, hogy „ez alatt nőttek és nevelkedtek a N. Városnak Földes Uri birtokában lévő Ligetes és Cserebujás bokrokból állott pusztáin azok a szép erdők, amelyek most is fen állanak”.³²

1816-ban azután tanult erdőmesterekre bízattak a város erdei. Ezeket idegenből jött voltak miatt nem nézték jó szemmel, és igaz vagy nem igaz állításként azzal vádolták meg, hogy míg a régiek szép vetett erdőket neveltek, addig ezek semmit sem csináltak. Különösen Neuvirth Vincének, a város első erdőmesterének nem a legszerencsésebb működését panaszolják fel, aki alig 1–2 évi működése nyomán tisztí kereset alá kerülve, távozásra kényszerült, s bűnösségét a kamara is elismerte, mikor 1420 rhénus ft okozott kár megfizetésére utasította. A város visszafordítja a kamara megállapításait, s éppen az ő intézkedéseivel kapcsolatban írja, hogy: „a mostani Erdő Igazgatás módja tehát nemcsak hijjános és káros, hanem ezzen Város törvényes és Földes Úri Jussának a meg szorításával egybe kötve sérelmes is”.³³

A polgárság fabeli haszonvételeinek korlátozása ellen pedig azt hozzák fel, hogy a város erdősegei legnagyobb részben zálogos puszták és az ezeken fekvő összegeket, kiváltképpen a halápi, paci, bánki és fancsikai részekre vonatkozólag éppen a jelenlegi nemzedék viselte szinte erején túlmenőleg. A méltányosság ezért azt parancsolná, hogy ne szoríttassanak meg jogaikban annyira, mint amennyire zavartalanul birtokoló elődeik sem voltak.

Ezért kérik, hogy egyrészt ne szabja meg a kamara az esztendőnként vágható famennyiséget, másrészt ne rendelje el az ölbe rakandó fák hasítását, mert ezáltal csak az ár emelkedik, és a kiosztandó tényleges mennyiség csökken.

A város helyes disztinkcióval tesz különbséget a tekintetben, hogy az itteni polgárok tulajdonosok és a földesúri jognak is részesei egyúttal. Az erdők haszonvételét is ebből a szempontból kell megítélni, nem csupán úgy, mint azt az 1818-as instrukció is tette, hogy tudnillik az csak egy gazdasági üzem, egy magánuradalomhoz hasonlóan. Pedig Debrecen erdészetében éppen a közületi jelleg domborodott ki mindenkor a legélesebben. Nehezményezte még a város a kamara azon rendelkezését is, mely az épületfát a fabeli jussból kiveszi, pedig az évszázadok óta szokásos volt, és beszerzésére a polgárság készpénzben kényszerül. A város a szorosan meghatározott évi vágásokra való felosztást sem tartotta helyesnek és kivihetőnek, mert egyrészt az egyes erdők állapota, talaja és újra beerdősülési képessége nagyon különböző mértékű, másrészt az esztendőnként igényelt famennyiség sem lévén állandó, változásnak volt kitéve. Elvben a rendszeres erdőgazdasági viszonyok közé illőnek ítélték ezt a rendszert, de az okszerűség emez elsőrendű princípiumát a határainkon belül uralkodó különleges viszonyok miatt nem tartották megvalósíthatónak.³⁴ „A birtokos tudván és esmérvén a maga Fekvő Vagyonyjához való Jussának mind gyengéjét, mind erejét: s tudja ezt egyedül a környüállásokhoz mérsékelve úgy intézni, hogy fekvő javainak használatából kár ne következzen” – írja a magisztrátus védekezésül.³⁵

A város nehezményezte azt is, hogy a kamara által újabb két erdészeti tisztviselő tartásával terhelte meg, s hogy a kamara az egyáltalában nem reá szabott 1818-as rendtartás behozatalát és zsinórmértékül való vételét határozottabban sürgette. E tekintetben ismét az országgyűlés elé fordulnak, törvényes javaik élvezésében a felsőbb hatóságok általi zaklatásokat és korlátozásokat panaszolva, mely injuriák ellen megfelelő segédelmet kértek.

A város az erdők igazgatásának azon rendszeréért küzdött, hogy az erdőmesterek teljes függésben legyenek a magisztrátustól és a választott hites közönségtől, szolgáltatilag erőteljesebben a polgármester és a néptribun hatásköre alá osztva, kiknek „hivataloknál fogva kötelességek lévén a N. Város minden Gazdálkodására és számadó Tisztségére való felügyelés, azoktól is a teljes függések legyen”.³⁶

A város továbbá azt kérte még a kamarától, amit az készséggel teljesített is, hogy erdei legfelsőbb vigyázatára egy főfelügyelőt engedélyezzen, kinek miután fizetésével a házipénztár jelenlegi helyzete miatt nem terhelhető, sorrend szerint váltakozva a tanács egyik tagjának kell lennie.

Az erdőgazdálkodásunk javítását célzó, szép számmal kidolgozott tervezetek mellé most már a hivatalos város is állít fel egy újabbat. Ez a körülmény különben a XIX. század első felének erdőgazdálkodására a legjellemzőbb, amikor is egymást érik a javítást célzó tervezetek. Mutatója ez annak, hogy a város erdészete ténylegesen reformra szorult. Az erre vezető útra azonban a szerteágazó érdekek labirintusaiban egyensúlyozva nehezen tudtak rátérni, így végeredményben csak a gyakorlat léptetett életbe megfelelő rendszert. A város is pontokba foglalta az erdészeti ügyek javítására szerinte nélkülözhetetlen tennivalókat, miket a következőkben ismertetünk.

1. Alkalmas csőszöket kell az egyes erdőkbe kinevezni, kiknek a tisztességes megélhetéshez elegendő fizetésről, terményjárandóságról és szénaporcióról kell gondoskodni.

2. Az éberebb vigyázat végett a csőszök kapják a büntetéspénzek 1/3-át.

3. Az erdők megfelelő módon körülárkoltassanak.

4. Az egyes erdők befásodásnak indult kaszálói megváltatva, zavartalan fejlődésnek engedőjenek által.

5. Erdőségekben kunyhók felállítása, azokban majorosoknak téli-nyári tartózkodása, nemkülönben az ott való szántások tiltódjanak meg.

6. Szűk helyeken való kaszálás, friss vágásokon a legeltetés újólág tiltassék meg.

7. A polgárok részére történő faosztásban az eddigi rendet tartsák meg, és a vágástéren kívül ne hordják azokat külön össze.

8. Az erdők felújításában továbbra is a régi és jól bevált fanemeket karolják fel. Szükségteleneknek ítélik a különféle, főleg újabban elterjedt fanemekkel (ezekhez tartozott az akác is) való kísérletezést, melyek közül az erdőmester különösen a feketefenyőt iparkodott elterjeszteni. A városházán ezt nem nézték jó szemmel. Ezért kívánták, hogy a nagyerdei csemetekert is szűnjön meg, és a felújítás kizárólag makkvetésekre, esetleg a vizesebb helyeken nyír- és nyárfák telepítésére szorítkozzék.

9. A kaszálók határai állapíttassanak meg.

Igen érdekesen a magyar szellem ébredését, a reformkorszak hajnalát jelenti végül a nyilatkozat, melyben tiltakozásukat fejezték ki amiatt, hogy még ezekben az időkben is német nyelvű utasításokat küldenek ide, ebbe a színmagyar városba.³⁷

Ezek a királyi biztosi vizsgálatok, kamarai rendeletek és a város védekező-magyarózo felterjesztései Debrecen XIX. századbeli erdészeti állapotaira teljes világosságot

vetnek. Felfedik a hiányosságokat és rámutatnak azok esetleges erősségeire egyaránt. A kamara nem tudta ugyanis elképzelni, hogy itt az Alföldön is miért nem tudnak olyan erdőt nevelni, mint egyes felvidéki szabad királyi városok területén, s ennek okát tisztán Debrecen vezetőségében és az itt, mondhatni, évszázadok óta kialakult, teljesen különleges helyzetben kereste.

Mint az erdészeti általános teendőiben láttuk, a központi irányítás, ahogy az napjainkig teljes mértékben kifejlődött, már igen régi időtől fogva kezdetét vette, s néha-néha erőteljesebben is megnyilvánult. Ilyen helyzettel találkozunk az 1820–30-as években, mikor a kamara az ország erdészeti szempontból való irányítását iparkodott megszervezni, és e célból a leginkább rendelkezésére álló szabad királyi városok ilyen ügyeibe avatkozott be irányítólag.

Kezdetre ennek az erdőmesteri tisztség behozatala volt, ami magában véve a legüdvösebb cselekedetek egyikét képezte, mivel ezáltal az oly nagy fontosságú erdőségi birtokok szakértő, tanult és életpályául azt választó vezetők alá kerültek. A szakszerűsítés felé haladás érvényesülésének nagy hátránya volt azonban, hogy mögötte egyéb célok is meghúzódtak. A kamara ezáltal akarta kivinni, hogy az erdőgazdálkodást teljesen függetlenítse a város vezetőségének befolyásától. Az erdőmester magát nem itteni, hanem mint többször hangoztatta, kamarai hivatalnoknak tekintette, mire nézve bizonyára felsőbb biztatásokat is kaphatott. A kamara ily irányú beavatkozási tendenciája különben az 1818. évi instrukciókból tűnik ki, hol is teljesen hatósága alá akarja vonni az erdőgazdálkodást, még a csekélyebb jelentőségű ügyekre vonatkozólag is.

Hogy eme céljának jogalapot szerezzen, azért kellett azután a város erdőgazdálkodásának akkori formája ellen bizonyítékokat előállítani. Ezt szolgálták a határjárások, melyekről felküldött jelentések adtak indító alapot és okot az egyes kamarai rendeleteknek. A város sem volt hibátlan ez ügyben, mert kétségtelen, hogy a magisztrátus maradi erdészeti nézetei és az erdőmesterrel szemben folytatott harca erdőségeinek javát egyáltalán nem szolgálta, sőt a kamarai beavatkozásnak fokozottabban utat engedett. Az tény, hogy a város erdészeti állapotai a XIX. század első felében nem éppen a legrózsásabbak voltak, és a vezetőség ezek javítása, korszerűsítése ellen sok esetben tiltakozott. Az a rendszer ugyanis, mely évszázadokon keresztül uralta a város erdőgazdálkodását, már nem felelt meg a gazdasági viszonyoknak, melyek a korábbi egyszerűségről kiemelkedtek, és a kapitalizálódás felé fejlődtek. A vezetőség azonban nem eléggé indokolt konzervativizmussal ragaszkodni próbált ehhez, és így keletkeztek a hosszabb ideig tartó súrlódások.

Éppen azért, hogy a város gazdasági és erdészeti jellegű cselekedeteiről teljesen részletes ismereteket szerezzenek, rendeli el a kamara 1832. július 18-án kelt 22 877. számú rendeletében a gazdasági ülések jegyzőkönyvének havonkénti felterjesztését. A város nem szívesen látta ezt a beavatkozást, és hogy kibújhasson alóla, igyekezett ezen szerv működésétől is eltekinteni. Évekig nem tartottak inkább gazdasági ülést, hanem az ide utalt ügyeket más módon intézték el.³⁸

Mikor azután a kamara is sürgette, hogy terjesszék fel a kívánt jegyzőkönyveket, mert az üléseket havonta kellene tartani, ahol az erdészeti ügyek nagy részét is megtár-

gyalták, a város 4 pontban foglalt védekezést dolgoztat ki Fáy János polgármesterrel.³⁹

A városi erdőgazdálkodás javítását célzó és a felsőbb beavatkozást előkészítő kamarai rendeletek nem állottak meg a részletesen ismertetett 1832. esztendeinél. Ugyanis a magisztrátus erre adott terjedelmes válaszára 2 év múlva, 1834-ben jött meg a 19 151. számú kamarai rendeletben a felelet. Ebben értesítik a várost, hogy az 1832-ben kiadott parancsok már legfelsőbb erősítést is nyertek, amiért haladéktalanul vegyék alkalmazásba azokat.⁴⁰

Ezen rendelet újólág megismétli az előzőeket, immár királyi jóváhagyás erejével súlyosbítva, az országgyűlés elé terjesztett sérelmének pedig továbbra is szabad utat hagyott. „A magisztrátus mind az eddig kiadott, mind az ennek utána kiadandó rendelkezések minden ellenkezés, és húzás-vonás félretétele mellett eszközlendő megtartására, és teljesítésére keményebb megfenyítettetés terhe alatt, ujjabban is felszólítandó lészen és a további engedetlenség esetében a N. Méltóságú Kamara a nékie adatott hatalomnál és a fennálló normális Rendeléseknél fogva az engedetlenség részeseit tartozik megbüntetni” – írják többek között kemény figyelmeztetésül az egyes személyeket is fenyegető ellenállás büntetéseként. Mindazonáltal e rendelet sem zárta el az utat a magisztrátus előtt, hogy észrevételeit reá meg ne tegye, s a körülmények szerinti változtatások ügyében felterjesztést ne intézzon.

A város rögtön élt is ezzel, és az 1834-es rendelet sérelmeinek feltárására és a felirat összeállítására ismét bizottságot küldött ki.

A rendelet alapját és a tiltakozás legelső tárgyát is az képezte, hogy a kamara szerint a város erdői a felvigyázat hiányosságai miatt pusztuló állapotban vannak, és esztendőnként azok erejéhez képest sokkal nagyobb mennyiségű fát vágnak ki. Ha ez meg nem szűnik, úgy a kamara véleménye szerint a város erdeit csakhamar végpusztulás fenyegeti.

Ez ellen tiltakoznak elsősorban, hiszen „ha valaki a Város erdeit gondos szemmel nemcsak imitt-amott, hanem mindenütt megvizsgálja, ennek ellenkezőjét fogja tapasztalni, nevezetesen látni fogja, hogy hol a régibb időkben csak csere buják voltak, ott most vágás alá való szép erdők vagynak . . . hogyha némely helyeken ritkábbak is az erdők, azt a föld mineműségének, nem pedig az Erdő pusztításnak kell tulajdonítani stb.” – írják védekezésül a vonatkozó rendelet alapprincipiuma ellen.

Egyebekben pedig mind az 1834-es kamarai rendelet, mind az erre készült felterjesztés pontjai nagyjában és egészükben megegyeznek az 1832-es hasonló tárgyú és jellegű iratokkal. Nevezetesen ekkor is a kaszálókérdés rendezése, az erdőkön való szántás, az ott levő telepek és kunyhók tekintetében kívántak intézkedést, végezetül pedig az esztendőnkénti vágás alá kerülő mennyiséget korlátozták az előzőekben már meghatározott mértékben.

A város a maga részéről az erdőfőfelügyelői szenátori tisztség felállítását kéri a két évvel ezelőtt körvonalazott alapokon. A városi erdőgazdálkodás felsőbb irányítását szolgálta még közbevetőleg a kamara 1830 szeptemberében kelt 24 044. számú rendelete is, melyben az esztendőnkénti javítások tervezetét mibekerülési költséggel együtt az erdőmesterrel elkészíttetni és felterjesztetni kívánják. Ennek a város eleinte évekig

nem tett eleget, és a kamara többszöri sürgetésére is csak azt hozta fel okul, hogy ilyet az erdőmester nem készítve, nem is továbbíthatták azt.

Erre 1836. augusztus 12-ről keltezve a 2727. számú kamarai rendelet közli, hogy ennek utána az előző években végrehajtott erdőjavításokról az erdőmester által készített jelentést minden év május havában egy példányban, a következő évenieket a reá vonatkozó költséggel együtt minden év szeptember havában két példányban terjeszték fel.

Az évekig tartó huzavonának vége mégis jó eredmény, mégpedig az erdőgazdálkodás fellendülése lett. A kamara is elfogadott olyan észrevételeket, melyek jogszerűsége kétségbe nem vonható, viszont a város is alkalmazásba vette azokat, melyek az erdőgazdálkodás tényleges javítását munkálták. Így lassan-lassan egyensúlyi helyzet, megegyezés jött létre ebben a kérdésben, ami pedig 6–8 évig a legtöbbet vitatott városi ügy volt.

A kamara engedékenyebb szellemével és a város elvi álláspontjának elfogadásával már 1836-ban találkozunk, amikor is az erdőmesternek engedetlenségei, a magisztrátustól érzett függetlensége méltán válhatta ki a vezetőség tiltakozását, amit a királyi biztoson keresztül a kamara is honorált. Ekkor lép először a város mellé a közérdek védelmére a kamara, és a többféle kárt előidéző és követelődő erdőmestert megfelelő magatartásra, szolgálati viszonyának betartására inti.^{4 1}

Nagy érdemként könyvelheti el azután a kamara az erre a célra kirendelt Semsey–Kállay-féle királyi biztosságoknak és a városnak, hogy az erdők jobb karba helyezését tényleg keresztülvitték, és amikor 1841-ben az erdőmesterrel együtt felsőbb helyről kiszállott küldöttség járja be azokat, erről büszkén jelenthették, hogy „a város erdeit az Apafáján kívül mindnyáját szép növésben találta, de a nevezett erdőre nézve azt a tapasztalást teszi, hogy az törpe és szinte megállapodottkorú fákból áll – melyeknek levágásával az új sarjadék szebb erdőt ígér.”^{4 2}

A város erdeinek XIX. század eleji pusztulása tehát a felsőbb beavatkozások és a város későbbi korszerű erdészeti politikája folytán olyan fordulatot vett, hogy a megelőzőleg sötét színekkel ecsetelt végső pusztulás helyett az erdők újabb virágzása következett be.

JEGYZETEK

¹ ZOLTAI LAJOS: Amikor még Debrecen körül is sok volt az erdő. Különlenyomat a Debreceni Képes Kalendárium 1934. évfolyamából. 3. o.

² ZOLTAI LAJOS: Debrecen 200 év előtt. Magyar Gazdaságtörténeti Szemle, 1902. 18. o.

³ Erdészeti iratok 1740. jan. 20. Jelzés nélkül. (M.) „A T. W. Tanács által die 11. pont. Hujus rendelt Deputatio az erdő és mező Csőszök és Kapusok fizetése eránt és, hogy az erdők jobban conserváltassanak és a kapukban a vigyázás jobb móddal lehessen, projectálta a következőket.”

⁴ L. SZAMOTA ISTVÁN: Régi utazások Magyarországon és a Balkán félszigeten c. könyvét.

⁵ VÁJJI ANDRÁS: Magyar Országnak leírása. Budán 1796. I. k. 468–469. o.

⁶ Kir. bizt. jegyzőkönyv 1829. július 8-i üléséről.

⁷ Jegyzőkönyv 1829. április 13. 248. pont.

⁸ Jegyzőkönyv, 1831. április 14.

⁹ Rel. 1832. No. 575. 1. o.

¹⁰ Jegyzőkönyv 1834. július 23.

¹¹ Rel. 1829. No. 805. A Ns. Város 11. Erdeinek Királyi Biztos Mlgos Semsey Jób Eö. Nga által szemmel a hely színén lett vizsgálásáról tett jelentés. 1829. július 24.

¹² Uo. 2. o.

¹³ Uo. 4. o.

¹⁴ Uo. 4. o.

¹⁵ Uo. 5. o.

¹⁶ Uo. 5. o.

¹⁷ Uo. 5. o.

¹⁸ Uo. 6. o.

¹⁹ Uo. 7. o.

²⁰ Az ülésen részt vettek Semsey Jób királyi biztos elnöklése alatt Rakovszky Dániel főbíró, Fáy János polgármester, Laky László, Komlóssy Dániel, Tikos István, Lukácsi András, Markos György, Miklóssy Ferenc, Poroszlay Friedrich, Dömsödy Gábor, Simonffy Dániel, Kenessey Mihály, Nagy Sándor, Derecskey József szenátorok, Kémery Mihály néptribun és a N. V. H. K.

²¹ Erdőgazdasági iratok. Jelzés nélkül. Terjedelmes beszámoló az ülésről. 1. o.

²² 1600 négyszögöl ölével számítva.

²³ Uo. 5–6. o.

²⁴ Érdekes és szinte megmagyarázhatatlan, hogy a gallyfák hátrányára köztük és az ölfák közti arány milyen természetellenesnek van felvéve. Ugyanezzel találkozunk még a favágások és a faosztás során később is. Ezt csak azzal tudjuk magyarázni, hogy gallynak tényleg csak a legkisebb ágakat vették, és a valamivel vastagabbakat színfa közé tették, vagy pedig ezeket sokkal nagyobb ölekbe rakták, illetve az ölfákhoz való arányosítás végett átszámították.

²⁵ Uo. 8. o.

²⁶ Fontos forrása erdeink XIX. századbeli állapotának vázolásához még: Rel. 1829. No. 803. Erdők vizsgálása a N. K. Commissio által és Kir. Bizt. Jkv. 1829. Jún. 24. 410. stb. lapok. Lakoszil Antal jelentése a debreceni erdőkben tapasztaltokról.

²⁷ Kir. bizt. Jkv. 1829. júl. 6. 575. pont.

²⁸ Pl. A Halápot 1778-ban vágták, s már 1805-ben újra erre térhettek, s itt is maradtak 11 esztendőig. A Monostort 1764-ben, 1798–99-ben, 1800-ban vágták, s 34 esztendő múlva újra megfelelő erdő borította.

²⁹ Különben a hivatalos mértékül vett 1771–73-as felmérés adataitól ekkor már számos eltérés mutatkozott, mely különösen a két guti erdőnél ütözködik ki. Ezeket akkor 4501 hold 1280 négyszögölben vették fel, míg 1819-től vágás alá kerülve és 1818-ról is hozzászámítva azt arészt, melyet a savóskúti erdő elégtelensége miatt pótlásul innen szakítottak az Aradvány környékéről, 1829-ig 3512 hold és 641 négyszögöl erdőt vágtak le. A fennálló rész pedig a térképek és Lakoszil becslése szerint is még kb. 1580 holdra volt tehető, az összes terület kitett tehát 5012 hold és 641 négyszögöl.

³⁰ Kamarai rendelet 1832. július 18. No. 22 877.; Rel. 1832. No. 578. Az Erdők dolgában.

³¹ Uo. 4–5. o.

³² Uo. 6. o.

³³ Uo. 9. o.

³⁴ Megtörtént ugyanis, hogy míg egyik esztendőben 127 hold erdő kielégítette az egész évi szükségletet, addig a következő évben már 377 holdat kellett kivágnatni e célra.

³⁵ Uo. 13. o.

³⁶ Uo. 14. o.

³⁷ Uo. 16. o. „Nagyon megütköztünk azon, hogy most amidőn a Nemzeti Magyar Nyelvünkön való írást és más minden Hivatalos Levelezéseket s Törvénykezéssébeli Irományoknak a készítését a Törvény is hathatósan rendeli, s mindenikben csak a Nemzetiség lelke dolgozik, Nemzeti Nyelvünknek pallérozását főbb kötelességei közé számlálja, A t.ttes Nemes Tanácshoz, mint Törvényhatósághoz Német Nyelven írt utasítás küldődik az Erdőknek miképpen leendő mérettetésére nézve.”

³⁸A város és a kamara közötti sűrlődásról meg az 1832. esztendei 22 877. számú rendeletről legrészletesebben, 43 oldalas terjedelemben egy jelentés számol be. (Rel. 1832, No. 575.) Ez a Debrecen városi erdőgazdálkodás fejlődésének egész menetét a XVIII. század végétől kezdődőleg részletesen felöleli, és különösen a kamarai és királyi biztosi rendelkezések meg a város ezekkel kapcsolatos viselkedésére jó és nélkülözhetetlen forrásmunka.

³⁹Fáy János polgármester jelentése a gazdasági ülések tárgyában. 1832. szeptember 16. Erdőgazdasági iratok. Jelzés nélkül. (40)

⁴⁰A rendelet és az erre vonatkozó vélemény terjedelmes ismertetése 1834. augusztus hóból, az erdőgazdasági iratok között, jelzés nélkül. Jegyzőkönyv 1834. június 31.

⁴¹Királyi biztosi jegyzőkönyv 1836. augusztus 3. 86. pont. 249–252. pont.

⁴²Conc. 1841. No. 377. Az Apafáját ekkor Liskay Sámuel erdőmester 313 és 1/2 hold kiterjedésűnek veszi, melynek 33–34–35 esztendő s fái oly gyengék, hogy 1 holdról 10 ölnél többet nem számíthattak. Az erdő állapota tehát az évszázadokon keresztül kitermelt legjobb állományából ide süllyedt.

V. ERDÉSZETI HIVATALOK ÉS TISZTSÉGEK

1. ERDŐKEZELŐK, ERDŐINSPEKTOROK

Hosszú időn keresztül nem találkozunk Debrecen város történetében olyan tisztviselővel, kinek elsősorban az erdészeti ügyek kezelése lett volna fő feladata. A XIV–XVI. században ugyanis a város erdei egyrészt még csekély kiterjedésűek voltak, másrészt kezelésük és kihasználásuk is annyira egyszerű, hogy külön felügyelői tisztséget még nem igényeltek. A Debrecen erdőgazdaságának a XVIII. századot megelőző múltját tárgyaló fejezetben láttuk, hogy e korba visszamenve eleinte rövidebb ideig a földesuraság tisztjei avatkoztak be az erdőkezelésbe, ami ellen a város már ekkor is tiltakozott. Ezen viselkedésének meg is lett a foganatja, mivel hamar önállóságot nyert a gazdasági és ezek között kiváltképpen erdészeti ügyeinek intézésére nézve. A város eleinte földesurai jogán élte a környező és a felszabadulásig tulajdonában volt erdőket, később pedig a hosszas használat kapcsolatai következtében adománylevelet szerez a Nagyerdőre, Apafájára és Nagycserére is. Mikor még a város tulajdonában levő erdőkkel rendelkezett, ezek felügyeletét és gondozását a főbíró részére tartották fenn. Ez a munka ekkor még rendkívül csekély volt, hiszen az erdészet ma is az egyik legextenzívebb művelési ág, hát még ezekben az időkben!

Ekkor még a debreceni erdőségeken az erdőközösségnek egyik legrövidebb neme uralkodott, mikor is a felújítással keveset törődve, ennek egyetlen eszközét a friss vágások fiatalosának legeltetési tilalma képezte, másrészt a kihasználási rendszer sem lévén még kialakulva, ennek módját majdnem kizárólag a polgároknak bízták. Ezen állapot tehát külön erdészeti tisztség felállítását feleslegessé tette, mivel olyan felügyeleti és irányítási jogkör, mely az önállósítást kívánta volna meg, még ismeretlen volt.

Változás csak a XVII. század második felében következett be. A város gazdasági életében ugyanis ekkor kezdtek nagyobb szerepet játszani az erdőségek, részint, mivel zálogos alapon azok területei egyre növekedtek, részint pedig a faínség kapcsán, amit a lakosság növekedése is mind érezhetőbbé tett. Mindkét ok elég nyomós volt arra, hogy az erdők kezelésének kérdését homloktérbe állítsa, azt hosszabb időre rendezze. Hozzájárult ezekhez még az erdőközösség régebbi formájának továbbfejlődése, a felújítások szükségessége és a megszorodott lakosság faizásának kellő ellenőrzése. E feladatok végzésére állították fel mint első erdészeti magasabb tisztséget, az erdőfelügyelőiséget (*inspectores silvarum*) 1684-ben.¹

Már ezt megelőzőleg találunk az erdős pusztákra vonatkozólag rendelkezést, amennyiben 1682-ben a puszták felügyelői (*inspectores praediorum seu campi*) között, mikor felosztották a város határát Alsó és Felső járásra, emennél szerepeltették a

Monostort, míg amahoz Pacot, Fancsikát, Bánkot, Halápot és Gutot sorolták. Ez azonban nem erdészeti szempontú beosztás volt, hanem inkább az ott található üres földek szántása és a tisztások kaszálóira való felügyelet miatt történt.

Az 1684-ben létesített és lényegileg egészen 1816-ig zavartalanul fennálló erdőfelügyelők tisztje lett azután az erdők kezelésének minden fázisát intézni, a felújítást, makkvetéseket végrehajtani, a magisztrátus rendelkezéseinek érvényt szerezni, csőszökre felügyelni, a kártételeket lehetőleg távoltartani, az esztendőnként vágandó területeket kimutatni, szóval mindazon tevékenység, melyet az akkori és későbbi erdőgazdálkodás egésze felölelt.

Az erdőinspektori tisztségre esztendőnként, az általános tisztújítás alkalmával választották az esküdt polgárokat. Viselői mindig a communitybeli személyek voltak, kik év végére rendszeres számadást tartoztak benyújtani, mégpedig nemcsak a bevételek és kiadások összecsomóságáról, de a vágott és kiosztott famennyiségről (persze csak később), sőt sok esetben a vásárolt fáról is.

Tisztükhöz tartozott azután az erdei kaszálókra, legeltetésre való felvigyázás is, melyek után az esztendőnként bevett fűbérrel rendszeresen elszámoltak. Szinte nevetségesnek tünik fel, hogy hosszú ideig csak a kaszáló után és a legeltetésért járó összegek képezték a nagy kiterjedésű erdők után eső egyedüli pénzbeli fő jövedelmet.

Hivatali működésükre vonatkozólag már a XVIII. század legelején részletes instrukciónak kellett létezni, mert egyik tanácsi határozat rendeli el 1717-ben, hogy „Minden Tiszt. Uraméknak eleinkben Instrukciónak adassanak újonnan, ahöz tarcsák magokat”.² Az erdőinspektorkok ezen utasítását sajnos nem sikerült megtalálni, s így kötelezéseiket csak a végzett munkák alapján lehet összeállítani.

Mielőtt tisztükbe állottak volna, a magisztrátus előtt esküt kellett letenniök. Igen érdekes ilyen esküvési formát örökít meg az 1719-es jegyzőkönyv, mely igen hosszú ideig volt alkalmazásban.³

Az erdőkezelés ezen rendszere a városnak elég kevésbe került, s azért tapasztaljuk, hogy az 1829-es királyi biztosí vizsgálat alapján a kamara és a Debrecen között keletkezett surlódás alkalmával, nemkülönben pedig egyenesen az erdők jobbításával megbízott Semsey, majd Kállay királyi biztosok előtt lépten-nyomon a régi állapotokat sirják vissza, mert ekkor a csekély kiadás mellett saját polgáraiknak biztosíthatták a vezetést.

Az erdőinspektorkok fizetése hosszú időn keresztül 12 ft volt, esztendőn által és fejenként. Kezdetben számuk 4 volt, s közöttük semmiféle munkafelosztásról nincsenek adataink.⁴ Ez a szám azonban nem volt állandó, s időnként változott is. Így pl. 1703-ban csak 3 inspektort választottak,⁵ 1707-ben ötöt,⁶ 1709-ben pedig már hattal találkozunk.⁷ Gyakran az előző évből maradt meg, s évenként legfeljebb 1–1 új nevet olvasunk közöttük. Ha valaki elnyerte a polgárság elismerését és kiérdemelte bizalmát, évtizedekig is betöltötte ezt az állást, mint a XVIII. század elején pl. Csathári János.

1711-ben eddigi egyenlő beosztásukon nagy változást eszközöltek.⁸ Mióta ugyanis 5 erdőinspektort választottak, önként kínálkozott a helyzet, hogy a különféle szerepeket közöttük felosszák. Ezt tették pedig akkor, amikor az erdőségeket a szántók példájára

Alsó és Felső járásra különítve, mindegyik élére 2–2 erdőinspektort állítottak, míg egyet kiemelve közülük, mintegy fő erdőfelügyelőnek tették meg. Legelőször ezt a tisztséget Csathári János már leghosszabb idő óta szolgáló erdőinspektorral töltötték be. Valószínű, hogy ilyen felosztás a gyakorlatban már 1707 óta fennállott, de jegyzőkönyvileg elkülönítve és ezáltal hivatalosan is elismerve csak 1711-től kezdve szerepel.

1722-től 27-ig csak 4 inspektort választanak. Ugyanezen években fizetésükben is változás történik, és az 1720-as év végétől kezdve 14 ft 40 dénárt kapnak az előbbi 12 ft helyett. Ez a fizetés igazán nem volt nagy, kivált, ha összevetjük vele, hogy a borbíró 1711-ben 40 ft-ot, a jegyző 150 ft-ot, a városgazda 60 ft-ot, a főbíró pedig 200 ft-ot kapott készpénzben.⁹

Az erdőket az 1720-as évek végétől kezdve úgy osztották fel közöttük, hogy a Felső járásra került három inspektor, míg az Alsó járásra egy. Ezen a beosztáson 1736-ban változtattak,¹⁰ miután már pár évvel megelőzőleg 5 inspektori állást töltöttek be. Ettől kezdve a debreceni erdőket 3 kerületre osztották és mindegyikre külön-külön választottak inspektorokat. A 3 kerület pedig a következő volt: 1. Nagyerdő és Apafája, amelyre 1 inspektor ügyelt fel, 2. Nagycsere, Bánk, Pac, Fancsika és Haláp, ahová 3 inspektor tartozott, 3. Gut, Bagos, Radvány, Adony és Buzita (ezen zálogos pusztákat később kiváltották), melyekre megint 1 inspektor gyakorolta a vigyázatot.

A következő évben, 1737-ben megint változtattak a beosztáson,¹¹ és a 2-ik kerület inspektorainak számát eggyel csökkentve ismét csak 4-et választottak. Az erdőket is újra csoportosították, mégpedig a 2-ik csoporttól Nagycserére és Halápra más, Fancsikára pedig szintén más inspektort neveztek ki. A Csathári János halálával megüresedett erdő-főfelügyelőséget pedig hosszú ideig nem töltötték be. Ehelyett 1740-től kezdve a Nagyerdőre és Apafájára választottak 2 inspektort,¹² így számuk ismét 5-re emelkedett. Ugyanezen évben járandóságukat is rendezve esztendőre és fejenként 24 ft fizetést kaptak.

Újabb változás következett 1743-ban,¹³ mikor is „Generalis Inspectorrá” a néptribunt tették meg, mely tisztséggel ettől kezdve ez szorosan összetartozott. Ugyanekkor az erdőinspektorok számát 4-re csökkentették azáltal, hogy a Nagyerdő és Apafája élére ismét egy közöset választottak.

Az 1750-es évektől kezdve mutatható ki megint változás az inspektorok számában és beosztásában. Főfelügyelőnek továbbra is a tribunus plebis maradt meg, de alája már csak két erdőinspektor tartozott. Az erdőket a két inspektor között a következőképpen osztották fel: Nagyerdő, Apafája, Monostor, Bánk, Fancsika és Pac kerültek az egyikhez, míg a másik a Halápot, Gutot, Savóskútot s a debreceni Cserének nevezett Nagycserét kapta meg. Az erdőterületekben ugyanis bizonyos mértékű eltolódás állott be. Egyesek, mint pl. az 1748. február 17-én kiváltott radványi pusztá,¹⁴ kiestek, míg más porciókat új zálogba vett a város. Egyes erdők részei felett pedig még a mezőinspektorok is rendelkeztek.

1788-tól kezdve az összes erdőségre már csak egy inspektort választottak, a tribunus plebis főfelügyelőségének érintetlenül hagyása mellett. Ennek az egy erdőinspektornak feladataihoz csapták még a Pallag pusztá és egyszersmind a város jobbágyi községe,

Sámson felett is a provizorságot.¹⁵ Ily módon sok tekintetben közeledtek az állandó erdőmesterség felé, hozzávéve azt is, hogy ettől kezdve már egy-egy személy hosszabb ideig viselte e tisztséget.

Ezen irány magyarázata abban van, hogy az alsóbb fokú és ideiglenes, kisebb erdészeti tisztségek munkaköre növekedett meg ez időben annyira, hogy az erdőfelügyelőnek a szó szoros értelmében csak ez a hatásköre maradt meg, amit elnevezése is kifejezett. Így különösen a favágatás és faosztás körüli munkáját vették át a rőzsebiztosok vagy kommiszáriusok, ahogyan őket nevezték. Számuk ekkor kettő volt: „külső és belső commissáriusok”. Az egyik a váltásgcdúla itthoni kiosztását rendezte, míg a másik (egy vagy kettő) az erdőt vágatta, és a kiadott cédula alapján osztotta a fát. Az erdőinspektorok részletes utasítása a Forgách-féle királyi bizottság itteni működésével kapcsolatosan 1774-ből való, s kötelességeiket 16 pontban részletezi.¹⁶ Ennek bővebb tárgyalásától most eltekinthetünk, mivel intézkedéseit az egyes fejezetek kapcsán több ízben külön is érintjük.

Az egy inspektor választásának rendszere nem tartott sokáig, s 1791-ben már ismét kettővel találkozunk, akik között az erdőket a már ismert Alsó és Felső járás szerint osztották meg. A Felső járási erdőinspektorsághoz kapcsolták még a sámsoni provizorságot is.¹⁷ Ugyanezen évben változott a fizetésük. Az 1790. esztendei számadásban még 1 inspektor fizetése 25 ft-ba van felvéve,¹⁸ de az 1791-es már 50 ft-ot számol el e címen. Még feljebb emelkedett a fizetésük 1797–98-ban, mikor is a két csereinspektor fejenként már 90 ft-ot kapott. Állításuk akként történt, hogy mindegyik állásra 3 jelöltet kandidáltak, kik közül a közgyűlés választott. Az erdőinspektorok névsorát összeszedve és átnézve azonban megállapíthatjuk, hogy az esztendőnkénti új választások ellenére egyesek évtizedekig is benne maradtak hivatalukban, mivel talán a gazdagabb tapasztalatot méltányolták, vagy az erdőgazdálkodást akarták megkímélni a gyakoribb személyi változások zökkenőitől.

A XVIII. század vége felé azután a felsőbb utasítások és királyi bizottságok már egyengették az erdőmesteri tisztségre való áttérést. Így az 1800-as évek elején tartott tisztújításon már az Alsó járási csereinspektort (Szilágyi Gábort) nem választják újra, hanem éveken keresztül hivatalában hagyják azzal, hogy őt szemelték ki erdőmesterül.

Jelentős változást hozott volna az erdőinspektori tisztségek tekintetében a kamarának 1812-ből való egyik rendelete,¹⁹ melyben meghagyja, hogy ezután csak olyanokat válasszanak ez állásra, akiket a nemrégén kinevezett erdőfelügyelő szintén alkalmasnak tart és ajánl is. A választás sem egy-egy évre szóljon, hanem életük egész idejére.²⁰ Ezen rendelkezésnek azonban nem sok foganatja lett, mert kevéssel utóbb, 1816-ban tanult erdőmester kezére jutottak a város erdei. Az inspektorság jelentősége így lassan felszívódott, s annak ellenére, hogy a korszak végéig fennállott, alsóbbrendű tisztséggé degradálódott, míg 1838-ban kizárólag a kaszáló-ügyek vezetésére szervezték át. Számuk ekkor kettő volt, akikből lettek a kaszálóinspektorok vagy bírák.

Még egyszer feltámadt vezető szerepük abban az időben, míg az első erdőmester, Neuirth Vincze menesztése után az új erdőmester, Szabó János hivatalba nem állott. Ettől kezdve jelentőségük véglegesen lehanyatlott; ezzel együtt a városi erdőgazdálkodás egy nagy korszaka záródott le.

Két erdőinspektor továbbra is fennmaradt ugyan, kiknek fizetése még az 1830–40-es években is az 1797-ben meghatározott 90 ft-ot tett ki, hatáskörük azonban jelentősen korlátoztatott. Ezentúl főleg csak az erdőmesterek mellett mintegy városi érdekeket képviselő bizalmiakként szerepeltek. Hivatalos kötelességeiket tanácsai és V. H. K. határozatokból összeállított utasítás szabályozta.²¹ Alárendeltségi viszonyban pedig az erdőinspektorok a városgazdai hivatallal és bizonyos szempontból a pénztárral voltak, mivel egyik feladatuk az erdőkből, kaszálókból befolyó jövedelmek beszedéséből és az engedelemcédulák kiadásából állott továbbra is.²²

Ezekben az időkben tehát, kivált, mikor a két erdőszíi tisztség is behozatott, melynek viselői mint szakképzett emberek rangban az erdőmester után következtek, régebbi jelentőségükből még többet veszítettek. A XIX. század első felében már elnevezésük is változott, s az előző erdőinspektor vagy felügyelő helyett az erdőbíró lett általánossá.

2. AZ ERDŐMESTEREK

Az erdők kezelése és igazgatása tekintetében mélyreható változásokat idéztek elő a XVIII. század második felének reformjai. Ezen irányzat nemcsak a mezőgazdaság terén könyvelheti el a korszerű változtatások eredményeit, hanem az alacsonyabb gazdasági színvonalon állott erdészeti fejlesztésre vonatkozólag sem múlt el hatástalanul. A felsőbb hatóságok által támogatott nagy erdőesítési és erdészeti reformprogram az intézkedő körök figyelmét felhívta a kezelő tisztviselők személyi kérdéseinek rendezésére is. Nem kívánok itt az országos viszonylatban jelentkező mozgalom és hatás vázolására kitérni, csupán annak városunk területére eljutott visszhangját vázolom.

Az erdészettel önálló élethivatásként foglalkozó tisztviselői szervezet kialakulása nemcsak nálunk, de külföldön is nagy akadályokkal találta magát szemben. Az első erdészek egyáltalában nem tudtak önállósodni hivatásukban, hanem más művelési ágak vezetői alá osztattak be. A nagyobb erdőbirtokokon rendszeren a vadászok ellenőrzése és felügyelete alá kerültek. Brandenburgban pl. még 1622-ben az összes erdészeket a vadászok alá helyezték. Hogy külföldön mily sokáig állt fenn az erdészeti tisztviselők alsóbbbrangúsága, mutatja, hogy Ausztriában még 1701-ben is minden erdészt, aki nem volt egyúttal vadász, 12 tallér büntetéssel tiltottak el a szinte egyenruhának nevezhető zöld öltöny viselésétől is. E tekintetben nálunk is azonos körülményekre mutathatunk rá, főleg főuraink nagy uradalmi igazgatását tekintve. A keszthelyi Festetich-uradalom 1809. november 29-én kelt erdészeti rendtartása is még az összes erdők feletti főfelügyeletet a fővadászra bízta.²³

A személyzeti ügyek rendezése Debrecenben a XVIII. század utolsó tizedétől kezdve csak a XIX. század elején nyert tényleges megvalósulást. Az erdőmesterségre vonatkozólag először 1794-ből találunk rendelkezést, azonban az akkori elképzelés a mintegy 20 év múlva bekövetkezett eredményt nem mindenben fedte.

Ekkor ugyanis legfőképpen azt kívánták, hogy az erdőmester ne más, mint örökös inspektor legyen, aki azonban munkássága területén nagyobb, meghatározott önállósá-

got nyerjen. Az előképzettséget illetőleg pedig a gyakorlati tapasztalatot és nem a magasabb végzettséget tűzték ki. Városi erdőmesterről első ízben azon tanácskozások során került szó, melyet a város 1787. augusztus 18-i nagyvárad kerületi hatósághoz intézett tudósítása és előterjesztése nyitott meg az erdők állapota és új erdőgazdálkodási rendszer behozatala tárgyában. Ezt követték a magisztrátus kiküldötteinek Klobusitzky Antal konziliárius elnöklete alatt 1788. október 19-én, majd egy évvel később, 1789. július 7-én tartott tanácskozásai, melyek szintén e kérdés körül forogtak.²⁴ Ezek eredményeit felsőbb helyre részletesen referálták, melynek következtében 1794-ben a Geötz-féle királyi bizottság terjedelmes erdőkezelési rendszert hozatott be. Ez legnagyobbreszt a város javaslatait és a közös tárgyalások eredményeit tartalmazta. Valószínűleg a legfelsőbb helyről is jóváhagyást nyert új rendelet pontjai között éppen az erdőmesterség volt az, melyet nem a város kívánságára léptettek életbe. Ezt az is bizonyítja, hogy ellene tiltakoztak legjobban, s tényleg csak hosszabb ellenállás után valósíthatták meg. Az 1791-es erdészeti tárgyú királyi biztosi rendelkezéseket 4 pontban foglalták össze, melyek közül mindjárt az első kimondja, hogy „a Város Erdeihez reguláris Erdő Mester rendeltesen, aki a fáknak vágatását, tisztítását, nevelését és tartását jól értse”.²⁵

Az erdőmesteri hivatal és inspektorság közötti legfőbb különbség tehát abban található, hogy míg az utóbbi a polgárság tagjai által viselt és inkább tiszteletbeli állás volt, addig az előzőt már képzett és élethivatásul e pályát választó, állandó jellegű, megfelelő előképzettséggel rendelkező, idegenből származó tisztviselők töltötték be. Éppen ezért segítségére rendelik átmenetképpen, hogy adjanak mellé majd egy inspektort, „mivel ez az erdőnek minden zúgját jól tudja”. Kötelességévé teszik még 1794-ben a kinevezendő erdőmesternek az egész esztendei számadás elkészítését és vezetését, nemkülönben pedig az erdők felmérését, taxálását is. Kiveszik hatásköréből a város szükségére kívánatos famennyiség és a rendes polgári fabeli jogosultságon felüli utalványozást. E tekintetben intézkedésre a polgármester lett hivatott. A város a Geötz-féle rendelkezések végrehajtásához azonnal hozzá is fogott, hiszen ezeknek tekintélyes részét előzetes tárgyalások alatt alakították ki. Egyedül az erdőmester kinevezése tekintetében késlekedtek. Ezért, mikor 1797-ben Geötz Ferenc véleményes jelentést terjesztett fel a 3 évvel előzőt életbeléptetett rendelkezések végrehajtásáról, ebben az erdőmesterséget felállító parancs kivitelének hiányáról kellett beszámolnia.

Az erdőmesterséget főleg az erre vonatkozó számadások pontosabb vitele végett kívánták a felsőbb hatóságok, mivel annak eddigi menetéből nem tudták megállapítani még azt sem, hogy esztendőnként ténylegesen mennyi fát vágtak ki. A város védekezésében mindig arra hivatkozott, hogy ők pontos és rendes munkát terjesztenek fel, azonban a kamara megjegyzéseiből kénytelenek olyan célzatosságot látni, hogy ebben maguk akartak a mélyebb bepillantás akadályozására homályt kelteni.²⁶ Ezért rendeli el a kamara 1797-ben, hogy „az Erdő Mester az erdőkről generális Számadást vigyen, amelyben mind a Czivisek, mind a Város szükségeire levágatott fák befoglaltassanak; a Mgtus pedig az Ölbe vágott fák mennyiségét előre meg tudván, azokat a Számadónak ad Perceptum a favágók napszámjait pedig ad Errogratum assignálja.” A rendelet közgyűlési tárgyalásánál bizottságot küldenek ki a számadások ilyen rendszerű átdolgo-

zására, nemkülönben pedig a majdan kinevezendő erdőmester instrukciójának elkészítésére.²⁷ Ezt az instrukciót alig két hónap alatt elkészítve, már a május 18-i ülésen be is mutatták.²⁸ Volt tehát erdőmesteri utasítás, csak az állás betöltése késett még közel 18 évig.

A város részéről az erdőmesteri tisztségre Szilágyi Gábor kinevezését tervezték, ki már hosszabb ideje csereinspektorkodott. Azonban sor nem került rá. A kamara nem így gondolta a dolgot, hiszen ezáltal csak a külszín változott volna a lényeg további fennmaradásával, hanem a kincstári uradalmak tiszti szervezetének mintájára óhajtott volna már ekkor az itteni erdők kezelését is rendezni, amiért tanult erdőmester alkalmazását kívánta.

Valószínűleg ezzel állott kapcsolatban, hogy mintegy sürgetésül 1798-ban olyan rendeletet küld le az 1791. évi LVII. törvénycikkre való hivatkozással, hogy amikor a város erdeiben becsléssel kapcsolatos munka fordul elő, az erdők valamilyen szabályozása kerül szóba, esetleg azok védelme és jobb kihasználása érdekében tervezeteket kellene kidolgozni, úgy szakértő, kincstári vagy más erdőmestereket bízzanak meg ezen munkával. Természetesen az egész ad acta tették.²⁹ Az ügy ekkor lekerült a napirendről, s annak ellenére, hogy Szilágyi Gábort az 1800-as évek elején pár évig erdőmesternek nevezték, lényegében sohasem volt az.

Ekkor pár év átmeneti időszak következett, mikor a felsőbb rendelkezéseknek engedelmeskedve az addigi csereinspektorság összes külső és belső hatalmával felruházott polgárok névleg mint erdőmesterek szolgáltak. Különben tanult és egyenesen e pályára készült erdőmesterek alkalmazása csak a XIX. század elején vált lehetségessé, amikor is az 1763-ban alapított selmeci Bányászati Akadémián erdészeti oktatást szerveztek, és annak első tanára, a braunschweigi Wolfenbüttelből származó dr. Willkens Henrik egyetemi tanársegéd megkezdte előadásait.³⁰

Debrecenben 1815-ben vált ismét időszerűvé az erdőmesterség megvalósítása. Ibrányi Farkas udvari tanácsos és királyi biztos, nemkülönben pedig az országos főerdőinspektor, Duschek Ferenc jelenlétében 1815. május havában tartottak gyűlést a „Város erdejinek jövődöbeli manipulációjára nézve,” s azon már a személyi és anyagi ügyekre vonatkozólag megegyeztek.³¹ A kamara Ibrányi jelentését helybenhagyólag küldte le, s elrendelte, hogy az erdőmester és az ő segítségére kinevezendő két indagátor részére lakóhelyeket jelöljenek ki, s kertet kerítsenek el. Ezek pedig az erdők felmérése és vágásokra való újabb felosztása után lépjenek csak hivatali állásaikba, amit a kamara külön jelenteni kívánt.³²

Az érintett kamarai rendelet a különben is kinevezendő tisztviselők munkafelosztása iránt is intézkedik. Nevezetesen az erdőmester lakhelyéül a Nagyerdőt jelöli ki, ahonnan erre meg az Apafájára és Monostorra vigyázzon fel. Az egyik indagátor lakhelyéül a Halápi csárdát jelöli ki, ahová még a Nagycsere, Fancsika, Pac és Bánki erdők is tartoztak, míg a másik Guton a csőszház szomszédságában lakjon, ahonnan még a savóskúti erdőt őrizze.

A tisztségek betöltésénél a város kívánsága az volt, hogy két itteni civis szülőktől származó ifjú küldessen fel Selmecre, hogy ott megfelelő képeztést szerezve, a jövőben ismét saját polgárai kezelésébe kerüljenek a városi erdők. A kamara fentebbi rende-

letében feleslegesnek ítélte ezt, mert véleménye szerint az erdők mérésére leküldött két geometra mellett gyakorlatot szerezhetnek, melyet a továbbiakban az erdőmester melletti praktizálással egészíthetnek ki. Ugyanekkor még azt is elrendeli, hogy a magisztrátus egyik tagja minden fizetség nélkül lássa el az erdőszuperinspektori tisztséget, ami különben az 1832-es felterjesztésekben már mint a város kívánsága szerepel.

Duschek Ferenc ugyanezen év december 29-én kelt levelében már kéri a várost, hogy ha van jelöltjük ez állásra, úgy terjesszék azt fel. Míg pedig ez eldől, addig az erdészeti ügyeket továbbra is, mint eddig, Kémery Mihály vezesse.³³ Egyebekben pedig azt is figyelembe ajánlja, hogy később a város maga is neveljen embereket, s azokat a kamarai rendelet szerint ne Selmecre küldjék tanulni, hanem Budára, ahol az erdőrajzolásba bevezetve, magukat otthon gyakorolhatják.

A város e felhívásnak eleget is tesz. Az egyik indagátori állásra ifj. Berényi Pál jelentkezett, akit azonnal fel is küldtek Budára. Jövendő erdőmesternek pedig az idevaló civis szülőktől származó Beregszászi Pált szemelték ki, aki a városi mérnök mellett már praxist is szerzett. Őt vizsgatétel céljából Budára fel is küldték. Szilágyi Gábor után tehát ő volt a városi erdőmesterség harmadik jelöltje.³⁴

Szilágyi azonban 1803-ban elhalálozott, helyébe Kémery Mihályt jelentették be erdőmesternek a kamarának, ki addig a Felső járason volt mezőinspektor.³⁵ Kémery szolgálata ettől kezdve egészen 1816-ig tartott.³⁶ A nagy változás ugyanis ezekben az években következett be, mikor is idegen, de tanult tisztviselő került az erdők élére. 1816-ban a kamara Beregszászi Pál és Kémery Mihály erdőmesterekké való kinevezését nem hagyta jóvá. Beregszászi ugyanis nem állott ki Budán vizsgálatra, míg Kémeryt rajzban találta gyöngének, ezért a kamara Selmecre küldte tanulni.³⁷

A debreceni erdőmesteri állás betöltésére a kamara pályázatot hirdetett, melyre kilenc jelentkező akadt. Ezek névsorát Duschek kamarai erdő-főfelügyelő azon meghagyással küldi le 1816 májusában, hogy az első helyen jelölt három személy közül válasszanak.³⁸ A városnak megvolt azonban ismét a maga jelöltje Gáthy Károly kamarai erdőtiszt személyében, aki megfelelő képzettséggel rendelkezett. Minden tekintetben kiváló ember volt, önálló vezető erdési állást már 9 esztendő óta töltött be. Hogy a város választási jogosultságát elismertessék, azért az ő kinevezését kéri.³⁹

A kamara azonban Neuirth Vincét támogatta, ki Kassán volt erdőmérnök, és ezt közölték is a várossal.⁴⁰ Sőt még azzal is fenyegetőztek, hogy a halogtatás folytán esetleg beálló károkért úgy egyénenként, mint közösen a város vezetősége fog felelni.⁴¹ Csakis ilyen fenyegetés után ment bele a város Neuirth Vince kineveztetésébe. Ezt közölték a kamarával, ahol a választást sietve megerősítették, és október 23-án kibocsátották azon rendeletet, melyben Neuirth Vince hivatalába való bevezetéséről intézkednek.⁴²

Ezzel kezdetét vette Neuirth rövid ideig tartó erdőmestersége, kinek amilyen nehéz volt az állás elnyerése, éppen olyan bonyolult és dicstelen lett alig két év múltán eltávózása is.⁴³ Szolgálatba lépése alkalmával mindjárt a polgárság ellenszenvével találkozott, melyet azután fennhéjázó modora és a város vezetőségének felettes hatóságként való el nem ismerése, a kamarától való közvetlen függésének örökös hangoz-

tatása és e szerint való cselekvése mind csak élesztettek; ennek szomorú következménye lett, hogy személyének gyűlöletét azután átvitték e tisztségre is. Neuirth kinevezését tulajdonképpen csak a magisztrátus intézte el a közgyűlés hozzájárulása nélkül, aminek nemsokára Fodor Sámuel adott hangot: „Neuirth kineveztetésével meg nem egyez s az egész polgári testület constitutionalis praerogatívája megsértésével tett cselekedetnek ezennel ellene mond, s az abból származható minden consequentia terhét magára vesz.”⁴⁴ A magisztrátus és a közgyűlés között is súrlódásokat idézett tehát elő az erdőmesteri kinevezésének felsőbb helyről való kényszerítése, ezért hivatalba állításával késlekedtek. A kamara 1817. évi 43 890. számú rendeletében meg is rója a várost, mire sovány mentegetőzésül csak azt válaszolták, hogy a hivatalba iktatásnak részben a kemény tél, részben az volt akadály, hogy a város erdőmestere munkáját még nem fejezte be.⁴⁵ Neuirth fizetése ekkor készpénzben évi 600 ft volt, melyhez természetben kiadott 12 pozsonyi mérő búza, 36 pozsonyi mérő rozs, 105 pozsonyi mérő zab, 216 mázsa széna, 16 öl kemény fa, szabad lakás a Nagyerdőn és körülötte szép nagy kert járult. Ez bizony szép fizetés volt akkor, panaszkodott is ellene a város, s már csak ezért is az előbbi, jóval olcsóbb inspektori rendszert kívánta vissza. A kamara Neuirthnek adott kinevezési iratában szép szavakkal ecseteli kötelezettségeit, melyek közül főleg a hűséget és becsületességet emeli ki. Sőt azt is hangoztatja, hogy szolgálatilag egyedül a magisztrátustól függ, mivel a Communitas háttérbe szorítását láthatjuk a kinevezés körüli akadályozó magatartás miatt.⁴⁶ Később azonban a gyakorlat ennek éppen az ellenkezőjét bizonyította.

Ami szépséghiba a választás, illetve a kinevezés körülményein esett, azt a fő-erdőfelügyelőség most már igyekezett elhárítani, és a méltán ellenkező várost kiengesztelni. E téren pedig Neuirth személyes képességei és a viszonyokhoz való alkalmazkodása lett volna a legfontosabb, minek hiányai okozták a későbbi bajokat. Az erdőmesterség szakszerű alakjának végleges megvalósításával egyéb változások is jártak. Így legelső sorban új eskümintát kellett kidolgozni. Ennek szövegezésére Rakovszky Dániel szen., Vecsey Sámuel és Komlóssy Dániel főnótárius személyében egy szűkebb bizottságot küldtek ki, hogy az 1798-as erdőmesteri instrukció és az érdekelt kamarai rendeletek alapján azt elkészítsék. A bizottság 1817 első napjaiban el is végezte feladatát, és ennek utána az eskü megtörténhetett.⁴⁷ Ez az eskü a kötelezettségek pontos felsorolása révén maga is egy kisebb instrukciót képezett. Teljes betartása a későbbiek során éppen ezért vált nehezzé.

Változás következett be még a pénzkezelés körül is, mert az erdőmester arra tett esküt, hogy pénzt nem kezel. Tehát az 1798-as instrukció megfelelő pontjain módosítást kellett eszközölni. Evégből ennek 5. pontját úgy változtatták meg, hogy az erdőmester a favágók fizetésénél minden hét végén csak a névjegyzéket adja be, míg a fizetést az inspector vagy cassas adjunktus eszközölte az ő jelenlétében.⁴⁸ Az általános elv ugyanis az volt, hogy az erdőmester pénzt egyáltalán ne kezeljen. Neuirth tényleges bevezetése állásába február 3-án történt, mégpedig olyképpen, hogy egybe-híva a csőszöket, kijelentették előttük, miszerint a kamara jóváhagyása után őt ismerjék el vezetőjüknek. Ugyanakkor átadták neki azokat az irományokat is, melyek hivatali kötelességeit tartalmazták. Ezek pedig a következők voltak:

1. Duschek Ferenc kamarai főerdőmester kinevező dekrétuma.
2. Az eskü 2 példányban.
3. Az 1798. május 18-i erdőmesteri instrukció.
4. Az 1815. május 12-i közgyűlés jegyzőkönyvének másolata.
5. A kamara 1815. június 7-én kelt 12 718. számú és augusztus 17-én kelt 18 772. számú rendeletei.⁴⁹

Egy ideig Neuvirth mellett még Kémeryt is megtartották erdőmesteri hivatalában, míg az általa megkezdett téli favágatást be nem fejezte. Később pedig a kamarai rendeletek szerinti kisegítője lett a helyi ismeretek terén akkor még járatlan erdőmesternek. Utóbb, mikor fizetése körül differenciák merültek fel, a kamara azt rendelte, hogy ezt továbbra a magisztrátus egy tagja lássa el, díjazás nélkül, inspektori címmel.⁵⁰

Az erdőmesterséggel együtt keletkezett az erdőszuperinspektori tisztség is, melynek első viselője Vecsey Sámuel lett. Az erdőméréshez is azonnal hozzáfogtak, s a kinevezett indágátorokat ehhez a munkához osztották be, hogy azt jövőre már önállóan folytathassák.⁵¹

Az első év sem múlhatott el azonban zavartalanul. A magisztrátus egyik tagjának szidalmazása miatt Neuvirthet már összel törvényszék elé állították, ahol azonban bocsánatot kért. Ennek ellenére oly súlyosnak ítélték vétkét, hogy ismétlődés esetére már fiskálisi akciót helyeztek kilátásba.⁵²

A téli favágatás alkalmával Savóskúton találtak rendellenességet, ahol is a vágásfordulón változtatott önkényesen. Védekezésében sok munkájára hivatkozott, s külön kancellistát kért maga mellé, amit azonban a hozzá beosztott két indágátorra való hivatkozással elutasítottak.⁵³

Ettől kezdve már nyílt ellenszenv érezhető iránta, s mikor azt kéri, hogy a királyi biztos részére az őt érdeklő írásokat, nemkülönben elvégzett munkájának jegyzékét is adják ki, ezt két ízben is megtagadják.⁵⁴ Ezzel kezdetét vette a harc a város és az alkalmazott erdőmester között, mely rövidesen annak kényszerű távozásával zárult. A vizályok lassanként oda érlelték és mérgeztették a helyzetet, hogy 1818 januárjában a város fiskusa perbe is fogta Neuvirthet „Több rendbeli illetlen, független, és nyakas maga viseletei, s a Mgtus eránt hite és törvényes kötelessége ellen viseltetett tiszteletlenségei miatt”.⁵⁵

A kamara eleinte nem látta tisztán a helyzetet, és azt gondolta, hogy a város csak ürügyet keres arra, hogy ráerőszakolt erdőmestertől szabadulhasson. Azért úgy rendelkezett, hogy míg az eljárás le nem folyik, addig állásában és fizetésében hagyják meg.⁵⁶ A város pedig ezen ügyben teljesen szabály szerint járt el, s Neuvirthet járandóságaitól nem is fosztotta meg, amiről sietve tudósítja a kamarát. A kamarának egész sor rendeletével találkozunk a továbbiakban, mely mind ezen ügyben való érdekeltségének és beavatkozásának bizonyítéka. Megállapítható azonban, hogy az előzményekkel éppen ellentétesen, mindenben tárgyilagos viselkedést igyekezett tanúsítani. Éppen ezért a dolog vége az lett, hogy a kamara is belátta Neuvirth bűnösségét, s hivatalából való elmozdításához hozzájárult.⁵⁷

A város erdészetének vezetését Neuvirth-től Somogyi István, Rationum Censor vette át, s 1819. október utolsó napjáig mint erdőinspektor vezette azokat, amiért 150 vfrt díjazásban részesült.⁵⁸

A kamara, okulva az előzményeken, a város erdőmesteri tisztségének következő betöltésénél jóval engedékenyebben viselkedett. 1820 nyarán a fő erdőinspektor pár nevet közölt a várossal, mint akik mindnyájan alkalmasak a kinevezésre és közülük szabad választást kért. Nem zárkóztak el már az elől sem, hogy a város saját maga jelöljön egy erdészetben jártas egyént, akit megerősítésért bátran felterjeszhetnek.⁵⁹

Ekkor a város Keresztszegi Szabó Jánost jelölte az erdőmesterségre, kinek megválasztását a kamara azonnal jóvá is hagyta. A tényleges erdőmesterek sorában tehát ő lett a második, kinek szolgálata szintén kellemetlenül végződött.⁶⁰ Eskütetele után miheztartás végett számára is ugyanazon iratokat adták ki, mint amelyek Neuvirth-nél szerepeltek. Ezek száma csak a Neuvirth által készített nagyerdei térképpel bővült.⁶¹ Esküjét 1821. április 7-én tette le, s ugyanekkor történt beiktatása is.⁶²

Működése elején közötté és a város között még gyakoriak voltak a súrlódások, amit sok esetben még e tisztség iránt Neuvirth működése által élesztett ellenszenv reávetítése is szított. Ez ellen Szabó János erdőmester nem egy ízben ki is fakadt. Működésének különösen első esztendei voltak tele kisebb-nagyobb összekoccanásokkal, sőt a fiskális 1824. november 8-án akciót rendelt el ellene.⁶³ A helyzetet nagyon elmérgesítette Beck Pál királyi biztos beavatkozása is, mert az ő rendelkezéseinek is eleget kellett tenni az erdőmesternek, sőt az egyenesen megtiltotta számára a város vezetősége iránti engedelmességet.⁶⁴

Az ügy hullámai azonban elsimultak, és a megindított eljárást beszüntették. Szabónak azonban olyan kellemetlen emlékei keletkeztek ebből, hogy minden áron alkalmat keresett a városi hivataltól való szabadulásra. Éppen ezért álláskeresés céljából minden engedély nélkül többször hosszabb ideig volt távol, amit a város nehezményezett is. Végre 1838-ban Szatmár megye tisztimérnöki kinevezését elnyerte, és búcsút mondott a városnak. Itteni működése azonban nem múlt el eredménytelenül, mert sikerült bevégeznie az erdők újbóli felmérését és térképezését, a csemeteiskolák létesítésével és az ültetés útján való fásítás meghonosításával pedig az erdősítések modernebb irányát vezette be.

Az így megüresedett erdőmesterségre Liskay Sámuel, a város egyik földmérője ajánlkozott, mégpedig, hogy jobban biztosítsa magának az állást, minden pénzbeli fizetés nélkül csak a lakás és természetbeniek fejében hajlandó volt ezt vállalni. A város háromévi próbaidőre akarta alkalmazni, de ezt a kamara nem hagyta jóvá, és a megüresedett állás azonnali betöltését rendelte el. Szabó János távozásával Liskay Sámuel tényleg át is vette az erdőmesteri hivatalt, és a kamarai véglegesítésig mint helyettes vezette is.⁶⁵

A város az erdőmesteri hivatallal sokáig nem tudott megbékülni, különösen azt a nagy pénzbeli különbséget emlegették állandóan, amely a régi polgárok által viselt inspektori rendszer és az idegenből jött erdőmesterség között fennállott. A devalváció hullámaihoz képest a pénz vásárlóereje nagy ingadozásoknak volt kitéve, és így még mielőtt Szabó János elfoglalta volna hivatalát, szükségessé vált fizetésének újból való

megállapítása.⁶⁶ A természetbeni szolgáltatások megfelelő áremelkedése is hozzájárult az erdészeti alkalmazottak (erdőmester, indagátorok, kancellista, csőszök stb.) folyó-
pénzre átszámított járandóságainak emeléséhez, mely 1815-ben 4477 ft-ot tett ki, 10
év múlva már 7514 ft-ra növekedett.⁶⁷ A kiadások növekedésére jellemző, hogy míg az
1770-es évek végétől számított 40 esztendő alatt az erdőkezelés csak 8120 ft-ba került,
addig az erdőmesterség 11 esztendeje alatt annak többszörösébe, 20 233 ft-ba.⁶⁸

A költség alakulását jól mutatja az alábbi irat:

Feljegyzése annak, hogy az 1770. esztendőől fogva mind a Ns Communitas Tagjai, mind pedig
az ide rendelt idegen Erdő Mesterek Esztendőnként mennyi fizetés mellett vitték az Erdőre való
felvigyázatot? s egyszersmind, hogy az ide rendelt két erdő mesterek ideje alatt mennyi mellesleg
való költségek tétettek az Erdőkre.

	Wft	kr	Wft	kr
1770-be Vóltak a N. Communitasból két Erdő és Csere Inspectorok, a kiknek esztendei fizetések vólt	24	—	48	—
1790-be Azon két inspektorok fizetése felyebb emelődvn lett a kettejük fizetése	50	—	100	—
1797-be Ismét felyebb emelődvn lett az Inspectorok esztendei fizetése	90	—	180	—
1803-ba a Ns Communitasból Erdő Mes- ter rendelődött és annak esztendei fizetése vólt A két inspektor ura- ké á 90	250	—	—	—
de osztán				
1812-be az erdőmesteri fizetés lellyebb szállítódván lett	150	—	—	—
Az inspektoroké á 90	180	—	330	—
1816–17-be Rendelődött ide Erdő Mes- ternek Neuvirth Vince akinek a fel- sőségtől vólt határozva esztendőnként 600 ft kész pénz fizetése: de mivel ebbe az Esztendőbe tsak 10 Hónapot szolgált, azért fizetődött kész pénzbe	500	—	—	—
e mellett 6 köből tiszta búza, 18 köből rozs, 52 köből zab, 600 portió széna, 16 öl tűzifa, Mely Deputátu- moknak az akkori ára a Quártéllyal egygyütt öszve számlálódván téssen mind öszve	1370	—	—	—
És így az ezen esztendei fizetése lett	—	—	1870	—

	Wft	kr	Wft	kr
1817–18-ba Ugyantsak Neuvirth Vintze az Esztendei fizetéséből bizonyos okok miatt tsak 9 hónapról vehetvén a fizetést, kapott kész pénzbe	450	—	—	—
Az élelem, fa, s szénabeli Depu- tátuma a Quártéllyal együtt, vala- mint a fellyebbi Esztendőbe, úgy ebbe is ment mind öszve	1370	—	—	—
Tehát ekkor fizetődött mindössze	—	—	1820	—
1818–19-be Magtuális Commissióra nyert ugyantsak Neuvirth Vintze a fizetéséből	100	—	—	—
16 oct. ismét fizetődött	657	21	757	21
Erdő Mester Neuvirth Vincze több rendbeli excessusaiért törvényesen convincolva lévén, néki az egész con- victiva Summát, u. m. 1427 ftot, 50 krt ki kellett volna fizetni, de mivel ki nem fizethette, tehát ez nékie e Felsőség által rendelt fizetése auct- jába imputáltatott, de azért itten mint valóságos kész pénz fizetés kitevődik	1427	56	—	—
Mely szerént az ezen esztendőbeli fizetése lett	—	—	2185	17
Elmozdítva lévén Neuvirth a hivatal- tól, darab ideig ismét Communitas- beli Tagok tették a felvigyázatot az Erdőkre, és ezen köz időben volt a fizetések auctával egygyütt	—	—	340	—
Fekutatann.				
1822-be Lett Erdő Mester Szabó János Uram, akinek esztendei fizetése azonkívül, hogy a N. Erdei Quár- téllyát egészen meg kellettett újí- tani, nagy költséggel meg bővíteni, és mind szobáit, mind Kertjét pom- pás lakhellyé tsinálni, a N. Várossal kötött Contractus szerént 300 frtba határoztatott ugyan, de mivel azon Summának 100 pcent auctáját is vet- te, tehát a kész pénz fizetése lett	600	—	—	—

	Wft	kr	Wft	kr
e mellett 6 k. tiszta búza, 18 k. rozs, 52 k. zab, 12 öl tűzifa és 13 szekér szénából álló Deputátuma, ha az akkori ára szerint számlálódik, té- szén a Quártély pénzzel együtt mind össze	846	—	—	—
És így az ezen esztendőbeli fize- tése lett	—	—	1446	—
1823-ba Erdő Mester Szabó János Uram az Esztendei 300 ft fizetését pengő pénzbe vette, mely váltóban tészén	750	—	—	—
Ezekhez járulván az élet, fa és széna- beli Deputátumok is, a Quártéllyal együtt tesznek mind össze	846	—	—	—
és e szerint az esztendei fizetése	—	—	1596	—
1824-be A fentebbi esztendőben kiírt módon lett Erdő Mester Uramnak, mind a pénzbeli fizetése, mind egyéb Deputátumok, azzal a különbséggel, hogy már ekkor az Élet ára lejjebb szálván a tiszta búza 6 ft, a rozs 4 ft, a zab pedig 3 ftjával számlálódik, a fa pedig 10 ftjával és így az ezen esztendei fizetése a Quártéllyal együtt tészén	—	—	1490	—
Mind ezen Esztendőkbe pedig a Communitásbeli Erdő Inspectorok Esztendei fizetése tsak 90 ftba maradt meg és most is annyi.				
Feljegyzése azon Költségeknek, melyek az idegen Erdő Mesterek ideje alatt az Erdők körül tétettek.				
	Wft	kr	Wft	kr
1816. 13. Nov. Két ifjak Indagátorság tanulása végett Budára küldetvén azoknak úti költség adódott	500	—	—	—
Berényi Pál Ő Kglmének költsége pótlására	200	—	—	—
30. Aug. Fő Erdő Mester Úrnak	177	02	—	—

	Wft	kr	Wft	kr
1818. 20. Ápr. Erdő méréshez tartozó eszközökért.	497	23	—	—
25. Szept. Neuvirth Ő Kglmének 8 rőf zöld vászon ruhának	5	24	—	—
14. Dec. Fő Erdő Inspector Duschek Ferenc Ő Ngának	687	46 $\frac{1}{2}$	—	—
7. Oct. Kozma Ferentz Úr erdő mérésért	700	—	—	—
Ugyan ekkor a mellette volt Napszámosoknak	192	33	—	—
21. Dec. a. c. Adjunct. Geistberg Úrnak Diurnum 40 f.	100	—	—	—
1820. 7. Szept. Fő Erdő Mester	100	36 $\frac{1}{4}$	—	—
Kalina Tamás Úr adjunctusa Herbst József Urnak	1028	53	—	—
1821. 15. Szept. A Fő Erdő Mesteri rendeltetésre	37	49	—	—
28. Júl. usque ult. oct. a. c. Erdő mérésre tett költség	233	06	—	—
1822. 16. Mai. E. M. Szabó János Uram Budára küldetvén, a Mlgos K. Commissarius Úr által diurnum rendeltött	222	18	—	—
4. Júl. Ugyantsak	80	—	—	—
9. Jan. A. N. Erdő mérése mellett dolgozó napszámosoknak	68	54	—	—
20. Ápr. Ugyantsak	31	48	—	—
24. Jún. Ugyantsak	326	48	—	—
1. Nov. Practicans Böhm Pál Úrnak	160	—	—	—
7 Júni. Ugyantsak	83	—	—	—
19. Nov. A fa oskola körül dolgozóknak	72	50	—	—
18. Jan. Erdő Mester Uram mellett dolgozóknak	11	24	—	—
28. Febr. Fő Erdő Mester Úr Actuariussának	85	52 $\frac{1}{2}$	—	—

	Wft	kr	Wft	kr
1. Ápr. Fa Oskola kerítéséhez vesszőt vágó napszámósok	82	30	—	—
3 et 24 Máj. A Fa oskolában dolgo- zóknak	272	12	—	—
1824. 11. Jan. Practicans Böhm Pál Úr- nak	68	30	—	—
14. Aug. Ugyantsak	73	30	—	—
27. Mart. et 12. Apr. A Fa oskola körüli dolgozóknak	106	45	—	—
27. Ápr. et 31. Maii. Ugyantsak.	122	40	—	—
A Nagyerdőn a kereszt utak irtásáért a Mettenseiseknek	1865	—	—	—
1825. 17. Jan. Erdő Mesterséghez hoz- tott magok és plántákért Erdő Mes- ter Szabó János Uramnak	88	21	—	—
E szerint az Erdőkre tett költségek Summája	—	—	8336	49

Kiadódott Debreczenbe September 28. 1825.
A Helybeli Számvető Hivatal által.

Az 1829-es királyi biztosi erdővizsgálat alapján keletkezett kamarai és városi iratvál-
tások anyaga az erdőmesteri állással kapcsolatban is tartalmaz adatokat. A kamara
1832. esztendei 2287. számú s már ismertetett rendeletére adott terjedelmes válaszb-
an az erdőmesterséggel kapcsolatban bőven olvashatunk. Különösen azt fájlatják, hogy
„a régi Erdő Mesterek, mint Polgárok, és a Polgári képviselőségnek kiválasztott érde-
mes Tagjai betületért szolgáltak, s egybe lévén tulajdon maguk és maradékoknak
haszna is kötve, az Erdőknek fentartásában a lehetőség igyekeztek a Város hasznát
munkálni, tellyes függéssel lévén a Tek. Mgtustól és a V. H. Közösetgtől, mint Törvé-
nyes Elöljáróitól. De a mostani magukat tanultaknak nevező Erdő Mestereknek a
Kamara 1818. máj. 6-án kelt 13 278. sz. parancsa is elégedendő okul szolgált, hogy a
tek. Mgtustól nem függ legkevesébe sem.”⁹

Ebben a harcban az domborodik ki, hogy a város polgárainak közületi érzése és a
nemzettől való különállása, mely hazánk városainak évszázadokig legjelentősebb tulaj-
donsága volt, milyen erősen élt még a XIX. század elején. Az erdőmesteri hivatal körüli
torzskodás magvát az világítja meg, hogy idegen személyt és nem városbelit kellett
odaállítani. Legőszintebben az erdőmesterek iránti ellenszenv okát akkor mondják ki,
mikor az 1834. június 4-én kelt 19 151. számú kamarai rendeletre adott védekező

válaszban velük kapcsolatban azt írják, hogy „nem lehet az olyan tisztviselőkhöz a Városnak bizodalma, kik ezenn Város, és a Polgárság Javához semmi tekinteteknél fogva nem lévénnek lekötelve, Hivatalokat csak kenyérkeresésnek tekintik, kik magokat Camerális Tiszteknek tartván, midőnn a N. Mlgu. Kamara távol eső Felügyelésétől nem félnek – a helybeli Törvényhatóságnak pedig nem hiszik magokat alája tartozónak lenni”.⁷⁰

Valóban, Debrecen a XIX. század első felének egész folyamán sohasem tudott az erdőmesterséggel kibékülni, amiből természetesen a gazdálkodás előmenetele és haszna nem származhatott, de némi eredményeket mégis tapasztalhatunk. A Szabó János eltávozásával megüresedett helyre Liszkay nem tudott azonnal bejutni, mert előbb pályázatot kellett arra hirdetni. A pályázatra 19 kérvény érkezett be, melyek közül a kamara ismét hármat jelöl 1838. június 13-i 20 956. számú rendeletében, akik között Liszkay második helyen állott. Kinevezése elé azonban nem gördítettek akadályokat, s készséggel megerősítették hivatalában. Megválasztásától kezdve egész a korszak végéig azután ő volt a város erdőmestere, és az 1848-as idők zavaaraiban támadt 1–2 évi megszakítástól eltekintve még hosszú ideig az is maradt.⁷¹ Liszkay erdőmestersége azonban már jóval csendesebben telt el, mint elődeié, s különösen a 40-es és 50-es években vált teljessé az összhang közte és a város között. Liszkay már annál is inkább alkalmas ember volt ez állásra, mivel előzőleg is a várost szolgálta. Hivatalát 1838. augusztus elején foglalta el, az esküt letette és állásába beiktatták.⁷² Működéséről különösen az éppen ezen időktől kezdve fennmaradt erdészeti ülések jegyzőkönyvei is jó tájékoztatást nyújtanak.

Itteni ismeretsege ellenére eleinte neki is sok nehézséggel kellett megküzdenie, mivel a város vezetősége az erdőmesterek iránt, eddigi tapasztalatai nyomán, nem tudott felmelegedni. Szolgálatba állása után keserű szavakkal panaszkodik Liszkay is, mikor üdvös újításokat tartalmazó terveit semmi figyelemre sem méltatták:⁷³ „Én ugyan szemem előtt tartván a törvényes Előljáráim eránt hittel fogadott tiszteletet és Utasítást, a Bírói Ítéletek prostálgatásától magamat megtartóztatom, és valamint most, úgy jövőendőben is Erdészeti Jelentéseimet minden közönyre nem tartozó kitérések nélkül, egyedül a dolog érdemére szorítani igyekezem: hanem midőn hivatalos Jelentéseimet semmi mozgás és akarat nem követi: – éppen úgy hittel fogadott kötelességem sürgetni azokat – minden sérelem nélkül, mindaddig, míg egy Igen vagy Nem határozat a dolognak igazi állását kifejti és felvilágosítja.” Később sem szűnt meg jelentéseiben a jobb rendszerre való rátérés és célszerű újítások megvalósítását hangsúlyozni és a város ebbeli maradiságát állandóan ostorozni. Mikor látta, hogy ez így eredménytelen, hangnemen is változtatott, amiért azután a város jónak látta meginteni, hogy beadványaiban szelídebben és tiszteségebben írjon.⁷⁴

Mint eddig még egyetlen erdőmester, úgy Liszkay sem tudta szolgálatát vizsgálat nélkül betölteni. Ez magából Debrecen város erdeinek óriási kiterjedése és szanaszét fekvéséből folyt, melyre egy ember nehezen tudott minden érdeket kiegyenlítve felügyelni. Nem lehetett minden esetben az utasítások szabályaihoz mereven ragaszkodni, hanem az élet folyton változó követelményei előtt is meg kellett hajolni, s bizony ezek sok esetben a szabály elleni cselekvést kívánták meg.

Liszokay ellen 1846-ban folytattak le vizsgálatot, amikor egyik hibája az volt, hogy a tilalom ellenére, a pénzkezelésben a magisztrátus tudta nélkül megengedte, hogy szegényebb lakosok kisebb díj fizetése után gallyat hozzanak az erdőről, holott az utasítás 4. pontja csak a szedegetési hely megjelölésének jogát adja meg részére.⁷⁵

Azt is hibájául rótták még fel, hogy elég önkényesen bánt a fával, amit a vágástereken is nagy mennyiségben hagyott vissza. A vizsgálatok folyamán tisztázta magát, s annak következménye nem lett. Évek múlva, az egyik külső rőzsebiztos elleni eljárással kapcsolatban került szóba a közgyűlésen, hogy az erdőmester ellen is indítottak évekkel ezelőtt eljárást, de az iratok sohasem kerültek elő, s csak később, Rakowszky Dániel hagyatékában találtak újra rá, amikor is ezeket a levéltárba helyezték.⁷⁶

A kamara ezután sem szűnt meg a várost arra figyelmeztetni, hogy küldjön Selmecre itteni polgárszülöktől származó ifjakat, kik ott az erdészeti ismereteket megtanulva, majdan átvehetik az erdő kezelését. A XIX. század első felében ennek nem lett sikere, s debreceni származású erdő mestert nem tudott a város állítani. A Selmecen tanult ifjak is legfeljebb az indagátorságig vagy a későbbi erdőszségig viheték fel. 1845-ben a kamara azután újra felhívja a várost, sőt el is rendeli, hogy erdészeti tanulmányok végett Selmecre küldjenek ifjakat.⁷⁷ Ezen rendelet újólág fainséggre hivatkozik, és a hasonló célú 1811. esztendei 7065. számú intézkedéseket eleveníti fel. A város e célból meg is kereste a főiskola igazgatóságát.⁷⁸

Liszokay Sámuellel kapcsolatban kiemelhetjük különben, hogy ő volt az első, aki „Visszapillantás az erdők múltjára” címmel 1854-ben egy jelenleg is kéziratban fennmaradt tanulmányt készített, miben az erdőmesterség régebbi viszonyairól is, sok esetben saját személyes tapasztalatai alapján, tájékozódhatunk.⁷⁹ Szerinte, amit különben levéltári adataink is alátámasztanak, a XIX. század elejéig rendszeres erdőgazdálkodásról, annak mai fogalma szerint, alig lehetett beszélni. Változást csak az erdőmesterség felállítása hozhatott volna. „Jöttek ekkor felsőbb utasítások, de bizony a tényleges végrehajtásig nagyon kevés jutott el belőlük” – írja Liszokay, ne feledkezzünk meg azonban, hogy ez is szubjektív ítélet volt. Nem mindenben helytállóan, s inkább humorosan vázolja az erdőmesterek munkáját jelzett tanulmányában a következőképpen: „Az Erdőmester egész tiszte azonban még mindig csak abból állott, hogy a rendes Turnust már most kiszorítván, a fát levágatta, gömbölyű ölekre összerakatta, s által adta a Tek. Tanács által kinevezett két faosztó Biztosnak, kik aztán a Polgárok közt kiosztották. Vége lévén pedig ezen mozgalomnak, az Erdő Mester egész éven által ott állhatott az erdőben, mint valami fakép. Ép ész, jó akarat, ügyességnek el kellett némulni, mert csak azt és annyit tehetett, mint amennyit szabályként a Tanátsi rendelet elébe szabott.” A 48-as idők elkövetkeztével pár hónapig megint nem volt erdőmestere a városnak. Liszokay ugyanis 1848. május havában eltávozott és csak 1849. december végén állott újra az erdők élére. Ezzel Debrecen erdészetének egy nagy és önálló korszaka záródott le, mert Liszokay csak úgy volt hajlandó már 32 éves szolgálatát felvenni, ha neki nagyobb szabadság adódik, és egyenesen a főbíró alá lesz minden kisebb tisztség és gyűlés elkerülésével rendelve. Uray Bálint, az akkori főispán, ezt méltányolta, s a várost engedményekre bírta. Erre 1849 után Liszokay önállóságában megerősödve foghatott neki az 1848–1849-ben erősen leromlott erdészet helyzetének gyökeres javításához és alapos átrendezéséhez.⁸⁰

3. ERDŐMESTERI INSTRUKCIÓK

Az erdőmesterek kötelességeinek összefoglalását képező első instrukció az 1798-as volt, mely majdnem a XIX. század közepéig volt az erdők kezelése és az erdészeti tennivalók tekintetében vezérfonal.⁸¹ Eleinte a város kebeléből kinevezett erdőmesterek számára készült, és teljesen rájuk is vonatkozott. E rendszer azonban csak átmenetet képezett a régi inspektorság és a valóságos erdőmesterség között. Az utasítás ennek megszűnte után kisebb módosításokkal tovább is fennmaradt, s nagyobb hatást gyakorolt, mint a jóval terjedelmesebb és részletesebb 1818-as kamarai instrukció. Ennek használatbavételét pedig az idegen erdőmesterek, a kamara és a királyi biztosságok egyaránt állandóan szorgalmazták. Az 1798-as instrukció létrejöttének körülményeiről már szoltam. Első fele az erdőmesterek által készítendő számadásokat tárgyalja, amit különben felsőbb helyről is kötelességükké tettek, míg az erdőkormányzati részek a másik felét teszik ki. Az erdőmester kötelességeit 3 csoportba osztva különítették el:

1. A város erdejére való vigyázatra.
2. Úgy a város, mint a polgárság számára szükséges épületfák vágatása, megőrzése, kiosztása és a velük kapcsolatos számadásokra.
3. A város számára szükséges tűzifa vágatására.

Természetesen mindegyik főcím alatt megfelelő számú pontok tárgyalták az egyes tennivalókat. Ezen instrukció azonnal életbe is lépett. Változtatást rajta csak akkor eszközöltek, mikor 1816-ban tanult és idegen erdőmestert állítottak szolgálatba. Ekkor, mivel őt a pénztári kezeléstől eltiltották, az instrukció egyes pontjait ennek megfelelően átalakították, ez azonban nem annak szellemét, mint inkább a kezelés egyes technikai kérdéseit érintette.⁸²

Jóval nagyobb terjedelmű volt a kamara által leküldött 1818. esztendei instrukció, mely az erdőmesteri rendszer behozatalával függött szorosan össze. Az 1818-as instrukcióval a kamara az erdőmestereknek Debrecen erdészeti ügyeinek önállóbb intézését és tágabb körű irányítását kívánta biztosítani, ezért a régi helyzethez viszonyítva nagy változtatással igyekezett őket a magisztrátustól függetleníteni. Az idegen erdőmesterek különben már kezdettől fogva ilyen utasítással lehettek ellátva, mert viselkedésük és egyes homályos célzaik erre engednek következtetni. A túlzott mérvű kamarai és főerdőinspektori befolyás, no meg az erdőmester függetlenítese miatt a város ad acta tette és a gyakori sürgetések ellenére azoknak mindvégig ellenállt. Az erdőmesternek ezt nem adták ki, s Szabó János is csak a királyi biztostól, tehát kerülő úton jutott hozzá. Annak ellenére, hogy így tényleges alkalmazásra kevés része került, ismertetése mégis elengedhetetlen, mivel e korszak erdészeti irányításának tekintélyes fejezetét teszi ki, amit talán az állami beavatkozás ideje címmel is feltűntethetnénk. Az 1818-as instrukció készítésében tekintélyes része volt Beck Pál akkori királyi biztosnak, ki a főerdőmesteri hivatal munkája számára helyszíni megfigyeléseinek és tapasztalatainak gazdag tárházát szolgáltatta. Éppen ezért fordul 1817-ben oly kéréssel a magisztrátushoz, mely már jelezte, hogy felsőbb helyen a város számára új erdészeti instrukció

készül, és ehhez szolgáló útmutatásként kéri, hogy adják oda neki az eddigit, nemkülönben pedig az erdők vágásokra való felosztását, a favágatásra felügyelő személyek jegyzékét, a fahordatással kapcsolatos óvintézkedéseket és végezetül, hogy hány öl fát osztanak ki esztendőnként és ebben hány polgár részesül? A tanács mindezeket a kérdéseket rendre meg is válaszolta.⁸³ Az instrukciót 1818 őszén a 37 521. számú kamarai rendelet kíséretében küldötték le, mely a város erdőgazdálkodásának igazgatásában és rendezésében többféle újítást kívánt foganatosítani. Így intézkedett a polgármester vagy helyettese elnöklete alatt tartandó gazdasági ülésekről, más részében pedig az erdőfelügyelő szenátor, az erdőmester, az indagátorok és csőszök kötelességeit foglalta össze. Ezenkívül a favágatásra, annak osztására, az erdők ürességeinek természetes és mesterséges módon való befásítására, az erdészeti számadások vezetésére stb. is bő utasításokat tartalmazott.

Kézhezvétele után nemsokára közgyűlést tartottak, mely a keletkezett sérelmek orvoslására egyenesen az uralkodóhoz kívánt folyamodni egy felirattal.⁸⁴ Ezen gyűlésen kifakadtak ellene, mivel „A V. H. Polgárság úgy vette, mint Polgári Constitúciónak és birtokosi jussunknak fel forgatására intézett rendelőt”. A legelső és legnagyobb sérelmet abban látták, hogy bár ők tulajdonosok és a birtokok megszerzésének terhet viselték, ennek haszonvételének mértékében mégis egy általuk alkalmazott idegen személy belátására lesznek utalva.

A Bécsbe ez ügyben menesztett küldöttség a külön e célra szerkesztett panaszíratot a kancellárián mégsem adta be, hanem hazajöve, inkább a passzivitás álláspontjára helyezkedtek, s alkalmazásba vétele iránt semmiképpen sem intézkedtek, az erdőmesterek ki sem adták. Éppen azért mind a kamara, mind a királyi biztosok állandóan sürgették a várost, hogy az 1818-as instrukciót adják ki az erdőmesterek utasítás végett. A város álláspontja továbbra is változatlan maradt, egyben pedig az országgyűlés gravámenjei közé is feljegyeztették törvényhatósági állapotuknak és földesúri joguknak ezen sérelmét.

Az 1798-as instrukciót kapta ki mind Neuirth, mind Szabó János erdőmester. A város a maga kebelében keletkezett, de már elavult instrukció kiegészítésére és hiányainak pótlására ismét akkor gondolt, mikor a Szabó János eltávozásával megüresedett erdőmesterség betöltéséről kellett intézkedni. 1837-ben Komlóssy Dániel, Poroszlay Friedrich és Nagy Sándor szenátorok személyében bizottságot küldtek ki, hogy a régi és az 1818-as utasítás egybevetésével új, cél- és korszerű erdőmesteri instrukciót készítsenek és terjesszenek elő.⁸⁵ Ez a bizottság 1838-ban készítette el az átdolgozott erdőmesteri instrukciót (immár a harmadikat), mely új dolgot nem tartalmazott csupán az első kettő alkalmas pontjait foglalta össze.

A tárgyalt korszak utolsó erdőmesteri instrukciója 1850-ben jött létre, amikor is az erdőmester alárendeltségi viszonyában nagy változtatást hozott létre, hogy a magisztrátus és a közgyűlés helyett egyedül a polgármesternek vetették alá és bizonyos fokú önállósággal ruházták fel. A változott helyzet azután új instrukció elkészítését és életbeléptetését tette szükségessé, ami Uray főispán hatékony közbejöttével és személyes támogatásával jött létre. Mivel alkalmazása már a vizsgált korszakon kívül esik, további érdeklődésünkre nem is tarthat számot.⁸⁶

4. AZ ERDŐ-SZUPERINSPEKTORSÁG

Az idegen erdőmesterek rendszerével kapcsolatban keletkezett egy új tisztség, s ez a szenátus tagjai közül egyiknek az erdők feletti főfelügyelete volt. Az erdőmesterség olyan formája, mely 1816-tól kezdve életbe lépett, a város részéről szükségessé tette, hogy magasabb rangú tisztviselőt rendeljen ki a maga kebeléből, aki felügyeletet gyakorolva, a földesúri jogok védelmét lássa el. A kamara is belátta ennek szükségességét, s ezért el is rendelte 1817-ben, hogy ilyen főfelügyelőt válasszanak a magisztrátus tagjaiból.⁸⁷ Ettől kezdve évente sorrend szerint egy-egy szenátor viselte az erdő-főfelügyelőiséget, ki a vonatkozó ügyeket referálta is a tanácsüléseken. Ezt nevezték erdő-főfelügyelő szenátornak. A tisztséget évente felváltva viselték, míg később egy-egy személy hosszabb ideig is megmaradt benne, miért semminemű díjazás nem járt. Azon kevés erdészeti tisztség közé tartozott, melyet bár a kamara hívott életre, de a város kebelében is szíves fogadtatásra talált, úgyannyira, hogy mikor az 1830-as évek elején az erdőgazdálkodás javítása körüli harc dúlt, a felterjesztések mindegyikében az erdő-főfelügyelői szenátorság további fenntartását kérték. Ezzel egybehangzó volt a kamara véleménye is, a város e tekintetben méltánytalanságot nem szenvedett, és erről maga sem panaszkodott.

Az erdő-főfelügyelő szenátor tehát az ekkor már alárendeltebb és főleg kaszáló-ügyekkel megbízott inspektorok régebbi fő irányító szerepét véve át, ezen intézmény bizonyos fokú folytatásának fogható fel. Az 1815. augusztus 17-i 18 772. számú kamarai rendelettel létesített főerdőinspektori tisztség kötelességei a következőkben alakultak ki: „Kötelessége legyen az Erdőkön gyakran kerülni, azoknak állapotokat – s az Erdő dolgára ügyelő alsóbb Tisztviselőknél, és Csőszöknél foglalatosságokat szemmel tartani –, a tapasztalt hiányosságokat azonnal igazítani, ha lehet –, ha pedig nagyobb volna a N. Tanácsba teendő bejelentés által a fogyatkozásokat orvosoltatni. – Így az Erdők állapotja, és az azt illető tárgyak a N. Tanács előtt is mindenkor tudva lettenek.”⁸⁸

A legelső erdő-főfelügyelő szenátor Vecsey Sámuel lett, ki két évig viselte e tisztséget. Ezt folytatólag minden zavaró akadály nélkül működött a hivatal egy ideig. Később azonban annak ellenére, hogy ez a város részére jelentett előnyt, mert ezáltal az erdőmester és az indagátorok tevékenységét szorosabban ellenőrizhették, betötését nagyon lanyhán kezelték, amíg az 1832-es évek folyamán meg is szűnt, bár 1–2 évvel előbb a magisztrátus is nagy elismeréssel emlékezik meg erről, sőt további fenntartását kívánta. Ekkor a kamara és a királyi biztos keltek védelmére és újították fel. Kállay István királyi biztos elrendeli, hogy egy szuperinspektor szenátor nevezetessen az erdők élére, s nyomatékosan figyelmezteti: „Ezen felsőbb rendelés, mely egyedül az Erdők jó gondviselésére céloz, minél előbb foganatba vétessen”.⁸⁹ A magisztrátus ezt megígérte és alkalmazásba vételéről jelentést is tett. 1836-ban Komlóssy Dánielt nevezték ki erdő-szuperinspektorrá és újból kimondották azt is, hogy „Senator Urak azért e tisztséget évenként felváltva teljesítsék”.⁹⁰

Komlóssy Dániel tisztségébe lépve az 1837. február 27-i ülésen már előterjesztést tesz, hogy az 1815-i kamarai rendeletben gyökerező erdő-szuperinspektorság 1818-as

instrukciója helyett, mely sok tekintetben elavult, jó volna újat összeállítani. Erre két másik szenátortársával együtt megbízást is kapott.⁹¹ Rövid idő múlva be is terjesztik munkájukat, melyet a közgyűlés elfogadott, és így az erdő-szuperinspektorok évente változó sorozata számára feladataik köre tekintetében a továbbiakban állandó zsinórmértékül szolgált. Az ekkor összeállított instrukció kötelességeiket 6 pontba foglalta:

1. A magisztrátustól véve eredetüket, jelentéseiket hozzá kötelesek terjeszteni.
2. A számadásba nem avatkozhatnak be.
3. Az erdők tenyészése, vágatása, esetleges kártételek stb. tekintetében kiadott rendeletek végrehajtására felügyelnek, s a netaláni akadályokat jelentik.
4. Az erdészeti alkalmazottakat kisebb hibáikért megfeddik, a nagyobbakat a magisztrátusnak jelentik.
5. Esztendei erdővágatásról és szakasztásról gondoskodnak és arra felügyelnek; a makk- és gubacstermésről jelentést tesznek.
6. „Hogy pedig az illető szolgálat, vigyázat és az Erdők mibenléte folytába tudott lehessen előtte, az Erdőket is gyakran véletlenül meglátogatja.”⁹²

A kamara is érdeklődést tanúsított az erdő-főfelügyelői tisztség iránt, s többször is kérdést intézett a városhoz, hogy mennyiben láttak hozzá újbóli életrekeltéséhez.⁹³ Mikor azután a fentebbi utasítás elkészültével rendezték az erdő-főfelügyelői kötelességeket, ezt azonnal jelentették a kamarának.⁹⁴ Ettől kezdve újra biztos alapokra fektetve, zavartalanul működött az erdő-szuperinspektori tisztség, egész a korszak végéig. Ez az utasítás maradt meg továbbra is a kötelességek foglalataul, s ha 1815-től kezdve nem is választottak mindig magisztrális tagot e tisztségre, de ettől kezdve ezt és az anyagi szempontból való tiszteletbeliséget most már végig zavartalanul nyomon követhetjük.⁹⁵

5. INDAGÁTOROK (ERDŐSZÖK) ÉS PRAKTIKÁNSOK

Az indagátorok is hivatásos erdészeti tisztviselők voltak, s számukat mindenkor kétféleképpen állapították meg. Keletkezésük szintén azzal a nagy változással esik egybe, melyet az új erdőmesteri rendszer behozatala jelentett. A kamara parancsához híven ugyanis a városi erdők kezelését és igazgatását az erdőmesterre és az alá rendelt két indagátorra bízta. Kezdetben indagátor, később azután erdősz néven hívták őket. Majdnem mindig erdészetileg szakképzett, fiatalabb emberek voltak, kik között az erdőségeket járásokra osztották és a részükre kimutatott kerületben laktak. Egyrészt összekötő kapcsot teremtettek a csőszök és az erdőmester között, másrészt pedig az erdőmesterség elnyerését szolgáló gyakorló iskola lett volna, azonban egyetlen egy sem emelkedett innen e tisztségbe. Az indagátorok mindig debreceni származású ifjak voltak, tehát a város és a lakosság idegengyűlöletének nem lévén kiszolgáltatva, közöttük harcok nem is dúltak.

Hivatásuk és munkakörük jelentőségét abban adhatjuk, hogy minden hozzájuk tartozott, ami az erdők védelmével, kezelésével és kihasználásával volt közvetlenül

kapcsolatos. Mivel munkakörük meghatározott erdőterületekre korlátozódott, azért ennyivel kevesebbet foglalt magában, mint az erdőmesteré, kinek különben nemcsak szolgálatilag voltak alárendelve, hanem hozzá osztották be őket tanulni is. Az erdőfelmérések tekintetében is szerepet játszottak.

Az indagátorsággal együtt keletkezett a praktikánsi állás, vagy amint később nevezték, a kancellistái is, ki nem volt egyéb, mint az erdőmester írnoke. Már az első erdőmester, Neuirth Vincze kért maga mellé ilyen praktikánst, akit kisebb huzavona után meg is adtak részére. Később azonban úgy óhajtották megoldani a kérdést, hogy az erdészeti pályára lépő ifjaknak indagátorokká váló kinevezésük előttre tartják fenn ezt az állást, ami azonban nem sikerült.⁹⁶ A praktikáns vagy kancellista tehát annak ellenére, hogy erdészeti tisztviselő volt, semmiféle irányító jogkörrel nem rendelkezett, hanem csak a részére kiadott írásbeli vagy más kisebb munkákat végezte el. Előképzettségük nem volt, mint az indagátoroknak és így jóval csekélyebb tekintéllyel is rendelkeztek.⁹⁷ Ezek szolgálatába a kamara csekély mértékben avatkozott be, teljesen a magisztrátusnak engedve át azt, meglegedett nevük bejelentésével és tudomásulvételével is.

Az első indagátorokra nagy befolyást gyakorolt Neuirth Vincze, akinek szolgálatilag teljes mértékben alárendeltjei voltak. Ő pedig nemcsak kötelező oktatásukat hanyagolta el, hanem lakásuk és fizetésük dolgában kenyéradó gazdájuk, a város ellen uszította őket, s egy általa fogalmazott, a kamarához intézett beadványt íratott alá velük, melyben állítólag többrendbeli panaszait sorolják fel.⁹⁸ A város ez ügyben vizsgálatot indított, mely azonban nem az indagátorokra, hanem a rosszat sugalmazó erdőmesterre végződött kellemetlenül.⁹⁹

A továbbiak során is elsőrendű erdészeti szolgálatot csak az indagátorok teljesítettek, míg a praktikánsok sokkal alárendeltebb szerepet játszottak. Ezeknek kötelezettségeit 1832-ben állapítják meg újból, mikor is a magisztrátus elrendeli, hogy az erdőmester a velük végeztetendő munkát előre jelentse be, részletesen ismertesse, az erdőszakasztásba, a faátvételbe és -eladásba pedig nem avatkozhatnak bele.¹⁰⁰

A praktikánsok fizetését rendetlenül teljesítették. Már Neuirth többször sajátjából elégítette ki őket, és a többi erdőmesterek is gyakran folyamodnak az elmaradt részesítésért.¹⁰¹

Mivel az erdőmesterek szolgálati helyzetükből kifolyólag is nagy hatást gyakoroltak az indagátorokra, azért a város később idegenkedni kezdett tőlük. Az 1834. június 4-vel kelt 19 151. számú kamarai rendeletre tett megjegyzéseikben már azzal fordulnak a kamarához, hogy míg az országgyűlési sérelemnek bejegyzett erdőkezelésbe való beavatkozásokat letárgyalják, mentseik fel az indagátorok tartása alól, mivel ezek a város pénztárát nagymértékben terhelik. Hogy ez csak ürügy volt, kitűnik abból, hogy kevéssel lejjebb azt is megjegyzik: „Ezek az Indagátorok a kiszabott fizetésekkel ki nem jöhetvénn, jövedelmek szaporodását az Erdők pusztításából fogják eszközölni.”¹⁰²

Az indagátorságot címbelileg a kamara intenciójára ebben az időben szervezték át erdőszerűekké. Előbb ugyanis inkább az erdészet terén járatosságot szerezni óhajtó ifjakat alkalmaztak e tisztségre, kik kevés önálló munkakört kaptak; ettől kezdve

azonban e tekintetben is változott a helyzet, s az önálló erdőkerületekbe való kinevezésükkel jelentőségük is nőtt. A város ellenkezését is éppen ez az erdőszí rendszer és nem a régi indagátorok váltották ki. Ebben ugyanis azon sérelmet láttak, hogy míg eddig csak egy hivatásos erdőmesterük volt, most egyszerre hárommal találják magukat szemben.¹⁰³

Nem szívesen teljesítették tehát a kamara rendeletét, „hogy két erdőszí állásra pályázatot hirdetve, a folyamodványokat hozzánk terjessze fel, a rendben találtak közül válasszanak”, mert ebben ismét saját földesúri jogaiknak sérelmét látták. Végül azonban mégis beleegyeztek s a Felső járási erdőszí állásra Szabó István eddigi praktikánst, az Alsó járásra Litsmann Jánost választották meg, kiket a kamara meg is erősített.¹⁰⁴ Fizetésük különben a királyi biztos megállapítása szerint szabad lakás és kerthasználat, évente 150 ft készpénz, 6 pozsonyi mérő búza, 18 mérő rozs, 50 mérő zab, 108 mázsa széna és 10 öl tűzifa volt.¹⁰⁵

Az erdőszők részére azonban egyszerre nem tudtak megfelelő lakást nyújtani. Először csőszházakba való telepítésükre gondoltak, amit 1838. évi január 10-én kelt 2257. számú rendeletében maga a kamara is felemlít, de később belátták, hogy ezt nem lehet megtenni, mert azokra amúgy is nagy szükség van.¹⁰⁶ Az erdőszők számára új lakásokat szándékoztak ekkor építeni, mégpedig Litsmann János részére a Mézeshegyi erdőrészen, mely azonban később leégett, és attól kezdve a Ludas csárdánál egy kis szobában húzódott meg, míg a másik továbbra is csőszházban lakott.¹⁰⁷

A városnak nem lévén kedvére ezen állások, illő elhelyezésüktől húzódoztak. Ezért Liskay Sámuel erdőmester nyomatékosan kénytelen fellépni az 1839-es év erdőszeti üléseinek egyikén, ahol előterjeszti, hogy „Az erdőszők mostani hibás elhelyeztetésében teendő, s a már több ízben előadott igen érdekes okoknál fogva szükséges változás és az erről már kétszer írásban tisztelettel feljelentett okaimat, mint separátum-votumot, az erdőszeti jegyzőkönyvbe beírni tisztelettel kérem”.¹⁰⁸ Erre válaszul csak annyit tettek, hogy az építés azért késik, mivel a kamarához tett felterjesztés észrevételeit várják. Végül is az építéshez 1839-ben fogtak hozzá ténylegesen.¹⁰⁹

Az erdőszí hivatal betöltéséről a korszakban még egyszer kellett intézkedni, mégpedig Litsmann János 1846-ban bekövetkezett halálával. Ekkor József fia folyamodott az állásért, a kamara azonban a város véleményének meghallgatása után rendes pályázatot hirdetett.¹¹⁰ 1847-ben azután a sok pályázó közül Nagy József volt segéd-házipénztárost nevezte ki erdősszé.¹¹¹

6. RÖZSEBIZTOSOK ÉS KOMMISZÁRIUSOK

Ezek a város polgárainak sorából választott s a téli idényben szolgálatot teljesítő kisebb rangú tisztviselők voltak. A régebbi erdőközösség maradványaiként fennmaradt polgári fabeli haszonvételt, illetve az esztendőnkénti faosztást bonyolították le. Alárendelve részben az erdőmesternek, részben a városgazdai hivatalnak voltak. Egyébként az erdőszeti ügyekre nézve befolyásuk nem volt. Egész feladatkörük a faosztásban merült ki. Tisztük nem volt hivatásbeli, amiért is erre a kamara soha befolyást nem gyakorolt.

Életrehívójuk és működési szabályozójuk az ekkor még élő polgári közösség volt. Választásuk évente történt. Kommisszáriusokat vagy rőzsebiztosokat a XVIII. század második felétől kezdve alkalmaztak, mikor is a város vette kezébe a favágatást, és az adóhoz arányosított mérték szerint osztotta azt. Ettől kezdve szervezetük és kötelességeik közel 100 éven keresztül érintetlenek voltak, és ezeket a XIX. század első felét jellemző, erdészeti tekintetben újító és szakszerűsítő áramlat sem érintette.

Számuk rendszeren 3 volt, kik közül egyik volt a belső cédulaosztó biztos, ennek hivatala a városházán volt. A polgárok ettől váltották ki azt a cédulát, mely a részükre kiadható famennyiségről és a váltáságr lefizetéséről szólt. A másik kettő pedig a külső rőzsebiztos vagy kommisszárius volt; utóbbiak kinn az erdőn a vágatás befejeztével az erdőmestertől számadásilag átvett famennyiséget osztották ki a városban kiváltott cédulák alapján. Esztendőnként tehát általában hárman voltak, a számuk csak az esetben emelkedett magasabbra, ha esetleg többfelé volt a vágástér.¹¹²

Munkásságuk részletesebb vázolásáról a faosztás fejezetében lesz szó. Díjazásuk szolgálati napjaik alacsony száma és ideiglenes alkalmaztatásuk következtében elég csekély volt. A XIX. század elején az a rendszer alakul ki, hogy a belső rőzsebiztost esztendőnként felváltva mindig más és más utcából választották, míg a két külsőt a Felső, illetve Alsó járás egy-egy polgári személyében állították.¹¹³

7. ERDŐPÁSZTOROK, CSŐSZÖK

Ők voltak az erdészeti személyzet szolgálatot tekintve legrégebbi tagjai. Az erdők kezelése, őrzése a XVI. század egyes adatai szerint már a debreceni erdőkben is külön csőszökre lett bízva. Általában a mai erdészek feladatkörét töltötték be. Számuk eleinte bizonytalan, így fizetésük is. Számuk és jelentőségük a XVII. század második felében nőtt, amikor a város nagy kiterjedésű erdőségeket vett zálogba. Eleinte nagyon nehéz őket elválasztani a mezőcsőszöktől. Így pl. 1680-ban a monostori csősz 3 ft 48 dénárt a mezőinspektoroktól kap.¹¹⁴ Nem volt tehát még pontosan megállapítva a csőszök szolgálati hovatartozandósága sem. Így egyik részüket közvetlenül a város fizette, míg mások tartásáról az egyes utcabeli gazdaságok gondoskodtak. 1692-ben már 20 erdőcsősz alkalmaznak, s ettől kezdve a szám végig nem sokat változott. Munkakörük és feladatuk ugyanaz volt, mint az e korban élt más birtokosok ilyen alkalmazottaié.¹¹⁵ A régebbi puritán erkölcsök szerint a kilengéseket tiltva, az erdő-őröket is megfelelő szigorú rendszabályok között tartották, és ha a legkisebb rendellenességnek jöttek nyomára, azonnal könyörtelenül elbántak velük. Így pl. a XVII. század vége felé is, mikor a levágott fákra vigyázó csősz két civis megvesztegette, és az részükre néhány szekérrel több fát kiadott, napvilágra jött a dolog, a csősz azonnal elcsapták, s a felbújtókat is megfenyegették, hogy még polgári mivoltuktól is megfosztják őket.¹¹⁶ Más erdőőri visszaélések kemény megtorlásával is találkozhatunk a debreceni erdőgazdálkodás XVIII. század előtti történetében, melyek mind az éber vigyázat tanúbizonyságai.

Az erdőcsőszök és pásztorok száma a XVIII. század első felében hosszú ideig 26 volt. Fizetésük készpénzből és terményekből állott, mely előbbi tüntetik csak fel a

1. táblázat

Év	rkft	dénár
1717	28	68
1719	23	24
1720	29	—
1721	34	67
1722	26	20
1724	30	21
1725	27	28
1726	39	18
1727	29	75
1728	25	96
1729	20	60
1730	9	52
1731	8	52
1732	6	55
1733	8	84
1734	8	84
1735	8	47
1736	10	76
1737	8	84
1738	8	84

számadások, mert az utóbbit az annonáriusok jegyezték fel, így azután nem tudunk pontos képet alkotni arról, hogy évente mibe is kerülhettek a városnak.¹¹⁷

Valószínűleg az ekkori csőszök nem hosszabb ideig szolgáltak, hanem esztendőnként újra fogadták őket. Erre következethetünk az állandó számadási tételekből is, melyek külön számolják el a nekik áldomásra adott összeget. Általában igen csekély kivételektől eltekintve háromféle címen kaptak készpénzfizetést, mégpedig adtak nekik bocskorpénzt, rendes fizetést és végül magyarosan áldomást. Néhány a határhánnyásokért és újításokért tett munkáik díjazását is külön feltüntetik. Az 1. táblázatban egy összegbe foglalva adjuk az azon esztendei számadásokból az erdőcsőszök fizetéseként feltüntetett összegeket.

1741-től egy csősz fizetése 10 ft, bocskorpénze 1 ft volt, ilyen csősz pedig 22 őrizte az erdőket, számuk és fizetésük ettől kezdve hosszú időre állandósult. 1730-tól 1735-ig nem tudni, mi okból, csak 8 erdőpásztor készpénzbérének felsorolásával találkozunk. 1735-től azután első beosztásukat is megismerhetjük.¹¹⁸ Így Guton 3, a radványi erdőn (amit később kiváltottak) 2, Bagoson 2, Apafáján 1, Monostoron 2, Adonyban 1, Cserén 1, Halápon 3–3, Pacon és Bánkon pedig 2–2 csősz volt. Nem található-ekkor még csősz a savóskúti, ohati, fancikai és a Nagyerdőn.

A csőszök szolgálatára és fizetésére vonatkozó nagyobb vonalú szabályozás 1740-ben következett be.¹¹⁹ A csőszök fizetése eddig nagyon kevés volt. Ezt a város is belátva, segíteni igyekezett rajta. „Tapasztaltatván, hogy a ligetekben és Cserében sok

károk, égetések, prédálások esnek, mely mind attól vagy, hogy a csőszöknek fizetések kevés” – írják róla a jegyzőkönyvben. Ezért jobb rendszer kidolgozására bizottságot küldenek ki, melynek javaslatait jóvá is hagyták.¹²⁰ Ettől kezdve készpénzfizetésen kívül 6 köből búzát is kaptak, azonkívül pedig a feljelentett kihágások, büntetéspénzek 1/6 részét. Legfőbb kötelességük az erdők védelme volt. A kártevőről, ha tudomással bírtak, de azt nem jelentették fel, elhallgatták, vagy engedély nélkül eltávozásuk alkalmával következett be a kártétel, úgy a tettesek helyett őket büntették. Családjaik még bent laktak a városban, mivel az erdőben csak primitív kunyhók voltak, és ezért, ha élelemért bejöttek, erre az illetékes inspektoroktól kellett előre engedélyt kérni. Szigorúan tilos volt nekik pénzért kaszálást vállalni vagy részért aratni menni.

Az erdőket a csőszök között 1742-ben a következőképpen osztották fel: A Nagyerdőn és Apafáján volt 6, Csere és Halápon 5, Pac, Bánk, Fancsikán 4, Gut, Radvány, Bagoson 7.¹²¹ Az 1740-es rendezés után elég jövedelmező és emellett nem sok fizikai munkával járó foglalkozás lett az erdőcsőszködés. 1751-ben már a tanácsnak is feltűnik, hogy míg eddig csak a szegénység jelentkezett erre, most pedig „Sokan vagynak kiknek Házok, marhájok és szekerek vagy, de a Csőszség mellett az adózást kerülők”.¹²² Ekkor elrendelték, hogy az ilyen kisebb vagyonú polgárokat azonnal tegyék ki állásukból és a szegényebbeknek engedjék át a helyet, nehogy az adózás alól így megmenekülhessenek. Ugyanekkor lép életbe azon újítás is, hogy az inspektor az újonnan felvett csőszöket mindig a tanács elé állította. Ekkor már ugyanis nem egy évre, hanem mondhatni, egész életre fogadták fel őket. Így vette azután kezdetét az az állapot, hogy a csőszök felvétele, ami eddig az inspektorok kötelessége volt, lassan a tanácsra szállt, amiből később az erdőmesterekkel kapcsolatban sok torzszalkodás is támadt. Ekkor kamarai rendeleteknek és királyi biztosi intézkedéseknek kellett részükre a csőszök fogadásánál befolyást biztosítani.

1765-ben a csőszök beosztását a következőképp találjuk: a Nagyerdőn volt 3, Monostoron 2, Pacon 4, Cserén 3, Bagoson 1, Halápon 3, Guton 3.¹²³ A XVIII. század második felétől kezdve építenek részükre állandó lakhelyeket, ahová családostul együtt kiköltöztek, és így az erdők őrzésének, kezelésének, a netaláni favágatásnak jobban utánajárhattak. A tanács rendeletére pl. 1775-ben Pacon, Monostoron és Apafáján emeltek állandó csőszházakat.¹²⁴ Ne gondoljuk azonban, hogy ezek a maihoz hasonló lakályos épületek voltak. Éppen ellenkezőleg, a legegyszerűbb kivitelben paticsfallal épültek, amiért állandó volt a panasz azok romlása és gyenge volta miatt.

Az 1770-es években a nagyverdei csőszök egyikét rangban kissé magasabbra emelték, ez 2 köből búza és 2 konvenció forinttal kapott többet évente. Ekkor építették ugyanis a város épület- és tűzifáját raktározó depozitóriumot, és a csőszre a számadást és őrzést bízta.¹²⁵ Ugyanezen években került sor a már kint lakó csőszök jószágértartásának és kaszálóinak szabályozására is. Hogy a fiatal fáknak kárt ne tegyenek, azért csak a tisztásokra utalják őket, s ott is, nehogy egyik a másikat túlhaladva, mértéktelebbebből éljen vissza ezzel, egy bizottságot küldtek ki, amely a kaszálók állapotához képest az abban való részesedést meghatározta.¹²⁶

1798-ban az eddig teljesen szabályozatlan fabeli járandóságukról is intézkedtek. Erdőkben lakván, nem kellett őket a fátlanságtól, megfagyástól féltetni. Szabadon gazdálkodhattak tehát a gallyal, sőt később „Város Erdő Csőszzeinek fizetések javítására mindenkinek edgy néhány szekérre való Tüzi fa adódott”. 1798-ban felvetődött már a kérdés, hogy ezt vagy töröljék el, vagy pedig egyöntetűen a Nagyerdőn ölberakott gallyból elégtések ki őket.¹²⁷

Az erdőmesteri instrukcióban lefektetett elvek alapján rendezik azután a csőszök fabeli kompetenciáját a városi erdőmester 1804. évi javaslata alapján.¹²⁸ Ekkor eltolták őket az őrizetük alatt levő erdőből bárminemű fa vagy gally tüzelésétől, s ehelyett, hogy egyenlő mértéket tarthassanak, a Nagyerdőn és Apafáján összerakott gallyakból mértek ki részükre elegendő mennyiséget. Nem is túl ritkán akadtak azonban erdőőrök, akik visszaéltek esküjükkel és a bizalommal. Ezekkel szemben könyörtelen szigorral jártak el, amivel sikerült is más gazdasági ágakhoz, ez időbeni nagybirtokok hasonló állású alkalmazottaihoz viszonyítottna a debreceni erdőőrök visszaéléseit szinte minimumra csökkenteni.¹²⁹

A nagy területen szétszórtan fekvő kevés csőszház nem tudott azonban elegendő védelmet és szorgalmas felügyeletet biztosítani.¹³⁰ A XIX. század elején ismét szükségessé vált ezek szaporítása, új csőszházak felállítása. 1814-ben Nagycserén, Bánkon és Halápon építenek azután újakat.¹³¹

Különösen sok veszélynek és kártételnek volt kitéve a szomszéd helységek lakói részéről a banki erdő. Fokozta ezt az is, hogy ott és a szomszédos Pacon meg Fancsikán csak 4 csősz volt. Ekkor az itt vigyázó csőszök számát 9-re emelték, és rendes csőszházak építtetéséig kunyhókat emeltek számukra.¹³²

A csőszök kevés számát és rossz fizetését okolta részben az 1815. esztendőbeli, az erdők jobbítása tárgyában küldött királyi biztosi rendelet, mely sok tekintetben Duschek Ferenc kamarai főerdőinspektor kidolgozott javaslataira támaszkodott. Ebben elrendelik, hogy a csőszök számát 30-ra emeljék fel, részükre összesen 225 dénár készpénzt, 178 pozsonyi mérő búzát, 366 mérő rozsot, 208 mérő zabot, 436 mázsa szénát, 36 öl színfát, 120 öl gallyat, 180 pozsonyi mérő aláeső szántóföldet és 92 boglyás kaszálót adjanak. A város átszámítása szerint ez összesen készpénzben 7514 ft-ot ért el, amivel szemben 1814-ben összes járandóságuk csak 4474 ft-ot tett ki.¹³³ Az egymást erő felsőbb rendelkezések e korszakában bőven volt alkalma azonban a városnak ezt elmellőzni és soha meg valósítani.

A csőszök illetményeit ténylegesen 1817-ben rendezték újra. Ekkor határozták meg pontosan konvenciók földjük nagyságát, melyeket eddig korlátozás nélkül szakítottak ki az őrizetükre bízott erdő polgároknak ki nem osztott tisztásaiból. A csőszöknek az őrizet alatt levő erdőterületek nagysága miatt okvetlen szükséges volt lovat tartani, mert enélkül határaikat gyakrabban és rendszeresebben nem kerülhették. Ettől kezdve minden csősz hat kasza alá eső rétet és hat köből termény elvetésére elegendő szántóföldet kapott. Ugyanekkor továbbra is fenntartják a már régtől fogva gyakorolt büntetéspénzbeli részesedésüket, amelynek kulcsát már hosszabb ideje az eredeti 1/6-ból képezte.¹³⁴

Az erdők veszélyeztetett helyein még külön lovaskerülők is cirkáltak. Így mikor az Apafáján szolgáló csősz öregsége miatt nem tudott kellően vigyázni és a fahátalók

gyakran járták azt az erdőt, Neuirth a város utólagos jóváhagyásával oda is rendelt lovas őrizőket.¹³⁵ Később, hogy a csőszöket gyakoribb kerülésre, az erdészeti tisztviselőket pedig szaporább munkára serkentsék, elrendelik, hogy a kerülők heti munkájáról, kerülésükről minden szombaton adjanak be jelentést. Természetesen ez az intézkedés is kevés ideig élt így, és igen hamar vesztett intenzitásából, majd később végleg elaludt.¹³⁶

1829-ben bizonyos formaruhát is kaptak, mégpedig egyenfőveget, rajta réztáblával és a város címerével. Ugyanekkor egyenruhán kívül puskákkal és pisztolyokkal is ellátták őket. A város csőszeinek száma ekkor 38 volt, kik közül a Bánkon 5, Fancsikán 2, Pacon 2, Savóskúton 2, Nagycserén 4, Halápon 3, Várhegynél 2, Belső Guton 3, Külső Guton 2 teljesített szolgálatot, ezenkívül volt még 7 belső és 6 lovas csősz is.¹³⁷

A csőszök helyzete az értékek eltolódása folytán ekkor már nem volt fényes. Már 1815-ben a királyi biztos javítani akart fizetésükön, ami azonban nem valósult meg. Kézpénzben még ekkor is az 1700-as évek második felében megállapított 11 rft-ot kapták, amihez azután még 6 köből gabona járult. Ilyen kevés fizetéssel azután megbízható és ügyes embereket nemigen lehetett kapni. Ezt belátja az egyik kiküldött deputáció is, mikor az erdők állapotára vonatkozólag írja: „... a N. Nemes Város Erdeiben tapasztalni vélekedésünk szerint ugyan nem a Rendeléseknek, hanem a Vigyázatnak híjékonyságában, s különösen a csőszöknél a korhelyiségekben kell és lehet azoknak a pusztításoknak az okát feltalálni.” Elismerték ekkor, hogy nem lehet csodálkozni, ha a csőszök csekély fizetésük mellett kevés földjük megmunkálására utalva, az erdők kerülését hanyagolják el. „Fizetéseknek csekélyisége, a magok által teendő Erdő pusztításra, vagy az Erdő pusztítókkal való egyetértésre is nagy ösztönül szolgálhat... ezeknek az eltávoztatására nézve tehát elmúlhatatlanul szükségesnek ítélik azt, hogy az erdőcsőszöknél olyan bizonyos kész pénzbeli, és életbeli fizetés rendelődjön, a miből tisztességesen élhessenek.”¹³⁸

Ekkor fordult a helyzet, s míg először a város nem fogadta meg a királyi biztos irányú rendelkezését, most ennek útján maguk terjesztenek fel javaslatot a kamarához.¹³⁹ (Ahol is az jóváhagyatva, egy csősz kézpénzbérét 20 ft-ra emelik, a természetbenieket a régiben hagyva.¹⁴⁰) A szaporább kerülés előmozdítása végett elrendelik, hogy konvenció földjüket mással pénzért vagy részért műveltessék, és szénát az Apafája vagy a Nagyerdő csőszeinek készből mérnek, mivel ezen erdők összes tisztásai makkal vettek be.

Az erdőcsőszök ekkori 33 főből álló számát 24-re csökkentették, amit annál könnyebben is keresztülvihettek, mivel az indagátorok, illetve erdőszök szintén kint lakván az erdőkben, azokra jobban felügyelhetek, s egyúttal maguk is szem előtt voltak. A korábbi nagyszámú csősz tartását az is indokolta, hogy közöttük sok, egyéb munkálatokból kiöregedett ember volt, vagy mint a királyi biztos írta: „Eddig az Erdőcsőszök kiszolgált kotsisokból, béresekből és Hajdúkból választattak, s némelyek a most szolgálatban lévők közül olyan tehetetlenek, hogy lóra alig ülhetnek.”¹⁴¹ A város elismerte ezt és úgy változtatott a rendszeren, hogy ettől kezdve kevesebb számú, de munkára alkalmasabb csőszet fogadott fel.

Éppen ezért az erdőmesterrel a csőszök új beosztását is kidolgoztatták. Eszerint a Nagyerdőn meghagyták a 4 csősz, és az itt levő két csőszház közül az egyiket a középbe tették. Apafáján, Monostoron és Fancsikán meghagyták a régi számot, mivel ezek pusztításnak kitéve közel estek idegen községek határaihoz. A Nagycserén is változatlan maradt a létszám. A halápi csőszöket ellenben 3-ra csökkentették, a Bánkon levőket szintén, a Fancsikán 2 maradt, a Nagy Guton 3, Pacon 3, Külső Guton pedig 2, kettő pedig a Várhegynél.¹⁴²

Ezt a csökkentést annál is inkább megcsinálhatták, mivel éppen ekkor választották külön a kaszálókát az erdőktől, és azok védelmére külön csőszöket és a régebbi erdőinspektorokat mint kaszálóbírákat nevezték ki. Így az erdőcsőszöket a polgári kaszálókba és egyéb szigorúan vett nem erdészeti tárgyba való beavatkozástól határozottan eltiltották.¹⁴³

1836-ban még az erdőkben lakó csőszök által tartható szarvasmarhák számát is korlátozták, amibe eddig még nem avatkoztak bele, ezért állott elő az a helyzet, hogy mindenhol legeltettek. Ettől fogva egy csősz 3 tehénnél többet nem tarthatott.¹⁴⁴ A csőszök nem lévén megelégedve az ilyen korlátozásokkal, 1836 őszén illetményeik újabb javítását kérték, amit azonban függőben tartottak.¹⁴⁵

A csőszök számának csökkentése a kamara 1838. január 10-i 2257. számú rendeletével kapcsolatban ment végbe, és a 24 főre való leszállítás céljából az ekkor szolgálatot teljesítő 34 csősz közül tízet elbocsátottak.¹⁴⁶ Jelentősebb javítás azonban a csőszök fizetése terén még mindig nem történt, úgyhogy Liszkay erdőmester az egyik erdészeti ülésen kénytelen volt bejelenteni, hogy azok mindnyájan le akarnak mondani állásukról, mivel jövedelmükből meg nem élhetnek.¹⁴⁷ Ekkor és csak ilyen nyomásra határozták el, hogy megadják nekik fizetésképpen a 20 ft készpénzt, 20 pozsonyi mérő búzát, 20 mérő rozst és a megfelelő kaszálókát.

A csőszök feletti főfelügyeletet még ezen időben is a tanács tartotta kezében, és az erdőmesternek oly keveset juttatott belőle, hogy beleegyezésük és jóváhagyásuk nélkül még csak egyszerű áthelyezést sem eszközölhetett.¹⁴⁸

8. TŰZÓRZÓK

Jelentős károkat okoztak erdeinkben a tavasszal fellépő tüzek, amikor a jól kiszáradt avar az erdőégek élesztője, táplálója lett. Az ország egyéb vidékein fekvő erdőségekben is gondosan védekeztek a tűz pusztításai ellen. Debrecen a gazdasági kultúra ezen ágának színvonalával lépést tartva nem maradt el e téren sem.¹⁴⁹ Debrecen városa mindig éberben őrködött erdei állapota felett, és így természetes, hogy azok tűz elől való oltalmazást is szem előtt tartotta. Láttuk már az előzőekben, hogy milyen rendszabályokkal tilalmazták a cserékben való gondatlan tűzgyújtásokat. Így pl., mikor a XVIII. század elején egyik civis Nagycserén tűzveszedelmet okozott, 50 botütésre ítélték, minek következtében egész életére nyomorékká vált.¹⁵⁰ A XVII. század legvégén pedig Boros Mihály és társai a Nagycserén a rókalyuk perzselése közben csináltak tüzet, amiért 36 korbácsütést szenvedtek.¹⁵¹

A tűzveszedelem elhárítására, ami leginkább tavasszal fenyegetett, a XVIII. század elejétől kezdve mindig külön alkalmazottak, az úgynevezett tűzőrzők vigyáztak fel. Ezek hivatala nem állandó, hanem csak a tavaszi hónapok napjain keresztül tartó ideiglenes állás volt. Nem állandó alkalmazottak voltak, és átmenetet képeztek az erdei napszámosokhoz.

2. táblázat

Év	ft	dénár	krajcár
1752-ben	105	24	
1754-ben (15 krajcár napszámbér mellett)	154		06
1755-ben (126 hetibér á 51 kr)	107		06
1765-ben 6 hétig 28 tűzőrzőnek	142		48
1791-ben	387		36
1798-ban	148		42
1801-ben	234		10 ¹ / ₂
1820-ban heti 3 ft-jával Belső Guton 2, Külső Guton 2, Nagycserén 4, Halápon 2, Savóskúton 2, Monostoron 2, Apáfáján 1, Bánkon 4, Nagyerdőn 2, összesen 21			
4 hétre 12 ft-jával	252		
1836-ban	414	ft	

A tűzőrzőkkel kapcsolatban 1740-ből találunk részletes rendelkezéseket. Eszerint napszámjaikat (mindig a munkában eltöltött nap után) a város kasszájából fizették. Ilyen munkára nem vettek fel sem gyerekeket, sem öregeket, hanem erőteljes férfiakat, akik az egész idényt kiállották, és nem kellett őket felváltogatni. Aki egy erdőgyújtógátót feljelentett, úgy 10 ft, ha pedig tetten érve el is fogta, úgy 20 ft jutalomban is részesült.¹⁵²

1740-ben még azt a rendet hozták be, hogy a több helyen és nagyobb számban felvett tűzőrzők felülvizsgálatára kommiszáriusokat, rendesen kettőt is kijelöltek.¹⁵³

A tűz éledésének és pusztításának ideje a tavasz volt, míg nem lombosodott, nem zöldült ki a gally s növényzet, ezután ugyanis már ellent tudott állani a tavalyi avar fellángolásának. A tűzőrzők fő alkalmaztatási ideje a böjti szelekkel beköszöntő tavasz volt, amikor is évről évre megújult a tanácsi rendelés, hogy „A tavaszi Szelek közeledvén, a Csere Inspektor Úrék fogadjanak vigyázókat a Csere őrzésére”.¹⁵⁴

Ezen esztendőnként megismételt őriztetés nem csekély mértékben terhelte a város pénztárát. Így az azon esztendei számadásokat kijegyezve, többek között a 2. táblázatban feltüntetett költségeket találjuk.

A jobb vigyázás érdekében a XVIII. század második felétől kezdődően már nemcsak gyalogos, hanem mozgékonyabb lovas tűzőrzők is teljesítettek szolgálatot. Ugyan-

ekkor jött szabályba az is, hogy a tűzörzők részére az erdőkben magasállásokat készítettek. Ezeket még a XIX. század derekán is megtaláljuk, úgy, hogy jól beváltak.¹⁵⁵

A XVIII. század második felében már országosan, illetve országrészeire terjedőleg főhatóságaink is rendelkeztek az erdőket ily módon érhető veszteségekkel kapcsolatban. Így az erdélyi Gubernium 1761. április 7-én körrendeletet ad ki az avar égetésének eltiltásáról, mert innen könnyen az erdőségekre is áterjedhet a tűz. Nem sokkal később, 1779. június 24-én a Helytartótanács is bocsát ki rendeletet az erdőkben való tűzgyújtások eltiltásáról.¹⁵⁶ Az erdélyi főkormánysszék 1799-ben is újólag keményen eltiltja az erdőségekben való tűzgyújtást.¹⁵⁷

Az állandó felügyelet ellenére az óvatlanabb esetekben mégis történtek tűz nyomán tetemes pusztulások a városi erdőkben. Pl. 1775-ben a Bánk egyik legszebb része, mintegy 14 esztendő fiatalos égett meg, ahol is több mint 100 szekér pörkölt fát találtak elpusztulva.¹⁵⁸

Eleinte a tűzörzők állítása a csere-inspektorok tiszte volt, 1780-tól kezdve azonban ezt a tribunus plebisre ruházták át. A csere-inspektoroknak ettől kezdve, mihelyt annak szüksége mutatkozott, azonnal jelenteni kellett a tribunus plebisnek.¹⁵⁹ 1836-ban pedig az erdőmester jelentésére már a polgármester és nemcsak a népszószóló fogadta fel őket, úgyhogy a bérük kifizetésénél a kellő ellenőrzésnek is mindjárt elég tétesség.¹⁶⁰

Ritkábban nemcsak tavasszal, hanem nyáron is kellett vigyáztatni az erdei tüzeket. Így volt ez 1794-ben is, mikor rendkívül nagy szárazság uralkodott. Ezen rendkívüli száraz nyár gyakori gyulladásokkal járt, főleg a város fiatalos erdeiben, cseréiben, ahol sűrűbben álló bokrok inkább tápot adtak neki. Hogy azután a leégett fiatalos részek növekedésében egyenetlenségek ne mutatkozzanak, azokat mindenütt egyformára vágták le, és újra erdősítették a területet.¹⁶¹

A tűzre és tűzörzőkre való felügyeletet az 1798-as instrukció is erősen kidomborítja.¹⁶² Eszerint is kötelessége volt az erdőmesternek kellő időben tűzörzőkről gondoskodni és azokra állandóan ügyelni. Feladata még a gyújtogatók elfogatására is kiterjedt. Ekkor a magasabb helyekre épített tűzörző állásokat úgy kellett felállítani, hogy elsősorban a fiatalosokat tartsák szem előtt.

Az erdei gyulladások és égések különösen az 1830-as évektől kezdődőleg lettek gyakoribbakká, ami kapcsolatos volt azzal, hogy a csőszök fegyelme kis fizetésük miatt lazult.

1830-ban a sámsoniak a savóskúti erdő egy részét égették fel, mikor is oda újabb tűzörzőket rendeltek.¹⁶³ 1833-ban szintén a Savóskúton volt nagyobb tűz. A gyakori tüzesetekkel kapcsolatban jegyzi fel a jegyzőkönyv: „Olyan gazos és tüzet élesztő erdő, mint ez, egy sincs.”¹⁶⁴ A következő évben, 1834-ben a Guton keletkezett tűz.¹⁶⁵ 1836-ban pedig a Bánkot pusztította,¹⁶⁶ azonkívül július végén a Belső Gut is kigyulladt.¹⁶⁷ Hogy a baj csapatosan járjon, még a mikepércsi útfélen is leégett az odaszögellő erdőrészt.¹⁶⁸ Ugyanezen szerencsétlen esztendőben a Belső Guton még egyszer, augusztus 20-án, a Külső Guton pedig augusztus 2-án, a Halápon augusztus 14-én voltak erdőtüzek, melyek szervezottsége feltűnően, bizottságot küld-

tek ennek kinyomozására, azonban terhelő adatot senkire sem találtak.¹⁶⁹ 1836-ban még Nagycserén is támadt tűz.¹⁷⁰ 1839-től kezdve megint gyakori erdőtüzekről adhatunk számot. A sort ismét a savóskúti tűz nyitotta meg, ahol április 17-én mintegy 16 holdnyi erdő égett meg.¹⁷¹ Április 11-én a Nagycserén ütött ki tűz, április 12-én a Belső Guton, augusztus 17-én pedig egyszerre 8 helyen gyújtották fel a Gutot, de szerencsére a jelenlévő tűzörzöklő nagyobb részben eloltották azokat.¹⁷²

A tüzeknek gyakoriságát látva, nem csodálhatjuk, hogy emiatt állandóan őrizték az erdőket. Mikor közeledik a tavasz, olvassuk a jegyzőkönyvben: „Mivel közeledik a szeles idő, a város erdeire tűzörzöklőket rendelnek ki”,¹⁷³ s ezeket akkor bocsátották el, mikor „az erdők már kizöldültek”.¹⁷⁴

A tűztől annyira óvakodtak, hogy tavaszonként a külső falóterekben is eltiltották annak gyújtását, mire a rőzsebiztosnak különösen kellett vigyáznia, a kihágásban találtakra pedig kártérítésen felül még testi büntetést is szabott a város.¹⁷⁵

Az esztendőnként felvett tűzörzöklő száma elég nagy volt. 1839-ben pl. húszan őrizték tavasszal a város erdőit.¹⁷⁶ Ezeknek következő volt a beosztásuk: Nagyerdőre, Belső Gutra, Külső Gutra, Nagycserére 4, Savóskútra, Halápra pedig 2 került. A többi erdőknek, öregebbek lévén a fáik, ilyen különös felvigyázatra nem volt szükségük.¹⁷⁷

JEGYZETEK

¹ ZOLTAI: Debrecen a török uralom végén. A város háztartása, 1662., 1692. Budapest 1905. 94–95. o.

² Jegyzőkönyv, 1717. január hó 30. I.

³ Jegyzőkönyv, 1719. 824. o. Formula Juramenti Inspectorum Silvae. „Én N. N. esküszöm, hogy Erdő bíróságomban, melyre most választattam, az Erdőnek megtartására igyekszem, a csőszöket magam szolgálatjára nem fordítom, sem a város közösséges szükségére, sem másnak senkinek, Commissio nélkül fát nem adatok, az ellenjárókat megjelentem, abból való jövedelmet igazán be szedem és be adom. Isten engem úgy segítjen.”

⁴ Pl. 1700-ban Csatári János, Borsi János, Bátori János, Csengeri Pál.

⁵ Jegyzőkönyv. 1703. 499. o.

⁶ Jegyzőkönyv, 1707. január hó. 128. o.

⁷ 1709. január 549. o.

⁸ 1711. január 2. 787. o.

⁹ SZŰCS: i. m. III. k. 755. o.

¹⁰ Jegyzőkönyv, 1736. január 2. 202. o.

¹¹ 1737. január 1. 233. o.

¹² Jegyzőkönyv, 1740. 285. o.

¹³ 1743. 364. o.

¹⁴ 1748. eszt. Számadások.

¹⁵ Jegyzőkönyv, 1785. 492. o. november 2.

¹⁶ TAGÁNYI: i. m., II. k. 368. o.

¹⁷ Jegyzőkönyv, 1791. november 2.

¹⁸ Az 1790–91-es Számadások.

¹⁹ Kamarai rendelet, 1812. július 7. No. 13. 183. No. 10.

²⁰ Jegyzőkönyv, 1812. augusztus 8. 165–166 o.

²¹ Az inspektoroknak kiadott rendelkezések. A legelső 1774-ből származik. Erdőgazdasági iratok. Jelzés nélkül.

²² A város pénzkezelésének szabályozása 1832-ből. Erdőgazdasági iratok. Jelzés nélkül. 6059. sz. 1832. február 22-i kamarai rendelettel kapcsolatban.

²³ Gróf Tolnay Festetich György uradalmainak erdészeti rendtartása 1809-ből 2., 3., o. (Kézirat a Debreceni Gazdasági Akadémia Könyvtárából, 256. sz. alatt.)

²⁴ Geöcz-féle com. rendelkezések 1794. 1. o. Erdőgazdasági iratok. Jelzés nélkül, H.)

²⁵ Uo. és Geöcz-féle rendelkezések, Erdőgazdasági iratok. Jelzés nélkül. G.)

²⁶ A Geöcziánna K. Com. való resolútiók magyarra fordítva, 1797. december 15. a Kamara 17 244. sz. rendeletével, Erdőgazdasági iratok. Jelzés nélkül. E.)

²⁷ Jegyzőkönyv, 1798. február 23. 62. pont. A deputáció tagjai Meszena Sándor polgármester, Domokos Imre szenátor, Komáromy Miklós főrmender és Meleczky János erdőinspektor voltak.

²⁸ Jegyzőkönyv, 1798. május 18. 218. pont.

²⁹ Kamarai rendelet 1798. november 24. No. 28 448. és 28 443; Jegyzőkönyv 1799. február 20. 16. pont.

³⁰ Pallas lexikon, VI. k. 316. o.; TAGÁNYI: i. m., II; k. 1. o. A pécsi bányászati kamara értesítése a magyar udvari kancelláriához. Őfelsége elhatározásáról egy erdészeti akadémia felállítására vonatkozólag. 1808. január 5.; Jegyzőkönyv 1808. július 27. 148. o.; Kamarai rendelet, május 17. No. 10 354.

³¹ TAGÁNYI: i. m., III. k. 125–126. o.

³² Kamarai rendelet 1815. augusztus 17. 18 772. sz.; Jegyzőkönyv 1815. szeptember 27. 312–315. o.

³³ Jegyzőkönyv, 1815. november 6. 347–352. o.

³⁴ Jegyzőkönyv, 1800. november 3. 260. o. és 1802. november 2. 127–128. o.; Statútumok 1802. november 2. No. 458. 122–123. o. Felső Kamara parancsolatjához képest Erdő Mesternek tétetett a Mgtus által Szilágyi Gábor úr.

³⁵ Jegyzőkönyv, 1803. november 2. 148. o.

³⁶ Jegyzőkönyv, 1816. máj. 4. 249. o.

³⁷ Kamarai rendelet 1816. február 1. No. 3269. 3274. No. 8.; Jegyzőkönyv, 1816. március 6. 112–116. o.

³⁸ Jegyzőkönyv, 1816. június 14. 278–280. o.

³⁹ Jegyzőkönyv, 1816. március 6. 112–116. o.; Királyi biztosi jegyzőkönyv, 1816. június 4. 42–43. o.

⁴⁰ Kamarai rendelet 1816. március 28. No. 7641.

⁴¹ Királyi biztosi jegyzőkönyv, 1816. szeptember 18. 63–64. o.

⁴² Kamarai rendelet 1816. október 23. No. 26 286. No. 46.

⁴³ SZÜCS: i. m., III. k. 846. o.

⁴⁴ Jegyzőkönyv, 1816. december 19. 601. o.

⁴⁵ Királyi biztosi jegyzőkönyv, 1817. dec. 5. 230–232. o.

⁴⁶ Rel. 1817. No. 13., a Királyi Kamarai főerdőfelügyelői hivataltól. Buda. Stipendiosus végzett erdőgyakornok, Neuirth Vincének. 1816. november 21. Duschek Ferentől.

⁴⁷ Rel 1817. No. 3. január 9. Formula iusti Sylvarum Magistri. „En N. N. esküszöm az élő Istenre, hogy a Nagy Mgtus M. K. U. Kamarának a közelebbi múlt Esztendőben Augusztus 20-án a 21 023. és az október 23-án 26 286. szám alatt költ Parancsolatjánál fogva a Debreceni T. Magistratus által az idevaló Erdő Mesterségre neveztetvén, mind a Fő Bíró és Polgár Mester Urakat, mind a T. Mgtus Tagjait és a kineveztetendő Super Inspector Urat, egy szóval a Város rendes előjáróit illendő tiszteletben tartom, magamat mindenképpen egyenesen a T. Mgtus Parancsolataihoz és Rendeléseikhez szabom; a N. Város Erdejére és azoknak határait az előbbi adandó Instructio szerént teljes tehetségem szerint szorgalmasan gondot viselek; azokat minél

gyakrabban lehet a magam lován megnézegetem, megvizsgálom és a kártételektől oltalmazom és ha kárt találok, a kártévőket mind magam, mind a csőzök által kitapogatni igyekezem, azokkal meg nem egyezem, ha nem a T. Mgtusnak azonnal bejelentem. Az erdők tenyésztése és adminisztrációja körül magam oktából semmi újítást nem teszek, hanem amit a N. város részére hasznosnak vélnék, azt idejében a Mgtus ítélete és határozata alá terjesztem. A Város Erdejének felmérését a Mgtus által megállapítandó Principiumokhoz képest igazán és hűségesen eszközölöm; a sectiókat kiszabott határyai szerint conserválom, a N. Város közönséges szükségére és a Polgárok hasznára megkívántató tüzi és épületre való fákat a Mgtus rendelkezéséhez képest igazán és hűségesen kivágatom, a favágókra és a levágott fákra szorgalmasan vigyázok, és azokat, ahová parancsolódik, igazán által adom. A N. Város Erdeiről sem az élő, sem a levágott fákból legkisebb darabot is Mgtuális Commissio nélkül sem másnak, akárkinek ki nem adok, sem magam hasznára hír és engedelem nélkül nem fordítok, a Felsőbb Rendelések ellen magamat a pénz perceptiójába nem avatom, hanem a dolgozó napszamosok nevei, minden hét végével Perceptor Uramnak a kifizetés végett igazán által adom s hivatalomat illető számadásomat annak idejében pontosan bé adom. Egyszóval, minden kárt és praevariciót, mind magam eltávoztatok, mind alattvalóimmal eltávoztatni igyekezem és magamat a N. Város eránt mindenekben hűségesen és illendőül viselem. I. E. U. S.” Jegyzőkönyv, 1817. január 8. 2. o.

⁴⁸ Rel. 1817. No. 18.

⁴⁹ Rel. 1817. No. 48. február 3.

⁵⁰ Kamarai rendelet, 1817. április 30. No. 11 933.

⁵¹ Jegyzőkönyv, 1817. január 20. 198–200. o.

⁵² Jegyzőkönyv, 1817. szeptember 4. 286. o.; Jegyzőkönyv, 1817. szeptember 16. 286–288. o.

⁵³ Jegyzőkönyv, 1818. január 8. 6–8. o., Az erdővágatás felülbírlására 1817. december 24. és 29-én kint járt deputáció jelentése.

⁵⁴ Jegyzőkönyv, 1818. január 26. 30. o.

⁵⁵ Jegyzőkönyv, 1818. január 24.

⁵⁶ Jegyzőkönyv, 1818. március 14. 112–118. o.; Kamarai rendelet február 10. No. 4314.

⁵⁷ Királyi biztosi jegyzőkönyv, 1819. augusztus 13. 421. o.

⁵⁸ Jegyzőkönyv, 1820. november 4. 362–364. o.

⁵⁹ Kamarai rendelet, 1820., június 8. No. 18 663. No. 17., 1820. szeptember 28., No. 31 262. No. 29.

⁶⁰ Kamarai rendelet, 1820. november 3. No. 34 683. No. 53. (Kinevezéséről)

⁶¹ Rel. 1821. No. 234. Melybe bent írt Erdőmester Hivatalát illető utasító Irásokat s respective Instructiot kiadatni kéri.

⁶² Jegyzőkönyv, 1821. április 7. 104. o.; Rel. 1821. május 26. No. 234. Erdő Mester Szabó János Uramnak, maga Erdő Mesteri Hivatalába, az erdők színén lett bé állításáról tett tudósítás.

⁶³ Jegyzőkönyv, 1824. november 8. 342–343. o.

⁶⁴ Jegyzőkönyv, 1824. január 8. 1–13. o.

⁶⁵ Jegyzőkönyv, 1837. szeptember 21. 372–376. o.

⁶⁶ Rel. 1820. No. 410. Erdőmester fizetéséről; Rel. 1820. No. 456. Jelentés Szabó János Camerális Erdőtisztrel az Erdő Mesterség fizetéséről próbált alkuról. Jegyzőkönyv, 1821. június 1. 156–157. o.; Rel. 1829. december 24. No. 761. Jelentés Erdő Mester Szabó János úr rendes fizetésének 1/3-ad részben 845. w. frt. tartozásának szállítására tett letartóztatásáról.

⁶⁷ Az erdők conservatiójára kívántató költségek Specificatioja két egzemplumba, 1826. február 18. Erdőgazdasági iratok. Jelzés nélkül. (6).

⁶⁸ Rel. 1832. szeptember 12. No 575. 7. o. Az erdők dolgában.

⁶⁹ Rel. 1832. No. 578. Az erdők dolgában, az 1832. július 18-i 22 877. sz. kamarai rendeletre készített felirat. 8–9. o.

⁷⁰ Rel. 1834. augusztus 21. No. 486. Hivatalos tudósítás N. Mgu M. K. U. Kamarának az erdők f. e. június 4-én költ Parancsolatjára nézve. 4–5. o.

⁷¹ Több kamarai rendelet tárgyalásául és foganatosítására kijegyzések. Erdőgazdasági Iratok, Jelzés nélkül. (D) 2–3. o. – Conc. 1838. No. 112. Erdőmesterséghez folyamodó folyamodása felküldetik; Kamarai rendelet 1838. január 10. No. 2256. No. 30. Illi propositioni, ut ord. Citti Geometra Sámuel Liskay penes retentionem hujus officii una etiam in Silvarum Magistrum renunciatur, defferi haud posse rescibitur; conc. 1838. No. 310. Erdőmesterségre Liskay Sámuel kineveztetése jelentődik. Kamarai rendelet, 1838. június 13. No. 20 756. No. 30. Az erdőmesterségre folyamodók jegyzékét küldik le választás végett. A választás az 1838. július 9-i ülésen történt, lásd jegyzőkönyv 1839. július 9. 199–200. o.

⁷² Jegyzőkönyv, 1838. augusztus 6. 235–236. o.; Rel. 1838. augusztus hó No. 462. Jelentés elválasztott Liskay Sámuel, erdővizsgálók Szabó István és Litsmann János uraknak hivatalaikba lett bevezetésekről.

⁷³ Erdészeti ülések jegyzőkönyve, 1839. április 27. Ülés 1. pont.

⁷⁴ Erdészeti ülések jegyzőkönyve, 1842. április 18-i ülés.

⁷⁵ Jegyzőkönyv, 1846. február 19. 335. pont. 120–122. o.

⁷⁶ Jegyzőkönyv, 1848. április 22. 374. o. 894. pont.

⁷⁷ Kamarai rendelet, 1848. április 22. 374. o. 894. pont.

⁷⁷ Kamarai rendelet, 1845. október 29. No. 40 367. No. 40.

⁷⁸ Jegyzőkönyv, 1845. december 10. 2658. pont.

⁷⁹ „Visszapillantás az erdők múltjára”, 1854. Írta: Liskay Sámuel erdőmester. Erdészeti iratok. Jelzés nélkül.

⁸⁰ Az ide vonatkozó tárgyalásokat örökíti meg. Jegyzőkönyv, 1850. március 30. 89. pont. – Az erdőmesterekkel foglalkozó kamarai rendeletek még: 1818. november 11. No. 32 542, No. 43. Centum procentualis adjuta Vincentio Neuvirth Sylvam Magistro exolvi percipitur. – 1820. No. 3316. No. 40. Salarium in Conventionali Moneta depensionem pro hic et nunc admitti nequire intimatur, super et autem. quo sine et cujus indultu Salaria Silvam Magistri et tagulam. – 1820. április 17. No. 11 472. No. 17. Joannes Szabó Sylvarum Magister officii Juramento obstringi; salaria, et reliqua emonumenta eidem assignari, diesque, huius exassiquationis referi percipitur. 1821. június 14. No. 18 882. No. 26. Joannes Szabó Sylvarum Magistro Salarium ed deputata a die depositi Juramenti 7. ápr. a–c. assignandae esse intimatur. 1823. június 11. No. 16. 543. No. 26. In merito instantiae Joannis Szabó Sylvarum Magistri, salarium suum in 600. f. defisum, inde a 1. Novembris in mediate tantum depensum esse querulari, Informatic psteris percipitare. – 1826. október 11. No. 30 237. No. 33. Intorsate Instantia Joannis Szabó Sylvarum Magistri, Salarium suum ad 600. f. elevari patetis, sine admantationis transponitur, 1827. május 30. No. 17 207, No. 13. Summa 845, f. 20. 11/5, kr. apud Joannem Szabó Sylvarum Magistrum exhaerens incassari et c. alis of resignari pcipitur. 1829. június 3. No. 16 477. No. 29. Joannes Szabó Sylvarum Magister ad exhibendum intra otiduum ad 27. Február 1828. No. 7005. desideratam Declarationem stringi; vel vero tertia pars salarii ejusdem sequestrari pcipitur. 1843. május. 10. No. 16 013. No. 26. Szabó János volt erdőmester folyamodása, amelyben az elleni végrehajtást, mint munkálásaiért eső követelését nem nyerendi felfüggesztetni, kéri – tagadó határozattal ellátva – visszaküldeni. Általános erdőkormányzati kamarai rendeletek; 1827. május 9. No. 15 205. No. 15. Officia Sylvanalia Restaurationi Mgti haud subjuci intimatur. – 1841. október 27. No. 37 161. No. 49. Az erdők hogyan leendő kezelése tárgyában augusztus 22-ről 27 428, sz. a. intézménybe – az erdőmester kihallgatása mellett – a tett észrevételek felelete leküldetik.

⁸¹ Erdőmesteri instructio 1798. Erdőgazdasági iratok. Jelzés nélkül. (I.)

⁸² Rel. 1817. No. 13. Az erdőmesteri esküről és instrukciója kiigazításáról; Jegyzőkönyv, 1817. január 8. ülés.

⁸³ Királyi biztosi jegyzőkönyv 1818. március 13. 254–258. o.

⁸⁴ 1819. február 23.

⁸⁵ Jegyzőkönyv, 1837. február 20. 53. o.

⁸⁶ Erdőmesteri utasítás az 1850. február 11-i 33. pont alatti tan. ülésről. (A terjedelmes irat II. része. Erdőgazdasági iratok, Jelzés nélkül. P.)

⁸⁷ Kamarai rendelet, 1817. április 30. No. 11 933. No. 46.

⁸⁸ Rel. 1831. No. 134. Az erdők dögában tett rendelkezések a Megvizsgálására – azoknak úgyszintén a Nagy Erdőn fák tenyésztése végett felfogott kerteknek mostani állapotjáról. 3. o.

⁸⁹ Királyi biztosi jegyzőkönyv, 1836. október 8. 133. pont. 314. o.

⁹⁰ Jegyzőkönyv, 1837. február 15. 41. o.

⁹¹ Rel. 1837. Nro. 149. Vélekedés az Erdő Superinspector számára Utasítás eránt.

⁹² Ezen utasítást az 1837. március 27-i tanácsülésen hagyták jóvá.

⁹³ Pl. Kamarai rendelet, 1838. január 10. No. 2257.

⁹⁴ Conc. 1838. No. 117. Erdőszeti tárgyak.

⁹⁵ Jegyzőkönyv, 1838. március 26. 103–104. o. Pl.

⁹⁶ Lásd: Neuvirth 1817. december 23-án kelt levelét, melyben kancellista kinevezését kéri a magisztrátustól. Erdőgazdasági iratok. Jelzés nélkül. (31. d.)

⁹⁷ Az indagátorok esküformája, mely munkakörüknek is jó mutatója, a következő volt: Formula Juramenti Indagatoris. „Én N. N. esküszöm, hogy a Kamarának 1816. esztben, febr. 1. a 3269/3274. és 1817. ápr. 30. 11 933. sz. a. költ Rendeléseihöz képest T. N. Tanács által Debreczen Városa Erdejének Indagátorává kineveztetvén, addig is, míg az Erdő manipulációjára tartozó Tudományokat szorgalmasan megtanulnám, és azokban magamat tökéletesíteném, és a kirendelt Statoria kimehetnék, a N. N. Mgtus Tagjai és a N. Város rendes Elöljárói eránt illendő tisztelettel és engedelmességgel viseltem, magamat mindenekben egyenesen a N. N. Tanács Parancsolataihoz és Rendeléseihöz szabom. Az Erdőkre és azoknak Határjaira szorgalmasan vigyázok, azokat magam lován megnézegetem, vizsgálom, és a kártevőktől oltalmazom, azokkal semmi esetben meg nem egyezem, hanem a T. N. Tanácsnak be jelentem. Az Erdők felmérésébe a N. Város hasznát nézem, és abba Erdő Mester Urammal egyetértvén, szorgalmasan és hűségesen dolgozom, a N. Város Erdejéről sem az élő, sem a levágott fákból Magtuális Commissio nélkül legkisebbet is ki nem adok, sem magam hasznára nem fordítok. Egyszóval mindenekben, melyek indagátori hivatalomra tartoznak, igazán és tartozó hűséggel eljárók. I. E. U. S.” Jegyzőkönyv, 1818. február 9. 51–53. o. A kancellista eskümintája, lásd uo.

„Én N. N. esküszöm, hogy a T. N. Mgtus által N. Debreczen Városa Erdő Mesteri Hivatala mellé az Erdők manipulációjára tartozó dolgokban való segedelem végett a Kamarának 1815. augusztus 17. 18 772. sz. a. Parancsolatja értelméhez képest Cancellistának, vagy practicansnak ki nevezetvén, ezen Hivatalomban igazán és hűségesen eljárók, és mindazon írásokat, melyeket Erdő Mester Uram a maga Hivatalához tartozó tárgyakban vélem készített, úgyszintén egyéb dolgokat is igaz lelkiismerettel és úgy, amint a Város haszna kívánja, hűségesen végzem, és semmi olyat nem cselekszem, amivel a Város Jussait és a Mgtust megsérthetném, hanem a T. T. Mgtus Parancsolatinak és Rendeleteinek engedelmeskedem, és magamat mindenekben ahhoz tartom. I. E. U. S.”

⁹⁸ Jegyzőkönyv, 1818. május 15. 187. o.

⁹⁹ A vizsgálat iratai; Erdőgazdasági iratok. Jelzés nélkül. (15.)

¹⁰⁰ Jegyzőkönyv, 1832. március 7. 160. pont.

¹⁰¹ Jegyzőkönyv, 1832. február 22. 151. pont. Szabó János kéri praktikánsa elmaradt diurnumainak kifizetését.

¹⁰² Ré. 1834. Nro. 486. Hivatalos tudósítás a Ngu. M. K. Udvari Kamarának az erdőkre f. é. jún. 4-én költ Parancsolatjára nézve. 4. o.

¹⁰³ Jegyzőkönyv, 1836. november 14. 406–407. o.

¹⁰⁴ Kamarai rendelet, 1837. március 8. No. 1917. No. 12.

¹⁰⁵ Királyi biztosi jegyzőkönyv 1836. augusztus 3. 72. pont. 214–217. o.

¹⁰⁶ Conc. 1838. március 31. No. 117. 1. o.

¹⁰⁷ Ohati, zámi iratok, 1838. március 25. No. 1249. Komlóssy Dániel tanácsnok és Vecsey József néptribun hivatalos jelentése a választott két erdősz számára kijelölt lakhelyek megvizsgálásáról; Erdészeti ülések jegyzőkönyve, 1839. március 16. ülés, 2. pont.

¹⁰⁸ Erdészeti ülések jegyzőkönyve, 1839. április 27. ülés, 3. pont.

¹⁰⁹ Erdészeti ülések jegyzőkönyve, 1839. június 28. ülés, 1. pont. Az erdősi lakhelyekkel foglalkozó levéltári forrásokat képezik még: Rel. 1838. No. 169. Rel. 1839. No. 50. Az erdővizsgálók lakhelyéről: Rel. 1839. No. 468. Erdőszők lakhelye és épületeiről; Rel. 1840. No. 403. Erdősi lakhely, assecuratiojáról; Rel. 1841. No. 399. Erdővizsgálók (indagátorok) lakhelye stb. Hogy az egyszer leégett erdőszházal ért károsodástól továbbiakban megmeneküljenek, igen korán a tűzbiztosításra tértek rá. Erre vonatkozólag lásd: Rel. 1839. No. 456. Indagátori ház tűzkármentesítéséről.

¹¹⁰ Kamarai rendelet, 1846. június 22. No. 29 441; Jegyzőkönyv 1846. augusztus 8. 2055. pont. – Kamarai rendelet 1846. december 9. No. 49 242. No. 41. Az Erdőszéget kérők folyamodványai azon hivatalnak rendszeres választással leendő betöltésére leküldetiek. Jegyzőkönyv, 1847. március 11. 651. pont. – Conc. 1847. No. 187. Erdőszők miként választásáról tudósítást küldenek a Kamarához. – Jegyzőkönyv, 1847. március 17. 700. pont. A város a kinevezést tudomásul veszi, de jogait védi a további ilyen beavatkozásokkal szemben. – A Kamara 1847. március 3. 9113. sz. leiratában ajánlja az erdőszégre Szabó Fülöpöt stb.

¹¹¹ Jegyzőkönyv, 1847. március 27. 1638. pont.

¹¹² Így történt pl. 1824-ben, mikor is belső rőzsekommisszárius lett esküdt Kémery Mihály, külső rőzsekommisszáriusok a Külső Gutra Fejér Ignác és Gyarmati András, Nagycserére Hatvani Gábor. (Jegyzőkönyv, 1824. november 10. 346–347. o.)

¹¹³ Jegyzőkönyv, 1845. november 3. 2408. pont.

¹¹⁴ ZOLTAI LAJOS: Debrecen a török uralom végén. A város háztartása, 1662–1692. Budapest, 1905. 98–99. o.

¹¹⁵ Lásd bővebben a regéczi uradalom erdőreinek utasítását 1716-ból. TAGÁNYI: i. m. I. k. 635. o.

¹¹⁶ KONCZ ÁGOST: Debrecen város régi büntetőjoga. 53. o.

¹¹⁷ Lásd az 1717. és 1724. esztendei számadásokat.

¹¹⁸ 1735. esztendei Számadások.

¹¹⁹ Jegyzőkönyv, 1740. január 20. 540–546. o. A. T. N. Tanács által die 11. hujus Rendelt Deputatio az Erdő és mező Csőszök és Kapusok fizetése iránt, és hogy az erdők jobban conserváltassanak, és a kapukban a vigyázás jobb móddal lehessen.

¹²⁰ Jegyzőkönyv, 1740. január 10. 532. o.

¹²¹ 1742. esztendei számadások.

¹²² Jegyzőkönyv, 1751. december 16. 414. o.

¹²³ 1765. esztendei számadások.

¹²⁴ Rel. 1771. július 1. No. 134.

¹²⁵ Jegyzőkönyv, 1776. július 12. 369. o.

¹²⁶ Jegyzőkönyv, 1776. május 7. 364. o.

¹²⁷ Erdőmesteri instrukció 1798. 2. o. Erdőgazdasági iratok. Jelzés nélkül. (I.)

¹²⁸ Jegyzőkönyv, 1804. június 26. 110. o.

¹²⁹ A debreceni erdőgazdaságban 1812-ben jöttek nyomára a csőszök között elharapózó nagyobb szabású visszaéléseknek, ekkor azonnal utasították az egyik tanácsnokot, Laki Lászlót a szigorú vizsgálat lefolytatására, a tisztí ügyészi hivatalt pedig a bűnben találtak törvény elé állítására. Ohati, zámi iratok, 1812. szeptember 3. No. 256.

¹³⁰ A monostori csőszház becslése 1808. szeptember 24-én 620 ft volt (Ohati, zámi iratok, No. 613.) – A Bánkon lévő Ludas csapszék és csőszház épületeinek becslése 1808. augusztus 8-án összesen 9914 ft (Ohati, zámi iratok, No. 608.) – A Halápon levő vendégfogadó és csőszház becslése 1808. augusztus 8-án 5908 ft-ot tett ki. (Ohati, zámi iratok, No. 609.)

¹³¹ Ezek helyének megállapításáról bizottsági jelentés. Jegyzőkönyv, 1813. november 12. 683–684. o.

¹³² Jegyzőkönyv, 1813. november 8. 678–679. o. Az 1814 nyarára el is készült. A banki csőszház elkészültét rögtön jelentik a magisztrátusnak. Jegyzőkönyv, 1814. november 4. 310. o.

¹³³ 1826. február 22-ről keltelve egy terjedelmes irat a királyi biztoshoz, melyben rendelkezésre vonatkozólag a város nézeteit és az észlelt hibákra vonatkozólag védekezéseket adják. Ugyanitt a megelőző királyi biztosi rendelkezéseket is felsorakoztatják. Erdőgazdasági iratok. Jelzés nélkül. (A.)

¹³⁴ Jegyzőkönyv, 1817. december 3. 399–400. o.

¹³⁵ Rel. 1818. No. 16. Erdőmester jelentése a magisztrátusnak.

¹³⁶ Jegyzőkönyv, 1829. szeptember 16. 779. pont.

¹³⁷ Rel. 1829. május 13. No. 274. A Ns. Város Erdeibe tapasztalt tetemes pusztítások megakadályoztatása eránt tett s a Nemes Tanács által is helyben hagyott javallatok egy részének mi móddal lett végrehajtásáról való tudósítás. 3 melléklettel.

¹³⁸ Rel. No. 134. 1832. Az Erdő dolgában tett rendelkezéseknek a megvizsgálásáról – azoknak úgyszintén a N. Erdőn Fák tenyésztetése végett fel fogott kerteknek mostani állapotokról.

¹³⁹ Pl. Conc. 1833. No. 97. Erdőcsőszök bére felemelése helyben hagyatni kéretik.

¹⁴⁰ Rel. 1834. No. 486.

¹⁴¹ Királyi biztosi jegyzőkönyv, 1836. augusztus 3. ülés 73. pont, 217–221. o.

¹⁴² Királyi biztosi jegyzőkönyv, 1836. szeptember 23. ülés, 275–277. o.

¹⁴³ Királyi biztosi jegyzőkönyv, 1836. október 8. ülés 284–285. o.

¹⁴⁴ Jegyzőkönyv, 1836. június 24. 201. o.

¹⁴⁵ Jegyzőkönyv, 1836. november 21. 417. o.

¹⁴⁶ Conc. 1838. No. 117.

¹⁴⁷ Erdészeti ülések jegyzőkönyve, 1838. október 6 ülés.

¹⁴⁸ Pl. Jegyzőkönyv, 1839. december 9. 524. o. Dankó Ferenc csősz az erdőmester a Nagy-erdőről a szomszédos Monostorra helyezi, mivel pedig ez nem állott hatalmában, haladéktalanul megsemmisítik intézkedését.

¹⁴⁹ E nemben idegen vidékekről érdekes pl. Torda vm. 1714-ből való szabályrendelete az avargyújtás tilalmáról (Tagányi: i. m., I. k. 631. o.) és Udvarhelyszék constitutiója 1727-ből az erdőégek meggátlására (Tagányi: i. m., I. k.).

¹⁵⁰ KONCZ ÁKOS: Debrecen város régi büntetőjoga. 89. o.

¹⁵¹ KONCZ ÁKOS: Debrecen város régi büntetőjoga. 52. o.

¹⁵² Jegyzőkönyv, 1740. január 20. 540–546. o. 4. pont.

¹⁵³ Jegyzőkönyv, 1740. április 27. 560. o. Kémery Jánost és Bagaméri Istvánt rendelték ki ez évben kommisszáriusokul.

¹⁵⁴ Jegyzőkönyv, 1743. március 10. 90. o. – „Csere Inspector Uramék az Őrzőket állítsák ki a Cserékre, hogy a tűztől oltalmazzák.” – (Jegyzőkönyv, 1753. február 18. 441. o.)

¹⁵⁵ Pl. Nagycserén 1759-ben építettek ilyen magas őrállást. (Lásd azon esztendei számadásokat.)

¹⁵⁶ TAGÁNYI: i. m., II. k. 177. és 419. o.

¹⁵⁷ TAGÁNYI: i. m., II. k. 692–693. o.

¹⁵⁸ Rel. 1775. március 20. No. 38. A bányai erdő égéséről.

¹⁵⁹ Jegyzőkönyv, 1780. március 10. 408. o.

¹⁶⁰ Jegyzőkönyv, 1836. január 17. 170–171. o.

¹⁶¹ Jegyzőkönyv, 1794. november 29. 697. o.

¹⁶² Erdőmesteri instrukció, 1798. 4. o. Erdőgazdasági iratok, Jelzés nélkül (I.)

¹⁶³ Jegyzőkönyv, 1830. április 17. 172. o.

¹⁶⁴ Jegyzőkönyv, 1833. február 28. 30. pont.; Rel. 1833. No. 230., 363. A savóskúti erdőn támadt tűz megvizsgálásáról.

¹⁶⁵ Rel. 1834. No. 636. Guti erdő égéséről tett vizsgálat.

¹⁶⁶ Rel. 1836. No. 444., 495. Bánkon támadt tűzről.

¹⁶⁷ Jegyzőkönyv, 1836. augusztus 29. 296. pont.

¹⁶⁸ Jegyzőkönyv, 1836. augusztus 1. 254. o.

¹⁶⁹ Jegyzőkönyv, 1836. augusztus 29. 297. o. Rel. Erdőégés a Guton és egyebütt 1836-ban. No. 426., 439., 444., 450., 495., 524.; Rel. 1836. No. 718., 724., Erdőknek, melyek elégték, körülkerítéséről.

¹⁷⁰ Jegyzőkönyv, 1836. augusztus 29. 296. pont.

¹⁷¹ Rel. 1839. No. 422. Erdőgyulladás vizsgálata Savóskúton.

¹⁷² Erdészeti ülések jegyzőkönyve, 1839. április 27-i ülés, 8. pont.

¹⁷³ Jegyzőkönyv, 1817. március 8. 118. pont.

¹⁷⁴ Jegyzőkönyv, 1818. május 2. 166. pont.

¹⁷⁵ Jegyzőkönyv, 1821. február 28. 53–54. o.

¹⁷⁶ 1839. április 3. 152–161. 1. 6. pont.

¹⁷⁷ Erdészeti ülések jegyzőkönyve, 1839. március 16. ülés. Tűzőrzőkre vonatkozó források még: Rel. 1837. No. 170., Rel. 1832. No. 433. Erdőkre fogadott tűzőrzőkről.

VI. FELSŐBB HATÓSÁGOK INTÉZKEDÉSEI

1. FŐ-ERDŐINSPEKTORSÁG

Debrecen város erdőgazdálkodása soha nem állhatott olyan önálló alapokon, mint valamely magántulajdonban lévő hasonló üzemág. Közületi, mégpedig nagy kiterjedésű vagyonról lévén itt szó, amint az állami élet és közigazgatás fejlődése folyamán lehetségessé vált, mindjárt a felsőbb irányítás megvalósítása érdekében küzdenek a kormányiszékek, de különösen a kamara. Hazánkban az erdészeti ügyek rendezése tekintetében 1769-ben történt az első nagy lépés, amikor Mária Terézia királynő Esterházy Ferenc gróf és Scultéty Ferdinánd ellenjegyzése mellett kibocsátotta nagyobb szabású erdészeti rendelkezéseit.¹ E rendelet keltette fel a figyelmet az előző szórványos intézkedések után az erdőgazdálkodás azon nagy jelentőségére, amelyet az elfoglalt, és egyben körvonalazni is kívánta azon feladatokat, melyek kímélése és jobb kihasználása érdekében szükségeseeknek mutatkoztak.

Amint az erdészet jelentősége mindjobban áthatja a köztudatot, azzal kapcsolatban élénkül az az irányzat is, mely annak központi felügyeletét és állami szervezését kívánta megvalósítani. Jó alapot nyújtottak e tekintetben a kincstári tulajdonban lévő erdőségek vagy erdősíthető területek, nemkülönben pedig az egyes törvényhatóságok; elsősorban pedig a szabad királyi városok tulajdonában lévő birtokok. Eleinte még inkább közigazgatási ügynek tekintették ezt, a helytartótanács, majd végül a kamara kebelében igyekeztek az erdészet központi irányítása számára helyet biztosítani, míg végül a XIX. század első tizedében kerületekre osztva az országot, külön fő erdőinspektorságokat állítanak fel ezen feladatok elvégzésére. Érdekes, hogy országos viszonylatban ilyen óhaj elég régen felmerült, és az erdélyi Gubernium már 1784. január 5-én ír az uralkodóhoz, hogy minden törvényhatóságnál szervezzenek erdőfelügyelőiségeket, miáltal az erdőpusztítások megakadályozása érdekében nagy lépés történne.²

A kamara a szabad királyi városokra terjedő erdőfelügyelőiségeket 1809-ben létesítette, amikor is három kerületre osztotta az országot: 1. Buda, 2. Kassa, 3. Temesvár székhellyel.³ Ezek közül legfőbb a budai lett. A többi szabad királyi várossal együtt Debrecen erdőségeinek főfelügyelete ezekre az újonnan létesített hivatalokra bízott. Debrecen a Temesvárott székelő erdőinspektor kerületébe utalták. Természetesen ezen hivatalok a kamara kebelében és annak szigorú ellenőrzése alatt működtek. Az állami bürokrácia szakszerűsítése felé jelentős lépés volt ez. Hogy a város tisztában legyen ezen újonnan létesített hivatallal, azért leküldik ide is a főinspektoroknak kiadott utasítást.⁴ Egyszersmind azt is megparancsolták, hogy erdészeti ügyekben tanácskozzon velük a város, s egyéként is feladatuk teljesítésében mindenképpen

támogassa. A város ettől kezdve erdészeti ügyekben többé – legalább a papírformák szerint – nem cselekedhetett szabadon, hanem a fő-erdőinspektorságnak minderről részletes jelentést kellett tenni, sőt nagyobb dolgokban előzetes engedélyét is ki kellett kérni. Ezek voltak a kamara szakértő szervei.

A fő-erdőinspektorság igyekezett magához ragadni a vezetést, és ettől kezdve alig találunk olyan újítást, mely ne az ő irányítása alatt ment volna végbe. A város ugyan eleinte húzta, halasztotta rendelkezéseinek végrehajtását, de végre is be kellett hódolnia. A fő-erdőinspektorság a város erdészetében mélyreható változásokat igyekezett eszközölni, melyek közül csak a szakképzett erdőmesterek rendszerének behozatalát, a részletes 1818-as instrukciót, az erdők újból való felmérését és térképezését, a vágásfordulók újabb beosztását emeljük ki, melyek az állam kezdeményezésére jöttek létre.

Hogy pedig a tényleges állapotokkal is megismerkedjen a kerületi főerdőinspektor, azért időnként bejárta az alá rendelt területeket. A kamara 1809-ben már jelezte ezt, s utasította a várost, hogy amikor a főerdőinspektor az itteni erdők megsejmlélése végett Debrecenben tartózkodik, napidíjait térítsék meg.⁵

Ettől függetlenül is arány szerint kiszámított összeggel hozzá kellett járulni a városnak a fő-erdőinspektorátus fenntartásához, azzal az indokolással, hogy elsősorban is az ő szolgálatuk számára van ez rendelve.

Az állami és szabad királyi városok erdősegeinek legfelsőbb irányításán kívül még magánosok rendelkezésére is állottak, akik szaktanács végett keresték fel őket.⁶

A főerdőinspektorok egykettőre hozzáálltak feladataik megoldásához, és Debrecen város erdészeti viszonyai felől is csakhamar részletes jelentést kértek. Hogy milyen alapossággal készítette elő a fő-erdőinspektorság terveit, s mekkora szívóssággal dolgozott azok megvalósításán, arra jellemző, hogy a szakképzett erdőmesterségre való átmenetképpen 1812-ben már elrendelte, hogy a város a következő erdőinspektoroknak csak azokat jelölhesse, akiket erre a főerdőinspektor ajánlott. Ezenkívül is állásuk végleges legyen, kivéetve az évenkénti tisztújítás alól.⁷ Debrecennek természetesen nem tetszett az ilyen felsőbb beavatkozás, hiszen ekkor még mindig azt a zárt formát élte, mely a középkortól kezdve a városi életre annyira jellemző volt, s mind kifelé, mind befelé egyensúlyozott gazdasági állapotra törekedett.

Különösen nem tetszett, hogy a főleje rendelt temesvári fő-erdőinspektorátus költségeihez hozzá kellett járulnia, habár ez nem is képezett túl magas összeget (1813-ban pl. 197 ft 57 7/8 kr volt), azért mégis húzódoztak tőle és halogatták annak kifizetését. Ekkor küldött le a kamara olyan rendeletet, melyben a fizetést sürgetve, a város és a főerdőinspektor viszonyát a következőkben foglalja össze: „Minthogy minden sz. kir. városok erdejei akármi jussal bírják azokat a városok, a Fő Inspektortól függenek, és azoknak vannak alája vetve azért ezek és Camerális Jurisdictionok is a Fő Inspektor Tagjai intervenciójára concurrálni tartoznak, úgy ezen Mgtus sem vétetődhetik ki azon kötelesség teljesítése alól.”⁸ A város erre a kívánt összeget ki is fizeti az itteni fő hadi kommisszáriusnak, aki ezt a temesvári hadipénztárnak továbbította is.

A város ellenszenvének megtörésére a kamara 1814-ben elrendeli ismét, hogy az erdők szabályozása körében a fő-erdőinspektorátussághoz tartsák magukat.⁹ Ekkor a

temesvári főerdőinspektor már másodszor készül a város erdeinek felülvizsgálására, s levélben küldi megelőző utasítását, hogy különösen a favágatásra vonatkozó rendelkezéseit tartsák be szigorúan. A temesvári fő-erdőinspektorátus tiszta képet igyekezvén magának szerezni az erdőkezelésről és állapotáról, teljesen részletekig menő jelentéseket kért. Így 1814-ben a kamara által arra utasíttatja a várost, hogy az éppen akkor szokásba vett rend szerint az inspektorok által a magisztrátusnak tett havi jelentéseket Halina Tamásnak, a temesvári főerdőinspektornak is küldjék el.¹⁰ 1814 tavaszán most már másodszor jött le Halina Tamás temesvári főerdőinspektor a város erdeinek felülvizsgálatára, s itt hosszasabban időzve, 115 ft 04 kr, titkárának pedig 56 ft napidíj fizetésére kötelezte Debrecen a kamara.¹¹ Ezen itt-időzése alkalmával ismerkedett meg jobban a város erdőigazgatásának rendszerével.

Mint feljebb említettem, a fő-erdőinspektorságnál alkalmazott személyek fizetéséhez az alája tartozó szabad királyi városok is hozzájárultak. Így fizettek pl. Herbst József titkárnak és Halina Tamás főerdőinspektornak évente együttesen 150–160 ft-ot.¹² A város ez ellen minden esetben tiltakozott és állandóan arra hivatkozott, amit Halina is elismert, hogy az itteni erdők elég jó állapotban vannak, így a fizetéssel csak a kassza terheltetik. Jóval többbe került a városnak, mikor a temesvári főerdőinspektor helyett a Budán székelő Duschek Ferenc akkori főerdőinspektornak és praktikánsának fizetett. 1818-ban pl. 684 ft és 46 1/2 kr-ra rúgtak napidíjaik.¹³

Látható tehát, hogy Duschek itt-tartózkodása idejében (ennek eredménye az 1818. évi instrukció), milyen alapos és részletes munkát fejthetett ki. A magisztrátus ezt is kifizeti, de hozzáfűzi: „Nem hallgathatja el véleményét, hogy elejétől fogva, míg Főerdőmesterség vigyázása óta nem voltak az Erdők mindenkor a legjobb állapotban, a város legféléltettebb kincset tették. Most is már több ízben oly különös fizetéssel terheltettek, melyek a cassa nagy terhére esnek. Ezt a többi gravámenekkel a Kamarának orvoslás végett felterjeszteni nem mulasztja el.”

1829-ben már 273 ft 59 kr-ra csökkent az az összeg, mellyel a város a főerdőinspektori költséghez hozzájárult.¹⁴ 1840-ben pedig a kincstártól az 1836–37–38–39. esztendőkre előlegezett főerdőinspektori költségül a városnak ekkor felvett 25 157 holdat kitevő erdőségei után 127 ft 53 kr-t fizettek.¹⁵ 1844-ben az 1840–41–42-es évekre visszamenőleg ismét 127 ft 12 3/4 kr-ba került Debrecennek a főerdőinspektori hivatal.¹⁶

A fő-erdőinspektorság kezdeményezése és közreműködése mellett jöttek létre azon erdőgazdálkodási újítások, melyek körül 1829-től 36-ig oly sok vita dúlt. A fő-erdőinspektorság költségeihez való hozzájárulással soha nem tudtak megbékülni. 1844-ben az ennek kifizetéséről szóló kamarai rendelethez fűzik hozzá elkeseredésük jellemzésül, hogy „ez az utalványozás a városra nézve sérelmes, mert az erdőkre való kincstári felügyelet szükségtelen, és ilyen folytonos fizetéssel a városi pénztár méltatlanul terheltetik, az összeg kifizetésére intézkedni nem kívánnak, sőt amennyiben a helytartótanács a város által a Város Erdőségeinek kincstári kezelés miatt országgyűlés elébe felterjesztett sérelmi panaszát bővebb adatokkal felfedeztetni sürgeti, ezen kamarai rendelet mint újabb sérelem felterjesztendő és egyszersmind a kifizetés el nem rendelhetése akár a kamara előtt is, felfedeztetni rendeltetnek.”¹⁷

Eredményként azonban több-kevesebb húzódozás után mégis megtörtént a kifizetés. A város e nembeli magatartása azonban érdekes példáját nyújtja, úgy ez, mint más alkalmakkor is annak, hogy a sérelmesnek vélt beavatkozásokat, ha még oly kézenfekvően hasznos gazdasági célok hordozói voltak is azok, évtizedeken keresztül szívós ellenállással igyekeztek távol tartani.

2. A KIRÁLYI BIZTOSOK RENDELKEZÉSEI

Debrecen város gazdasági életének, de különösen erdészeti ügyeinek irányítása tekintetében mély nyomokat hagytak hátra az itt működő királyi biztosságok. A királyi biztosok tulajdonképpen a szabad királyi városok tisztújításainak lebonyolítására megbízott tisztviselők voltak, akiket a XVIII. század második felétől kezdve mind nagyobb mértékben ruháztak fel egyéb feladatokkal és köteleességekkel is. Ezek a feladatok pedig a politikai és vallási élet területétől kezdve kisebb-nagyobb jelentőségű gazdasági kérdésekig széles skálát öleltek fel. Ilyen irányban a főispánnál is tágabb jogkört kaptak és gyakoroltak. Korán találunk intézkedést arra vonatkozólag is, hogy a királyi biztosságok a szabad királyi városok erdőgazdálkodásában, különösen a polgárok fabeli haszonrészesedésében irányítólag beavatkoznak. Így br. Péterffy, Sopron királyi biztosa már 1716-ban szabályozza az ottani polgárok faizási jussát, mely pedig eddig sem itt, sem máshol ilyen felsőbb helyről irányított mértékhez nem volt kötve, hanem e tekintetben az egyes magisztrátusok önállóan intézkedtek.¹⁸ A Bazin szabad királyi városa erdeiben gyakorolható polgári haszonvételt 1750-ben szabályozta az ott működő királyi biztosság.¹⁹ Királyi biztosoknak az egyes városok gazdasági életébe való beavatkozásával Mária Terézia uralkodásának második felében, különösen azonban II. József ily irányban amúgy is rendkívül sok érzékkel és üdvös gondolatokkal rendelkező uralkodása alatt találkozunk.

Hosszú sorozatát lehetne előszámlálni azon királyi biztosságoknak, melyek területükön a kulturális és gazdasági irány fellendítésére törekedtek. Így nagy jelentőségű erdészeti szempontból br. Prónay besztercebányai biztossága, ki teljesen pietista hatás alatt nemcsak a nép belső életébe avatkozott be irányítólag, de (1787/88-ban) az ottani erdők rendbeszedése és jó karba helyezése is neki köszönhető. Az igen nagy lendülettel megindult munkáknak csak az volt a hibájuk, hogy az egyes királyi biztosságok tartama rövidebb időre terjedt ki, és a kiadott rendelkezések foganatosítására már nem állott kellő ellenőrzési idő rendelkezésre. A királyi biztosok kiküldésének alapját az 1715. XXXVI. tc. képezte, de már ezt megelőzőleg is találunk erre adatokat. Az alapelv ugyanis az volt, hogy a szabad királyi városok *peculium regiumot*, azaz királyi tulajdont képeznek. Ezért az országos adó mellett fizetett cenzuson kívül még főleg a tisztviselők választása és a köztulajdon kezelése tekintetében egyenesen királyi felügyelet alá helyeztetek, amit királyi biztosságokkal gyakoroltak. Ezek a királyi biztosok küldötték azután fel jelentéseiket az itt észlelt állapotokról, melyek alapját és indítékát is képezték a kormányiszékek, de különösen az udvari kamara irányító beavatkozásának. Később azután az általános köteleességek mellett egyes meghatározott feladatokkal

is megbízattak, melyek elintézésére tág határok között nyertek szabadságot. Eleinte tehát a királyi biztosok hatásköre szinte mindenre kiterjedt, míg a későbbiek folyamán ezt csak egyes feladatokra korlátozták.

Az 1669-ben először itt járt Kapronczay György-féle királyi biztosságtól kezdve egész hosszú sorát találjuk azoknak, akik közül bennünket csak a XVIII. század második felében itt működtek érdekelnek. Ettől kezdve ugyanis a XVIII. század folyamán a Debrecenben működő királyi biztosok ideje kettős irányban köttetett le. Egyik volt az itteni katolicizmus védelme és megerősítése, nemkülönben pedig annak a közéletbe való bevitelére, másik pedig az egyes gazdasági ágak és ezek között pedig különösen az erdészet korszerű színvonalra való emelése, a polgárság ebben való részesedésének meghatározása.

Br. Vécseyvel (1770) kezdődik a királyi biztosság azon korszaka, mikor is nemcsak az erdőgazdálkodás irányításában, de egyéb ügyekben is a város történetének elsőrendű faktoraiként lépnek fel. Vécseynek már nagy érdemei vannak az eperfák ültetése, a selyemhernyó tenyésztésének itteni meghonosítása, nemkülönben a város csatornázása körül.²⁰ Vécseyvel kezdődött meg Debrecenben az állandó királyi biztosságok korszaka is, mely ettől kezdve rányomja bélyegét a város életére. Nem maradt ment ettől az erdészet sem, mely téren legelőször az 1773-ban váratlanul elhalt br. Vécsey után kinevezett gr. Forgách Miklós hozott alapvető rendelkezéseket. Vécseytől kezdve, egészen 1849-ig 11 királyi biztos működött a városban, kik közül erdészeti tekintetben Forgách, Geötz, Beck, Semsey és Kállay emelkedtek ki.

A reformok és újítások főleg gazdasági téren a királyi biztosok ösztönzései folytán valósultak meg városunkban, miknek kivitelezéséig úgy a vezetőség, mint a polgárság tenger akadályozását és mesterségesen támasztott nehézségeit kellett legyőzni. A királyi biztosok több tekintetben hoztak haladó reformszellemet, mely a XVIII. század második felének gazdasági életét az ország nyugati felében ekkor már áthatotta. Az ő működésüknek köszönhető, hogy Debrecen nem haladt tovább azon a lejtőn, melyre a XVIII. század elején került, hanem anyagi és szellemi vonatkozásokban önmagára találva azután még inkább vezető szerepet vihetett.

Az erdők kezelésének reformálása terén elsőnek gr. Forgách Miklós lépett fel.²¹ Hat pontban foglalt nevezetes erdészeti rendelete 1774 tavaszáról való.²² Ebben elrendelte, hogy a város erdeit 50 vágásra osszák. A friss vágásra 6 esztendeig marhát ne engedjenek. A favágást a város vegye a kezébe, azt 3 hónap alatt elvégeztesse, és a kivágott mennyiséget ölekbe rakják. A fabeli részesedést csak házzal bíró cívisekre korlátozta, mégpedig a fizetett adó vagy teljesített szolgálat után. Behozta a színfák és gallyak öle után fizetendő váltság árat, miben a vágási és összerakási költségeket fizettette meg. Meghatározta ezenkívül a fabeli részesedés mérvének minimumát 6 ft adóban és maximumát 50 ft-ban, melyen túl senkinek több nem adatott.

Ettől kezdve szűnt meg az erdők szabad használata, melyet a polgárság még sokáig több idealizmussal, mint átgondolt és ésszerű megfontolással sírt vissza. Különösen a fiatalos erdőket védelmezte, ahol is a tilalmasban legelő marha büntetését 12 ft-ban szabta meg, melynek fele a bejelentőt illette, így ténylegesen csak 6 ft, maradt meg a városnak. Második bejelentés után azonban az illető a jószágot is elvesztette. Három

esztendőre az ilyen fiatalosból az oda gallyszedésre kimenő embereket is kitiltotta. A fával való takarékoság céljából a favágók mértéktelen tüzelése ellen is fellép. Mértékül a bécsi ölet hozta be, mely 6 láb széles és 3 láb hosszú rakást jelentett. Nemcsak az erdők kitermelése, hanem felújítása tekintetében is intézkedik. E célból szigorúan fellép az erdei telepek ellen, s azokat elbontatni kívánja.

Erdőgazdasági vonatkozású még az 1774. május 14-i ülésen hozott, úgynevezett külvárosiak iránt való határozat 8. pontja, mely eltiltja őket az erdőbe való járástól: „Tilalom ellen hamis utakon, módokon, az Erdőkben, vagy Szőlőkben menő Ujj ülések egyszerre veszítsék el Házokat, és a városról tsapattassanak ki, minthogy ily terhes büntetés nélkül sem az Erdők, sem a szőlőskertek az ő kártételeiktől meg nem oltalmaztathatnának.” Ugyancsak Forgách adott az itteni erdőinspektoroknak instrukciót is, mely nagyjában, de részletesebben a fenti rendelkezéseket tartalmazta.²³

A város azonban nem teljesítette maradéktalanul a királyi biztosi rendelkezéseket, hanem annak főleg az erdővédelemre vonatkozó pontjait mellőzte. Éppen ezért látott nagy hiányokat a városi erdők kezelésében a II. József alatti felmérések ügyében ideküldött br. Kasznitz, ki azt tapasztalta, hogy azokat a rendelkezések ellenére még mindig szabályozatlanul használták. S ez természetes is volt, hiszen éppen az erdészet az a terület, amelyen az állami beavatkozást és állandó irányítást még napjainkban sem nélkülözhetjük. A helytartótanács Kasznitz jelentését véve, rögtön leírt a városnak,²⁴ és a régi közös, nem csekély mértékben önkényesnek ítélt használat – mely szerinte az erdők nagy részét tönkreteszi – megszüntetését parancsolta. Ezzel kapcsolatban ismételen elrendelték az 1770. április 6-án kelt Országos Erdőrendtartás pontjaihoz való alkalmazkodást,²⁵ ami azonban városunk erdészetére a legkevesebb hatást sem gyakorolta.

A következő, erdészeti tekintetben jelentős királyi biztosi intézkedés 20 esztendő múlva, 1794-ben hozott erdészeti reformokat. Ekkör Geötz Ferenc királyi tanácsost nevezték ki biztosul, akinek az 1780-as évek végén megkezdett erdőgazdasági újítások életbelépéséről való tanácskozások eredményét utasításba adták, hogy a „közjó használra tzelezőknak végre hajtása, kiváltképpen pedig az erdőnek Conservatiojára való különös vigyázás a Mgtusnak parancsoltassék meg”.²⁶

Ennek előzményeként a várost már jóval előbb felszólították, hogy erdei jobb karba helyezésére tegyen javaslatot, amit az 1787. augusztus 18-án közölt is a nagyváradi kerületi hivatallal, minek alapján előbb 1788. október 29-én, majd ezt követően 1789. július 7-én Klobusitzky Antal királyi tanácsos és kamarai adminisztrátor elnöklete alatt az itteni kiküldöttekkel együttes tanácskozást tartottak. Ennek eredményeképpen és az 1788. szeptember 2-ről keltezett „Bálintiánium Projectum” alapján referáltatott ezen ügy felsőbb helyre, ahol királyi jóváhagyást is nyert. Ezen rendelkezések nagy részét a város javaslataiból vették, végrehajtását és bevezetését pedig Geötz királyi biztosnak adták feladatul. Így tehát a város erdészetét érintő ezen intézkedéseket az ő nevééről is ismerjük.²⁷ Újításait négy pontban foglalta össze. 1. A város erdei kezelésének rendes erdőmesterre bízása, illetve ennek előkészítése. 2. A polgárság fabeli részesedésének újabb meghatározása. 3. A levágott és ölekbe rakott fa kezelésének és raktározásának megkönnyítésére fa depozitórium felállítása és 4. a faváltság árának oly módon való meghatározása, hogy az a városnak is hasznot hajtson.

Nevezetes újítása, hogy a fabeli haszon legalsó szintjét 6 ft adóról 5-re szállította le, míg maximumát az eddigi 58 ft helyett 40-ben állapította meg. A tűzifák hosszát 3 lábban állapította meg, ezenkívül pedig a lehetőségekhez mérten épületfák osztását is elrendelte. E célra az alkalmas fákat 3–6 öl hosszúságú darabokra vágták. Hogy pedig a számolást megkönnyítsék, átlagok alapján ölekbe vették. Valaki kompetenciájának felét vehette rendes tűzifában, felét pedig ilyen ölekbe átszámított épületfában. Eltiltja még a kompetencia fának akár cívisek, akár mások által történő felvásárlását, főleg pedig annak idegen helyre való kivitelét.

Ugyancsak ő rendeli el többek között, hogy a Nagyerdőn állandó faraktárt létesítsenek, ahol legalább 200 öl fa legyen mindig, hogy hirtelen jelentkező nagyobb szükséglet is azonnal fedezhessenek. A faraktár felügyeletét a polgármesterre, közvetlenül pedig a városgazdákra bízta.

Végül a faváltság áráról mint az erdők rendeltetésszerű használatából eredő jövedelemről akként intézkedik, hogy a hivatali stb. célból itt tartózkodó nem polgárok részére adandó mennyiségek árát háromévenként határozzák meg, és azt mindig jelentsék a kamarának. Ezenkívül a polgárok faváltságából is a vágásra fordított költségeken felül biztosított a városnak kisebb hasznot.

Legjelentősebb reformja az erdőmesterségre való áttérés eszméjének felvetése volt. Geótz királyi biztos 1797-ben is főképpen ezzel a kérdéssel foglalkozott, mert a városi erdők javítása terén legelső megvalósítandó reformnak ezt tartotta. Ily irányú felterjesztései legfelsőbb jóváhagyást is nyertek. Ezen esztendei erdészeti tárgyú rendeletei azért is érdekesek, mert meg lehet belőlük állapítani, hogy az 1794-es intézkedésekből mit lehetett és mit tartottak is meg, amikkel azután évtizedekre irányjelzői lettek a város erdőgazdálkodásának, és a viszonyok alakulása folytán mit lettek kénytelenek módosítani.²⁸

Így ezen években a vágásra kerülő erdők elég silány volta miatt az épületfaosztás mértékét az általa meghatározott 1/2 kompetenciánál jóval csekélyebbre voltak kénytelenek leszállítani. Megparancsolja még ekkor az erdei számadások jobb rendszerének kidolgozását és annak világosabb, pontosabb vezetését, mert az eddig felküldötteken az egyes tételek – valljuk be, a város részéről szándékoltan előidézett – homályossága miatt, a kamara nem tudott eligazodni.

A királyi biztosok erdészeti tekintetben irányító működése, mely a XVIII. század vége felé indult meg, a XIX. század elején még csak fokozódott. Nevezetesen, ekkor már egyes királyi biztosok kinevezése egyenesen és kizárólag a város erdészeti viszonyainak rendezésére történik. Hosszúra nyúlna, ha ezeknek minden erdészeti vonatkozású intézkedésére rámutatnék, de fölösleges is lenne, mert a fontosabbakra az egyes fejezetekben úgyis visszatérünk, itt pedig csak nagy tömegükönél fogva a tisztánlátást akadályoznák, az egyenes fejlődés irányvonalát fednék.

Így Ibrányi Farkas királyi biztos és Duschek Ferenc kamarai főerdőinspektor tartott 1815-ben Debrecen város erdeiben részletes határjárást és alapos vizsgálatot. Felterjesztésükre érkezett azután le a kamara rendelete, mely az erdőgazdálkodás intenzívebbé tétele és szakszerűsítése tekintetében pontokba szedve a következőket parancsolja: 1. A város erdőit újra és pontosan fel kell mérni. 2. Az új vágásokat vessék be makkai és

nyírfamaggal, majd pedig erdők szerint is elkülönítve felsorolják, hogy melybe milyen faállományt neveljenek. Így pl. a Nagyerdőbe kizárólag tölgymakk vetését rendelik, az Apafán a tölgy mellett a nyár- és nyírfákat is felveszik. A 3. pontban a faosztásról és az ebből keletkező sérelmekről intézkednek.²⁹

Többször a királyi biztosok működésével egyenesen kapcsolatosak a kamarai vagy ennek kebeléből származó főerdőinspektori rendeletek is.

A XIX. században Debrecen város erdészetének irányítására nagy hatást gyakorolt Beck Pál, akivel kapcsolatban már 1817. november 19-én tudatja a kamara, hogy az erdők regulációja tekintetében legyenek neki segítségére.³⁰ A kamara 1817. július 2-i 19 527. számú rendeletében bízta meg Becket a város erdeinek feljárásával, és azok állapotáról, nemkülönben az észlelt hiányosságokról felvilágosító jelentést is kért. A királyi biztos ily közreműködését azért vették igénybe, mert készült már az az instrukció, melyet 1818-ban közöltek is a várossal. Ez nagy ellenzést is váltott ki, mert több tekintetben az eddigi jogszokással, a város polgári szabadságával, birtokai feletti földesuraságával állott ellentétben.

Kézhez véve a kamara rendeletét és munkához látva, Beck elsősorban azon iratokat kérte el, melyekből a város erdőket illető rendelkezéseit és azok igazgatásának rendszerét állapíthatta meg, majd pedig személyesen és többször bejárta azokat.³¹

A kamara mindjobban kiterjesztette a királyi biztosok jogkörét Debrecen város erdőségeinek irányítása terén, és a XIX. század elején már a legkisebb jelentőségű ügyben is beleszólást, sőt egyes intézkedések tekintetében jóváhagyásuktól függő érvényességet biztosítottak neki. Így érte azt el, hogy míg egyéb hatóságok nagy számban leérkezett rendeletei jórészt csak papíron maradtak, addig a királyi biztosok személy szerint is itt lévén, parancsaik kivitelét állandóan ellenőrizhették, s ezek elé a város csak elvétve állított akadályokat. Hogy lassanként mily aprólékos ügyekre is kiterjedt a királyi biztos hatásköre, mutatja az, hogy 1818-ban a kamara még az erdők felmérése ügyében egyik mérnökkel kötött szerződésnél is a várost a királyi biztossal való együttműködésre utasítja.³²

Az évek folyamán a felsőbb beavatkozás mértéke mindinkább növekedett. A kamara által utasítatva, a királyi biztosok egyik legfőbb igyekezete volt az 1818-as instrukció életbeléptetése. Ennek hiánya miatt gyakran vonják felelősségre a várost, amiért azt nem adta ki erdőmesterének miheztartás végett kötelességei foglalataként; a magisztrátus azonban hajthatatlan maradt és mindig azzal felelt, hogy ezen instrukció általa jóvá nem hagyatott.

A XIX. század királyi biztosságainak működését tartalmazó jegyzőkönyvek tekintélyes részét az erdészeti ügyek tárgyalásai teszik ki, s így azok történetének becses kútforrássá válnak.

Nevezetes újítást hozott be az erdők kezelése tekintetében Beck Pál királyi biztos, ki 1825. december 6-án kelt levelében minden egyes erdőben az esztendőnként vágatásra kijelölt részek pontos feljegyzését és terv szerinti kidolgozását rendeli el, melyet 1826. április 9-én kelt levelében még azzal is megtold, hogy a magisztrátus ebbeli jelentését a vágáshely részletes leírásával és annak történeti ismertetésével bővítsé ki.³³

Ez utóbbi arra vonatkozott, hogy a vágástér beerdősítésének ideje és a régebbi vágások lehetőség szerint kutattassanak fel, s minden egyes esetben vele közöltesse. „Mivel az Erdő nevelkedésének s jövőjére nézve a fák megérésének megítélése bővebb erdőbeli Tudományra tartozik.”

Érdekes és értékes hatás lett azután e rendelet következménye, mivel éppen ezen kutatások kapcsán a tárgyalandó 150 esztendő folyamának majdnem minden évére vonatkozólag pontosan meg tudjuk állapítani, hogy mikor melyik erdőrészt került vágás alá.

Az erdősítések idejének pontos megállapítását ugyan már ezen rendelet kézhezvétele előtt megkezdték. Az 1826. esztendő legelején már működött az a szűkebb körű bizottság, melynek feladatát képezte az erdőkezelés akkori állapotának kifejlődése és az erdők korának megállapítása, mivel a vágásokra való újabb felosztást ezek figyelembevételével is akarták eszközölni.

Ekkor, hogy a fák biztos korát s ebből az erdősítés esztendejét megállapítsák, Beck Pál királyi biztos utasítására a város minden erdejében próbát tettek, mégpedig megfelelő három fát kiváltak, pontosan felmérték, évgyűrűjüket megolvasták, s ezek átlaga szerint vették fel az erdősítés átlagos idejét.³⁴

Már 1826-ban olyan aprólékos kérdésekbe is beavatkozott a királyi biztos, hogy a Nagycserén pl. miért vágják a fákat 3 lábnál kissé hosszabb ölekre, miért nagyobb a guti vágástér, mint azelőtt a nagycserei volt stb.³⁵ A királyi bizottság erdészeti működése még jelentősegteljesebbé vált 1829-től kezdve, amikor is az itt tartott határjárás kapcsán, de még egyébként is, a felsőbb kormánysszék, főleg a kamara mind sűrűbben jelentkező erdészeti rendeletei az ő felvilágosításán alapultak.

Még 1829-ben is elsősorban az iránt érdeklődött a királyi biztos, hogy az 1818-as instrukció miért nincs még gyakorlatban?³⁶ S általában minden törekvése oda irányult, hogy a város polgáraitól születés tekintetében idegen, de tanult erdőmestereket mindjobban kiemelhesse és nagyobb hatáskörrel ruházhassa fel.

Semsey királyi biztos rövidebb ideig tartó szereplése után Kállay István következett 1835-ben, kinek működése majdnem teljes egészében az erdészeti ügyek rendezésében telt el. Beck Pál és Semsey Jób 1829-től kezdődő munkásságát már az előző fejezetek folyamán ismertettük, így tehát jelenleg ezzel bővebben nem foglalkozunk. Az utánuk következő Kállay István egyenesen az erdők regulációja és a szabad bormérés ügyében neveztetett ki királyi biztosul, s tisztét letéve, azzal a tudattal távozatott, hogy mindkét tekintetben derekas munkát végzett.³⁷

Kállaynak, mielőtt munkáját megkezdte volna, legelső dolga az volt, hogy elsősorban a kamara rendelkezéseinek szerezzon érvényt, ezért már idejövetele előtt elkérte a magisztrátustól az 1832. július 18-i 22., 877. és 1833. február 27-i 7263. számú kamarai rendeleteket, melyeket áttanulmányozva az ügyek alapos ismeretével foghatott hozzá működéséhez.³⁸

Kállay előbb a szabad bormérés elintézéséhez látott, s csak ennek befejezése után kezdett a kamara erdészeti rendeleteinek végrehajtásához, amit az 1836. augusztus 3-án tartott királyi biztosi ülésen jelentett be.³⁹ Kitértő munkával sikerült is ezeknek

érvényt szereznie és a városi erdők kezelésében régóta kívánt újításokat megvalósítania, melyek részletezése azonban az egyes külön fejezetekbe utaltatott.

Hogy feladatának teljesen érvényt szerezzen, 1838-ban ismét az erdők rendezésével bízott meg, mikor is főleg az 1843-ban kihirdetett új vágásrend elkészítésének alapjait rakta le.⁴⁰

Kállay működésétől kezdve a királyi biztosok erdőgazdasági jelentőségű intézkedéseinek korábbi nagyvonalúsága elszíntelenedett, mert az apróságok útvesztőibe tévedtek.

A királyi biztosság intézménye ezekben az időkben már nagy változáson ment keresztül, különösen 1840-től kezdve. Előbb ugyanis az volt a helyzet, hogy az újítások és reformok mindig tőlük indultak ki, és a város maradi szellemével találkozási pontok voltak meg. Most pedig éppen fordított helyzet következett be. Az országos mozgalommal kapcsolatban a véghezviendő reformoktól duzzadó városi szellemnek kellett minduntalan küzdenie a megcsökönyösödött és iniciatívát nélkülöző királyi biztosságokkal. Ez a küzdelem a királyi biztosság korábbi jelentőségének és korszerű alkotásaival megteremtett elismerésének nimbuszát alaposan megtépázta, míg a 48-as idők szele végleg elseperte az egész intézményt.

3. FELSŐBB HATÓSÁGOK ERDÉSZETI RENDELKEZÉSEI

Nincs a gazdálkodásnak még egy ága, ahová az állam szerveivel olyan mélyen behatolna, mint irányítólag annyira befolyásolná, mint éppen az erdőszet. Különösen kiemelkedik e jelenség a szabad királyi városok erdőgazdálkodásának irányításával kapcsolatban, melyek már pusztán ezen tényért is fokozottabb gyámság alá kerültek. A XVII. és XVIII. század folyamán az abszolutisztikus formák között kifejlődött beavatkozás a népesség gazdasági tevékenységébe különösen az erdészeti terén dombozott ki. Ekkor úgynevezett erdőfennsúlyosság kialakulása kezdődött meg az állam javára és a lakosság terhére. Az általános erdőszettörténeti irodalom e tekintetben három fokozatot különböztet meg. Az első volt az, mikor az állam szerepe negatívumában – az engedély nélküli és fölösleges mennyiségű fakitermelés eltiltásában – merült ki. Fokozatát képezte aztán ennek az az állapot, mikor már nemcsak a pusztítások megakadályozására, de célszerűbb és jobb rendszerek megvalósítására is kiterjedt az állam figyelme, amiért a felsőbb hatóságok által megállapított instrukciók betartását és a vágásterekhez való szigorú alkalmazkodást kívántak meg. Az erdőbirtokosokat pedig már vizsgázott és e pályára felkészült erdőmesterek alkalmazására kötelezi. A harmadik fejlődési fokozat már teljesen állami személyek kezelése alá vonja az erdőket.

Mindhárom fejlődési fok híven követhető Debrecen város erdőgazdaságának történetében. Sőt, a korszakok precíz elválasztása is oly éles, hogy e tekintetben iskolapéldaként szerepelhet. Valóban, határunkra is eleinte csak a főkormányzások azon tiltó parancsai érkeztek, melyek az erdő kivágatásának korlátozásában, illetve szabályozásában merültek ki. Majd a XVIII. század legvégén működő királyi biztos munkálatok

alapján elrendeltetik rendszeres erdőmesterek alkalmazása és az 1818-as instrukció képében a legrigorózusabb és a legapróbb részletekig is elmenő központi irányításban bontakozik ki. Többször panaszkodik a város is ettől fogva, hogy saját erdőmestere nem engedelmeskedik, hanem kamarai hivatalnoknak tekintve magát, mindenáron függetlenséget kíván a várostól. Ezen általános állapot keretébe tartoznak még azon rendelkezések is, melyek az 1829-ben lefolyt királyi biztosi vizsgálatból kiindulva a város erdőgazdálkodásának megreformálására törekedtek. Ezekben is a leplezetlen cél a felső irányítás megkönnyítése és intenzívebb keresztülvitele volt. Ezen egész korszakot kitölti a városnak az etatikus törekvésekkel szembeni küzdelme, melyből is győztesen – igaz, hogy nem sok időre, de – ő kerül ki. A harmadik korszak is megvalósul a debreceni erdő kezelésében, de ennek tárgyalása már a XIX., illetve XX. század erdészeti körébe tartozva, a legjelenebb mába vág bele.

Hazánkban az erdészeti szempontú beavatkozás kizárólag csak a XVII. és a XVIII. századtól kezdve észlelhető, és az is leginkább a tágabb értelemben kincstári kamarai jószágokra, illetve szabad királyi városokra szorítkozott, míg a reformországyüléseknek 1790–92-i ülésével kezdődő sorozata az ily irányú törvénycikkek beiktatásáról, az állam pedig azok érvényesítéséről nem gondoskodott.

Az erőteljesebb állami beavatkozás tehát kizárólag a szabad királyi városok területére terjedt ki, mint amelyek több vonatkozásban függtek gazdasági ügyeik irányításában a felsőbb hatóságoktól, kiváltképpen pedig az udvari kamarától. Ezek rendeletei és intézkedései jó ideig csak papíron maradtak érvényben, és gyakorlatilag nemigen jelentkeztek. De a kormányrendszer fejlődése, különösen pedig a fiziokrata és merkantilista hatások alatt észlelt gazdasági mozgékonyága csakhamar megtalálta azt a módot is, mely rendelkezéseinek érvényt szerzett. Ezek voltak előbb a királyi biztosok, később pedig velük karöltve a XVIII. század végén megindult szakszerűsítések folytán a főinspektorságok.

Egyébként pedig, hogy az állami élet érdeklődéssel figyelt már fel a városok és így Debrecen politikai és gazdasági életére is, arra vonatkozólag értékes adatul szolgál, hogy az udvari kancellária már 1733-ban elrendelte, hogy a tanács közigazgatási ügyekben a helytartótanácshoz, utóbbiakban tartozók pedig a kamarához időről időre rendszeres és pontos jelentéseket terjesszen fel, mert az ily irányú késedelmeskedés a mulasztásban talált tisztviselő felfüggesztésével jár.⁴¹

Ezen rendelkezést a gazdasági ügyekre vonatkozólag 1734-ben még kibővítik, amikor is leír a szepesi kamara, hogy mivel a szabad királyi városok belső és külső gazdálkodásáról évente felterjesztendő számadások felülvizsgálata terjedt el, azért felmentést a következőkben ez után lehet megadni.⁴² Ezekben a számadásokban pedig, ha akkor kisebb mértékben és eléggé eldugva, de az erdőgazdálkodás adatai is felsorakoztattak. Később e rendszer kifejlődésével karöltve az erdészeti számadások külön részletezésével találkozunk.

Nemcsak a befolyt jövedelmek elszámolására, de az egész gazdálkodás mikéntjére vonatkozott a helytartótanács 1767. február 19-i körrendelete, melyben felszólítja az egyes törvényhatóságokat, hogy az erdők védelme ügyében minden lehető tegyenek meg, és ez irányú intézkedéseik végrehajtásáról időnként küldjenek jelentést.⁴³

Az erdészet irányítása szempontjából a XVIII. század folyamán legjelentősebb volt a Mária Terézia által 1769-ben kiadott Országos Erdőrendtartás,⁴⁴ melyet 1770. február 16-án küldtek le a helytartótanácsnak kihirdetés végett, s abban a királynő egyúttal azt is elrendelte, hogy a rendelkezések célszerűbb megvalósítása végett erdőfelügyelői állásokat is létesítsenek.⁴⁵ Ezt úgy oldották meg, hogy minden törvényhatóságnál a tiszttakar egyik tagját bízták meg az erdészeti ügyek intézésével, s ezáltal a célzott szakszerűsítő hatályt el nem nyerve, erdőgazdasági szempontból semmi tekintetben, csupán a kihágások büntetésében vehető nyereségnek ez az intézkedés.⁴⁶ Ezen rendelkezéseket azután ki is nyomtatták, és a helytartótanács felhívta a törvényhatóságok figyelmét, hogy akinek szüksége van rá, vásárolhat belőle.⁴⁷

A helytartótanácsban ekkor az odatartozó ügyek szerteágazó sokfélesége miatt öt bizottság, Commissio működött, melyek közül első az egyházi, második a tanulmányi, harmadik az adó- és katonatartási, negyedik a közgazdasági, az ötödik pedig a vegyesnek jelzett ügyekkel foglalkozott. Erdészeti téren e két utóbbi emelkedik jelentőségre. Ezen időben a helytartótanács nagy hatást gyakorolt (legalább, ami a leiratok számát és a beavatkozás iránti buzgalmát illeti) a szabad királyi városokra is. Nagy hiánya volt azonban, hogy a végrehajtás módozatai és ellenőrzése tekintetében megfelelő hatáskört nem biztosítottak részére, és így az intézkedéseivel kiváltott passzivitást nem volt módja megtörni. A későbbiek folyamán három osztályra tagolódott hatásköre, amely

1. közigazgatási politikai,
2. rendészeti és közigazgatási,
3. biztosítási ügyekre terjedt ki.

Ezek közül a 2. pont alatti közé soroztatott az erdészet: „Felügyel, hogy az erdők a törvény rendeletei szerint használtassanak, s megkíméltessenek, sivatag helyek pedig könnyen gyarapodó fákkal ültessenek be.”⁴⁸

Különösen a kamara volt ellenszenves kormány szerv, mert kevés számú magyar hivatalnok nem tudta legyőzni az ott uralkodó idegen szellemet, ami legtöbbször a valóságos tényismeretek hiánya miatt egészen különös intézkedésekben jelentkezett. 1736-ban pl. tanácsosai közül csak hat volt magyar, alsó fokú tisztviselőinek pedig alig egytized része. Hosszú idő telt el, amíg a kamara annyi országos és helyi ismeretet sajátított el, hogy hozzáfoghatott többek között az erdészeti reformok végrehajtásához is. Mivel azonban a sokféle hozzátartozó ügy szerteágazó köteleességeket rótt volna rá, azért elég jókor önálló hivatalokat alkotott az egyes tárgycsoportok rendelkezésére. Így alakítja meg a fő-erdőinspektorságokat is.⁴⁹

Debrecen mint szabad királyi város igen szoros kapcsolatban állott a kamarával. A felsőbbség különösen az erdészeti ügyek irányítása terén tűnt fel, mely hatósági intézkedések a XVIII. század második felétől kezdve majdnem mind innen indultak ki. Ekkorra a helytartótanács ilyen munkaköre, ami régebben is főleg a királyi rendeletek kihirdetésére vonatkozott, egészen összezsugorodott.

A város az 1786. július 11-én kelt 28 553. szám alatti helytartótanácsi rendeletet, mely az erdők megóvásáról szólt, az 1770. április 6-i 1465. számú rendelettel együtt

a néptribunnak adta ki, hogy alapos tervezetet dolgozzon ki arra vonatkozólag, hogy az erdő kezelése tekintetében milyen új és jobb rendszerre való áttérés lenne szükséges. Hogy elkészült-e ténylegesen ez a munka, arról nem maradtak fenn adataink.⁵⁰

Mária Terézia nevezetes országos erdészeti rendtartását követte II. Józsefnek uralkodása legelején, 1781-ben kiadott hasonló rendelete, amit 1807-ben váltottak fel ismét újjal. Ezekkel főleg az erdők védelmét igyekeztek általánosítani és a hanyatlás további folyamatát megátolni. Bővebb ismertetésüktől eltekinthetünk, mert városunk erdészetére csak annyiban gyakoroltak hatást, amennyiben egyes részleteik a magisztrátus felfogásával különben is egyeztek. Az 1807-es erdőrendtartás a törvényhatóságok részéről elég erős ellenállásra talált, jelölül annak, hogy a szárnyait bontogató öntudat már nem tűrte az általános szabályozásokat.

Érdekes különben, hogy a kamara kebelében szervezett három fő-erdőinspektorátus mily kiterjedésű erdőterületek felett gyakorolta az állami felsőbb beavatkozást.⁵¹ Erre vonatkozólag 1817-ből maradt fenn egy pontos összeírás, mely szerint csak a végösszegeket sorakoztatva fel, a budai fő-erdőinspektorátus elé koronauradalmi és szabad királyi városok erdőterületeiből 595 225 hold, a kassai fő-erdőinspektorátussághoz 768 005 hold és a temesvárihoz 757 559 hold tartozott. Igen érdekes adatokat tartalmaz ez az összeírás arra vonatkozólag is, hogy az egyes szabad királyi városok milyen nagyságú erdőterületekkel rendelkeztek. E tekintetben nemcsak a saját kerületébe osztott másik két szabad királyi város, Temesvár 1470 és Szeged 626 holdjával szemben került fölénybe, de országos viszonylatban is Debrecen a második helyen állott a maga 25 289 holdjával, de az elsősg erkölcsileg így is részünkre hajlik, mivel azok feltétlen erdőterületeken feküdtek, míg Debrecen körül az alföldi viszonyok között hihetetlen nehézségekkel kellett megküzdeni az erdőségek fenntartása, sőt gyarapítása érdekében. Országos viszonylatban is tehát egyik legnagyobb erdőgazdaság volt a debreceni, mely a 36 szabad királyi és a 16 szepesi város erdőségei között a második helyre tudott kerülni úgy, hogy az utána következő Igló már kb. 7000 holddal kevesebb, pontosan 13 265 holddal rendelkezett.

A kamara az inspektorátusságok felállítása után még szorgalmasabban igyekezett az alája tartozó erdőterületek kezelésének irányításában tevékeny részt venni. E tekintetben sokszor túlzásba ment, mikor a lakosság meggyökeresedett szokásaival sem törődve, a régi és fokozatosan fejlődő rendszerek helyébe egész gyökértelen újakat akart felépíteni. Persze ez sok harcot és ellenzést váltott ki, amik azok megvalósítását, gyakorlati alkalmazását nagyban késleltették.

A kamara 1811. április 13-án elrendelte, hogy az erdők állapotáról, nemkülönben az évente eladott famennyiségekről, az erdőket kezelő tisztviselőkről, azok fizetéséről jelentéseket küldjenek fel, amit azonban a város nem szívesen teljesített, s így másodszor is meg kellett ezeket sürgetni.⁵² A felelet erre csak 1812. január 24-re készült el, aminek mentségül felhozták azt a körülményt, hogy megelőzőleg nemcsak tüzek pusztítottak, de a magisztrátus több érdemes tagja is meghalt, az ekképpen előállott zavaros helyzet levezetése pedig minden energiájukat lefoglalta.⁵³

Az erdőgazdálkodás irányítása tekintetében jelentős rendelet még az, melyet a kamara 1813 januárjában küldött le a városnak, miben a ház után való földek, bor-

pálinka-, húsmérés, serfőzés, vásári jövedelem, polgárosítás, halászat, könyvnyomtatás, ménes, béresföldek és kaszálókat kitevő, elsőrendűen gazdasági tárgyak kezelése mellett az erdőkről is intézkednek.^{5 4}

1816-ban pedig elrendelik azt, hogy a város életéről való állandó tájékoztatás végett nemcsak a gazdasági, de az erdészeti ülések jegyzőkönyveit is mindenkor terjesszék fel a kamarához, amit ezentúl egy ideig hűségesen betartottak.^{5 5} Az erdők javítása érdekében végzett és végzendő munkákról a XIX. század elején már állandóan rendszeres jelentéseket kellett felküldeni a kamarának. Ezekben kevés egyöntetűséget észleltek, ami az alapos vizsgálatnak nem csekély akadályát képezte. Ezért 1817. május 28-áról keltezett 15 295. számú rendeletében a kamara azok számára általános és egyöntetű formát küldött le, melynek pontos betartására elsősorban az erdőtiszteket, másodsorban a magisztrátust kötelezte. Ezeket az erdő „melioratioikat” két csoportba osztották. Egyiket képezték az esztendőről esztendőre állandóan végzendő, másikat pedig a tényleg végrehajtott munkák. Az előbbiekről minden év szeptember közepe táján, az utóbbiakról pedig május végével kellett a leküldött minta alapján pontosan szerkesztett jelentést felküldeni.^{5 6}

A kamarán keresztül a fő-erdőinspektorság beavatkozását a város erdészeti ügyeire mindjobban kiterjesztette, melynek igen jó hatása nyilvánult abban, hogy a sok részletében elég maradian és lagymatagul kezelt erdők javítását mozdították elő. A királyi biztosok rendelkezései is mind csak az ő jóváhagyásukkal ellátva nyertek teljes erőt, melyek nem egy esetben valóságos instrukciót pótoltak. Így 1818-ban Beck Pál királyi biztos intézkedéseit azon megjegyzéssel hagyja jóvá a kamara, hogy míg a készülő rendszeres instrukció le nem küldetik, a magisztrátus ehhez tartsa magát.^{5 7} Tudjuk azonban, hogy az említett, de teljes egészében soha életbe nem lépett instrukció nemsokára meg is érkezett.

A felsőbb hatóságok irányító beavatkozása 1829-től kezdve vált intenzívebbé. Különösen az 1829-ben a királyi biztos és a kamarai kiküldöttek jelenlétében tartott nagy erdővizsgálat alapján kiadott rendelkezések voltak azok, melyek ellen a város nemcsak terjedelmes feliratokban védekezve fejtette ki álláspontjának helyességét, de még felsőbb folyamodványt is szerkesztett ez ügyben, amit bár rendeltetési helyére nem juttatták el, mégis kitűnő anyagot képez a rendelkezések nyomán keletkezett visszahatások vázolására. A több pontra terjedő panasz részleteit máshol már ismertettük, most csak az általános részeket emeljük ki, melyek az egész aláfestését szolgálják. A város a felsőbbbségek túlzott mérvű befolyásánál azt nehezményezte főképpen, hogy „a N. Város és Polgárságának az a sérelme adódott elő, mely szerint a Haza Törvényei által is meg erősített szabados haszonvételben meg akadályoztatnak, s attól meg fosztatnak. A Város törvények által meghatározott és megerősített Constitutionalis szabadsága megszorítódik és privilegialis Jussában csonkulást kényteleníttetik szenvedni.”^{5 8}

A város a kamara erdészeti irányú rendelkezéseivel szemben az egyéb törvényhatóságokra kényszerített módszerhez, a passzivitáshoz folyamodott. Így láttuk, hogy a kamara 1817-ben miképpen rendelte el az erdőjavítások esztendőnkénti jelentésének felküldését, az erre fordított költségek kimutatásával együtt, amit azonban következe-

tesen nem teljesítettek. A kamara 1830-ban rosszállólag ír le, hogy az 1817-ben megparancsolt jelentések felküldése esztendőkön keresztül sorozatosan elmaradt, és nagyobb pontosságra utasítja a magisztrátust.⁵⁹ Az elmúlt 13 esztendő alatt azonban annyira elfeledkeztek az egészről, hogy bizottságot kellett kiküldeni, amely utána járva a dolognak, jelentette, hogy az erdők ügyében érkezett rendelkezéseket tüzetesen áttanulmányozva, meg is találták az érdekelt 1817-ből való 15 295. számút és a hozzá mellékelte mintát is. Nem állhatták meg azonban, hogy jellemzésül mindjárt hozzá ne ragasszák: „Egy Német nyelven készült és sok részben erre a Városra nem is alkalmazható mustra Jegyzés”. Azt is megállapították – mintegy a városi tisztviselők melegségére –, hogy annak egyik példányát tényleg átadták az akkori erdőmesternek, Neuvirth Vincének mihez tartás végett, de ez ilyen felterjesztést sohasem tett a tanács elé, azért nem is küldhették fel. Az akkori erdőmester, Szabó János, semmit sem tudott róla, ezért a fennmaradt példányt neki kiadják, és az ebben foglaltak elkészítésére utasítják.⁶⁰

A továbbiak során az 1829-es erdővizsgálaton alapuló legrészletesebb intézkedéseket az 1832. évi július 18-i 28 277. számú kamarai rendelet tartalmaz, melyre a város megfelelő ellenészrevételekkel alátámasztott és alaposan kidolgozott felterjesztéssel válaszolt. Ennek ismertetése egyébként már máshol szintén megtörtént.⁶¹

Erre a kamara sem válaszolhatott mást, mint 1834-ben újólal megismételte a két év előtt elrendeléseket, és a városhoz küldött azon rendelkezéseit, melyet eddig még nem tartottak be.⁶²

1837-ben elhatározza a kamara és rendeletet is bocsájt ki arra vonatkozólag, hogy a nagyobb erdőterületekkel rendelkező városnak minden e tárgyat érintő, akár a gazdasági ülést, akár a tanács előtt kelt határozatairól tudomást szerezzen, azért meghagyta ezeknek, köztük Debrecennek is, hogy erről szóló jegyzőkönyvi kivonatait negyedévenként terjesszék fel.⁶³ Debrecennek erre azonban nem volt szüksége, mert minden ügyet, így az erdészetieket is, beírták a rendtartási jegyzőkönyvbe, melyet a kamarának rendszeresen felküldtek, így tehát a kétszeri leíratást, mivel csak az írnokokat terheltek volna, el is ejtették.⁶⁴

A város a továbbiak során sem sietett azonban a kamarához felküldendő jelentésekkel, ahonnan többször is sürgetik az évekre visszamenő hátralékokat. Így az 1838–39-es és 1839–40-es esztendőkre vonatkozó jegyzékek felterjesztését azzal parancsolják meg 1840-ben, hogy ha egyáltalában nem történtek erdőjavítások, akkor is küldjék azokat fel.⁶⁵ Ennek sem tettek azonban eleget, s 1841-ben a kamarának újból sürgetni kellett felterjesztéseket,⁶⁶ sőt a késedelem még 1842-ben sem szűnt meg, mikor 2–3 évvel elmaradva nyújtották be a javítások jegyzékeit.⁶⁷ 1850-ben azután a gyorsan kavargó események lecsillapultával Uray Bálint főispán fog hozzá az erdészeti viszonyok, különösképpen pedig az erdőmesterség rendezéséhez, mely azonban újólal ellenzést váltott ki a város részéről.⁶⁸

4. AZ ERDÉSZETI SÉRELMEK AZ ORSZÁGGYŰLÉSEK ELŐTT

A mind erőteljesebben jelentkező felsőbb beavatkozások ellen a város is az egyéb törvényhatóságok által szintén sűrűn gyakorolt joghoz folyamodott és a reformországgyűlésekre jelentette be gravamenjeit, melyek erdőgazdaságának központi irányítása által érik. Ezek a gravamenek, ha tényleges eredményt nem értek is el, mégis volt egy jó hatásuk és ez az, hogy legfelsőbb helyen szóba hozták a város ügyeit, jobban ráterelte a figyelmet úgy külső, mint belső szempontból az erdő kezelésére.

Már az 1825–27. esztendei országgyűlés gravamenjei között ott találjuk Debrecen városát is.⁶⁹ A város ekkor főleg az idegen erdőmesteri rendszer és a fő-erdőinspektor-ság ellen lép fel panasszal, mint amely intézményeket erőszakkal kényszerítették reá. Kifejti ebben, hogy: „Neki jelentékeny kára származik abból, hogy nem vévén tekintetbe az ő jelentéseit, az elmúlt években a Kamara által bevezetett rendszeres erdőgazdaság mellett a nagyobbbrészt nemesi jogon szerzett erdők adminisztrációjának a szabad gyakorlatában akadályoztatik.” Felsorolja azután, hogy az erdőmesteri állásra a kamara idegeneket ajánl, és csak ilyeneket hoznak javaslatba, továbbá a közpénztár a fő-erdőinspektorság és az erdészeti személyek fizetésével jobban megterhelhetett. Az erdőmesternek oly nagy fizetésről panaszkodnak, mint amennyit a felsőbb állásban levő városi emberek sem igen kaptak. E tekintetben azonban elfeledkeztek arról, hogy ezen tisztségek viselése nemcsak hivatal, de méltóság is volt, mely után megtérítés – mivel megfelelő magánvagyonnal, üzlettel, iparral, gazdasággal rendelkeztek viselőik – csak annyiban járt, amennyivel saját dolgaikban hátrányt szenvedtek a közügyekben intézkedve. Az erdőmesterek azonban teljesen fizetésükre voltak utalva. Legfőbb érv azonban és a tulajdonképpeni indíték is az volt, hogy ezek az erdőmesterek nem a magisztrátustól, de a főerdőinspektortól függenek, amit nyíltan hangoztatnak is.

Annak alátámasztására, hogy ezen új rendszer milyen hátrányokkal járt a városra, azt is felhozzák, hogy a megelőző 45 év alatt, míg erdeikből 8120 vft hasznot láttak, újabban azonban 1 kr-t sem. Végül azzal fejezik be a sérelmet, hogy „mivel tehát ez az erdőkezelési rendszer, mely főleg a törvényekben ismeretlen legfőbb erdei Inspektorátus igazgatásától függ, a tulajdonjognak, a joghatóság törvényes tekintetének a polgárok belső alkotmányának és a közpénztárnak már eddig is károsnak, haszontalannak és terhesnek bizonyult. Kéri tehát a város, hogy egyszerűen töröljék azt el; mint ezelőtt, ezután is, tudniillik a nemesi jogon tartott erdeiket alantás tisztjeik által, kiket a Communitás tagjaiból választanak, adminisztráltathassák.”

A regnicolaris deputáció a város sérelmét orvoslás végett felterjesztette azután az uralkodóhoz, ennek azonban csak olyan eredménye volt, mint a kormányzati rendszer helytelenségét napról napra fényesebben kimutatható nagyszámú további gravameneknek.

A város első ilyen sérelme tehát az erdőmesterség behozatalával és fő-erdőinspektor-sággal volt kapcsolatos, amikor is a régi inspektori kezelést kívánták vissza. E tekintetben azonban semmi eredményt nem tudtak elérni, sőt 1–2 év múlva, 1829-ben itt van a felsőbb helyről irányított bizottság, mely a városi erdők alapos feljárása után újabb és szigorúbb kamarai beavatkozásoknak nyitott utat. Természetesen a város ezekbe sem

nyugodott bele, és újabban szenvedett sérelmeit ismét országgyűlési gravamenként jegyeztette be követei által. Erre az uralkodó 1836. április 20-án az ország rendei részére kiadott Resolútiójában az enyhítést megígérte.

Az 1840. évi országgyűlés sérelmei között április 15-én újra szerepel Debrecen városa, ismét felsőbb hatóságoknak erdőgazdaságába való beavatkozásai miatt. Ekkor arra kérték az uralkodót, hogy azokat a kamarai rendeleteket, melyek az erdőgazdálkodást és főleg a kitermelés mértékét korlátozzák, oldja fel, s azoknak a városra vonatkozó hatályát szüntesse meg. Erre 1841-ben a helytartótanács értesítette a várost, hogy jelentett sérelme tárgyában a kellő eljárás lefolytatása végett terjesszenek fel kimerítő jelentést.⁷⁰ A város ugyanis ezen intézkedésekben két irányú sérelmet érzett. Először, mert tulajdonjogát korlátozták ezáltal és másodszor, mert ez az új rendszer a pénztár kiadásait tetemesen növelte.⁷¹

Az 1840-i országgyűlésre beterjesztett gravamen nyomán a helytartótanács által kért felvilágosító jegyzék felterjesztésével a város nem nagyon igyekezett, annak ellenére, hogy kétszer is megsürgették.⁷² A felterjesztést ez ügyben csak 1844. július 20-án küldötték fel.⁷³ A város ezen feliratában elsősorban arra terjeszkedett ki cáfolólag, hogy az itt járt bizottság a város erdeinek pusztulását tapasztalta volna, amit az akkori rendszer hiányosságainak tudtak be.

A sérelmek növeléséhez hozzájárult a későbbiek során az is, hogy éppen akkor, mikor a város földméréssel, az úrbéri és tagosítási munkákkal legjobban el volt foglalva, felülről az erdők mérésére utasították, s ezzel szükségtelen költségeket okoztak.

Nagy teherként panaszojkák az 1836-i Kállay István-féle királyi biztosságot, akit, mint láttuk, kiváltképpen csak a szabad bormérés ügye és az erdőkezelés javítása céljából küldtek ide, s akinek ily címen járó napidíjai 1232 ezüst ft-ot és 36 kr-t tettek ki. Panaszukban felhozzák, hogy az erdőmesterek fizetése, a királyi biztosok napidíjai, nemkülönben az erdők mérésének költségei 1816-tól fogva pontosan 27 101 ezüst ft-ot tesznek ki. Azonban minden igyekezetük ellenére a kamara 1832. esztendei 22 877. számú rendelkezésében még mindig az erdők közeli kipusztulásától félt, és az esztenőnként kivágható mennyiségeket újból korlátozta.

Hogy a város nemhiába hangoztatta állandóan azt, hogy erdeink állapota korántsem olyan siralmas, mint azt felülről festették, kitűnt az 1843. december 10-i 43 639. számú rendeletből is, mely az előzőleg 5650 öl fában és 2675 öl gallyban megállapított évi kivágható mennyiséget 11 782 öltre emelte fel, tehát kb. 3000 öllel. Éppen ezért, mivel az erdők javulása ilyen nyilvánvaló elismerést nyert, a fő-erdőinspektorság jogköre alól való felmentést is kéri. Végezetül hosszadalmas késedelmeskedésük okául azt hozták fel, hogy meg óhajtották várni a város erdőinek ismételt felbecslése ügyében folyó munkálatokat, és ennek adatait kívánták bizonyítékul felhasználni. Az 1816-tól fogva itt működő királyi biztosságok ugyanis állandóan az erdők romlásáról tesznek felterjesztéseket, melyek alaptalansága most már nyilvánvalónak látszott.

Foganatja azonban ennek sem lett. Mindkét félnek igaza volt ugyanis. A város erdői tényleg nem voltak olyan rossz állapotban, mint azokat a felvidéki erdők bujaságához szokott és sokszor elfogult szem látta, mert a jó közepes alföldi mértéket mindig megütötték. Hiszen a város megsaporodott lakosságának szükségleteit is el tudták látni,

úgy, hogy idők folyamán területi kiterjedésük nem növekedett, tehát csak a minőségi javulásban lehet ennek kulcsát találni.

A város pedig nem tudta megérteni, hogy a többi gazdasági ágaktól teljesen eltérő az erdészet, mert ez a konzervatív sajátosság és extenzív irányzat olyan árnyalataival rendelkezik, melyek szerint a jelen költségei és munkálatai csak hosszas évtizedek múltán válnak eredménnyé.

A kamara és egyéb főhatóságok mellékcéljaiktól eltekintve pusztán erdészeti szempontból csak jót akartak, mert intézkedéseikkel minden esetben az erdők javítását célozták. Hogy pedig az ennek érdekében behozott új rendszer tetemesebb költségei nem kecsegtettek mindjárt busás haszonnal, az magából az erdőgazdálkodás mivoltából folyik. Hogy a kamara és a királyi biztosságok oly gyakran avatkoztak be a város jogaiba, annak súlyát ők, de hasznát a későbbi generáció érezte.

Ezen alapvető kérdések tekintetében hiányzó összhang és belátás szülte azt a katasztrofális helyzetet, hogy az erdők irányításában mindkét fél – a város és a felsőbb hatóságok – egyet akartak, bár különböző utakon, de a megértést nélkülözve, közös megegyezésre nem tudtak jutni. Ennek hiányában azután a szükséges együttműködés helyét a tusakodás és évtizedekig tartó küzdelem foglalta el, melyből győztesként végül tulajdonképpen egyik sem került ki. Amint a felsőbb hatóságok igyekezete az itteni erdők javítására irányult, éppúgy a város is ezt munkálta, csak más utakon, amiért is nyugodt lelkiismerettel írhatták: „A N. Város Erdeire mindenkor különös és fő gondja volt a Mgtusnak és Communitásnak, minek után azokat nagy summákon Pusztá és tsak ligetes formájokban megszerezte, takarékos és mérsékelt költségbe került manipulálása által virágzó és hasznavehető állapotba tette.”⁷⁴

JEGYZETEK

¹ KAÁN KÁROLY: Decrett József élete és erdőgazdasági tevékenysége, 1774–1841. 279 o. Erdészeti lapok 1912. március, 256–307. o.

² TAGÁNYI: i. m., II. 508–510. o.

³ Jegyzőkönyv, 1809. április 28. 127. o.; Kamarai rendelet 1809. február 1. No. 2208.

⁴ Közli teljes egészében TAGÁNYI: i. m. III. k. 14–21. lapjain. 1809. február 12-én kelt és az udvari kamara által bocsátatott ki.

⁵ Jegyzőkönyv, 1809. 128. o. április 28.; Kamarai rendelet, március 2. 1809. No. 3084.

⁶ TAGÁNYI: i. m., III. k. 32–33. o. A helytartótanács 1810. június 12-én értesíti egy körlevélben a törvényhatóságokat, hogy a nemrégén szervezett 3 fő-erdőfelügyelőséghez privát emberek is fordulhatnak szaktanácsokért és egyéb felvilágosításokért.

⁷ Jegyzőkönyv, 1812. augusztus 8. 165–166. o.

⁸ Jegyzőkönyv, 1813. május 1. 165. o.; Kamarai rendelet, 1813. április 20. No. 7806.

⁹ Kamarai rendelet, 1814. július 30. No. 15 288. No. 41, Jegyzőkönyv, 1814. augusztus 24. 232–233. o.

¹⁰ Jegyzőkönyv, 1814. február 16. 48–49. o.

¹¹ Jegyzőkönyv, 1814. május 4. 124. o.; Kamarai rendelet, március 30. 1814. No. 6264.

¹² Jegyzőkönyv, 1814. november 2. 305. o.; Jegyzőkönyv, 1815. július 5. 178–179. o.,

¹³ Jegyzőkönyv, 1818. december 1. 402. o.; Kamarai rendelet, 1818. november 11. No. 32 641.

¹⁴ Jegyzőkönyv, 1829. június 24. 564. pont; Kamarai rendelet, május 30. 1829. No. 15 118. o.

- ¹⁵ Jegyzőkönyv, 1840. augusztus 26. 366. o.; Kamarai rendelet, 1840. július 1. No. 22 454. o.
- ¹⁶ Jegyzőkönyv, 1844. június 27. 1396. pont; Kamarai rendelet, 1844. május 15., No. 17 321. o.
- ¹⁷ Uo. A tanács és V. H. K. közös ülésén.
- ¹⁸ TAGÁNYI: i. m., I. k. 633–635. o.
- ¹⁹ TAGÁNYI: i. m., II. k. 102. o.
- ²⁰ ZELIZY: i. m. 879. o.
- ²¹ SZŰCS: i. m., III. k. 794–799. o.; ZELIZY: i. m., 879–882. o.
- ²² A N. Város Erdei eránt tett statútumok 1774. április 18. Pag. 112. (Erdőgazdasági iratok. Jelzés nélkül. J.)
- ²³ Büntetésbeli statútumok 1–3. o. (Erdőgazdasági iratok. Jelzés nélkül.)
- ²⁴ Helytartótanácsi rendelet, 1780. július 11. No. 28 553.
- ²⁵ Leküldetett ide az Országos Erdőrendtartás 1770. április 6-i kelettel, helytartótanácsi rendelet No. 1465.
- ²⁶ Geötz-féle királyi biztosi rendelkezések 1794. november 14. 1–2. o. (Erdőgazdasági iratok. Jelzés nélkül. H.)
- ²⁷ Uo.
- ²⁸ 1797. december 15. A Geötzia Anna K. C. o. való Resolutio. 1–10. o. (Erdőgazdasági iratok. Jelzés nélkül. E.)
- ²⁹ Kamarai rendelet. 1815. június 8. No. 12 798, 12 953. Tárgyalva az 1815. július 18-i helytartótanácsi ülésén. Jegyzőkönyv, 180. o.
- ³⁰ Kamarai rendelet 1817. november 19. No. 34 890. No. 44
- ³¹ Királyi biztosi jegyzőkönyv, 1817. július 27. 173–175. o. Beck Pál levele a magisztrátushoz.
- ³² Kamarai rendelet, 1818. július 1. No. 18 762., 18 775. No. 23.
- ³³ Jegyzőkönyv, 1826. május 1. 190. pont.
- ³⁴ Jegyzőkönyv, 1826. február 22. 32. pont.
- ³⁵ Királyi biztosi kérdésre adott feleletek 1826. február 22. (Erdőgazdasági iratok. Jelzés nélkül. A.)
- ³⁶ Jegyzőkönyv, 1829. június 25. 565. pont.
- ³⁷ Kamarai rendelet, 1835. október 7. No. 34 409. No. 25.
- ³⁸ Királyi biztosi jegyzőkönyv, 1835. november 23. 35. pont. 104–105. o.
- ³⁹ Királyi biztosi jegyzőkönyv, 1836. augusztus 3. 71. pont. 209–217. o.
- ⁴⁰ Kamarai rendelet, 1838. augusztus 8. No. 27 984. No. 44.
- ⁴¹ Közl. 1733. No. 361. március 20.
- ⁴² Közl. 1734. No. 390. január 5.
- ⁴³ TAGÁNYI: i. m., II. k. 257–258. o.
- ⁴⁴ TAGÁNYI: i. m., II. k. 296–314. o.
- ⁴⁵ TAGÁNYI: i. m., II. k. 325–326. o.
- ⁴⁶ TAGÁNYI: i. m., II. k. 331–332. o. 1770. április 5. A helytartótanács körrendelete.
- ⁴⁷ Helytartótanácsi rendelet 1771. november 6. No. 6137. No. 2.
- ⁴⁸ FÉNYES ELEK: Magyarország statisztikája 1843. Pesten, II. k. 126. o.
- ⁴⁹ MARCZALI: Magyarország II. József korában. II. k. 339. stb. o.
- ⁵⁰ Jegyzőkönyv, 1786. augusztus 4. 723–724. o.
- ⁵¹ TAGÁNYI: i. m., III. k. 291–293. o.
- ⁵² Kamarai rendelet, 1811. No. 19 634. No. 23. és április 16. No. 7065.
- ⁵³ Erdőgazdasági iratok, Jelzés nélkül. F. (1812. február 24. Kamarának adott felelet.)
- ⁵⁴ Külb. tart. irom. 1813. január 8. Buda, No. 2037. Egyszerű másolat.
- ⁵⁵ Kamarai rendelet, 1816. május 16. No. 11 649. No. 24.
- ⁵⁶ Kamarai rendelet, 1817. május 28. No. 15 295. – Jegyzőkönyv, 1817. július 9.
- ⁵⁷ Kamarai rendelet, 1818. november 4. No. 31 945. – Jegyzőkönyv, 1818. november 15. 382–383. o.
- ⁵⁸ Királyi biztosi jegyzőkönyv, 1829. július 6. 575. pont.

⁵⁹ Kamarai rendelet, 1830. szeptember 2. 29 044., No. 44.

⁶⁰ Jegyzőkönyv, 1830. október 30. 462–463. o.

⁶¹ A város választásáé lásd: Jegyzőkönyv, 1832. szeptember 10. 565. pont.

⁶² Kamarai rendelet, 1834. július 4. No. 19 151.

⁶³ Kamarai rendelet, 1837. január 4. No. 1.

⁶⁴ Jegyzőkönyv, 1837. február 15. 38. o.

⁶⁵ Jegyzőkönyv, 1840. augusztus 26. 367. o.; Kamarai rendelet, 1840. július 29. No. 26 092.

⁶⁶ Jegyzőkönyv, 1841. május 22. 294–95. o.; Kamarai rendelet, 1841. április. 21. No. 1380.

⁶⁷ Jegyzőkönyv, 1842. július 6. 259. o.; Kamarai rendelet, 1842. május 18. No. 15 900.

⁶⁸ Jegyzőkönyv, 1850. március 30. 98. pont. – A felsőbb hatóságok rendelkezésére vonatkozó források még: Rel. 1832. No. 134. Erdők dolgában tett rendelkezések megvizsgálásáról és az erdők tenyésztéséről. – Rel. 1834. No. 486. Erdők dolgában érkezett Camerális parancsolat eránt. Conc. 1834. No. 337. Erdők gondviselése eránt tett észrevételek felküldetnek. – Conc. 1835. No. 279. Erdők dolgában felterjesztett sérelem orvoslása eránt, hogy még eddig semmi kedvező rendelkezés nem tevődött. – Conc. 1835. No. 355. Erdők dolgában való irományok leírása eránt rendelkezés tétetett. Conc. 1836. No. 312. Erdők dolgában tett rendelkezések, hogy végrehajtottak, felelődik. – Conc. 1836. No. 324. Erdők dolgában folyamodás. – Conc. 1838. No. 295. Erdők dolgában tett rendelkezések végrehajtásáról. – Rel. 1844. No. 537. Erdők használata eránt kiadott Kincstári rendelkezények alóli felmentés tárgyában. – Kamarai rendelet, 1847. augusztus 4. No. 31 290. No. 56. Minden év végével az erdő telkei gyarapodása és kisebbitése felől készitendő jegyzék felterjesztetni rendeltetik.

⁶⁹ 1825–27. Országgyűlés Irományai II. k. 523–524. o. F. alatt csatolt Gravámenek. 93. Sessióból.)

⁷⁰ Helytartótanácsi rendelet, 1841. március 9. No. 4957.

⁷¹ Jegyzőkönyv, 1841. április 26. 237–238. o.

⁷² Helytartótanácsi rendelet, 1844. május 28. No. 20 565; és július 16. No. 27 905.

⁷³ Conc. 1844. No. 259. Felterjesztés Sz. k. Debreczen Városa Tanácsa alázatos tisztelettel felterjeszti a Város Erdőségeinek Kincstári Erdőszeti tisztség általi kezelésétől keletkezett sérelmeinek és ezeknek következtében Legfelsőbb helyre juttatott kívánatának alapján. Conc. No. 285. 1844.; Jegyzőkönyv, 1844. augusztus 26.

⁷⁴ Az 1826. február hóban tartott királyi biztosi ülés folytán kiküldött bizottság jegyzőkönyve (Erdőgazdasági iratok. Jelzés nélkül. A.)

VII. AZ ERDŐK FELMÉRÉSE ÉS TÉRKÉPEZÉSE

Debrecen város erdővel borított birtokainak pontos felmérésével és térképezésével a XVIII. század második felében, mégpedig az 1771–73 közötti időben találkozunk először. Ezt megelőzőleg nem tudták az erdőségek pontos kiterjedését, amire nem is volt szükség, mert a zálogbavételük alkalmával csak szemrevételezték a területeket.

Ha egész birtoktestekre vonatkozólag nem is voltak még pontos felmérések, de azok kisebb részleteit, különösen ha vágás alá kerültek vagy makkvetéssel erdősítették be, úgy rendszeresen felmérték. Az egyszerű paraszti földmérésnek, mely kisebb területekre terjedőleg és az akkori gazdasági viszonyoknak megfelelőleg teljes biztonságot nyújtott, már elterjedtnek és alkalmazottnak kellett lennie, hiszen a földközösségek folyományaképpen az új töréseken való osztozkodás, a parcellák gyakori kihatása ezt szükségessé tette. Valószínű, hogy az erdők felmérésénél is eleinte ily módon cselekedtek.¹

Nagyobb szabású felmérési munkálatokra már csak akkor gondolhattak, mikor egyrészt tanult városi mérnök vagy akkori néven geometra állott rendelkezésre, másrészt pedig a fejlődő gazdasági élet szüksége, valamint az állam parancsa is sürgetőleg lépett fel.

A helyzet országos viszonylatban az volt, hogy a birtokosokat nem érdekelte túlságosan földjeik kiterjedésének pontos meghatározása, miből éppen elegendő állott még rendelkezésre. Az egyes területek felmérésére csak a zavartalanabb és intenzívebb irányban fejlődő gazdasági élet nyomán, jórésztben pedig felsőbb rendelkezések hatására gondoltak. E téren Mária Terézia volt a kezdeményező és a fiziokrata rendszer utópisztikus adóneme, a földadó a sugalmazó, ami a területek pontos kiterjedésének ismeretét követelte meg. A felmérési munkálatok országos kiterjesztése II. József alatt következett be, s általánosan ismertek azon ellenzések, mellyel a nemesek, illetve a vármegyék ellene kikeltek, úgy, hogy tovább folytatását az uralkodó élete végével be is kellett szüntetni.

A szabad királyi városok jobban ki lévén szolgáltatva felsőbb rendelkezéseknek, mint a megyék, ezeket itt teljesebb mértékben is hajtották végre. Közülük legelőször Selmec–Bélabánya méreti fel erdőit 1763-ban, amit azok pontos felbecsülésével is összekapcsoltak.² Az erdők pontos kiterjedését úgy állapították meg ekkor, hogy minden egyes részt annak kiterjedésével és határaival felvettek, az egyéb művelési ágakat pedig hozzávetőleges mennyiséggel levonták belőle, s a visszamaradt számot erdőnek vették. Az egyes erdőterületeken levő fatömeg becslésére pedig osztályokat

állítottak fel, miknek megfelelően 1/4-től 2 holdig terjedő próbatereket jelöltek ki, ahol a tarvágást elvégezve pontosan kiszámították a nyert famennyiséget. Ebből következtettek az egész erdőterület élőfatömegére. Az összes szabad királyi városra vonatkozóan kibocsátandó körrendelet ügyében 1770-ben intéz a helytartótanácshoz leiratot Mária Terézia, hogy erdeik pontos térképét összeállítva az évenkénti vágásokat ezek alapján jelöljék ki.³ Az erre vonatkozó helytartótanácsi rendelet 1770. szeptember 10-én jelent meg, s a következő évben már mindenütt munkához fogtak.

A debreceni erdők felmérését és térképezését Kovács György városi erdőmérnök készítette el, mely munkája még egyéb pusztákra is kiterjedt. Az ő jelentései alapján az 1771-től 73-ig végzett munka menetét pontosan ismerjük. Így 1772 tavaszáig a Gut, Haláp, Bánk, Fancsika, Pac erdők, Szepes, Ebes, Hegyes és Macs puszták lettek felmérve. Ezenkívül még Mátá, Zám, és Ohat területe szintén felmérődött, csak azok delineációja nem készült még el. Hátra voltak tehát a pallagi és monostori puszták, a nagyerdei, apafai és nagycserei erdők, melyeket a következő évben mértek fel.⁴ Ezen mérések eredményét Lakoszl Antal diósgyőri kamarai erdőmester 1829-ben szemérték szerint tett észleleteivel összehasonlítva a 3. táblázatban közöljük.

Erdőinek kiterjedésére csak annyit jegyzünk meg, hogy ezek ekkor 26 194 hold 889 öölöt tettek ki, amikhez még 13 859 hold 1025 ööl erdei kaszáló is tartozott, s így végeredményben az erdős puszták területe 40 054 hold, 414 öölöt tett ki. Így kiterjedése tekintetében 10 000 holddal megelőzte az utána következő Kassa szabad királyi várost is. Az erdőterület nagyságát nézve az összes szabad királyi város között második helyen állott. Az 1770-es évtől kezdődően szinte állandóan, részben vagy egészében, mérik és térképezik a városi erdőket. Az 1771–73-as térképezés után alig 10–12 esztendővel, az 1780-as évek második felében, József császár alatt országos földmérést rendeltek el. Ez előbb elfojtott, később nyílt elégedetlenség szülője is lett. Eme országosan lefolytatott méréssel kapcsolatban Debrecen város erdeire is újból sor került. Megyénként alakultak ekkor bizottságok, melyek területükre vonatkozóan a földmérésről intézkedtek. Így Debrecen város erdősegeinek egy részét Bihar vármegye bizottsága mérte fel, pl. a Fancsikát 1787-ben, de a város is adott melléjük megfelelő segítséget.⁵ Ismét más erdősegeket Szabolcs megye földmérési bizottsága elé utaltak.

II. József földmérései a nemesség megadóztatását célozták. Ez olyan országos ellenállást szült, hogy a megyegyűléseken a legparázsbab hangulat támadt miatta. II. József halála után pl. Vas megye az érvénytelenített és megszüntetett mérésekkel kapcsolatban azon határozatot hozza, hogy „a földmérés alkalmával határainkon elhelyezett jelzőket kitépetjük, a földmérés aktáit rögtön lefoglaljuk és rögtön elégetjük”.⁶ Belső Szolnok megye is ily értelmű határozatot hozott.⁷ II. József halála után támadt felbuzdulásban sok ilyen becses adatot felégettek.⁸ Ezen munkának azonban nagyon értékes gyümölcse 10 debreceni erdőről készült felvétel, melyben azoknak összes részleteire nézve bő tájékoztatást és a lehető legteljesebb képet nyerünk.⁹ (4. táblázat.)

A II. József alatti felmérésekkel szemben táplált általános gyűlölet volt talán az oka, hogy ezek nagyobb jelentőségre városunkban sem emelkedtek, míg az 1771–73-as

3. táblázat

Összefoglalása

a debreceni városi erdők és az azokban foglalt rétterületeknek, melyek az 1771–73. esztendőben vétettek fel, valamint jelenlegi állományáról is, mely az erdők és rétek pontos feljárása és alapos szemléje által készült (eredetije német nyelven)

Az erdők megnevezése	Az 1771–73-as mérések szerint						Szemmérték szerint 1829-ben			
	A terület nagysága									
	Az erdő		A rét		Összesen 1600 □öl		Erdőirtás		Összesen rétekkel	
	hold	□öl	hold	□öl	hold	□öl	hold	□öl	hold	□öl
Nagyerdő	2,300	918	98	865	2,399	183	1,540	760	2,399	183
Apafája ¹	309	852	5	1,511	315	763	200	109	315	763
Nagycsere ²	4,488	112	1,503	848	5,991	660*	2,950	1,538	5,991	660
Monostor	649	641	119	80	768	721	480	169	768	721
Haláp ³	5,562	1,431	5,543	1,569	11,156	1,400	1,900	3,662	11,156	1,400
Pac	993	1,137	613	167	1,606	1,304	740	253	1,606	1,304
Fancsika	1,972	—	397	505	2,359	505	660	1,312	2,369	505
Bánk	4,038	506	2,270	696	6,308	1,262	2,000	2,038	6,308	1,262
Savóskút ⁴	1,243	1,247	73	375	1,317	22	700	543	1,317	22
N. és K. Gut	4,501	1,280	2,924	1,066	7,426	746	3,000	1,501	7,426	746
Ohat ⁵	134	813	259	1,345	394	558	60	74	394	558
Összesen	26,194	989	13,859	1,025	40,054	414	14,230	11,959	40,054	414

*helyesen 960

¹ Ebből az erdőből évente 10 holdnál több nem kerülhet vágás alá; egy holdról 70 vágott és 20 öl gally kikerülésénél többre nem lehet számítani. Egyébként ez képezte az egyedüli erdőrészt, melyből mindenféle épületi és haszonfa kikerülhet.

² Ezen erdő 30 öl vágott fát és 15 öl gallyat ad.

³ Ez az erdő 1815-ig egészen levágatott, egy holdról azonban csak 16 öl fa esik, ami bizonyítja, hogy kellő elszámolás nem történt, amennyiben ezen erdő holdja 30 ölet is megadhatott.

adatokat egészen a XIX. század második feléig általában használták, s mint legszilárabb alapra, mindig erre hivatkoztak.

A város erdőinek nagyfokú változásai miatt ismételt felméréséhez 1813-ban kezdtek hozzá, mikor is a kamara 1815. augusztus 17-i 12 798/12 933. és 18 772. szám alatti rendeleteiben többek között ennek megkezdéséről is intézkedik. Ez ügyben október 19-én Duschek Ferenc kamarai főerdőinspektor levélben küld értesítéseket és utasításokat. Ezekben elrendelte, hogy a város 11 erdőségének határait pontosan jelöljék ki, mert a jövő tavasszal csak ezután foghatnak akadálytalanul a munkához. Ha pedig

Szemmérték szerint 1829-ben

Vegyes vágható erdő 60–120 évesig	Vágható erdő 40–50 évesig	Fiatal állomány 20–40 év között	Új sarjadzás 1–20 évesig	Faállomány összesen
hold	hold	hold	hold	hold
600	100	240	600	1,540
—	10	—	190	200
150	600	1,000	1,200	2,950
—	—	480	—	480
—	—	900	1,000	1,900
—	—	740	—	740
—	660	—	—	660
—	900	1,100	—	2,000
—	—	—	700	700
1,500	—	—	1,500	3,000
—	—	—	—	60
2,250	2,290	4,480	5,210	14,230

⁴ Ez az erdő 1816. és 1817. években egészen kivágatott, amikor is egy hold 19 öl fát adott.

⁵ Egy holdra számítva 30 öl vágott fa és 15 öl gally esik.

Debrecen, 1829. június 24.

Lakoszil Antal

a királyi kamara diósgyőri erdőmestere

majd a tél bekövetkezte előtt mind a 11 erdősséggel nem tudnának végezni, úgy legalább a Nagyerdő, a Nagycsere és Haláp határait jelöljék ki.¹⁰

A város későn kapta az értesítést, s ezért mind a 11 erdő határain ezt nem tudta elvégezni, s csak a Bánkot, Pacot, Fancsikát és Nagycserét jelölték ki, míg a Nagyerdőn és Apafáján ez szükségtelen volt, mert azok igen jó állapotban levő árokkal voltak körülvéve.

A tanult erdőmesterség és indagátorság rendszerében jelentős szerepet játszott az erdők felmérésében és térképezésben jártas személyek alkalmazása. Az erdészeti tudo-

4. táblázat

A Nemes Város Erdeinek Felséges József Császár Uralkodása alatt végbe ment
Felmérése

Nemzete az Erdőnek és a Nemesvárosnak, mely alatt az Erdő a Földnek mely írásában találattatik	Foglal közületjében Hold földet	Öleket	A fáknek nevei	Egy hold föld ad áttalljában N. N. Öleket fdből	
				Keményből	Lágyból
Nagy Erdő	2 300	910	Magról nőtt Tölgyfák	50	—
Apafája	307	1052	Magról nőtt Tölgyfák	58 ⁸ / ₆₄	—
Nagy Csere	4 488	112	Töről nőtt Tölgyfák	30	—
Ohat	134	813	Töről nőtt Tölgyfák	17 ³² / ₆₄	—
Monostor	675	1156	Töről nőtt Tölgyfák	32 ³² / ₆₄	—
Fancsika	1 972	770	Töről nőtt Tölgyfák	30	—
Pac	993	1137	Töről nőtt Tölgyfák	32 ³² / ₆₄	—
Bánk	4 120	404	Tőkéről nőtt Tölgyfák	32 ³² / ₆₄	—
Haláp	5 447	1383	1/ 2 Nyírfák	30	30
Gut	4 716	1023	Tőkéről nőtt Tölgyfák	20	—
Mindösszesen	25 157	760	—	—	—

mányok és gyakorlat legtekintélyesebb részét nem az egyéb termelési-technikai részle-
tek, hanem éppen a mérés és térképezés tette ki. Síksági erdeinkben ez adott ennek a
foglalkozásnak mérnöki jelleget, mert egyéb szakmai jellegű munka (csúsztatás, úszta-
tás stb. s ilyen berendezések) teljesen háttérbe szorultak. Az erdőmesterek tulajdonkép-
pen — tanult mérnökök lévén — a földmérésben mind járatosak voltak, s az indagátor-
ságra kinevezendőknél is elégnek tartotta a főinspektorság, ha azok a selmeci Aka-
démia elvégzése helyett Budán a rajzolásba begyakorolták magukat, míg nyáron
odahaza a külső felvételekben is kellő jártasságot szerezhettek. A város éppen ezért a
kamara és a főinspektorság utasítására ilyen házi kurzusra fogta őket, inkább kevesebb,
mint több eredménnyel. Ezért az erdőmesternek kötelességévé tették, hogy állandóan
oktassa ezen ifjakat a mérésre, térképezésre stb., amit az csak nagyon hézagosan tett
meg. Egyébként az 1815-ben megindult nagyobb szabású felmérési és térképezési

Következésképpen az egész erdőnek terjedése N. N. Ölek Fák		Az erdőnek ezen terjedése a fa vágásra alkalmas lesz Esztenők múlva	Esnek tehát egy esztendőre Ölek Fák		Az egy esztendő- beli jövedelemnek summája készpénzben	
Keményből	Lágyból		Keményből	Lágyból	ft	kr
115 028 ^{28/64}	—	90	1 278 ^{6/64}	—	2 044	57
17 882 ^{38/64}	—	90	198 ^{45/64}	—	317	55 ^{32/64}
34 642 ^{6/64}	—	40	3 366 ^{3/64}	—	3 366	2 ^{52/64}
2 353 ^{57/64}	—	40	58 ^{54/64}	—	29	25 ^{20/64}
21 960 ^{63/64}	—	40	549 ^{2/64}	—	549	1 ^{56/64}
59 174 ^{28/64}	—	40	1 479 ^{23/64}	—	1 479	21 ^{36/64}
32 295 ^{38/64}	—	40	807 ^{25/64}	—	807	23 ^{28/64}
133 908 ^{13/64}	—	40	3 347 ^{45/64}	—	3 347	42 ^{12/64}
108 957 ^{10/64}	54 478 ^{40/64}	Tölgy 40 Nyír 25	2 723 ^{60/64}	2179 ^{9/64}	4 903	4 ^{44/64}
9 432 ^{50/64}	—	40	2 358 ^{20/64}	—	1 179	97
—	—	—	18 346 ^{36/64}	2179 ^{9/64}	18 024	3 ^{48/64}

munkálatok egyöntetűsége végett szükségessé vált a földmérők számára részletes utasítás kibocsátása is, amit már ez év elején el is készítettek. Ez szabályos foglalatát képezte az erdőmérnökök feladatának, a mérésekkel kapcsolatban felmerült kérdéseknek, illetve kötelezettségeiknek.¹¹ Ez az erdőmérnöki instrukció a kamara által országosan kibocsátott minta helyi viszonyok szerinti átdolgozása volt, és legnagyobb mértékben a munka technikai kivitelének kérdéseit ölelte fel. A város ilyen nagyszabású földmérésbe kezdve bele, a szükséges szerszámokról és eszközökről is gondoskodott. 1817 nyarán Neuirth erdőmester egy jelentésben foglalja össze, hogy ezen célra mire is lenne még szükség, ami a mérnöki műszerek aránylagos bőségére mutat.¹² Ekkorra már a kamarától is több földmérési eszköz érkezett le, a hiányzó kisebbeket pedig a Kollégium szertárából vették kölcsön. A földmérés ekkor az erdészeti hivatalnokok közreműködésével vette kezdetét. Neuirth a várostól 6 napszámot kért segít-

ségül, amire elsősorban könnyű rabokat rendeltek ki. Kért még ezenkívül a méréshez 2 árkus regált, „4 capsula anglus tût, 20 db plajbászt, 10 db veres plajbászt, 2 csomó spárgát, 5db spanyolviaszt, 4 lat arabiai gumit, 1 db fekete tuszt, 1 lat grisparit, 1 lat borköt, 10 konz papirost, 2 csomó tollat, 1 penecillust, 1 nagy asztalt és 2 mérő-táblát” stb. A szükséges dolgokat a város be is szerezte. Vita egyedül az erdőmesterapidíja körül forgott, amiért fel is írtak a kamarának, hogy ennek fizetése alól mentse fel a várost, mert az ugyanis rendes alkalmazott, az indagátorok pedig csak tanulók. Hozzáfűzik kérésükhöz azt is, hogy ha mégis kénytelenek lennénekapidíjat fizetni, úgy azt a kamara határozza meg. A kamara természetesen tisztességesapidíj fizetésére kötelezte a várost, mivel ezt a nehéz és fáradságos munkát a rendes tevékenység körébe nem lehetett számítani, amit tudomásul véve, nem is szólaltak fel többé miatta.

Még nagyobb erővel és tökéletesebb felszereléssel foghattak azután az erdők méréséhez, mikor még néhány hiányzó műszert a kamara expeditori hivatala 1817 végével a városnak megküldött.¹³ Ezért azután 49 ft és 23 kr-t számított fel, aminek a helybeli sóhivatalhoz történő befizetésére utasította a várost.¹⁴ Ekkor már a város az erdőmesteren, indagátorokon és rendes tisztimérnökein kívül szakmunkaerőket is kénytelen volt felfogadni. A kamara azonban éberem örködött, nehogy a város emiatt csökkentse a rendes geometra fizetését, sőt látva a munka nehézségeit, díjazásul méltányos felemelést rendeli el, kivált akkor, amikor a város belső területének felméréséhez is hozzáfogott.¹⁵

1818-ban az erdőmester a Nagyerdőt és Apafát mérte, melyek befejezésére a kamara által szolgálatból való elbocsátása terhe mellett utasították, az ideiglenes földmérők pedig a Nagycserén és Halápon dolgoztak. A munka folyamatáról, illetve az egyes erdőtések felmérésének befejezéséről is a kamara mindenkor értesítést kért.¹⁶

Ezt a kamarai rendeletet mihez tartás és figyelmeztetés végett kiadták Neuvirthnek is, akinek munkájával sok esetben nem voltak megelégedve. Alkalmi földmérője kettő volt ekkor a városnak, kikkel 4 ftapidíj fizetése mellett kötöttek szerződést. Ezek külön dolgoztak, az egyik a Nagycserén, a másik Halápon. Neuvirth látva a fogadott mérnökök magasapidíját, ő is hasonlóért folyamodott, mely kérését felterjesztették a kamarához, bár megjegyezték rá, hogy mivel olyan területeket mér, melyek a város, még inkább pedig az ő lakóhelye közvetlen szomszédságába esnek, azért véleményük szerint ez nem jár neki.¹⁷

A személyi ügyek rendezésével kapcsolatban még csak a szükséges 6 napszamos ügye nem rendeződött, ugyanis kevesellték a napi 1 ft 30 kr-t és nemigen akartak munkába állani. Ekkor a város rabokat rendelt ki a mérnökök mellé, akik azonban öregségük miatt alkalmatlanok voltak erre a munkára. Ekkor az erdőmester azt kérte, hogy legalább három napszamos fogadhasson, kik közül kettő a láncot húzná, míg a harmadik a zászlóval járó figuráns lenne.

Neuvirth különben később maga is belátta magasapidíjának alaptalanságát, és ezért újabb kérvényben elállott tőle. Kérését csak arra mérsékelte, hogy előfogatot kapjon, amire rendelnek is neki 2 naponként 1 talyigát, minden hónapban 1 pár csizmafejezést, és nyárára adnak neki 1 zöld vászonruhát is.¹⁸

Az erdőmesteri hivatal körüli bonyodalmak miatt a mérések és térképezések nem folyhattak zavartalanul. Mikor Neuvirth ellen megindult az ügyvédi akció, a Nagyerdő mérését rögtön abbahagyták. A kamara is nagyon lassúnak találta a munka tempóját, és 1819. április havában értesítette Beck Pál királyi biztost, hogy saját mérnökeik útján indítja a felvétel gyors és pontos elvégzésére, kiknek számára a város egyenként 6 ft napidíjat lett volna köteles fizetni. Ettől a tetemes költségtől megijedt a vezetőség, mire Beck Pál ajánlatával és támogatásával a már előzőleg is ajánlkozó, Zemplénben lakó Kozma Ferencsel egyeztek meg a még hátralevő felvétel iránt. A vele kötött egyezség alapján köteles volt ideköltözni, a munkát július 7-én megkezdeni és azt a maga szerszámaival végezni. Külön fel kellett térképeznie az erdőben levő fás helyeket, réteket, vizeket és puszta területeket, s mindezt „az újabb Erdő mérésbeli systéma szerint tökéletesen vivén”. A várostól fizetesként kapott 1 szoba konyhás lakást, elegendő gyertyát, a méréshez 8 napszámot, Zemplénből való ideköltöztetéséhez fogatokat és minden 1800 □öl felmért terület után 15 kr-t. A munkabér kifizetésére úgy állapodtak meg, hogy a szerződés aláírásakor 100, a munka felvételekor ismét 100, ennek befejezésekor pedig 100 vft-ot kap kézhez, ha pedig az összevetés és hitelesítés megtörtént, akkor kerül sor az egész hátralevő összeg kifizetésére. Kapott ezenfelül még 50 ft útiköltséget is.¹⁹

Kozma megérkezése után oly serényen látott a munkához, hogy a Nagycsere félbemaradt térképezését egykettőre befejezve, 1819. augusztus 12-én már annak meghitelesítésére kért bizottságot, amit azonnal teljesítettek is.²⁰ A bizottság tagjai a helyszínre kiszállva ellenőrizték a térkép pontosságát és a mérés helyességét. Ezek a próbák azonban több esetben nem egyeztek meg a rajzzal. Referálták ezt azonnal a magisztrátusnak, Kozma azonban nem várta be a vizsgálatot, és hír nélkül eltávozott a városból, ami által 892 ft és 33 kr kárt okozott.²¹

Helyébe később Liszkay Sámuel geometra került, aki később az erdőmesteri tisztségbe emelkedett. Ettől kezdve nagyon lassan ment a munka, mert csak az erdőmester és geometra dolgozott rajta.

1828 nyarán azután nagy nehezen elkészült a Nagyerdő és Apafája felmérése is, melynek alapján pontosan térképezték azon erdőket; Szabó János erdőmester ekkor fáradságának jutalmát kérte, s mivel erről rendeltetést nem találtak, az ügyet a kamarához terjesztették fel.²² A kamara nemsokára értesíti is a várost, hogy Szabónak munkájáért 100 váltó ft-ot fizessenek ki.²³ Nem sokkal később újra megismételve azt a rendeltetést a Szabó által készített térképet végső meghitelesítés céljából felkéri.²⁴

Ekkor már annyira megnövekedett a városi mérnökök munkája, hogy Liszkay Sámuel előterjesztést tett egy adjunktus felvételére. Ennek szükségességét a tanács is belátta, és azonnal oly értelmű határozatot hozott, hogy egy diplomás mérnököt vegyenek fel,²⁵ amiről a kamarát is értesítették. Ekkor ugyanis az erdők és puszták mérésén kívül már sokféle egyéb kötelesség is terhelte a város mérnökét, melyek nagyjában a mai ügyosztály feladatkörének megfelelőek voltak. Közben, ha lassú tempóban is, de a felmérési és térképezési munkálatok tovább haladtak. 1832 februárjában Komlóssy Dániel szenátor betérjeszti az Apafája és a guti erdő Szabó János által készített térképeit, melyeket oly kitűnőnek találtak, hogy még külön jutalmat is adtak érte.²⁶

Különösen a Gut pontos térképezésére és felmérésére volt nagy szükség, mivel éppen ez időben került sor letermelésére. Mielőtt pedig az erdőmester jutalmát összegszerűleg megállapították volna, odaadták neki az ezen ügyben érkezett felsőbb rendelkezet, hogy áttanulmányozza őket, maga győződjön meg, hogy mennyire tartotta be azokat.²⁷ Rendben találtak azonban mindent, és 300 ft jutalmat szavaztak meg számára, amibe benne szerepelt az a 100 ft is, melyet a Nagyerdő térképeiért már előzőleg felvett.²⁸ Ezt a kamara is minden további nélkül helyben hagyta.²⁹ Egy későbbi rendelés alapján azután 1834-ben a három térképet a városi levéltárba tették megőrzés végett, ahol ma is megtalálható.³⁰

Arra, hogy a munkadíjak kifizetése milyen lassúsággal történt, jellemző, hogy az évek óta már kész felvételezésekért a kamara által is helybenhagyott díjazást még 1835-ben sem fizették ki az erdőmesternek.³¹

Egyébiránt az erdők területi kiterjedése és ennek bizonyítására az újabb felmérések megkezdése főleg 1829-től kezdve váltak szükségessé. Az akkor itt működő és az erdők állapotát, nemkülönben pedig annak igazgatását felülvizsgáló bizottság szakértőjéül kinevezett Lakoszil Antal a régi 1771–73-as felmérések még mindig egyedül helyes adatait szemmérték alapján helyesbítette.³² A kettő között természetesen különbség mutatkozott, mégpedig az erdők hátrányára, ami azután fegyverül szolgált a kamara számára a városi erdőségek pusztuló állapotának megállapítására. Ebből kifolyólag többrendbeli beavatkozással igyekeztek a bajnak elejét venni.

A városnak ezt csak pontos adatokkal lehetett megcáfolni. Hogy pedig bizonyítékai legyenek, mikkel korábbi erdőgazdasági és igazgatási rendszerének helyességét védje, nemcsak a kamara hasonló szempontú és irányú ösztönzései, de saját érdekében is az erdők pontosabb méretéséhez és térképeztetéséhez lát hozzá.

Ez a munka főleg akkor vesz nagyobb lendületet, mikor 1836-ban Kállay István királyi biztos veszi kezébe az erdőgazdálkodás felsőbb irányítását. Amint az erdészeti ügyek folyamába betekintést nyert, mindjárt azok mérésének és térképezésének kérdésén akadt meg a szeme. Az volt ugyanis a helyzet, hogy a városi erdők már kész térképei is addig még nem nyerték el a kamarai hitelesítést. Ő tehát erről, nemkülönben pedig 15 esztendőre visszamenőleg az ezekre fordított költségekről magyarázatot és jelentést kért a magisztrátustól.³³

Különös fontossággal bírt ekkor a tényleges erdős és a köz ékelt kaszálóterületek pontos elkülönítése és feltüntetése. Ez év nyarán tehát az Ibrányi-féle királyi biztosság ez irányú munkálatainak továbbfolytatása és az erdők mérése újból kezdetét vette, amiből a királyi biztosi jegyzőkönyv írja, hogy: „amennyiben egy részről a Város Erdőségeinek az 1771. és 1773. esztendőben történt felméréseiből készült Föld Abroszokból azoknak valóságos állapotját megtudni és így termő erejüket bizonyossággal meghatározni nem lehet, más részről pedig az Erdő használatának, bár ha legszabadabb is, az Erdő termő erejével illő arányba kell állani, mert különben az Erdő elpusztul.”³⁴

A kamara ekkor kérdést intéz a királyi biztos útján a városhoz, hogy az erdőmesternek is elrendelt ily irányú munka miképp áll, és ha nem történt volna benne semmi, úgy először is a legközelebb vágás alá kerülő erdő felméréstését igyekezzenek bevégez-

tetni. Hogy pedig a munka menetét jobban szorgalmazza, nemcsak az elkészített mérési jegyzéket és az ez alapján készült térképek felterjesztését kéri, de a munka menetéről az erdőmestert kéthavonkénti jelentés tételére utasítja. Szabad választást hagytak azonban a városnak a tekintetben, hogy erdőmesterét felmentve a terhes és lefoglaló munka alól, azt fogadott mérnökökkel is végeztethessék.³⁵

A kamara szerint ekkor legelőször is az újból vágás alá kerülő nagycseri erdő felmérése és térképezése volt a legsürgősebb, amit az erdőmester éppúgy elvállalt, mint a bányi, paci és fancsikai erdők munkálatait is azzal a fogadással, hogy egy esztendő leforgása alatt be is fejezi. A munka gyors befejezése végett a Haláp, Savóskút és Monostor térképezését idegen munkaerőkre kívánták bízni. Ugyanennek a hónapnak végén meg is kötik az egyezséget Szathmáry József, Somogyi Károly, Frank Antal és Végh Mihály földmérőkkel, mihez alapul az erdőmesterrel 1833. január 10-én kötött e nembeli szerződés szolgált. Az erdők felmérésének főbb elveként találjuk e szerződésekben azt, hogy „tartoznak a kaszálókat, melyek a polgárok birtokában voltak, az erdőbírók vagy más tanácsi kiküldött útmutatásai alapján fölmérni és erről egy külön Földi könyvet (Liber Fundualis) készíteni. Az erdő térképén azok sűrűbb, ritkább állapotát, az ott talált fanemeket (nyár, tölgy stb.) tartoznak a térképeken feltüntetni, melyeket legkésőbb 1837 tavaszának végéig hitelesítés végett a magisztrátusnak be kell nyújtani.”³⁶

A város sem előfogatot, sem napszámot nem adott. Az egész járandóság felét munka közben, a fennmaradó részt a hitelesítés után kaphatják kézhez. Később azután a kaszálók egyenkénti felmérésétől és határainak kijelölésétől a város elállott, hogy a munka ezáltal is hamarabb bevégezhető legyen és kevesebbe is kerüljön, mert 1 köblös felmérését így 10 kr-ért vállalták el.

Mikor az elzalogosító ősök ivadécai hírt vették a város erdőmérésének, sorban tiltakoztak ezen munkálat végrehajtása ellen. Felébredt ismét az a szellem, mely II. József munkáját is megakadályozta. Legelőször Begányi Antal szabolcsi szolgabíró és Jármay László esküdtt tiltják el zálogbirtokosként a kis és nagy guti, paci és fancsikai erdők felmérését.³⁷ Ehhez csatlakozott id. Pécsy Lászlóné Gut Katalin is, szintén zálogba bocsátó ősök ivadéka.³⁸ Somlyódi István már mint az összes érdekelt megbízottja és felhatalmazottja juttatja el a városhoz tiltakozó iratát a felmérések ellen.³⁹

Egyébiránt a szerződött földmérők munkájával is, melyet 1837 tavaszára be kellett volna fejezni, baj volt. Itt is nagy késedelmek keletkeztek, hiszen 1837 februárjáig Somogyi Károly földmérő és Szabó János erdőmester bele sem kezdtek munkájukba, úgyhogy ezen körülmények kiderítésére a magisztrátus bizottságot is küld ki.⁴⁰ A késedelem egész nyáron keresztül húzódott, bár tavasszal már a kész munkát kellett volna felmutatni, de azzal még őszre sem végeztek. Hozzájárult a bonyodalmakhoz, hogy az egyik földmérő, Végh Mihály, annak ellenére, hogy elkészítette a térképet, de a mérések jegyzőkönyvét még nem mutatta be, a neki járó összeg nagyobb részét már felvette. A város nagyon félt, hogy itt is károsodás fogja érni.⁴¹ Ekkor azután sietve eleget tett kötelezettségének, úgy, hogy 1838 tavaszán a külső guti és ohati erdők felmérését is felvállalta 1600 öles holdanként 10 kr-ért.⁴²

A kamara egyéb erdészeti dolgokon kívül azok felmérésre is szorgalmasan felügyelt. 1838. január 10-i 2257. számú rendeletében ennek pontos kimutatását és a körülményekről alapos jelentést kért, amit a közben eltávozott Szabó János volt erdőmester által készített és a kamara által kiigazítás végett leküldött térképekkel együtt szintén felterjesztettek.⁴³

A Szabó János eltávozásával megürült erdőmesteri tisztséget a város eddigi földmőreje, Liszkey Sámuel foglalta el, amiből nyilván kitűnik, hogy kötelességei között milyen mértékűnek és jelentőségűnek kellett lennie az ilyen munkáknak, hogyha az elegendő számmal rendelkező szakképzett egyének között is éppen őreá esett a választás, kinek nem erdészeti, hanem általános mérnöki diplomája volt. Az erdők mérésének lassúságáról panaszkodnak a tanácsban 1839 elején is, mikor bejelentik: annak ellenére, hogy már 1839-ben végezni kellett volna azokkal, még csak a kisebbek, mint a monostori, savóskúti és ohati erdők térképei vannak készen. Ekkor megbízzák Poroszlay Friedrich erdőinspektort, hogy számoltassa be az erdőmérőket, mennyit haladtak munkájukban, és elmaradt kötelességeiknek miért nem tettek eleget.⁴⁴

1839 elején egyébként a nagy kiterjedésű guti erdő újból való felmérésére és térképezésére kerülve a sor, a tanácsnak a kamarához már régebben felterjesztett térképét május 8-án 14 603. sz. rendelettel visszaküldik, hogy a határok kijelölése után ismét felkérjék, amit teljesítettek is.⁴⁵

A sok sürgetésre az erdőmérőknek végül is az 1839. esztendő végével olyan terminust adtak, amire felvállalt munkájuknak eleget tehetnek. Ez azonban ismét nem következett be, és így a befejezéséről szóló jelentést nem küldhették el a kamarának sem. A kamara ezt többször sürgette. A tanács azonban nem akarva az örökös késedelmet jelenteni, a végső befejezést várta. Végül is megunták Budán ezt a politikát, s 1840 tavaszán ismét szigorúan leírtak a városhoz, hogy elmaradt jelentéseiket azonnal terjesszék fel. Egyben azt is meghagyták, hogy ha a munkálatok még nem fejeztettek volna be, erre az erdőmérőket azáltal is sürgessék, hogy őket minden munkától, míg ennek eleget nem tesznek, tiltsák el.⁴⁶

Hogy a kamarának miért volt sürgős a debreceni erdők térképezése, azt igen jól mutatja az 1842. március 30-ról kelt 9440. számú rendelet is, melyben a tanácsnak 1841. november havában az erdők kezeléseit illető felvilágosításra azt válaszolja, hogy az így kimutatott erdők tulajdonképpen csak cserebulyás területek, legelők, és a város semmiképpen sem mentesítheti magát az alól, hogy tovább folytassa a mostani vágásrendet, mert így pár év alatt erdeinek végső pusztulása következik be. Hogy pedig ez a nézet nem állta meg a helyét, és e tekintetben a város álláspontja volt a helyes, azt a későbbi évtizedek döntötték el, mikor még ma is szép erdőket találunk a halálra ítélt és csak bokrosnak festett helyzettől eltérőleg.

A kamara tehát újólag a magisztráfust hibáztatja, mint amely céltalan erdőpolitikájával a közösség vagyonát végveszéllyel fenyegette, aminek azonnali cáfolatául igen helyes fogással terjesztették fel az eddigi erdőmérések vázlatos eredményeit és jegyzékét.⁴⁷

A monostori erdő már kész felmérésének jegyzéke és térképe valamilyen módon úgy eltűnt, hogy nyomára semmiképpen nem tudtak jönni. Ekkor 1842-ben Frank

Antal mérnökkel, aki eddig is tevékeny részt vett a városi erdők mérésében, kellett megegyezni és holdanként 10 kr költséggel kellett újra felméretni és térképeztetni.⁴⁸

Az erdők gyakori felmérését indokolta még, sőt ennek legfőbb sürgetője is volt az a tény, hogy kezdetleges módszereket alkalmaztak, s a munkát nem mindig gyakorlott emberek vezették. Mindenesetre dicsérendő tény és gazdasági eredmény, hogy a rendszeres erdőgazdálkodás egyik alapvető elveként fogadták el az erdők mérését. Amint az erdőgazdálkodás rendszerességének első jelei mutatkoztak Debrecenben, úgy váltak szükségessé a mérések és térképezések is. Ez pedig korántsem volt olyan könnyű feladat, mint manapság. Személyi körülmények és megfelelő eszközök hiánya is nagy mértékben megnehezítették a teljes és pontos felmérést. A munka különösen a XIX. század elején kissé hosszadalmasan történt.

Ha a mai fejlett geodéziai ismeretekkel és technikai eszközökkel felfegyverezve találunk is hibát ezekben a munkákban, ne nézzük ily kritikus szemmel, hanem gondoljunk mindig arra, hogy milyen nehéz körülmények között születtek meg ezek, hiszen mindig az úttörőnek legsúlyosabb a feladata, és ne feledkezzünk meg arról, hogy az ítéletnél mindig más hasonló viszonyokat vegyünk mértékül.

Debrecen ily szempontból tekintve derekasan megállta a helyét. Erdei felmérésére és térképezésére ugyanis gyakorlati szempontok sarkallták, mikor nem is annyira a legkisebb százaléku hiba kiküszöbölése volt a cél, hanem főleg a határok körvonalazása, az évi vágások kijelölése és a különböző erdőtestek és művelési nemek elkülönítése. Hogy egyes erdőrészeket aránylag oly gyakran vettek mérés alá és térképeztek ismét, azt a fentiek indokolják. Ezek a munkálatok nemcsak a pusztá területek mérésére, hanem egyúttal a fatömegek becslésére, taxációjára is kiterjedtek, s alapját képezték az erdők vágásokra való felosztásának is. Ne gondolja azonban valaki, hogy ilyen sok nehézség vázolása mellett gyér számban maradtak volna fenn a város erdeinek térképei. A debreceni levéltár térképgyűjteményének gazdag anyaga különösen e tekintetben mondható páratlannak. Szinte alig van évtized, mikorról egy-egy erdő birtok térképe újra meg újra el ne készült volna.⁴⁹

JEGYZETEK

¹ Igen érdekesen írja le Hornyik János, Kecskemét város történetének néhai nagy tudósa, hogy a XVII. században, de még a XVIII. század folyamán is miként mérték szét a földet a bérbe vett pusztákon az egyes polgárok számára. Egy közönséges szekeret vettek ugyanis, melynek mindkét első kereke megegyező helyére jelül szalmacsutakat kötöttek (vagy kötelet tekertek a köré), ezt beállították a felmélendő föld kijelölt kezdővonalába. Most megindultak és mindegyik oldalról egy-egy ember számolta a kerékfordásokat. Végighaladva a kijelölt útvonalon, összehasonlították az eredményt és így egymást jól ellenőrizhették. Itt nem ölebbe, de kerékforgás számokba mérték a területeket. A Kecskemét városi levéltár egész sor ilyen régi földmérés emlékeit őrzi, ahol a számolásokat és jeleket kerékfordulatszámok szerint eszközölték. (HORNYIK JÁNOS posthumus munkája: Kecskemét a város gazdasági fejlődésének története. 70–71. o. Kiadta a kecskeméti Városi Múzeum 1927.)

² KRAUSZ GÉZA városi erdőmérnök: Selmecz–Bélabánya szabad királyi város erdőgazdasága. Erdészeti Lapok, 1900. 617–637. o.

- ³ TAGÁNYI: i. m. II. k. 340–341. o.
- ⁴ Jegyzőkönyv, 1772. március 9. 72. o.
- ⁵ Jegyzőkönyv, 1787. május 11. 544. pont.
- ⁶ MARCZALI HENRIK: Az 1790/91. országgyűlés 1907 I. k. 46. o.
- ⁷ Uo. I. k. 48. o.
- ⁸ Uo. I. k. 20. o.
- ⁹ Külb. tart. irom. No. 2590. A város erdőségeinek József császár alatt történt felmérése. (Másolat) (Külzet) – A Nemes Város Erdeinek Felső József Császár Uralkodása alatt végbement felmérése Nagy Váradi Districtus Bihar Vármegye Nemes Szabad Királyi Debrecen Városa Erdőbéli Haszon vételének bé vallása. Áll. 10. Erdőkből. No. 190. (Erdőgazdasági iratok. Jelzés nélkül. 36.)
- ¹⁰ Jegyzőkönyv, 1815. november 6. 347–352. o.
- ¹¹ Erdőmérők utasítása 40/45. 1815. február 23. Erdőgazdasági iratok. Jelzés nélkül.
- ¹² Jegyzőkönyv. 1817. augusztus 2. 246–247. o.
- ¹³ Jegyzőkönyv, 1817. szeptember 23. 305. o.: Kamarai levele 1817. szeptember 4. No. 25 515.
- ¹⁴ Kamarai rendelet 1818. január 28. No. 3026. No. 7. pro Instrumentis Geometricis ad necessitates Sylvandas comparatis jam exolutis gremiali salis offoderendi pcipiuntur.
- ¹⁵ Kamarai rendelet 1818. február 25. No. 6010., No. 12. De Salariorum Geometriae Civitatis quali modalitate meliorando Informatio praestari, et novum generale Planum Citis si, tum Topographicum exhibem efformari pcipiuntur.
- ¹⁶ Kamarai rendelet, 1818. április 22. No. 12., 203., No. 14.
- ¹⁷ Jegyzőkönyv, 1818. május 15. 182–187. o.
- ¹⁸ Jegyzőkönyv, 1818. május 25.
- ¹⁹ Jegyzőkönyv, 1819. május 12. 139–145. o. Külb. tart. irom. No. 2., 122. 1819. május 12. Szerződés Kozma Ferenc földmérővel.
- ²⁰ Jegyzőkönyv, 1819. augusztus 12. 272. o.
- ²¹ Királyi biztos úr erdők manipulációja iránt költ levelére észrevételek. (Erdőgazdasági iratok, 1826. február 22. Jelzés nélkül. A.)
- ²² Jegyzőkönyv, 1828. július 14. 284. pont.
- ²³ Kamarai rendelet, 1828. október 8. No. 32., 521. No. 39.
- ²⁴ Kamarai rendelet, 1828. november 26. No. 34., 136. No. 44.
- ²⁵ Jegyzőkönyv, 1831. február 24. 65. o.
- ²⁶ Jegyzőkönyv, 1832. február 22. 152. o.
- ²⁷ Jegyzőkönyv, 1832. október 15. 878. pont.
- ²⁸ Jegyzőkönyv, 1832. október 9. 816. pont.
- ²⁹ Kamarai rendelet, 1833. február 27. No. 1., 263. No. 13.
- ³⁰ Jegyzőkönyv, 1834. szeptember 20. 861. pont.
- ³¹ Jegyzőkönyv, 1835. október 7. 306. o.
- ³² A kettőt párhuzamba állítva, lásd a nagy kimutatásban.
- ³³ Jegyzőkönyv, 1836. augusztus 12. 271–278. o.
- ³⁴ Királyi biztosi jegyzőkönyv, 1836. augusztus 3. 79. pont. 231. o.
- ³⁵ Uo.
- ³⁶ Rel. No. 530. 1836. Jelentés a N. Város némely Erdeinek felméréséért a földmérőkkel próbált Egyességről.
- ³⁷ Guti iratok, No. 619. 1836. augusztus 30.
- ³⁸ Guti iratok, No. 620. 1836. augusztus 30.
- ³⁹ Guti iratok, No. 621. 1836. szeptember 17.
- ⁴⁰ Jegyzőkönyv, 1837. február 15. 39. o.
- ⁴¹ Jegyzőkönyv, 1837. szeptember 16. 368–369. o.
- ⁴² Jegyzőkönyv, 1838. május 26. 151. o.
- ⁴³ Conc. 1838. március 31. 2. o. No. 117. Erdészeti tárgyak.
- ⁴⁴ Jegyzőkönyv, 1839. január 24. 84. o.

⁴⁵ Jegyzőkönyv, 1839. május 29. 235. o.

⁴⁶ Jegyzőkönyv, 1840. március 27. 106. o.

⁴⁷ Jegyzőkönyv, 1842. április 28. 197–198. o.

⁴⁸ Jegyzőkönyv, 1842. június 27. 311–312. o. Elveszése körülményeiről lásd: Jegyzőkönyv, 1842. június 22. 299., 300. o.

⁴⁹ Az erdők mérésének és térképezésének munkálataival kapcsolatos források; Külb. tart. irom. No. 1., 860. 1949. 2254. és 2421. 1826-ból az erdőbirtokok felmérése és a rájuk eső Országgyűlési költségekről; Sámsoni iratok 1831. április 23. No. 369. Liskay Sámuel mérnök holdakban való kiszámítása a sámsoni erdőkről és szőlőkről. Rel. 1832. No. 293. Erdők felméréséről és delineációjáról. No. 644. Erdők rajza meghitelesítéséről. – Rel. 1833. No. 340. Nagycserei erdő felméréséről. – Rel. 1835. No. 553. Erdők delineációja Szabó János Erdőmester úrtól által adatik. Conc. 1836. No. 270. Erdők dolgába és felmérése eránt. – Rel. 1836. No. 635. Erdők Mappájáról, Conc. 1836. No. 302, 303. Erdők mappái megküldetéséről és egyéb Erdei Dolgok eránt tudósítás tétetik. Rel. 1836. No. 530–531. – Erdők felméréséről a földmérőkkel tett alku. Gutí irományok 1836. november 28. No. 1622. – Simonfy Dániel tanácsnok és Vecsey József népszószóló jelentése a magisztrátushoz, hogy a gutí pusztá az országgyűlési költségeknek kivetése tekintetében hány holdba és milyen osztályba íratott össze? Conc. 1837. No. 54. Erdőmester kéretik, hogy Apafája, Gut és Nagyerdő Mappáit adja be. Rel. 1837. No. 9. Erdőmérők utasításáról. Rel. 1837. No. 107. Erdőmérésre a földmérők felszólíttatnak. Rel. 1837. No. 624. Gutí erdő Mappája megigazításáról. Conc. 1838. No. 295. Erdők felméréséről. Rel. 1838. No. 465. Erdők (Monostor és Savóskút) térképe beadásáról. Rel. 1839. No. 88. Földmérők számoltatása erdők méréséről. Rel. 1839. No. 487. Erdők térképei meghitelesítéséről. Rel. 1839. No. 346. 388. Erdők felméréséről és földmérők számoltatásáról. Conc. 1839. No. 114. Erdők felméréséről jelentés tétetődik. Rel. 1840. No. 418. Fancsika és Haláp térképe meghitelesítéséről. Rel. 1840. No. 467. Földmérők előmenetele az erdőmérésben. Rel. 1841. No. 604. Gutí erdő térképe meghitelesítéséről. Conc. 1842. No. 302. Erdők megbetsültetése és detaxációja megrendelése eránt, a kamarai Tiszt uraknak. Rel. 1843. No. 121. Erdők detaxálására. Rel. 1844. No. 82. Gutí, bányi, paci erdők felmérése tárgyában kamarai rendelet 1844. szeptember 4. No. 31., 857. No. 46. A város gutí felmért erdejének mappája küldetik le. Debrecen Város Levéltárának közel 300 db-ot számláló a XVIII. és XIX. század első felére vonatkozó térképgyűjteménye kb. 1/5 részében, mintegy 67 db a város erdeire vonatkozik. Az összes erdőségek vízmértékkel való libellálása, felmérése, készítette Kádár Ferenc. 1848. térképgyűjtemény, No. 2–4. – Az összes erdőségek térképe (hatalmas nagy alakban, a XVIII. század második feléből. No. 14.).

A Nagyerdőre vonatkozó térképek:

1. A Nagyerdőn beültetett térségek rajza, Kovács Györgytől, 1817-ből. No. 121. – 2. A Nagyerdő–Hadházi út rajza. Kovács Györgytől, a XVIII. század végéről vagy a XIX. század elejéről, No. 116. – 3. Szabó János erdőmestertől 1821-ből a Nagyerdő térképe No. 23. – 4. Nagyerdő térképe Szabó Jánostól (újabb) az 1820-as évekből. No. 161. – 5. A Nagyerdőn 1836-ban megégett rész térképe Szabó Jánostól, No. 246. – 6. A Nagyerdő egy része és az előtte levő térség térképe az 1830-as évek legelejéről Szabó Jánostól. No. 248. – 7. A Nagyerdő térképe az 1841/42. évi vágásról. Készítette Liskay Sámuel erdőmester. No. 249., 250.

Az Apafa erdő térképei:

1. Az Apafa térképe Szabó Jánostól, No. 81., az 1820-as évekből. – 2. Az Apafán beültetett tisztások térképe, 1817-ből. Készítette Kovács György. No. 126.

A Nagycsere erdő térképei:

1. A Nagycsere térképe, készítette Kovács György, 1810 és 20 közötti időben. No. 75. – 2. A Debrecen–sámsoni határvonal térképe a Nagycsere mellett. Készítette Kovács György 1810 és 20

körül. No. 122. – 3. A nagycserei erdőrészt Sámson felől. Készítette Kovács György, 1805. No. 125. – 4. A Nagycserén makkkal bevetett és tölgycsemetékkel beültetett térség. Készítette Kovács György, 1817. No. 130. – 5. A Nagycsere térképe. Készítette Szabó János 1820 és 30 körül. No. 192. 192/a. – 6. Nagycsere, Pac és Fancsika térképei, készítette Kovács György 1824-ben No. 247. – 7. A nagycserei 1841/42. esztendei vágás térképe, készítette Liszkay Sámuel 1841-ben, No. 251., 252.

A halápi erdő térképei:

1. A Haláp térképe Kovács Györgytől 1771-ből, No. 33. és 1773-ból No. 34. – 2. A halápi erdő brouillon, 8 tábla. A XIX. század közepéről, No. 36. – 3. Halápi erdő a XIX. század második felében. No. 55. 2. tábla.

A bánki erdő térképei:

1. A bánki erdő térképe a XVIII. század második feléből, No. 63. Kovács Györgytől. – 2. A bánki erdő térképe Kovács Györgytől, 1771-ből, No. 76. – 3. Bánk és Pac brouillonja, 8 db vázon, a XIX. század első feléből, No. 19. – 4. A Bánk térképe telekkönyvvel, készítette Somogyi Károly, 1840-ben, No. 159., 159/a. Hitelesítve.

A paci erdő térképei:

1. A paci erdő térképe Kovács Györgytől 1771-ből, No. 97. – 2. A paci erdő térképe Somogyi Károlytól, 1840. No. 160. Hitelesítve. – 3. A paci erdő térképe Somogyi Károlytól, 1842. No. 177. Hitelesítve. – 4. A paci erdő térképe. 2. tábla, a XIX. század második feléből, No. 54.

A fancsikai erdő térképei:

1. A Fancsika térképe Kovács Györgytől, 1771–73-ból, No. 66. – 2. A Fancsika térképe Kovács Györgytől, 1773-ból, No. 87. – 3. Fancsika térképe. Brouillon. A XIX. század első feléből, No. 172. – 4. Fancsika térképe földkönyvvel. Készítette Frank Antal, 1839-ben No. 164. – 5. A fancsikai vágástér rajza Liszkay Sámuel erdőmestertől, 1847-ből. No. 234.

A savóskúti erdő térképei:

1. A savóskúti erdő térképe. Készítette Végh Mihály, az 1830-as években. No. 200. – 2. Savóskúton makkkal vetett s facsemetékkel beültetett részek térképe Kovács Györgytől a XIX. század legelejéről. No. 145.

A guti erdő térképei:

1. A guti erdő térképe. Készítette Kovács György, 1771-ben. No. 58. – 2. A külső guti erdő térképe, a XVIII. század végéről vagy a XIX. század legelejéről. No. 142. – 3. A guti erdő térképe Kovács Györgytől, a XVIII. század végéről. No. 143. – 4. A Gut határjárás térképe Szabó János erdőmestertől 1836-ból. No. 182. Hitelesítve. – 5. A Belső Guton 1830/31-től 1836/37-ig terjedő vágások térképei. Készítette Szabó János erdőmester. No. 235.

A monostori erdő térképei:

1. A pallagi és monostori határokról való térkép Szombati Andrástól, 1746-ból. No. 157. – 2. A monostori erdő térképe Kádár Ferencről, a XIX. század első feléből. – 3. A monostori erdő térképe Végh Mihálytól, 1838-ból. No. 60. – 4. A monostori erdő térképe Frank Antaltól, 1842-ből. No. 39. Hitelesítve.

Az ohati erdő térképei:

1. Ohat térképe a XVIII. század végéről vagy a XIX. század elejéről. No. 25. – 2. Zám, Ohat, Máta térképe a XVIII. század második feléből. No. 79. – 3. Ohat térképe Kovács Györgytől, a XVIII.

század második feléből. No. 195. – 4. Ohat térképe a XIX. század elejéről. No. 102. – 5. Az ohati erdő Végh Mihálytól, 1838-ból. No. 73. és No. 183. – 6. Ohat térképe, 8 db. Eredeti szelvények a XIX. század közepéről. No. 202. – 7. Ohat térképe Kovács Györgytől, 1823-ból. No. 91 – 8. Az ohati épületek és telkek rajza. Készítette Kádár Ferenc 1842-ben. No. 59.

Kaszálók:

1. A kaszálóknak erdőségek szerinti kiszámítása a XIX. század első feléből. No. 274. – 2. Az erdőségekben levő kaszálók birtokokként. Készítette Végh Mihály 1841-ben. No. 26. Hitelesítve.

Erdővágások:

1. Erdővágás térképe 1818/19-ből. Készítette Kovács György. No. 132.

Összefoglaló térképek:

1. Debrecen város összes birtokainak térképe. Készítette Liszkay Sámuel 1826-ban. No. 158. – 2. Debrecen város határának s ide tartozó összes birtokainak térképei, 2 db. Rajzolta Kádár Ferenc a XIX. század első felében. No. 212. – 3. Debrecen város határának leírása vázlatosan (másolat), a XIX. század közepéről. No. 220.

VIII. ERDŐMŰVELÉS

1. HATÁRJÁRÁSOK ÉS ÚJÍTÁSOK

Az erdők kezelésének állandó és fontos teendője volt a határok rendbentartása, jelekkel való pontos kitűzése és az elmosódottaknak a szomszéd birtokosok közreműködésével való megállapítása. A határok állandó felügyelete különösen fontos volt éppen az erdőkkel kapcsolatban, mivel a csonkítások és elbirtoklások a legnagyobb vigyázat ellenére is a legtöbbször itt történtek.

Debrecen nehezen szerzett erdőségeinek határa felett féltékenyen őrködött, s alig van esztendő, mikor ezek pontos megállapítása és az emlékezetben való rögzítése végett bejárásuk felől ne intézkednének. A XVIII. század első felében, mikor egy részről még az erdős puszták szomszédsága nem volt népes, másrészt ez a művelési ág nem emelkedett jelentőségre, a határjárásokról, újításokról kevesebbet olvashatunk. Ahogy közeledünk azonban az évekkel felfelé, ezek mind gyakoribbá váltak. Az 1722-ből való jegyzőkönyvben olvashatjuk már: „Az Erdőkön és ligeteken lévő Határok renovaltassanak, Csatári János, Kiss Gáspár stb. uraimék deputáltatnak Inspektor Uramékkal edgyütt az végben vitetésére.”¹

1740-ben az adonyi erdő, tehát Gut egy része határainak feljárására és eligazítására küldenek ki bizottságot.² Később azután gyakoribb volt az egy-egy elszántásból eredő határrontás, mely minden esetben egyúttal újítást is vont maga után. Így 1773-ban, mikor egypár idegenből ide beköltözött gazda kezdett nagy területeket szántogatni az erdős puszták üres térségeiből, s azt be is vetették őszi vel, tavaszival, az ennek ügyében delegált bizottságnak feladatává tették azt is, hogy a bánki, paci és fancsikai határokat járják fel, s ahol annak szükségét látják, a jeleket is újítsák meg.³

Az erdők határai legnagyobbbrészt emlékezetben lévén rögzítve, egyéb gondoskodás híján, az egyes generációk kihaltával feledésbe mentek volna. Ezért időközönként generális határjárásokat tartottak, hogy így több ember személyesen győződve meg arról, később továbbadhassa ezt a fiatalabbaknak. Ilyen generális határújítás vált szükségessé 1776-ban is, mikor a tapasztalt öregebbek közül Komáromy György szenátor vállalkozott arra, hogy a „N. Tanács tagjai közül kettőnek, vagy háromnak diversis vicibus, mikor az idő és egészség engedi, a Város Határait meg mutogattja, hogy annak utánna, mikor idő leszen hozzá, a határok megújíthatassanak”.⁴

Ez a határjárás és újítás tényleg meg is történt, miről a Nagycsere, Haláp és Gut erdőkre vonatkozólag Komáromy György 1777 nyarán kimerítő jelentést adott be a magisztrátusnak.⁵ Napokkal később a bánki, paci, monostori stb. erdőségek határait járták hasonlóan fel és újították meg.⁶

Hogy a városnak ezekre a bejárásokra és újításokra szüksége volt, bizonyítja az a tanúvallatás is, melyet részére 1776-ban Miklóssfy Imre, a királyi tábla jegyzője folytatott az ohati erdőnek az út mentén fekvő Nagy Széken levő hamis határhányásai ügyében, ami az egyekiekkel és csegeiekkel szemben vált fontossá.⁷

A határok megjelölése eleinte dombokkal, később a kitűzött vonalak mentén húzott árkokkal történt. A dombok rendszeren mesterségesek lévén, a homokos vidéken természetesen bizonyos idő alatt elenyésztek, mikor is újakról kellett gondoskodni. Az új határdombok hányatását mindig az érdekelt szomszédok közbenjöttével eszközölték. Mikor 1800-ban a guti erdőségek határdombjainak megújítása vált esedékessé, a kiszállítás határnapjáról az összes szomszédos községek földesurait jó előre értesítették, hogy ezek ott vagy személyesen jelenjenek meg, vagy megfelelő képviseltetésükről gondoskodjanak.⁸ Az újonnan felhányt határjelekről azután pontos jegyzőkönyvet vettek fel, sőt térképezték is azokat.⁹

Hogy milyen fontossága volt ennek az alaposságnak, mutatja az a tény is, hogy a környező községek lakosai nemcsak az erdők fáinak pusztításában tevékenykedtek, hanem előszeretettel rontották el a határokat is és hamisakat állítva helyettük, a városnak elég súlyos károkat okoztak ezáltal. Éppen ezért az igazság és a jog védelmére mindig készen kellett állani. Így 1801-ben a sámsóniak igyekeztek a savóskúti erdő határdombjait meghamisítani (mikor is közülük 6 régit teljesen elhánytak, 13 újat pedig másfelé emeltek).¹⁰ A vizsgálat rögtön megindult, azonban a község nem sietett kiadni a tetteseket, és folyton a kutatás eredménytelenségét válaszolták a sürgetésekre.¹¹

A határújítások kezdeményezője azonban nemcsak Debrecen városa volt, hanem erre a szomszéd birtokosok is gondoltak. Ezek is meghívták viszont a várost, ha közösen érdekelt határrendezésről volt szó. Pl. 1813-ban Papanek, a gróf Zichy család ügyvédje hívja meg a várost a hosszúpályi és az odanyúló erdők határdombjainak megújítására.¹²

Még a legnagyobb elővigyázat mellett is megtörtént azonban az, hogy a határokat néha a város nem szabta ki helyesen, és 1–2 szál fát ebből kifolyóan a szomszéd erdejéből levágtak. Ilyen esetet panaszol fel a guti erdővel szomszédos bagosi részen gazdálkodó Reviczky Mihály 1816-ban.¹³ Ilyen ügyek pontos elintézésére a magisztrátus a maga részéről is nagy súlyt helyezett, s a jogtalanul kivágatott pár szál fa csekély értéke ellenére rögtön bizottságot küldött ki a sérelmezett helyre, mely a határ alapos megvizsgálása nyomán kölcsönös bevágásokat állapított meg. Ezeket beszámítva, a végső eredményként mutatkozó hiányt elenyésztették.

Megtörtént azután az is, hogy egyes határokat a magisztrátus tudta és jelenléte nélkül igyekeztek a szomszédos földesurak rendezni, azonban hírt vevén erről az itteniek, éber örökódással azonnal megvizsgálták a kérdéses helyet, levéltári feljegyzések meg térképek alapján nyomozva, ha hibát észleltek, azt azonnal rendeztették.¹⁴

Nemcsak dombok és árkok képezték a városi birtokok, kiváltképpen pedig az erdők határait, hanem régi magyar szokás szerint egyes jellegzetes, nagy fákat is felhasználtak e célra, melyeket azután megkülönböztetésül és könnyebb felismerés végett jelekkel láttak el. Ilyen fákkal jelölt határa húzódott Debrecennek az ohati részen fekvő Pércs

nevű füzese mellett, amely azonban nem nagyon vált be. 1827-ben jelentették az ohati puszta felügyelői, hogy ezen határfákból többeket kivágtak, másokra pedig új határjeleket tettek, amikor is a további hasonló visszaélések megakadályozása végett lefartagtatták a még fennálló jelzéseket is.¹⁵

Olyan esetben azután, mikor véletlenül valamelyik határ felismerhetetlenné vált, s még az emlékezetből is kiment, annak pontos vonala, újak húzása, elég sok nehézséget támasztott. Erre sok esetben az érdekelt megye alispánjának megjelenése is szükséges volt, különösen ha semmiféle eredeti határjelet ott megállapítani már nem lehetett.¹⁶

2. AZ ERDŐK FELOSZTÁSA JÁRÁSOKRA

Az erdők kezelése eleinte egységesen, osztatlanul történt. Ha két erdőinspektort választottak is évente, ez nem az erdőségek hanem inkább a teendők megosztását jelentette. A XVIII. század közepétől kezdve azután négy erdőinspektor választása vált szokásossá, kik felett a néptribun, mint a város legfelsőbb gazdasági tisztviselője gyakorolta a főfelügyeletet. A négy inspektor között azután az erdőket már felosztották, s ki-ki csak a szolgálati kötelezettségei közé utalt részek felett őrködött. Ez a rendszer azonban mélyebb nyomokat nem hagyott hátra, s nem is állandósult meg, mert a felosztást gyakran változtatták. Az erdőmesteri hivatal felállítása s ezzel kapcsolatban az indágátorok mint alatta szolgálatot teljesítő állandó tisztviselők, választása után lehetett csak gondolni olyan felosztásra, mely állandó jelleggel bírja. Az erdők felosztása tehát a XIX. század elejére következett be, mikor is a szántóföldek hasonló felosztásához igazodva az erdőket is Alsó és Felső járásra különítették el. Szolgálati jelentősége az volt a rendszernek, hogy az erdőmesteri segédek, indágátorok, kiknek száma kettő volt, egy-egy ilyen járásba osztva látták el feladatukat. Ezt a beosztást, mely szinte önmagától alakult ki, később a kamara egyik rendelete szentesítette is. Ekkor a kamara a természetes fekvésnek megfelelően a Felső járásba a guti és savóskúti erdőket sorolta, míg az Alsó járásba a Nagycsere, Bánk, Haláp, Fancsika és paci erdők kerültek.¹⁷ A többi erdők az erdőmester közvetlen felügyelete alatt maradtak.

3. ERDŐSÍTÉS, MAKKVETÉS, CSEMETEKERTEK

Az erdészeti tevékenység két ponton kulminál, mégpedig a fák ültetése, illetve az erdősítés és azok felnevelése, azután a vágatás, kitermelés. Az általános normához igazodik Debrecen város erdőgazdaságának története is, mikor ezen két kiemelkedő mozzanat körül csoportosítva tárgyaljuk egyes részeit.

A természetes fejlődés sorrendjét betartva, előbb az erdősítéssel foglalkozunk, s csak ennek alapos megismerése után térünk rá a felnevelt erdők kitermelésére. A nehezebb és fáradságosabb feladat ugyanis az erdő létesítése és annak a felnövésig tartó hosszú idő alatti védelme, míg a feladat befejezése, a kitermelés, már jóval rövidebb és

egyszerűbb. Az erdészet történetében ezen előbbi kiemelkedik az utóbbi fölött jelentőségében is, mert pusztá földet a legszebb erdőből is lehet csinálni egykettőre, azonban felújítani, onnan ismét megfelelő fatömeget kitermelni bizony nem egy, de több generáció fáradságos munkájával válik lehetségessé.

Az erdősítéssel kapcsolatban a XIX. század első évtizedeiben a francia Chevalier az egyik ottani gazdasági egyesület elé terjesztett erdőszettörténeti munkája végső összegzésében a következőkkel buzdít: „Ültessenek, neveljeteek fákat; vagy ha nem, úgy ne tüzeljeteek, fához ne nyúljateek. Az arra fordított tőke gazdagon kamatozik. Egy ma ültetett dióból 100 év múlva 150 ft-ot érő fa lesz, egy nyárfa tsemete 50 esztendő alatt 100 ft-ot érő fa lesz. A legrosszabb föld is a neki illő fát mindég megtermi.”¹⁸

Mivel a pusztá terület beerdősítése olyan nagy jelentőségű kérdés, mely a ma vajudó problémák első sorában áll, s mivel a külföldi, de még inkább a hazai ilyen irányú gyakorlati és irodalmi áramlatok is hatást gyakoroltak a debreceni erdők felújítására, azért lássuk e kérdést egy kissé szélesebb alapon.

A XVIII. század folyamán az erdősítés fontossága hazánkban is tudatossá vált. Nemcsak a kormányzat intézkedik ily értelemben, de több magánszemély is terveket dolgoz ki és ajánl egyes vidékeink fátlanságának megszüntetése, a népnek az ültetésre való rászoktatása érdekében. Így Tessedik Sámuel szarvasi evangélikus prédikátor és nagy agrárreformátor egyenesen azt javasolja, hogy a parasztleány csak akkor házasodhasson, ha iskoláin túl van, s már 6 vad és 3 gyümölcsfát ültetett, melyek már nála magasabbra nőttek.¹⁹

Sokan az erdészet korszerűvé és intenzívvé tételét azzal vélték megoldani, hogy külsőleg megadták azt a formát, melyet egy rendszerességre igényt tartó erdőgazdaság megkívánt. Üres és tartalmatlan volt azonban ez, mert az ültetést elhanyagolták, és mert tulajdonképpen csak a vágatást rendezték, de a felújítást nem szorgalmazták. Helyesen írja erről Szentpétery Imre királyi bányatiszt 1830-ban: „Némelyek azt vélik, hogy erdeiket már rendesen és jól művelik, ha azokat felmérétek, papiroson, minden más helybéli tekintet nélkül bizonyos számú, egyforma Szektiókra osztják, és esztendőnként eggyet levágnak, azoknak is bé növések a természetnek bízván.”²⁰ Gazdasági talpraállításunk küzdelmeinek idejében nem volt már rejtett az erdősítésnek nagy hordereje sem. Nagyváthy is, ki nemcsak mint a Georgikon egyik legelső tanára járt élen, de aktív gazdaként is szolgálva egyrészt a gyakorlati életet, másrészt szakkönyvei által az agrárművelődés ügyét, a magyar gazdatisztek kötelességeit összefoglaló munkájában mélyreható figyelemzetésül ajánlja az erdősítés felkarolását, s e tekintetben praktikus tanácsokkal is ellátja őket.²¹

Az erdősítés Magyarországon a XVII. század végén már szórványosan jelentkezett, de szélesebb méreteket csak a XVIII. század második felében a fiziokrata-merkantil politika különös vegyülete gyanánt jelentkezett gazdasági rendszer és a szükségletek hatására öltött. Már 1681-ből feljegyzí Czegey Vass György napról napra szorgalmasan vezetett Diariumában: „1681. március 30. Vad fákat ültettem.”²²

A XVIII. század folyamán már sűrűbben találkozzunk az erdők vetésével. Eleinte csak a tölgyesek nevelésére fordítottak gondot, később pedig belátva, hogy ezek lassú növekedése miatt rövidesen nem kapnak fejsze és fűrész alá érett erdőt, más fanemek

után is néztek. 1740-ben már olvassuk a szakolczai várkapitány részére kiadott utasításban, hogy az erdőkre, de különösen a makkvetésekre gondja legyen.²³

Magyarország fátlanságáról híres alföldjének erdősítésével különösen Mária Terézia törődött. Ő a nemrégiben felszabadult délvidéki megyék befásítását szorgalmazta, és pedig olyan eredményesen, hogy pl. csak az 1756-os esztendőben elültetett fák száma 300 000 db körül mozgott.²⁴

Az erdősítés ekkor fűzfával történt, melyről már bőven szoltunk. A délibb vidékek beerdősítésére a helytartótanács keretében külön bizottság is alakult. A későbbiek során egyéb fafajták elterjesztése is programba került, és az 1770-es években már szép számmal ültetnek juhar- és hársfákat. A délibb vidékek erdősítését az 1750-es években erőteljesebben megindítva, igen szép eredményeket értek el.²⁵

Érdekes, hogy már ekkor is igyekeztek a nagykunsági pusztaságot ligetekkel tarkítani. Hogy milyen nehéz körülmények között kellett az itteni munkát folytatni, annak egész sorát tartalmazza a nagykun kerületi kapitány 1771-es jelentése, mely az alá tartozó terület nemrég kiültetett mintegy 6 erdejének rossz állapotát a nagy és sebes áradással magyarázta.²⁶

Az alföldi erdősítések történetében nagy jelentőséggel bírt az akácfa meghonosítása. Ezzel sokféleképpen felhasználható olyan fát tudtunk nyerni, mely kisebb igényénél fogva éppen a legnagyobb nehézséget nyújtó száraz homokdombok erdősítésének kérdését oldotta meg.²⁷ Természetesen ekkor még gyors talajkihasználása nem nyomult előtérbe, így jelentőségére nem vetett árnyat. Elterjesztése körül sokat tett az, hogy Pest városa már 1762. február 28-án oly értelmű felterjesztést intézett a helytartótanácsához, hogy a fásítás terén vegyék tekintetbe az akácot is.²⁸ Az akácfa elterjesztésével különösen homokos vidékeink gazdagodtak, melyeknek száraz dombjain jól megélt, míg nedves tocsogóin nyírfa és fűz díszlett. Ezért írta 1791-ben Nagyváthy: „Azok a Fák, amelyek a Homokot szeretik, Nyírfa, tudniillik és az Akátfá.”²⁹ Az akácfa jelentőségére utal Fényes is statisztikai munkáiban, és a XIX. század első feléből, mint e téren a legszebb eredményekkel jeleskedőket, a gróf Hunyadi-féle Ürményi és Keszi uradalmakban létesített erdőket állítja példának.

A homok befásítását, melyekhez a debreceni erdők is tartoztak, jelentékenyen előmozdította az 1807. évi XX. törvénycikk. Ennek tudományos alapokra való fektetését célozta azután a pesti egyetem tanácsának 1808. február 9-én a helytartótanácsához intézett beadványa, mely általában a fák, de különösen a nemrég jelentőségre emelkedett amerikai származású fajták terjesztésére faiskolák felállítását célozta.³⁰

Az erdősítést, a faültetés és gondoskodás iránti érzék nevelését szolgálta még az erdélyi Gubernium 1819. augusztus 31-i rendelete, melyben minden román parasztnak 15-20 éves kora között 10 db fa ültetését rendelte el.³¹

Az erdősítési törekvések szép eredményét mutatta a mezőhegyesi „Ménés-intézet”, mely eredetileg sík és fátlan területein céltudatos munkával elérte azt, hogy a XIX. század 30-as éveiben már évi 1600 öl fa szükségletét önmaga tudta fedezni. Báró Orczy pedig Jankovácon kb. 18 000 holdat kitevő sovány buckáinak legrosszabb részein nevelt pompás erdőket. Támogatták a katonai határőrvidékek hadászati szempontból oly fontos erdősítését is. Pl. a német – bántági ezred – összes homokdombjait

fákkal ültették be. Az erdősítést továbbá azzal is serkentették, hogy amelyik katona beerdősített egy területet, azt örök tulajdonul is megkapta.³²

Eme általános ismertetés előrebocsátása után rátérhetünk a debreceni erdőségek felújításának tárgyalására, melyet az egész országban uralkodó áramlattól nem függetleníthetünk. Debrecen XVIII. századot megelőző erdészeti viszonyainak tárgyalásánál tapasztalhattuk, hogy vetéssel való felújításról még szó alig volt. A letarolt részek ismételt beerdősítése érdekében legmesszebb menő intézkedések azok voltak, mikor 1-1 friss vágást bizonyos ideig úgy a marhák elől, mint az emberek járása alól tilalmaztak.³³

Az erdősítés tehát ezen negatívumban merült ki. Ez a helyzet állott fenn a XVIII. század közepéig. Eddig tehát tulajdonképpen rendszeres erdőgazdálkodás a szó legteljesebb értelmében nem alakulhatott ki, mert ennek első és nagyobb fontosságú eleme teljesen hiányzott. A természetes felújulás módjai ekkor az előző évi makktermésre és a visszahagyott tuskók sarjhajtásaira szorítkoztak.

Legelső adatok a debreceni erdők vetéssel történt felújításáról 1740-ből szólnak, mikor is elrendeli a tanács: „A Nagyerdőn és Apafáján található puszták makkal vettessenek bé és körül árkontassanak.”³⁴ Ekkor vette kezdetét az az irányzat, mely az őszi és természetes felújulás helyébe fokozatosan a mesterséges beavatkozást léptette. Az így keletkezett erdők pedig már sokféle típusra példát szolgáltatnak. A tisztásokon még mindig a sarjerdő volt a túlnyomó. Tekintélyes helyet foglalt el azonban a közperdő is, mely nem más, mint a szál- és sarjerdő kombinációja. Megtaláljuk még ezenkívül maradványaiban a fokozatos felújítást is, mikor a letarolt területeken úgynevezett magfákat hagytak vissza a természetes beerdősödés előmozdítására.

Az 1740-es évektől kezdődőleg gyakrabban találkozunk az erdők, tisztások makkal való bevetésével. Csemeteket ekkor még nem létesítettek, hiszen a felújítás ekkor még kizárólag a tölgyvel történt, mely ezt nem is kívánta meg. Olyan gondot fordítottak ezekre az erdősítésekre, hogy már a földek megmunkálásánál is vigyáztak arra, hogy jó magágyat biztosítsanak. Így 1745-ből olvashatjuk: „Kezdődött azon tiszta felszántódni, hogy makkot lehessen belé vetni.”³⁵

Ebben az évben a Nagyerdőnek már két nagyobb tisztását vetik be makkal, hogy pedig a friss vetést becsületesen megóvhassák, jól körülárkolják és tövises gallyakkal is beborítják.³⁶ Ezen munkákra való kellő gond bizonyítékeként a tanács egy bizottságot küldött ki, hogy ennek tagjai megvizsgálva az erdősítendő helyeket, a legalkalmasabbakról tegyenek véleményes jelentést. Sőt – igen érdekes – a végleges határozat előtt még próbák tételére is utasítják a küldöttség tagjait, ami valószínűleg primitívebb talajvizsgálatra, próbagödörök ásására vonatkozott.³⁷ Ezek tényleg meg is állapították a vetésre alkalmas helyeket, s már október 18-án feljegyezték: „Egy tisztást elkezdettek a Maczenzorok körülárkolni, nyolcan munkálódta rajta.”³⁸

Ettől kezdve éreztette hatását a város szűkebb életében is az országszerte meginduló újraerdősítési áramlat, melyet a királynő kezdeményezéseire a kormányzások élesztettek. Egyre-másra érkeznek a magisztrátushoz olyan felsőbb rendeletek, melyek az erdősítést sürgetik, s az e téren elért eredmények felterjesztését kérik. A helytartó-tanács már 1756 tavaszán leírt a fák ültetéséről, s jelentést is várt.³⁹ Ugyanezen év

végén pedig már utasításokat közöl az ültetendő fiatalos erdők védelmére,⁴⁰ miket a már fennállóakra is ki lehetett terjeszteni. A helytartótanács a hamúzsírfőzés eltiltása és ekképpen az erdővédelemmel kapcsolatban 1762 legelején újból nyomatékosan megparancsolja a fák ültetését.⁴¹

Vidékünkre a felsőbb helyről érkezett rendeletek a fűzfák ültetését tanácsolják a tölgy mellett, mely irányzat különben már 1683-ban kimutatható Erdélyben, mikor is Teleki Mihály kancellár utasítja tisztartóját ezek ültetésére. „Mivel a fa igen szűk ebben a helyben, szükséges fűzfákat szaporítani”, írja rendelkezésében.⁴² Ez bizonyítéka azon megállapításnak is, hogy a fűzfák ültetésével kizárólag azok gyors növekedését kívánták felhasználni a fenyvegő fajség elhárítására.

Igen érdekes, hogy némely vidéken a fűzfa ültetésének felkarolása – kényszer miatt vagy önkényesen, nem tudjuk – olyan lelkesedéssel történt, hogy Moson megye pl. 1750-ben határozatot hoz, mely szerint minden ott lakó ember, lett légyen az jobbágy vagy nemes, évente 12 db-ot tartozik elültetni.⁴³ A helytartótanács szinte évente bocsát ki rendeleteket a fák, különösen pedig a fűzfák ültetése tárgyában, sőt 1780 tavaszán terjedelmes és népszerű utasítást is terjeszt erről,⁴⁴ mely 20 pontra osztva tárgyalja a szükséges tudnivalókat. Hogy pedig ez irányzat nem maradt meddő, azt jelentős számok bizonyítják. Marczali szerint volt olyan év, mikor 1 milliónál is több fát ültettek hazánkban.⁴⁵ Igen szép eredményeket mutat még a helytartótanács vegyes bizottságának 1762 tavaszán a királynőhöz tett előterjesztése, mely az 1759–62. esztendőök fűzfaultetésének eredményeit tárja fel.⁴⁶

Az általános irányzat alól, mely a fűzfák ültetését annyira előtérbe helyezte, Debrecen sem vonhatta ki magát és a város erdészetének történetére is, habár csak ideiglenesen, de mégis hatást gyakorolt. A helytartótanács egyre-másra küldte rendelkezéseit a fűzfák ültetése tárgyában,⁴⁷ sőt később már az eredmények közlését is kívánva, 1762-től kezdődőleg negyedéves jelentéseket kért.⁴⁸ Ez nemcsak bürokratikus formaság volt, ami pedig főleg gazdasági vonatkozásban oly bőséggel burjánzott ezen időkben, hanem megvalósításához komolyan neki is láttak, azt bizonyítja igen sok adat, mely erdeinkben a fűzfák ültetését örökíti meg. Így 1764-ben az alsó járási mezőcsőszök 1 ft-ot kaptak fűzfák ültetéséért.⁴⁹ 1780-ban pedig az előző esztendőben ültetett fűzfák mennyiségét jelentik az ebbeli rendeletekhez híven a helytartótanácsnak.⁵⁰

Nemcsak az erdők felújításával törődtek azonban, hanem a város belsőségeinek és a nagy civistelkeknek befásításával is. Ezt főleg a gyakori tüzek tovaterjedésének megakadályozására szánták, minek legjobb gátjai éppen az élő fák. E célra, a selyemhernyó-tenyésztés szintén lendületet vevő terjedésének befolyása alatt, az eperfát szemelték ki. A város tűzrendészetét tárgyaló, 1774-ben megjelent kis könyvecske erről a következőket írja: „Mivel az élő fák sokszor ellent vetnek a tűznek, ahol lehet az Épületek mellé Fákat ültessenek a Házi –gazdák, leg- jobb lészen pedig Eperj fákat ültetni, minthogy ezek itt szaporán nőnek, és más hasznuk is vagyon.”⁵¹

A néptribuni állás hatáskörét megosztva, az 1774-ben felállított polgármesteri tisztség teendőit összefoglaló instrukció is részletesen foglalkozik az erdősítés és védelem kérdéseivel.⁵² Különösen a fásítás előmozdítását ajánlja az instrukció figye-

lembe, s az épületek környékének beültetését javasolja. Erről különben a következő olvasható: „Tanácskozzon a Polgár Mester a magisztrátussal, a Perceptorokkal, és azokkal, akiknek a szíveken fekszik a nép boldogsága, valyon helyesen lehetne e azt tselekedni (amely, hogy meg lehet bizonyos), hogy minden lakos és lak és más helyek körül, mintegy 10 fűzfát vagy más könnyen növe fa nemét a milyen tudniillik Bétben árultatik,⁵³ és 10 esztendő alatt majd egy láb vastagságra nevededik, minden esztendőben ültessen. Ez a gondoskodás egy esztendő alatt 10 000, tíz esztendő alatt pedig egy millió fát nevelve, mely a közönséges és különös szükségét anélkül, hogy a gazdálkodásra megkívántató hasznosabb erdők pusztítódának állandóul fel segítené. Ezek tsak némely dolgokról mondtak, melyeknek hasonlatossága szerint kell mindenekről gondoskodni.”⁵⁴ A szép tervnek azonban a későbbiek során semmi foganatja sem volt.

Debrecen határában a fűzfák ültetése mellett nem hanyagolták el az ősidők óta telepedett tölgyesek felújítását. Sőt még új erdők létesítéséről is olvashatunk, mikor pl. 1774-ben elrendeli a tanács, hogy a Nagyerdő mellett fekvő mezőt hasznosabb lenne beerdősíteni, mintsem azt továbbra is üresen hagyni és ezért elhatározzák, hogy „Erdő Inspektor Ur Tölgyfa Makkokat szerezvén, azon gyepek helyeket szántassa meg, vettesse be”.⁵⁵

Nemcsak a város körül folyt azonban erdőtelepítés, hanem még az oly messze eső hortobágyi pusztá sem esett ki ez alól. Igen érdekes, hogy itt az 1770-es években már szépen növe, vetett erdőcskét is emlegetnek. Közelebbi helyét ennek a sikeres erdősítésnek nem adják meg, és ezért valószínűleg következtetve, a város ohati erdejét véljük felismerni. Az ott vetett erdő különben akkor szerepel először, mikor 1777-ben egy új malmot kívánnak a Hortobágy folyón felállítani, ami vízzel bőven rendelkezett még, s nem volt a mai túlszabályozott vékony erecske. A tanácsban két irányzat küzdött ekkor. Az egyik egészen új malom létesítését szorgalmazta, míg a másik megelégedett a régi kibővítésével, mely javaslat támogatására felhozott pontok között szerepel az is, hogy „e szerint az ültetett Erdő is, mely már szépen kezd nőni, megmaradhat, amúgy pedig sok kiesnék belőle”.⁵⁶ Ezen körülmény mérlegelése kapcsán azután elállottak az új malom létesítésétől és a régit alakították át.

A város 1780-tól újból rendszeresen közli a helytartótanácsnak az elültetett fák mennyiségét, melyhez később azt is hozzátartoztatják, hogy mennyi maradt meg azokból.⁵⁷ Ha néha késni találtak, felülről rögtön sürgették a jelentést, ami bizonyítéka annak, hogy milyen jelentőséget tulajdonítottak az erdősítésnek. Itt 1786 nyarán a nagyváradi kerületi biztosság már sürgeti a még alig késett jelentést.⁵⁸ A vetnivaló makkot többnyire az itteni erdőkből szerzik be, és azért a makkoltatás árverésen való kiadása előtt meghirdetik, hogy e célra pár zsákkal szedetni is fognak.⁵⁹

Az erdők jobb karba helyezésén a XVIII. század végén nagy igyekezettel dolgoztak. Nem elégedtek meg csak a pusztahelyek betelepítésével, hanem a ritkás vagy értéktelen fával benőtt területeket is kiirtják, hogy helyette egységes, zárt és értékesebb állományt nevelhessenek.⁶⁰ Ilyen tekintetben nem kímélték a fáradságos munka árán és sok költséggel létesített mesterséges erdőket sem, hanem, ha nem feleltek meg, újból levágatva, ismét mást telepítettek helyébe. 1792-ben pl. a főbíró azt ajánlotta a

tanácsnak, hogy a Nagyerdő Apafa felé eső részén „a makkról költ fákat, minthogy szép fa soha sem lesz belőlük, és noha már régiek, még sem nevednek”, vágassák ki, amit meg is tettek.⁶¹

Azonban ne gondoljuk, hogy az erdők felújításának egyetlen módjává lépett volna elő a makkvetés vagy a ritkább csemeteültetés. Nem, emellett még legnagyobb területen fennmaradt a régi sarjerdő nevelés is, mit azonban már inkább a várostól távolabb eső erdőrészeken folytattak. Így rendelik el 1794-ben: „Hogy a fák tövei annál inkább kisarjazzanak, s több kár a Ns. Város erdeiben ne legyen, végeztetik, hogy a Bánkon a 3. és 4. esztendő fák, az Apafáján a száraz tetejű fák, és az Ohati erdőnek még fennálló része, minél előbb vágattassanak le.”⁶²

Nem feledkeznek meg az erdők ültetésének kötelességéről a királyi biztos utasítására felállítandó erdőmesteri tisztségnak 1798-ban elkészített instrukciójában sem. Ezen instrukció hosszabb ideig szerepel a XIX. század elején életre hívott erdőmesteri hivatal kötelességének foglalatául, s azért nem mellékes, hogy az erdősítésekről miképpen rendelkezik. Mint egyik legfőbb erdészeti feladatot tünteti fel ezt, s az évi rendes ültetésen felül még azt is figyelmébe ajánlja a jövőendő erdőmesternek, hogy a bokros, ligetes helyek beerdősítésére is gondja legyen, mert „minthogy a N. Város Erdein sok Ligetes helyek vagynak, amelyeknek többnyire semmi hasznát nem lehet venni: tehát az Erdő Mesternek kötelessége lesz minden esztendőbe, mikor makk terem, kivált a N. Erdő és az Apafáján az ilyen üres helyeken annak idejébe makkot vettetni, és azon vetésnek gondját viselni, azt nevelni, s az Erdőt eképpen tenyésztetni”.⁶³

Makkvetés leggyakrabban a Nagyerdőn és Apafáján történt. A városnak ugyanis ezek estek jól kézhez, itt voltak már igen régi időkől fogva szép tölgyes erdők, no meg ezek örök tulajdonát is képezték. Az évi makkvetések azonban nem mindig sikerültek egyformán. Már csak makk sem termett minden évben elegendő mennyiségben és minőségben. Sok esztendőben, ha bő volt is a makktermés, az annyira férgesedett, hogy elvette semmiféle eredményt nem tudtak felmutatni. A vetni való makkot ugyanis még kizárólag a város erdeiből szerezték be, mely munkát szakmányban adták ki az erre vállalkozó munkásoknak. Olvassuk pl. 1811. november havi egyik tanácsi határozatból, a Nagyerdő és Apafája tisztásainak erdősítésével kapcsolatban: „Szedessenek idejében ép és egészséges belül makkot, melyet napszámokkal szedessenek vékájáért 10 garast fizetve.”⁶⁴ Ezekben az időkben már elég tekintélyes területet foglaltak el a vetett vagy kiültetett csemetékből nőtt erdősegek, főleg a Nagyerdőn, Apafáján, Savóskúton és Nagycserén úgy, hogy ezek holdszámra való megállapítása is szükségessé vált, melyre 1817 júniusában utasítják is Kovács György városi mérnököt.⁶⁵

A makkvetések és ültetések sikerénél gyakran a természeti tényezők is közbeszól-
tak, nemegyszer elháríthatatlan akadályokat állítva elébük. Így történt ez 1817-ben is, mikor nem tudtak vetésre alkalmas makkra szert tenni. Annyira beteg volt a termett kevés is, hogy még sertések makkoltatására sem lehetett használni. Okát ennek a tavasszal lezajlott nagy cserebogár-invázióban keresték, melynek nemcsak a levelek, de a már megkötött fiatal termések is áldozatul estek, a megmaradottakat pedig valame-
lyik másik kártevő férgesítette el, mit a jegyzőkönyv nem valami nagy helyesléssel szitakötőnek nevez. Erről a természeti csapásról a következőket írják: „A csöszök igen

kevés iccével tudták még összeszedni, s vetésre is alkalmatlan, mert a legegészségesebbnek látszó is férges. Sok volt ugyanis idén a cserebogár és szitakötő tudván, hogy a szitakötő a virágnak aljából, melyből a gyümölcs terem, a maga eledelét szíjja, azt megfúrja s ebbe köp.⁶⁶

Előfordult, hogy a város nem tudott saját erdeiből elegendő és vetésre alkalmas makkot szedetni, s többször idegenből szerzett. Pl. 1818-ban a Tégláson lakó Beck Pál királyi biztos is kisegítette ezzel a várost. Ez év tavaszán 24 köböllel küld makkot, amit azonnal el is vetettek.⁶⁷ Egy kamarai rendelet nyomán arra következtetünk, hogy Beck Pál ezt felsőbb utasításra adta a városnak. Valószínűleg a tanács jelentette, hogy a rendeletben kiszabott erdősítési kötelezettségnek nem tud megfelelni, mire innen utasíthatták Beck Pált a szükséges mennyiségnek saját erdejéből való juttatására.⁶⁸ A város ugyanis oly értelmű kamarai rendeletet vett kézhez, mely a királyi biztos adományára hivatkozva rendeli el annak sürgős elvetését. Sokszor ily nehezen jutva vetnivaló makkhoz, természetszerűleg féltékenyen őriztették a fiatal csemetéket. Így, mikor a Nagyerdőn mezőgazdasági használatra földet oszt ki az erdőmester, melynek öléért 3 krajcárt kellett fizetni, hogy az ott levő csemetéknek bántódásuk ne essék, mindegyik parcellán azokat külön megszámlálják.⁶⁹ Szinte esztendőnként találunk intézkedéseket, melyek a makk szedését és vetését rendelik el.⁷⁰

A város akkori és első erdőmesterével, Neuvirth Vincével szembekerülve és őt perbe fogva, az általa eszközölt makkvetéseket is felülvizsgálják, s azokban károkat tapasztaltak. Ezért a fiskális akció során a vádpontok közé ezt is besorolták.⁷¹

A város évi makkvetéseinek térségét nem tartotta elegendőnek sem a kamara, sem Beck Pál, az ezen részletre terjedőleg is felhatalmazott és külön megbízással rendelkező királyi biztos. Egyik levelében, melyet az évi erdei makkoltatás bérbeadása ügyében intézett a magisztrátushoz, ezt helyben hagyja, külön megparancsolja, hogy a Nagyerdőn és Apafáján legalább 100 köböl makkot szedjenek és vessenek is el, „mivel a felső Rendeléseknek e részben majd tsak semmi foganatja nem lett”.⁷²

Az ilyen szigorú parancsokat, láttuk az igyekvésből, nem érdemelte meg a város, mivel minden évben, habár szerényebb keretek között is, de folytatta az erdősítést. Ettől kezdve azonban ez nagyobb lendületet vett. Míg eddig ugyanis évente 30 mérő körüli makkot vetettek el, most 1821-ben már egyszerre 100 mérőre ugrott a mennyiség. Az erdők felújításának további fokozását mutatja, hogy a következő évben, 1822-ben már 200 köböl makk szedetését és vetését rendeli el a királyi biztos, úgy, hogy a Nagyerdőt nem is lehetett kiadni makkoltatásra, sőt még az ott lakó erdőmester sertéseit is kitiltották belőle, hogy az előírt mennyiséget biztosíthassák.⁷³

Nevezetes újítás történt még ez évben az erdősítések terén, amikor a makkvetésekkel párhuzamosan immár más fafajták ültetésére is rátérve, megfelelő faiskolát, csemetekertet létesítettek. Neuvirth Vincének, a város első erdőmesterének rövid itt-tartózkodása és hosszas huzavona után történt eltávozása után szolgálatba lépett Szabó János volt az, aki az erdőfelújítások eme nélkülözhetetlen eszközét megvalósította. Szabó János erdőmester nem sokkal szolgálatba lépése után már 1821. október 11-én előterjesztést tett egy, a Nagyerdőn létesítendő faiskolára vonatkozólag, amire azonban a tanács nem adott választ.

Egy állandó faiskola létesítését tervezte a királyi biztos is, akinek több ízbeni sürgetésére a tanácsot kímélőleg azt válaszolta az erdőmester, hogy már készen van. Ekkor, 1822 folyamán újabb felterjesztést tesz a tanácshoz a faiskola haladéktalan létesítése iránt, s ebben nélkülözhetetlenségét kissé túlzott színekkel ecsetelve, érvül hozza fel, hogy „ez a legfőbb ága az Erdő cultivációnak, mivel a makk vetések azon okból hogy sovány homokba, vagy több esztendő által kiélt földekre vettetvén nagyon lassan gyarapodhatnak, többnyire kívánt kimenetel nélkül maradnak – úgy csakhogy csak egyetlen egy plántálás által mind a Nagyerdőn, mind az Apafáján a több időtől óta kopaszon maradt helyeket helyre hozni, amely fa iskola nélkül nem mehet, mivel a vastag, erdőből kihozott csemetéknek elegendő lefelémenő gyökere nem lévén, ritkán ragadnak meg – a faiskola által lehet a más nemesebb fajtáját is a tölgynek (mivel itt csak egyféle van) szaporítani: egy szóval fa iskola nélkül, valamint kertet, úgy Erdőt sem lehet gondolni is”.⁷⁴

Ez elől többé már a magisztrátus sem térhetett ki, és egy bizottságot küld a faiskola helyének kijelölésére. Az első faiskola helyéül a Nagyerdőn lévő falerakóhely (ügynevezett depozitórium) mellett kezdődő és a Csapó utcai kert felé fekvő üres térséget jelölték ki, melynek még ez évben alapos trágyázásáról, felárkoltatásáról és tövissel való elkerítéséről is gondoskodva, megindították az erdők felújításának modernbb irányát. A csemeteiskola felállításával következett be azután az erdősités olyan kiterjesztése, mely az eddigi egyedüli tölgy és fűz helyett más fanemek fatelepítését is felkarolhatta. Eddig ugyanis csak a nevezett két fanemet voltak kénytelenek ültetni és vetni olyan helyekre is, ahol azok már eredetileg egyáltalán nem mentek, és a többszöri sikertelen próbálkozás sem hozott eredményt.

Most a faiskola létesítésével adva volt a lehetőség, mely az egyes fekvéseknek és talajnemeknek megfelelő fanemek ültetésével az erdősítéseket sikeresebbé tehetné. És tényleg, ettől az időtől kezdve már nemcsak tisztán tölgyet telepítenek, hanem a nyíri homoknak is megfelelően vegyesen ültetik a fiatal erdőket. A csemetekert lehetőségeit Szabó János erdőmester igyekezett is kihasználni, és az akácon kívül már a fenyő nevelésére is és telepítésére is gondot fordít. E téren tehát úttörő munkásságot végzett, mikor az erre alkalmas homoki viszonyokat jól tűrő, sőt elsőrendűen azt igénylő fajták felkarolásával az alföldi erdősítésnek utat mutatott.

Évente jelentős összegeket fordítottak magvak vásárlására, de ezenkívül több esetben magánosok is ajándékoztak ilyet, sőt még csemetéket is.

Beck Pál királyi biztos figyelemmel és segítő szándékkal ügyelte, ellenőrizte a város erdősítési politikáját, s amint Szabó jelenti a tanácsnak, 1824 tavaszán platán és kanadai nyár csemetékkel s még többrendbeli vad fákkal ajándékozta meg, a várost.⁷⁵ Ezen utóbbiakat a csemetekertbe, míg az előbbieket egyenesen kiültették, mégpedig a Nagyerdőre kivezető töltés mentére, tehát a mai Simonyi út vonalára.

Ezenkívül volt még a faiskolában hárs, vörös és fehér fenyő, szurokfenyő, Citizus, Gledicia stb. csemete is, így tehát lassan-lassan rendszeres erdőgazdálkodás képe bontakozott ki. Ezen különféle fajú fák ültetésének nagy gyakorlati haszna jelentkezett később abban, hogy az ide nem valók fokozatos háttérbe szorulásával a viszonyaink közé illő, erdősítésre alkalmas fajok felkarolása mozdított elő.

Sokat tett Szabó az erdőségek javítása, különösen a csemetekert és gondozása tekintetében. Úgy hiszem, hogy ebbeli működését és a városi erdőgazdálkodás múltbeli állapotával szemben mutatkozó nagy fejlődést legjobban mutatja, ha a számadásokból kikeresett adatokból összeállítva az 5. táblázatban bemutatjuk, hogy 10 éven keresztül milyen kiadások is keletkeztek a csemetekertekkel kapcsolatban.⁷⁶

Csakis ilyen munka érdemelhette ki azt a dicséretet, melyet egy 1829-ben felülvizsgálatra kiküldött bizottság többek között a következőképpen fejezett ki: „Kimenvén a Nagyerdőre a Helyszínére, megvizsgáltuk mind a belsőbb, mind a külsőbb Kertekben, hogy a magvetéseknek, és ültetéseknek minémű folyamata légyen eddig? és úgy találtuk, hogy azok minden nemekben, mind a még ágyakba vetve levő, mind már más helyre átalültetett helyekenn, meg számálhatatlan mennyiségben, jó gondban, tisztán, és szép állapotban tartatnak.”⁷⁷ Felsőbb hatóságaink is méltányolták a debreceni erdőgazdálkodás ilyen fellendülését, s nem egy ízben még a budai fő-erdőinspektorátus is famagvakkal ajándékozta meg.

A városi erdők kezelésének intenzitása tetemesen növelte volna a reájuk tett költségeket, ha nem iparkodtak volna megfelelő csökkentésükre. Így, hogy a napszámosoknak kifizetendő nagy summa pénzezből megtakaríthatassanak, a csemeteiskola körüli munkálatok elvégzésére a városnak taksás munkával tartozó úgynevezett újsoriat vagy hóstátiaikat rendelték ki. Így tudtak aránylag csekély költséggel olyan szép eredményeket felmutatni. Szinte hihetetlennek tűnik fel az a gyors ütemű fejlődés, melyet a város erdőinek felújítása tekintetében tapasztalhatunk. Alig 10 esztendő múlt el azóta, hogy a legelső csemetekertet létesítették, s alig pár év, hogy ennek termelvényeit az erdőségekbe árkok mellé, gátakra stb. kiültethették, mégis dicséretre méltó az a gazdaság, mellyel 1832-ben már rendelkezett.

Egy ezen évből származó számvevői összeírás szerint ugyanis fajták és szám szerint a következő csemeték álltak rendelkezésre.⁷⁸

Nagyobb 6 Esztendő Fenyő fák	813 db.
Kisebb Pinus sylvestris nigridans	712
Szurkos Fenyő	700
Amerikai Fenyő	220
Gyalog Fenyő	17
Kiültetett Nagyobb Fenyőfa	732
Gleditsia fa	230
Gleditsia fa kiültetve	250
Kanadai Nyárfák	800
Jegenye fa	116
Platánus	38
Bignónia catalpa	600
Eperfa	54
Vadgesztenye	54
Akázfa Régibb vetés	1 573
Akázfa újabb vetés	7 000
Kiültetve	700
Summa	36 609 ⁷⁹

5. táblázat

A kiadások időpontja	a kiadások neve	vfrt	kr
1821/22. szept. 1.	a nagyerdei makkvetést tisztító napszamosoknak	126	36
okt. 24.	101 köből 2 ¹ / ₂ véka vetni való makk szedéséért vékánként 12 kr	81	18
1822/23. nov. 19.	a nagyerdei faiskola körül dolgozó napszamosoknak	61	05
dec. 7.	a nagyerdei faiskolát felásó napszamosoknak	11	45
ápr. 1.	a faiskolához napszamosoknak	82	30
ápr. 15.	a nagyerdei makkvetésben dolgozó napszamosoknak	102	—
máj. 3.	a nagyerdei faiskola ásása tisztításának napszámberébe	54	—
máj. 24.	a nagyerdei faiskola sövényének fonásáért és ahhoz szükséges vessző vágásért	218	12
1823/24. márc. 27.	a nagyerdei faiskolában ásó napszamosoknak	46	—
ápr. 12.	a nagyerdei faiskolába hozatott magvakért	60	45
ápr. 27.	a nagyerdei faiskolában dolgozó napszamosoknak	64	—
máj. 31.	famagvakért	27	36
okt. 31.	a faiskolában gyomlálók számára 53 kenyérporció	2	25
1825/26. ápr. 22.	famagvakért	45	01
máj. 29.	a Nagyerdő szépítésére napszamosoknak	140	—
jún. 23.	a Nagyerdőn makkvetésért, akácfa kapálás stb. napszámért	108	—
jún. 30.	famagvakért	37	39
szept. 30.	a faiskolában dolgozó napszamosoknak	38	30
okt. 30.	a Nagyerdőn gyomláló személyeknek 37 kenyérporció	3	06 ¹ / ₂
1826/27. ápr. 27.	a nagyerdei faiskolán dolgozó napszamosoknak	43	30
ápr. 30.	famagvakért	61	44
aug. 10.	a faiskolában dolgozó napszamosoknak	176	—
1827/28. jan. 1.	famagvakért	57	30
máj. 1.	a faültető és makkvető napszamosoknak	93	30
júl. 1.	famagvakért	61	07 ¹ / ₂
okt. 31.	a nagyerdei faiskolában dolgozó és makkvető napszamosoknak	180	30
1828/29. jan. 18.	fenyőmagvak ára	57	30
márc. 30.	fenyőmagvak ára	30	—
1829/30. ápr. 12.	fenyőmagvak ára	28	—
A 10 évi költség tehát összesen		2101	51

6. táblázat

Év	köböl	véka
1821	101	2 ¹ / ₂
1824	67	2
1825	36	2
1826	100	3
Összesen	304	9 ¹ / ₂

Ilyen munkásság mellett tehát a csemeteiskola nyugodtan állhatott azon vizsgálat elé, melyet Komlóssy Dániel szenátor, Nagy Sándor főjegyző és Pándy Károly fürmen-der 1832-ben a magisztrátus megbízásából folytattak le, amikor is általában az erdők állapotának tanulmányozását, különösen pedig a fejlődés, a felújítások tüzetes meg-
szemlélését kapták feladatul.⁸⁰ A bizottság egyedül csak azt kifogásolta, hogy sok, nem szigorúan vett erdősítési célokat szolgáló csemetét találtak, ami a fenti felsorolás-
ból is kitűnik. Az erdőmesternek célja ezekkel nem is az erdők felújítása, hanem inkább a Nagyerdő és a város környékének szépítése volt, amiért pedig még ma is teljes tiszteletet és elismerést érdemel ki. Ettől kezdve azután tényleg csökkentik is a faiskolai állomány fajtaszámát és kevesebb, de elsősorban elsőrendűen erdészeti célokat szolgáló csemeték előállítására törekedtek. Kényszerítőleg hatott e tekintetben az is, hogy a városnak akkori nehéz anyagi körülményei magvak vásárlását nem engedélyezhette, leginkább csak az itt termeltekre és csere adományokra utalva az erdő-
mestert. Ebből azután sok surlódás is támadt, kivált a Szabó Jánost követő új erdőmester, Liszky Sámuel alatt, ki szintén a városi erdők magvainak szedésére utalva, panaszkodni kénytelen erre: „Az akác és egyéb magoknak szedését az ősz óta örökké sürgetem. Város Gazda Urak igaz, hogy pontosan kirendelik a taxásokat, de minthogy ki nem állanak, a magok csak a fa tetején maradnak.”⁸¹

Ne gondoljuk azonban, hogy a faiskola felvirágzásával kapcsolatban a régebbi és a tölgyfáknak legjobban megfelelő telepítési és felújítási módot, az eredeti helyen való makkvetést elmulasztották vagy háttérbe szorították volna. Nem, ezt éppen úgy folytatták, mint azelőtt, s amelyik évben csak lehetett, elegendő mennyiségű jó makkot szedettek be és ezeket szorgalmasan el is vetették. Azon tíz esztendő alatt, melynek faiskolai életét számszerűleg is ismertettem, csak négy évben tudtak kellő mennyiségű és jó makkot szedetni. (6. táblázat.)

Találunk ezen évtizedből arra is adatot, hogy a város másoknak is juttatott makkot erdősítési célokra. Így 1825 decemberében Illési Sándor generális fordul a magiszt-rátushoz, hogy adnának neki 3 köböl makkot akár kölcsönképpen, akár másnemű famagért cserében.⁸³

Ugyancsak ez évben a kint makkoló sertések miatt nem merték a sorra kerülő vágástereket és tisztásokat bevetni, hanem azt tavaszra halasztva, gondoskodni kellett a beszedett makk téli eltartásáról. E célra az erdőmester javaslatára az építettő inspek-

torral megfelelően nagy gödröt készítettek, ahol szalma és vékony gally között úgy telelt át a makk, hogy se meg nem fagyott, se ki nem csírázott.

A vetett és kiültetett csemetéknek sok veszéllyel kellett megküzdeniük, míg belőlük erős, szép fa növekedett. Az erdei kártételek egyik leggyakoribb célpontjait képezték az ilyen fiatalosok, melyeknek elpusztítása a kártevőnek sem okozva anyagi hasznot, tisztán csak a rombolás rossz szellemének sugalmával magyarázható. Szomorúan kellett pl. tapasztalnia a vetett és ültetett erdőrészcsek romlásának megvizsgálása céljából a királyi biztos vezetése alatt működő bizottságnak 1826 tavaszán, hogy: „A Nagyerdőn a vetett fiatalos csemeték nagy része derékban el van vagdalva s tördelve, a Com. rendeli, hogy ezek haladéktalanul vágatódjanak le, hogy új sarjadzából jölessenek.”⁸⁴ El is rendelik ekkor az ilyen vetett erdőrészcsek tilalomfákkal való körülvételét és külön csősz szorgos felvigyázata alá vetik azokat.

Nagyobb lendületet vett ezen évtized vége felé a faiskolai csemeték kiültetésével kapcsolatban a makkvetés is. Semsey Jób királyi biztos 1829-ben elrendelte, hogy a Nagyerdő, Apafája és Monostor összes tisztásait, kivéve ez utóbbi polgári kaszálóit, makkal vessék be. Hogy e tekintetben minden visszaélésnek gyökerében elejét vegye, mindjárt közli rendelkezését, mely a nevezett erdőkön még az ottani csőszöknek sem engedi meg a szántást.⁸⁵

Szigorú rendszabályokat hoznak a vetnivaló makk szedése érdekében. Az e célra kijelölt erdőt (rendesen a Nagyerdő volt az) szigorúan tilalmazták a sertések elől. Az ide vigyázó csőszöknek felhatalmazásuk volt arra, hogy az ott talált sertéseket minden további nélkül lelőjék, csak tulajdonosok nevét jelentsék fel a városgazdai hivatalnak, hogy azokat még külön büntetésben is részesítsék.⁸⁶

Hogy pedig ilyen őrzés és szigorú gondos munka gyümölcsként mégsem lett a makkvetések egy része olyan kimenetelű, mint kellett volna, e tekintetben sok negatív tényező működött közre. Helyes nyomon járt e tekintetben az egyik 1832-ből való erdőmesteri jelentés, mely a gyakori sikertelen makkvetések hiányosságainak tekintélyes okait leplezi le akkor, mikor megállapítja: „A Makk vetések a leg nagyobb gondossággal meg próbáltattak, hanem mivel a sok Esztendőktől oltá való Rozs vetésekkel egészen ki vannak élve ezen Nagy Erdőn levő pusztahelyek, benne a nagyon kis vegetáció miatt hirtelen ezen ritka földön nagy gyökeret nem verhetnek, s nem gyarapodhatnak úgy, hogy mihelyt a nyár, nagy hőség reájok jön, azonnal kisüti a földből s el száraztja — de különben is azon pusztá helyek az Erdőnek közepette fáktól környös körül lévén vétettette, a szél nem járhatja, a fagy és hideg sokszor előli.”⁸⁷

Az erdőmester ezen véleménynel éppen ellentétes álláspontot vallott azonban az erdészeti ügyében 1832-ben kiküldött bizottság, melyről feljebb már szólottunk.⁸⁸ Ők a sikertelen makkvetések okául a késedelmeskedést vagy a hibás vetőmakkot feltételezték, és a kikelt csemeték védelmének elmulasztását is állították. Különösen nagy hibának rótták fel, hogy a sertések téli makkoltatása alkalmával ezek a vetett részek is szabadon járhattak. Hogy a két nézet közül melyik volt a helyes és melyik idézte elő az eredményt mint ok és melyek segítették azt, mint feltételek, ma már nem tudjuk megállapítani, de — úgy véljük — nem járunk messze a valóságos helyzettől azon.

feltevésünkkel, hogy mindkét félnek igaza volt, tehát a felhozott hátrányok bizonyos fokig mind együttesen érvényesülhettek.

A Debrecen város erdőségeiben a faiskola létesítésével megalapozott irány, mely a viszonyoknak megfelelő fajták elterjesztését tűzte ki feladatául, az 1830-as években tovább folytatódott. Így, mikor a város egyik kaszálóját másként kívánják hasznosítani, rögtön felmerül a terv, hogy az ottan levő állóvíz levezetése után égerfás erdőt telepítenek.⁸⁹ A munka keresztülvitelét meg is kezdték, hogy azonban véghezvitték-e, arra vonatkozólag nem találunk pozitív támpontokat. Az 1830-as években a tölgyvel való többszöri sikertelen felújítás után az akáccal és a juharral próbálkoztak. A kamara ezzel kapcsolatban a cserfa ültetését is javasolta városunknak.⁹⁰ „A Cserfa mind a jövedelem, mind különösen a tűzi és épületi használat következtében az élő fák közt fő helyet foglal el; azon fák terjesztésére, mennyire az éghajlat és a föld minemősége engedi, a magisztrátusnak gondja legyen” – írja, egyúttal közli azt is, hogy össze a diósgyőri kincstári erdőből kaphatnak próbára elegendő mennyiségű csermakkot. Ezek telepítése, mint előrelátható volt, minden eredmény nélkül végződött. Helyette az akác terjedt el, melyet minden olyan helyre ültettek, ahol a tölgy nem ment jól, vagy csak senyvedt, mivel „ez tűzre, eszközre alkalmas” volt.⁹¹ Az erdeink jobb karba helyezése tekintetében legszelesebb körü utasítással rendelkező királyi biztos, Kállay István is 1836 őszén a város figyelmébe ajánlja, hogy ha a szükségletnek megfelelően elegendő makkot nem tud szedetni, úgy a kimaradt területen pótolják ezt nyár, kőris, akác és szilfák ültetésével, „mert ezen fák a Nagy Erdőben mind jól teremnek”.⁹² S tényleg, ezekből az időkből a fentiek közül főleg a város erdein tenyésző nagyobb mennyiségű kőrisfáról van tudomásunk, melyek közül 1839-ben 637 szálnak a becsléséről és kivágásáról intézkednek.⁹³

Különben a város erdősítési politikáját a közületi gazdálkodás céljának és intencióinak megfelelően a hosszú vágásfordulóba osztható, lassúbb növekvésű, de annál értékesebb és nélkülözhetetlenebb tölgyfatelepítés és -felújítás, valamint sarjztatás foglalkoztatta a legnagyobb mértékben. Ez volt az alap, s csak ennek hézagait töltötték ki, szótták által a különböző nemű facsemeték ültetésével, melyek aránya azonban elenyészett a tölgyéhez viszonyítva. Bátran kimondhatjuk tehát, hogy vizsgálatunk egész idejére terjedőleg a debreceni erdők fafajpolitikáját változatlanul a tölgy uralta és a legnagyobb területet mindig ez foglalta el.

Egyébként érdekességül megemlíthetem azt is, hogy az 1700-as évekből ismertetett hortobágyi vízimalomnál levő erdő felújítása újból ekkor vált aktuálissá, s a város 1833 szeptemberében ismét makkot szedett és erdőt vettetett eme részen.⁹⁴

Közben fekete fenyővel is tovább folytatták a telepítést, miből a nagyerdei faiskola állandó, bő készlettel rendelkezett. Ez a fenyőtelepítés került a városnak legtöbb költségébe, melyet, hogy mégis érdemes volt fizetni, mutatta az eredmény. A fenyőtelepítéseket különös szigorral védték. E tekintetben még az erdőmesterrel sem tettek kivételt, s mikor egyszer sertései valahogyan behatolva a csemetekertbe, a fenyőágynál találtattak, ennek komoly hivatalos folytatása is lett.⁹⁵

A sarjdzás vagy vetés után keletkezett fiatalosokat sem hagyták magukra, hanem azokat év közben is megfelelő gondozásban iparkodtak részesíteni. Ez pedig, a viszo-

nyokat tekintve, gyomok irtásából állott, melyek szabadjára hagyva elnyomták volna a vágásterek zsenge csemetéit. Hogy pedig e téren is megtakarításokat eszközölhessenek, rendes körülmények között a város szegényebb polgárainak adtak engedélyt sarlóval az ott serkent fű, bokor saját részükre való levágására.⁹⁶ A makkvetést pedig nem tisztán, hanem mindig valamilyen kalászzal keverten végezték. Ha a rossz idő vagy egyéb ok miatt tavaszra szorult a makkvetés ideje, úgy azt rendszeren zabbal keverték. Sok adat maradt fenn, mely szerint az erdőmester e célra kért és kapott zabot a város annónáriusától. 1836-ban Kállay István királyi biztos ajánlotta, hogy a nagyobb ürességeket a legkevesebb költséggel akként lehetne makkal bevetni, ha rozssal kevernék azt, melyhez a vetőmagot és munkát az erre vállalkozó gazdák adnák, kik ezért a learatott kalászosok termését vinnék el.⁹⁷ Ez már előszele volt a vákáncsos rendszernek. Az ily módon való felújítás ugyan még nem mondható általánosnak, mert gyakran találkozunk eltérésekkel is. Sokszor szántatlan földbe csak kapa után vetették a makkot, amikor természetszerűleg a gabona védőnövény elmaradt. Pl. 1833-ban 115 és 1/2 köböl makkot vetettek el ily módon.⁹⁸

Pár év múlva összes erdőseink megnövekedett igényeinek az egyetlen nagyerdei faiskola nem tudott eleget tenni, s újak létesítése vált szükségessé. Ezt igen jól meg tudták oldani az indagatori vagy erdősegédi tisztségekkel kapcsolatban. Ezek, szám szerint ketten, ugyanis a nekik kiosztott járásterületen kint laktak, s így módjuk volt 1-1 házuk melletti csemetekert létesítése és gondoztatása is. A kamara 1832. január 10-én keltezett, 2257. szám alatt kelt rendeletében utasítja erre a várost, amit a magisztrátus magáévá is tesz, és felterjesztett jelentésében írja: „Erdő felügyelő Senátor társunk utasítva lett arra felvigyázni, hogy mind a Nagy Erdői, mind a még ezután plántálandó Faiskolák rendeltetésöknek megfeleljenek.”⁹⁹ Liszkay Sámuel erdőmester 1839. március 16-án igen életrevaló ötletet terjeszt az erdészeti bizottság elé. Mégpedig azt kérte, hogy a kamarai rendelet szerint az erdei kihágásokért fizetendő bírságpénzek 1/3-a a feljelentőnek adatva ki, 2/3-a a városnak marad vissza, tehát a sérelmek jó megtorlása lenne, ha ezt a részt faiskolák létesítésére és fenntartására fordítanák. A bizottság azzal utasítja el a javaslatot, hogy sürgősen, mivel ha kiadás merül fel, a város a kért összeget mindenkor úgyis folyósítja.¹⁰⁰ Ugyanekkor az erdőmester a két alá beosztott erdősegéd számára azok lakóhelye mellett egy-egy faiskolának alkalmas hely kijelölését kérelmezi. Előterjesztése szerint a Bánk Gömörő nevű erdőrészénél egyik 2 boglyás kaszálóján¹⁰¹ és a Savóskúton lenne szükséges faiskolát létesíteni. Az erdészeti bizottság az első talaja miatt nem találja e célra alkalmasnak.¹⁰²

A későbbiek során azonban azt tapasztaljuk, hogy mégis a kifogásolt helyen létesítik az egyik faiskolát. Nevezetesen a Gömörő erdőrészen özv. Kun Jánosné kaszálója helyén és a Savóskúton. Ezen területeken azután eltérőleg a nagyerdei faiskolától, fajta szám szerint kevés, de az erdősítésre okvetlen szükséges csemetéket, így különösen fenyőt és akácot állítottak elő nagy mennyiségben.¹⁰³

Az erdőben létesített új faiskolák kezelése az oda beosztott csőszökre lett bízva, akik számára már régóta szokásban volt szerszámokat, ásót és kapát adni az esztendei kétszeri határújításhoz.

Az erdőmester javaslatára a magisztrátus már a város belső részeinek fásítására is figyelmet fordított és ennek hathatósabb munkálására adott ki rendelkezést. Az 1830-as évek vége felé erre igen alkalmas területeknek a temetők árka mutatkoztak. Ide is szalagot ültettek és akácmagot vetettek el, mely munkát kezdetben robotba kirendelt újsori gyerekekkel végeztettek, és miután ennek sikertelenségéről meggyőződtek, az eddigi alkalmosság helyett állandóan ilyen munkára alkalmazott embereket állítottak be.¹⁰⁴

Nevezetes újítást léptettek életbe 1843-ban. Ekkor tértek át a telepítésnek és felújításnak az úgynevezett vákáncsos rendszerben való folytatására, ami Debrecen város erdősegeiben még nemrég is divatozott és egészen lokális színezettel átszőtt jelleget vett fel. Ez a vákáncsos rendszer abban állott, hogy a város a makkal bevetett, illetve csemetékkel beültetett erdőrészeket erre vállalkozó szegény embereknek kiosztotta, akik ezt ingyen művelni és a csemetéket ezzel kapcsolatban különösen gondozni kötelezettek voltak, míg csak azok meg nem eredve a kellő nagyságot nem érték el. Ez ideig pedig a földet szabadon használhatták, főleg kapásokat természetve ott.

A vákáncsos rendszer megvalósításáról 1843. november havában tárgyaltak először a gazdasági gyűlés indítványára, mikor is az erdősitésekkel kapcsolatban ezt írja a jegyzőkönyv: „Az erre használandó földek szegény embereknek adódjanak ki rozs alá, így a szántás-vetés pénzbe nem kerülne, helyeseltetvén, az ülés úgy vélekedik, hogy az Erdő Mester szoros és szakadatlan felügyelete alatt megtörténhetne, s a szántóknak mellőzhetetlen köteleességekbe tevődvén, hogy a jövésekben történhető károk eltávoztatása végett, az életet csupán sarlóval takarhatják.”¹⁰⁵ Ezen rendszer helybenhagyatva még ősszel életbe is lépett.

Ezt megelőzőleg 1843 tavaszán már a vákáncsozás teljesen kifejlett formájával találkozunk, amikor a Nagyerdő északi részén levő akkori vágástéren a sarjadzásnak semminemű erősödését nem tapasztalva, ezt az erdőrészt is makkvetés alá fogják. Itt is a költségkímélés volt a cél, s ennek érdekében bizonyos kötelezettségek mellett javasolták az erdészeti gyűlésen: „Ezen egész vágás tér szegény emberek között osztódjon ki, hogy azok ezt fizetés nélkül, kapálás útján használják 4 esztendeig, azon szoros kötelezettséggel, hogy mindjárt az első esztendőben minden négyszögölben egy-egy tölgy fát vetni, vagy ültetni és azokat 4 esztendő alatt híven ápolgatni, nevelni tartoznak és így reményli Erdő Mester Ur, hogy minden költség és különben közbejövő akadályok ki-kerültetve, szép sűrű és egészséges Erdő áll elő.”¹⁰⁶

Az előterjesztést elfogadják azon hozzátevéssel, hogy 1843 tavaszán kezdődjék az új telepítési rendszer és szankcióul hozzákötik még, hogy aki az előírt négyszögölenkénti csemetét nem tudja előmutatni, ahány darab hiánya találtatik, annyiszor 30 kr büntetéspénzt fizessen. A feltételek biztosítása tekintetében pedig minden egyes jelentkező féllel szerződést kötöttek. Az erre való felügyeletet és felelősséget az erdőmester tartozott viselni.¹⁰⁷

Ezen rendszer hátrányai is hamar mutatkoztak. A vákáncsosoknak csak a föld minél hosszabb ideig tartó szabad használata volt a céljuk, s bizony nem állott érdekükben az erdősítés előmozdítása. Ezért jelenti az erdőmester pár évvel később, hogy a Nagyerdőn kiosztott ilyen vákáncsos földeken vállalt kötelezettségeiknek nagyon sokan

nem feleltek meg.¹⁰⁸ Ekkor azoktól, akik kapzsi módon vákáncsot vállaltak, elvették a területüket, egy kézben maximálisan 2 lánc földet hagytak meg. Az erdészeti szakosztály helyeselte az erdőmester ilyen beavatkozását, azonban a hiányokért szerződésileg kikötött darabszám szerinti 30 kr behajtását maga is lehetetlennek ítélte.

Ez évben a Nagyerdőn újabb erdősítések történtek. Nevezetesen annak a Nyulas felé eső s rendkívül silány homokjára, hol a tölgy már nem tudott megélni, akácot telepítettek. Az erdő hátsó felén pedig, mely Pallaggal szomszédos, tovább folytatták a tölgyfával való felújítást.¹⁰⁹

Ezek voltak tehát azok a főbb intézkedések, melyek Debrecen városának évszázadok óta erdős pusztáit továbbra is ezen művelési ág számára tartották meg. 180 év ilyen irányú tevékenységét látva bátran megállapíthatjuk, hogy nagy volt az a küzdelem, melyet Debrecen erdőségeinek fenntartása és növelése érdekében folytatott, úgy, hogy sok esetben nem is állott arányban az elért eredménnyel. A sivár talaj és az Alföld éghajlata ugyanis oly nehéz körülményeket teremtettek, melyeket történetünk folyamán alig kellett még egy másik városnak leküzdenie. Hogy pedig a város derekasan megbirkózott az eléje háruló nem kis számú akadállyal, az élni akarásának s tetteikészségének legjobb bizonyítéka. A sikertelenségek nem csüggesztették el, mert bízott abban, hogy a termőföld sohasem válhat hálátlanná a beléje fektetett munkával szemben, s ha azonnal nem is, de később, talán évtizedek múlva, gyümölcsözve jutalmazza azt. Az erdősítés is ilyen hosszú várakozási időt kíván, míg a haszonvételezésben kielégítését és ellensúlyozását nyújthatja a rá fordított költségeknek és munkáknak.

Az erdőművelés végén lássuk röviden azt a tevékenységet is, mely a múlt század elején a város jelenlegi legjobb útját, a Simonyi utat létrehozta, melynek erdészeti vonatkozásai abban gyökereznek, hogy akkor még oda tartozott e terület.

4. A SIMONYI ÚTI ALLÉ KELETKEZÉSE

Az első adatot a város belső területének fásításáról 1820-ból találjuk, amikor is „A N. Erdőre menő fákkal be ültetett útnak, a Város körül lévő Gátaknak és azok mellé ültetett fűzfáknak épségben leendő megtartására stb. a Felső Járáson csősznek fogadták Ember Istvánt (lakás, 22 Wft, 2 köből búza és 9 köből rozs bérre), Alsó Járásra vigyázást pedig Fűzfa Csősz Kis János kötelességévé tették”.¹¹⁰ Tehát ekkor már a Nagyerdőre kivezető út befásítva létezett, s melynek alapjait a legendás híró óbester vetette meg. Simonyi kedves gondolatának megvalósítását 1821-ben is folytatva az ő neve alatt Petrovich kapitány azon kéréssel fordul a magisztrátushoz, hogy „A Péterfia Kaputól a N. Erdőig lévő útfélen ültetett fák hiányosságainak kipótlása végett rendelne naponként 4 rabokat, 960 karókat az ültetendő fák mellé és az ültetésre megkívánó földnek és víznek elegendő talyigát”.¹¹¹ A kérést a város örömmel teljesítette. Simonyi óbester egész itt-tartózkodása alatt szívén viselte kedvenc útját, melynek mostani hársfái nemhiába suttogják a csaták vitéz hőse csendes munkájának emlékét. 1822-ben ismét a magisztrátushoz fordul az újonnan telepített fasorok

kezelése ügyében. Ezen beadványában arra kéri a magisztrátust, hogy „A N. Erdő felé menő Allénak a gyarapítására, a fák locsolására naponként két lovas szekeret rendeltessen a magisztrátus és az odavaló csősz a jobb vigyázás iránt intődjön meg”.¹¹² Még ilyen felügyelet mellett is nehéz volt a későbbi Simonyi út fásítása, mert a laza homokon gyakori nyári aszály egykettőre megperzselte a zsenge fácskákat. 1829-ben felemlíti a jegyzőkönyv, hogy sok fa száradt ki onnan, amiért utasítják az erdőmestert a hiányok pótlására. Az allé-csősz is szorosabb vigyázatra serkentik, és a fiatal fák buzgó locsolására is utasítást adnak.¹¹³

Ezekben az időkben a város belső fásítására is találunk adatokat. Így a nagyerdei alléval (Simonyi út) kapcsolatban intézkednek még arról is, hogy a Kollégium és a Nagytemplom között levő (a mai Emlékkert) kiszáradt nyárfák helyére az erdőmester újakat ültessen és azokat védelmezésül karók közti fűzfafonadékkal vétesse körül.

A nagyerdei allé rongálása gyakran a közönség soraiból indult ki,¹¹⁴ mely viselkedés a fiatal fácskákkal szemben oly sajnálatosan jellegzetes alföldi magyar betegség. 1834-ben kénytelen a magisztrátus intézkedni: „A N. Erdei Allénak tördelések általi pusztulása megakadályozására.”¹¹⁵

Ugyanekkor megkeresik a Kollégium és a többi iskolák vezetőségét is, hogy a gondjaikra bízott tanulóifjúságot ilyen kártételektől visszatartani igyekezzenek.

Bizony nem sok foganatja lett a város óvintézkedéseinek, a Simonyi óbester által oly szépen gigondolt és be is ültetett út fái szakadatlanul pusztításnak voltak kitéve, miről meggyőző az erdőmesternek 1839-ből való jelentése is, mely a következő kedvezőtlen képet festi az akkori állapotnak, miben a felvigyázó csősz nem kevésbé volt hibás. „Az Allénak mostani csősze valami Pataki nevezetű egyszersmind trágya és Temető csősz is lévén, mindhármát ugyan, de főképpen ezen útra való felvigyázatot oly szenvedhetetlen rosszul viszi, hogy már egész sor szép fák vagynak belőle kitördelve. Az utat a fa közé csapták és mintha meg volna nékie parancsolva, hogy pusztíttassa, mindennap talál kitörve szép fiatal fákra.”¹¹⁶

Sok fáradság és küzdelem ellenére is Simonyi óbester alkotása nem enyészett el, mert távozása után is a város vezetősége mindenkor elsőrendű gondot viselt rá és a későbbi parcellázások során a legszebb villanegyedet teremtette két oldala mellé, s a jövő főútvonalává emelte. Egyben pedig ez útvonal fásítása bepillantást enged azon küzdelemben, melyet a nép begyökerezett rossz szokásainak kineveléséért éppen erdészeti szempontból is folytatni kellett.

JEGYZETEK

¹ Jegyzőkönyv, 1722. 658.–5. 1. május 2.

² Jegyzőkönyv, 1740. január 6. 570. o.

³ Jegyzőkönyv, 1773. május 15. 101. o.

⁴ Jegyzőkönyv, 1776. július 20. 371. o.

⁵ Ohati, zámi stb. iratok. No. 446. 1777. június 1.

⁶ Ohati, zámi stb. iratok. No. 445. 1777. június 9.

⁷ Ohati, zámi stb. iratok. No. 433. 1776. augusztus 10. Miklóssy Imre királyi táblai jegyző tanúvallatása.

- ⁸ Guti iratok, No. 234. 1800. május 5.
- ⁹ Ilyen pl. Szilágyi Gábor erdőfelügyelőnek 1800-ból készített feljegyzése, Gut, Haláp és Pallag határ dombjairól. Guti iratok, No. 236. 1800.
- ¹⁰ Sámsoni iratok, No. 232. 1801. november 26. Szilágyi Gábor erdőfelügyelő jelentése.
- ¹¹ Sámsoni iratok, No. 233. 1801. december 27. Sámson község előljáróságának jelentése.
- ¹² Ohati, zámi stb. iratok, No. 670. 1813. november 13. Papanek Sándor uradalmi ügyvéd levele Székelyhídról.
- ¹³ Rel. No. 633. 1816. június 6. Reviczky Mihály levelére a deputáció részletes jelentése.
- ¹⁴ Pl. az Asszonyrész-pusztá és guti erdő közötti önkényes határújíítás. Jegyzőkönyv, 1820. augusztus 27. 237. pont.
- ¹⁵ Ohati, zámi stb. iratok, No. 1044. 1827. február 14. Konti Sámuel és Szűcs István ohati felügyelők jelentése.
- ¹⁶ Így a Gut erdőben szökellő Asszonyrész-pusztá határainak kijelöléséhez 1836-ban a város a szabolcsi alispánt is meghívja. Guti iratok, No. 607. 1836. február 22.
- ¹⁷ Erdészeti ülések jegyzőkönyve, 1838. december 28. foglalkozik ezzel a felosztással.
- ¹⁸ Erdőművelés és ennek betsi; tanúság az eszt betsülni nem tudóknak. Nemzeti Gazda 1818. 275. o.
- ¹⁹ MARCZALI HENRIK: Magyarország története II. József korában. III. k. 232. o.
- ²⁰ SZENTPÉTERY IMRE: Erdő művelést tárgyzó értekezés. Tudományos Gyűjtemény, 1830. évf. II. k. 47. o.
- ²¹ NAGYVÁTHY JÁNOS: Magyar Gazdatiszt. Pest, 1821. 43–52. o.
- ²² Magyar tört., évkönyvek és naplók a XVI–XVIII. századból, III. k. Czegey Vass György naplója, 79. o.
- ²³ TAGÁNYI: i. m., I. k. 728. o. In specie ea quoque quae anno recenter evoluta glandine inplantata est. etc.
- ²⁴ ECKHART FERENC: A bécsi udvar gazdasági politikája Magyarországon Mária Terézia korában. Budapest, 1922. 33. o.
- ²⁵ 1753-ban pl. február 25-én a temesvári erdőmester készít és terjeszt fel érdekes javaslatot egy Nagybecskerek körül ültetendő erdő tárgyában. (TAGÁNYI: i. m., II. k. 128–129. o.) – Ugyan-ezen évben a Magyar Kamara tesz előterjesztést a királynőhöz, hogy a nemrég elpusztított becsei és kanizsai erdőültetvényeket vegye gondozása alá, ezenkívül még a Tisza partjainak végig való befásítását is javasolták. (TAGÁNYI: i. m., II. k. 126–127. o. 129–131. o.) Emez utóbbi terv megvalósításához tényleg hozzá is láttak. 1753. május havában a főhaditanács (legnagyobb részét alá tartozott a vidék) értesíti az erdősítő bizottságot, hogy a Tisza partjainak befásításához szükséges csemetéket a Bánságból küldik el. (TAGÁNYI: i. m., II. k. 131–134. o.)
- ²⁶ TAGÁNYI: i. m., II. k. 345. o.
- ²⁷ VADAS: Az akácfa monográfiája. Budapest, 1911.
- ²⁸ TAGÁNYI: i. m., II. k. 193–196. o.
- ²⁹ NAGYVÁTHY JÁNOS: A Szorgalmatos Mezei Gazda. 1791. Pesten, I. k. 107. o.
- ³⁰ FÉNYES ELEK: Magyar Ország Statisztikája. Pesten, 1842. I. k. 158. o.
- ³¹ TAGÁNYI: i. m., III. k. 9–10. o.; 330–331. o.
- ³² FÉNYES ELEK: i. m., I. k. 160. o. jegyzet.
- ³³ ZOLTAI LAJOS: Debrecen 200 év előtt. Magyar Gazdaságtörténeti Szemle. 1902. évf. 13. o.
- ³⁴ Jegyzőkönyv, 1740. szeptember 18. 588. o.
- ³⁵ Jegyzőkönyv, 1745. október 22. 238. o.
- ³⁶ Jegyzőkönyv, 1745. augusztus 19. 233. o.
- ³⁷ Jegyzőkönyv, 1745. október 17. 237–238. o.
- ³⁸ Jegyzőkönyv, 1745. október 18. 238. o.
- ³⁹ Helytartótanácsi rendeletek, 1750–1780. 1756. május 31. No. 21.
- ⁴⁰ Helytartótanácsi rendeletek, 1750–1780. 1756. december 17. No. 70.
- ⁴¹ Helytartótanácsi rendeletek, 1750–1780. 1762. január 26. No. 9.

⁴² TAGÁNYI: i. m., I. k. 604. o. 1683. – január 1. gróf Teleki Mihály utasítása uzdi–szentpéteri tisztartója részére.

⁴³ TAGÁNYI: i. m., II. k. 104–105. o. 1750. január 25. Moson megye határozata.

⁴⁴ A fűzfák és egyéb serényebben nevelkedő csemetéknek beültetése, a nyölésben való szaporítása és illendő s gondos megtartása iránt. 1780. esztendő kiadattott hasznos regulák.

⁴⁵ MARCZALI HENRIK: Magyarország története II. József korában. III. k. 237. o.

⁴⁶ TAGÁNYI: i. m., II. k. 199–205. o. 1762. április 6. a helytartótanácsnak a királynőhöz intézett felterjesztése, melyben 1759–62 között a következő erdőösítéseket jelenti:

Commitatus Nittriensis ab anno 1755.

usque 1759. im plantatos

esse palos salicum

N° 103 916

Idem pro anno 1760.

N° 37 993

Posoniensis pro anno 1759.

N° 59 457

Tolnensis, pro anno 1759.

N° 70 927

Civitates: Posoniensis pro anno 1758. et 1759.

N° 15 443

Tirnaviensis pro anno 1758. et 1759.

N° 770

Eadem pro anno 1760.

N° 1 255

Eadem pro anno 1761.

N° 565

Eadem pro vere 1762.

N° 800

Trenchiniensis pro 1758.

N° 300

Eadem pro 1759.

N° 219

Eadem pro 1760.

N° 544

Eadem pro 1761.

N° 232

Modrensis pro anno 1760.

N° 500

Strygoniensis pro 1759.

N° 617

Pesthiensis pro 1760.

N° 1 500

Summa:

295 038

⁴⁷ Pl. Helytartótanácsi rendelet 1750. 1780. 1756. augusztus 19. No. 51. De plantatione Salicum.

⁴⁸ Helytartótanácsi rendelet, 1750–1780. 1762. április 19. De plantatione, Salicam, angariantim informatio submittitur.

⁴⁹ 1764. esztendei számadások.

⁵⁰ Conc. 1780. No. 59. április 8. Tabella Salicum in territorio Cittis in plantates, Pro Anno 1779. accludit. e. Consilio.

⁵¹ Statútumok. E könyvbe bele van kötve egy nyomtatott kis füzet. „Szabad és Királyi Debrecen Városának Tűz ellen való Rendelése. Mellyek a Felséges Királyi Helytartótanács által leküldött Rendelésekből vétettek és ezen Városnak állapotjához alkalmazattak. Mostan pedig Felséges Tsászárné és Apostoli Királyné Asszonyunk Kegyelmes Parantsolatjára, a szoros megtartásra kiadattatnak. Debrecenben, 1774. Esztendőben, 1. lap, 5. pont. – Újra kiadják 1799-ben, teljesen hasonló címmel és tartalommal.

⁵² Az 1775. február 16-án kidolgozott és 21-én már felsőbb jóváhagyást és így életbelépést nyert instrukció az erdőket a következő szép szavakkal ajánlja az új, főként gazdasági jellegű tisztviselő figyelmébe. „5. pont.) Az Erdők az ide való részekben tekintve azoknak kicsinyiségét és a népnek sokasságát valóságos kintsek, azért ezeknek különösen gondját kell viselni, szaporítani és szorgalmasan fel tartani, ha a közönséges épületek és hidak újjítására olyan szükség lesz, hogy az halasztást szenvedhet, tanátsosabb az épülete való fákat külföldi Uraságoktól meg szerezni, és az itthon való épülete alkalmas fákat a rendkívül való esetekre tartani.” (Statútumok, 201–204. o.)

⁵³ Ez minden bizonnyal akácfa volt.

⁵⁴ Statútumok, 201–204. o. Polgármesteri instrukció, 1775-ből, 5. pont.

⁵⁵ Jegyzőkönyv, 174. szeptember 23. 254. o.

⁵⁶ Jegyzőkönyv, 1777. 106–108. o.

⁵⁷ Conc. No. 9. 1781. január 13. E. Consilio. Tabella de numero et specie arborum in territoris Cittis implantates pro anni 1780. accluditur. Conc. 1781. No. 125. július 14. E. Consilio. Tabella de numero. Arborum implantates et viventium, pro. 1. a. c. accluditur.

⁵⁸ Nagyváradi Kerületi Tábla rendeletei, 1786. július 3. No. 2390. No. 119. Tabella de statu, Arborum, in Territorio Civitatis, hoc. Anno in plantarum, et viventium, submitti, praecipitur.

⁵⁹ Pl. 1791-ben 3–4 zsákkal szedettek vetni való makkot. Jegyzőkönyv, 1791. szeptember 10. 721. o.

⁶⁰ Így a főbíró 1792-ben javaslatot terjeszt a tanács elé a Nagyerdőnek a csőszház körül levő értéktelenebb ritkás növésszerű része kivágatására és újra való beerdősítésére. Jegyzőkönyv, 1792. január 11. 66. o.

⁶¹ Jegyzőkönyv, 1792. január 11. 65. o.

⁶² Jegyzőkönyv, 1794. november 5. 101. o.

⁶³ Erdőmesteri instrukció 1798. 9. o. Erdőgazdasági iratok. Jelzés nélkül. I.)

⁶⁴ Jegyzőkönyv, 1811. november 4. 450. o.

⁶⁵ Külbiztonsági tartományi iromány, No. 2111. 1817. július 15. Kovács György mérnök kiszámítása a bevetett vagy csemetékkal beültetett erdőterületekről.

⁶⁶ Jegyzőkönyv, 1817. október 4. 319–321. o.

⁶⁷ Királyi biztosi jegyzőkönyv, 1818. március 8–9. 251–253. o.; és Jegyzőkönyv, 1818. március 16. 120. o.

⁶⁸ Kamarai rendelet, 1818. március 26. No. 9009. No. 13.

⁶⁹ Jegyzőkönyv, 1818. április 6. 135. o. és április 8. 136. o.

⁷⁰ Pl. Jegyzőkönyv, 1818. szeptember 19. 329. o. A kevés termés miatt az erdőbe sertéseket nem fogadnak be, hanem az összes makkot vetésre szedetik. Jegyzőkönyv, 1818. november 5. 376. o. Makkot vetnek. Jegyzőkönyv, 1820. október 21. 343. o. Nagyon egészséges és bő makktermés lévén, abból elegendőt szednek. Jegyzőkönyv, 1821. szeptember 10. 246. o. Ismét kevés makk teremve azt csak vetésre fordítják. — Jegyzőkönyv, 1821. január 31. 14. o. A Nagyerdő Nyulas felé eső végénél vetnek el 32 pozsonyi mérő makkot, amire éberen vigyáznak a csőszök, hogy ott senki ne kaszáljon, kapáljon vagy netalán szántson.

⁷¹ Jegyzőkönyv, 1818. május 6. 180. o.

⁷² Királyi biztosi jegyzőkönyv, 1821. szeptember 15. 208–209. o.

⁷³ Jegyzőkönyv, 1822. szeptember 19. 226–227. o.

⁷⁴ Rel. 1822. No. 221. Szabó János erdőmester levele az erre következő tanácsi határozat és annak végrehajtásáról.

⁷⁵ Jegyzőkönyv, 1824. április 7. 87–88. o.

⁷⁶ Rel. 1832. No. 575. 3. sz. Erdőmester N. Szabó János Ur által Ns. Debrecen Városa Erdei gyarapítására, s nevelésére hozatott fenyő fa, s más magokra, makkok szedésére, a Fa Oskola készítésére s szépítésére ki tett s fordított költségeknek a számadásokból való kidolgozása s feljegyzése.

⁷⁷ Rel. 1829. No. 278.

⁷⁸ Rel. 1832. No. 134. 6. sz. melléklet. „Feljegyzése a Nagyerdei Fa Oskolába található Fáknek.”

⁷⁹ Mily előrelátó erdészeti érzék diktálta, hogy a homokok befásítására a kiválóan alkalmas Pinus silvestris nigridanst felkarolták.

⁸⁰ Rel. 1832. No. 134. „Az Erdő dolgában tett Rendeléseknek a megvizsgálásáról; azoknak, úgyszintén Nagy Erdőn, a fák tenyésztetése végett felfogott kerteknek mostani állapotjáról.”

⁸¹ Erdészeti ülések jegyzőkönyve, december 14. erdészeti ülés 1839. Liszkay Sámuel erdőmester jelentése.

- ⁸² Rel. 1832. No. 134. 7. sz. melléklet.
- ⁸³ Jegyzőkönyv, 1825. december 3. 309. o.
- ⁸⁴ Jegyzőkönyv, 1826. április 13. 119. pont.
- ⁸⁵ Királyi biztosi jegyzőkönyv, 1829. 8. o.
- ⁸⁶ Jegyzőkönyv, 1830. október 18. 423. o.
- ⁸⁷ Rel. No. 134. 1832. 6. sz. melléklet.
- ⁸⁸ Rel. 1832. No. 134. 5–6. o.
- ⁸⁹ Jegyzőkönyv, 1830. június 26. 252–253. o.
- ⁹⁰ Kállay István királyi biztosnak a város erdői állapotjáról és kezeléséről felterjesztett hivatalos tudósítására, nemkülönbön az 1832. július 18-i No. 22 877. sz. rendeletére hivatkozva a Kamara 1834. január havában 2257. sz. leiratában közli a tanáccsal ebbeli észrevételeit (Erdészeti iratok. Jelzés nélkül) R.) 4. o.
- ⁹¹ Királyi biztosi jegyzőkönyv, 1836. szeptember 23. 278. pont.
- ⁹² Királyi biztosi jegyzőkönyv, 1836. október 8. 108. pont. 289–290. o.
- ⁹³ Erdészeti ülések jegyzőkönyve, 1839. december 14. ülés. A kőrises erdőről.
- ⁹⁴ Jegyzőkönyv, 1833. szeptember 4. 829. pont.
- ⁹⁵ Jegyzőkönyv, 1833. november 27. 1234. pont.
- ⁹⁶ Királyi biztosi jegyzőkönyv, 1836. október 8. 119. pont. 300–302. o.
- ⁹⁷ Királyi biztosi jegyzőkönyv, 1836. október 8. 117. pont. 299–300. o.
- ⁹⁸ 1836. október 8. 107. pont. 288–289. o. – Egy pozsonyi mérő makk, ami kb. 1/2–3/4 köbölnek felel meg, ily módon való elvetésénél a királyi biztos 3 napszámot számol, 1 holdra pedig 4 mérő makk volt szükséges.
- ⁹⁹ Conc. 1838. No. 117. 11. pont. 3.1. Felirat a Kamarához. Ezzel foglalkozik még, a Külb. tart. irom. No. 2403. 1838. március 25. levő irat is.
- ¹⁰⁰ Erdészeti ülések jegyzőkönyve, 1839. március 16.
- ¹⁰¹ Debreceni mértékegység. Alább fogunk még vele találkozni. Egységes az a terület, melyen annyi széna terem, hogy egy 6 ökrös szekérrel lehet elvinni.
- ¹⁰² Erdészeti ülések jegyzőkönyve, 1839. március 16.
- ¹⁰³ Erdészeti ülések jegyzőkönyve, 1839. április 27.
- ¹⁰⁴ Erdészeti ülések jegyzőkönyve, 1841. november 10.
- ¹⁰⁵ Jegyzőkönyv, 1843. november 11. 506–507. o.
- ¹⁰⁶ Erdészeti ülések jegyzőkönyve, 1842. március 11. ülés 1. pont.
- ¹⁰⁷ Jegyzőkönyv, 1842. március 21. 138. o.
- ¹⁰⁸ Jegyzőkönyv, 1849. május 2. 1036. pont.
- ¹⁰⁹ Az erdősítések levéltári forrásait képezik még: Conc. 1794. No. 288. Makkvetésről. – Rel. 1824. No. 121. Silva educillat. – Rel. 1836. No. 169. Faoskolának való helyről. – Jegyzőkönyv, 1836. október 7. 350–351. o. Nagyerdő levágott részeinek makkal való bevetéséről. – Erdészeti ülések jegyzőkönyve, 1840. április 24. ülés. 7. pont. Makkvetések. – Kamarai rendelet, 1842. november 19. No. 10 416. Az Apafai erdő vágatása és ültetése tárgyában. – Jegyzőkönyv, 1842. október 17. 484–486. o. Nagyerdei és Apafai pusztarészek bevetéséről. – Jegyzőkönyv, 1842. szeptember 14. Nagyerdei faoskola és vetni való helyeknek rozsvetésre való használatáról. – Jegyzőkönyv, 1843. szeptember 18. 429. o. Nagyerdőn és Apafán véghez viendő makkvetésekről.
- ¹¹⁰ Jegyzőkönyv, 1820. június 22. 151–152. o.
- ¹¹¹ Jegyzőkönyv, 1821. november 15. 249. o.
- ¹¹² Jegyzőkönyv, 1822. március 23. 75. o.
- ¹¹³ Jegyzőkönyv, 1829. november 5. 1039. pont.
- ¹¹⁴ Uo.
- ¹¹⁵ Jegyzőkönyv, 1834. május 26. 480. pont.
- ¹¹⁶ Erdészeti ülések jegyzőkönyve, 1839. március 16. ülés 10. pont.

IX. AZ ERDŐK KITERMELESE, ERDŐVÁGATÁS

1. ERDŐSZAKASZTÁSOK

Az erdőgazdálkodás minden célja a kitermelésben összpontosul. Mint már munkám elején említettem, az erdőgazdálkodás két ponton kulminál. Ezek közül egyik az erdők nevelése és gondozása, míg a másik a beérett állomány kitermelése.

Az erdők felújításának és nevelésének itteni rendszere a területek jogviszonyától eltekintve azonos volt a korabeli hasonló birtokokéval, és a jellegzetes különbség éppen a favágatás s ennek kiosztása körül jelentkezett. A XVIII. században az erdőközösség oly fejlettebb foka uralta határainkat, mely az igazgatás és kezelés tekintetében már az összpontosítást valósította meg. Az erdészeti tevékenységeket egy vezetőre, a közületre bízta, így a magángazdasági rendszerhez sokban hasonló helyzetet léptették életbe. A közösségi szellem fennmaradása tulajdonképpen az erdők hasznóvételében jelentkezett, melynek bizonyos csúkevényes alakja az úgynevezett kompetencia-fa képében még sokáig fennállt.

Hosszú fejlődés eredménye volt az a rendszer, mely a XVIII. század végére kialakulva az erdők vágatását is a magángazdaság mintájára egységes vezetés és irányítás alá vette, túlhaladva az előző évszázadok elég tág körben meghatározott faizási jogát.

Eleinte a vágásra érett erdők kijelölése elég rendszertelenül történt. Ott vágták azokat, ahová tanácsi kimutatás szerint az évenkénti „megbocsájtás” szólt, amikor is legtöbbször ingyen kapták a fát, és csak néha kellett azért méltányos díjat fizetni. Ha nagy volt a szükség, akkor a közeli erdőket vágták, míg máskor inkább zálogként birtokolt távolabbiakra kerítették sort. A vágatást a XVIII. század derekáig maguk a polgárok külön-külön intézték, ezért faválság fizetésével eddig nemigen találkozunk.

1701 telén a Gut került vágás alá, erről írja a jegyzőkönyv: „Fára lévén szüksége a város népének, a Gutra revideálni deputáltatnak, Babó György, Kiss Mátyás, Báthory Mihály stb.”²¹ Később azt is hozzáfűzik: „Akinek kell, hordassa ingyen, pénz nélkül.”²²

Hogy a város egész gazdálkodása ez időben még a régi középkori minta szerint mennyire a polgárok megerősítését szolgálta, annak igen szép példáját nyújtja az erdészeti is. A kuruc idők alatt, mikor is 1706 őszén az Erdélyből nyomuló Rabutin császári generális elől immár harmadszor menekült el a város lakossága, aki itt megállapodva januárig telel, s a népség csak a kemény tél alatt kezdetett visszazálogozni, a nagy hidegben segítőtleg határozza el a Szenátus és a közgyűlés együttes ülése, hogy a „Nagy Erdő 2 darabra szakasztatik, az hazajödőgélő Czivis népnek

1-1 szekér fa adattassék”.³ Ilyen módon ingyen juttatott fával gyakran találkozunk a város múltjában. 1707-ben is, mikor a Nagyerdőn a lakosság szükségletének enyhítésére kiszakított két erdődarab elfogyott, a Nagycserén hasítottak újat.⁴

Amint rendezettebb viszonyok közé jutott a város, a polgárság élete ismét a régi kerékvágásba került. Ekkor már a közeli és saját tulajdonban levő erdőségekkel takarékoskodva a távolabbi zálogosokat keresték fel. Így a vágásteret is Gutra helyezték ki már 1708 telén.⁵ Ettől kezdve ezt a nagy kiterjedésű erdőséget egész 1715-ig vágatták, amikor is a szintén zálogos, de a továbbiak folyamán kiváltott kutyabagosi erdő került sorra, mely a Guttal közvetlen szomszédságban volt. Ezt az erdőt 1715 decemberében kezdték kitermelni, s belőle minden egyes lakosnak 1-1 fuvar fa hazahozatalát engedélyezték.⁶ Úgy látszik azonban, hogy vagy a fa volt kevés ebben az erdőben, vagy a polgárság szükséglete nagy, mert a következő évben, 1716-ban ismét a guti erdőből jelölnek vágásteret, amikor is a „Város népének meg bocsáttatik, szabadon hozhat az, kinek kívántatik” – adják hírül a lakosságnak.⁷ A város, mikor ilyen távoli erdők kitermelésére került sor, mindig nagyon bőkezű volt a lakossággal szemben, s mindenkinek szabad szüksége szerint engedélyezett fát. A rendes utak hiánya miatt ugyanis a polgárság megelégedett a legszükségesebb mennyiség hazaszállításával, olyan nagy terhet jelentett a nagy távolságban végzett munka és hordatás. Annak sem volt még ekkor semmi értelme, hogy valaki eladás céljából hozzon fát haza, mivel ilyen kereskedést a lakosság bent a városban nemigen folytathatott.

Az 1725-ös, Fancsikán végzett vágás idején már előzőleg cédulát kellett váltani és csak ezután mehettek ki az erdőre.⁸ A Fancsika után minden bizonnyal a Nagycsere került sorra, legalábbis erre mutatnak adataink. Az erdők vágatása ekkor még rendszertelen alapokon nyugodva, a kiszakasztatás nem egymást követő fordák alapján történt, hanem csak esetenként kerültek kijelölésre. Mielőtt egyik erdőt teljesen letarolták volna, már átcaptak a másikra, majd 1-2 év múlva ismét erre tértek vissza. Rendszeresség e téren csak a XVIII. század közepén kezdett kialakulni, mikortól fogva is egy-egy erdő több éven keresztül állott vágás alatt, s csak ennek befejezése után tértek át a következőre.

Az 1739-es évben féltő gonddal védték a Nagycserét, ami arra enged következtetni, hogy nemrégén történt levágása folytán éppen ekkor volt szép növekedésben. Különösen nehéz napokat látott a város lakossága az 1730-as években, mikor az itt uralkodó pestis miatt zár alá kerültek. Nagy volt a szükség azért is, mert nem lehetett a határokra járni és így tüzelőt szerezni. A városnak különös gondja volt azonban a nehéz csapások legalább e nemének enyhítésére, s 1739 őszének végén gondoskodni kívánt arról, „minthogy a mostani szűk időkben és a bézárattatások miatt a Város népe tűzifát pénzen sem kaphat, a betegeknek pedig nagy veszedelmekre vagy a mostani kemény hideg, mely miatt sokan arra vetemedtenek, hogy a debreceni tilalmas cserét kezdték hordani és pusztítani”.⁹

A város éppen ezért a közelben fekvő halápi és a kissé távolabb fekvő radványi erdőt bocsátja meg e célra, de mivel ezek közül kivált az első volt becses, megintették a lakosságot, hogy vágatás alkalmával maguk között semmi visszaélést ne tölj-

nek meg, és senki szükségletén felül ne hordja a fát, kivált pedig a mondott Nagycserét ne pusztítsák. Eme rendelkezések végrehajtására utasítják a kapusokat, no meg az erdőinspektorokat is. Tekintettel az akkori nehéz körülményekre, a fával üzött kereskedést és így egyesek kiuzsorázását igyekeztek megakadályozni. Akit vétkesnek találtak, attól megvonták a fát, a Cseréről tilalmas úton kerültre pedig még a rendes bírságot is kivetették.

Az erdőszakasztások módja ekkor az volt, hogy a szenátus és a közgyűlés embereket küldött ki, akik feljárták a szóba jöhető erdőterületeket, az alkalmasakat kijelölték, és idehaza beszámoltak a magisztrátusnak, mely azután a favágatás kezdetét ki is hirdette. A szakasztások ősszel s csak nagy ritkán és égető szükség esetén történtek – ha a kijelölt rész elfogyott –, tél derekán vagy egyéb időben. A vágásokat ugyanis nehogy a lakosság hosszú ideig tartózkodjon az erdőn és így annak ártalmára lehessen, rendszerint januárra be kellett fejezni, mert ezután a hamar elkövetkező tavasz friss sarjadzásokat növelve a későre maradt fa hazahordása közben sokat pusztítottak volna el belőlük.

1740-ben ismét vágható erdő után kellett nézni, mivel a tűzifa jelentősen megdrágult a városban. A szakasztásra kiküldött Csatháry István és Szilágyi Mihály a bárki erdőben talál erre alkalmas részt, amely „a Bagaméri és Diószegi kisebbik utak közzé a Pályi határokig” terjedt.¹⁰ A következő években is itt kezdték meg a vágást, de a fennálló csekély rész hamar elfogyott és ismét új erdő után kellett nézni. A magisztrátus a bárki, paci és fansikai erdők feljására küldött ki szenátorokat, akik vágástérül a már régóta kímélt Pacot ajánlották, ahol meg is kezdték azt.¹¹

Érdekes különben, hogy ekkor még az összes erdők mint „Cserék” említetnek, miből azonban nem következethető, hogy azok csak fiatalos részekből állottak volna. A debreceni Nagycsere is annak ellenére, hogy így nevezetett, mégis igen szép és nemcsak tűzre, hanem épülete alkalmas állományt biztosított. Ettől kezdve tehát a Pac került vágás alá. Igen érdekes, hogy 1739-től számítva közel két évtizedig állandóan nagy faínséggel találkozunk, éppen ekkor lanyhult a fakereskedelem régi tilalma, és maga a város haladva elől jó példával, vásárolt feles számmal a messziről ideszekerezettett készletekből. Pedig az ilyen messziről idefuvarozott fa nem volt olcsó, mert nemcsak magát az anyagot, de a tetemes szállítási költségeket is meg kellett fizetni. Az ekkor jelentkező faínség gyökerezhetett talán abban, amire különben a város a kamarával szemben állandóan hivatkozott, hogy sok esetben a zálogbavett erdők állománya nem a legszebb képet mutatta. A nagy faínséggel kapcsolatban 1742 legelejáról is olvasható a rendelés, mely szerint: „A tűzifának nagy szüksége és drágaságára nézve determináltatott, hogy a tavalyi mód szerint a Paci cserének egy része a Város népének szükségére szakasztassék el.”¹²

Hosszú esztendőkön keresztül hangzik azután a panasz a faínségről és a meglevő készletek drágaságáról. Bátran kimondhatjuk, hogy a város erdőgazdálkodásának történetében éppen ez a két évtized volt a legfaínségesebb korszak, melyet területileg nézve nagy, de erdészeti szempontból és értékben kifejezve csekély erdőségek mellett kellett végigbőjtölni. Viszont az ekkor megindult nagyarányú telepítési és felújítási munkálatok eredményeként szép állományokat nevelhettek.

A faintség emléke azonban sokáig élt még a városbeliek emlékezetében. Az 1830-as években történt erőteljesebb kamarai és királyi biztosi beavatkozások ellen mindig méltán hivatkoztak arra, hogy az erdők zálogbavételekor cserebujás területek voltak, s azokon szép erdők csak az ősök lankadatlan munkája által nevelkedett.

Ilyen távlati elgondolásoktól eltekintve a faintség közvetlen elhárításával is törődni kellett. Erről rendelkezik az egyik 1754. évi jegyzőkönyv, mikor így ír: „A Piaczi Fa igen el drágult, a Város Népe igen drágán veszi a tűzfát, ennek orvoslására Város Gazda Uramék közül egyik, Csere Inspektor Uraimék menyének ki, oculálják és referálják, hogy és mennyire való Rösét lehetne vágatni.”¹³ Ekkor rászorult a lakosság, amelyre sem előbb, sem később példa nem akadt, hogy a piacon felvásárolt fával kellett fizetni. Ez volt az itteni erdőgazdálkodás mélypontja, melytől a felfelé irányuló fejlődés már nem állott messze.

1764-ben a Monostor vágásához fogtak, melyre ismét csak 1798-ban került a sor. 1765–69 között pedig újra a Pacon volt a vágástér. 1771-ben a már régóta pihentetett Nagyerdőt vágták, mikor pedig 1772 januárjára a kijelölt rész elfogyott, a hiány pótlására Halápon szakítottak erdőt.¹⁴ Ekkor a Nagyerdőnek a Nyulas felé eső végét vágták, mely a legöregebb része lehetett, mivel a több tagú bizottság éppen ezt találta legalkalmasabbnak.¹⁵

A város kezében levő erdők fája még mindig nem tudta fedezni a szükségletet, ezért nemcsak idehordott és kész fát vásároltak, hanem a lakosság részére egész erdőrészeket vettek meg kitermelés céljából, 1771-ben pl. Domokos Lajos bodóházi erdején folytattak alkut, ahonnan már több ízben vásároltak is fát. Magának a város-házának belső szükségletét is gyakran így fedezték.

Halápon az 1772. év januárjában kezdődő vágatás annak Lukaháza nevű részében történt.¹⁶ Ezen erdőszakasztásokra kiküldött bizottság tagjai sorában ekkor már egy tanácstag, a közgyűlés egy tagja, mégpedig leginkább a főrmender, ezenkívül a csere-inspektorok vettek részt. Az 1772. év késő őszen is hasonló összeállítású bizottság járta be az erdőket, „hogy meg lehessen tudni, hol lehetne szakasztani vágásra való erdőt, annak kinézésére”.¹⁷ Jelentésük alapján azután a Nagycserének Ároki rét nevű részéből szakítottak erdőt, a Határ út és az Acsádi út között. Ezen erdőrész nemcsak a vidékünkön általános tölgyből, de feles mennyiségben puha nyír- és nyárfából is állott. Ezért külön megparancsolták a lakosságnak, hogy válogatás nélkül vágják. Ekkor is a marhaszám szerint fizetendő csekély összegért, 1 petáért osztották, mint már régóta. Szigorúan kimondták azonban, hogy csak annak osztnak, aki a tavalyi adóját már kifizette, sőt az ideiből is törlesztett.¹⁸

1773-ban a Savóskút került sorra,¹⁹ 1774 és 1779 között pedig állandóan a Halápot vágták.²⁰ Ennek kitermelését a vértesi határnál kezdték el.²¹

1775-ben a halápi tavalyi vágástér mellett szakítottak erdőt, és hosszabb ideig, mintha rendes fordulóba lett volna osztva, úgy mentek azon végig.

Különben az 1774-es évvel fordulópont következett be a város erdőgazdálkodásában, mert a Forgách-féle királyi biztosi rendelkezések annak egészét rendszeresebb alapokra fektették. Különösen az erdő vágásokra való osztására, az évi szükséglet kitermelésére és a faosztás szabályaira vonatkozólag történtek újítások, melyeknek

következménye volt az, hogy 1775-re már felesleges öl fák is maradtak ki, melyeket a következő esztendőben legelsősorban osztottak.²²

1779-től kezdve ismét évente változott a vágástér. 1779-ben a Nagyerdőn volt ez, de 1780-ban már a Fancsika került sorra. Ezen erdőiség fiatalos gyengébb részekből állott, és nehezen tudtak belőle alkalmas területet kiszakítani.²³ 1781-ben a Bánkot vágják, nem telve ki azonban innen az esztendei szükséglet, 1782 elején még a Ludas csárda mellől is 600 ölet termeltek ki.²⁴ 1782 őszén ismét a Fancsikára mentek vissza, ahol a vámospércsi és diószegi utak mentén fekvő részeket vágják.²⁵

1783-ban a Nagycsere került sorra, ahol is egészen 1788-ig tartott a vágás. Ezen erdő oly szépen megnőtt ekkorára, hogy nemcsak tüzelőt, de jó épületfákat is oszthattak belőle a címiseknek.²⁶

1788–89-ben a már régebben vágódott Nagyerdő került sorra,²⁷ 1790-től 95-ig pedig a Bánk következett vágás alá. Emellett kisebb, jelentéktelen erdőrészeket kitermelésére is sort kerítettek. Így 1791-ben a Nagyerdőnek a Nyulas felé eső azon részét, melyet már 1780-ban vágtak, és ahol visszamaradt pár fából álló öregebb erdőcske volt, termelték ki.²⁸ Ugyanezen évben még a legtávolabb fekvő ohati erdőt is vágják, melynek rendszeres kitermelésére eddig még nem került sor.²⁹

A Bánkon 1791-ben vágás alá került részen feltűnően szép, hosszú, egyenes épületfák nőttek, amiért is a fürmender mindjárt előterjesztést tett, hogy ezeket a városi épületek javítására használják fel. Elrendeli ezért a magisztrátus, hogy ahol legalkalmasabb fákat találnak, ott egyenesen erre a célra szakasszák az erdőt.³⁰ Az 1792-ben továbbra is folytatott bánki vágatás mellett pótlólag még az Apafájáról is vettek hozzá kisebb területet, melynek alkalmas szálait szintén épületfának hagyták, és csak a silányabbakat vágatták ölekbe.³¹ Ugyanezen évben megfogyva a nagyerdei depozitóriumban tárolt mennyiség, a múlt évi ohati vágásról is behozattak 600 szekér fát.³²

1795–96-ban és 97-ben a Bánkkal közvetlen szomszédos paci erdőre tértek át a vágással.³³ 1797-ben már csak kis rész maradt álló erdő a Pacon, ezért a polgárság körében jelentkező szükségletet kielégítésére át kellett menni a Nagycserére is.³⁴

Ettől kezdve jött szokásba, hogy a város szükségére a közeli Nagycserét vágják, míg a polgárság számára inkább a távolabbi erdőkből szakasztottak részeket. 1798-ban már a hosszú évtizedeken keresztül kímélt Monostort kezdték vágni, mely erdő három éven keresztül, egészen 1801-ig fedezni is tudja a szükségletet.³⁵ 1799-ben azonban már a Nagyerdőnek ismét a Nyulas felé eső részén, meg a Monostorral szomszédos határából is kellett vágni a teljes járandóság előállítására végett. Ezen részek kitermelésével inkább épületfavágásokra fektették a fő súlyt, mivel szép öreg volt az erdő, és csak az erre alkalmatlan fákat vágják ölekbe és adták ki tüzelőnek. Ezen esztendőben épületfát vágtak még az Apafáról is.³⁶ 1801 januárjában ismét szakítottak pótlólag a monostori vágáshoz a Nagyerdő odaszögellő északnyugati végéből.³⁷ 1801-től 1805-ig újra a Nagycsere került vágás alá, de mellette állandóan vágják a Nagyerdőt és Apafáját is.³⁸ Bevégezve itt a vágást és kitermelve az egész erdőt, 1805-ben a Haláp következett, mely 10 évig, 1815-ig eltartott. 1813-ban már kezdett fogyni a halápi erdő, és akkor a városi erdőmester a Nagycsere azon fából álló részét, melyeknek tetejei száradni kezdtek, vágatta pótlásul.³⁹

Ekkor vége felé járva már a halápi erdő vágatása, új szakasztásáról gondoskodtak. E célra a szokott módon bizottságot küldtek ki. Ez a bizottság a Nagycserét ajánlotta, azonkívül pedig a szomszédos, kártételekkel gyakran háborgatott savóskúti és a legtávolabbi guti erdőket járták fel, melyek a leghosszabb ideig pihentetve, éppen vágás alá következők voltak. A deputáció véleménye szerint ezek közül Savóskútra kellett először sort keríteni.⁴⁰

Még a Haláp vágatása idején termelték ki az ohati erdő azon részét is 1812-ben, mely az 1770-es évek végén megmaradt.⁴¹ 1815-ben ismét egy helyen termelték a város közönséges szükségletét és a járandóság-fát – a Nagycserén. A lakosság részére szükséges fa vágatására a következő évben, 1816-ban, a Savóskutat jelölték ki. Ettől kezdve egészen 1818-ig tartott a savóskúti erdő vágása. 1817-ben szűkében volt már a fa, és ezért Neuvirth Vince erdőmester javaslatára már ekkor bizottságot küldtek ki a következő esztendő számára szükséges erdő kijelölésére.⁴² Ebben az évben a kompetencia-fa vágatásától függetlenül is volt kitermelés, amely úton a katonaság és a lakosság részére szükséges fa került ki. Az 1817-i vágási idényben elfogyott a Savóskút, és ezért 1818 januárjában pótlólag a Gut vágásához is hozzálátnak. A szükséglet szerint 1153 öl színfát és megfelelő mennyiségű gallyat kellett itt még kitermelni.⁴³

Itt folytatódott a vágás még hosszú ideig, természetesen azonban a régi rendet is betartva annyiban, hogy a magisztrális személyek és a város részére szükséges mennyiséget közelebb fekvő erdőségekből termelték ki. E célra pl. 1819-ben a Nagycsere Martinka felé eső részét vágták le, ahol egyrészt a fák elvényttek, mohosodtak, másrészt pedig a sámsoniak gyakori kártételeinek volt kitéve. Innen 1500 szál fát építkezési célokra hagytak, a többit pedig ölekbe vágatva, teljesen fedezni tudták a legfőbb szükségletet.⁴⁴

Ettől kezdve 10 évig adta ki a Gut a kompetencia-fát.⁴⁵ 1819-től kezdve Beck Pál királyi biztos véglegesítette azt a rendszert, hogy innen csak a polgárok fája kerüljön ki. 1820-ban azonban kb. 2000 szál épületfára szüksége lévén a városnak, a Nagycserén a szokásosnál nagyobbra vették a vágásteret. A Guton kitermelés alatt álló terület ekkor a külső csőszház mentén húzódó útnál volt, a szennyes határszélen. Mivel pedig ez a rész sok helyen csak bokrokból állott, ezért a vágásteret is a rendes mértéknél kiterjedtebbnek kellett felvenni. Különösen sok nyárfát volt itt, melyet tüzelőnek nem szívesen váltottak ki a polgárok, ezért a kerékgyártóknak adta el a város. Éppígy a szennyes határ mellett levő csenevész tölgyes részt, mely csak úgynevezett vargafának volt alkalmas, ezen céhnek adták el.⁴⁶

Kisebb bizonyodalmat okozott a Gut vágásában Beck Pál királyi biztos 1822. december havi parancsa, mely megtiltotta, hogy az erdő 40-ed részénél nagyobb területet szakítsanak esztendei vágás alá.⁴⁷ Ez pedig az eléggé ritka erdőből sohasem fedezte a szükségletet, amiért is helyszíni szemlére hívják ki a királyi biztos urat, ahol sikeresen győzték meg a rendelet kivihetetlenségéről.

1824-ben pl. a külső guti vágáson az évi szakasztott rész 122 holdat tett ki, tehát csak 20 holddal többet a 40-ed részénél. Mivel azonban még 787 öl fára volt szükség, a kiosztás zavartalansága és a járandóságok teljesítése miatt, azért a város elrendeli erdőmesterének, hogy minden továbbira való tekintet nélkül szakítson még hozzá

megfelelő vágásteret.⁴⁸ A gémnek, kutágasnak való fákat az eddigi Nagycsere helyett ez évben a Nagyerdőről vágatták.⁴⁹

Guton 1824–25-ben sokkal több fát vágta, mint amennyit kiváltottak, mert a lakosság a szokottnál csekélyebb mértékben gyakorolta faizási jogát. Kimaradt 1182 és 1/2 öl fa, melyből elsősorban a város válogattatott ki 1000 szál épületfát, mert a következő esztendei vágás megint legnagyobb részben nyír- és nyárfákat ígért.⁵⁰ Ez év folyamán a már állandó szokásnak nevezhető mód szerint a guti, nagycserei és nagyerdei erdőkben történt egyszerre a vágatás, azonban mindegyikben feltűnően sok puhafát termeltek. Az erdőszakasztásokra kiküldött bizottság jelentése szerint a polgároknak kénytelenek voltak a kompetencia-fa nagy részében nyír- és nyárfát és csak 1/3-ad részében csenevész görbefát kiadni.⁵¹ Azonban az idei erdővágatás elé akadályok gördültek. Nevezetesen a királyi biztos gátlólag, illetve irányítólag ismét bele akart avatkozni, amire válaszként csak az 1774-es rendelkezéseket küldötték el, azon megjegyzéssel, hogy a „polgároktól törvényes jussukat és Beneficiumokat el venni nem lehet”.⁵² Az erdőszakasztást pedig az idézett rendelkezés és a királyi biztos jelenlegi parancsának egybevetése alapján ejtették meg.

Ettől kezdve egészen 1831-ig a szokott módon és helyeken történt a vágás alá kerülő erdők szakasztása. Változás 1831-ben következett be, amikor is a Guton és a Nagyerdőn kívül ismét vágta az ohati erdőt.⁵³ Ezenkívül a Nagycserén is szakasztottak mintegy 64 köblös területet, melyhez viszonyítva a guti vágástér 234 köblöst tett ki.⁵⁴ Ez a terület azonban nem adta ki a szükséges mennyiséget, azért 1832 elején tovább kellett terjeszteni.

A guti erdő nagy kiterjedése még továbbra is lehetőséget nyújtott a polgárság szükségletének kielégítésére, míg a magisztrális személyeké az érintett helyekről és módon került ki.⁵⁵ A Gut vágása 1835–36-ban befejeződött. 1836–37-ben a Nagycserét vágta a polgárság részére is, ahol hosszú ideig maradtak. 1845–46 telén pedig a Fancsikára tértek rá, és az egész korszak végéig ennek fáját termelték ki.⁵⁶

2. AZ ERDŐK VÁGÁSOKRA (SECTIÓKRA) VALÓ OSZTÁSA

Rendszeres vágásokra, előre meghatározott csoportokra való felosztással, mely a modernebb szellemű erdőgazdálkodás egyik legfőbb ismérve, elég későn találkozunk a debreceni erdőségekben. Évszázadokon keresztül vágta ott az erdőket, ahol a lehetőség és a szükség együtt erre alkalmat nyújtott. Az évenkénti erdőszakasztások eleinte tehát teljesen önkényesen történtek, és legfeljebb azt a természettől rájuk kényszerített törvényt tartották be, hogy a fiatalosokat – melyek amúgy sem voltak erre alkalmasak – megkímélték a vágástól.

A zálogként birtokolt erdők tulajdona a gyakoribb háborgatás lehetőségének következtében még nem gyökerezett meg a város lakosságának tudatában, és ezért nem intézkedtek azok rendszeresebb kitermelése érdekében. Különben a zavaros idők sem kedveztek határainkon az olyan fokú erdőgazdálkodás kialakulásának, mely az erdőrendezés történeti fejlődése tekintetében az első lépcsőt jelentette volna. Ennek 3 fokozata van ugyanis:

1. A vágásokra való felosztás.
2. A matematikai elem túltengése.
3. Az egyszerűsítés jellegéje alatt az erdőtenyésztés fellendítésére törekvés.⁵⁷

A városi erdők legnagyobb része az előző évszázadban került az itteni közösség birtokába, s még nem termelték ki teljesen, mikor az újonnan nőtt vágásokra került volna sor a XVIII. század derekán. Akkor jelentkezett a rendszeres felújítás és vágásfordulókra való felosztás nagy hiánya. Debrecen azonban síkságon feküdve, távol minden magasabb színvonalat jelentő mintától, önmagától nem tudott volna olyan orvosságot találni, mely az erdők kezelésének és jobb karba helyezésének céljából hasznos lett volna.

Ezért a többi erdészeti újításokkal együtt erdőségeinknek meghatározott vágásfordulókra való felosztását is a felsőbb hatóságok rendelték el. Legelőször a Mária Terézia-féle országos rendtartással kapcsolatban 1770-ben jött le a helytartótanács rendelete, mely szerint „az erdőknek és berkeknek a rendetlen és ennél fogva ártalmas pusztításától a megőrzését nemcsak a szükség, hanem a magánosok haszna is követeli, ezért elhatározta, hogy aziránt meghatározott normát, az Országban a helyeknek fekvése szerint alkalmasan kigondolt és a favágásnak helyes rendjét írja elő”.⁵⁸ Le is küldöttek egy mintát példának a városhoz, hogy ilyenképpen dolgozzák itt is ki a vágások rendjét, és annak betartására felügyelőket állítsanak. Ezen utóbbi részre azonban már nem volt szükség. Ezen rendelkezésnek csak az 1774-ben itt működött gróf Forgách Miklós királyi biztos szerzett érvényt. Elrendelte, hogy összes erdőségeinket 50 vágásra osszák fel, melyekből esztendőnként csak egyet termeljenek ki. E rendelkezés szerint tehát a város erdei 50 éves fordulóba osztattak be.⁵⁹

Az erdők vágásokra való felosztását ekkor már annyival is inkább keresztülvihették, mert az előző évek folyamán pontosan felmérték, térképezték és faállományra is megbecsülték azokat. A helytartótanácsi rendelet második részének is Forgách Miklós szerzett érvényt, mikor a már közel egy évszázada fennállott erdőinspektornak új és terjedelmes instrukciót nyújtott, mely azonban csak kisebb részben és rövidebb időre terjedőleg került alkalmazásra. Ezen instrukció első paragrafusa is mindjárt elrendeli az erdőknek 50 vágásra való felosztását.⁶⁰

A város belátva e rendelkezés hasznát, engedelmeskedett is. Már a következő év nyarán, 1775 júniusában kiküldik az erdők és cserék feljására a tanácsból Komáromy György szenátort, Mihályházy Jánost, Fráter Pál főrmendert és az erdőinspektorkat, hogy a földmérők munkái előtt megsejmelve az erdőket, azoknak segítségére lévén, ez minél hamarabb befejezést nyerjen.⁶¹

A munka 1777 tavaszán lett kész, s az e célra kiküldött bizottság benyújtotta ide vonatkozó pontos felosztási tervzetét, melyet a levéltárba helyeztek el megőrzés és fenntartás végett. Nemkülönben pedig elrendelték, hogy azt a legközelebbi közgyűlés elé terjesszék, ahol is a szükséges jóváhagyást elnyerve, azonnal alkalmazhatóvá válik.⁶² Azonban már a következő évben baj volt ezzel a felosztással, és sürgősen megkérték a kamarát, hogy eltekinthessenek a megszabott vágástértől. Válaszul azonban a királyi biztosi rendelkezésekhez való legszigorúbb alkalmazkodást kapták.⁶³

Továbbra sem nyugodtak bele azonban az 50 esztendő s vágásfordulóba, amit pedig a város tölgyerdeire vonatkozólag legminimálisabbnak kell tekinteni, és az ekkori felmérésekkel és becslésekkel kapcsolatban 30 esztendőre kívánták azt leszállítani. Ezért két csoportba osztották az erdőket. Az egyikbe tartozott a Nagyerdő, Apafája és a Csere egy része, ahol épületefákat kívánva nevelni, hosszabb vágásfordulót állapítottak meg, amit azonban tekintve az ilyen szükséglet szerfelett változó mérvét, évszám szerint pontosan nem tudtak meghatározni; míg a többi tüzelőtermelésre szánt erdőt 30 éves vágásfordulóra osztották.⁶⁴

Ez a rendszer nagyjában érvényben maradt majdnem az egész időszak keretén belül, noha sokat kellett érte küzdeni. A felsőbb hatóságok, főleg pedig a kamara egyre-másra szorgalmazták ugyanis a hosszabb vágásfordulóra való áttérést, amit a túlnyomóan tölgyből álló erdők nehezebben fejlődő állománya teljes mértékben indokolt. Felsőbb helyről, mikor már a vázolt vágásfelosztás kész volt, de még ott nem tudtak róla, 1784-ben egy magisztrális bizottság kiküldését rendelték el e célból, melyben a geometra részvételét is kívánták. Az erdők újabb alapos megvizsgálása nyomán azok területét, nemkülönbén a polgárság számát és szükségletét egybevetve, kívántak új vágástervet kidolgoztatni, mely rendeletet Geötz királyi biztos 1794-ben ismét felújított. Ő ennek elkészültével az eredmény részletes közlését is kívánta. Különösen felhívta a figyelmet, hogy azt állapítsák meg elsősorban, az egyes erdőségek milyen fajokból állanak, mert ezáltal esztendei vágásokra való felosztásuk jelentékenyebb mértékben könnyebbíthető.⁶⁵

A városnak megléven már a maga vágásterve, mélyen hallgatott róla, és a királyi biztos rendeletének végrehajtását is egyre halogatta. Még 1797-ben sem nyújtották be a többször kért felosztási tervezetet, miközben a maguk számára készített szabadon éltek. Ekkor Geötz a későbbi erdőmesteri tisztséget viselő hivatalnokra kívánta ruházni az ekkor készített instrukcióval kapcsolatban azt a kötelességet, hogy az erdőket vágásokra ossza fel, melynek egy példányát a kamarához is terjesszék.⁶⁶ Éppen ezért az 1798-as erdőmesteri instrukcióban is olvashatunk az erdők szakaszokra való osztásáról, melynek kivételénél a következőkre kívánnak tekintettel lenni: „Mindenütt megvizsgálni, hol van rendszerint való sűrűsége az erdőknek? hol ritkább? hol pedig csak bokros ligetes? mert enélkül a munka csak csupán gondolomon épült és bizonyosan hibás lesz; hanem ha a mérés eszerint el készül, abból meglehetősen valószínűséggel ki lehet a szakaszoknak mennyiségét úgy csinálni, hogy azokon termő fáknak mennyisége sem igen fog nagyon edgymástól különbözni.”⁶⁷

Ugyanezzel kapcsolatban az volt a vélemény, hogy azon erdőkből, melyek a várostól távolabb esnek, kevesebbet, a közelebb fekvőktől pedig nagyobb foglaltanak egy szakaszba, mert amazokról drágább és körülményesebb lévén a fa hazahordása, mindig kevesebb lakos veszi igénybe a járandóságot. Azonkívül a rendes vágásfordulóból kihagyásra ítélték a Nagyerdő egy részét, melyet már régen épületefára fordítottak, azért jóval hosszabb és előre meg nem határozható vágásrendet kívánt az meg. A munkálatok azonban megint csak papíron maradtak, és minden a régiben folyt tovább. A kamara is engedett régebbi szigorúbb felfogásából, és a város álláspontjához közeledett, mikor 1797. december 13-án megküldi 17 244. szám alatt azon rezolúciót,

melyet Geötz Ferenc ezen városban tett munkálkodásairól adtak ki, ahol is már csak 40 évi vágásfordulóra való osztás szerepel.

Hosszas húzódozás után belátta a kamara, hogy ilyen úton célt nem ér el, s 1813 legelején értesíti egyik rendeletében a várost, hogy az erdők rendezése ügyében intézkedni szándékozik.⁶⁸ Tavasz végével le is érkezett az erdők rendezésének a kamara által kidolgozott és nyomtatásban szétküldött sémája.⁶⁹ Ez főleg a térképezés számára kívánt útmutatás lenni, de az erdők becsűjét is részletesen tartalmazta. A város öt példányt kapott belőle, melyek után 2-2 ft-ot kellett fizetni. Ezeket azután az erdészeti tisztviselők és mérnökök között osztották ki, de bárminemű nagyobb hatást nem gyakoroltak.⁷⁰

Nem hallgathatjuk el, hogy a XVIII. század végén parancsolt 40 éves fordulóra való felosztásra a város részéről is hajlandóság mutatkozott, amit az 1805-ös jegyzőkönyv megemlít. Igaz viszont, hogy gyakorlati eredménye még mindig nem volt.⁷¹

1813 nyarán azután a kamara leküldötte szemlére a temesvári főerdőinspektort, Halina Tamást, egyúttal pedig szigorúan megparancsolta, hogy járjanak a kezére és neki mindenben segítséget nyújtsanak.⁷² Ezen helyszíni szemle képezte alapját a kamara és a fő-erdőinspektorság vágatási rendet szabályozó későbbi intézkedéseinek. Halina Tamás azonban a debreceni erdők regulációjára 1813-ban kapott megbízását később elhárította magától, és más irányú elfoglaltságai miatt 1814-ben Duschek Ferenc főerdőinspektort bízta meg ezzel.⁷³ Kötelességévé tették, hogy „az erdőket meg vizsgáló K. Com. elől ülése alatt tartandó mixta sessiókban az Erdők jövőendő Regulatioja plenumát dolgozza ki és adja elő és igyekezzen, hogy a kívánt célt minél előbb el lehessen érni”.⁷⁴

Természetesen a városnak nem tetszett belsőbb viszonyainak ilyen idegen helyről való irányítása, s mindjárt felirattal igyekezett kitérni előle.⁷⁵ A kamara azonban hajthatatlan maradt, és válaszul előbbi rendelkezéseinek⁷⁶ szigorú alkalmazását parancsolta meg, mivel azok a helybeli körülmények figyelembevételével jöttek létre, és nemcsak a város pénztárának, de a fákkal való takarékoságnak a javát is szolgálják. Ezért a vágásforduló 40 esztendejének szigorú betartására utasítja a várost.

E rendelkezések és a régi szokás szerint is nem az egyes erdőségeket osztották fel vágásokra, mert gyakorlatilag a faosztás akkor kivihetetlen lett volna, hanem a város birtokában levő összesekeket egységnek véve, úgy mérték ki az évi részek kiterjedését. Így előfordult gyakran, hogy egy-egy erdőtest rövid idő alatt teljesen levágtatva, egészében fiatalosból állott, míg a másik hasonlóképpen csak öreg fákat tartalmazott.

1825-ben találunk arra adatot, hogy az egyik erdőt magát akarták megfelelő vágásrendre felosztani; nevezetesen Szabó János erdőmester járult olyan előterjesztéssel a város elé, hogy a távolfekvő ohati erdőt jó lenne 50 éves vágásfordulóra beosztani, és így abból esztendőnként csak 3 holdnyit kitermelni.⁷⁷ Ezt a gondolatot azonban az egység megbontása miatt elvetették, és az ohati erdőt továbbra is nagyobb részében vágták, ha a szükség és a fák növekedése azt kívánta.

Ekkor már a 30 éves vágásfordulóktól eltérve, a város erdei 40 részre voltak darabolva. Azok területe összesen 26 194 holdat és 989 négyszögölet tett ki, melyből tehát egy esztendőre 654 hold és 1384 négyszögöl jutott. A város 1826-ban a felsőbb

hatóságok rendelkezéseinek cáfolatául 1771-től kezdve egészen 1819-ig visszamenőleg feldolgozta az évi erdővágatásokat. Beck Pál királyi biztos előtt legszembetűnőbben ezzel bizonyították, hogy a régi rendszer szerinti 30 esztendő s vágásfordulóval mindig megfelelő fatömeget tudtak biztosítani.⁷⁸

A város erdősegei, különösen pedig az ekkor termelés alatt álló Gut és Nagycsere üres térségekkel, kaszálókkal voltak tarkítva, mégis az évenkénti vágástér az előbbinél 426 holdat, a Nagycserén átlag 100 holdat tett ki, ami az engedélyezett mennyiségnek mindig alatta maradt. Ebből is láthatjuk, hogy a város takarékosan bánt erdeivel. A szigorúbb felsőbb rendelkezéseknek tehát, melyek között a 40 esztendőre meghatározandó vágásrend is ott volt, nem volt alapja. Maga ajánlotta fel ekkor, hogy „a 40 Sectiót úgy dolgoztassanak ki, hogy egyszersmind minden Sectióba belé eső ürességek, térségek és kaszálók mennyisége is nagy részben kitessen. . . úgy tekintettel belőle megláthatna úgy a következő Sectióba fent álló Erdő ideje, vagy esztendeje, s annál fogva az Erdőnek minéműsége kivilágodhasson.”⁷⁹

1817. október 31-én Beck Pál királyi biztos magához kérte a debreceniek egy küldöttségét, melynek tagjai a kitűzött időre meg is jelentek nála Tégláson. Itt közölte velük, hogy újabban Budán tartózkodva, a debreceni erdők dolgában Duschek Ferencsel együtt gyűlést tartottak a kamaránál. Itt a már régebben elrendelt erdőregulációk kivételét újból elhatározták. Duschek betegsége miatt ekkor nem jöhetett le, a vágás elérkeztével a legnagyobb mérsékletre intette a vezetőket, mivel a város fennálló erdei ekkor kisebb részeket is számításba véve 32 sectióra voltak felosztva, melyből 20 került kitermelésre, és még csak 12 volt hátra. Javasolta ekkor, hogy a város egyenesen Gutra helyezze a vágást, nehogy a közeli erdősegek túlságosan megfogyatkozzanak, és ezeket inkább épületi szükségletre tartsák.

A város válasza ekkor az volt, hogy mind a kamarai főerdőinspektorok, mind mások is meggyőződtek róla, hogy erdeik nincsenek oly rossz állapotban, mind azt gondolják. Egyben azt is jelentették, hogy a 32 esztendőre való felosztás nem azt teszi, miszerint azok erre az időre elfogynának, mert a fekvésétől függően egy-egy forduló két évig is kitart. Nevezetes érvük az volt, hogy Gut nyolc fordulóra volt osztva, és a későbbiek folyamán majdnem két évtizedig vágták azt.⁸⁰ A távollevő kamara és a kebelében működő fő-erdőinspektorság az itteni állapotokat és erdészeti viszonyokat nem eléggé ismerhették, azért ragaszkodtak állandóan az egyes erdőtesteknek is 40 részre való felosztásához, ami a vágástérterület teljes szétforgácsolásával járt volna. Így pl. 1821-ben ezért ír le a kamara, hogy a guti vágástérterület annak 40-ed részénél nagyobb lett, ezért jövőre sokkal szűkebbre vegyék. Természetesen az ilyen rendeletekkel, tudatában igazának, a város keveset törődött.⁸¹

A Gut 40 részre való darabolása alapját az 1818-as instrukció 8. pontjában találjuk, mely szerint annak ilyen felosztását rendelték itt el. A polgárok szükségletét innen kellett kielégíteni, míg a nagycserei, bánki, paci és fancsikai erdőt a város saját részére és egyéb címen adandó fajuttatások számára termelhetette.

Mikor 1839-ben Semsey Jób királyi biztos több kérdése között az alkalmazásba nem vett 1818-as instrukció után érdeklődött, nyíltan kifejtették, hogy ésszerűtlen a 60–120 esztendő s fákból álló és egyes részeiben már száradó guti erdőt kímélni, s a

növés alatt levő bányai, paci és fancieskák venni termelés alá. Egyébként az ilyen öreg erdők az akkori felújítás legfőbb módjának, a sarjadzásnak már nem kedveztek, ami a Nagyerdő és Apafája idős részein is mutatkozott. Ezeken a területeken emiatt makketésekkel kellett élni. Az ilyen sérelmes intézkedésekre való hivatkozással nem adta és nem is adhatta ki a város ezt az instrukciót erdőmesterének.⁸² Semsey Jób királyi biztos szintén érdeklődött az iránt, hogy fel vannak-e a város erdei vágásokra osztva, hányra, és egy vágásba hány hold tartozik. A kérdésre a város beszámolt, hogy az 1774-es királyi biztos rendelet szerint az 1771–73-as mérések szerint 50 vágásra osztották fel az erdőket. Geötz királyi biztos rendelete szerint és az 1798-as erdőmesterről szóló instrukció alapján ezt a hosszú vágásfordulót 40 szakaszra csökkentették le, mivel úgy tapasztalták, hogy a városi erdők ezen idő alatt is megfelelő mennyiségű és minőségű tűzfát tudnak termelni. Egyébként, hogy a város a 40 éves szakaszokat sem vágatta le, az kitűnt abból is, hogy évente 654 hold állt rendelkezésre, mégis a visszafelé számított 9 év alatt összesen 3980 holdat és 146 négyszöglet vágta ki. Ez átlagban csak 442 holdat és 371 négyszöglet tesz, pedig ekkor a polgárok szükségletén felül még ugyanazon helyen a salétromfőző részére is termeltek.⁸³ 1829-ben különben az akkor tartott bizottsági vizsgálat lefolytatására és az erdők regulációjának megtekintésére elküldött Lakoszl Antalnak a város ezért 177 ft 46 1/2 kr rapidíjat fizetett ki.⁸⁴

Az erdőknek újból vágásfordulókra való beosztása 1840-ben következett be, és a rájuk vonatkozó rendelkezéseket szabatosan feldolgozva 1843-ban készítették el. E célból a kamara már 1841-ben felkérte az erdővágások jegyzéseit.⁸⁵ A leérkezett kamarai kiküldöttek a helyszínen végezték el a munka zömét, hogy az itteni viszonyok figyelembevételével használható beosztást végezzenek. Itteni működésüket 1842 őszére is meghosszabbították.⁸⁶

A folyamatban levő munkálatok miatt az erdők kezelésében is változtatások történtek. Így megszüntették a régi vágásrendet, az új pedig még nem készült el, amiért szükségessé vált az 1842–43. évre igényelt terület meghatározása, melyet az erdők felmérése és megbecsültetéséig a kamara határozott meg.⁸⁷

Hogy Debrecen erdőgazdálkodása a kamara állandó elégedetlensége ellenére mégis jó lehetett, az kitűnik az eredményekből, melyek szerint ekkorra már kitűnően nevelt erdőket találtak. 1843 őszén befejeződött az erdők felmérése, mely főleg a zálogban levő erdők területére terjedt (9 erdő), ezek és a városi kézben levők összeszámításával évente 14 000 pozsonyi öl kitermelésének lehetőségéről adtak hiteles nyilatkozatot.⁸⁸

1843-ban készült el és érkezett le az erdők új beosztása, mely a város 9. név szerint a nagycserei, apafai, bányai, paci, monostori, halápi, savóskúti és guti erdejét 60 vágásfordulóra osztotta be.⁸⁹ Nagy átlagban ekkor évente 416 holdat lehetett kitermelni, mely térségről szerfelett ingadozóan 6000 öltől egészen 17 000 ölig tehető fa kerülhetett le az ott levő erdők állapotának megfelelőleg.⁹⁰ Ekkor úgy formálták át a vágásokat, hogy évente kb. 11–12 000 öl fát nyerhessenek.

Hogy ezen a vágásrenden változtatható a város, az kamarai engedélyen is alapult. Nevezetesen már eleve hozzájárultak ahhoz, hogy ha ritkásabb részek kerülnek vágás alá, melyekből az évi szükséglet nem telik ki, ezek területét a következő esztendőkre sűrűbb vágásainak rovására emelhetik.

Nagy haladást tett meg Debrecen erdőgazdálkodása és kitűnőségének fényes tanújelét adta azáltal, hogy míg ugyanezen erdőterületek a XVIII. század derekán nem vagy csak alig tudták ellátni a várost, most a számbelileg megnövekedett lakosság és szükséglet mellett is feleslegek maradtak szabadon. A város századokon keresztül folytatott következetes és helyes gazdaságpolitikájának a kamara ezen elismerésénél nyilvánvalóbb bizonyítéka nem lehet. Ekkor maga a kamara rendeli fel az akkori idők kb. 324 holdat kitevő vágásterét, valamint a vele együtt kitermelt ölfa mennyiségeket is. A 60 éves fordulóba azonban nem számították bele a nagyerdei és ohati vágásterületeket sem, melyekkel együtt már tekintélyes mennyiségek maradtak rendes kereskedésre a városnak úgy, hogy az azokkal való célszerű gazdálkodásra a kamara külön is utasította.⁹¹

A város erdőgazdálkodásának ilyen új alapokra való fektetésével a korszak végének legkiemelkedőbb e tárgyú mozzanata zajlott le. Ennek végső befejezésül azután a kamara 1845 nyarán a város erdőinek a felbecsülést végzők által felvitt térképeit is leküldi, mellyel együtt az adott reverzálisok megsemmisítését rendelte el.⁹² Ezeket azután visszahelyezték a levéltárba, ahol ma is rendelkezésre állanak.⁹³

3. FAVÁGATÁS ÉS A KITERMELT FA MENNYISÉGE

A város eleinte maga a favágatással nem törődött. Kiküldöttjei kijelölték az erdőt, annak idején pedig átbocsájtották azt a lakosoknak, s azután csak az őrizet maradt feladatul. Az erdőközösség fejlődésének eme lépcsőjén a polgárság sokszor igásjószág száma szerint megállapított díjért kapva a fát, ő maga termelte azt ki. A város csak a vágástér rendjének betartására és a környező tilalmas erdőkre ügyelt fel. A polgárok számára való favágatás még ekkor teljesen ismeretlen volt Debrecenben, és ennek alapján a részesedés mértéke nem volt szigorúan meghatározva. Mindenki még lehetősége szerint hozhatta a fát, aminek meg is volt aztán a következménye a XVIII. század derekát jellemző faínségben. Ezzel kapcsolatban a város, hogy enyhítőleg léphessen fel, 1740-ben kutyabagosi zálogos praediumán már maga is vágatott erdőt. A favágást ekkor saját költségére végeztette, és felvigyázatra kommiszáriust is küldöttek ki, de a hazafuvaroztatást már az utcák szerint kirendelt szekerekkel végeztette, amiért bizonyos összeget is kaptak a gazdák. Az ily módon termelt fa legnagyobb részét aztán a piacon adták el, mikor is a ráfordított költséget véve az ár alapjául, mondhatni, a spekuláció ellen, árnivelláló hatást igyekezett elérni.⁹⁴ Ettől kezdődően azután többé már nem a régi szabadsággal adták a fát, hanem csak az elkerülhetetlen szükségletet tartották mértéknek. 1748-ban már azt írják, hogy „a felsőbb esztendőknek szűk volta miatt kéntelenítettett a Mgtus a Város népének a Nagyerdőről feles számú fiatalosokat szakasztani, és az Erdőt nagyon megpusztítani”.⁹⁵ A XVIII. század első felének erdőgazdasági munkája a vágatás terén tulajdonképpen csak a hely kimutatásából és a szabályok betartására való felvigyázatból állott. A város az 1700-as évek derekán jelentkező faínséggel kapcsolatban fogott hozzá a házilag történő faosztáshoz, és 1-2 évtized múlva teljesen a kezébe vette azt.

1749-ben is házilag termeltek ki egyes erdőrészeket, melyeknek fáját pénzen adták el. Ekkor már a városnak aktív szerepe volt a fakitermelés körül, és nemcsak saját szükségletét és a konvencióban kiadott mennyiségeket vágatta. 1749-ben elhatározta a magisztrátus, hogy a város pénztárának is legyen haszna, a polgárság is jusson fához, azért a Nagycserén házikezelésben fognak vágatni, ott helyben ölbe rakatni és el is adni. Hogy pedig a ráfordított költségről kellően tájékozódjanak, megbízzák a városgazdát, hogy a jelzett erdön csináltasson próbavágásokat, s ezek ölenkénti egységére számítsa ki azt.⁹⁶

A város lakosságának oly nagy volt a faszüksége, hogy már azt is meg kellett határozni, kinek hány öl juthat még pénzért is ebből a fából. Tehát a kompetencia-fául adott ölek készletből való kimérése ilyen alakjában már kezdetét veszi. Ettől azután állandó téli munkát ad a városnak az esztendőnkénti favágatás, annak ellenére, hogy még egy ideig hivatalosan és ténylegesen is a polgárok által történő kitermelése életben maradt.

A város erdeiből készpénzjövedelmet várt, és ezért tovább folytatta a fával való kereskedést. 1753-ban a Monostort vágatta házilag, miről is a következőket írják: „A Város Gazda Uramék vágassák le a Monostori Cserén levő fiatalost, a vastagát rakassák külön a Gallyátul, azután fog rendeltetni Commissárius, aki rakásonként vagy csomónként árulja, akkor az ára is determináltatik.”⁹⁷ Hamar elfogyott itt azonban a fa, és a vágatást már februárban befejezték. Akiknek nem jutott fa, kiváltott céduláikat a fizetett összegért becsérték.⁹⁸

Ezen új rendszer hamar meggyökeresedett, és gondoskodni kellett a munkálatok végzését szabályozó utasításról is. A kitermelt fát osztó kommiszáriusok első utasítása 1754 őszére készült el, és a favágatás akkori rendjét 11 pontjában kimerítően foglalta össze.⁹⁹ Ezek szerint kötelesek voltak a rőzsét igénylők váltott céduláira a kiadható mennyiséget feljegyezni, a rőzsevágókat adófizető emberekből (utcánként 10–10) összeállítani, kiknek fizetése szintén akkoriban határozottatott meg, szakmánybérül alapítva meg 100 csomóért 1 máriást. Kiváltképpen fiatalosokat vágatva úgynevezett rőzsét osztottak ily módon, mégpedig már ekkor a fizetett adó mértékéhez viszonyítottan. Nevezetesen 3 ft adó után kiadható 50 csomó rőzse volt a legkisebb mennyiség, és az alap emelkedésével ez is arányosan nőtt. Mielőtt azonban az engedelemcédulát kiadták, a kommiszáriusoknak kötelességük volt meggyőződni arról, hogy az igénylők tényleg befizették-e adójukat. Kinn a vágáson pedig arra ügyeltek fel, hogy sem a vad gyümölcsfákat, sem a vastag magfákat ne bántsák, hanem az utóbbiakat csak kissé gallyazzák, a fiatalabb fákat pedig, hogy szaporábban sarjaddzanak, földszintre vágják le.

Minden 15 rőzsevágó ember mellé felvigyázó szolgát állítottak, akiknek mind a munka menetének, mind a fák kiadásának pontos felügyelete volt a teendőjük. Vigyáztak arra is, hogy a rőzsecsomókat lehetőségig egyenlő mérték szerint rakják, nehogy bármelyik fél megkárosodhassék ezáltal.

Egyébként különös gondot fordítottak arra, hogy rőzsevágásra minél több adófizető, de azért mégis szegény ember mehessen, azért is egy-egy csoport munkaidejét 3 hétben állapították meg. A kommiszáriusokat pedig megbízták annak felügyeletével is, hogy a

munkadíjakból csakis az élelemre szükséges összegek kerüljenek kifizetésre, az ezen felüli feleslegeket pedig adótörlesztésre fordították.

Nehogy ezáltal az erdei kaszálóknak kunyhót építtető és marháikat ott teleltető polgárok visszaéljenek, azt is elrendelték, hogy az így pénzen kiváltott fát csakis a városba lehet hozatni, s akinek kinti telepén rátaláltak, azt kemény büntetéssel sújtották.

Egy-egy csomó rőzsét 1 pénzen adtak, de a polgárság érdekeit szem előtt tartva, az is olvasható a kommiszáriusok instrukciójában, hogy ezek megfelelő nagyságáról gondoskodjanak.

Ebben az évben (1754–55 telén) összesen 97 900 csomó rőzsét vágtak, amiért százanként 1 ft-ot szedve, 979 ft lett az összes bevétel. Az összes kiadás pedig (részleteinek mellőzésével) kitett 415 ft 99 dénárt, amiért a város nyereségeként 563 ft 1 dénárt könyvelt el a perceptor.¹⁰⁰

A rőzsévágásról a későbbiek folyamán 1771-ben készült újabb instrukció, mely azonban nagyjából az előbbi alapjaira épült, és azért részletezésétől eltekinthetünk.¹⁰¹ Debrecen város erdeinek eléggé silány állapotát mutatja az, hogy továbbra is túlnyomólag rőzsévágásról olvasunk, s a vastagabb fák termelését esetenként külön emelik ki.¹⁰² Ez a rendszer azonban nem gyökeresedett meg egyhamar. 1772 telének egyik közgyűlésén is részletes vita folyt arról, hogy a Haláp vámospércsi út felé eső része vágásának kezdetekor az ősi és már 1771-ben újra felvett mód szerint történik-e a faosztás, mikor is marhaszám alapján kellett az engedelem cédulát kiváltani, a favágás kötelessége pedig legalább részben még mindig a polgárságra hárult, vagy pedig nem. Az új irányzat előretörését láthatjuk azután abban, mikor ugyanezen alkalommal az 1740-es évektől kezdve gyakorolt vágatási rend további fenntartásáért is szót emeltek. Bizottságot küldöttek ki ekkor mindkét rendszer tanulmányozása és jelentéstétel végett.¹⁰³

Ekkor újra visszatértek a nemrégien bevett rendhez, a rőzséfát ismét a város vágatta, és így csomónként való árulásával ismét hasznót húzhatott erdeiből.¹⁰⁴

Nemsokáiig tartotta fenn magát azonban ez a rendszer, mert 1774-ben gróf Forgách Miklós királyi biztos rendeletében megvalósult az itteni erdőgazdálkodásnak, nevezetesen pedig annak haszonvételét korlátozó fontos szabályozása. Rendeleteinek egyik legnagyobb jelentősége az volt, hogy az eddigi bizonytalan csomó mértéke helyett a már egyébként elterjedt ölet hozta be. Favágatás kezdetétől november hónapot határozta meg, és annak február második feléig végére kellett járniuk, nehogy a tavasz elkövetkeztével szekerekkel járják a sarjadzó erdőt. Azt is elrendelte, hogy a szükséges fát ezután kizárólag a város maga termelje ki, s méltányos ár lefizetése mellett bocsássa azt a polgárság rendelkezésére. Ezzel tehát a debreceni erdőközösség fejlődésének újabb és magasabb fokú lépcsőjéhez érkezett el, mikor is megszűnve a közvetlen osztás és részesedés, helyette egy bizonyos kulcs alapján csak másodlagosan jutottak kapcsolatba az erdővel.

Elrendelték ekkor azt is, hogy előre határozzák meg a faváltság árát, mely ölfánál 1 vft, a gally ugyanilyen mértékére pedig 10 garas volt, mibe nemcsak a vágatás, de az összerakás költségeinek is benn kellett foglaltatnia.¹⁰⁵

Debrecen erdőgazdálkodásának múltjában ez mondható a legnagyobb alkotásnak, mivel az erdőgazdálkodás lényegét, a favágatást és a polgárok részesedését olyan módon határozta meg, mely közel egy évszázadig tartott.

Hasonlóképpen nevezetes újításokat alkalmaz szintén a Forgách-féle királyi biztosság hatására és a helytartótanács 1770-ben leküldött rendeletére készített 1774. évi inspektori utasítás.¹⁰⁶ Ebben többek között a favágókat eltiltják a mértéktelen kinti tüzeléstől, ami gyakran járt nagy fapazarlással. Az őlfákat akár színfáról, akár gallyról legyen szó, az utakhoz közel rakatták, hogy a jövő-menő szekerek ne tegyenek kárt az erdőben. Mértékül a bécsi ölet írta elő, mely 6 láb széles és 3 láb hosszú rakást tett ki. A favágás befejeztével az ott kitermelt szín- és gallyfa ölekből rendes számadás összeállítását rendelte el, amiért is az erdőinspektorok legalább 15 naponként menjenek ki az erdőre és az addig kész mennyiséget vegyék számba. A favágás bevégezése után a magisztrátus egyik kiküldött tagja számolta át annak egészét, akinek jelentése után a perceptori hivatal hozzáfogott az osztáshoz.

A favágás szervezése a gyakorlat által továbbfejlesztődött. Új alapokra az akkor itt működő Geötz-féle királyi biztosság 1794-es rendeletei helyezték.¹⁰⁷ Ekkor már egy belső és két vagy több külső kommiszárius intézte a favágatást. Ezen utóbbiak 36 kr napidíjat kaptak, és állásuk teljesen alkalmoszerű, ideiglenes volt.

A polgároknak kiosztandó fára vonatkozólag újra megerősítettett az a szokás, hogy azt a város költségére vágják, és minden egyéb tekintet nélkül, az előző évi adó mértéke szerint osszák ki. Újításképp elrendelik azt is, hogy amennyire azt az erdő engedi, hat öl hosszú épületfákat is osszanak, illetve az erre alkalmasakat ne vágják tüzelőnek ölekbe, hanem akinek erre van szüksége, az ilyet is kapjon.

A haszonvételtől, az erdőközösségből nem részesülnek a polgárok és a külső városiak vagy hóstátiak, akik taxás telkeken laktak, nemkülönben pedig a házzal nem rendelkező lakók sem. Az osztást akkor kezdték el, mihelyest 1000 öl fa kész lett. A polgároknak elrendelte, hogy a kompetencia-fára jogosító cédulát minden év január végéig kell kiváltani, hogy megállapíthassák azt a mennyiséget, amennyi a fabeli szükséglet lesz, és a további vágatást ahhoz irányítsák. Megismételte a rendelkezés azt a tilalmat is, mely kimondta, hogy a polgároknak fájukat idegeneknek el nem adhatják, s a városból külső helyre nem szállíthatják.

A favágatás munkáinak keresztülvitelére vonatkozólag részletes intézkedést tartalmaz még az 1798-as erdőmesteri instrukció, mely hosszú ideig volt érvényben.¹⁰⁸

Az épületfák vágatását a Nagyverdőről, Apafájáról és Nagycseréről rendelte el, amint később is cselekedték. Ugyancsak kötelességévé tették a leendő erdőmesternek, hogy az évi favágást minél hamarabb, zavaró akadályok nélkül bonyolítsa le. A kitermelés befejeztével legelőször az épületfákat kellett kiválogatnia, ebben segítségére voltak a belülről kiküldött ácsok, akik azokat megfelelő voltak szerint híddeszkák, bál-fák, padlódeszkák stb. osztályába sorozták. Ugyanekkor számolták le a favágatás összes költségeit is.

Az erdőmester azután átadta a tűzfát a városgazdáknak, az épületfákat pedig vagy az építtető, vagy a váminspektoroknak, vagy pedig azon lakosoknak, akik utalvány-cédulát kaptak erre.

7. táblázat

Utca	Színfa öl	Gally öl
Piac utca	880	1761
Varga utca	775	1550
Czeplédi utca	778	1556
Csapó utca	740 ¹ / ₂	1481
Péterfia utca	707	1414
Hatvan utca	757	1514
Összesen	4637 ¹ / ₂	9276

A város számára szükséges tűzifát ebben az időben már (1790-es évek) többnyire ott vágták, ahol az épületfákat, illetve az erre kijelölt erdőrészek görbe, görcsös fáit használták e célra. A polgárok szükségletének megállapítására az a mód volt szokásban, hogy a városi erdőmester november legelején (rendesen a 2-án vagy 4-én tartott ülésen) kérdést intézett a magisztrátushoz erre vonatkozólag. Ekkor meghirdették, hogy aki fát akar váltani, az november végéig jelentse be a belső rőzsekommisszáriusnak, hogy élni akar-e jogával, avagy sem? Aki elmulasztotta, az ettől egy évre elesett, aki pedig élt a bejelentési kötelezettséggel, azt szintén jogának vesztésével kötelezték a váltáság január végéig való befizetésére. A szükséges mennyiség kitermelése után jelentette ezt a magisztrátusnak, ahonnan faosztó kommisszáriust küldöttek ki, egyszersmind bizottságot a fák és gallyak számbavételére. Ennek megtörténtével a favágókat azonnal kifizették.

Változtattak a faosztás kisebb részletein is. Eddig ugyanis az volt szokásban, hogy a faosztásra és vágásra felügyelő személyek egy hatalmas sátorban laktak, melynek közepén a lyukas tetőn a füst szabadon eltávozhatott, bent pedig a nagy hideg elleni védekezésül állandóan oly tűz lobogott, hogy némely nap egy öl fa is ráment. Így telente 100–120 öl fát csak a faosztásnál felfűtöttek, ami tekintettel erdeink szegénységére, tekintélyes veszteség volt.

Ehelyett 1798-ban földkanyuhók ásását rendelték el, melyek jóval melegebbek és védettebbek lévén, nagyobb famegtakarítással is jártak. Később azonban újra feléledt a vágatások alkalmával használt nagy sátor, úgyhogy az 1836–40-es években ismét többször találkozunk vele.

Mióta ölszámban meghatározva osztották a fát, pontosan meg lehet állapítani az évente e célra fordított mennyiségeket. Messze vezetne azonban ezek hiánytalan közlése, hiszen átlagosan nem sok eltérés mutatkozik az esztendőnként igényelt színfa és gallyfa ölszámai között. Éppen ezért inkább csak tájékoztatásul közlök adatokat, melyek 1-1 esztendő és velük együtt 1-1 időszak fafogyasztását tüntetik fel, mert a többiekben is ugyanez vagy legrosszabb esetben közel hasonló volt a helyzet. Pl. 1797–98-ban 6 utca faszükségletét a 7. táblázat mutatja.¹⁰⁹

Ezt megelőzően 1789–90-ben 4910 öl színfát és 6217 öl gallyat osztottak ki, amiért összesen 2218 ft 42 kr-t fizettek be.¹¹⁰ Érdekes összehasonlításként lássuk

8. táblázat

Utca	Fa öl	Gally öl	Váltsága	
			ft	kr
Piac utca	833 ¹ / ₂	1667	1250	15
Varga utca	774 ¹ / ₂	1549	1161	45
Czeplédi utca	665	1330	997	30
Csapó utca	432 ¹ / ₂	965	723	45
Péterfia utca	579 ¹ / ₂	1159	869	15
Hatvan utca	642	1234	963	00
Összesen	3977	7954	5965	

9. táblázat

Utca	Fa öl	Gally öl	Váltsága	
			ft	kr
Hatvan utca	780	1520	1140	
Péterfia utca	735	1470	1102	30
Czepléd utca	761	1522	1141	30
Varga utca	698	1398	1047	—
Piac utca	864 ¹ / ₂	1729	1296	45
Csapó utca adatai hiányzanak				
Magisztrális személyeknek	50	42	60	30
Grátis	134 ¹ / ₂	26		
Összesen	4003	7705	5787	35

továbbá, hogy a fentebbi kimutatás szerint jóval később, az 1841–42. esztendőben mennyi fát osztottak ki a kommiszárius számadása szerint (8. táblázat).

Az 1779–1800-ra vonatkozó számadatokat „Az osztott Rőse fa ára Perceptiójáról való számadás” (egy különálló vastag füzet) összesítései mutatják be (9. táblázat).

Nem elégedtek meg azonban a város vezetői a favágatás körüli teendők papírra vetésével, hanem néha maguk is kiszálltak a rendelések ellenőrzése céljából. Így küldöttek szenátorokat 1801 januárjában a Nagyerdőre is, az ottani favágatás vizsgálatára, hogy vajon a rendelkezés szerint történik, vagy pedig másképpen? A váratlan vizsgálat tényleg eredményes is volt, mert nem a kimutatott részen történt a vágás.¹¹¹ Ilyen váratlan ellenőrzések egyébként gyakoriak voltak, a visszaéléseket a legcsekélyebbre szorították vissza, és parancsai hű szellemben való teljesítését a magisztrátus közvetlenül ellenőrizhette.

Néha kisebb dolgokban 1-1 esztendő folyamára el is tértek a szabálytól, melynek azonban fontosabb részleteit mind pontosan betartották. Így történt pl. 1803-ban,

10. táblázat

Év	Színfa öl	Gally öl
1805	6 502 ¹ / ₂	8 323
1806	6 196 ¹ / ₂	9 454
1807	6 959 ¹ / ₂	10 850
1808	7 422	8 302
1809	7 427	8 678
1810	8 014 ¹ / ₂	7 923
1811	8 447	10 629
1812	8 543 ¹ / ₂	8 498
1813	6 525 ¹ / ₂	11 608
1814	8 044	6 085
1815	8 228	5 929
Összesen	78 310	96 277

hogy minél hamarabb végezhesse a faosztással, azért elrendelték az erdőmesternek, miszerint minden hét végén adja át a kész ölfákat az osztó biztosoknak.¹¹²

Kilengések leggyakrabban az épületfák vágatása körül történtek. Ilyenkor azonban a magisztrátus gyors intézkedései hosszú időre eltiltották a szabálytól való további eltéréseket. Így 1804-ben a város többszöri sürgetésére a télen vágott, faragott és faragatlan fákat a városgazdák még június havában sem vették át, pedig az akkori erdőmester, Kémery Mihály ezt többször felajánlotta. Hogy ez a továbbiak folyamán ne történhessék meg, ezentúl az átadásról szóló jelentést a magisztrátusnak is be kellett küldenie.¹¹³

A későbbiek során is előfordult azonban, hogy nem számoltak el idejére a fával. Így 1818-ban Kémery Mihály volt erdőmesterre tettek panaszt, hogy a guti út szélesítésénél kikerült fákat még májusban sem adta át a városgazdáknak, pedig az olyan tekintélyes mennyiség volt, hogy pl. a salétromfőző 500 öl fája is ebből telt ki.¹¹⁴

Lássunk most példaképpen egy erdő teljes levágatása után nyert fatömegeket hosszabb időre vonatkozólag. Erre kitűnő példát nyújt az 1805 és 1815 között levágott Haláp, melynek évi termeléséről sikerült az összes adatokat felkutatnom.¹¹⁵ Eszerint az 1805 és 1815 között eltelt 10 év alatt a Halápról került ki a polgárok kompetencia-fája, mely esztendőnként a 10. táblázatban feltüntetett mennyiséget tette ki.

Ezt megelőzőleg az 1803–1804. esztendőben a Nagycserén vágták a kompetencia-fát, amikor 6066 öl színfa, 274 1/2 öl hosszú épületfa és 8706 öl gally került ki onnan.

Tekintélyes mennyiséget tett ki a város belső szükséglete és a magisztrális személyek részére a Nagycserén vágott fa is. Pl. 1810–11 telén 1415 1/2 öl tűzifa, 4036 és 1/2 öl gally, 795 1/2 öl hosszú épületfa vágódott e célra, 1815–16-ban pedig a Savóskút következett vágás alá. Ez évben kitermeltek innen 6868 öl tűzifát, 1725 öl épületfát és 5350 öl gallyat. Ugyancsak ebben az évben kivágtak a Nagyerdőről 3362 öl tűzifát,

4012 öl gallyat, a Nagycseréről pedig csak 58 öl tűzifa fordítottatott a város közszükségletére.¹¹⁶

1817-ben Beck Pál királyi biztos azt akarta keresztülvinni, hogy minden erdőséget külön vágásfordulóba osztva, egyszerre több helyről is termeljék a kompetencia-fát. Ekkor a Savóskúton, Nagycserén és Guton kívánta volna a kompetencia-fa egyszerre való vágatását, ami a város legélesebb ellenzésével találkozott. Az elvet helyeselték ugyan, de annak gyakorlati keresztülvitelében elháríthatatlan akadályokat gördítettek elé.¹¹⁷ Az első nehézséget az képezte, hogy a városiasodás jeleképpen már számos polgár nem rendelkezett saját fogattal, tehát ezeknek a fahordással addig kellene várakozni, míg a szekeres gazdák mindhárom erdőből hazahordják sajátjukat. Ezenkívül nyilvánvalónak látszik az is, hogy a fabeli kompetencia 3 helyen való osztása mindkét felet megterheli, sok visszaélés forrásává válhat. A városnak is tetemes költséget okozott volna ez a rendszer, mert egyszerre három faosztó küldöttségről kellett volna gondoskodni, ami háromszorosra emelve a személyzetet, növelte volna a polgárságra háruló faválság terhét is. Ezért meg sem próbálták a királyi biztos óhaját keresztülvinni.

1818-ban – egy évvel később – dolgozott ki a város erdőmestere, a hamar távozott Neuirth Vince terjedelmes előterjesztést, „mely szerint lehetne a Rőzsfa vágatást, behordást és osztást úgy elintézni, hogy a Fa akkorára, mikorra a fa vágók a vágást elvégzik, a vágásról kihordódhatik, és kitakarodik, hogy a Rőzse fa behordatás által minden Czivisnek Competenciája, akár vagyon szekere lova, akár pedig nints, juthat; hogy a Competenciájából egész esztendőn által szakaszokban is kaphat és könnyen a Lógerből házához vitethet; és, hogy a Rőzse fa osztását az Erdőmester a Cancellistával, vagy egy indagátorral, és ki is akkoriban Magazinarius lenne, könnyen elvégezhet; melly által azon Diurnumok: és gratis fák, mellyeket ekkoráig a Rőzse Commissarius Urak kaptak, cessálnak”.¹¹⁸ Neuirth javaslatának igen életrevaló reformjai azonban nem valósulhattak meg, egyrészt a vele szemben mutatkozott ellenszenv és bizalmatlanság, másrészt pedig azok nagyvonalúsága miatt.

A XIX. század első felében továbbra is a favágatás és osztás ismertetett módja tartatott fenn. A rőzse kommisszáriusok segítségére két botos szolga és négy lovas csosz is állott.¹¹⁹ Néha a külső biztosok nem győzték a munkát, amikor is segítőt kaptak. Így történt 1824 januárjában a guti faosztáson is, mikor egyszerre két segítséget kellett küldeni a külső kommisszáriusnak.¹²⁰ Így is előfordult azonban, hogy a munka nem minden része folyt le simán. Pl. 1820-ban a guti vágásról jelentettek „abususok”-at, mikor egyesek ott szerfelett sok hosszú öl fát hordattak maguknak a többiek kárára, mely ügyet azonnal ki is vizsgálták.¹²¹

1824-ben pedig az előző hat év vágástereit szemlélte meg Beck Pál királyi biztos a Guton, ahonnan feddőleg írja a magisztrátusnak, hogy olyan állapotokat talált, mintha „az erdők tökéletes kiirtására törekednők”.¹²² A régi vágásokon ugyanis nemcsak közvetlenül a fát őrzőkig kaszáltak, de még a sarjadzó részeket is felszántották és bevetették, a természetes felújulás megkönnyítése végett hagyott magfákat pedig sok esetben kivágták. Szerencsére azonban az utolsó 150 esztendő alatt csak szórványosan fordultak elő ilyen esetek, melyeknek a város igyekezett is egykettőre végét vetni.

11. táblázat

Vágódott/év	Nagyerdő		Nagycsere		Gut	
	hold	öl	hold	öl	hold	öl
1820–21	52	1500	131	1420	322	800
1821–22	35	15	121	129	332	320
1822–23	30	1490	118	1520	377	1047
1823–24	23	1490	124	39	344	600
1824–25	40	—	107	1555	142	1000
1825–26	32	115	129	128	127	1300
1826–27	30	59	119	649	426	300
1827–28	20	—	98	1300	605	950
1828–29	10	—	75	1500		
Összesen	273	1579	1027	240	2678	1527

Nagyobb visszaéléseknek jöttek nyomára 1832 tavaszán, mikor észrevették, hogy az évi szükséglet kivágása ellenére az mégsem bizonyult elegendőnek. Ennek körülményeit a kiküldött bizottság fel is derítette.¹²³ Oka egyesek telhetlenségében mutatkozott, mikor is tilos úton igyekeztek több fához — természetesen ingyen — jutni, azaz sikkasztottak. A gyanús polgárokat méltó büntetés végett törvényszék elé állították, a kompetenciából kimaradt polgárok részére pedig az eddigi rendszertől eltérve a kényszernek engedve, tavasszal vágatták a hiányzó öleket.¹²⁴

Lássuk azt is, hogy az 1820–21-től 1828–29-ig eltelt 9 esztendő alatt a vágás alatt levő 3 erdőség milyen térségeiről termelték ki a fát¹²⁵ (11. táblázat).

Az 1830–31-től 1836–37-ig eltelt 7 esztendő alatti favágatás eredményének közlésénél feltűnően csekély a gallyfák viszonya az ölfákhoz, amit legfeljebb az előbbinek színfa ölekbe való átszámításával tudunk magyarázni. Ez ugyanis nem egyszer-kétszeri téves elnézés, de sorozatosan következő arány volt, amiről a 12. táblázatból győződhetünk meg.¹²⁶

Ezen megfigyelhetetlennek tetsző arány a szín- és gallyfa között nagyobb mértékben bontakozik ki azon összeírásból, melyet 1829-ben az itt tartózkodó királyi biztos számára kellett benyújtani. Eszerint az 1829-től visszafelé eltelt 9 esztendő alatt 77 059 öl színfát vágtak ki, amihez csak 28 491 öl gally járult. A színfába természetesen az épületfákat is beszámították.

Ebből az átlagot véve egy esztendőre 8562 1/9 öl színfa és 3163 6/9 öl gally esett.¹²⁷ Ezt a számítást fentebbi adataink is teljes mértékben megerősítve, helytállóvá avatják.

A fák vágatásának technikai kivitelét illetőleg ezen időkben a kamara és a város között egyenetlenség támadt az ölfák hasogatása ügyében. Nevezetesen a kamara azt kívánta, hogy a vastagabb fákat széthasogatva rakják ölekbe, míg a város továbbra is a gömbölyű törzsek mellett tartott ki, mert így egységenként tulajdonképpen jóval több

12. táblázat

Vágás éve	Vágás helye	Fa öl	Gally öl	Szál,
1830–31	a város számára Pacon	482	20	
	a város számára Nagycserén	660	232	
	a város számára Nagyerdőn	750 ¹ / ₂	103	205
	a város számára Ohaton	53 ¹ / ₂	65	
	a polgárok számára Nagycserén	908 ¹ / ₂	283	905
	a polgárok számára Guton	4379	1430	3221
1831–32	a város számára Nagyerdőn	1125 ³ / ₄	227	438
	a város számára Nagycserén	1063	448	90
	a polgárok számára Nagycserén	908 ¹ / ₂	283	905
	a polgárok számára Guton	4774 ¹ / ₂	1311	4166
1832–33	a város számára Nagyerdőn	1086 ¹ / ₂	163	147
	guti száraz és kidőlt fa	1281 ¹ / ₂	406	124
	a polgároknak Guton	5010 ¹ / ₂	1261	2102
1833–34	a város számára Nagyerdőn és Nagycserén	1864 ¹ / ₂	560	2264
	a polgároknak Nagycserén Nagyerdőn	1245 ¹ / ₂	407	2770
	a polgároknak Guton	5847 ¹ / ₂	1670	4102
1835–36	a városnak Nagyerdőn és Nagycserén	1704	451	2663
	a polgároknak Guton	5427 ¹ / ₂	1007	4838
1836–37	a városnak Nagyerdőn	2440	391	2082
	a polgároknak Nagycserén	5220 ¹ / ₂	1608	3926

fa jutott a polgároknak, mintha elébb szétdarabolták volna. Éppen ezért a város öleit sem lehet a mai mértékkel venni, mert gömbölyű fákból rakva azokat ki, alapján véve jóval többre rúgtak. A kamara a más vidékeken elterjedt felhasogatást akarta behozni nálunk is. Először 1827. június 27-én kelt 21 102. számú rendeletében figyelmeztette a várost arra, hogy a 4 hüvelyknél vastagabb fákat felhasogatva ölezzék, a 2–4 hüvelyk közöttieket ugyanígy rakhatják, míg a 2 hüvelyknél vékonyabb a gallyak közé kerüljenek. Ezen rendeletét megújította a kamara 1836-ban is, jelölve annak, hogy még mindig nem vétetett foganatba.¹²⁸ A város egyébként most sem lelkesedett ezért, és elutasítása okául azt hozta fel, hogy az így növekvő számú ölek ellenértéke nem fedezi a hasogatási költségeket, miért továbbra is a régiben hagyván azt, csak a korszak legutolsó éveiben tértek át erre az eljárásra.

A kamara ezen esztendő folyamán még más irányban is beavatkozott a favágatás ügyébe. Nevezetesen okul hozva fel a városi erdők romlását – aminek a későbbi

taxáció éppen az ellenkezőjét bizonyítja – elrendelték, hogy esztendőnként a magisztrátus felelősségének terhe alatt 562,5 öl színfánál és 2675 öl gallynál többet vágatni ne merészeljenek.¹²⁹ Természetesen ezt sem lehetett ilyen merevséggel keresztülvinni, és bizony ezt a mértéket gyakran túllépte a város.

A város egyik polgára, Auer András szintén 1836-ban az erdővágatással kapcsolatban azon javaslatát terjesztette a királyi biztos elé, hogy az épületfák vágatását az eddigi házi kezelési rendszertől eltérőleg, árverés útján adják bérbe.¹³⁰ A királyi biztos elsősorban is a V. H. K. gyűlésétől kért véleményt, ahonnan a válasz elutasító volt, mert nemcsak a polgárok – akiknek legtöbbje szekérrel úgyis bírt – terhei növelését látták benne, de a felsőségek által jóváhagyott erdőkezelési és vágatási rendszer megsértését is, mire pedig az, a visszaéléseket többé-kevésbé távoltartva, nem szólalt rá.

A favágatás munkájára és a kész fa osztására 1836-tól kezdve rendszeren a V. H. K. tagjai, ritkán egyéb polgárok közül rendelték biztosokat napibér mellett.¹³¹ Ezeknek kötelessége volt, hogy az épületekre alkalmas törzseket még lábon kijelöljék, nehogy később felvágják azokat. A gallyfákat is ölekbe kellett rakatni, amikor arra kellett főként vigyázni, hogy a szegénységnek engedett, úgynevezett garasos gally címén azokat el ne hordják. A favágókat is szemmel kellett tartani, ahol fontos volt, hogy 1-1 csoportban megfelelő számú tag dolgozzon és 4-nél kevesebben sehol sem legyenek. Kötelességük volt még a favágók nyughelyének elkészíttetése és a vágás végén azoknak darabokra való vágatása is, azonkívül a törzsek fűrészelésére kellett ügyelni és arra, nehogy a színfák közé gallyakat elegyítsenek. 1836-ban 4 ilyen biztost neveztek ki napidíjra, akik a szolgálatban egymást felváltva működtek. 1840-től kezdve a Nagyerdőn termelt és belső szükségletre fordítandó tűzifákat is szabályos ölekbe rakják, eddig ugyanis csak kúpokba állították azokat. Ezt a rendszert az erdészeti ülés ez évben a többi vágásterekhez hasonlóan szabályozta.¹³²

Egyébként az erdővágásra a XIX. század 30-as és 40-es éveiben fokozottabb hatást gyakorolt a kamara. Így a mindenkori erdőmesternek a többi munka és az esztendei kifogadások mellett erről is részletesen be kellett számolnia, amire gyakran tettek kifizetéseket. Így az 1839–40. esztendőre vágási jegyzéket május 30-án az épületfák ölenkénti felszámolásának arányában felterjesztve a város, arra 1840-ben jött meg a felelet.¹³³ Ebben főleg a nagycseréi és nagyerdei vágásokra vonatkozólag tettek észrevételeket, melyből kitűnt, hogy félreértés van a város és a kamara között. A kamara ugyanis ismét azt hangoztatta, hogy erdeinket külön-külön vágásfordulóba osszák be, a város pedig az összerekre vonatkozólag cselekedte ezt meg. Innen eredtek a vágásterek meg nem felelő voltára vonatkozó észrevételezések is, melyre olyan meggyőzően válaszolták: „Hogy a Városi erdők egymásután jövén vágás alá, mostan a sor a Nagycserén lévén, mindenünnen vágattatik, az egész részt a városi erdők egész testéhez, nem pedig a Nagycseréhez kellett mérni. Erre a részre nem 14 hanem legalább is 40 esztendő múlva kerül a vágás sora, mint a felküldött táblás jegyzékből is kitetszik, hogy a Nagycserén vágott fák középszám szerint 41 esztendősök.”¹³⁴ Megemlítsre méltó még, hogy 1-1 vágás átlagaképpen a Nagyerdő holdja 76 ölet, a Nagycseréé pedig csak 19 ölet adott, melyek gyenge eredmények ugyan, sőt az utóbbi katasztrófá-

lisnak is lenne mondható, ha nem tudnánk azt, hogy ez az erdő mennyire tele volt közbeeső ürességekkel, szántókkal és polgári kaszálókkal, melyek az oda eső vágástérbe is beszámíttattak.

A kamara rendeleteit a kisebb dolgokban szorgalmasan betartották, s ezáltal igen józan praktikával mutatták a hű engedelmesség látszatát. Így 1841-ben, mikor az erdészeti ülés (melynek jegyzőkönyvét mindig felterjesztették) arról tárgyal, hogy jó lenne a város jövő esztendei szükségletét az Apafájáról vágatni, külön is kiemelik, hogy azért látszik megfelelőnek, mert megegyező a kamara parancsával, mely szerint az ilyen szükségre a kompetencia-fáktól mindig máshol szakasszanak erdőt.¹³⁵

A kamara sűrűn kereste fel a várost az erdőgazdálkodást és irányítást intéző rendeletei között a vágatásokat illetőkkel is. 1841-ben pl. ismételten rendeli el, hogy az erdőmester a vágatott szálfákat köbözze fel, és ezek összesített mennyiségét mindig jelentsék.¹³⁶

Szigorúsága csak 1843 után enyhül, mikorra is elkészülve 9 erdőség újbóli felmérése és mérése, kitűnt, hogy az évi szükségleten felül még 8000 ölet lehet kitermelni, amit engedélyeznek is.¹³⁷

Ettől kezdve évente tetemes mennyiségű (több mint 1000 öl) fa került szabadforgalmú áruként a piacra, miből mindenki egyformán vásárolhatott. Így a kompetencia-fában való részesedés és a régi szigorúság mértéke, amely meghatározott feltételekhez volt kötve, csupán annyiban maradt fenn, hogy a rendes árnál olcsóbban kapták az illetékesek meghatározott mennyiségű fát, és ha ezenfelül óhajtottak még, úgy azt a szabad forgalomból bátran fedezhették. A város erdőgazdálkodásának, illetve a termékek értékesítése mai formájának az alapjai tehát itt vettek már meg.¹³⁸

Lássuk végezetül, hogy a tárgyalt 150 esztendő utolsó tizedeiben mennyi fát vágtak ki, megjegyezve azonban, hogy csak a tűzi-, gally- és épületfákat soroljuk fel, melyek mellett még tekintélyes mennyiségben termeltek lépcsőfát, kútgémet, kútágast, bálványfát és faschinát stb. is, melyeket azonban elhagyhatjuk (13. táblázat).¹³⁹

4. ERDEI MUNKÁSVISZONYOK

A város erdőgazdálkodásával szorosan összefüggött a munkáskérdés is. Debrecen városa a magánbirtokokkal szemben e tekintetben is különös helyzetet foglalt el. Nevezetesen, polgárainak egyáltalában nem voltak jobbágjai, amiért napszámos munkákra a szomszédos községek lakóit alkalmazták, miáltal azok szociális helyzete nagyban javult. Ugyanerre volt ráutalva a város is mint közület a munka végeztetésénél.

Így tehát eltérőleg az országos állapotoktól, munkáviszonyok tekintetében majdnem kapitalisztikus helyzet állott fenn, már ami a vállalás szabadságát és egyéb körülményeket illeti. Nevezetesen az uralkodó jobbágyrendszer a gazdasági, erdészeti stb. munkákat mindenkor ennek keretében végeztette el, mikor is napszámra munka alig-alig maradt fenn. Így a napszámoskérdés országos viszonylatban elenyésző jelentőségűvé degradálódott. Nem így azonban Debrecenben, ahol a polgári szabadság

13. táblázat

Fakitermelés 1838–1849		Fa öl	Gally öl	Szálfa
1838–39.	esztendőben vágott polgári kompetenciában a Nagycserén	5 250 ¹ / ₂	1504	6798
	esztendőben vágott a városnak Nagycserén	494 ¹ / ₂	129	1003
	esztendőben vágott a városnak Nagyerdőn	861 ¹ / ₂	162	721
1840–41.	polgári kompetenciában			
	286 hold Nagycserén	5 510	1869	3941
	a városnak a Nagycserén			
	29 hold 675 □öl	982	120	980
	a városnak a Nagyerdőn 28 hold	1 873	316	1064
1841–42.	220 hold a Nagycserén polgári	5 737 ¹ / ₂	2276	3403
	a városnak Nagycserén	1 086 ¹ / ₂	302	390
	városnak 22 hold a Nagyerdőn	1 584 ¹ / ₂	272	1064
1842–43.				
1843–44.	polgárok kompetenciában			
	Nagycserén	6 959	2241	1307
	városnak Apafáján	1 209 ¹ / ₂	337	1110
	városnak Nagyerdőn	1 046 ¹ / ₂	171	475
1844–45.	polgároknak Nagycserén	8 118	1914	4912
	városnak Apafáján	2 039 ¹ / ₂	675	391
	városnak Nagyerdőn	953 ¹ / ₂	126	583
	városnak dúlt nyárfa Bánkon	89 ¹ / ₂	–	–
1845–46.	polgári kompetencia			
	370 hold Fancsikán	7 721	2947	2925
	városnak Nagycserén	757 ¹ / ₂	119	683
	városnak Nagyerdőn	1 547 ¹ / ₂	163	841
1846–47.	polgároknak kompetencia			
	Fancsikán	10 396 ¹ / ₂	2480	3563
	városnak Fancsikán	730	70	699
	városnak Nagyerdőn	1 145 ¹ / ₂	104	626
1847–48.	polgároknak kompetencia			
	Fancsikán	8 910 ¹ / ₂	1651	3624
	városnak Nagyerdőn	892	128	1613
	városnak Fancsikán	1 289	235	672
1848–49.	polgároknak kompetencia			
	Fancsikán	10 750 ¹ / ₂	1651	2205
	városnak Fancsikán	934	99	393
	városnak Nagyerdőn	763	8	383

következmenyeképpen szívesen húzódtak ide a környéken lakók, akik ha polgári jogot nem nyertek is, de a hóstátokat megszállva, állandó és magánföldes uraságoktól nem háborított zavartalanságban élhettek. Ezek részére a város területén állandó munkaalakmakra nyíltak kilátások.

A város részéről jelentős munkaalkalmat nyújtottak az erdőségek is. Az itt szükséges összes munkákat napszámosokkal, főleg szakmányosokkal kellett végeztetni, ami a nép szempontjából áldásosnak bizonyult. Érdekes, hogy az egész 150 év alatt mindig a napszámosok kevés voltáról szól a panasz. Az erdőgazdálkodásra felügyelő személyeknek mindig nagy gondot okozott a munka rendes időre való elvéggeztetése, amit részben a munkáshiány, részben a napszámbérek állandó emelése miatti akadályok nehezítettek meg. Nem volt tehát munkanélküliség. Éppen ezért az erdészeti intézkedések jó részét a munkások megfelelő számban való kiállítása és az azokkal való bajlódás foglalta el.

Eleinte napszámosok alkalmazása erdészeti munkák végzésére kisebb mérvű volt. A város szükségletét és a hivatalbeliek fajárandóságának kitermelését munkálták csak napszámosokkal. A polgárság maga vágatta fáját az évenként kijelölt erdőrészből, mely rész azonban a város hatósága alól kiesett.

A városra napszámosok foglalkoztatásának nagyobb gondja és feladata akkor hárult, mikor az 1740-es évektől kezdve gyakran, 1774-től kezdve pedig állandóul maga vette kezébe a fakitermelést. Ettől kezdve neki kellett gondoskodnia munkásokról, és azok bedolgoztatása tisztviselőinek kötelességévé vált.

Érdekes jelenség, hogy határunkon évszázadokon keresztül favágó munkások állandó hiányával kellett küzdeni. Része volt ebben talán azon helyzetnek, hogy megfelelő munkásréteg ez időben még városunk körül nem alakulhatott ki, a szomszédos helységek lakói pedig jobbágykötelezettségeikkel amúgy is le voltak foglalva.

A napszámosmunkáknak mondhatni teljes egészét a favágatás töltötte ki. Emellett árokásás, határdomb-csinálás, makkszedés stb. erdészeti munkák jóval csekélyebb részt alkottak, mert ezeket legelőször is a csőszökkel (kivéve az árokásást) igyekeztek elvégeztetni.

Esztendőről esztendőre feljegyezték a számadások azokat a költségeket, miket a város részére szükséges favágatásért fizettek az e célra fogadott munkásoknak. Eleinte ez természetesen csekélyebb összeget tett ki. Pl. 1722-ben 78 ft 72 dénárt fizettek ki „Hídfákat hasogató és vágó emberek”.¹⁴⁰

1728. február 4-től március 10-ig dolgozó 4 embernek 20 ft 20 dénárt fizettek ki munkadíjúl,¹⁴¹ 1735-ben eleség nélkül 24 dénárt napszámban, a guti és nagyerdei munkásoknak 158 ft 76 dénárt fizettek ki.¹⁴²

1736-ban 105 ft 84 dénárt tett ki a favágás költsége, ami szintén 24 dénáros napszámból állott elő.¹⁴³

Ezen időtől fogva a város mind több és több erdőt vágatott saját maga és árulta is azok fáit. Ezzel kapcsolatban növekedett a favágatásra kifizetett napszámköltség is. Így 1738-ban már 460 ft 56 dénárt kaptak kézhez a favágók, míg 1739-ben 453 ft és 43 dénárt. Ekkor a napszám egy napra 34 dénár volt, ha pedig kosztot is adtak, úgy a közeli erdőn 24, Guton 30 dénár. A favágatás költsége 1740-ben 360 ft 80 és 1/2

dénárra rúgott. Nagyot ugrott az e címen kifizetett költség 1741-ben, mikor egyszerre 853 ft és 68 kr-t számoltak el erre. 1742-ben pedig a „Híd és tűzfa vágókk” 670 ft és 31 1/2 kr-t fizettek ki.¹⁴⁴

1743-ban 509 ft 53 1/2 kr-t tett ki a favágatásra fizetett napszám; 1745-ben összesen 2 701 és 1/2 napért 641 ft 48 1/2 kr-t, 1746-ban 3016 napszámért 995 ft 04 kr-t fizettek. 1747-ben 17 kr volt a favágók napszáma, amikor is összesen 904 ft 1 1/2 kr lett erre a kiadás. 1749-ben élelmezéssel együtt 15 kr-t, anélkül pedig 34 kr-t fizettek a napszámért, mikor pedig sok volt a jelentkező munkás, leszállították ezt 15 kr-ra, végérvényben is 1160 ft 43 kr-t számoltak el összesen. Ebből 593 ft 87 kr esett a favágásra, 566 ft 56 kr pedig a rőzsevágasra, aminek 100 csomójáért akkordban vállalva 25 1/2 kr-t fizettek. 1751-ben megint 15 kr volt a napszámé, amit később a favágó munkások hiánya miatt 17-re kellett felemelni. Különben ez év folyamán 1205 ft 47 1/4 kr-t tett ki a favágatás összes költsége. A rőzseváogatást az előbbieket nyomán szintén szakmányban végeztették. 1751-ben 76 750 csomó rőzsét vágattak, amiért 282 ft 50 1/2 kr-t fizettek ki. 1752-ben a fa (793 ft 30 1/2 kr) és rőzsevágas (710 ft 16 1/2 kr) együtt 1503 ft 47 kr-t tett ki.

A munkások egyébként nem egyenként, hanem csoportokat alkotva dolgoztak egy-egy úgynevezett gazda felügyelete alatt. Egy-egy csoportban a gazdával együtt 7–10 napszamos dolgozott, legáltalánosabb azonban a 8-as szám volt. 1755 telén a rőzsevágason még a régi bérért egymást felváltva 3 ízben 4–4 ilyen csoport dolgozott, összesen 44 900 csomó rőzsét termelve, amiért 228 ft 99 kr-t kaptak. Ugyanezen esztendőben még a favágóknak 15 kr napszám mellett 674 ft 27 1/2 kr-t fizettek ki. 1754-ben pedig 15, illetve később 17 kr-bérrel 608 ft 37 kr-t, ugyanilyen díj mellett 1755-ben a guti várta favágók 632 ft 37 kr-t kaptak.

Nyoma van egyébként annak is, hogy a favágáshoz szükséges szerszámokkal, legalább részben, a város látta el munkásait, mert az 1759. évi számadás egyik tétele a favágó embereknek szükséges szerszámok csináltatása (sulykok, fejszenyelek stb.) cím alatt 268 ft 12 kr-t ad ki. Ugyanezen év számadásának másik tétele szerint a Halápon fát vágóknak 270 ft 01 kr-t, máshol dolgozóknak 518 ft 13 kr-t, a rőzsevágóknak 318 ft 49 1/2 kr-t fizettek ki.

A rőzsevágas 100 csomónkénti szakmánybéra 1764-ben 25 1/2 kr-ról 21-re esett. Az akkor vágott 80 115 csomó rőzse fáért tehát 280 ft 24 kr-t utaltak ki a város pénztárából. Ettől kezdve a rőzsevágos szakmánybéra sokáig változatlan maradt, és csak az ölfák vágók napszámára változott. 1765-ben a favágó munkások 467 ft 36 kr-t kerestek.

A XVIII. század második felében a város a házilag végzett favágatására felügyelő rőzsekommisszáriusnak tennivalóit, kötelességeit is szabályozta. Az erre vonatkozó instrukciót 1754. november havában adták ki.¹⁴⁵ A rőzsevágatás újbóli szabályozása és osztásának tervezetére vonatkozólag 1767-ben bíztak meg ismét egy küldöttséget, amelynek jelentését csak részben fogadva el, az előbbi rendszert módosította a magisztrátus. Ennek azonban nem sok jelentősége volt, mert az 1774. esztendő ily irányú rendelkezései fontosabb vagy átfogóbb intézkedésekként maradtak fenn.¹⁴⁶ Különben is a tervezet főképp csak azon esztendőre vonatkozott.

A napszámosmunka erdőgazdasági jelentősége különösen 1774 óta észlelhető, mikortól fogva is a kompetenciát teljes egészében a város vágatta, s a ráfordított költségek alapján megállapított váltásdíj mellett osztották a polgároknak.

Mikor tehát nagyobb gond és felelősség szakadt a favágatás kizárólagosságával a város nyakába, mihez tartás végett szükségessé vált tájékoztató adatok beszerzése. Főképpen 1-1 napszámos naponkénti teljesítményének megállapítása vált fontossá az előirányzatok céljából. 1774 novemberében megbízzák ezért az erdőinspektorokat, hogy több próbavágást tegyenek annak megállapítására, hogy naponta mennyi fa vágására számíthatnak.¹⁴⁷

Ez évben már jóval nagyobb volt a napszámos szükséglet és nehezebbé is vált kellő számú egyén munkába állítása. Favágók fogadásával egyébként a kommiszáriusokat bízták meg, akiknek kötelességük volt az alkudozás is.¹⁴⁸ Jelentik is 1-2 nap múlva, hogy a Nyírbéltekről jelentkező favágók nem akarnak a város által megajánlott 8 garas bérért dolgozni, amit hírül véve a magisztrátus fel is emelt 1 polturával.¹⁴⁹

Mihelyt nagyobb napszámoscsoporttal kellett az erdőben dolgoztatni, jobban meg is gyűlt a baj. Nehéz volt ezeket féken tartani. 1776-ban már sikerült a magisztrátusnak a favágók rendes munkára szorítása.¹⁵⁰ Ekkor tapasztalták, hogy nemcsak lassan dolgoztak, de minden este olyan tüzeket raktak, hogy 1-1 szekér fa is ráment. Három utca szekere is volt velük, s a lassú munka miatt ezek takarmányozása is feleslegesen terhelte az adófizetőket. Emellett arról is hangzott panasz, hogy a napszámosok az erdőket sem kímélik, sőt mértéken felül pusztítják, a levágott gallyakat pedig vezetőik minden engedelem nélkül hordatták. Látjuk tehát, hogy cseppet sem ideális az a kép, amit a favágatás terén észlelt viszonyokról Mihályházy János tanácsnok jelentett, amely kilengéseknek a rendes mederbe való visszatérítése alapos próba elé állította a magisztrátust.

Egyébként esztendőnként a favágatásért fizetett költség ekkor is nagyon ingadozó volt. 1786–87-ben 551 ft 29 kr-t tett ez ki, míg 1789–90-ben 1281 ft-ot fizettek a tűzifa, s jóval többet, 2800 ft-ot a rőzsfa vágásáért. A rőzsevágatás költsége egy ideig közel ehhez maradt állandó és 1790–91-ben is 2875 ft 44 kr-ba került. Egyébként pedig nevezetes újítás volt a színfavágatásánál, hogy ekkor ezt is szakmányban végeztették, mégpedig öléért 20 kr-t alkudva ki. 1790–91 telén vágatták a messzefekvő ohati erdőt, ahol is „Színfáknak és gallyaknak Klasterbe való és épülethez való széllyel vágatásáért tett költségek”, nemkülönben pedig „A Klasterbe rakatott rövid és hosszú szál fák kihordásába dolgozott napszámosok bére” együttesen 1000 ft 40 kr-t tett ki.

A favágó munkások néha sztrájkyszerűen hagyták abba a munkát, hogy ezáltal magasabb bérek fizetésére szorítsák a várost. 1796-ban volt ilyen nagyobb szabású sztrájkkal egybekötött bérfelemelési mozgalom, melyről a rőzse-kommiszáriusok azonnal jelentést küldöttek a magisztrátusnak. Ekkor a már levágott ölek őrzésére lovas csőszöket rendeltek, s az időközben lecsökkentett szakmánybért újólág felemelve, a színfavágatás öléért 20 kr-t, a gallyért pedig 8 garast fizettek.¹⁵¹ A mozgalom tehát, mint más esetekben is, a munkásság győzelmével végződött.

Hogy egy-egy évben a munkásiány milyen méreteket öltött, azt jól mutatja az a jelentés, melyet 1803 decemberében küldtek be a tanácsnak a külső favágatásról. Írják

pedig: „Közönségesen is tudva vagyon, most Rőse fát vágó Napszámos igen kevés vagyon, úgy, hogy nagy bérre is keveset lehetett kapni.”¹⁵² Ezen évben munkások hiánya nagyban hátráltatta a szükséglet kitermelését, aminek következtében a fatelepen tárolt fa kapóssá vált. Ezt kihasználva a polgármester azon javaslattal állott elő, hogy emeljék fel a szükséglethez mértén a már kitermelt fa árát, amit azonban elvetettek.

Intézkedni kellett azonban, hogy kellő számú ember mégis kimenjen az erdőbe, mivel pedig a felemelt munkadíj sem tette meg a hatását, az erőszakhoz kellett folyamodni. Elrendelték nevezetesen, hogy az utcabeli adószedők a kapitányokkal együtt írják össze a városbeli napszámosokat, hogy ezek alapján kirendelésükről gondoskodhassanak.¹⁵³ 1803–4-ben pedig rendes tűzifa vágásért kifizettek 303 ft-ot, hosszú ölekbe rakott épületfáért 68 ft 37 1/2 kr-t és gallyért 1451 ft-ot.

A munkáshiány nem volt elszigetelt jelenség, ellenkezőleg, állandóan ismétlődő tünet. 1805-ben is jelenteni kénytelen a városi erdőmester, hogy „a Rőzsefa vágatása eránt nem boldogulhat, mivel favágókat nem kaphat, kik most vágják, azok is nagyobb bért kívánnak”.¹⁵⁴ Ekkor is erőszakhoz kellett folyamodni, és a városbeli napszámosokat rendelték ki erdei munkára, mégpedig a város hat nagy utcájából egyenként 50 napszámost kellett előállítani és így összesen 300 pár kézzel gyorsíthatták a favágatást. Nehogy azonban munkájuk csak időhúzás legyen, szakmánybérre fogták őket, amit a kitermelt ölek száma szerint állapítottak meg.

A magisztrátus egyébként már régen belátta, hogy napszám szerint való foglalkoztatásnál sok és szinte elháríthatatlan nehézséggel kell megküzdeni. Ezért mindig az volt a törekvés, hogy ezt szakmánybérrel helyettesítse. A rőzsefák vágatásánál ez sikerült is, nem úgy azonban az ölfáknál, ahol csak bizonyos esztendőben állapodhattak meg ily módon.

A XIX. század elején bekövetkezett nehezebb gazdasági viszonyok hatására ismét előtérbe került a szakmánybér alkalmazásának gondolata. Ezt egy igen érdekes tanácsi határozat a következőkben tárgyalja: „A fa vágásról és faragásáról az a tapasztalás, hogy a Napszáma való dolgoztatásban a városnak semmi haszna nincs, mert azok elhúzzák az egész napot. Annak okáért végeztetik, hogy fűrmender Uram, Erdőmester és Inspektor Uraimékkal együtt tegyen próbát ilyen formán, hogy a N. Erdőn bizonyos Plágát ki szakasztván, alkudja meg a favágókkal, átallyában mennyiért vágják le, mennyiért tisztítják meg a fákat azok ágaitól és gallyaiktól? mennyiért sódolják el fűrésszel a tűzrevalót és ezt ismét mennyiért vágják össze öl számra? Nemkülönben az ácsok a Hídhöz, vagy Épületre való fákat mennyiért faragják ki öl számra?”¹⁵⁵ Természetesen hiába igyekeztek az akkoriban modernnek mondható bérfizetési rendszereket kidolgozni, ez a munkásnép ellenzésén megbukott, és csak a közös megegyezéssel lealkudott tételek érvényesültek. A favágatás költségei is állandóan emeltettek. 1809–10-ben ez összesen 6608 ft 5 1/2 kr-t tett ki.

1811 januárjában is krónikus munkáshiánnyal kellett küzdeni. Ezt a helyzetet szinte katasztrofális színekkel írja a tanácsnak a vágatást vezető erdőmester, Kémery Mihály: „Hogy ámbár a Halápi favágók bére elegendőképpen megjobbított, ahhoz képest a Szomszéd Helységeket a fa vágók küldése eránt meg kereste, itt a Város

favágókat keresett, még most is 50 favágónál több nincs, azért attól lehet tartani, hogy a kompetenciákat nem lehet majd kivágnatni.” Ezt a nehézséget csak többrendbeli szigorú intézkedések pontos betartása révén sikerült eltávolítani. Így legelsősorban azt rendelte el a magisztrátus, hogy mint a szekeresszázad, azután a napszamosok is „részesüljenek a közönséges teher viselésében”.¹⁵⁶ Illő bért fizettek nekik, és az utcabeli szenátorokat is utasították, hogy a már összeírt napszamosokat a halápi favágás munkáira kényszerítsék. Akik ennek nem engedelmessé váltak, azokat rögtön börtönbe zárták, és elrettentésül szigorú büntetéssel sújtották. Megkeresték ezzel párhuzamosan a szomszédos községek előljáróit is, hogy az ottani lakosságot a város erdészeti munkáinak elvégzésére sarkallják.

A kellő munkáslétszám biztosítása érdekében még a cselédtartó gazdákat is felhívították, hogy bocsássák el cselédjeiket a halápi vágásra. Ölenként 30 garast fizettek nekik, ami jó keresetnek számított, a gazdák pedig – akik elengedték szolgálóikat – a tűzi és hosszú fák osztásakor külön kedvezésekben részesültek.

A városkörnyéki napszamosoknak megtiltották az eddig szabados úgynevezett talyigázást is, aki pedig ezt megszegte, nemcsak a szállított fát, de fogatát is elvesztette. Gallyhordásra a kommiszáriusok az erdőmester és rőzsebiztosok is csak úgy adhattak engedélyt, ha egyúttal az erre jelentkező azt is bizonyította, hogy már 4-5 öl fát vágott a város napszámjában.

Látjuk tehát, hogy milyen részletes intézkedéseket kellett foganatosítani, hogy a legnélkülözhetetlenebb erdei munkákat elvégeztethessék abban az időszakban, mikor a mezőgazdasági munka szünetelt, és egyéb munkaalkalom a napszamos rétegnek nem is kínálkozott. A várost a munkáskész hiányán kívül az általánosan ingatag gazdasági helyzet, különösen pedig a pénz értéktelenedése is súlyosan érintette. Ez az eddig fillérekben számolt és jó megélhetést nyújtó favágatási bért pl. 1811 novemberében úgy felemelte, hogy 4 ft-ot kellett fizetni egy öl fa vágásáért.¹⁵⁷ Igaz viszont, hogy ez csak összegében tűnik nagyinak, de értékét tekintve nagyjában ugyanaz maradt, csupán a városnak lett nehezebb nagyobb mennyiségű pénzről gondoskodni. De még így is kevés napszamos akadt, és tél folyamán újra fel kellett szólítani a polgárságot, hogy akinek csak erre alkalmas lakója van, azokat küldjék ki az erdőbe.¹⁵⁸

1813 januárjában is az a panasz, hogy a favágás lassan halad. Általában elmondható, hogy ezekben az időkben sohasem tudták a munkát három hónap alatt befejezni és januárban azzal végezni, sokszor tavaszig elhúzódott. Ezért panaszkodnak a munkásokra, hogy létszámuk és nagyobb fizetésük ellenére keveset dolgoznak.¹⁵⁹ Ekkor ismét új rendszert szerettek volna bevezetni. Ezért megbízták Vecsey Sámuel és Somossy Ferencet, hogy „jobb módszer behozatala végett projektumot tegyenek”. Ez a nagy jelentőségűnek ígérkező terv az azonban nem készült el. Újra a szomszéd községekbe igyekeztek munkásokat szervezni, s azok vezetői meg is ígérték, hogy a betakarítás után kihirdetik ezt a munkaalkalmat a lakosság között, olcsó munkaerőt biztosítanak.¹⁶⁰

A bősörményi és hadházi emberek valóban már november 10-én munkába állottak. A magisztrátus több pontban írta elő kötelességüket.¹⁶¹ 1. Tartoznak a fát levágni és az utasítás szerint felfűrészelni. 2. A vastagabbakat tartoznak elhasogatni és

úgy ölekbe rakni. 3. A fákat 3 csoportba osztják, egybe jön a fa dereka, másíkba a vastagabb ágak és harmadikba a gally. 4. Egy öl fáért 1 vft munkadíjat fizetnek. 5. A várta fa vágásáért 8 garast fizetnek ölenként. 6. A gallyfa vágásáért 6 peták a fizetség. Vártafának azt a fát nevezték, ami a törzsön kívül volt, de vastagsága miatt még nem került a gallyak közé. Ezt egyszerűen kettéhasították vagy gömbölyűen 1/2 öles darabokra vágták. A hullott és egyébként használhatatlan gallyakat, az úgynevezett „töremorát” csak akkor volt szabad hordani, ha az erdőmester átvette a kitermelt fát. Bizonyos napokat jelöltek ki arra a célra, hogy a vágásban a 3. osztályon kívül ott maradt fát a rászorultak szedegethessék. 24 vft-tal büntették, aki engedély nélkül a már ölekbe rakott gallyat elhordta, vagy ha ilyen célból a favágók közé bement és ott rakodott. A vágáson vigyázó csősz vagy szolga 24 botütést kapott és elcsapták, ha ezt eltűrte.

További újítás volt a vágatás rendszerében, hogy a főbb felügyeletet a fürmenderre bízták, a vágásdíjat pedig a 3. osztályba sorolt faanyag átvétele után fizették ki. A favágók nevét és a vágásdíj összegét a magisztrátusnak írásban kellett jelenteni. Csak ebben az évben volt elegendő a munkáslétszám, a következő esztendei vágásnál ismét felhangzik a panasz hiányukról. Nemcsak jó fizetéssel, de később erőszakkal is tobozotak napszámosokat. Erről írják: „Nincs rőzse favágó napszámos, azért határoztatik, hogy akár városon kívül, akár belül minden dolog tehető Napszámos tartozzon Rőzsefát vágni, s legalább is egy hétig vágja a fát. Ölinek a vágásáért egy ft fizetődik, pedig ha jól dolgozik, többet is vág egy ölnél.”¹⁶²

Szívos harc volt ez a város mint munkaadó és a szegénység mint munkavállaló között, melynek kimenetelét az esetenként váltakozó erősségű fél ereje és kitartása döntötte el. Leszögezhetjük azonban, hogy ez a harc általában a szervezetlenül is egységes munkásság javára dőlt el. Az állandóan magas szinten mozgó napszám miatt a várost munkauzsorával nem lehetett megvádolni.

A következő évi vágatásnál megismétlődtek a szokott jelenségek, s Kémery Mihály esküdt, mivel „a kevés számú napszámos miatt a favágatás nagyon hátramaradt”, kérte az előző évi rendeletek felújítását. Az utcabeli adószedők erre ismét kirendelték savóskúti favágásra a szegényebb lakosságot, amiért azonban tisztességes bért fizettek.¹⁶³

A favágatás költségei ebben az időben jelentősen megnövekedtek. Eltekintve attól, hogy a lakosság létszámának növekedése miatt a faanyagszükséglet is emelkedett, pl. 1816 tavaszán csak az Apafáján végzett kisebb nagyságú rész kitermelésére 4815 ft munkadíjat fizettek ki.¹⁶⁴

A favágók fizetése terén is új rendszert vezettek be az 1816–17. évi munkaidény során. Felsőbb rendeleteknek megfelelően a vágatás munkájának irányítása azután is az erdőmester kötelessége maradt, a kifizetést a mindenkor i Oeconomicus Perceptorra, illetve segédjére (adjunktus) bízták. Ezen a vonalon az erdőmester kötelessége csak az maradt, hogy összeállította a dolgozó napszámosok névsorát és a külső rőzsebiztosok által neki adott famennyiséget. Ennek alapján a napszámosok fizetését már a perceptor teljesítette.¹⁶⁵ Ettől az időtől kezdve ez a rendszer állandóvá vált.

Ugyanakkor rendezték a város részére a munkára kötelezett úgynevezett újsoriak vagy hóstátiak dolgát is.¹⁶⁶ Eddig ugyanis ezek munkakötelezettségüket 2 ft összeggel megválthatták. Ezt a módszert eltörölték, és évente 16 munkanap letöltésére kötelezték őket. Az így nyert munkanapokat a favágásnál akarták hasznosítani, elsősorban az idény elején, december hónapig bezárólag. Ugyanis a hónap végéig a magisztrális személyek fáját be kellett hordatni, annak ellenére, hogy fogadott napszámosok ez ideig kevesen szoktak jelentkezni. Ezért a favágás zöme mindig az új esztendőre húzódott át. Összeírták a hóstátiakat, tekintet nélkül arra, hogy napszámosok, mesteremberek, sőt ha özvegyasszonyok is, és tudtukul adták, hogy 16 napi munkájukat az erdőségekben kell leszolgálni. Ha személyesen nem állottak ki, úgy maguk helyett napszámost voltak kötelesek biztosítani. Hogy kellő hasznát is lássák munkájuknak, megsabták teljesítményüket is: a 16 nap alatt legalább 4 öl fát kell vágni és rendbe rakni. Az átszámítás a következő volt: 1 öl színfába 4 öl gallyat számítottak, hosszú épületfából pedig 6 ölet vettek 4 öl tűzifának. A munkáról az adószedőknek, akikre a hóstátiak kirendelését bízták, minden hét végén tájékoztatni kellett a magisztrátust.

Sokkal könnyebb volt azonban az új szabályokat hozni és királyi biztossal jóváhagyatni, mint azt megvalósítani, annak ellenére, hogy a 4 öl fa vágatását 8 forinton megválthatták. Azonban a szegény hóstáti lakosság nem teljesítette sem ezt, sem a kötelezett munkát. Az utcabeli szenátorok jelentéseiből pedig kitűnik, hogy egy részük, különösen a Hatvan utcaiak, nagy szegénységben éltek, tehát rászorultak volna a keresetre. „Kenyeret is nehezen tudnak venni” – írja erről egyik jelentés, mégis folyton csak ígértették a munkát vagy fizetséget, s ezzel kitavaszkodásig elhúzták az időt.¹⁶⁷ Bámulatos, hogy a nép annyira húzódott az erdei fakitermelési munkáktól, hogy még a jó kereseti lehetőségeket is elmulasztotta. Ez év elején a várostól messze eső Guton kezdődött a vágás, talán ez is egyik oka volt a napszámosok húzódozásának. A rossz utak miatt az itteni gally senkinek sem kellett, azért a magisztrátus azoknak adta oda jutalmul, akik a várkancsos munka első jeleként, ezen a vágáson a kitermelt fák gyökereit kiásták és az utakat egyengették. Meghirdették Szabolcs megyében is,¹⁶⁸ hogy akik az említett munkára vállalkoznak, a gallyat és az általuk kiásott tuskót megkapják. Megjegyezzük, hogy ekkor a város 1 öl gallyat 1 ft 30 kr-ért adott.

A következő esztendei (1817–18) erdővágás kezdetén, hogy újra munkába állíthassák a munkára kötelezetteket, erről már jó előre gondoskodtak.¹⁶⁹ Alsó és Felső járásra kirendeltek 1-1 esküdtet, akik feljárták a költségeken házzal rendelkező lakosokat. Utcánként csoportosítva kötelességükké tették, hogy minden hét végén adják át az erdősuperinspektornak a munka letöltésére jelentkező jegyzékét, hogy idejében beoszthassák őket. A munkát napszámonként 1 ft-tal fejenként meg is válthatták. A rendes munkásoknak az esztendei vágásnál 1 öl tűzifáért 32 garast, hosszú épületfa ölért 24 garast, a gally ölért pedig 8 garast fizettek.¹⁷⁰

A belső nagyerdei fatelepen szakmunkások, ácsok dolgoztak a nyers erdei termékek feldolgozásán. Itt 1818-ban 1 öl tűzifáért 1 ft 36 kr-t, 1 öl hosszú gerenda kifaragásáért 36 kr-t, 1 öl gallyért 12 kr-t alkudott ki a város munkadíjként.¹⁷¹ 1819-ben ugyancsak itt 1 öl híddeszka elkészítésért 20 kr-t, 1 öl rövidfa vágásáért 1 ft-t, 1 öl gallyért pedig 8 kr-t alkudtak ki.¹⁷²

Favágással kapcsolatban ez idő tájt feltűnő, hogy hosszú öl fát keveset vágtak. Utánajárva a dolognak rájöttek, hogy vágási díját a rövid ölekbe rakott tűzifáénál jóval kevesebben állapították meg. Mivel pedig ilyen faanyagra a beszállásolt katonaság számára az egyes polgároknál építendő úgynevezett kvártélyos istállókhöz nagy szükség volt, azért 1820. év elején vágatási díját ölenként 30 kr-ra emelték fel. Ettől kezdve az arány ismét normális lett.¹⁷³

Az erdőben eddig egyedül a vágatás volt nagyobb munka. Láttuk, hogy ez időben a Guton megkezdődött a tuskózás, amit azonban nem szerettek a munkások. 1824-ben a Nagyerdőn keresztül utat vágtak. Ezért szükségessé vált a tuskók kiásása és a terület elegyengetése. A helyzetről így ír a jegyzőkönyv: „Az ott kivágott fák tövének ásására, mint haszontalan munkára ugyanis egykettőre reá unnak, de különben is ilyen munkában tapasztalatlanok, az így a Városnak nagyon költséges, ezért Értő Mester Emberekről kellene gondoskodni, kik egyszerismind a gödröket is elsimítják.”¹⁷⁴

A favágás munkadíja ekkor a Nagyerdőn 1 öl tűzifáért fűrészelve és hasogatva 54 kr volt, míg 1 szál épületfát 3 kr-ért vágtak ki.¹⁷⁵ Külső vágásokon 1825-ben 1 öl hosszú 1/2 öl magas 1 öl széles csomókba rakott épületfáért 18 kr-t, 1 öl gallyért pedig 9 kr munkadíjat fizettek.¹⁷⁶

A munkabérek változására vonatkozóan nézzük meg, hogy 1826-ban miként alakultak azok.¹⁷⁷ A Guton 1 öl tűzifa vágásáért 30 kr-t, gallyért 7 1/2 kr-t, 1 szál épületfa levágása és gallyazásáért 1 1/2 kr-t, ugyanazért a Nagycserén 4 száláért 3 kr-t, a Nagyerdőn 1 öl tűzifa vágásáért 45 kr-t, és ugyanott ácsoknak 1 schukk gerendafa vágásáért 3 kr-t fizettek. Látjuk, hogy a munkabérek az erdők területi elhelyezkedését tekintve ekkor már nem voltak egységesek. A távolabbi és idegen községek lakóinak kevesebbet fizettek, mint a közeli erdőkben dolgozó helybeli munkásoknak.

Mikor lassan haladt a vágás, azonnal emelték annak díját, hogy ezáltal elegendő munkás jelentkezését biztosítsák. Pl. 1829 januárjában is ezzel a céllal emelték fel 1 öl tűzifa vágásának árát 40 vft-ra és 1 öl gallyét 10 kr-ra.¹⁷⁸ Ugyanezen év őszén ismét a régi díjra szerettek volna munkásokat fogadni, de 36 kr-ért nem jelentkezett senki sem. Ekkor azután véglegesen felemelték a tűzifa vágásdíját 40 kr-ra, 1 szál épületfa vágását pedig 10 vkr-ra.¹⁷⁹

1830-ban merült fel Auer András esküdt és társai között a terv, hogy a favágatást és hordatást a város házikezelése helyett jobb lenne vállalkozóknak kiadni, amiről bő számításokkal együtt beadványt is terjesztettek a magisztrátus elé. Elsőnek mindjárt maga ajánlkozott bérlőül, azonban a bizalom elfordult tőle, tervéből semmi sem lett.¹⁸⁰ A vágatás díja állandó emelkedést mutat. 1834-ben már 1 öl tűzifáért 1 ft-ot fizetett a város, az épületfa száláért pedig az előző évek dupláját, azaz 4 vkr-t.¹⁸¹

1837-ben előbb 20 ezüst krajcárért hirdették meg a Nagycserén 1 öl tűzifa vágásának díját,¹⁸² azonban vállalkozó nem akadt rá. Ekkor a helybeli munkásoknak 50 vkr-t ígértek, de azok csak 1 vft-ért voltak hajlandók munkába állni. Ezért a szomszéd községekben hirdették meg ezt az árát,¹⁸³ azonban onnan sem jelentkezett munkás.¹⁸⁴ Így a város engedni kényszerült kérésüknek. Egyébként a Nagycserén ekkor 1 szál fáért 2 konv. kr-t, 1 öl gallyért pedig 5 konv. kr-t fizettek.¹⁸⁵ Később azok is,

akik az épületfa szálát 5 vkr-ért, 1 öl gallyat 15 kr-ért, 1 öl tűzifát pedig 1 vft-ért vállaltak fel hasogatva, a nagy hidegekre hivatkozva emelést kértek.¹⁸⁶

A következő esztendő vágására már több ember jelentkezett, így annak díját is lejjebb szállították. 1 öl rövidfáért 20 kr-t, gallyért 5 kr-t, 1 szál épületfáért 2 kr-t fizettek.¹⁸⁷

A taksások (munkára kötelezettek) munkájával továbbra is baj volt. 1839 őszén panaszolja az erdőmester, hogy a mostani rendszer szerinti kirendelésük „haszon nélkül való”, mert hetente hiába kellene 50–60-nak kiállni, 2–3 gyerek jelentkezik helyettük, így mind a pontos számítást, mind a munka befejezését hátráltatják.¹⁸⁸ Mélyrehatóbb intézkedés ekkor még nem történt, csak a kirendeléseket szigorították meg.

A következő évben a Nagycserén fel kellett emelni a vágások díját, mert az erdő ritkasága és a vékony faállomány jóval több munkát adott az eddigieknél. 1 öl tűzifa vágási díját 20-ról 24 kr-ra emelték, amit a többiek is arányosan követtek.¹⁸⁹ Ez történt röviddel később a Nagyerdőn is, hol szintén a fák vékonysága miatt panaszkodtak a munkások.¹⁹⁰

A múltban történetektől eltérően ekkor már a város bizonyult erősebb félnek. A munkáskezek szaporodása és a birtokok elaprózódása meghaladta a munkalehetőségek növekedését és így egy állandó proletariátus kialakulása a nagyvárosnak induló Debrecen körül is megindult.

A favágás díja 1844-ben 1 öl tűzifáért 1 vft, gallyért 15 kr, 1 szál épületfáért 5 vkr maradt.¹⁹¹ Ugyanez volt 1845-ben is, amikor a város túlnyomó gazdasági függetlensége és fölénye a munkásokkal szemben még élesebben megmutatkozott. Nevezetesen, a jelzett árat ekkor csak november és december hónapban fizették, hogy a munkát minél hamarabbi befejezésre serkentsék, s a később jelentkezőknek jóval kevesebb bért adtak.¹⁹² Már arról is történik említés, hogy az itteni munkások társaságokat alkottak, és az idegenből jötteket mindenből igyekeztek kiszorítani. Ennek akadályozására utasítják a vágatást végző erdészeti tisztviselőket. A város környéki munkás proletariátus kialakulása tehát, ebből a szupremáciából következett is, teljes lett.

Újévtől kezdve valóban leszállította a város 1 öl tűzifa vágási díját felére, 50 vkr-ra, de később maga is belátta, hogy az élelmickek árának emelkedése miatt ez túl alacsony, s ismét a régit állították vissza.¹⁹³

1849 tavaszára a rendkívüli idők miatti drágulás a favágók munkabérének emelkedését is maga után vonta: 1 ft 30 kr-ról 2 vft-ra emelték fel a tűzifa ölének kitermelését.¹⁹⁴

A nagy faintség miatt az az évi favágás korábbi megkezdését határozták el.¹⁹⁵ Munkások azonban, bár többször meghirdették, sem a városból, sem a környező helységekből nem jelentkeztek.¹⁹⁶ Tengeritörés után azonban elegendő számban akadtak, akik felvéve a munkát, a városbeli tűzifaszükséglet kielégítését lehetővé tették.¹⁹⁷

JEGYZETEK

- ¹ Jegyzőkönyv, 1701. január 16. 30. o.
- ² Jegyzőkönyv, 1701. január 23. 38. o.
- ³ Jegyzőkönyv, 1707. február 2. 113. o.
- ⁴ Jegyzőkönyv, 1707. február 12. 115. o.
- ⁵ Jegyzőkönyv, 1708. január 22. 342. o.
- ⁶ Jegyzőkönyv, 1715. december 14. 782. o.
- ⁷ Jegyzőkönyv, 1716. január 4. 811. o.
- ⁸ Jegyzőkönyv, 1725. december 23. 291. o.
- ⁹ Instrukciók 1739. november 10. 41. o.; Jegyzőkönyv, 1739. november 10. 519. o.
- ¹⁰ Jegyzőkönyv, 1740. november 20. 595. o.
- ¹¹ Jegyzőkönyv, 1741. február 13. 612. o.
- ¹² Jegyzőkönyv, 1742. január 11. 9. o.
- ¹³ Jegyzőkönyv, 1754. december 3. 477. o.
- ¹⁴ Jegyzőkönyv, 1772. január 23. 65. o.
- ¹⁵ Jegyzőkönyv, 1771. október 14.
- ¹⁶ Jegyzőkönyv, 1772. január 29. 66–67. o.
- ¹⁷ Jegyzőkönyv, 1772. december 2. 155. o.
- ¹⁸ Jegyzőkönyv, 1772. december 4. 155–156. o.
- ¹⁹ Jegyzőkönyv, 1773. december 15.
- ²⁰ Jegyzőkönyv, 1774. november 2. 261. o.
- ²¹ Jegyzőkönyv, 1774. november 7. 262. o.
- ²² Jegyzőkönyv, 1775. november 29. Az erdőszakasztások feltüntetésére maradt az erdőgazdasági iratokban jelzés nélkül. (41) egy jegyzőkönyvi kivonatokból álló akta; ez az elveszett jegyzőkönyvek intézkedéseinek feltüntetésével tesz kiváló szolgálatot, melyeket máshonnan nem tudnánk pótolni.
- ²³ Jegyzőkönyv, 1780. november 24. 2. o.
- ²⁴ Jegyzőkönyv, 1781. október 11. 569–570. o.; Jegyzőkönyv, 1781. november 14. 578. o.
- Jegyzőkönyv, 1782. január 25. 597. o.
- ²⁵ Jegyzőkönyv, 1782. november 9.
- ²⁶ Jegyzőkönyv, 1783. november 7. 93–94. o.
- ²⁷ Jegyzőkönyv, 1788. november 10.
- ²⁸ Jegyzőkönyv, 1791. november 19.; Jegyzőkönyv, 1792. november 28.
- ²⁹ Rel. No. 153. 1791.; Jegyzőkönyv, 1791. január 5. 1. o. Érdekes, hogy az ohati provisor, Keresztessi István nem ismerte eléggé az ottani erdő határait, azért ennek kimutatására bizottságot kért.
- ³⁰ Jegyzőkönyv, 1791. november 28.
- ³¹ Jegyzőkönyv, 1792. szeptember 10.
- ³² Jegyzőkönyv, 1792. szeptember 1.
- ³³ Jegyzőkönyv, 1795. november 2.; 1796. november 2.
- ³⁴ Jegyzőkönyv, 1797. december 2. 594. pont.
- ³⁵ Jegyzőkönyv, 1798. november 2. 509. pont; 1799. november 4.; 1800. november 4.
- ³⁶ Jegyzőkönyv, 1799. december 2.
- ³⁷ Jegyzőkönyv, 1801. január 2. 320–321. o.
- ³⁸ Jegyzőkönyv, 1801. november 5.; 1804. november 22. 149. o.
- ³⁹ Jegyzőkönyv, 1813. október 28. 651–652. o.
- ⁴⁰ Rel. 1814. No. 500.
- ⁴¹ Rel. 1812. No. 21. és 68.
- ⁴² Jegyzőkönyv, 1817. október 27. 523. o.
- ⁴³ Jegyzőkönyv, 1818. január 21. 21. o.

- ⁴⁴ Jegyzőkönyv, 1819. november 24. 421. o.
- ⁴⁵ Jegyzőkönyv, 1820. január 29. 41. o.
- ⁴⁶ Jegyzőkönyv, 1820. november 4.; Királyi Biztosi Jegyzőkönyv, 1820. december 14. 46–48. o. Szakasztott erdők kiterjesztése. K. Guton, Nagyerdőn és Nagycserén.
- ⁴⁷ Jegyzőkönyv, 1822. december 23. 372–373. o.
- ⁴⁸ Jegyzőkönyv, 1824. január 8. 8–13. o.
- ⁴⁹ Rel. 1824. No. 632.
- ⁵⁰ Jegyzőkönyv, 1825. március 23. 74–75. o.
- ⁵¹ Jegyzőkönyv, 1825. november 28. 297. o.
- ⁵² Jegyzőkönyv, 1825. december 12. 311. o.
- ⁵³ Rel. 1831. No. 372. Favágásra erdő szakasztatik; No. 417. A Guton; No. 482. Az Ohaton; No. 457. A Nagyerdőn.
- ⁵⁴ Jegyzőkönyv, 1831. október 31. 363. o.; Rel. 1831. No. 597. Erdőszakasztás a Város közönséges szükségére.
- ⁵⁵ Jegyzőkönyv, 1831. február 21. 61–62. o. Az ohati erdő állapotáról és vágásáról; Rel. 1832. No. 416., 608., 698. Favágásra erdő szakasztódik a Guton; 734., 735., a Nagyerdőn; No. 755. Nagycserén; 1833. No. 2. Erdőszakasztás a Nagycserén; No. 67. Favágás és osztás a Guton, No. 77. Nagyerdőn és Nagycserén favágás a város számára. – Rel. 1834. No. 644. Fabeli kompetenciákra kiszakasztott erdőréz a Guton; No. 220. Vágatás a Guton, Nagycserén és a Nagyerdőn No. 544. Erdőszakasztás. – Rel. 1835. No. 275, 276. Erdő szakasztódik a Nagycserén; No. 279. a Nagyerdőn, No. 502. Erdőszakasztás a Guton 1835–36. esztendő és a Nagyerdőn; No. 258. Favágatás állapotjáról a Guton. – Rel. 1836.: No. 20. Erdőszakasztás a Guton pótlólag; No. 751. Erdőszakasztás 1836–37. esztendőre. – Rel. 1839. No. 198., 678. Erdővágásról 1839–40. esztendő No. 698. Rövid és hosszú fa vágatásáról. – Rel. 1840.: No. 546. Erdőszakasztás a Nagyerdőn és vágatás a Nagycserén. – Rel. 1841.: No. 529. Nagyerdei favágatás mibenlétéről. Rel. 1844.: No. 619. Erdőszakasztásról 1844. évben és több erdei munkálatokról. – Conc. 1837. No. 345. Favágásra rendelt idő meghirdettetni kérétek.
- ⁵⁶ Jegyzőkönyv, 1849. szeptember 21. 1846. pont.
- ⁵⁷ BUND KÁROLY: Elmékedés az erdőrendezés történelmi fejlődéséről. Erdészeti lapok 1901. 961–964. o.
- ⁵⁸ Jegyzőkönyv, 1770. április 9. Helytartótanácsi rendelet, 1770. No. 1465.
- ⁵⁹ ZELISY DÁNIEL: Debrecen szabad királyi város Egyetemes Leírása 1882. 880. o.
- ⁶⁰ TAGÁNYI: id. munka: II. k. 365–368. o.
- ⁶¹ Jegyzőkönyv, 1775. június 30. 310. o.
- ⁶² Jegyzőkönyv, 1777. május 9. 58. o.
- ⁶³ Kamarai rendelet, 1778. No. 5. január 16.
- ⁶⁴ Jegyzőkönyv, 1787. február 22. 192. o.
- ⁶⁵ Geötz-féle Com. rendelkezései 1794. 7. o. (Erdészeti gazdasági iratok. Jelzés nélkül. H.)
- ⁶⁶ A Geötzianna K. Com. való Resolútiók. 1797. december 15. 3. o. (Erdészeti gazdasági iratok. Jelzés nélkül. E.) – Kamarai rendeletek 1797. december 15. No. 17. 244. – Egyébként máshol sem állott jobban az erdészet, főleg a vágásokra való pontos felosztás és annak esztendie mértéke betartása tekintetében. Így pl. a Sáros megyében fekvő cca. 17 000 kat. holdat kitevő sóvári erdőséget is a budai erdőfelügyelőség közreműködésével ez időben 1806–1807 és 1813–1819 között mérették fel és osztották vágásfordulóba, amit azonban legkevésbé tartottak be. (GAL-GÓCZY KÁROLY: Az erdőségek és befásítás fontossága Magyarországon, 1877. 49. o.)
- ⁶⁷ Erdőmesteri instrukció. 1798. 9. o. (Erdészeti gazdasági iratok. Jelzés nélkül. I.)
- ⁶⁸ Kamarai rendeletek, 1813. No. 988. No. 49.
- ⁶⁹ Kamarai rendeletek, 1813. március 23. No. 5493.
- ⁷⁰ Jegyzőkönyv, 1813. május 19. 385. o.
- ⁷¹ Jegyzőkönyv, 1805. május 29. 35. o.
- ⁷² Kamarai rendelet, 1813. július 13. No. 14, 522, No. 46.

- ⁷³ Kamarai rendelet, 1814. december 13. No. 25, 692.
- ⁷⁴ Jegyzőkönyv, 1815. március 8. 63. o.
- ⁷⁵ Jegyzőkönyv, 1815. szeptember 27. 315. o.
- ⁷⁶ Kamarai rendelet, 1815. augusztus 30. No. 19, 585.
- ⁷⁷ Jegyzőkönyv, 1825. december 3. 308–309. o.
- ⁷⁸ Lásd az 1826. február 22. Királyi biztos úr kérdésére adott válaszok és útmutatások között.
- ⁷⁹ Uo.
- ⁸⁰ Jegyzőkönyv, 1817. október 28. 324–337. o.
- ⁸¹ Kamarai rendelet, 1821. április 4. No. 10, 291. No. 15.
- ⁸² Királyi biztosi jegyzőkönyv, 1829. július 6. 575. pont.
- ⁸³ Uo.
- ⁸⁴ Kamarai rendelet, 1830. február 3. No. 3612. No. 7.
- ⁸⁵ Kamarai rendelet, 1841. április 21. No. 13, 806., No. 17.
- ⁸⁶ Kamarai rendelet, 1842. No. 33, 858. No. 50, szeptember 28. Jegyzőkönyv, 1842. október 13. 475–476. o.
- ⁸⁷ Kamarai rendelet, 1842. március 24. No. 9, 440. No. 18.
- ⁸⁸ Jegyzőkönyv, 1843. március 3. 121. pont. (Az iratok 1842. november 23-ról keltek.)
- ⁸⁹ Kamarai rendelet, 1843. október 30. No. 43, 639.
- ⁹⁰ ZELIZY DÁNIEL: id. munka, 680. o.
- ⁹¹ Uo.
- ⁹² Kamarai rendelet, 1845. augusztus 27. No. 31, 905. No. 30.
- ⁹³ Jegyzőkönyv, 1845. október 4. 2240. pont.
- ⁹⁴ Jegyzőkönyv, 1740. február 8. 547–548. o.
- ⁹⁵ Instrukciók, 1742. március 13. 79–80. o. Patens.
- ⁹⁶ Jegyzőkönyv, 1749. december 14. 377. o.
- ⁹⁷ Jegyzőkönyv, 1753. február 16. 441. o.
- ⁹⁸ Jegyzőkönyv, 1753. február 18. 441. o.
- ⁹⁹ Instrukciók, 1754. november 27. 253–255. o. Az összeállításra kiküldött deputáció állott Szilágyi Mihály és Herczeg János szenátorok, Tikos István, trib. pleb. és Sály István a Com. kiküldöttjeiből. „Instructioja Rőse Commissárius Urak”.
- ¹⁰⁰ 1754. esztendei Számadások.
- ¹⁰¹ Jegyzőkönyv, 1771. január 2. 2. o.
- ¹⁰² Pl. 1771 telén is főleg rőzsefának szakasztottak erdőt, ahonnan külön vágtak a katonaság részére szükséges úgynevezett vártafát is. Jegyzőkönyv, 1771. január 16. 7–8. o.
- ¹⁰³ Jegyzőkönyv, 1772. január 17. 64–65. o.
- ¹⁰⁴ Jegyzőkönyv, 1773. december 24. 197–198. o.
- ¹⁰⁵ TAGÁNYI: id. munka II. k. 365. o. Erdőgazdasági iratok. Jelzés nélkül (G). Királyi biztosi rendelkezések kiírott cikkeinek gyűjteménye, 1. o.
- ¹⁰⁶ TAGÁNYI. id. munka II. k. 365–368. Uo.
- ¹⁰⁷ Geötz-féle Com. rendelkezései. 1794. Erdőgazdasági iratok. Jelzés nélkül (G).
- ¹⁰⁸ Erdőmesteri Instructio. 1798. esztendő. Erdőgazdasági iratok. Jelzés nélkül. (I.) 3–4. o.
- ¹⁰⁹ 1797–98. esztendei Számadások.
- ¹¹⁰ 1789–90. esztendei Számadások.
- ¹¹¹ Jegyzőkönyv, 1801. január 23. 330. o. 74. pont.
- ¹¹² Jegyzőkönyv, 1803. november 2. 149. o.
- ¹¹³ Jegyzőkönyv, 1804. június 11. 94. o.
- ¹¹⁴ Jegyzőkönyv, 1818. május 6. 176. o.
- ¹¹⁵ Erdőgazdasági iratok. Jelzés nélkül. (5.)
- ¹¹⁶ Lásd ugyanazon évi Erdészeti számadásokat.
- ¹¹⁷ Jegyzőkönyv, 1817. október 28. 329–337. o.
- ¹¹⁸ Erdőgazdasági iratok 1818. október 18. Jelzés nélkül. (8.)

- ¹¹⁹ Királyi biztosi jegyzőkönyv, 1818. március 20. 260–263. o.
- ¹²⁰ Jegyzőkönyv, 1824. január 14. 16. o.
- ¹²¹ Jegyzőkönyv, 1820. február 19. 46–47. o.
- ¹²² Királyi biztosi jegyzőkönyv, 1824. március 8.
- ¹²³ Rel. 1832. No. 129. A favágáson és összehordáson tapasztalt visszaélésekről.
- ¹²⁴ Jegyzőkönyv, 1832. március 7. 159. pont.
- ¹²⁵ Ennek adatait a Gutra vonatkozólag lásd Rel. 1832. No. 575. (F./ melléklet.) A Nagyerdőre és Nagycserére vonatkozókat pedig Erdőgazdasági iratok. Jelzés nélkül. (3.) 1829. évből származó összeírás tartalmazza.
- ¹²⁶ Az említett esztendők erdészeti számadásaiból.
- ¹²⁷ Királyi biztosi jegyzőkönyv, 1829. július 6. 575. pont.
- ¹²⁸ Királyi biztosi jegyzőkönyv, 1836. augusztus 3. 85. pont. 246–249. o.
- ¹²⁹ Királyi biztosi jegyzőkönyv, 1836. augusztus 4. 80. pont. 234–235. o.
- ¹³⁰ Királyi biztosi jegyzőkönyv, 1836. október 24. 137. pont. 317–318. o.
- ¹³¹ Jegyzőkönyv, 1836. október 24. 367–368. o.
- ¹³² Erdészeti ülések jegyzőkönyve, 1840. február 14-i ülés 4. pont.
- ¹³³ Kamarai rendelet 1840. augusztus 12. No. 27., 428. Ugyanezt tartalmazza 1841. október 27. No. 37., 161. kamarai rendelet is, mely az előbbire hivatkozik. A város védekezése erre jegyzőkönyv, 1841. november 11. 729–732. o. olvasható. – Erre a Kamara 1842. február 11. No. 5528. számú rendeletében felelt. Jegyzőkönyv, 1842. március 29. 168–170. o.
- ¹³⁴ Jegyzőkönyv, 1840. október 19. 467–472. o.
- ¹³⁵ Erdészeti ülések jegyzőkönyve, 1841. november 10-i ülés. Erdőmester hivatalos jelentésének 2. pontja; Jegyzőkönyv, 1841. november 8. 718–719. o. – A város rendelkezik erről; Jegyzőkönyv, 1842. április 28. 198. o.; – A Kamara megengedte az Apafa vágását 1842. március 30. No. 10., 416.
- ¹³⁶ Kamarai rendelet, 1841. No. 9. 5528. No. 9. február 17.
- ¹³⁷ Kamarai rendelet, 1843. december 13. No. 43, 639. No. 41.
- ¹³⁸ Bőven olvashatunk a kompetencián belül maradt famennyiség eladásáról Jegyzőkönyv, 1847. március 15, 689. pont. Tanács és Vh. K. együttes gyűlésében. 1848-ban pl. 1329 öl fa maradt ki ilyen célra (Jegyzőkönyv, 1848. február 11. 277. pont. 131–133. o.).
- ¹³⁹ Az 1838–39. esztendőre vonatkozó adatok: Erdőülések jegyzőkönyve, 1839. január 19-i ülés, továbbá Conc. 1839. No. 175. Az erdővágásról, annak mennyiségéről és hova fordításáról jelentést küldöttek a Kamarához, a többi esztendőkre vonatkozólag pedig a vonatkozó számadások szolgáltatták az adatokat.
- ¹⁴⁰ 1722. esztendei Számadás.
- ¹⁴¹ 1728. esztendei Számadás.
- ¹⁴² 1739. esztendei Számadás. Egyébként a város, mint az élet majdnem összes mozzanatait, úgy a napszámok árát, a fogadás körülményeit stb. szabályozta. 1701-ben pl. elrendelik, hogy „a Kaszásnak béri a javának d. 30, Az alább valónak 27”. (Jegyzőkönyv, 1701. június 29. 158. o.) – Más város életében is teljesen hasonló körülményekre bukkanunk. Pl. Kecskemét tanácsa szintén 1701-ben rendeli el: „Még a fű gyenge, ezért a kaszásoknak béri 3,– máriás legyen; aztán a fű is vastagodván, bére is feljebb megyen” (TAKÁTS SÁNDOR: Rajzok a török világból. II. k. 267. o. Kecskeméti jegyzőkönyv, 1694–1702-es kötetéből). A napszámok és egyéb munkások fizetésére vonatkozólag Debrecenben a privát személyeknek az is meg volt szabva, hogy azt mindig készpénzben kellett teljesíteniök, s eltiltották annak minden egyéb, kiváltképpen pedig fehér abaposztóval való helyettesítését. Ennek érdekében statútumokat is hoztak, és ily alapon állították pl. 1707-ben bíró elé Domján István civist, akit kemény 200 pengő büntetéssel sújtottak amiatt, ami igen nagy összeg volt akkoriban. Bűne pedig az volt „Hogy a Statutum és Concitási kötelessége ellen a kaszásinak nem pénzül, hanem abálul fizetett, egy-egy hétre öt-öt sing abát”. – Vele együtt ugyanilyen kihágásért Berek Sámuel civist is 200 ft-ra ítélték el (Jegyzőkönyv, 1707. július hó, 244. o.) – Megemlítem még, hogy a város 1718-ban az éves cselédek szolgálatával kapcsolatban a

következő érdekes határozatot hozta: „A felső méltóságok és körül való szomszéd megyék megegyezésével határozottatott: Szolgák és Szolgálók szegődési ideje Újév. Hat lóval bányó öreg kocsis és hat ökörrel bányó béres évi fizetése 30 ft, 3 pár csizma. Az alábbvalóé, ki mint fogadhatja. Ki feljebb ígér, a kitett összeg kétszeresével büntetettik”. (SZÜTS MIHÁLY: Debrecen mezőgazdasága. 1892. 19–20. o.) 1743-ban pedig a szőlőkben dolgozó napszámások bérét a következőkben határozták meg: Kapásé 20 kr, metszőé 27 kr, kötözőé 15 kr, puttonosé 18 kr, szedőé 10 kr, nyomóé 24 kr, kapásé étel nélkül 34 kr, étellel 24 kr, aratóé 1 tál étellel 18 kr, 1743. június 16. (Uo.)

¹⁴³ 1736. esztendei Számadások.

¹⁴⁴ Az adatok mindig az azon évi számadásokból merítettek. Ezenkívül felhasználtuk még az „Erdőbírák számadásait”.

¹⁴⁵ Közl. 1754. november 28. No. 59.

¹⁴⁶ Közl. II. 1767. november 27. No. 200.

¹⁴⁷ Jegyzőkönyv, 1774. november 11. 264. o. Általában a későbbi erdészeti szakirodalom munkavégzésvények tekintetében a következő átlagokat vette fel:

„1. Egy férjfiú köteles félőlnyi fát, 3 lábnyi hosszát, 3 1/2 láb magasat vágni és összerakni.

2. Két vonós marha fél, 4 vonós egész öl fát visz haza.

3. A téglafa (téglaégetésre) rendszeren 1 ölnyi hosszúra vágatják, s minden emberre 1/2 öl számoltatik.

4. Az épületes vágásáról s hazaviteléről bizonyosat nem mondhatni.

5. A karók, sindelek rendszeren egyezés szerint csináltatnak az erdőben. Ezt mondhatni a sokféle kádárfákról is” stb. stb. (LEIBITZER JÁNOS: A Gazdasági könyvtartás és a számolások átnézése. 1835. 181. o.)

¹⁴⁸ Jegyzőkönyv, 1774. november 2. 261. o.

¹⁴⁹ Jegyzőkönyv, 1774. november 7. 262. o.

¹⁵⁰ Rel. 1777. december 7. No. 65.

¹⁵¹ Jegyzőkönyv, 1796. december 12. 612. pont.

¹⁵² Jegyzőkönyv, 1803. december 9. 170. o.

¹⁵³ Jegyzőkönyv, 1803. december 15. 180. o.

¹⁵⁴ Jegyzőkönyv, 1805. november 18. 130. o.

¹⁵⁵ Jegyzőkönyv, 1809. november 22. 309–310. o.

¹⁵⁶ Jegyzőkönyv, 1811. január 24. 188–190. o.

¹⁵⁷ Jegyzőkönyv, 1811. november 4. 450. o.

¹⁵⁸ Jegyzőkönyv, 1812. február 1. 19. o.

¹⁵⁹ Jegyzőkönyv, 1813. január 20. 8. o.

¹⁶⁰ Jegyzőkönyv, 1813. október 28. 651. o.

¹⁶¹ Jegyzőkönyv, 1813. november 10. 680–821. o.

¹⁶² Jegyzőkönyv, 1815. január 2. 1. o.

¹⁶³ Jegyzőkönyv, 1816. január 10. 15. o.

¹⁶⁴ Jegyzőkönyv, 1816. január 10. 15. o. – Rel. 1816. No. 314. B. (Melléklet)

¹⁶⁵ Jegyzőkönyv, 1816. november 20. 564–565. o.

¹⁶⁶ Jegyzőkönyv, 1816. november 23. 566–567. o.

¹⁶⁷ Rel. 1817. No. 2.

¹⁶⁸ Rel. 1817. No. 178.

¹⁶⁹ Jegyzőkönyv, 1817. november 3. 347–348. o.

¹⁷⁰ Jegyzőkönyv, 1817. december 7. 406. o.

¹⁷¹ Jegyzőkönyv, 1818. december 14. 403. o.

¹⁷² Jegyzőkönyv, 1819. november 8. 411. o.

¹⁷³ Jegyzőkönyv, 1820. január 1. 2–3. o.

¹⁷⁴ Jegyzőkönyv, 1824. február 18. 31–32. o.

¹⁷⁵ Jegyzőkönyv, 1824. december 6. 367. o.

- ¹⁷⁶ Jegyzőkönyv, 1825. november 28. 297. o.
- ¹⁷⁷ Jegyzőkönyv, 1826. november 18. 518. o.
- ¹⁷⁸ Jegyzőkönyv, 1829. január 3. 5. o.
- ¹⁷⁹ Jegyzőkönyv, 1829. november 25. 1061. o.
- ¹⁸⁰ Jegyzőkönyv, 1830. október 13. 418. o.
- ¹⁸¹ Jegyzőkönyv, 1834. október 31. 1005. pont.
- ¹⁸² Jegyzőkönyv, 1837. október 28. 426. o.
- ¹⁸³ Jegyzőkönyv, 1837. november 2. 431. o.
- ¹⁸⁴ Jegyzőkönyv, 1837. november 6. 439. o.
- ¹⁸⁵ Jegyzőkönyv, 1837. november 20. 455. o.
- ¹⁸⁶ Jegyzőkönyv, 1838. január 22. 30. o.
- ¹⁸⁷ Jegyzőkönyv, 1838. november 2. 352–353. o.; Erdészeti ülések jegyzőkönyve, 1838. november 2-i ülés, 10. pont.
- ¹⁸⁸ Erdészeti ülések jegyzőkönyve, 1839. december 14-i ülés, 4. pont.
- ¹⁸⁹ Jegyzőkönyv, 1840. november 30. 346. o.
- ¹⁹⁰ Jegyzőkönyv, 1840. december 2.
- ¹⁹¹ Jegyzőkönyv, 1844. október 31. 2501. pont.
- ¹⁹² Jegyzőkönyv, 1845. november 3. 2409. pont.
- ¹⁹³ Jegyzőkönyv, 1846. január 3. 16. o. 50. pont. Az 1846. esztendei vágásról még Rel. No. 688. 1846. a favigók fizetéséről.
- ¹⁹⁴ Jegyzőkönyv, 1849. március 22. 780. pont; Rel. 1849. No. 188. – Az erdőkön fát vágók béréről és a napszámosokról.
- ¹⁹⁵ Jegyzőkönyv, 1849. augusztus 24. 1708. pont.
- ¹⁹⁶ Jegyzőkönyv, 1849. október 24. 2010. pont.
- ¹⁹⁷ Jegyzőkönyv, 1849. november 3. 2087. pont.

X. FAHORDÁS ÉS FARAKTÁROZÁS

1. A FAHORDÁS

Kezdetől fogva gyakorolt, de a XVIII. század első felében még csak nagyobb vonalakban rendszereződött, szabályozódott erdei munkák egyike volt a fahordás. A civíslakosság kiment évente a vágásra kijelölt erdőrészt, ahol az engedelem-cédulának vagy szükségletének megfelelő mennyiségű fát és gallyat maga vágott ki. Ennek hazahordásáról is gondoskodnia kellett. E tekintetben ekkor még csak annyiban állott fenn korlátozás, hogy a favágatást a célszerű ellenőrzés és a visszaélések megszüntetése céljából meghatározott rövid időszakokhoz kötötték. Rendszerint november havában kezdődött a favágatás és január első felére be is fejeződött. Ettől kezdve szekerekkel járni az erdőt és ez időn kívül hordani a fát szigorúan tilos volt. Ettől eltérően ritkán határozták meg a favágás és hordás idejét, hacsak az időjárás vagy munkáshiány nem parancsolta ezt. Általában a nem ritka elemi csapások, pl. tűzvész esetén tértek el a téli vágatástól és jelölték ki e célra tavasszal is az erdőket.¹

Idejében intézkedtek a város saját belső szükségletét képező famennyiség hazafuvarozásáról is. A tanács már 1586-ban elrendeli, hogy a város jobbágyainak, akiket később lakóknak (incilae) is neveztek, kötelezettségei és szolgáltatásai miben álljanak.² Az ekkori tanácsi határozat értelmében tartozott mindenik évente 1 ft-tal, 1 hold árpával, 2 napi aratással, a learatott gabonaneműek beszállításával és fahordással.

A későbbiek folyamán, a XVIII. században, de még talán a XVII. század végén is, már az úgynevezett utcaszekerek, a város fogatai és ritkábban pénzen fogadott fuvarosok szállították haza a város fáját. Ezt annál is könnyebben megtehették, mivel mindig a legközelebbi erdőkből igyekeztek a közszükséget fedezni. A fahordás egyébként korántsem volt az az egyszerű, könnyű munka, aminek első pillanatra képzeljük. Gondoljunk csak az akkori nehéz útviszonyokra. Kátyúban dagasztva vagy a hatalmas sáncokba fagyott felvágott nyomokon kellett kivergődni a néha igen messze fekvő erdőbe. Ilyen viszonyok között sokszor egy nap nem tudtak egyszer fordulni, s nem is tudták rendesen megterhelni a szekereket, és a kisebb mennyiségek hazafuvarozása is sok fordulóba került. Nagy keréktörő, hámszakasztó és jószágkínzó munka volt ez, eltekintve attól, hogy a nehézkesen ellenőrizhető közbiztonsági viszonyok között a hosszú erdei út sem volt túl biztonságos. Ezért mindig csoportosan járták a debreceniek szekerei az erdősegeket.

Ha nehéz volt telente az erdei munka, amit a későbbiek folyamán alig tudtak elvégeztetni jól fizetett napszámosokkal is, nem volt könnyebb a fahordatás sem, mely

a lakosság jószágainak az őszi betakarítást követő időkben alapos igénybevételét jelentette.

A szekérrel, ígásjószággal rendelkező gazdákat saját fájuk hazafuvaroztatásán kívül gyakran a város közszükségére is kirendelték. Ezt a munkát másoknak pénzen kellett megváltani. 1701-ben rendelik el a főutcán végighúzódnó nagy fapalló vagy a pár évvel ezelőtt épített úgynevezett híd készítése és javítása kapcsán: „Az hidaknak csinálására készítettett Szálaknak hozása eránt rendeltetik, hogy minden marhás, ökrös gazda ember edgszer, edgszer hozzon.”³ Mivel még így sem tudták mind hazafuvarozni a kijelölt fákat, azért később ismét elrendelik, hogy: „Gutra még minden marhás ember egyszer el külgjön.”⁴ Az ilyen fahordás a saját szükséglet hazafuvarozásán kívül rendszerré ekkor még nem alakult. A város részére Gutról való fahordás alkalmával történt egy kisebb szerencsétlenség is, melyet azonban éppen ilyen vonatkozásaira való tekintettel jegyezték fel híven. Az történt, hogy a város számára a Gutról fát hozó egyik ember már megrakta szekerét, mikor társa a sajátja megemeléseére kérte. A jószágok elindultak, átmentek a felperes lábán, és azt eltörték. Fájdalomdíjúl és csonkaságáért 100 ft fizetésért perelte be társát a város előtt.⁵

A fahordók könnyebb ellenőrzésére és az erdők pusztításával történő visszaélések megakadályozására már idejekorán kellett cédulákkal igazolni az egyes szekér fák eredetét a város kapuinál. 1708-ban olvashatjuk erről a következő határozatot: „A ki fát hoz cédulával mennyen ki, valakinek nem lészen, indifferente el hajtassék szekere. A Guton legelők admoneáltassanak és fát ne vagdalják, szárazzal tüzellyenek.”⁶ Szükségük is volt a Gutról szekerezőknek ilyen ellátásra, mert jószágaikkal egy-egy fordulásig több napon keresztül voltak kénytelenek kint tartózkodni.

Később a Guttal közvetlen határos adonyi erdő vágásakor Szabolcs megye a fák hazahordásánál nehézségeket támasztott. A debreceni szekereket kiállított strázsáival nem engedték be a városba, mivel attól féltek, hogy a közelfekvő mihálydi erdőből is vágnak fát. A város a megye eljárása ellen gróf Károlyi Sándorhoz írt, akinek közbelépése megszüntette ezt az alaptalan akadályoztatást, és tovább szabadon hordhatták lakosainak ott levő fáikat.⁷

Egyébként a fahordatás február elejére már rendszerint véget ért, hogy a kitavaszkodás letakarított vágásteret találjon, és a frissen sarjadzó erdőben szekerek jövősemenése kárt ne tegyen.

Az 1730-as évek végén már megkezdte a város a házilag való erdővágatást. Az így termelt fát ekkor még rendes piaci úton árusították, melynek hazafuvarozása az utcákból kiállított szekerekkel történt. A kedvcsinálás érdekében még azt is kihirdetik: „Vecturául is a szekereseknek légyen, valami fog rendeltetni”⁸

1741 tavaszán a paci erdőben levágott faanyag hazaszállítása után az ottmaradt gallyat teljesen ingyen hirdették meg.⁹ Azonban az utak a kitavaszkodás miatt „igen alkalmatlanok” lettek, azért elhatározták, hogy a behordott gallyakat elsősorban is ezek javítására fordítják. Ezért a már behordott gallyakat elvették és kárpótlásul minden egyes ígásjószág után fizettek 3 polturát. A gallyak felhasználásáról úgy intézkedtek, hogy abból 3 rész az Alsó, 4 rész pedig a Felső járásnak jutott.

Sok esetben nagy terhet jelentett a lakosságnak a messzebb fekvő erdőkből való faszállítás. Saját maguk számára még hazahozták a fát, de a város szükségletének fuvarozására már nehezebben voltak hajlandók. 1771-ben Balkányból és Béltekről kellett volna az ott vásárolt fákból mintegy 170 ölnyi maradékot hazahordani, de megkezdődött a tavaszi munka, és az utcákra kivetett szekerek semmiféle parancsra nem álltak elő. A magisztrátus ekkor pénzen váltatta meg velük a fuvart, mégpedig ölenként 4 máriást kellett fizetniök.¹⁰ Még ilyen faszállításokat sem hagytak felvigyázatlanul, nehogy az esetleges rendetlenkedéseknek valamilyen kárát vallják. Ezért ez alkalommal is elrendeli a tanács: „Tizedesek menjenek a szekerekkel, hogy jól rakják, üresen ne járjanak, és fel ne égessék az úton.”

Tavaszi közeledtével különösen a fahordás végső határnapját tartották be szigorúan. Ha valaki nem végzett ezzel, úgy a kinnmaradt mennyiséget el is vették tőle. 1772-ben pl. kissé kitolva ezt a dátumot, egészen május 21-ig engedélyezték a fahordást, de az ezentúl felvágva kinnmaradt fák már a város tulajdonában maradtak, minden ellenszolgáltatás nélkül.¹¹

Fahordás tekintetében részletes intézkedéseket tartalmaz és a rendszerezés tökéletes fokára emelte azt az erdőinspektorok részére készített és kiadott 1774. esztendei instrukció.¹² 7. pontja a fahordás megkönnyítése, az erdőpusztítások lehető megakadályozása érdekében azt rendeli el, hogy a kiosztásra kész fákat az utak mellé rakják. 15. pontjában pedig akként intézkedik, hogy a fahordásra hetenként három napot jelöljenek ki, melyekre a polgárok is jobban tudnák összpontosítani fogatos erejüket, és a város erdészeti alkalmazottai is könnyebben felügyelhetnének. A fahordás megkönnyítésére cédulákat nyomtattak. A polgár adója mértéke szerint kiváltott és befizetett ölfá mennyiséget szállíthatott el. Hogy az írástudatlan csőszök is el tudjanak ezen igazodni, az ölfákról szóló engedelemcédulákat fekete, a gallyról kiállítottakat pedig vörös jellel látták el. A polgárok megjelenve kinn az erdőn szekereikkel, ezen cédulákkal igazolták a csőszök előtt fahordatási jogukat és azok mennyiségét. A csőszök a leadott cédulákkal felsőségüknek számoltak el. Ez a rendszer ekkor már annál is inkább kialakulhatott, mert 1774-től kezdve kizárólag a város vágatta az erdőket. A polgárság a fából bizonyos kulcs alapján részesedhetett. Így a tágabb vonalú erdőközösség fakompetenciává alakult.

A fahordást engedélyező és igazoló cédulák kiadásáról – a kiváltó nevének, az ölfák számának, minőségének és árának feltüntetésével – a kommiszáriusoknak jegyzéket kellett vezetni.¹³ Hamar felmerült azonban a terv, hogy az erdőkről való fahordást vállalkozónak adják ki, és ennek költségét is a váltáság árához csapva, terheljék meg vele a polgárokat. Egyrészt ezen cél, másrészt pedig a faosztás nehézségeiről való meggyőződés miatt tétetett azután többféle próbát a tanács.¹⁴ Ezek alapján azon megállapításra jutottak, hogy hasábfákból egy szekérrel, ha még oly erős 6 jószágot is fognak abba, egy ölnél többet semmi esetre sem tudnak behozni. Még az is kiváló teljesítmény, ha tekintetbe vesszük az utak akkori állapotát és valószínűleg csak mint kísérleti eredmény áll fenn, mert a való életben kivihetetlennek tűnik fel.

Mint egyéb tekintetben, úgy a fahordásban is külön állt a város erdeitől az ohati kisliget. Ennek vágatása inkább a közszükség, valamilyen nagyobb építkezéshez téglá-

égetés stb. kielégítése végett történt, és a többi erdőkre vonatkozó fahordatási rendszert reá vonatkozólag éppen ezért nem is tartották meg. 1790-ben is, amint hozzáfogtak vágásához, azonnal hordani kezdték az onnan kitermelt fát.¹⁵

A fahordatás késői elhúzódása nagy károkat okozott a sarjadjó fiatalosokban. 1791-ben május 4-ig adnak végső haladékot erre,¹⁶ a későbbiek során azonban szomorúan tapasztalták: „A Rőse hordók mind a Cserr Kaszállókban, mind pedig a fa jövéseiben sok károkat tesznek: el végeztetett, hogy a Rőset tsak a jövő szeredáig, azontúl pedig senkinek sem legyen szabad hordatni, mely, hogy mindenekelőtt tudva legyen, házanként meg fog hirdettetni.”¹⁷

A favágók hiányának következtében ebben az időben gyakran előfordult, hogy a vágatás ideje és ezzel együtt a hordatás megkezdése és befejezése is kitolódott. Mivel a faosztáshoz és hordatáshoz csak akkor lehetett hozzáfogni, ha már megfelelő mennyiségű fát és gallyat vágtak, ölbe raktak, ez majdnem állandóan január derekára következett be. 1792-ben is január közepén kezdték meg a fahordást, miután erre engedelemlé-cédulákat osztottak.¹⁸

Szigorúan tilos volt a fahordatást másoknak részben, különösen pedig idegen lakosoknak kiadni. Az 1792. év legelején tudomására jutott a tanácsnak, hogy az egyik esküdt polgár felébe adta fáját hazafuvarozásáért szoboszlói embereknek, ezért azonnal fellépnek ellene és eltiltják tőle.¹⁹

A lakosság egyébként a XVIII. század végén egyáltalán nem sietett a fahordással, és erre mindig ösztökélni kellett. Sok esetben a nehéz viszonyok, egyesek rossz termése is közrejátszott abban. A friss vágások fáját amúgy is nehezen használhatták fel tüzelőnek, s így a szükség nem vált siettető tényezővé.

1795-ben szintén hosszan benyúlt a tavaszba a fahordás. Ennek okát keresve, egészen újszerű intézkedéseket olvashatunk róla a következőkben: „Feő Bíró Ur proponállya, hogy tegnap kinn lévén a Rőse Vágáson tapasztalta, hogy a Civisek nem igen hordják a fát, azért szükséges lenne meghirdettetni, hogy kiki a fáját haza hordattassa. Hirdetessék meg házanként Kapitány Uramék, hogy minden ember igyekezzék a fáját haza hordatni. De mivel ezt reményleni sem lehet, hogy ezen rossz időbe és útba, amidőn a marhák is a Takarmány szűk volta miatt igen gyengék, a Civisek magok fáját elhordassák, gondolkodni kell arról, hogy lehetne helyet keresni, ahol a tüzi fát össze lehetne rakatni.”²⁰

A város tehát sohasem a rendeletek rideg szellemének fenntartás nélküli teljesítését követelte, hanem a nehéz viszonyok fellépése után megfelelő engedményekkel igyekezett a lakosságnak segítséget nyújtani.

A fák hazahordásának tavasz bekövetkeztéig való elvégzését már abból a szempontból is szorgalmazták, mivel elég gyakoriak voltak akkor a tüzek, melyek a tömegesen kinnmaradt fában is nagyobb károkat okoztak volna. Ilyen okokból sürgetik pl. 1796-ban is a fahordás minél előbbi befejezését.²¹ A fahordás lehető rövid időre szorított lezajlását az erdők védelme érdekében is hangsúlyozták. 1812-ben rendeli el ezzel kapcsolatban egy tanácsi határozat: „Az Erdő hordásnál senki a fát pusztítani ne merészelje, ki rajta kapattatik, a környül állásokhoz képest keményen megbüntetődik, azaz, vagy marháját elveszti, vagy testi büntetést szenvednek a kárnak megtérítése mellett.”²²

1803-tól kezdve a fahordatás régebbi, egyénileg teljesítendő kötelezettsége tekintetében lényeges könnyítésekkel találkozunk. A városias fejlődésnek indult Debrecenben egyre szaporodott azoknak a száma, akik a fájárandóságra jogosultak voltak, de saját igával nem rendelkezve a hordatás számukra túlságosan drágává vált. 1803 decemberében egy határozat oly értelemben intézkedik, hogy a rendes fájárandóságon kívül, illetve mellett még fuvarral egybekötött is lesz. Ezt a fuvar nevezték vecturának. Természetesen a fájárandóság ily módon való kiváltásakor annak váltása is megfelelően nőtt.

Hogy a kedvezmény a városra ne hárítson nagy terhet, azért korlátozták annak igénybevételét. Nevezetesen csak az válthatta ki vecturával fáját, aki tényleg nem rendelkezett igássalatokkal, és egyébként sem tudott szekerek fogadása után járni. Az ilyen fa hazahordására rendszeren az utcák szekereit használták fel. Első részletes szabályozása 1804-ből többek között a következőket jegyzi meg erről: „Végezetre azt is meg kell tartani, hogy midőn valakinek vecturával együtt adódik a Tüzifa, annak beszállítására preferenter mindig az ucca szekerei applicáltassanak, és a Czivisek, amennyire lehet, ettől a munkától meg kíméltesse, kivén az elkerülhetetlen szükségét. A szekérbér mindegyik esetben mindenkor a Város Cassájába menyen.”²³ A rossz útviszonyok és a gyenge takarmánytermések következtében erőtlén jószágok csekély teljesítőképessége miatt 1812-ben is nagyon lassan haladhatott a fahordás.²⁴ Még május elejére sem fejezték be, úgyhogy az erdők védelme érdekében tovább nem folytathatták, hanem ismét lógerbe kellett rakni az erdőn, és ősszel láttak hozzá újra a szállításához.²⁵ Ezekről az évektől kezdődőleg egyébként gyakran találkozunk azzal, hogy nem tudta a lakosság idejére hazahordatni összes fáját. A kinnmaradt ölek részére a város rakhelyet, úgynevezett „lóger”-t jelölt ki.²⁶

Eddig semmiféle különbséget nem tettek a polgárság között faosztás és hordatás tekintetében. Elsőnek ez ügyben a kamara adott ki parancsot 1815 szeptemberében, mikor pedig a város ezt folyton halogatva nem kívánta teljesíteni, a királyi biztos erőlyesen megparancsolta.²⁷ Eszerint a városnak főképpen azt kellett meghatározni, hogy kik lesznek kötelesek fájukat december végéig hazahordatni és kik teljesíthetik ezt csak a következő hó folyamán. Ekkor rendelték el, hogy a tanácsbeli személyek fáját közkölségen hordassák haza.

A városnak nem tetszett ez az elég erős beavatkozás, és mindenképpen igyekezett kitérni előle, mikor többek között a következőket válaszolja rá: „Jelentette ugyan a Magisztrátus, hogy a Protocullum azon csillagába, melybe a fa hordatásnak időszakszra meghatározott módja meg van határozva, akkor sem edgyegyezett meg s ha szintén akkor valaki a Mgtuálisok fájának a publica provizio által leendő haza hozatása iránti projectumot meg köszönte, ez nem az egész corpus jóváhagyásával történt, mert ez iránt sok akadályok vannak.”²⁸

Így a nehézségek közt főleg arra hivatkoztak, ha egy hónapra szorítják a tisztviselők és ezután következő egy hónapra a többi polgárok fahozatalának idejét, úgy annak sohasem tehetnek eleget, hiszen a mostani rendszer alatt sem fejezhették azt be, és a tavaszi szántás végéig is gyakran kimaradt a fa, sőt nem egy esetben őszig kellett a helyszínen lógerbe rakni.

A királyi biztos azonban hajthatatlan maradt, és hivatkozva arra a jegyzőkönyvre, mely szerint az érdekelt újításokba Debrecen az előzetes tárgyalások folyamán már belement, azok pedig kamarai jóváhagyást nyertek, s így többé meg nem másíthatók. A város még egyszer próbálkozott a védekezéssel, hogy ez a rendszer visszaélések gyanúját veti a városra, mintha okkal kellett volna ilyen szigorral intézkedni, de ez sem használt, és az új rendszert életbe kellett léptetni.²⁹

Ettől kezdve a közgyűlésbeliek és tisztviselők fáját a többi polgárokétól eltérőleg adták ki, és ezeket megelőzőleg kellett hazahordatni. A tanácsbeliek farészének kiváltását és hazahozatalát a városgazdákra bízták, és a város teljesítette azt, az általuk kívánt rövid, hosszú ölek vagy pedig gally nemekben. Igen érdekes, hogy az erről rendelkező paragrafus végső intézkedésül azt is fel kellett venni, hogy: „V. Gazda Uraimék oly módot találjanak, hogy a fabeli kompetenciájuk behordva itten is megüsse azt a mértéket, amennyinek rend szerint lenni kell.”

A közgyűlésbeli személyeknek, itt lakó hivatalnokoknak a jó út megkezdésétől 1 hó alatt maguknak kellett fájukat hazafuvaroztatni, mert különben elvesztették, amikor is január 1-re be kellett fejezni azt.

Január 1-től azután február 1-ig, de rendszeren jóval tovább is, a polgárok váltották ki és hordatták haza fájukat. Ezt a faosztási, különösen pedig fahordatási rendszert felterjesztették a kamarához is, ahonnan azután 1816 tavaszán leérkezett a jóváhagyás.³⁰

Alkalmazásba vétele azonban, mint felülről irányított kényszerítésé, csak hosszabb idő múlva tudott meggyökeresedni, mert főleg eleinte még a régi mód szerint éltek a fahordatással. Így 1816-ban is eszerint folytatták, mikor újra annyira elmaradtak a fahordással, hogy azt tavasz érkezével a szántások utánra halasztották. „A róse fa osztást a Savóskútról elhalasszák a tavaszi szántás után. Ott most olyan nagy fák vannak, az utak oly rosszak, hogy nehéz velük megbirkózni. Addig pedig rendelkeznek csősz az őrizetükre, kiknek fizetését partiálják öl számba és kinn maradt fák kiadásakor ezt az őrizet árát is hajtásák be az elmaradt polgárokon.”³¹

Így történt ez 1816-ban is, amikor nemcsak a rendes polgárok, de a magisztrális személyek fája is kinnmaradt. Erről a vonatkozó tanácsi határozat a következőket rendeli el: „a jövésekbe és magról költ gyenge plántákba nagy pusztítást okoz, azért május 8-tól 2 hét alatt mindenki hazahordja a fáját. V. Gazda Úr rendelést tegyen, hogy a Magisztrálisok fája, mely minden esztendőben egy rakásban van rakva, haladék nélkül hordassék haza.”³² Látható tehát, hogy maga a város sem sietett ellentéttel a kötelessége teljesítésével.

A fahordásból kifolyólag, kivált ha olyan erdőről történt az, mely mellé idegen birtokosok szántói estek, igen gyakran hárult azokra kár, és keletkezett belőle sérelem is. A fát szállító szekerek nem mindig nézték a rendes utat, hanem a megfagyott földön könnyen haladva, toronyiránt igyekeztek. 1817 legelején a Savóskútról történő fahordás alkalmával nevezetes károkat okoztak a debreceni szekerek, amikor is az ottani szántásokon és vetéseken zavartalanul keresztülhajtvá, valóságos utakat vágtak, amiért később kártérítést kellett fizetni.³³

Alig került a város erdőinek élére tanult erdőmester, az a fahordatás tekintetében is mindjárt újításokat – s valljuk be, elég célszerűeket – kívánt életbeléptetni. Neuirth a fahordatással kapcsolatban terjedelmes javaslatlalt állott a város elé.³⁴ Úgy akarta azt megreformálni, hogy a fahordás a vágás befejezésével véget is érjen. Nem az erdőről osztották volna eszerint a fát, mint eddig, hanem a városban levő faraktárból a behordással megnagyobbított váltságösszeggel terhelve. Ennek a rendszernek jó oldala lett volna az is, hogy nem kellett volna egyszerre kiváltani az esztendei kompetenciát, hanem csak olyan mértékben és egész esztendőn által akkor, amikor és ameddig valaki akarta. E célból azt javasolta, aminek gondolata már a XVIII. század végén felvetődött, hogy a fahordást adják ki bérbe, melyben elsősorban a város maga, másodsorban polgárai és csak harmadsorban a környező falvak lakói részesülhetnek volna, miáltal jelentékeny évi munkaalkalmat is biztosíthattak. Nem tudta ugyanis még Neuirth, hogy milyen erőfeszítésbe került a szükséges létszámú favágók munkába állítása, azért ítélte kedvezően. A fahordásra jelentkezőkkel kötendő igen jó szerződési tervezetet is közöl, melyben ezen munkának teljes körvonalát és kimerítő részletezéseit nyújtja.

A Neuirth magaviselete miatt vele szemben megnyilvánuló ellenszenv és bizalmatlanság, valamint a gyökeresebb újításoktól irtózó felfogás útját vágta ezen reformok érvényesülésének. A fahordatásnak árendába való kiadása csak jóval később és csak részben valósulhatott meg.

Pedig a polgárok fahordásával állandóan bajok voltak. Különösen növekedtek ezek, mikor 1818-tól kezdődőleg a Gutra került a vágás, és a nagy távolság miatt a fahordó szekerekre nem ügyelhetek fel szigorúban. 1821 telén is panasszal fordultak a sámsoniak a városhoz, hogy a guti erdőt járó szekeresek a rossz utak miatt vetéseikre mentek rá, és azokban nagy pusztítást végeztek. A város belátva a hibát, minden további nélkül kártérítést is fizetett.³⁵

Ugyanekkor még arra a visszaélésre is rájöttek, hogy a behozott ölfák mindig kisebbek, mint a vágáson voltak, és szerfölött hiányosak. A nyomozás arra az eredményre vezetett, hogy a fahordás útja Sámsonon menvén keresztül, a kocsisok az ottani korcsmárosok és kereskedők részére dobálták le a fát, kiktől ezért italt és tűzi szerszámokat (acélt, kovát és taplót) kaptak.³⁶ Ekkor a város megkereste Bihar megyét, hogy tiltsa el a sámsoni kereskedőket attól, hogy a cselédségnek fáért bármit is adjanak. A Sámsonon keresztül történő guti fahordatás a községnek is nagyon terhes volt, hiszen útjait az állandó jöves-menés nagyon tönkretette. Hogy e terhes, de kikerülhetetlen dolgot némileg csökkentse a város, 1821-ben kihirdették, hogy aki nyargalva hajt keresztül a községen, ha gazda, 30 ft pénzbüntetést fizet, ha pedig cselédember az illető, úgy 30 pálcaütést áll ki.³⁷

A fahordatás munkájába 1836 nyarán újra beavatkozott a kamara.³⁸ Ekkor újra azt szerette volna keresztülvinni, hogy vágatás után a fa az erdőbe egy helyen gyűjtessék össze és onnan történjék a faosztás és hazahordás. Az erdőmester ez irányú jelentését ugyanezen év szeptember 23-i királyi biztosi gyűlésen mutatták be.³⁹ Ebben azon nézetét fejtette ki, hogy a tűzifák hazahordatásában továbbra is a régi rendszer maradjon érvényben, az építkezésekre szükséges hosszú szálakat ellenben vállalkozókkal hozzák haza, minek költségét a faválsághoz csapják. Az elsőhöz a V. H. K. is

hozzájárul, az utóbbit elvetette, mégpedig azzal az indoklással, hogy a vágásokon gyakran oly nagy és vastag fák találhatók, hogy azt csak saját szükségletére vitné haza valaki, bérért pedig a nagy nehézségek miatt csak magas költségeken vállalnák. Véglegesen az október 8-i királyi biztosi ülés határozott, mely a kétszeri rakodás és hordás költségeitől megkímélve a polgárokat, elrendeli, hogy ott a vágás helyén rakják osztályokba az épületfákat, melyek mindenyikére külön állapítsák meg, hogy belőlük hány szálát tesz ki a rövidfáknak öle.⁴⁰

A város részére szükséges és visszamaradt fáknak hazahordatását már ezekben az időkben árverés útján vállalkozóknak adták ki. 1839-ben ezzel kapcsolatban az előző évek tapasztalatai nyomán, nehogy a szép keresetet nyújtó fuvarozás elvonja a polgárságot saját kompetenciája hazahordásától, s azzal az erdő kitavaszkodását is megérve károkat okozzanak, elrendelik, hogy csak azután hordhatják a város fáját, amikor a maguké már benn van.⁴¹

A fahordatásnak továbbra is fennálló nehézsége főképp a rossz útviszonyokban gyökerezett. A gazdasági élet fejlődésével elsősorban ezek javítására törekedtek. Igen érdekes, hogy 1846-ban már műszakilag is igyekeztek ezen segíteni, és az utakat keresztülszelő (ma már sok esetben nem is létező) erek szabályozásához fogtak. „A jelenlegi vágásra menő közönséges utak helyrehozásával szoros kapcsolatba áll a mindenfelé ágazó ereket és folyókat (?) minél kevesebb folyásra bocsájtani” – írja egyik jelentésében Bayler István tanácsnok.⁴² Elrendeltette a tanács, hogy a szabályozások könnyebben keresztülvihető részét azonnal hajtsák végre, a körülményesebbek módzatairól pedig megfelelő tervezetet készítsenek.

A város részére szükséges és kimaradt fák hazahordatása sem ment mindig zavartalanul. Előfordult, hogy nem akadt reá elég vállalkozó. Különösen súlyosabban mutatkozik ez a jelenség az 1848-as idők elkövetkeztével. 1849 elején pl. senki sem jelentkezett fafuvarozásra.⁴³

Ez a szükség indította a várost arra, hogy a nagyerdei szárazfák befuvarozására vállalkozó Szabó Istvánt, az idei friss vágásra is kiterjesztve szerződését, erre kötelezni iparkodott.⁴⁴ Ő azonban vonakodott ettől, s mivel a levéltárban elhelyezett szerződését sem találták meg, kénytelenek voltak vele új alkuval megegyezni.

Az 1849. esztendő nyarán a zavaros idők hatásaként jelentkező ínségek közé csatlakozott a faszükség is. A város szükségére a Fancsikán levő 250 öl fa hazafuvaroztatása mégiscsak úgy valósulhatott meg, hogy Drevenyák Ferenc királyi biztos, Vámpércs, Bagamér, Álmosd és Acsád helységek lakóit rendelte ki erre ölenkénti 2 vft fizetségért.⁴⁵

Látjuk tehát, hogy a fahordatás mint erdei munka és a polgári fahaszonvétel egyik terhe egész idő alatt a lakosságra nehezedett, és sohasem alakult át az erdőközösség azon legelterjedtebb alakjává, mikor is egy állandó fatelepre, bérért fogadott idegen igákkal összehordott ölekből mérték volna ki a bizonyos kulcs alapján megállapított részesedést.

2. FARAKTÁRAK, DEPOZITÓRIUMOK, LÓGEREK

A város erdőgazdálkodásának nélkülözhetetlen elemét képezte, hogy egy megközelíthető helyen megfelelő mennyiségű és minőségű anyagok tárolására alkalmas faraktárral is rendelkezzen. E tekintetben különbséget kell tennünk, mert a város erdészetiének történetében kétféle faraktárral találkozunk. A XVIII. század második felétől kezdve pontos adatokkal is kimutathatóan, feltevéseink szerint azonban ezt már jóval megelőzően, a Nagyerdőnek a város felé eső részén volt egy helye, ahol a közszükséget fedező, a kompetenciákból kimaradt, szél és egyéb kártételek miatt kidőlt fákat, nemkülönben pedig és elsősorban az épületanyagokat gyűjtötték össze és tartották felhasználásra készen. Ez volt az úgynevezett nagyerdei depozitórium.

A faraktárak második csoportját képezték a polgárság fabeli kompetenciájába behordott ölek részére kimutatott helyek. Nagymennyiségű fát ugyanis a gyakori tűzvészekkel amúgy is sújtott Debrecen területén nem volt tanácsos felhalmozni, ezért a XVIII. század második felétől kezdve a polgárság hazahordott fáját a városon kívül kijelölt, úgynevezett lógerbe rakták. Itt a helyek Alsó és Felső járás, ezeken belül pedig utcák szerint voltak kijelölve. Innen hordták haza apródonként a szükséges mennyiségeket.

Depozitóriumra és lógerre annál is inkább szükség volt, mert az akkori friss vágás fáját tűzrevalónak, de még kevésbé építkezésre nem lehetett célszerűen felhasználni. Előbb ezeknek meg kellett száradni, az épületfáknak pedig érni, hogy megfelelő felhasználást biztosítsanak.

A nagyerdei depozitórium, ahol főleg az épületfákat és egyéb erdészeti féltermékeket, készítményeket raktározták, idővel az erdőgazdaság legfőbb helyévé nőtte ki magát. Az erdőmesteri lakhely és iroda, valamint több csőszház felállításával, a kivezető Simonyi-gát rendezésével, az erdőgazdálkodás központjává fejlődött. Az épületfák bizonyos ideig raktárban való érlelésével nemcsak a gyakorlat, de az ez időbeni szakirodalom is foglalkozott és széles alapokon méltatta is. Nagyváthy János, mezőgazdasági szakirodalmunk jelese írja erről: „A levágott nyersfát lehetetlen mindjárt mindefféle haszonra fordítani; hanem meg kell annak szikkadni, és érni: ha az épületekben állandóságot keresünk. Három nyavalyákkal küszködnek főképpen a zölden levágott fák. 1. Külső színek vagy fehérjék megrothadnak, 2. A Szű által megemésztetnek, 3. A száradás idejére meghasadoznak. A rothadás bizonyosan a nedvességnak bőségtől származik: mert a tökéletesen kiszáradt fa soká fog tartani. A rothadás ellen való orvosság az lessz: ha a fa mentől hamarabb megszáraztatik. A Magyar Gazdák a meghasadozás elkerülésére a tsendes, és árnyékba való szikkasztást gyakorolják, midőn a ledöntött fákat kifaragtatják nagyjából, de a sűrű erdőben 2 esztendeig is hevertetik. stb.”⁴⁶

Debrecen városa is hasonlóan cselekedett. Szerződött ácsaival erdeiből termelt fákat nagyjából ott kint dolgoztatta fel és azután hordatta a depozitóriumba szárítani. A vásárolt és úsztatott fáit is, ha a lehetőségek engedték, szintén ebből a célból előbb idehordták. Hogy e célra már jókor építkeztek, kitűnik azon tanácsi határozatból, mely Revitzky Imre szenátor jelentésére a következőkben intézkedik: „A Máramaros

Vármegyéből leszállítandó fabéli matériáléknak sürgős volna a Nagyerdőn Conservatóriumot csináltatni: ezért végeztetik, hogy kölábokra építtető Inspektor Uram tsináltassa meg.^{4 7}

A Geótz Ferenc királyi biztos alatt kézhez vett 1794-es erdészeti rendelkezések és a város által azokra tett megjegyzések között olvashatunk a nagyerdei faraktárról is. A királyi biztosi iratok szerint ugyanis felsőbb helyről megkérdezték a várost, hogy a polgárok részére nem lenne-e szükséges egy farakóhelyet, lógert kijelölni a városon kívül, de ehhez mégis közel? A város erre azonnal válaszolt, indokolva a fahordatás régi és jól bevált rendszerét.^{4 8}

Ekkor olvashatjuk, hogy a város szükségletére a katonaságnak szánt fa raktározására és az itteni polgárjoggal nem rendelkező, de hivatali állásuk miatt itt lakásra kényszerített személyek részére van egy faraktár, „mely a körülárkolt Nagy Erdőn valami egy fertály órányira van a Város kapujától, ahova az ilyen szükségre megkívántató fák most is bé hordatnak”.^{4 9} Ekkor rendelik el, hogy itt állandóan megfelelő tűzi és egyéb fa legyen készleten. A polgármesterre bízták, hogy ott legalább 200 öl fa legyen állandóan tárolva, „mert, ha a szükség esetleg úgy kívánja, a fának ne a megszerzéséről, hanem tsak a behordatásáról kelljen gondoskodni”.^{5 0} Ezt felsőbb helyen is elfogadták.^{5 1}

Néha nyomós indokok, főleg a fahordatás nehézségei miatt az egyes erdőségeken is kellett létesíteni ideiglenes faraktárakat. Ezek azt a cél szolgálták, hogy a bekövetkezett tavasz miatt a haza nem szállítható, de a vágáshelyeken már kiosztott kompetenciákat a vágástérről egy külön e célra kijelölt helyre gyűjthessék össze. Ezt lógernek nevezték. 1795 tavaszán is így jártak el.^{5 2}

Nem sokkal később az egész időszakon keresztül fennálló és folyton fejlődő nagyerdei depozitórium mellett a polgárok számára is jelöltek ki állandó lógert a városon kívül, ahol udvaraik helyett nagyobb mennyiségű fáikat tárolhatták. A Felső járási polgárokét 1803-ban a Csapó utcai kert és a Nagyerdő közötti térségen jelölték ki, az Alsó járásiak pedig az Epreskert északi oldala felőli részét, a temetőn kívül, a vámospércsi és acsádi út között fordították ily célra.^{5 3}

Ideiglenes faraktára volt még a városnak a XVIII. század végén az Apafáján is. Itt főleg épületfát tároltak.

A polgároknak a gyakori tűzvészek miatt az eddigi rendtől eltérően megtiltották, hogy fájukat udvarukon és kertjeikben halmozzák fel. Ezt bőven részletezi a Berzevický királyi biztos által 1804. március 7-én kiadott tűzvész elleni védekezések 7. pontja, amely a következőket tartalmazza: „Az sem engedődik, hogy valaki az udvarán, kivált ha az udvara kitsiny azonn sok Tűzi, kiváltképen galyfát tartson: a végre rendeltetett a Városon kívül Fa Lóger, vagy, Fa Depositorium a Czivisek számára, hogy a fát oda szállítsák és onnan a házsükségletre való részenként hordják be. Aki pedig egy néhány hétre való provisiot hazahozat, annak is azt nem szabad lesz a szomszédjának háza mellé rakatni, hanem vagy a maga háza sorjába, vagy ha ott helye nem lesz, az udvar végébe, vagy közepébe.”^{5 4}

Az egyes telkeken tartható tűzifa ölszám szerinti mennyiségének meghatározására bizottságot küldöttek ki, melynek jelentése alapján azután 6 ölben határozták meg

annak maximumát, melyet azonban csak igen nagy telekkel rendelkező cívis hozhatott be.⁵⁵

Ez évben az esküdtekkel szigorúan felülvizsgáltatták a fákat, és feljegyeztették azok tulajdonosait, ahol a keskeny és kicsi telken sokat találták, vagy azt a szomszéd fala mellé rakatták.

Ezek az intézkedések eredeti szigorúságukban természetesen csak rövid ideig maradtak fenn, később fokról fokra halványodtak, míg egyszer teljesen el is tűntek. Amint csökkent az a nyomás, mely a közvetlenül tapasztalt veszély miatt nehezedett a lakosságra, éppúgy lanyhult az ellenállás is. A polgárok falógere is aránylag rövid idő múlva elenyészett, és újra csak az ismételt tüzek alkalmával vették a dolgot szigorúan. Ezzel szemben a nagyerdei depozitórium jelentősége állandóan nőtt. A város egyébként megtiltotta, hogy a polgárok kivett fáikat csak nyár folyamán hordassák haza, addig pedig az erdőn külön csomókban tárolják, 1809-ben is szigorúan léptek fel az ilyen próbálkozásokkal szemben és kihirdették, hogy ha a vágások mellett engedély nélkül lógerbe rakott fát tulajdonosaik haza nem hordatják, úgy elvesztik azokat.⁵⁶ Érdekes ezzel szemben, hogy a vágáson való kinnhagyást megengedték, ha azok ott nincsenek „lóger formába rakva”, s különösen csak erre vigyáztatnak fel az erdőmesterrel is. Kivételt az alól csak rendkívüli esetben tettek, mint 1795-ben is, ha valamilyen oknál fogva nem lehetett a fahordással idejében végezni. Hasonló volt a helyzet 1812-ben is, amikor a város külön engedéllyel hozzájárult, hogy a Halápon kinnmaradt fákat egy külön lógerba hordják össze.⁵⁷ Ez évben a fa hazahordatásával egyértelműnek vették a lógerba rakást, amit eddig sohasem engedélyeztek, és az osztás időpontjának végső meghatározását is erre figyelemmel eszközölték.⁵⁸

A város ilyen alkalmi lógerek rendszeresítésétől óvakodott. A következő, 1813. esztendőben is, amikor ez irányú közóhaj jelentkezett, a tanács ridegen elzárkózott előle, mert az előző évi engedékenységek okát ekkor nem látták fennforogni és szigorú végzést hoztak: „A Lóger fa vágás idején abususra ad alkalmatosságot, azért meg nem engedtetik.”⁵⁹ Ha azonban a körülmények, mégpedig az időjárás, az utak rosszasága, a szekeres polgárok más elfoglaltsága stb. mint közérdek kívánták a lógerek engedélyezését a vágásokon, a város sohasem tért ki előle. Így dacára az előző tilalomnak, az 1814. év elején újból engedélyezik azt.⁶⁰

1817-ben a savóskúti vágástéren csináltak a polgárok három, engedély nélküli lóger, melyek kivizsgálásának iratai vaskos csomót tesznek ki.⁶¹ Mikor 1818-ban hosszú időre a Gutot vették vágás alá, ennek távoli fekvése miatt a polgárság kérvényt adott be a tanácsshoz, hogy engedélyezzen nekik ott egy falóger, ahol a kiváltott kompetencia-fáikat a hazahordásig tárolhatnák. Ezt teljesítették is, és a hat utcának megfelelően nagy táblákkal megjelölve jó darab parlagföldet jelöltek ki e célra. A tanács nem nagyon szerette az ilyen külső lógereket, és 1828-ban is a későbbi időben fahordatást kérőknek csak úgy adott engedélyt, ha azt vagy haza, vagy pedig a belső lógerba hordják.⁶²

A város a maga részére szükséges tűzifát, azonkívül az épületfákat, akár saját termésű, akár idegenből vásárolt volt az, a nagyerdei depozitóriumban raktározta, melynek részletesebb ismertetése csak az építető inspektorátus tárgyalásával együtte-

sen lenne érdekes, mivel pedig ez messzebb vezetne és az erdőgazdálkodással nincs is kapcsolatban, azért mellőzhetőnek ítéljük.

Csakis a város állandó és szigorú felügyelete mellett jöhetett létre az a szép eredmény, hogy 150 év folyamán a faosztás és tárolás körül nagyobb zavarok nem ütöttek fel a fejüket, és úgy a belső, mint a külső faraktárakban a legnagyobb rend uralkodott.

JEGYZETEK

¹ Pl. a Nagyerdőt 1656. május 4-én bocsátották meg. 1681-ben is az e körül pusztító tűzvész károsultjai május havában vághattak szükségletükre épületfákat. (ZOLTAI LAJOS: Debrecen a török uralom végén. A város háztartása 1662–92. Budapest, 1905. 185. o.)

² ZOLTAI LAJOS: Vidékiek beköltözése Debrecenbe 1564–1640 között. 26. o.

³ Jegyzőkönyv, 1701. január 30. 48. o.

⁴ Jegyzőkönyv, 1701. február 4. 69. o.

⁵ Jegyzőkönyv, 1701. november 17. 236. o.

⁶ Jegyzőkönyv, 1708. január 8. 333. o.

⁷ Conc. II. k. 913. o. 1739. november 17. A város kérelemlevele gróf Károlyi Sándorhoz.

⁸ Jegyzőkönyv, 1740. február 8. 547–548. o.

⁹ Jegyzőkönyv, 1741. február 27. 618. o.

¹⁰ Jegyzőkönyv, 1771. május 21. 27. o.

¹¹ Jegyzőkönyv, 1772. május 15. 101. o.

¹² TAGÁNYI: id. munka II. k. 365–368. o. és „A N. Város Erdei eránt tett Statutumok” c. gyűjtemény 1. stb. old. (Erdőgazdasági iratok. Jelzés nélkül. J.)

¹³ Sámsoni iratok. No. 142. 1775. május 15. Fahordásrólí jegyzék.

¹⁴ Jegyzőkönyv, 1780. december 1. 485. o.

¹⁵ Jegyzőkönyv, 1790. december 29. 465. o.

¹⁶ Jegyzőkönyv, 1791. április 18. 260. o.

¹⁷ Jegyzőkönyv, 1791. június 3. 398. o.

¹⁸ Jegyzőkönyv, 1792. január 5. 61. o.

¹⁹ Jegyzőkönyv, 1792. január 15. 111. o.

²⁰ Jegyzőkönyv, 1795. március 7. 109. o.

²¹ Jegyzőkönyv, 1796. március 2. 29. o. 102. pont.

²² Jegyzőkönyv, 1812. január 15. 4. o.

²³ Jegyzőkönyv, 1804. november 22. 148. o.

²⁴ Jegyzőkönyv, 1812. február 20. 35. o.

²⁵ Jegyzőkönyv, 1812. május 1. 87. o.

²⁶ 1813-ban még ellenzi a tanács (Jegyzőkönyv, 1813. február 24. 72–73. o.), de a következő 1814-ik évben engedélyezik. – (Jegyzőkönyv, 1814. január 26. 30. o.)

²⁷ Jegyzőkönyv, 1815. december 6. 401–402. o.

²⁸ Uo.

²⁹ Uo.

³⁰ Kamarai rendeletek, 1816. március 7. No. 5278, 5818, No. 11.

³¹ Jegyzőkönyv, 1816. március 13. 122–123. o.

³² Jegyzőkönyv, 1816. május 6. 217–218. o.

³³ Rel. 1817. No. 61.

³⁴ Az 1818-ból való terjedelmes javaslatot és beadványt lásd: Erdőgazdasági iratok. 1818. esztendő. Jelzés nélkül (8.)

- ³⁵ Jegyzőkönyv, 1821. február 10. 41–42. o.
- ³⁶ Uo.
- ³⁷ Jegyzőkönyv, 1821. február 24. 50. o.
- ³⁸ Királyi biztosi jegyzőkönyv, 1836. augusztus 3. ülés. 5. pont 246–249. o.
- ³⁹ Királyi biztosi jegyzőkönyv, 1836. szeptember 23. ülés. 98. pont. 279–280. o.
- ⁴⁰ Királyi biztosi jegyzőkönyv, 1836. október 8. ülés. 111. pont. 294–295. o.
- ⁴¹ Erdészeti ülések jegyzőkönyve, 1839. esztendő, Debrecen 14. ülés, 3. pont és a vonatkozó határozat. Ez időbeli források még: Rel. 1835. No. 93. a guti fahordásról és Rel. 1837. No. 247. Fabeli illetőségek kár nélkül való hordatásáról.
- ⁴² Jegyzőkönyv, 1846. február 7. 223. pont. 84. o.
- ⁴³ Rel. 1849. No. 8.
- ⁴⁴ Jegyzőkönyv, 1849. március 1. 603. pont.
- ⁴⁵ Jegyzőkönyv, 1849. augusztus 25. 1714. pont.
- ⁴⁶ NAGYVÁTHI JÁNOS: Magyar Practicus Termesztő. Pest. 1821. 289–290. o.
- ⁴⁷ Jegyzőkönyv, 1776. április 19. 354. o.
- ⁴⁸ Erdőgazdasági iratok. Jelzés nélkül. (H.) Geötz-féle erdészetet illető rendelkezések 1794-től. 6–8. o.
- ⁴⁹ Uo.
- ⁵⁰ Uo.
- ⁵¹ A Geötziana K. Com. való Resolutiók. Magyarra fordítva. 1797. Erdőgazdasági iratok. Jelzés nélkül. (E.) A város ez irányú felvilágosító jelentése kapcsán az erre vonatkozó előbbi rendelkezéseket elejtették.
- ⁵² Jegyzőkönyv, 1795. március 7. 109. o.
- ⁵³ Jegyzőkönyv, 1803. január 7. 2. o.; Statútumok, 122–123.
- ⁵⁴ Statútumok, 14. o.
- ⁵⁵ Jegyzőkönyv, 1804. március 10. 49. o.; Statútumok 122–123. o.
- ⁵⁶ Jegyzőkönyv, 1809. február 24. 42. o.
- ⁵⁷ Jegyzőkönyv, 1812. február 20. 35. o.
- ⁵⁸ Jegyzőkönyv, 1812. május 1. 87. o.
- ⁵⁹ Jegyzőkönyv, 1813. február 24. 72–73. o.
- ⁶⁰ Jegyzőkönyv, 1814. január 26. 30. o.
- ⁶¹ Rel. 1817. No. 61.
- ⁶² Jegyzőkönyv, 1828. január 23. 20. pont.

XI. A FA FELHASZNÁLÁSA ÉS HASZNOSÍTÁSA

1. FAADOMÁNYOK, FAJÁRANDÓSÁGOK

A debreceni erdők fája egyes ritkább esetekben messze vidékre is elkerült mint építkezési anyag. A város kötelessége volt a XVII. század folyamán a Szolnoknál levő fahíd karbantartásához munkával és anyaggal segítségre lenni. Többször is olvashatunk arról, hogy – a törökök parancsára – a hídjavitáshoz faanyagot innen küldtek.¹ A szolnoki híd fenntartásához már 1662-ben küldött a város 100 bálványfát. Időnkénti javításához is mindig hozzájárult.

Így 1684-ből tudjuk, hogy mikor a jég a hidat alaposan megrongálta, a Nagytemplomban éppen kórust csináló szatmári ácsokat a bég parancsára Szolnokra küldte a tanács. A szükséges fát ezúttal a közel eső Szatmár megyei Szaniszló községből vásárolta és hordatta Szolnokra a tanács.

Az 1685. esztendei zajláskor megint megromlott a híd, ekkor annak javításához újra segítséggel kellett lenni. A munkásokon és mestereken kívül Debrecenből küldött a tanács mintegy 30 lábfát és 40 db jó vastag tölgydeszkát.²

Egyes szegényebb ekléziák építéséhez segélyképpen is osztott a város erdeiből épületfát. 1701-ben olvassuk pl.: „A Madarasiak Templom épületre fát kívánnak s adatik egynéhány szál.”³

Legrégibb időktől kezdve a város és egyház szolgálatában állók fizetésükhöz meghatározott mennyiségű fát is kaptak. A polgárok elég tág határok között mozgó faizási jogától eltérőleg ezt a failletményt már szabatosan meghatározták, mivel értékét az növelte, hogy a város maga termeltette ki, és általában be is hozatta. 1661-ben pl. a Kistemplom prédikátorának meghívott Vétesy Jánosnak 100 ft fizetést és 10 szekér fát ajánlanak meg. Ugyanezen évben egy másik papnak, név szerint Náthory Mihálynak, aki távozóban volt, marasztalása végett felemelték fizetését, melyben a rendes járandóságokon kívül 100 véka búzát, 80 véka gabonát és 25 szekér fát találunk.⁴ A név szerint ismert egyik kollégiumi tanárnak, Mártonfalvi Györgynek járandóságai között 5 szekér fa szerepel.⁵

A Kollégium tanárai is kaptak failletményt. Úgy látszik azonban, hogy a tanárságnak nem volt mindig elegendő az így kapott fa, és gyakran folyamodtak ahhoz, hogy a gyerekek által felvitt tüzelőt is hazahordják. Ezt megakadályozandó rendeli el a tanács 1703-ban: „Professzor Uraimék a fát, melyet a gyermekek hordanak, házokhoz ne hordassák.”⁶

1708-ban a következő fabeli deputátumokat osztották ki az egyházi személyek és a kollégium részére: papok és tanárok kaptak havonta 2 szekér fát, egy évben tehát 24

szekérrel. Megjegyzendő azonban, hogy ez a szekér fa a mai fogalmak szerinti mennyiségnél jóval kevesebbet tett ki, tekintve annak gyengeségét és az utak rosszabb voltát. Ugyanakkor a kántorok esztendőnként 10 szekér fát kaptak.⁷

A város előjárósága is kapott fizetesként évenként megállapított mennyiségű fát, melynek azonban a polgári illetőséggel együttes részét nem találjuk sehol sem feltüntetve. Már 1698-ban szerepel a tisztviselők mindegyikénél fa, de csak a jegyzőknél tették ki annak pontos mennyiségét, egy-egynek évi 5 szekérben megállapítva.⁸ Megtaláljuk nyomát, hogy a mai közgyűlésnek megfelelő communitas tagjai részére a többi polgároktól eltérőleg is adtak fát. 1709-ban pl. a Pacon szakítottak erdőt, ahonnan a communitas tagjai fejenként 1-1 szekérrel vihettek.⁹

Valószínűleg ajándékképpen is kaptak a tanács- és a közgyűlésbeliek fát rendes járandóságaiakon felül, mert 1717-ből olvassuk: „A. T. N. Tanácsnak és Communitasnak Karácsonfája a Nagy Erdőről egy-egy szekérrel adassék, szakasszák Inspektor Uramék.”¹⁰ 1719-ben is a Nagyerdőről kaptak a tanács és Közgyűlés tagjai 1-1 szekér fát.¹¹ Ez a karácsonyfa a XVIII. század első tizedeiben a tanács és a communitas tagjainak juttatott ünnepek előtti ajándék volt. 1740-ben azonban már úgy írnak róla, mint amelyet régen elhagytak, s tényleg nem is találunk róluk többé említést. 1740-ben azonban a communitas tagjait kellemetlenül érintette, hogy a tanácsbeliek ünnepek előtt a Nagyerdőről 2-2 szekér fát kaptak, ami ismét „karácsonfának” tűnt fel. A tanács azonban igyekezett felvilágosítani őket, és nem késlekedett azon kijelentésével, hogy ez a rendes deputátumába betudandó fa volt, mit csak a szükségért vettek ki ekkor.¹² Még az alantasabb városi alkalmazottaknak is megvolt az esztendei járandóságuk. Így az 1719-ben fogadott Hauer György hóhérmester 50 tallér készpént „benn való halálos executióiért 1 fl., csapásért 48 d. Külső helyeken való executióért 3 fl., Csapásért 1 fl.” fizetés mellett tűzifát is kapott 12 szekérrel.¹³

Mikor a XVIII. század harmincas éveitől kezdődőleg a város erdei nagyon leromlottak, és a polgárság részére is gyakran kellett szomszédos birtokosoktól kitermelésre 1-1 erdődarabot megvásárolni, a tisztviselők járandóságához való fát is ily módon szerezték be. Az 1730-as számadás tételei között szerepel az, hogy „Tiszt. Praedicator s Professor Uramék és a Militia szükségére favásárlásra” 20 ft-ot költöttek.¹⁴ 1734-ben már jóval nagyobb az e címen történő kiadás, mert „A tiszt. Praedicator és Professor, Cantor urak fabeli deputátumá”-ért 339 ft 60 d-t kellett fizetni a szomszédos erdőségek eladó fával rendelkező birtokosainak.¹⁵ 1740-ben a nagy szükség miatt már nem adták ki nekik természetben a fát, hanem egytől-egytől 30 ft-on megváltották.¹⁶ Első nyomát 1740-ben találjuk annak, hogy a tanács néhány szekér fát ajándékozott az itten megtelepedett piarista atyáknak is, mivel a nagy fánság miatt még a piacon sem lehetett ehhez hozzájutni.¹⁷

1740 legelején a magisztrális és közgyűlésbeli személyek fabeli részesedésének arányát a következőképpen határozták meg:¹⁸ „Amidőn pedig a N. Város belső vagy külső Erdein pénzes fa vágók vágnak tűzifát közönséges szükségre és abból a magisztrátualis személyeknek valami adódik, a N. communitásbeli személyek is vegyenek felényit azon vágott fábul, mint veszen egy magisztratuális személy.” A tanács és közgyűlés fabeli járandósága pedig, melyet 1734-ben a kamarának is bejelentettek, az

elsőknél 12 szekér, az utóbbiaknál pedig 4 szekér volt fejenként.¹⁹ Ezt a mértéket azonban nemigen tartották be, legalábbis arány tekintetében.

Legnagyobb fabeli deputátuma már csak tisztsége után is a főbírónak volt. Az 1750. esztendő számadása szerint évente 24 szekér fát kapott.²⁰

A város egyes csapszékei részére is engedélyezett fát. Így az 1748-ban épült banki csapszék és vendégfogadóval kapcsolatban rendelik el, hogy 18 szekér fát kapjon. Ezt azonban az árendásoknak maguknak kellett kitermelni, mégpedig dúlt fák összeszedése, kiszáradtak vágása stb. útján, az engedélyezett mennyiség határai között.²¹ Ezen időkből az erdők állapotához képest túlnyomólag rőzsét vágtak, miket csomók szerint mértek.

Ekkortájt az erdők rossz állapota miatt túlnyomólag rőzsét adtak ki. 1751-ben pl. a Nagycseréről a szenátoroknak 200-200, az esküdt polgároknak pedig 100-100 csomó rőzsét adtak, de ezért a vágató napszámások bére fejében 100 csomónként 51 denárt kellett fizetniük.²²

A Forgách-féle királyi biztosság 1774. március 22-i rendelkezésével a város erdőit még egy szolgáltatással terhelte. Nevezetesen a szepesi dézsma megváltása fejében a várost ekkor kötelezték a Kollégium részére heti 20 köböl búza, a főző- és sütőházhoz napi 8 hordó víz és esztendőn által 150 öl tűzifa szolgáltatására.²³ Az egyes itt levő üzemek is tekintélyes fát fogyasztottak. Ezek közül különösen csak a serfőzőt emelem ki, ahová szintén nagy mennyiségben került fa az itteni erdőségekből. A serinspektori számadások alapján minden főzet sörhöz 1 öl tűzifát számítottak. Hogy mennyiségileg milyen jelentős volt a serfőzők fogyasztása, mutatja Szalontay Sámuel 1778-i serinspektor egyik nyugtája, mely 162 öl fáról szól.²⁴

A szolgálatuk miatt itt tartózkodó kistisztviselők faigényeiket a piacon vagy a civisektől megváltott kompetenciákból elégíthették ki. Egyedül csak a hivatalok vezetői kaptak a városból rendes fájárandóságot. 1790-ben azonban a város eltiltotta a polgárságot attól, hogy kompetencia-fáját másnak, mint civisnek eladja, miáltal annak kiszállítását akarták meggátolni. Ez a rendelkezés kellemetlenül érintette az itt levő hivatalnokokat, különösen pedig a kerületi tábla tisztviselőit, akiknek nevében annak elnöke 1791 legelején kérelemmel is fordult a városhoz, hogy vagy ezen rendelkezésük hatályát függesszék fel, vagy pedig a tábla tisztviselőit is részesítsék oly módon fában, mint ahogy a polgárság élvezi azt.²⁵ A város vezetősége azonban nem mutatott semmi hajlandóságot a kérelem teljesítésére és ezt válaszolta: „A faizás ezen Városban egyedül Civis beneficium és nem Civisnek nem kompetál. A fent írt tilalomra pedig az adva alkalmazhatóságot, hogy sokan kereskedést indítottak a Civisek fájával és külső helyekre is kiadták; minthogy pedig ez az Erdőknek is, a Civiseknek is nagyon káros, a determinációt változtatni annyival inkább nem lehet, hogy különben is mind a Tábla, mind a Tiszt Urak szükségére a Piacon elegendő fát lehet kapni.”²⁶

A tábla ezek után a helytartótanácshoz fordult. Innen ismételt kérések és beadványok után 1792. január elején jött le a városhoz az a rendelet, hogy úgy a tábla közönséges szükségére, mint az ott szolgálatot teljesítők részére addig is, míg e tekintetben a végső szabályozást magában foglaló intézkedés le nem jön, fát adjanak. A város a helytartótanács rendeletének kézhezvétele után elhatározta, hogy a tábla

hivatali helyiségei számára 6, az elnöknek 4, az asszessoroknak fejenként 3, a jegyzőknek 3, a szegények ügyvédjének 3, a protokollistáknak és expeditoroknak 2, a kancellistáknak pedig 1 ölet ad. Egyben pedig a tábla kérvényére felvilágosító észrevételeiket is megtették.²⁷ A végső szót ez ügyben a kamara mondotta ki, amely tulajdonképpen egyik félnek sem adott igazat. Szabályul ugyan kimondja, hogy a város faraktárából sem a táblát, sem annak hivatalnokait nem köteles tüzelővel ellátni, de azt a határozatot viszont, mely az idegeneknek való faátadást tiltotta, feloldottnak nyilvánította.²⁸ Így tehát ismét a régi helyzet állott elő. A tábla tisztviselői ez ügyben újból felkeresték a helytartótanácsot, ahonnan 1804-ben azon utasítást küldötték le, hogy az erdővágás alkalmával gondoljanak a hivatalnokokra és készpénzért adjanak nekik fát. A város ekkor kijelentette, hogy amennyiben lehetséges, mint a múltban, úgy a jövőben is, segítségére lesz a tábla tisztviselőinek.²⁹

A polgári illetőségen kívül 1797–98-ban a 14. táblázatban felsoroltak kaptak fát a várostól.³⁰

1803-ban rendezték a magánosok és hivatalnokok fájának behordását is.³¹ Mivel ezek legtöbbje ígát nem tartott, azért fája behozatalát a város teljesítette, amikor is az eddig fizetett 30 kr helyett 1 ft többletkiadást kértek ezért.

Az 1816–17. esztendei vágásról a tanácsbeli személyek a következő mennyiségben részesültek:³²

A főbíró kapott	14 ölet
a polgármester	14 ölet
10 szenátor à 10 öl	100 ölet
főnótárius	10 ölet
ügyvédeknek à 6 öl, összesen:	18 ölet stb.

Ezért a fáért azonban már meghatározott váltságot kellett fizetni, mivel a Geötz-féle rendeletek megszüntették azt a rendszert, mely szerint fa adó és szolgálat után egyformán adódott. Ettől kezdve csak adó után mérték a fát, és csak egyes főbb tisztviselőknek volt állandóan megszabott kompetenciájuk.

Elég sűrűn találkozunk olyan esetekkel is, mikor a város kényszerítő körülmények hatása alatt a lakosságnak rendes polgári illetőségén felül is adott fát. Az 1802-i tűzvész alkalmával is így segítették a civileket. 1811-ben az ekkor elszenvedett tűzkár mérvéhez képest osztottak ki a szegényebb lakosok között tüzelőfát.³³

1816-tól kezdve a főbíró javaslatára az utcák cselédjei is kaptak tüzelőfát a várostól. Eddig ugyanis ebben nem részesültek, azért vagy lopásra kényszerültek, vagy a kezelésükre bízott szénából fűtöttek. Ettől kezdve az utcák házainál levő 2-2 cseléd részére téli hónapokra 1-1 ölet, nyári hónapokban 1/2-1/2 ölet adtak azon szigorú meghagyással, hogy ha a régebbi visszaéléseket folytatják, 30 pálcára csapatnak meg.³⁴ Később ezen rendelkezés elhomályosulhatott, mert 1822-ben az utcák cselédei újra instanciáztak fáért. A gazdasági ülés javaslatára ekkor elhatározták, hogy az utcánként 2 szobában lakó béresek és kocsisok részére esztendőnként 3 öl gallyat adnak.³⁵

1818-tól kezdve a Gut kerülve vágás alá, a magisztrális tisztviselőknek járó fát most már nem a polgárokéval együtt termelték ki, hanem a közelebb fekvő erdő-

14. táblázat

Tűzifát kaptak	Fa öl	Gally öl	ft	kr
Subst. Prov. Com. T. Vass János úr	4	0	4	00
Hajdúk strázsamestere	1	2	1	30
Cancellista	2	0	2	00
Hajdúk káplárja	1	0	1	00
Postamester	4	0	4	00
3 ügyvéd	6	0	6	00
Cancellista	2	0	2	00
Expeditor	2	0	2	00
3 prókátor	6	0	6	00
2 belső szolgál	4	0	4	00
–2 privát is kapott s így jön ki végső összegül	39	2	39	30

Ingyen kaptak deputátumokba fát	Fa öl	Gally öl
Ispotály prédikátora	6	
Ispotály kántora	3	
Piaristák	12	
Veszprémi orvosdoktor	4	
3 professzor (köztük név szerint felsorolva Budai Esaiás)	18	
4 prédikátor	24	
2 kántor	6	
Okolicsányi	6	
Prof. Sárváry	6	
Kántor	2	
dr. Csapó	4	
Földmérő	2	
róm. kath. kántor	1	2
leányiskolák 10 tanítója à 2 öl.		
összesen	20	

ségekből, rendszeren a Nagycseréről. A város ugyanis ezeknek részét maga hordatta be, ami a távoli guti erdőről nagy teher lett volna.

Később a magisztrálisok fáját a polgárság osztását megelőzőleg egy hónappal kellett kiváltani és hazavitetni. 1822-től kezdve a tanács és a többi tisztviselőkkel együtt a szenátorok és közgyűlésbeliek özvegyei részére is a Nagycseréről vágtak fát, amit Beck Pál királyi biztos nagyon helyesnek és méltányosnak ítélt.³⁶

A városi tanácsbeli és közgyűlésbeli személyek fabeli részesedésével (melyért a váltságdíjat megfizették) a kamara is foglalkozott 1834. január 10-én kelt 2257. számú

rendeletének 8. pontjában. Ebben kimondja, hogy a 30 esztendőnél már régebben gyakorolt ezen szolgáltatás jogcímet ugyan nem ad, de azon rendből kifolyólag, mivel a tanács a kamarai rendeletek megvalósítására törekedett, nem zárkózik el továbbra sem ettől, csupán az illetők névjegyzékét, deputátumaik öl szerinti mennyiségeivel kérte fel.³⁷ Ekkor utasították a számvevői hivatalt, hogy a tanácsbeliek és alsóbb rangú tisztviselők, egyházi szolgálók, tanítók stb. részére adni szokott ölfák jegyzékét név szerinti pontos kimutatással állítsák össze. Ezen felterjesztésben 78 személy részére osztott 676 öl fát mutattak ki.³⁸ Az élen a főbíró és a polgármester állottak a maguk 28 ölnyi járandóságával. Ezért a váltáságr 1 conv. ft volt ölenként, amennyit ekkoriban a többi polgárok is fizettek. 1836-tól kezdve a Gut vágásával felhagytak, amikor megszűnve az akadály, most már ismét együtt termelhették ki a hivatalbeliek és a többi polgárság fáját.

Az 1847–48. esztendő faosztó biztosainak számadásai szerint a rendes szolgálatot teljesítő nemzetőrök az 1848. december 15-i közgyűlési határozat értelmében minden egyébtől eltekintve fejenként 1/2 öl fát kaptak.³⁹

Az 1849-ben itt időző országgyűlés, kormány és egyéb hivatalok nagyszámú személyzete rendes mértéken felül fogyasztotta a debreceni erdők fáját, minek szolgáltatására a város kötelezve volt. Ekkor a fogytában levő készlet miatt a város a Gözmalom Társaságtól is kért kölcsön tűzifát.⁴⁰ Végezetül leszögezhetjük még, hogy a hivatalnokok részére való faosztás rendszere mindvégig változatlan maradt, és minden külső beavatkozást ettől sikeresen elhárítottak. Ha a polgári illetőségen felül kaptak fát, ezért meg kellett fizetni a rendes váltáságot, amitől csak ritka esetekben tekintettek el. Erről a számadások és jegyzőkönyvek mindenkor külön megemlékeztek.

2. A SALÉTROMFŐZŐ FÁJA

A debreceni erdők fáinak egyik nagy fogyasztója volt az itteni salétromfőző is. A salétromfőzés a középkor végén és az újkor legelején alakult ki, amikor a puskaapor feltalálásával ez a haditechnika egyik legnélkülözhetetlenebb eszközévé vált.

Debrecen és a Nyírség területén sokfelé volt salétromvirágzás már régtől fogva, s ennek tisztítása, főzése vidékünkön elég hamar önálló iparágnak vetette meg az alapját. Ezt bizonyítja I. Ferdinánd királynak 1564. február 10-én Bécsben kelt azon rendelete, melyben Heves, Borsod, Torna vármegyék főispánjával, Egervár kapitányával, Mágocsi Gáspárral tudatja, hogy Debrecen várostól az egri püspökségnek teljesítendő tartozásai fejében csakis salétromot fogadjon el.⁴¹

A puskaapor készítése is elég régen otthonra talált Debrecenben, s 1629-ből már vannak adataink, melyek itteni rendes árusítását bizonyítják. Hogy a XVII. században immár rendes iparrá fejlődött puskaaporkészítés volt itt, annak bizonyítéka az 1669. évi jegyzőkönyv egyik bejegyzése, mely szerint azon év május 11-én az egyik portörő 2 kölyűje felrobbant, és tetemes károkat idézett elő, amire elhatározták, hogy ezek után a puskaaporkészítő szerűket a városon kívül és a szalmakazlaktól távol szabad csak felállítani.⁴² A salétromfőzés a hadiipar fejlődése és az örökös csatározások miatt

emelkedett nagy jelentőségre, s így az előbbi szabad főzés monopóliummá alakult át olyan módon, hogy a kistermelők durva készítményeiket a finomítóknak voltak kénytelenek átadni szabott áron, akiktől szintén ily módon a már kész gyártmányokat az állam váltotta meg.

A Debrecen környéki salétromfőzés akkor vett nagyobb lendületet, mikor Mária Terézia idejében De Pauli Leopold nyugalmazott ezredes 1760 körül termelési engedélyt kapott s Nagyállóban tisztítót állított fel, ahová a kistermelők durva készítményeiket szállították. II. József azután jobban alátámasztotta az üzemet azáltal, hogy az eddig a piaristák által bírt zeleméri pusztát is 25 000 ft-ért neki adta. Halála után legidősebb fia vezetésével részvénytársaság kezébe került a salétromtermelés, helyesebben a finomítás, mely iparág egyre terjedt a szomszédos vármegyékben is.⁴³ A főrésztvényes br. Vay Miklós tábornok volt, aki a salétromtermelést – amit már III. Károly is nyílt levélben parancsolt meg a városnak⁴⁴ – ezen társasággal itt is megkezdette.

Először a Péterfia utca végén, a Nagyerdő szomszédságában állították fel a salétromfőzőt, mely egyedüli gyárnak mondható üzem volt a városban. Ezt később a Miklós utcai kapun kívül helyezték el. A debreceni polgárságnak sokat kellett túrnie a salétromfőzőktől, mert ennek megvolt arra is az engedélye, hogy bármelyik ház lakószobájának földjét felásatva és helyébe frisset hordatva, ezt salétromnyerés végett kifőzethette.⁴⁵

A salétromfőzés tömérdek fa fogyasztásával járt, melyet, közelben csak városi erdő lévén, természetesen elsősorban innen fedeztek. Éppen ezen a ponton kapcsolódik azután bele a salétromfőzés az erdők történetébe. A salétromfőző elegendő fával való ellátását a felsőbb hatóságok oly mértékben tették a város kötelességévé, ahogy annak tulajdonosa, br. Vay Miklós befolyása nőtt.

Debrecenben 1803-ban, a napóleoni háborúk alatt indult meg nagyobb lendülettel a salétromfőzés, amivel együtt a fafogyasztás is emelkedett. Br. Vay Miklós 1803 végén azzal a kéréssel fordul a tanácshoz, hogy mivel ő „a tűzérsegi Igazgatóságtól a salétromnak mentől nagyobb mértékbeli termelésére serkentetvén,” azért 600 öl fát adjanak neki a rendes áron. Azt is felajánlotta, hogy ha napszámosok hiányában nem tudták ezt teljesíteni, vagy legalábbis nehézkessé válna a dolog, ő ezt kész katonákkal levágtatni, csak hazahordatásához kér segítséget.⁴⁶

A város húzódozott e kérdés teljesítésétől, de az elutasító választól is. Ezért elég diplomatikusan azt felelte, hogy meg nem ígérheti, mivel építkezések és téglalegetés miatt magának is nagy szüksége van fára, a katonák és idegenek általi erdőváogatást pedig nem engedheti meg. Ha azonban a város által vágatott fa mennyiségéből marad, azt készséggel átadja.⁴⁷ A salétromfőzés céljaira adtak is fát, de nem a kívánt mértékben. Ezért br. Vay a rendszeres faellátás biztosítása végett legfelsőbb helyre folyamodott, aminek hatására a kamara 1806-ban el is rendelte, hogy a salétromfőzőnek minden lehető segítséget megadjanak.⁴⁸ A város ekkor a salétromfőzővel 1783-ban kötött szerződésére hivatkozott, mely szerint sem vecturát, sem fát nem voltak kötelesek adni. Ezt azonban ilyen szoros értelemben sohasem vették egyik részről sem, s a lehetőséghez képest mindig adtak fát és fuvarral is segédkeztek.⁴⁹ Ez

alkalommal is adtak a kamara rendeletére 200 öl fát 6 ft-jával, de külön hangsúlyozták, hogy nem engedik, hogy ez rendszerre fejlődjék. A gyakorlat azonban elenyészettette a város ilyen merev kikötéseit, mert egész fennállása alatt esztendőnként nagyszámú ölfák kerültek a város erdejéből a salétromfőző szerűjére, annak kazánjaiba.

A folytonos háborúk miatt nagy szükség volt puszkaporra, ezért fordítottak a debreceni salétromfőzőre is nagy gondot. Br. Vay Miklós tábornok azon panaszára, hogy a város nem támogatja kellően az üzemét, maga József nádor írt le ide 1808-ban, hogy a salétromtermelés fellendítéséhez szükséges minden eszközt megadjanak neki.⁵⁰

A város 1808. július 16-án kelt felterjesztésében válaszolt a nádor parancsára. Erre József nádor nem sokkal később ismét leírt az itteni salétromfőző ügyében, melyben arra hivatkozik, hogy a főhaditanács és br. Vay Miklós jelentéséből azt értette, hogy ennek városunkban legnagyobb hátránya abban létezik, hogy a lakhelyek feladását gátolják, elegendő fát és fuvarat pedig nem adnak.⁵¹ Ekkor újólag meghagyta a városnak, hogy a helytartótanács rendeletét be sem várva, az állami szempontból oly fontos salétromfőzésnek ezen hiányolt eszközök nyújtásával segítségére legyen.

Nem sokkal később leérkezett a helytartótanács rendelete is, melyben felszólította a várost: „Hazafiúi buzgalmánál fogva az államnak annyira szükséges salétrom termeléséhez minden lehető segéllyel járuljon; jelesen a salétromos földnek hordatását, tűzifa adását és szállítását, hamunak szerzését, amennyire lehet, könnyítse.”⁵² Ezen idők nagy hadianyag-, puszkaporszükségletét jellemzi, hogy 1809 tavaszán br. Vay generális a főkormányshoz azon közlésére hivatkozva, hogy a salétrom legbővebben éppen itt főzhető, rendes folyó áron 1200 öl tűzifát kért a várostól.⁵³ A tanács teljesítette is kérését a sürgős helyzetre tekintettel, s a Guti erdőn kb. 1000 ölet kiadó részt szakítottak a 6 ft-jával, melynek kitermelését favágók hiányában a salétromhivatalra bízták.⁵⁴ A háborús időkre tekintettel a salétromfőző kibővítése is szükségessé vált 1809 tavaszán. Az építkezések a széles Mester és Péterfia utcai salétrom periték-nél történtek, ahol porszint és főzőházat emeltek. E célból br. Vay 80 000 téglát és száraz tölgyfagerendákat kért készpénzfizetés mellett a várostól.⁵⁵ A tanács, hogy „az ily háborús időben akadályokat tenni ne láttassék”, teljesíti is a kérést és a szükséges anyagokat, nemkülönben a telkeket rendelkezésre bocsátotta.⁵⁶

A város most már elegendő tűzifával is állandóan segítette a salétromfőzőt, és csak azon igyekezett, hogy az erdők ilyen használatához valahogy jogot ne formáljanak. Ezért állandóan hangoztatták, hogy csak esetről esetre adnak fát, s jövőre máshonnan igyekezzenek a szükségletet beszerezni. 1809-ben az itteni „Salétrom Manipuláció” igazgatóhelyettese, Szunyogh Demeter kérte, hogy az ölfák 6 ft-os árát szállítsák lejjebb. A tanács erre nem volt hajlandó, mert ahogy válaszában kifejtette, saját polgárainak is az illetőségen felül 8 ft-ért adja a fát.⁵⁷ A 2 ft különbség onnan keletkezett, hogy a vágatást a salétromfőző végeztette, és így a belső árhoz még ezen kiadás is járult.

Amint az első lehető alkalom elérkezett, a város azonnal csökkenteni igyekezett a salétromfőző részére adandó fát. Ilyen megkeresése pl. 1810 elején már a következőkben válaszol:⁵⁸ „Miután a békesség már helyreállt, s rendkívüli veszély az országot nem fenyegeti, a Város szorosan ragaszkodik a kétoldalú egyességhez, mely szerint sem fát,

sem fuvarozást adni s teljesíteni nem köteles, s kijelenti, hogy jövőre a salétromhivatal a város fájára ne számíton.”

Ezután a salétromhivatal fabeli szükségletét máshonnan igyekezett beszerezni, s mikor ez teljes mértékben nem sikerült, csak akkor fordult a városhoz, hogy egyik közeli erdőből a rendes áron adjon 600 ölet.⁵⁹ A tanács erre azt válaszolta, hogy a kérést favágók hiánya miatt nem teljesítheti, sőt még az előzőleg kölcsönadott 100 öl fát is visszakérte.⁶⁰

Erre a salétromhivatal megint a felsőbb hatóságokhoz folyamodott, és a kamara fel is szólította a tanácsot, hogy adjon be jelentést arról, miképpen teljesítheti br. Vay Miklós azon kérését, melyben 700 öl fát kér a Halápról.⁶¹ A város késett a felelettel, és a kamara újból megsürgette, az előállható kár megtérítésével is fenyegetőzve.⁶² Erre azután a tanács is elkészítette a feliratot, melyben újra hivatkozik a salétromhivattal 1783-ban kötött egyezség 5. pontjára, mely szerint tűzifát nem tartozik adni. Azt is felsorolják azonban, hogy mióta a br. Vay család kezébe került a salétromfőző, esztendőnként hány száz öl fával elégitették azt ki a polgárok részére meghatározott rendes áron. Késznek nyilatkoztak a kért 700 öl fát kiszolgáltatni, csak a salétromhivatal várja meg a vágatás idejét.⁶³

Védekezésül felhozták azt is, hogy mivel a környéken több főzője van a salétromhivatalnak, ha ezt is mind a város látja el fával, úgy összes erdei kipusztulnak. Ezért a nádor főherceg és a helytartótanács elé is járultak azon kéréssel, hogy a salétromfőző fasegedelmének eddigi mértékében hagyassék meg, és a nehéz körülményekhez képest újjabbal ne terheltesse.⁶⁴

Az 1811-es esztendő egyébként még azon nagy változást hozta a salétromfőzőre, hogy a devalváció alkalmával br. Vay Miklós generális az összes részvényeket magához váltotta, így az egész Tiszántúltra vonatkozó monopóliumnak egyetlen birtokosa lett.

A város most már az esztendei favágatás alkalmával úgy szakasztott erdőt, hogy több-kevesebb tűzifa a salétromfőzőnek is jusszon, mellyel az rendszerint meg volt elégedve, tekintettel a békebeli állapot csekélyebb termelésére.

1812-ben a várostól átvett fát nem is használták fel teljesen, és késő ősszel is kint volt Halápon 200 öl belőle.⁶⁵ Külön fel kellett őket szólítani, hogy a favágatás megkezdésével akadályul szolgálván, kint levő fájukat hordassák haza.⁶⁶

1814-ben Kiss Imre, a most már teljesen a Vay család birtokába került salétromfőzők itteni inspektora az üzem céljaira 500 öl fát kért a várostól.⁶⁷ A város teljesíti is a kérést, s a guti erdőről ki is adták azon megjegyzéssel, hogy ebből kötelezettségre következtetni nem lehet.⁶⁸ Valószínűleg ekkor még a Halápról is kapott a salétromhivatal fát, mivel a város levélben kereste meg annak vezetőségét, hogy onnan szekező cselédeit a kaszálókban kártételektől tiltsa el.⁶⁹

A város azonban szívesen sohasem teljesítette a salétromhivatal kérését. Ha nagyobb mennyiségről volt szó, a Vay családnak később is mindig a felsőbb hatóságokat kellett segítségül hívni.⁷⁰

1819-ben szintén a kamara kívánta rendezni az állandóan vajúdo ügyet, és ezért kérdéssel fordult a városhoz, hogy a salétromfőző részére évente milyen minőségű és mennyiségű fát tudna átengedni.⁷¹ A városnak ekkor szerencséje volt, mert erdeinek

silány állapotát ismerték, azonkívül jó összeköttetésekkel is rendelkezett. Szűcs István udvari ágens már az év őszén értesítette a tanácsot, hogy a vizsgálat során kiderült, hogy az esztendei vágások még a lakosság évi kompetenciájára is alig elegendők, ezért a salétromhivatal kérését mint nem teljesíthetőt, elutasították.⁷² A város azonban ennek ellenére is hol több, hol kevesebb fát rendszeresen adott a salétromhivatalnak. Rendszerint a legtávolabb fekvő erdőségeket, mint a Gutot, Ohatot, jelölték ki e célra, ahonnan akár a közszükségre való, akár a polgári kompetencia-fák hazafuvaroztatása nagy költségbe és fáradságba került volna.

A salétromfőzés Debrecenben az 1830-as években vett újabb lendületet, mikor az üzem élére id. Várady Szabó János került, aki előbb a br. Vay családnál nevelősködött. Ekkor a főhivatal is Debrecenbe került, mely az ittenin kívül még a békési és kállói kerületeket foglalta magába. A debreceni salétrom jó hírnevét dicséri, hogy az 1846-i pesti Iparmű Kiállításon aranyéremmel is jutalmazták.

Az új idők technológiai találmányai azonban az így termelt salétromot fokozatosan háttérbe szorították, és a század elején annak egyeduralkodó volta a szinte kimeríthetetlen chilei salétrombányák felfedezésével háttérbe szorult. Ezt megérezte a Vay család is, és erdészeti korszakunk záróköveként 1854-ben a monopóliumról lemondott.⁷³ Ezután a debreceni erdőségek nagy fogyasztója még ideig-óráig tengődött, de nemsokára végleg megszűnt.

3. FA A KATONASÁG RÉSZÉRE

A város bekvártélyozási, katonatartási terheinek egyik jelentős részét tette ki azok fával való ellátása. A debreceni erdők fogyasztóiként így tehát az ide elszállásolt katonák is szerepelnek. A város rendszeresen eleget tett eme kötelezettségének, s nemcsak az úgynevezett kvártélyos istállók építtetésére szorította a lakosságot, melynek anyaga az itteni erdőkből került ki, de e címen rendszeresen tűzifát is osztott.

Néha-néha előfordult azonban, hogy súrlódások támadtak, mint pl. 1741-ben a környéken beszállásolt Koháry-regimenttel kapcsolatban találkozunk olyan állítással, mely szerint ennek strázsáit nem látta volna el a város tüzelővel, hanem kvártélyaikra utasította volna őket. Bihar megye levelére azonban rögtön felvilágosító jelentést küld a város, melyben a következőképpen világítja meg az ügyet: „Mindazáltal, mi, valamint ezelőtt valóknak, úgy ezen regementbéli strázsáknak is a fát mindenkor kiadattuk és még tudunkra soha senkit ezért a maga kvártélyára nem küldöttünk, nemcsak fát adtunk pedig a Strázsáknak, sőt azt is cselekedtük önként, tudván, hogy a N. Vármegeből nehéz fűvet hordatni, magunk hordattunk a lovaknak szénát.”⁷⁴

Az egészhet valamelyik altiszt vádaskodásának tartva, most már nem hallgatták el azt sem, hogy bizony a katonaság nem takarékoskodott a fával, hiszen „jól tudva a N. Vármege, miképpen bánnak ők avval”. A katonatartás sok fájába került a városnak, mivel eleinte nem mérték ki részükre a portiót. 1751-ben azután a nagy fáinség következtében határozták el, hogy változtatnak ezen a rendszeren. Ettől kezdve a városba elszállásolt úgynevezett kvártélyos tisztek részére havonta ölszámmra mérték ki a tüzelőfát.⁷⁵

A kötelező tűzifaellátást gyakran készpénzben váltották meg, ami annak bizonyítéka, hogy ez oly teherként nehezedett a város erdőire, hogy az alóla való szabadduláért inkább áldoztak. Pl. 1786. november 1-től 1787. december 31-ig terjedő időszakra a bekvártélyozottak közül csak a tisztektől pénzen megváltott 38 és 1/2 öl fa fejében 115 ft 30 kr-t fizetett ki a város.⁷⁶ Később ezután a tisztek már fizettek a város által nyújtott fáért.

Az itt állomásozó katonaságnak mindig rendesen kiadták a szükséges tűzifát. A város ez alól soha nem próbálta magát kivonni. Ellentétben ezzel a verbuváló úton levő tisztek tüzelővel való ellátását megtagadta, amiért is a fő hadi Praefektúra megkeresésére a helytartótanács 1795-ben oly értelemben rendelkezett, hogy az ide vonatkozó regulamentumokhoz híven ne kerülje ki ezt a szolgáltatást. A rendes bekvártélyozott katonasággal ugyanis a helytartótanács szerint a verbunkon járó tisztek is egyenlőknek veendőek.⁷⁷ A tanács erre a következőkben adta meg válaszáat: „Itt még eddig a verbunkon levő Tiszt Uraknak sohasem adódott fa, a hadi Regulamentumban sincs rólla emlékezet, de járul az is, hogy a város nagy költséggel olyan házat tart, melyért esztendőnként többet adnának 200 ft censusnál. Ezenkívül az is terhes a Városnak, hogy mindennap szekérrel hordatja a vizet a Qvártélyházhoz, azért méltóztassék a T. Consilium a Várost a fa terhe alól subleválni és az eddig való szokás mellett megtartani.”⁷⁸

A XIX. század legelejétől fogva hadikórház is volt itt, amelynek fűtése szintén a várost terhelte. Ennek mértékét 1815-ben a helytartótanács határozta meg, mely szerint 1-1 betegre vagy ápolóra napi 2 porciót kellett számítani. 1 öl keményfát a téli hónapokban 600, nyári hónapokban 1200, a puha ölét pedig szintén ekképpen 400, illetve 800 porcióban szabták meg. Ha pedig rendkívül nagy hidegek következtek be, akkor a megadott mértéken felül adtak fűtenivalót.⁷⁹

Az itt állomásozó katonaság csak azon tagjainak adtak külön fát, akik nem magán-személyekhez voltak beszállásolva. Azokról ugyanis, akik civisházaknál laktak, házigazdájuk volt köteles gondoskodni kompetencia-fájából.

A katonaság ezzel a renddel meg is volt elégedve, csak néha-néha tett kifogást. Így 1831-ben az iránt panaszkodtak a tanácsnál, hogy a nagyerdei faraktárban hamisan vannak összerakva az ölek, mely csalárdságot kint az erdőségekben már a favágók elkövették, és így az csak annak leplezése volt.⁸⁰ A város azonnal vizsgálatot indított, tényleg terhelő adatokat eredményezett.

A város közszükséglete és a katonaság által igényelt tűzifaszükséglet számadásában 1845-re vonatkozólag hiányokat tapasztaltak, ezért a tanács Kovács Lajos néptribunt megbízta, hogy ennek megakadályozására új rendszert dolgozzon ki.⁸¹

Tervezete 1846 szeptemberében készült el, és ez év októberében közgyűlésen került tárgyalás alá.⁸² Ebből tudjuk meg, hogy „a V. Gazdai Hivatal számadása alá átvett tűzifa mennyiséget jelenleg úgy kezeli, hogy abból a N. Tanácsi utalványra, a rendes és meghatározott deputátumokra, a katonaság számára, tisztjeinek a rendes illetőségek szerint nyugtatóványaik mellett, a katonai kórház számára az eddigi gyakorlat szerint és végre készpénz fizetése mellett, végezetre pedig a Városháza fűtésére ad ki”. Ekkor csökkentették jelentősebben a katonai kórház részére kiutalt tüzelőfát is, melybe az érdekeltek minden további nélkül beleegyeztek.

A jelzett címeken kívül kiadott famennyiségek meglehetősen összefogó elszámolása helyett ekkor léptették életbe azt a rendszert, mely szerint külön vették a tanácsi utalványra, a deputátumokra, a katonaság részére (a laktanyák és kórház számára) és a városháza fűtésére kiadott mennyiségeket és ezen főcímek alatt jegyezték azokat fel, miáltal első pillanatra világosan mutatkozott, hogy melyiken mennyi fa szerepel.

Megemlítem még, hogy az 1849-ben itt levő orosz katonaság is a város fáját fogyasztotta. Adtak ugyan részükre meghatározott mennyiségű utalványt, de a nagy-erdei depozitóriumból annál jóval többet vittek el, amit nem jegyeztek fel. A tanácsnak ezért gondoskodnia kellett az ott még meglevő fa ölszámának megállapításáról, ha ugyanis „elegendő nem lenne, a szükséges tűzifát idejében beszerezni lehessen”.⁸³ Kaffka Károly tanácsnokot bízták meg azzal az eléggé kényes feladattal, aki hadtestek és ezredek szerint elkülönítve az utalványokat, állapította meg a ténylegesen felhasznált mennyiséget. Ezek alapján bízták meg azzal is, hogy a katonai parancsnokságoknál vigye ki, hogy tovább utalvány nélkül ne hordják az ölfát.

4. A VÁROS KÖZSZÜKSÉGLETE

Az erdők fogyasztóinak sorában meglehetősen nagy tétellel szerepelt maga a város is. A közszükségre kívánt épületfa és az egyes hivatalos helyiségek, mindenekelőtt a városháza fűtése szerepel e tétel alatt. Esztendőnként tekintélyes mennyiséget tett ki az építkezésekre és tüzelőként felhasznált fa, mely mind a város közszükségét szolgálta. A tüzelőt mindig a város erdei nyújtották, s ezt házilag termelték ki. Az épületfát leggyakrabban idegenben vásárolták, de emellett az itteni erdők alkalmas fáit sem vetették meg. Az idegenből vásárolt fa rendszerint néha tölgy és fenyő volt, míg az itteni erdők csak tölgyet adtak.

Jól foglalja össze mindkettőt az 1703. esztendő következő rendelkezése: „A város a sár miatt sok helyeken hidak csinálására a piskolti erdőn ezer szálát vett, melyet most bajos volna elhozni az út rossz volta miatt; hanem. . . amely deszkákat pedig a Guton hasogattunk, azokért minden ember szekerén indifferenter el kell menni.”⁸⁴

A sár miatt épült híd, mely a Piac utcán vonult végig, száraz és rendes menetet biztosított, egyébként rendszeresen sok fáját emésztette fel a városnak.

1719-ben is a Nagyerdőről vágatták a hídhoz való deszkákat,⁸⁵ 1722-ben is a hídhoz hordattak a guti erdőből alkalmas fákat.⁸⁶ Még a hortobágyi nagy fahíd javításához szükséges fa is innen került ki 1745-ben.⁸⁷

Igen érdekes, hogy egy-egy esztendőben milyen sok fa kellett közcélra. Így 1777-ben Nagycseréről a ludasi csapszék kerítéséhez, a csődörösházhoz sövénynek, jászolnak és csikószínűk, a Mester utcai bikaakolhoz, az ottani szín kerítéséhez és jászolhoz, a Csapó és Cegléd utcai bikaaklok teljes felépítéséhez stb. vágtak fát.⁸⁸

Természetesen esztendőnként a rendes építkezésekre és javításokra is megfelelő mennyiségű szálát fordítottak. Az 1774-es reformok után a város részére szükséges

tüzelőnek elsősorban a faillétségből kimaradt ölfát, azonkívül pedig a szél által kidöntött és összegyűjtött fát fordították, melyet a nagyerdei depozitóriumba raktároztak. Ide tehát leginkább csak a közszükséglet által igényelt fa került.

1791-ben az erdőinspektor a Monostoron, Bánkon, Pacon és Fancsikán vágatott 4000 szál fát, mivel a tanács úgy vélte, hogy: „az itteni a városban a Járó Hidak végei felettébb gödrösek, melyeket még a beállandó vásár előtt szükséges volna igazítani. . .”⁸⁹

A város üzemei közül esztendőként a téglaegető és cserépvető is nagy mennyiségű fát fogyasztott. E célra rendszeren a csekélyebb értékű, kimaradt vagy úgynevezett dült szárfákat és a gallyakat használták fel. Megtörtént azonban az is, hogy egyes külső építkezéseknél a téglaegetésre szükséges fát az ott levő vágásból szerezték. Különösen az ohati és guti erdők története mutat erre példákat. Legáltalánosabban a városi téglaegető cserépvetőben a kompetenciák osztásánál kimaradt vékonyabb gallyfát égettek el.⁹⁰ A város részére szükséges épületfát általában a Nagyerdőn, Nagycserén és Apafájáról vágták. A XIX. században a két első fája már kizárólag csak a város közszükségletének fedezését szolgálta. Különösen a Nagyerdőn voltak hatalmas öreg tölgyfák, melyekből jó épületfát stb. termeltek. Ezeket már ott a helyszínen ácsok vették munkába, és csak durva kialakításuk után vitték a nagyerdei faraktárba. Ilyen rendelkezését olvashatjuk a tanácsnak 1803-ból is: „A N. Erdőn és Apafáján szükséges a Város számára idén is épületfát vágatni. A napszámosokkal vágassa ezt Kémeri s mikor le lesz vágva, ácsmesterekkel válogassa ki. Ezeket rendelt helyre hordassák.”⁹¹

A város közszükséglete által igényelt tüzelő vágatása nem a polgárságéval történt, hanem ezt a tisztviselői fajárandóságokkal együtt a közeli erdőkből termelték ki. Így jelentett ugyanis a fahordatás a város részére legkevesebb terhet. Arra vonatkozólag, hogy évenként közcélra mennyi fa volt szükséges, külön feljegyzések még nem kerültek elő.

Az 1830-as évek második felétől kezdve már bővebb adatokat találunk a város közszükségletét jelentő tűzifa fogyasztásáról. Ezt a városgazdai hivatal tartotta nyilván, amint a nagyerdei depozitóriumban levő fa is ennek a számadása alá tartozott. A régi városházán ekkor magában évente 54 öl fát fűtöttek el, amit 1837-ben 50 öltre csökkentettek.⁹² Korábban volt megállapítva a város közszükségletének egyik legtekintélyesebb részét kitevő régi városháza fűtése. Erről a jegyzőkönyv a következőket írja: „A régi városházánál rendetlen fafogyasztás fedezése és meggyőzése a téli hónapokon két csapat jószágot dologban tart és felettébb való vonó jószág rongálásával jár.”⁹³ A város részére szükséges tűzifamennyiséget és annak számadását 1845-ben a tanácsi határozattal megbízott Kovács Lajos néptribun szabályozta újól, aki munkájával 1846 őszére lett kész. Az előző cím alatt már láttuk a katonaság fájára vonatkozó rendelkezéseit, most a városháza és egyéb közszükségletet érintők következnek.⁹⁴ Megállapítása szerint a városházánál ekkor 31 „kemencét” fűtöttek, melybe beleszámitott a nagyteremben levő kettő is, ahol ritkán égett tűz, esztendőn által 200 ölnél mindig több fogyott el. A tömlöc fűtése is közkötelesség lévén, ott szintén a városi erdők fája égett. A tömlöctartónak nyári hónapokban 2 1/2, a téli hónapokban 4 öl

adatott. A könyvnyomda fűtésére évente 23 öl fa ment el, ahol is 3 kemencét, 2 konyhát és 1 katlant fűtöttek vele az év folyamán.

Kovács Lajos az általa javasolt és a közgyűlésen elfogadott új rend fő irányvonalát a következőképpen terjesztette elő: „A fűtéshez megkívántató tűzifát V. Gazdai Hivatal egyenlő mennyiségben például 10 ölenként adja ki behordatás végett; a beszállítás pedig úgy történik, hogy a szállító a behozott mennyiséget a V. Háza udvarában halomba hánnya, melyből a rabok fűrészelik, a fűtők a felfűrészeltet fűteni hordják.”⁹⁵

Ezen időben a várost terhelő tűzifa-szolgáltatás a következő címeken és mennyiségekben történt, melyet a Kovács-féle javaslatához mellékletként csatoltak:

A polgári kórházba 6 téli hónapban 2 ölével, nyáron 1 ölével	18 öl
2 toronyőrnek téli hónapban 1-1, nyáron 1/2-1/2 öl	18
A katonaság ágynemű mosatásához havonta 3/4 öl	9
A vásárbírói hivatal fűtéséhez összesen	4
A könyvnyomda fűtéséhez	23
A Kollégiumnak	150
Róm. Kath. Plébániának	12
Polgármesternek	6
Róm. Kath. egyházi és kántornak	12
5 református papnak 8 ölével	40
ref. kántor és orgonistának	8
elemi iskolai tanítóknak	12
erdőmester és 2 indagátora részére	32
8 kollégiumi prof. 8 ölével	64
rajzprofesszornak	10
A könyvnyomda provisorának	9
14 sóciusnak à 8 öl	112
Szilágyi Mihály fiúnevelő intézetnek	12
Cegléd utcai és Ispótyábeli kisdedovóknak	12
A városháza fűtésére egész évben	220
A katonaság részére	486 1/2 öl

A 6 utcabeli darabontoknak télen 1/2, nyáron 1/4 ölével, a sátor őrző háznál minden vásárkor a hajdúknak pedig 1/4 öl fa adatott.

1847 januárjától újlag szabályozták a városházán fűtött famennyiséget, és azt 300 ölben állapították meg,⁹⁶ mely úgy jött ki, hogy a hivatali szobák fűtésére 33 kemencéhez 224 ölet, a nyomdában fűtésre, tintafőzésre, és szárításhoz 37 ölet, a tömlőc fűtésére és konyhájára 39 ölet irányoztak elő. Ez összesen 300 öl fát tesz ki.

5. FAELADÁS IDEGENEK RÉSZÉRE

A debreceni erdők fogyasztóinak zöme, mint láttuk, az itteni polgárok közül került ki, illetőséghez való joguk keretében. Emellett találkozunk azonban olyan esetekkel is, amikor a rendes kereskedelmi forgalom mintájára árulta a város feleslegesnek bizonyult ölfáját. Ez kétféle címen fordult elő; akkor, ha az összes címeken jelentkező faszük-

séglet kielégítése után maradt oly felesleg, melyet piaci úton értékesíteni lehetett, vagy pedig azon erdőrészekkel kapcsolatban, melyek a várostól messze feküdvén, a köz-szükség és a polgárság fabeli illetményének fedezése szempontjából nem jöhettek számításba. A város az évenkénti osztásból kimaradt fától eltekintve majdnem kivétel nélkül a távoli erdők, főképpen az Ohat és Gut egyes részeit értékesítette ily módon, miáltal szép mellékjövedelemre tett szert, mivel a fának az alföldi vidéken jó ára volt. A hangsúly azonban sohasem ezen volt, hanem mindig az egyes erdők állapotát tekintették, s ha túl koros lett az állomány és egyébként nem tudták felhasználni, akkor minden további nélkül a szabadkereskedelmi forgalomban értékesítették.

A fakereskedéssel a XVIII. század első felében még nem találkozunk, mert ennek az akkori gazdasági élet, legalábbis vidékünkön, nem kedvezett. Az 1730-as évekkel beköszöntött fűinség, mikor gyakran a belső szükségletet is vásárlással kellett fedezni, már csak ebből kifolyólag is lehetetlenné tette. Mikor tehát a városi erdők állapota feljavult és a gazdasági viszonyok fejlettsége nem lépett akadályozólag közbe, a város fával való szabad kereskedelme csakis ekkor fejlődhetett ki. Ez a XVIII. század vége felé, az 1770-es években következett be.

Az alábbiakban ennek csak nagyobb vonalakban történő vázolására terjeszkedünk ki, mivel mint az erdők egyik fogyasztó tényezőjét, okvetlenül érintenünk kell. Mellőzzük azonban azon apróbb tételeket, melyeket a nagyerdei depozitóriumból állandóan áruba bocsájtottak. A fentebbiek illusztrálására jellemző, hogy 1790-ben a nagyobb szabású és külső emberek részére történő faeladások első fecskéjeként Andrássy Zsigmond királyi tanácsos a város ohati erdejéből egyik erdő rész teljes fatömegét megvásárolni szándékozott. A város örömmel kapott az alkalmon, mivel „ennek az erdőnek más hasznát nem húzhat és különben is, az ebben levő fák öregek”.⁹⁷ Mindjárt bizottságot is küldenek ki a vágástér kijelölése és az alku meg-tételére. A város ekkor a királyi tanácsosnak eladott erdő részért 400 ft-ot kapott.⁹⁸

1793-ban az Apafájáról és Ohatról kimaradt úgynevezett láb fákat, melyek hosszab-bak voltak a rendes tüzelő öleknél, hordatták össze kis tételekben való eladás végett a nagyerdei depozitóriumba.⁹⁹

A guti erdőből is adtak el idegeneknek fát. 1794-ben a vele szomszédos nyíradonyi gr. Károlyi József-féle uradalom tisztje, Valter László kért a tanácstól néhány szekér kerítésfonáshoz alkalmas vesszőt, amit meg is kapott.¹⁰⁰ A guti erdőn levő kimaradt fa értékesítésének kérdése ez évben még más alkalommal is előkerült. Maga a főbíró jelentette ki ekkor, hogy „A guth pusztán vagyon a Városnak olyan erdeje, melyett távolléte miatt, vagy a cziviseknek kiosztani, vagy a város szükségére fordítani bajos lenne”.¹⁰¹ Ez évben még az Ohaton is kereskedtek fával, nem tartva ugyanis érde-mesnek a hazaszállítását, azért ott rakták ölbe és így értékesítették.¹⁰² 1798-ban is volt eladó fa az Ohaton, amikor hosszas alku után 3 ft-jával az egyekiek vettek meg belőle mintegy 100 ölet.¹⁰³

1817-ben még Szabolcs megye vásárolt a várostól fát 110 ölet, ölenként 1 pengő forintért, az országotat átszelő hibák javításához. Az ugyancsak Szabolcs megyei Bálványba is kerül el fa a Gutról, ahová 1825-ben Gencsi László vásárolt nagyobb tétel épületre valót.¹⁰⁴

Régi szokás volt az is Debrecenben, hogy a rendes, uralkodó fanemektől eltérő fafajokat, melyek az egyes iparosok különleges munkájához kitűnő szerszám- vagy bútortanyagot szolgáltatott, mint a szil, juhar és vadgyümölcs, az illető mesteremberek kérelmére méltányos díjért adták el nekik. Ebből azonban idők folyamán sok kellemetlenség származott. Egyrészt nem tudták a mesterek ilyen szálaló vágását megfelelően ellenőrizni, másrészt pedig a kitermelt fák kidőléskor a környezőket is alaposan megrongálták. 1803-ban ezért változtattak ezen a helyzeten, és a különleges fák kivágatása, a többitől elkülönített értékesítése tekintetében új rendszert hoztak be.¹⁰⁵

Elrendelték ekkor, hogy ezután a vágástereken, de különösen a Nagyerdőn és Apafáján az ilyen nemesebb anyagot adó szerszám- és bútorfát külön szedjék össze, válogassák ki, és a nagyerdei depozitóriumba hordják. Innen adták el a továbbiak folyamán a bútór- és szerszámfákat. A városgazdai hivatal minden tavasszal jelentette a tanácsnak, hogy az évi vágásról mennyi ilyen nemesebb fa került ki, mennyit lehet belőle eladni, s mi legyen annak az ára.

A régebbi szálalást az ilyen egyes különlegesebb fák érdekében is szigorú büntetéssel tiltották el.

Külön értékesítették az egyes vágástereken talált kőrisfákat is, melyek elsőrangú szerszám- és bútortanyagot adtak. Sokáig azt a módot követték, hogy minden egyes fát a helyszínen külön árvereztek el. Később jöttek rá, hogy az egyébként becses és máshol jól megfizetett fanemmel azért értek el csak rendkívül alacsony árakat, mert szétszórva, egyenként adogatták el. 1847-ben ezért elrendelték, hogy a vágásokról egy tisztásra hordva a kőrisfát, együttesen tartsák meg ezekre mindenkor az árverést.¹⁰⁶ Így már lényegesen magasabb árat tudtak elérni.

Hogy ez időben már privát személyeknek és nem csak a polgári jussal bírónak adott a város tűzifát, arról már szövegeztünk, és a kettő közötti alapvető különbséget vázoltuk. Megemlítendő még azonban az is, hogy a város számára vágott épületfák helyszínen való kidolgozása alkalmával felgyülemlett nagy tömeg forgácsot miként értékesítették. Ez árverés útján történt, és a legfőbb vásárlók a környékbeli községek lakói voltak. Pl. 1812-ben a Savóskúton vágott épületfák forgácsát egyenlő csomókba rakva, árverés alá vetették.¹⁰⁷

Saját polgárainak is árulta a kompetencián felül és kívül, szabad kereskedelmi úton Debrecen a fát, mégpedig kedvezőbb áron, mint az idegeneknek. 1829-ben pl. a korán beköszöntött nagy hidegek több civist arra kényszerítettek, hogy tavalyi kompetencia-tűzelőjük fogytával segítséget kérjenek. A tanács ekkor a Guton levő ölbe rakott fákat hirdette meg eladásra, s ott a helyszínen civisektől 6, idegenektől 8 ft-ot kértek mértékegységenként.¹⁰⁸ A következő évben, 1830-ban, szintén nagyobb mennyiségű tűzelőfát bocsátottak a Nagyerdőről és Gutról szabad forgalomba. A tanács árszabálya szerint ekkor a nevezett erdőkben már régebben kint levő fák ölért Nagyerdőn civisnek 14 ft-ot, másnak 16 ft-ot, a Guton pedig a tavalyi árat, a 6, illetve 8 ft-ot kellett megfizetni.¹⁰⁹

Egyes különlegesebb erdei készítmények is kiteltek a debreceni erdőségekből. Így 1831-ből tudjuk, hogy az arra alkalmas tölgyfából hordódongákat készítettek, amire pedig tudvalevőleg csak igen kiváló példányok alkalmasak.¹¹⁰ Készültek dongán

kívül¹¹¹ a városi erdők fájából még kútbodonok vagy csövek is (egy ilyen valamelyik régi Piac utcai ház udvarából a Déri-múzeum előtti téren kiállítva ma is látható) lépcsőnek való culápok, sőt még artézi kúthoz való facsövek is.¹¹²

A kész dongát árverésen adták el. A város nagyerdei faraktárában állandóan megfelelő mennyiségű ilyen anyag állott, amellyel rendes kereskedést folytattak. Ha a dongák árveréséről volt szó, mint legfőbb vásárló testületet a kádárcéhet sohasem mulasztották el értesíteni.¹¹³

Debrecen város erdeiben gyakran vágtak úgynevezett vargafát, ami alatt a tímárok bőrcserzéséhez szükséges fiatal tölgyeket értették. Ekkor még a célra külön üzemet (15–20 éves tölgyсарj erdőket, az ún. csereerdőt vagy csereüzemet) még nem állítottak be, csak az erre alkalmas erdőrészeket adták el a városbeli vargamestereknek. A csereüzemnek különösen nagy barátja volt Liszkay Sámuel erdőmester, aki 1838-ban azt javasolta a tanácsnak, hogy a nagyerdei vágás északi részét vargafának értékesítsék, mert a szép fiatalos erdő arra kitűnőnek ígérkezett.¹¹⁴ Ezt meg is tették.

1844-ben komolyabb formában felvetődött a guti erdő csereüzemre való átállításának gondolata.¹¹⁵ A tanács alaposan előkészítette ezt a mélyreható átszervezési tervet.¹¹⁶ A kérdés alapos tanulmányozására még 1844. január 8-án, majd ezt követően május 20-án bizottságot küldtek ki. Javaslatukat 1845 februárjában terjesztették a közgyűlés elé.

Gutnak a szennyesi határ felé eső részét szemelték ki e célra, és mindjárt legelső feladatként jelentkezett az ottani polgári kaszálóbirtokosok kártalanítása. Összesen 900 holdon akartak ilyen „vargafaüzemet” beállítani, amikor is 15 esztendő s vágásforduló alapján esztendőnként 60 hold esett volna kitermelés alá. A vargafa értékesítésének kettőssége (vagy lábon adják el, vagy a birtokos maga vágatja és csak a kérget bocsátja áruba) szerint készítették el a jövedelmezőségi számításokat is. Ez azonban nem hozta a várt eredményt. Ezek kapcsán azután az új üzemsziszter – Liszkay erdőmester kedvenc gondolata – éppen jövedelmezőségi viszonyai miatt nem jutott el a megvalósításig. Liszkay erdőmester a debreceni erdőségek viszonyait minden tekintetben átfogó, kéziratban levő tanulmánya, melyet 1854-ben felsőbb utasításra készített, „Értekezés a debreceni Erdő Gazdászati ügyében, hogy volt hajdan? hogy van jelenleg? hogy lehet jövendőben?” címet viseli. Az erdőgazdálkodás új alapokra való fektetésével kapcsolatban az egész savóskúti erdő csereüzemre való átállításáért szállt síkra és tömeges számításokkal védte igazát. A körülmények azonban nem kedveztek terve megvalósításának.¹¹⁷

JEGYZETEK

¹ SZÜCS: id. munka, I. k. 201. o.

² ZOLTAI LAJOS: Debrecen a török uralom végén. A város háztartása 1662–1692. Budapest, 1905. 26–27. o.

³ Jegyzőkönyv, 1701. február 2. 74. o.

⁴ ZOLTAI LAJOS: Debrecen város számadásai 1658–1682. Debreceni Képes Kalendárium. 1918. évf., 105. o.

- ⁵ SZÜCS: id. munka, II. kötet 593. o.
- ⁶ Jegyzőkönyv, 1703. december 27. 695. o.
- ⁷ Jegyzőkönyv, 1708. január 6. 333. o.
- ⁸ SZÜCS: id. munka, II. k. 512–513. o.
- ⁹ Jegyzőkönyv, 1708. december 24. 527. o.
- ¹⁰ Jegyzőkönyv, 1717. december 24. 235. o.
- ¹¹ Jegyzőkönyv, 1719. december 26. 795. o.
- ¹² Jegyzőkönyv, 1740. január 5. 530. o.
- ¹³ Jegyzőkönyv, 1719. december. 798. o.; KONCZ ÁKOS: Debrecen város régi buntetőjoga 1912. Debrecen, 20. o.
- ¹⁴ 1730. esztendei Számadások.
- ¹⁵ 1734. esztendei Számadások.
- ¹⁶ 1740. esztendei Számadások. 24. o.
- ¹⁷ Jegyzőkönyv, 1740. február 8. 548. o.
- ¹⁸ Jegyzőkönyv, 1740. január 1. 515–526. o.
- ¹⁹ Jegyzőkönyv, 1740. január 5. 530. o.
- ²⁰ 1750. esztendei Számadások.
- ²¹ Jegyzőkönyv, 1748. november. 342. o.
- ²² Jegyzőkönyv, 1751. december 15. 413–414. o.
- ²³ SZÜCS: id. munka, III. k. 799–800. o.
- ²⁴ 1778. esztendei Számadásokban a serinspektori beszámoló.
- ²⁵ Jegyzőkönyv, 1791. január 26. 41. o.
- ²⁶ Uo.
- ²⁷ Jegyzőkönyv, 1792. január 11. 62. o.
- ²⁸ Kamarai rendeletek 1792. július 18. No. 9979., No. 22. Jegyzőkönyv, 1792. szeptember 17. 812. pont.
- ²⁹ Jegyzőkönyv, 1804. június 25. 98–99. o.
- ³⁰ 1797–98. esztendei rőzsebiztosi számadások.
- ³¹ Jegyzőkönyv, 1803. december 17. 180. o.
- ³² Jegyzőkönyv, 1816. december 4. 580–581. o.
- ³³ Jegyzőkönyv, 1811. május 13. 304. o.
- ³⁴ Jegyzőkönyv, 1816. december 17. 596–597. o.
- ³⁵ Jegyzőkönyv, 1822. július 18. 166–168. o.
- ³⁶ Jegyzőkönyv, 1822. december 23. 371. o.
- ³⁷ Jegyzőkönyv, 1834. február 10. 44–63. o.
- ³⁸ Erdőgazdasági iratok. Jelzés nélkül (29.)
- ³⁹ 1847–48. esztendei faosztóbiztosi számadás.
- ⁴⁰ Jegyzőkönyv, 1849. március 3. 629. pont.
- ⁴¹ SZÜCS: id. munka, II. k. 639. o.
- ⁴² Uo. III. k.
- ⁴³ Uo. III. k. 814–815. o.
- ⁴⁴ DR. SZATHMÁRY LÁSZLÓ: Salétromtermelés Magyarországon az elmúlt századokban. Természettudományi Közlöny, 1932. szeptember. 415–425. o.
- ⁴⁵ CSOBÁN ENDRE–DR. CSÜRÖS FERENC: Debrecen szabad királyi város. (A magyar városok sorozatában). Magyar városok fejlődése. 1931. 107. o.
- ⁴⁶ Külb. tart. irom. 1803. december 20. No. 1923. br. Vay Miklós levele a tanácshoz.
- ⁴⁷ Külb. tart. irom. 1804. január 4. No. 1924.
- ⁴⁸ Kamarai rendeletek. 1806. január 8. No. 138. No. 4.
- ⁴⁹ Jegyzőkönyv, 1806. február 20. 34. o.
- ⁵⁰ Külb. tart. irom. 1808. július 4. No. 1973. József nádor parancsa a városhoz.
- ⁵¹ Külb. tart. irom. 1808. szeptember 14. No. 1978. József nádor parancsa a városhoz. Pozsony.

- ⁵² Külb. tart. irom. 1808. november 22. No. 1985.
- ⁵³ Külb. tart. irom. 1809. március 6. No. 1898.
- ⁵⁴ Külb. tart. irom. 1809. március 4. No. 1990.
- ⁵⁵ Külb. tart. irom. 1809. április 27. No. 1994.
- ⁵⁶ Külb. tart. irom. 1809. május 6. No. 1998.
- ⁵⁷ Jegyzőkönyv, 1809. december 20. 539–401.
- ⁵⁸ Külb. tart. irom. 1810. január 11. No. 2010.
- ⁵⁹ Külb. tart. irom. 1811. január 2. No. 2025–2029.
- ⁶⁰ Külb. tart. irom. 1811. február 15. No. 2026.
- ⁶¹ Külb. tart. irom. 1811. április 30. No. 2027.
- ⁶² Külb. tart. irom. 1811. július 9. No. 2028.
- ⁶³ Külb. tart. irom. 1811. augusztus 19. No. 2029.
- ⁶⁴ SZÜCS: id. munka, III. k. 815–816. o.
- ⁶⁵ Külb. tart. irom. 1812. november 9. No. 2032. és
- ⁶⁶ Külb. tart. irom. 1812. november 10. No. 2033.
- ⁶⁷ Külb. tart. irom. 1814. február 8. No. 1056.
- ⁶⁸ Külb. tart. irom. 1814. február 27. No. 2059.
- ⁶⁹ Külb. tart. irom. 1814. július 7. No. 2080.
- ⁷⁰ Kamarai rendeletek, 1817. március 26. No. 8686. No. 15.
- ⁷¹ Kamarai rendeletek, 1819. február 17. No. 3937. No. 15.
- ⁷² Külb. tart. irom. 1819. november 16. No. 2143.
- ⁷³ CSOBÁN–CSÜRÖS: Debrecen szabad királyi város, 1931. 107. o.
- ⁷⁴ Conc. 1741. III. k. 231. o. szeptember 17.
- ⁷⁵ Jegyzőkönyv, 1751. december 19. 413. o.
- ⁷⁶ 1786/87. esztendei számadások.
- ⁷⁷ Helytartótanácsi rendeletek, 1793. október 25. No. 25, 341.
- ⁷⁸ Jegyzőkönyv, 1793. november 13. 825. o.
- ⁷⁹ Jegyzőkönyv, 1815. július 21. 133–234. o.
- ⁸⁰ Jegyzőkönyv, 1831. október 31. 363. o.
- ⁸¹ Jegyzőkönyv, 1845. október 20. 2364. pont.
- ⁸² Jegyzőkönyv, 1846. október 3. 2545. pont.
- ⁸³ Jegyzőkönyv, 1829. augusztus 16. 1666. pont.
- ⁸⁴ Jegyzőkönyv, 1703. február 18. 526. o.
- ⁸⁵ Jegyzőkönyv, 1719. május 7. 655. o.
- ⁸⁶ Jegyzőkönyv, 1722. május 2. 569. o.
- ⁸⁷ Jegyzőkönyv, 1745. július 25. 225. o.
- ⁸⁸ Rel. 1777. március 19. No. 67.
- ⁸⁹ Jegyzőkönyv, 1791. január 5. 1. o.
- ⁹⁰ Jegyzőkönyv, 1792. február 15. 209. o.
- ⁹¹ Jegyzőkönyv, 1803. december 9. 171. o.
- ⁹² Jegyzőkönyv, 1837. március 22. 105–106. o.
- ⁹³ Jegyzőkönyv, 1837. március 6. 76–77. o.
- ⁹⁴ Jegyzőkönyv, 1846. október 3. 2545. pont.
- ⁹⁵ Uo.
- ⁹⁶ Jegyzőkönyv, 1847. január 25. 180. pont.
- ⁹⁷ Jegyzőkönyv, 1790. január 25. 424. pont.
- ⁹⁸ Jegyzőkönyv, 1790. február 4. 90. o.
- ⁹⁹ Jegyzőkönyv, 1793. május 382. pont.
- ¹⁰⁰ Gut puszta irományai No. 205. 1794. március 18.
- ¹⁰¹ Jegyzőkönyv, 1794. augusztus hó.
- ¹⁰² Jegyzőkönyv, 1794. szeptember 5. 886. o.

- ¹⁰³ Jegyzőkönyv, 1798. október 29. 503. pont. Ohati, zámi stb. birtokok oklevélgyűjteménye 1813. május 1. No. 654. 1793–98. A fa áráról.
- ¹⁰⁴ Gut puszta irományai. No. 232. 1798. november 19.
- ¹⁰⁵ Jegyzőkönyv, 1803. január 10. 3. o.
- ¹⁰⁶ Jegyzőkönyv, 1847. január 4. 14. pont.
- ¹⁰⁷ Sámson helység irományai, 1812. március 2. No. 248.
- ¹⁰⁸ Jegyzőkönyv, 1829. november 21. 1059. pont.
- ¹⁰⁹ Jegyzőkönyv, 1830. október 4. 400. o.
- ¹¹⁰ Jegyzőkönyv, 1831. január 10. 2. o.
- ¹¹¹ Rel. No. 585. 1833. Nagyerdei vágáson faragott hordódongákról
- ¹¹² Erdészeti ülések jegyzőkönyve, 1841. november 10-i ülés 7. pont.
- ¹¹³ Pl. Jegyzőkönyv, 1841. január 7. 2. o. A kész dongákról való intézkedések.
- ¹¹⁴ Erdészeti ülések jegyzőkönyve, 1838. december 7-i ülés, 1. pont.
- ¹¹⁵ Rel. No. 58. 1845.
- ¹¹⁶ Jegyzőkönyv, 1845. február 10. 106–109. o. 299. pont.
- ¹¹⁷ Erdőgazdasági iratok. Jelzés nélkül.

XII. FAOSZTÁS A POLGÁRSÁG RÉSZÉRE

1. FAOSZTÁS, FAPORCIÓK

Régen az erdők teljes egészükben a polgárság úgynevezett kompetenciaszükségletének fedezésére szolgáltak, és a fával kapcsolatban mindennemű más kereskedelmi értékesítés ki volt zárva. Annnyira mentek ezen rendszerrel, hogy a katonaság, az egyes üzemek, mint pl. a salétromfőző részére szükséges fát meg az itt székelő hivatalok tisztviselői által igényelt mennyiségeket is csak a királyi biztosok és a kamara szigorú utasításainak nyomása alatt adták ki, de mindvégig kelletlenül.

A debreceni erdőkből évente kikerült tűzi-, épület- és gallyfa tehát ezektől a csekélyebb mennyiségektől eltekintve, kisebb részben a város saját szükségére fordítódott, nagyobb részben pedig a polgárság szükségletét fedezték belőlük. A régebbi erdőközösségi rendszer további alakulásának egyik felsőbb foka volt ez.

Eredetileg a faizás minden polgár számára szabad volt az esztendei vágásra kijelölt erdőből. Ritkább alkalommal a fahordásnál igába fogott jószágok száma szerint fizettek bizonyos méltányos összeget, azon elvből kiindulva, hogy ezzel egyenes arányban nő a szállítható famennyiség is. A XVIII. század első felében ez válik általánossá, míg második részében a részesedést a befizetett adóhoz arányosítják.

Korszakunk végén a városi polgárságot illető haszonvételek közül a pusztaföldekbeni illetőség, a szabad bormérés, a legeltetési haszonvétel és fakompetencia emelkedik ki.¹ Ezek között tekintélyes helyet foglalt el a fakompetencia, a polgári jogok integráns részét alkotva. A fejlődés végső foka volt azután az, amikor a XIX. század második felétől kezdve a beltelkek négyszögölenként mért nagyságától tették függővé a fakompetencia nagyságát.²

A város már régtől fogva féltékenyen őrködött afelett, hogy az Alföldön oly nagy kincset jelentő erdei haszonvételekben csak törzsökös és házzal bíró polgársága osztozzék. Nyoma van annak, hogy a környező falvak pusztulásával kapcsolatban nagy számmal idehúzódo idegen lakosságot legalább bizonyos ideig igyekeztek ebből kizárni. 1680-ból ismerünk olyan határozatot, amely fabeli haszonrészesedést csak azon polgároknak engedélyez, akik már legalább 3 éve lagnak Debrecenben.³

Az erdőközösség itteni alakulása is az általános gazdasági fejlődés által megállapított formák szerint haladt. Eleinte, míg a lakosság csekélyebb számához képest nagyobb erdőterületekkel rendelkeztek, a haszonvétel tekintetében minden vonalon tágabb szabadságok állottak fenn. Mikor a lakosság szaporodásával és a gazdasági élet nagyobb lendületével a régi közösség alapjai meginogtak, elsősorban az erdők felosztása jelentkezett megoldásként. Az erdők apró részekre való feldarabolása pedig azok tulajdon-

képpen céljának és rendeltetésének teljes megakadályozását jelentette volna, amiért is elvetették. Ehelyett az erdőtulajdon városi közület kezébe került, ahol aztán újabb szabályozásokkal körülírva gyakoroltathatott továbbra is azoknak haszonvétele.

Mikor az erdők eredeti osztatlan és korlátlan közössége egy személy vagy testület birtokába, szabályozása alá került, az előbbi társ tulajdonosok joga és uralma megszűnve felette, a továbbiak folyamán kapcsolataikat erdei szolgalmaknak is minősíthetjük, mely kiterjedhetett úgy a szükséges fákra, mint a mellékhaszonvételek vidékenként kitűnő legjelesbjekre.⁴

A fahordásból álló erdei szolgálat a gazdaságtörténet tanúsága szerint a XVI. századtól kiindulva két irányban fejlődött. Egyik ága az volt, hogy az erdőközösség helyébe lépő magán- vagy jogi személy a részesedésbe jogosítottak egész faszükségletét köteles volt kielégíteni, másik irányzat szerint pedig csak bizonyos meghatározott mennyiségek és élesen körvonalazott szükségletek fedezésére szólt a kötelezettségük. Pl. csak épületfára vonatkozott. Debrecen város történetében mindkét irányzat vegyes előfordulását észlelhetjük.

Debrecen város erdészetiének történetében főképpen a régebbi viszonyok között, a székérszám szerint való mértéket ismerték, és a szálfák szerint való részesedést csak az épületi anyagokkal kapcsolatban gyakorolták. Az egyesek részére kimért erdőterületet és annak szabad letarolását határainkon nem ismerték. Amint Debrecenben is a fabeli haszonvételi jogosultság a polgárságon kívül házbirtok és belsőség tulajdonához is kötve volt, úgy annak külföldi viszonylatban szintén vannak nyomai. Pl. Zürichben a XVI. század óta csak udvarhelyeket illetett a fahaszonvétel és a legeltetésben való részesedés.⁵

Közelebb menve a XVIII. századhoz, főleg a német gazdasági élet alakulása mutat fel a magyar, különösen pedig a debrecenihez hasonló példákat. Poroszországban pl. 1791-ben rendeletet bocsátottak ki, melyben Königsberg városának elég súlyos büntetéssel terhelve kiszabták, hogy évente mennyi fát szabad feltüzeln.⁶ Egyes felsőbb hatóságok, különösen pedig a kamara beavatkozása városunk erdőgazdaságába közel hasonló jelenséget mutat.

A németországi erdőközösségek szabályzatai is jó összehasonlítási alapnak látszanak. A dél-németországi államendeket szabályozó egyik 1797-es rendelet szerint⁷ egyes helyeken a lakosság fabeli haszonvételei csak annyiban állottak, hogy szárazfát és fűzvevesszőt szedhettek, míg máshol ölszám szerint meghatározott tűzifát is kaptak, amint azt az itteni szokások hasonlóképpen lassan kifejlesztettek. Ezenfelül bizonyos esetekben és mértékben épületfát is kaptak. Ritkábban előfordult, hogy az évente kitermelt fát értékesítve, csak az így kapott pénzt osztották fel a tulajdonközösségben álló polgárok között. Egyébként általános megállapításként elfogadhatjuk azon nézetet, hogy tűzifával való ellátás az ilyen közösségeknek teljesen fedezettett, s szükség inkább az épületfák tekintetében mutatkozott.

Visszatérve a debreceni állapotokra, megjegyezhetjük, hogy a XVIII. század derekára a faosztásnak valami különösebben meghatározott rendszere még nem alakult ki. Ezek csak az ekkor hazánkban uralomra jutott közigazdasági eszmeáramlatokkal és a gazdasági élet alapjainak kifejlődése nyomán a legfőbb reformokat végrehajtó királyi

biztosi intézkedésekkel kapcsolatban jelentkeztek. Eleinte a fát teljesen ingyen adták. Mikor pl. Kércsy Sándortól a guti erdő részét 1701-ben zálogba vették, a város népének tudtul adják, hogy onnan tűzrevaló fát ingyen, pénz nélkül szabadon hozhatnak.⁸

Látjuk tehát, hogy a fához nemcsak ingyen jutottak, de még annak mértékét sem határozták meg. Csak akkor látunk – de még nem rendszeresen – igazsálatok száma szerint meghatározott bizonyos összeget, ha olyan erdőrészre került a vágás, amelyre a városnak különösebb költsége volt. Ez gyakran főleg azért állott elő, mivel az erdők tekintélyes részét zálogban bírta a város, s így a nem csekély summákat legalább részben törlesztették.

Ha tűzvész pusztított, úgy épületfát mindig ingyen osztottak, azonban a régebbi időkre visszamenőleg erre sem találunk pontos mértéket.

Máskor szekérszám meghatározott tűzifát hozhatott haza ki-ki ingyen a megbocsátott erdőből. Pl. 1702-ből olvassuk a jegyzékönyvben: „A Haláprul minden Com-beli becsületes ember egy-egy szekér tűzrevaló fát hozhat el.”⁹ Így ment a polgárok fával való ellátása egészen addig, míg az 1730-as évek vége felé az eddig jobbára cserebujás erdők kimerülve, fainség lépett fel. Ettől kezdve a város gyakran maga vágatta a fát. Éppen ezért a szekérszám meghatározott és csomókba rakott gallyért bizonyos váltásösszeget is szedtek.¹⁰ Egyébként a város már a fa piaci árusítását is megkezdte, sőt 1740-ben egy kommiszáriust rendelt a tanács avégből, hogy a saját részéről árult fára, amit az utcák szekereivel hordattak be, felügyeljen. „Fog rendeltetni más Commisárius is itt benn a Városon, aki mind ezt elintézi, és limitálja, azok közül a Piaczra fel álló szekerek közül melyik szekér fa mit ér, mind pedig erre gondja leszen, nem engedi, hogy a tehetségesebbek, és akiknek másként is vagyon fájok, a szegényebektől és a fának nagyobb szűkibe lévőktől a Fát praecipálják.”

Eddig az ideig a polgárok maguk termelték ki a részükre szükséges fát. Ettől kezdve azonban a szükség folytán a faosztás új rendszere és mértéke honosult meg. Az 1741. esztendő végén az idegenből hozott fa drágasága reánehazedett a lakosságra. A kompetencia-fa tehát a szükség nyomása alatt élenkebben lépett előtérbe, és ennek kapcsán első nagyobb szabású rendezése váltódott ki.¹¹ Nevezetesen a Bánkon szakasztva a polgárság részére erdőt, az abban való részesedés mérvét és mikéntjét több pontos instrukcióban szabták meg.

Ez legfőbb újításként az előbbi szabadság helyett a fabeli haszonvétel általános zsinórmértékének az adót, illetve a vele sok tekintetben egyenértékű közszolgáltatást állította. Az esküdtek és esküdtbírák 1740-ben utcánként elkészítették a lajstromot, hogy az adó mértékéhez képest kinek mennyi fa jár, amit be is tartottak.

10 ft lefizetett adó után számítottak 1 szekér fát. Akinek ennél 1-2 ft-tal többje vagy kevesebbje volt, az is annyinak vevődött. Akinek az adójuk pedig jóval kevesebb volt, ezek közül annyinak kellett összefogni, ahányan kitétek a legalsóbb mértéket. Ezenkívül, akiknek istállójuk volt és így kvártélyos katonákat szállásoltak be hozzájuk, vagy fuvarral szolgálták a várost, azok számára az adójuk után adható famennyiség dupláját vették. Ugyanekkor a prédikátorok, kántorok és professzorok részére, nemkülönben pedig a Kollégium minden kamarája számára 1-1 szekér fát adtak.

A polgároknak előbb az adószedőknél kellett kommissiót váltani, amit rőzsosztó biztosnak alá kellett írni és bizonyítani, hogy tényleg mennyi fát vittek haza. Enélkül tilos volt a kapukon fát behozni, amit éberén vigyáztattak, és ha valaki egész részét behordja, úgy kommissióját el is vették.

A polgárok maguk vágatva le előbb a fát, kommiszáriusoknak és kirendelt csőzőknek kötelességévé csupán az tétetett, hogy „Mindeneknek előtte a ki mutatandó erdőt környös körül felcsováltassák, és vigyázzanak, hogy senki a tilalmason ne vágjon, aki ezt cselekedné, írásba tegyék és referállyák, minden fahordó ember Commissiójára reá írják, hány szekér fát hozott el, melyet magoknak is írásban megtartsanak és a N. Tanácsnak írásba beadják, ő kglmek.”

1741 elejére ismét elfogyott a Bánkon szakasztott erdő, amikor is a Pacnak Mikepércs felé eső részén szakítottak újat vágás alá.¹² A fát a város polgárságának itt is magának kellett kitermelni, csak a deputátumként kiadandó mennyiséget (kollégium-beli professzoroknak, prédikátoroknak stb.) vágták a város favágói. A fáért váltásgdíjat is szedtek, mégpedig minden fahordó szekér elé fogott jószág után 7-7 kr-t. A fa ekkor is a ténylegesen kifizetett adó és közszolgálat szerint osztódott. Ez utóbbit alább külön is tárgyalva, az előbbire vonatkozólag megjegyezhetem, hogy alapul most is a tényleg befizetett legalább 10 ft adó maradt.¹³ Eddig és ezen alul 1 szekérrel lehetett kapni 15 ft-ért, 2 szekérrel 20 ft-ért, és ettől feljebb bármilyen összegig is csak 3 szekérben szabták meg a fabeli részesedést.

Ezzel ellentétben pl. szolgálat után jóval nagyobb mennyiségű fát engedélyeztek részint váltásgdíjért, részint pedig ingyen.¹⁴

A Tanácstagoknak és főmendernek	6-6 szekérrel
Főbíróknak	12 szekérrel
A com-béli személyeknek	3 szekérrel
Prédikátoroknak és professzoroknak	
1 szekérrel ingyen, összesen pedig	3 szekérrel
Kántoroknak 1 szekérrel ingyen, összesen	1 szekérrel
Utcabeli tanítóknak ingyen	1 szekérrel
Utcák házaihoz ingyen	3 szekérrel
Kollégiumba gally az utca szekereivel	
hordva ingyen	6 szekérrel
Özvegy szenátornéknak a rendes váltáságért	3 szekérrel

1742-ben is hasonló mérték szerint osztották a szolgálat után járó fát azzal a csekélyebb jelentőségű eltéréssel, hogy a papoknak és tanároknak fejenként csak 2 szekérrel adtak, melyek közül az egyik ismét ingyenes volt. Ezenkívül a városháza részére is rendeltek 12 szekér fát, a Kollégiumba pedig 10-12 szekér gallyat. Név szerint pedig Baranyi Miklós kapott 4 szekér, Bencsik doktor 2 szekér, Buzinkay 3 szekér, a kancellisták pedig 1-1 szekér fát a rendes váltáságért. Most már ingyen csak az utcabeli tanítók és kántorok kaptak fát.¹⁵

A polgárok számára szabott mérték ez esztendőben is a megelőző volt, úgyszintén pedig a váltáság összege is. Szigorú tilalomként hirdetik ki: „Senkinek és az alább írt Specificációkban meg határozottatott Szekér számon fellyül, akármely szín alatt fát

hozatni meg nem engedtetik. Ez a rendszer állott fenn 1743 telén is, mikor a Tüzi Fának másképen is ugyan, de kiváltképen a mostani inspektióra nézve lett bé zároltatás miatt (a pestis pusztított) nagyszűki lévén, determináltatott, hogy a tavalyi és harmadévi mód szerint a Paczi Cserén a Város népe számára egy darab erdő szakasztatik egy egy marha után 7–7 krajcár fizetésért.”¹⁶

Az adótól függetlenül a szolgálat után járó mennyiségek felsorolásában is csak kisebb változásokat találunk. A papoknak és tanároknak 3-3 szekér fát adtak, mégpedig ingyen. A kántoroknak 2-2 szekérrel, melyek közül az egyikért váltságot kellett fizetni. Új tételként találjuk, hogy az ispotályhoz is rendelték 6 szekér fát, azonkívül a „Typographiához” 3 szekérrel.

Az ezenkívüli fahordást szigorúan eltiltották, különösen pedig a közelfekvő Nagycserét oltalmazták ettől, amikor is a behozott fa elvesztésén kívül még esetenkénti 12 ft büntetést helyeztek kilátásba.

Azt is meghatározták, hogy ki melyik napon mehet az erdőre fáért. A tanácstagok, főrmender, papok, tanárok, özvegy szenátorok szerdán, a közgyűlés tagjai pedig szombaton. Ezek ugyanis a város által vágatott fát kapták. A következő héten engedélyezték csak a többi polgároknak a favágatást és hordást.

A faszükség további nyomása alatt már nem rendes tűzifákat vágtak, hanem csak vékonyas gallyakat, miket csomóba rakva, mint egységgel, ezzel mérték. 1750-ben 100 ilyen csomó rőzséért 3 máriást kértek. Ekkor már a lakosság egy nagy és egy jóval kisebb csoportba oszlott a fabeli haszonvételt illetőleg. Nevezetesen az elsőhöz tartozók csak fizetség mellett kaptak fát, míg a kisebbik rész tagjai szolgálatuk utáni illetményként jutottak hozzá. A rőzsét osztó perceptorok keze a kiadható és pénzben megváltható mennyiségek tekintetében is annyira meg volt kötve, hogy 200 csomónál többet csak a tanács tudtával és beleegyezésével adhattak.¹⁷ A rőzsének pénzben való kiváltása azért vált szükségessé, mivel ezeket már a város vágatta, és az ily módon előállott munkabért s egyéb kiadásokat voltak kénytelenek ekként beszedni.

A tanácstagok mindegyike ez évben 200 csomó rőzsét kapott ingyen, a polgárok pedig befizetett adójuk mértéke szerint 1-7 ft-ig 50 csomót, 10-12-ft-ig 100 csomót, 15-16 ft után 150 csomót, 20 ft-ért és feljebb pedig mint legnagyobb mennyiséget 200 csomót kaphattak, de természetesen pénzért.

1758-ban a következő alapokon osztották a polgári kompetencia és a közszolgálat után megillető rőzsét.¹⁸ 10 ft adón alul 25, legfeljebb 30 csomót adhattak a biztosok. 10-15 ft-ig 50 csomót, 15-20 ft-ig 70 csomót, 25-től 75 csomót, 25-30 ft adó után pedig mint legmagasabb mennyiséget, 10 csomót. Ismét jóval többet kaptak azok, akiknek szolgálat után járt a fa.

Így a szenátorok	200 csomót
A főrmender	150 csomót
A com-beli tagok, papok, tanítók nótáriusok,	100-100 csomót
A fiskális	50 csomót
Kancellisták és leányok tanítói	25 csomót
Főhadi com.	200 csomót
Fő provinciális com.	150 csomót

Akinek házuk nem volt és olyan szegények voltak, hogy 3-4 ft-ot sem tett ki az adójuk, azokat a polgári fahaszon részesedéséből kizárták, ellenben azok, akik sőt vittek Szolnokra s az adójuk felét megfizették, a rendes rész dupláját kapták 100 csomó rőzse illetőségig.

1772-ben a rőzseosztások egyik igen érdekes instrukcióját adták ki.¹⁹ Ennek újjalag az egysége érdekes, mert a fát marhaszám mérték. Ezen pedig a szekérbe fogott igásjóságot értették, ha ezt vissza akarjuk szekérszámba számítani, úgy 4 jóságot vehetünk a rossz utak és egyéb korviszonyok kapcsán egy-egy szekérhez.

Egyébként az erdők tetemes feljavulását mutatja az a tény, hogy rőzse mellett már ismét nagyobb mennyiségű vastagabb fát is vágtak. A rőzsét nem, de a fát minden polgár maga vágta, miáltal a régi rendszer rövid időre feléledt.

Az 1771-ben kezdődött marhaszám szerinti osztás kulcsa a szolgálat után járó deputátumok tekintetében a következő volt:

A tanács tagjainak és a nótáriusnak	48 marhára
A közgyűlés tagjainak, papoknak, tanároknak és orvosdoktornak	24 marhára
Özvegy szenátornéknak, patikáriusoknak, Fiskálisoknak	18 marhára
A közgyűlésbeliek özvegyeinek, kancellistáknak és sáfároknak, nemkülönb a kántoroknak	12 marhára
Az utcabeli tanítóknak pedig	6 marhára
	osztottak fát.

A lakosság zömének ismét adója szerepelt mérték gyanánt. Ennek figyelembevételével az osztály a következőképpen alakult. 3-5 ft-os adófizetőknek csak akkor adhattak, ha kvártélyos katonát tartottak, mégpedig 4 marhára,

6–10 ft-ig	6 marhára
11–15 ft-ig	8 marhára
16–20 ft-ig	10 marhára
21–25 ft-ig	14 marhára
26–30 ft-ig	16 marhára
31–40 ft-ig	18 marhára
41–100 ft-ig	22 marhára

Igen érdekes végső záradékkal mondják ki ez alkalommal, hogy úgy a külső, mint a városban lakó nemeseknek, azonkívül házzal nem bíró lakóknak ezen úton nem, csak speciális kommissió mellett adathatik fa. Marhaszám szerint egy-egy petákot fizettek ezen időben a rőzséért a faváltság díjaként.

Az 1771. esztendő végén kezdődő új vágás alkalmával nagyobb szigorral viszik keresztül azt, hogy fát csak annak adtak, aki nemcsak egész múltbeli adóját kifizette, de még a jövőre is teljesített valamelyest.²⁰

Az 1773. esztendei rőzsevágás kezdetével ismét visszatértek annak csomók szerinti méréséhez. Az általános drágaságra jellemzően a szálának fizetségét 1 ft-ban határoz-

ták meg. Sajnos nem tudjuk megállapítani, hogy egy ilyen csomó végeredményben is milyen mennyiség lehetett, de az 1773. évi szabályzatok alapján a főbírónak 200 csomó rőzse, a tanácsstagoknak és nótáriusoknak, nemkülönben a fürmendernek 100-100 csomó rőzse jutott a nyesedék fából, amit éppen emiatt az 1774-es esztendő legelején megpótoltak. A polgárok részesedésére a fizetett adó alapján a következő kulcsot határozták meg:²¹

6 ft adón alul nem adatott	
6–12 ft adó után	20 csomót
13–20 ft adó után	25 csomót
21–30 ft adó után	30 csomót
31 ft-től feljebb	40 csomót

A város erdőgazdálkodásában és a polgárok fabeli haszonvételének rendezésében annak mérvét illetőleg végső intézkedésként az 1774-es gróf Forgách-féle királyi biztosi rendelkezések emelhetők ki.²²

Eme újítások kapcsán mint általános mérték a klaster vagy öl hozatott be,²³ azonkívül a polgárok által történő vágatásnak véget vetve, ez egyszer és mindenkorra a városra lett bízva, melynek költségei fejében méltányos váltságdíjat szedtek. Az öl tekintetében a bécsi ölet hozták fel, mely hosszában 3, szélteben 6 lábnyi rakást tett ki. Rendelkezik az épületfák osztásáról is. A fabeli részesedés szigorú mértékéül a ház-birtokot (amit eddig is természetesnek vettek) s a vele kapcsolatos polgári jogot vették, a ténylegesen fizetett adó és teljesített közszolgálattal kapcsolatban állapították meg. A minimális adó, melyért már járt fa, 6 ft volt, ettől állandóan emelkedett a kulcs 50 ft-ig, melyen túl bármennyi összegű volt is az, több már nem járt.

Az új rendszer rögtön életbe is lépve, írja róla a jegyzőkönyv: „A Fa a Mlgos Királyi Commissárius Ur Ó Nagysága által aproált Instructio szerént Klaster számra fog adódni a Civiseknek.”²⁴

Ettől kezdve ez a rendszer állandósult, és kisebb módosításoktól eltekintve, lényegében a XIX. század második feléig fenntartották. A polgári fabeli haszonvétel elveinek első nagyobb szabású körvonalazása volt ez, egyúttal pedig a közelmúlt kompetenciájának egyik alapja is. Mindjárt életbe léptetésekor, 1775 telén a következő kulcs szerint osztották a fát, természetesen meghatározott váltságért (15. táblázat).²⁵

Egy bizottság dolgozta ki rövid napok alatt azt a jegyzéket, mely az egyes polgárok adójának feltüntetése mellett a részükre kiadható famennyiséget is tartalmazta.²⁶ Ekkor életbelépett a már ismertetett rendszer, amennyiben belső faosztó kommiszárius adta ki a cédulákat és szedte be az értük járó összegeket, míg külső kommiszáriusok a vágáson ezek alapján osztották a fákat.

E rendszerrel szemben a polgárság sem mutatott nagyobb ellenállást, csupán a favágatás költségei miatt növelt váltságdíj ügyében fordultak az uralkodóhoz, hogy a királyi biztos által behozott új rendszer eme részét, miszerint a fa ölszámba adódik, törölje el, és a régit állítsák újra vissza, mikor a polgároknak élőfák jelöltettek ki, amit maguknak kellett kitermelni.²⁷ Ami azonban előre látható volt, fogantatja nem lett a kérésnek, mely ekkor már magában véve is túlhaladott volt.

15. táblázat

Faosztás az adó arányában, ft	Színfa öl	Gally öl
6	1	2
7	1	2
9	1 $\frac{1}{2}$	3
12	2	4
15	2 $\frac{1}{2}$	5
18	3	6
21	3 $\frac{1}{2}$	7
24	4	8
27	4 $\frac{1}{2}$	9
30	5	10
33	5 $\frac{1}{2}$	11
36	6	12
39	6 $\frac{1}{2}$	13
42	7	14
45	7 $\frac{1}{2}$	15
48	8	16

A színfa öléért 1 rft-ban, a gallyért pedig 30 kr-ban meghatározott váltágösszeg oly teherként nehezedett a lakosságra, hogy tömegesen tartotta őket vissza egyébként törvényesen megillető és mindenképpen szükséges kompetencia-fájuk kiváltásától is. Az 1770-es jegyzőkönyv a faosztás kezdetével már előre panaszodik, hogy: „1775-be a Com. biztossággal rendelt előírt szabályok szerint ölekre vágott a polgárok között az adó arányában kiosztandó fa nehezen adható el és jelenleg sem tudják szétoztani. A gally annál kevésbé fogy.”²⁸ Felidézzük a régi emlékeket, mikor az igavonó jószágok száma szerint megállapítva osztódott a fa, kevesebb költségbe kerülve a lakosságnak, de jelentékenyebb hasznot hajtva a kasszának is.

A vágásterek állapotáról is elrettentő képet festenek, ami kapcsolatos azzal, hogy a város ily nagyobb szabású kitermelési munkák zavartalan lefolytatására még nem rendezkedett be. „Most pedig a töremorák és fák ölei hosszában és keresztben szétszórva, amint a tapasztalat mutatja, több esztendőn keresztül ott fekszik, az újonnan növe hajtásokat elnyomják.” Az új rendszerre való áttérés kezdeti zavarait ismét arra igyekeztek felhasználni, hogy ezek hangulatkeltése mellett a kamarát a rendelkezések visszavonására és újra a régi állapot visszaállítására bírják. A kérvény azonban a város által óhajtott célt nem érte el, amit csak szerencséjére lehet mondani, mivel az eddigi bizonytalanság és ingadozó mérték helyett a rendelkezés korszerű alapokat rögzített.

Az igazság az volt, hogy a gallyat nehezen tudták a polgárság részére 30 kr-ért ölenként értékesíteni, s az tetemes mennyiségben maradt vissza, azonban mikor csökkentették az árát, még akkor sem szívesen vásárolták. Ekkor több irányú kedvezménnyel igyekeztek a polgárságot a levágott fák váltágösszegének befizetésére és azok átvételére bírni. Így a gallyakat az eddigieknél sokkal hosszabba vágatták, amikor is

annak egy-egy öle a tulajdonképpeni mennyiségnél jóval többet tett ki, azonkívül a hasábfákat is „kettőzött” ölekbe rakták, amiket csak egynek vettek, hogy a messzebb fekvő erdőkből a hordatás nagy költségeit legalább ezzel enyhítsék. A polgárok adóhoz arányosított fa-kompetenciája is változáson ment ezek kapcsán keresztül, mikor is főleg a gallybeli részt csökkentették jelentékenyen. Eszerint,²⁹ ahány öl fa jár valakinek, ugyanannyi jutott gallyból is. 6 ft adó után járt mint legalacsonyabb osztály 1 öl fa és 1 öl gally, ettől kezdve 3 ft-nyi adóemelkedés után 1/2-1/2 öllel nőtt a fa és gallykompetencia, 48 ft után tehát mint legtöbb kiadható mennyiség 8 öl fa és 8 öl gally volt.

Az 1780–81-es esztendei favágás és osztás alkalmával ismét újítottak ezen. Meghagyták az 1774-es királyi biztosi rendelkezéseket, annyiban módosítva, hogy a hasábfákat azok gallyaival együtt osztották ki a polgárságnak, miután már sorozatosan tapasztalták, hogy ezek teljes letisztításával hosszú ideig tart a vágás, és mellette sok fa is megy veszendőbe. Az 1779–80. esztendei vágatás alkalmával 400 öltre becsülték azt a mennyiséget, ami forgács lett, és amit a favágók a nagy hidegek elleni védekezésül feltűzeltek.

A kompetencia-fát ekkor úgy változtatták, hogy az ölfákat szekérszámba állapították meg. Egy 6 ökrös szekér terhet vették egy teljes ölnak, 4 fogatosét 2/3 ölnak, a 2 fogatosét pedig csak 1/3 ölnak. A 6 fogatos szekér váltására 1 ft 30 kr, a 4 fogatosé 1 ft és végül a 2 fogatosé 30 kr lett.³⁰

1774-től kezdve a rendes ölfá és gally mellett osztottak úgynevezett kvártélyos fát is, melyből a beszállásolt katonaság tartási kötelezettségének teljesítésére minden udvaron úgynevezett kvártélyos istállót kellett építeni. Az 1780-ik esztendő elkövetkeztével ezt már oly szigorúan vették, hogy a fabeli részesedés előfeltételei között is szerepelt. Kimondotta ekkor a tanács, hogy csak annak jár fa, aki nemcsak a földbérét és adóját fizette le, de már kvártélyos istállóját is felállította.³¹

A polgári faizás mértékét pedig úgy vették fel 6 és 50 ft adó között, hogy a legalsóbb összegnek megfelelőleg 6 igásjósággal által vont szekér fa, ettől felfelé minden forint adó után egy igásjósággal emelkedett a rész.

Rövid ideig tartott azonban e rendszer és már a következő évben ismét az 1774-es alapokhoz tértek vissza. Ekkor különben az a panasz lett általános, hogy az előző évektől eltérően rendkívül csekély mennyiségű gallyat akartak 1 ölbe számíttatni. Mikor ez ügyben a tanács vizsgálatot rendelt, a kiküldött bizottság is úgy tapasztalta, hogy egy ölnak vett két ilyen csomóból sem lehetett egy szekeret jól megterhelni, azért a lakosság javára ítélőleg, az eredetitől eltérően nem egy, de két csomót vettek egy öl gallynak.³² Hogy a faosztás 1774-ben meghatározott alapjaihoz a kormányzat is szigorúan ragaszkodott, arra jellemző, hogy 1785 őszén a Nagyváradon székelő kerületi bizottság is szigorú rendeletet küldött, hogy a város ettől el ne térjen.³³

Az 1780-as évek vége felé kissé szabadabban kezelték a polgárság faizási jogát, és sok olyan ember is részesült abban, akinek ehhez semmiféle címe nem volt. Mikor ez kirívóvá kezdett válni, a főrmender indítványára a tanács szigorú határozatot hoz a visszaélések megszüntetésére és elrendeli, hogy a magisztrátus kommissiója nélkül ezután fát senkinek se adjanak.³⁴

A lakosság között pedig az a visszaélés ütötte fel a fejét, hogy azok, kiknek teljes kompetenciájukra szükségük nem volt, idegeneknek adták el, kik közül egyesek tekintélyes mennyiségű fát szedtek ezáltal össze, úgy, hogy a város háta mögött egész zugkereskedelmet folytattak vele. Növelte a helyzet megítélésének szigorúságát az, hogy az illetők benn a városban adtak rajta túl, természetesen busás haszonnal és így a civiseken nyerészkedtek.³⁵ Ekkor szigorú határozatban eltiltja a tanács, hogy a következőkben a polgári illetőséget nem civisek részére eladják, és utasította egyben a külső kommiszáriusokat is, hogy akik ilyen hibában találtatnak, azok fáját ki ne adják.

A tanács ezen intézkedése kellemetlenül érintette az ittlévő hivatalok tisztviselőit, kiknek nevében a Kerületi Tábla praezese, Okolicsányi Antal megkereste a várost, hogy vagy vonják vissza az intézkedést, vagy pedig a hivatalbelieket éppen úgy, mint a polgárokat, részesítsék fájárandóságban.

A város egy udvarias, de határozott levélben válaszolva indokolta meg elhatározását és rögzítette azt ekképpen: „A Fázás ezen Városban egyedül Civis beneficium és nem Civisnek nem competál. A fennt írt tilalomra pedig az adva alkalmatosságot, hogy sokan kereskedést indítottak a Civisek fájával és külső helyekre is kiadták; minthogy ez az Erdőknek is, a Civiseknek is nagyon káros, a determinációt változtatni annyival inkább nem lehet, hogy különben is, mind a Tábla, mind a tiszturak szükségére a Piacon elegendő fát lehet kapni.”³⁶

Ugyanezen év elején a faosztó külső rőzsebiztosok nagyarányú visszaélésére jöttek rá, amit az általuk összevásárolt polgári illetőségbeli famennyiségekkel is komplikáltak. Egyes polgárok jelentést tettek ugyanis arról, hogy annak ellenére, hogy a fa árát befizették és cédulát is váltottak, illetőségüket az erdőn mégsem adták ki.³⁷ A tanács vizsgálatot indított a külső rőzsebiztosok ellen, ami terhelő adatokat eredményezett.³⁸ Ez ellen azonnal írásban védekeztek.³⁹ Már ez a védekezés is jó magyarázatát nyújtja annak, miért húzódott a város attól, hogy polgárai részére a külső erdőkön lógert engedélyezzen, mert a visszaéléseknek ezzel tág teret nyitott volna. Hogy a város mennyire védte polgárai javát, arra jellemző, hogy ez ügyben tett vizsgálatok alapján elkészített vádpontok egyike többek között a következőket tartalmazza: „Noha a szokásban sohasem volt, hogy azok, akik nem Concivisek a város Beneficiumaiban részesüllyenek, borokat a Város Csapszékére bévigyék, tűzi fát adgyanak, mégis belső Commissárius Uram, nemtsak az, hogy az idevaló nem Civisek közül némelyeknek, de még a kívül lakó, s itt házat tartó Uraságok adójára is adott Commisiót, hogy fát adgyanak, K. Com. Uraimék.”⁴⁰

Ennek kapcsán a faosztás körül tevékenykedő kommiszáriusokat eltiltották attól, hogy adójuk után járó fa-kompetenciájukat a kezük alatt lévő vágásról hordassák haza, ehelyett nekik ugyanannyit érő színfát a Nagyerdőről adtak. Egyúttal eltiltották őket a polgárok illetőségeinek felvásárlásától is.⁴¹

Az akkori polgárok becsületességére jellemző, hogy az alapján véve alárendelt, kisebb ideiglenes tisztviselők a visszaéléseket szinte korlátlanul nyújtó lehetőségek között sem tántorodtak el, és hosszú évek során keresztül lehet csak egy-egy ilyen esetet kimutatni.

Hogy még a gyanú árnyéka se férközhesen a faosztáshoz, a következő évben is elhárítják a rőzsebiztosok azon kérését, hogy a rendes vágásról elégíttessenek ki. „Sok terhes okokból tétetett azon determinatio, azért ezt változtatni nem lehet, hanem amidőn hivatalokat le teszik, lesz reájuk illendő reflexió”, írják a kérés teljesítése helyett teljesen kielégíthető és illő gondoskodást sejtető válaszul.⁴²

Minden rendelkezés azonban hosszú ideig való alkalmazása közben a gyakorlati élet változtatásain megy keresztül. Ha az időt túlhaladta, új szabályozása válik az érintett viszonyoknak szükségessé. A faosztást illető rendelkezésekkel kapcsolatban ez következett be az 1794-ik esztendőben.

A polgárok ekkor már hosszú és rövid ölfát kaptak. A hosszú öleknek az volt a magyarázata, hogy a rendelésnél nagyobb darabokba vágott fákat a kisebb házi építkezésekhez jól fel tudták használni, és így külön épületfáért nem zaklatták minduntalan a város nagyzerdei depozitóriumát.

Később, mikor szokássá vált, hogy a polgárok részére kiszakított erdő legszebb szálfáit a város épületanyagának hazaszállította, a hosszú ölek minősége annyira gyengült, hogy eredeti célját is elvesztette. Belátva a tanács e rendszer további fenntartásának lehetetlenségét, 1794 nyarán elrendelte, hogy ezentúl a polgárok részére vágódó erdőről belső szükségletre a depozitóriumba nem szabad fát hozni, hanem azokat teljes egészükben a kompetenciák kielégítésére kell fordítani.⁴³

Ugyanekkor azt a panaszt is tárgyalták, hogy már évek óta a polgárság gallybeli részét nem rendes mérték szerint, hanem csak úgy találomra adták ki. Ekkor elrendelték, hogy jövőben a Forgách-féle királyi biztosi intézkedésekhez alkalmazkodva, azokat teljes egészükben kiszolgáltassák.

1794-ben az akkor itt működő Geötz Ferenc királyi biztos szabályozta a polgárság fabeli haszonvételét újólapon azon alapokon, melyeket 1774-ben Forgách Miklós létesített. A város ennek főbb vonalait még 1788-ban elkészítette, azonban a felsőbb jóváhagyások után Geötz csak ekkor léptette életbe.⁴⁴ A faosztást illető rendelkezésekből készítették azután egy kivonatot, amit esztendőnként a rőzsebiztosoknak adtak ki mihez tartás végett.⁴⁵

Az 1794-ben életbeléptetett újítások legfontosabb része az volt, hogy ezentúl fabeli haszonvétel tekintetében a szolgálatot nem számították, az egyedül és kizárólagosan csak az előző évben fizetett adó után igazodott. Hogy pedig a kisebb cívisek is részesüljenek benne, az előzőleg meghatározott 6 ft-nyi alsó határt leszállították 5 ft-ra, mely összegért 1 öl színpa és 2 öl gally járt. Ezzel egyidejűleg a felsőbb határt is lejjebb szállították. Az eredetileg 50 ft-ban megállapított censust 40 ft-ra csökkentették, és az egy polgárt megillető fabeli haszonvétel legmagasabb mértékét 8 ölben határozták meg. Az öl fáért 1 ft-ot, 2 öl gallyért pedig 30 kr-t kellett váltságdíjul fizetni, mivel a favágást már állandóan a város intézte.

A cívisek kérelmére az épületfaosztásnál is léptettek életbe maradandó jellegű rendelkezéseket. Az e célra alkalmas fákat legalább 2, de ha lehet 3 öles darabokra vágatták. Egy-egy polgár kompetenciájának azonban legfeljebb felét adhatták ki rendes ölekre átszámított épületfában.

Megismétlik a fának idegenek általi összevásárlására és kivitelére vonatkozó tilalmát is, ami a megelőző években ismét lábra kapott, s következménye a faszükséglet növekedése lett.

Ezen rendelkezések minden további nélkül azonnal érvénybe léptek, hiszen alapjukba véve a város kívánságai is voltak. Erről pl. az 1796-ik esztendő feljegyzései között ezeket olvashatjuk: „Mivel már a mint az Új Polgár Mester Úr referálja, a Rőse vágáson annyi Rőse vagyon vágva, hogy annak hordását kevés idő múlva el lehetne kezdeni. Arra nézve determináltatik, hogy azon Rőse fa hordása kezdődjön és a K. Commissio által 1794-ben kiadatott Instructio a fa kiváltás és hordás eránt mind belső, mind külső Rőse Commissárius Uraknak a szoros megtartás végett kiadódjon.”⁴⁶

A fabeli részesedés és kiváltás módja az volt, hogy ősszel adójához mért igényét kinek-kinek be kellett jelenteni. A polgárok részére a faosztás januárban kezdődött, s e hónap közepéig a faváltság teljes összegét is be kellett fizetni, mert másképp a jog ezen évre elenyészett. A faosztás rendszeren február közepén véget ért, mire a behordás zöme is lezajlott, a még kimaradt porciók betakarítására pedig a kitavaszkodásra való figyelemmel rövid határidőt szabtak.

A városias jelleg erősödésével mindjobban szaporodott azok száma is, akik szekerekkel nem rendelkeztek. 1803-ban ezért elhatározta a Tanács, hogy a hivatalbeliek részére és az igásállatokat nem tartó magánembereknek „Vecturával”, azaz befuvarozással is ad fát, csakhogy ennek felszámításával magasabb áron.⁴⁷ A Vectura ölenként kb. 1 ft-tal növelte a váltság árát. Szigorúan vigyáztak azonban, hogy csak reászorulóknak vegyék igénybe. „Ami a Vecturát illeti, szorosan vigyázzanak, hogy csak azoknak adódjon, akik felől tudva vagyon, hogy szekeret és vonó jószágot nem tarthatnak és idejek és módjuk nincsen, hogy szekeret keressenek. Egyebekben pedig állandóan Vectura nélkül adódjon a tűzi fa, mert az ucca szekerei nem győzik behordani, a Civiseket pedig minden határ nélkül erre szorítani nem lehet” – írják 1804-ből a jegyzőkönyvben.⁴⁸

1813. február havából keltezve egy érdekes beadvány található a Levéltár erdészeti iratai között, mely Zöld László debreceni polgárnak a faosztásra tett észrevételeit és azok javítására kidolgozott tervezetét tartalmazza.⁴⁹ Annak ellenére, hogy sok megállapítása nem mentes az egyoldalú elfogultságtól, a faosztásra vonatkozólag mégis becses szempontokat nyújt, mert egy olyan ember szemszögéből is megvilágítja ezt, aki passzív részese volt annak. Beadványában különben ugyanaz a szellem nyilvánul meg, mint a tanács azon irataiban, melyekben az 1774-es királyi biztosi intézkedések megszüntetéséért instanciázott. Zöld László pontokra szedve sorakoztatja fel a hibákat, melyeket ő a faosztás akkori rendszerében kiküszöbölendőnek tartott, és minden tekintetben a régebbi állapot visszaállítását javasolta.

Tervezetének legfőbb újító gondolata az volt, hogy esztendőnként osszák fel az erdőket úgy, ahogy bent is fekszenek a házak, s az egyes parcellákat pedig az erdők termőerejéhez és a résztulajdonos polgár adójához mérten jelölik ki. Erre mindegyiknek legyen külön gondolja, s ezáltal a favágók fogadását, a reájuk fizetett költségeket stb. lehetne megtakarítani.

A beadvány természetesen nem számolt azzal, hogy a javasolt rendszer keresztülvitele hihetetlen nehézségekkel járna. Éppen ezért nem lehet reálisnak minősíteni túlzó optimizmusát, ami az erdők felosztásának tervét felvetőleg – megjegyezve, az egész korszellem ez ellen küzdött – így jellemez: „Lábán való adásra mitsoda öröme lenne az Perceptornak, mitsoda öröme lenne az Erdő Mesternek, mitsoda nagy strapátiától szabadulnának meg sok tisztviselők, akiknek minden szombaton, akármilyen idők fordulnak, ki kell menni fa által vételre. Mitsoda öröme lenne a Civisségnek, mikor a minden napi kunyhónál lévő sok ostromjaitól megszabadulna, mitsoda öröme lenne akkor, mikor 1 botos szolgálta terhe alól kimenekedhetne.”

„Mind örülne akkor a Civisség, mikor néki Erdőt adnának lábán, tsak egy kis sovány homoknak is örül, ha birtokába veheti, hát annak mint örülne, mikor még olyat nem kapott. Hogy szeretné ez azt vágni, mitsoda nagy gonddal vigyázna, hogy hol vágja el, mindenik felett, hogy törvénykezze, hogy mire lesz jó és melyiket mire fordítsa. Milyen sok jó következése lenne, mint amilyen sok rossz nagyon.” Túlzó optimizmusa és szélsőséges irányzata miatt azonban az egész beadványt annak minden hatása nélkül tették félre.

A város vezetősége meg akarta nyugtatni a polgárságot, azért erős kézzel nyúlt a favágás és kiosztás körül esetleg becsúszó rendellenességek megszüntetéséhez. E célból 1814-ben bizottságot küldöttek ki, mely munkájáról terjedelmes jelentésben számolt be.⁵⁰ Ennek számos pontját a közgyűlés is elfogadta, miáltal azok törvényerőre emelkedtek.

A részletezésektől eltekintve főbb vonásokban abban állott az újítás, hogy míg régebben az erdőmester csak átvette a fát a külső kommiszáriusoktól, ettől kezdve már ő is tevékeny részt vett a vágatásban és osztásban. Az erdőmesternek és kommiszáriusoknak minden délután előre ki kellett nézni azt a részt, ahonnan másnap a faosztás történt.

A fáért jelentkezőket, a velük kijött szekereik és igásállataik számát is jegyzékbe kellett venni, mivel a város minden igyekezete az volt, hogy kimutatott fáját mindenki egyszerre hazavigye. Akinek 4-5 igája volt, annak egyszerre el kellett szállítani fáját, és csak az 1-2 fogattal rendelkező kisebb gazdáknak engedték meg, hogy a botos-szolgák éber őrzete mellett többször is forduljanak.

Látjuk tehát, hogy ezen intézkedések nem annyira a lényegét, mint inkább a külső formát szabályozták. Ennek alapján fel kell tételeznünk, hogy a lakosság jó része az 1774-ben lefektetett elvek szerint kiépített faosztással nagyjában és egészében megbarátkozott, és az a köztudatba már teljesen áment.

Foglalkozik még a faosztással a kamara által 1818-ban kiadott „Erdészeti Instrukció” is,⁵¹ melyet sérelmes pontjai miatt nem vettek alkalmazásba, és hatása tulajdonképpen csak a későbbi években (1836 után) állapítható meg. A fabeli haszonvétel elve ebben is változatlan volt, és a kamara által tervezett újítások inkább csak a részletekre vonatkoztak.

A város erdeinek állaga ekkor legfőképpen tölgy és nyár volt. Gyakran előfordult azután, hogy a vágástereken míg az egyik polgárnak tisztán tölgy, addig másoknak nagyon sok nyár- és nyírfá esett a kompetenciájába. Ezért mikor a kíváltképpen sok

nyárfás, nyírfás résszel rendelkező Gut került vágás alá, ki is adta a tanács a rendelkezést, hogy mindenki számára aránylagosan adjanak kemény- és puhafát.⁵²

A városnak kezdettől fogva az volt az álláspontja, ami mellett végig hűen kitartott, hogy a polgárok faizási jogát pénzen nem lehet megváltani. E tekintetben csak néha tértek el a szigorú állásponttól, és tettek egyes kényszerítő mellékkörülmények kedvezésére csekélyebb kivételeket. Így 1821 januárjában a lakosság a kincstári földek váltásösszegével túl volt terhelve, amiért rendes időre az igényjogosultak fele alig tudta kiváltani a faosztóktól céduláját.⁵³ Ekkor nehogy az általános pénzzükség miatt a polgárság illetményfáját más helység lakóinak adja át és meg nem engedett kereskedést űzzön, azért ennek szigorú tilalmát megismétlik, egyben pedig azon engedményeket teszik, hogy aki nem akarja részét kiváltani, annak a már befizetett összegét visszaadják, sőt a ki nem váltott színfák öle után 30 kr-t fizetnek is.

A faosztás részleteit illetően az 1830-as években a kamara és a királyi biztosságok azt a rendszert szerették volna meghonosítani, hogy az itteni szokás szerint továbbra ne gömbölyű, hanem hasított fából álló öleket adjanak kompetenciába. Ezt a kérdést a királyi biztosi üléseken is többször felhozták, de a város álláspontja mindig tagadó volt. A felsőbb hatóságok azzal érveltek, hogy ezzel az ölfák mennyiségét növelnék, és azon arányszámra hivatkoztak, hogy 5 öl gömbölyű fából 6 öl hasított lesz. A város is éppen ezért ellenezte, mert amúgy is sokféle teherrel megrakott polgársága a régebbiekhez viszonyítottan rövideget szenvedett volna ezáltal.⁵⁴

Ugyanezen évben (1836) Kállay István királyi biztos javaslatára a tanács az eddigi rendszertől eltérőleg a kiváltott, de haza nem hordott befizetett váltásösszegeket visszaadta.⁵⁵ Eddig ugyanis erről szó alig volt, s úgy a fa, mint a befizetett részletek a városnak visszamaradtak ki nem váltás esetén, amit másodsor is jó áron eladott az itt működő salétromfőzőknek.

Szintén ez évből való az az intézkedés, hogy a katonatartásnak pénzen való megváltását többé az adóba nem számíthatták be, s ezután nem adtak ki illetményfát. Ugyanis akik ezt természetben viselték, hátrányba kerültek volna.⁵⁶ Néha megtörtént az is, hogy egyes későn jelentkező igényjogosultaknak gally vagy színfá már nem jutott. Ilyenkor az egész járandóságot azon fanemben adták ki, melyből még volt a vágáson, természetesen átszámítási kulcs segítségével állapítva meg az összjárandóság végső összegét. Ilyenkor 1 öl színfába rendszeren 4 öl gallyat vettek, illetve 1 öl gally helyett 1/4 öl színfát adtak.⁵⁷

A 48-as idők kihatással voltak a polgárok fabeli illetőségére is. 1849 decemberében Uray Bálint főispán elrendelte, hogy részint a város'nehéz pénzügyi helyzete és tetemes adósságai miatt, részben pedig az addigi társadalmi berendezkedés megváltoztatásával és az egyenjogúságok következtében a polgárok fabeli kompetenciáját szüntessék meg, helyette mindenkinek illő összegért, rendes kereskedelmi úton árulják a fát. Ugyanekkor elrendelte, hogy a fák árát, nemkülönben pedig az értékesítés módzatait egy bizottság dolgozza ki, egyben pedig azt is előírta, hogy ölenként legalább 3 ft nyereséget számítson fel a város.⁵⁸

A bizottság munkáját sietve elvégezte, és a főispánnak felterjesztette a kért jelentést.⁵⁹ Eszerint 1850. január 15-ig egy polgár legfeljebb 6 öl fát vásárolhatott a város

erdeiből. Mindenki részesedhetett a város lakói közül fában, kivéve azokat, akik az 1847–48. esztendőre esedékes adójukat nem fizették ki. Az adófizető lakosok egy öl tűzfát 4 ft-ért, adót nem fizetők pedig 5 ft-ért kaptak, míg a gallyfák árát egységesen állapították meg 1 ft 12 kr-ban. Aki pedig a város nagyerdei fatelepéről, tehát fuvarral együtt akart vásárolni, az 7 ft-ért kapta a fa ölet.

A történeti fejlődés kedvéért említem meg, hogy ezek után a fizetett adóhoz arányosított fabeli részesedés rendszerét elejtették, és a következőkben ez a beltelek nagyságához igazodott. Különbséget tettek azonban bel- és külvárosi telkek között. Az utóbbiak után minden tekintet nélkül csak 1/2 öl fa járt, míg az előbbieknél 160 öl után adtak 1 öl fát. Ettől felfelé minden 6 öl terület után a failettőség 1/2 öllel emelkedett. Jellemző arra, hogy a régebbi évszázadokban uralkodó fabeli illetőség mennyit veszített jelentőségéből, hogy a XIX. század második felében a 80 000 lakossal rendelkező Debrecen 20 000 öltre becsült fafogyasztásából már csak 5000 ölet tett ki a kompetencia-fa.⁶⁰ A város erdejéből a fenti kulcs alapján olcsóbb áron meghatározott részesedés még máig fennállt, annak ellenére, hogy az utóbbi idők folyamán a háborúk alatt az erdők túlzott mérvű kitermelése miatti takarékoságból nem került kiosztásra. A régebbi erdőközösségből mára tehát csak annyi maradt fenn, amennyiről tréfásan jegyzi meg Roscher, hogy legalább mindenkinek szabad sétálni benne, ehhez pedig ma már azt is hozzátehetjük – ha megengedik.⁶¹

2. ÉPÜLETFAOSZTÁS A CÍVISEK RÉSZÉRE

Bár a debreceni erdőségek túlnyomó részben tölgyfaállománya nem a legideálisabb épületfát nyújtotta, azonban a belső szükséglet eltekintett ettől, és a polgárság fabeli részesedése ezen irányba is kiterjedt.

Már igen régi nyomai vannak annak, hogy a Debrecen környéki erdőségek fáját épületanyagként is felhasználták. 1577-ben írja Báthori Kristóf a város főbírájának, hogy a szomszéd birtokos Szemerét, nemkülönben pedig Gécsi Jánost a szolgálk által elkövetett erdőpusztításoktól eltiltotta, és azoknak tilalombatartását rendeli el avégből, hogy ha esetleg – ami gyakori volt – tűz ütne ki, vagy egyéb szerencsétlenség csapása látogatna ide, úgy a lakosságnak legyen mindig épületre alkalmas fája.⁶²

Ez időben a polgári építkezések nem voltak még olyan nagyarányúak, hogy hatalmas fenyőgerendákat igényeltek volna, s így az itteni erdő fái is, egészen a XIX. század második feléig kielégítették a szükségletet. Idegenből való favásárlással főként csak akkor találkozunk, mikor maga a város emeltetett valamilyen nagyobb középületet, pl. mikor 1719-ben a Kistemplomot építették.

Eleinte mint a tűzifa, úgy az épületfa osztása sem volt állandó szabályok szerint rögzítve. Egyszer fizetni kellett érte, másszor pedig teljesen ingyen részesítették benne a lakosságot. Az épületfa-részesedés legtöbbször ingyenes volt, mivel jelentősége oly alkalmakkor (tűz stb.) emelkedett, mikor a polgárság ily módon való segítése szükségessé vált. Az épületfa osztása tekintetében kétféle irányt kell megkülönböztetni. Az egyik előfordult minden esztendőben, mivel az egyes polgárok házai javítá-

sára, új épületek, istállók emelésére mindvégig igényeltek fát, azonban éppen állandósága miatt ez nagyobb méreteket nem öltött. A másik pedig az elemi csapások nyomán keletkezett, mikor nemegyszer szinte az egész város újjáépítéséről kellett gondoskodni. Ilyenkor a XVIII. század első felében ingyen osztották a fát, míg az előző eset teljesen a tűzifa-részesedéshez hasonlóan alakult.

A város mindig gondoskodott arról, hogy a polgárság szükségének fedezésére épületfa is legyen. 1707-ből való az a tanácsi határozat, mely szerint „sok emberek háza kerítése elpusztulván, karóknak való fát a Fancsikáról kell adni, vesszőt a Nagy Erdőről, Apafájáról hétköznapokon”.⁶³ Tehát nemcsak a nagyobb gerendák stb. tekintetében, de még a kisebb szükségeket is igyekeztek kielégíteni. Ezért az alábbiakban az épületfa mint gyűjtőfogalom a tűzrevaló anyagtól eltérő rendeltetésű és felhasználású fák összességét képezi.

1707-ben még épületfát is osztottak. „A sok fakérő emberek, kiknek házaik és udvaraik megromlottak, hogy segítsenek a Fancsikán s Cserén kell szakasztani.”⁶⁴ A város atyai gondoskodása ilyen éber vigyázattal örködött a polgárok jóléte felett, hogy amint valamilyen tekintetben hiányt észlelt, annak lehető pótlásáról azonnal intézkedtek.

Nem mindig osztották az épületfát ingyen, hanem mindinkább befelé haladva az időben, a pénzen való – habár csekélyebb összegű – megváltás lett általánossá. 1716-ban pl. a szenátus és a közgyűlés együttes ülésén határozták el: „Szüntelen való lévén az Épületre Fa kérő a Nagy Erdőnek egy darab része a Város népe szükségére megbocsáttatik. Egy marhára 34 d. limitáltatván.”⁶⁵

A lakosság szüksége miatt következő évben is vágni kellett a Nagyerdő azon idős részét, mely jó épületfát szolgáltatott. A marhaszám meghatározott díj most is az előző esztendei 34 d lett. Az illetőség gyakorlására pedig szabályul rendelték: „Czédulát itt a Város házánál adgyanak, mind nevét az embereknek, mind marhájok esztendő és nap számát felvévén.”⁶⁶

Az épületfa nagy szüksége következett be az 1719-es esztendő tűzvészei alkalmával. Az első tűz július 17-én a kora délutáni órákban ütött ki a Hatvan utcán. Ennél sokkal nagyobb kárt okozott az, mely szintén e nap délutánján a Csapó utcában Szikszay Kiss Péter özvegyének házánál keletkezett.⁶⁷ Ez alkalommal a Cegléd utca és a Piac utca felé harapózva a tűz, a városházával és egyéb magánházakkal együtt kb. 400 házat hamvasztott el, köztük a Kistemplomot, a könyvnyomdát, 32 boltot, patikát, 3 csapadékot stb. A tűzvész 344 családot tett tönkre.

Alig 2 nap elteltével, július 19-én ismét felrepült a veres kakas szintén a Csapó utcában Mészáros Mihály istállójára, amikor az előzőleg megmaradt házak nagy része elégett. Mivel a kár sohasem jár egymagában, nem sokkal később, augusztus 10-én újra fellángolt a tűz a Hatvan utcában, mikor ismét 12 házat hamvasztott el.

A városnak a leégett és többszörösen kárt vallott lakosság sürgős segélyezésére kellett sietni és az első tűzvészek után tartott július 22-i közgyűlésen hozott határozat első pontjául, mint legfontosabbat iktatják: „1. A mostani tűz által való kellemetlen romlásunkhoz képest, kik megégetnek, az Város erdejéről illendőképpen épületre való fa adassék nékiek, resolváltatik.”⁶⁸

A város nem tudott egymaga megbirkózni a nagy épületfáinséggel és azért kevéssel később, augusztus hóban, a kamarához fordultak egy beadvánnyal, hogy a lakosság részére épületfát eszközöljenek ki.⁶⁹

Eleinte ingyen osztották a fát, hogy legsürgősebb javításait mindenki megtehesse. Később a pillanatnyi szükséglet csillapítva, már pénzért adták az épületfát, mivel csak annak kellett, aki erősebben és csinosabban akart építkezni. Ez ügyben rendeli el december hónap egyik tanácsülésének határozata: „Az sok fa iránt való supplicansok, s nagyobb részének adtunk is immár, tovább ha kíván jobb épületet tenni, számokra a Város népének Erdő szakasztassék. Egy Marhára 34 d. determinálva.”⁷⁰

Az épületfának a nagy tűzkár miatt még a következő tavaszon is olyan kelete volt, hogy a Nagyerdőn ismét kellett e célra egy részt szakasztani.⁷¹ A városi számadások az 1720. évre a lakosoknak kiosztott épületfák áraként egy igavonó jószág után 34 d-t számolva 91 ft 57 d bevételt is tüntetnek fel.⁷²

A városra elég súlyos teherként nehezedő katonatartási kötelezettség is megkövetelte, hogy a polgároknak épületfát e címen szintén adjanak. A katonaság lovai számára ugyanis úgynevezett kvártélyos istállókat kellett építeni. E teherből sok polgár húzódozott, azért 1737 nyarán szigorúan kellett rendelkezni, hogy október elejéig mindenki készítsen házában ilyen, mégpedig „Legalább 2 lóra valót, a tehetősebb Gazdák pedig három, vagy négy lóra valót is olyat, melyben a Német ló alkalmasan tartathassék”.⁷³

Aki engedetlenkedve e terminust nem tartotta be, attól a ház után való és béres földet is elvették, borait a város csapszékeiből kitiltották és még azzal is megfenyegették, hogy épületfát és vesszőt sem adnak neki. Akik pedig készek voltak ezen építkezéssel, adatik nékiek proportio szerint fa és vessző – szól a rendelkezés. Tudniillik az építkezés more patrio paticsból történt.

Az engedelemmel szaporán éltek is a polgárok, úgyhogy a város vezetőségének feltűnt, hogy némelyek istálló emelése, házuk javítása vagy kutak csináltatása céljából több ízben kértek épületfát, de egészen más célokra fordították azt. Hogy a faizási joggal ilyenképpen visszaélőket példásan büntethessék, az Alsó- és Felső járást feljártatták egy-egy oizalmi emberrel, aki az erdőinspektoroktól átvette a commissiókat, melyeken a kért anyag hovafordítása is fel volt tüntetve, és minden egyes fát igénylő házában a helyszínen győződött meg, hogy tényleg arra fordították-e az épületfát, amire kérték.⁷⁴ Az eredményről azután terjedelmes jelentést nyújtottak be.

A gyakori tűzvészeknek a ritka zsindeley, inkább a gyakori nád- és zsúptető mellett egyik oka volt a nyitott kémény is, melyet fából készítettek. Igaz viszont, hogy ezt elég gyakran ellenőrizték, és e célra mindenkinek ingyen adtak fát, hogy amint romlani kezd, azonnal javítsák. Gyakran rendelték vizsgálatot arra vonatkozólag, hogy az egyes házak kéményei milyen állapotban vannak, és ha erre már adatott fa, tényleg beépítették-e.⁷⁵

Éppígy ingyen adták a fejfának való törzseket és a kútágasnak, gémnek való fákat is.⁷⁶

Az erdős vidékeken gyakori faházak Debrecen vidékén sohasem épültek. Itt fa nem volt oly bőségesen, hogy erre is tellett volna. Építőanyagul a vályog, gyakrabban a sár

szolgált, paticsfalazatnál. Téglából ritkán építkeztek, a kőház pedig fehér holló volt. Éppen ezért teljesen felesleges volt a helytartótanács által 1776-ban országszerte közzétett azon királyi rendelet, mely szerint a fát szilárdabb építkezéseknél csak a fedélzetre használják fel a lakosok, a felfelé menő falak pedig tűzálló anyagból készüljenek, mert így gyulladás esetén csak annak pótlásáról kell újlag gondoskodni.⁷⁷ Ez a rendelkezés is az ekkor jelentkező faínségtől való félelem takarékosági intézkedéseihez tartozik, de mint mondtam, nálunk alkalmazását nem kellett külön hangsúlyozni.

Az 1774 esztendei nagyobb vonalú polgári fahaszonvételi szabályozás inkább a tüzelőre vonatkozott és az épületfát kevésbé érintette. Míg az előbbi ugyanis évente ismétlődött, addig az utóbbi tekintetében nagyobb mértékben csak esetenkénti volt az igénylés. Túl gyakran ugyanis senki sem építkezett.

Az erdőinspektorok részére kiadott 1774-es instrukció rendelkezik az épületfával, eléggé szűkmarkúan bár és rövidre fogva ezt a jogot.⁷⁸ 16. pontjában nevezetesen azt írja elő, hogy csak kéményekre és nagyobb szükségekre adjanak a polgárságnak fát, mégpedig akkor, ha arról előbb a helyszínen meggyőződtek, és egyébként is nyilvánvalónak tetszik a kérelem.

A város nagyerdei depozitóriuma állandósulásával és a lakosság szaporodásával évenként mind több és több fát termeltek ki azon célzattal, hogy azokat építkezésre alkalmas anyaggá dolgozták fel. Úgy a nagyerdei depozitóriumban, mint a kinti vágásokon külön alku szerint felfogadott ácsok munkálták a fákat gerendának, hídfának, lécnak, vártafának, culápnak stb. Ezeket azután a felhasználásig itt raktározták. Felügyeletüket az építkező inspektorra bízta, aki az erdőmesterrel és a többi erdészeti tisztviselővel egyetértőleg intézkedett. Ebből azután kinek-kinek megfelelő áron bocsátottak rendelkezésre faanyagot. Ez azonban nem volt a faizási jog egyenes folyománya.

A faizási jogból fakadó épületfa-haszonvétel a tűzifával volt kapcsolatos. Nevezetesen a vágásokon gerendának alkalmas fákat nem vágták rövidebbre, hanem megfelelő 3 és 4 öles darabokban hagyták, és aki a tűzifa-részesedése mellett ilyet is akart, az ebből kaphatott. Ezt esztendőnként megejtett vizsgálatok mértéke szerint számították át rövid ölekbe. A XVIII. század vége felé tehát a faizási jog már az épületfára is kiterjedt, azon korlátozással azonban, hogy ki-kí polgári illetőségének csak a felét vehette ki ily módon, nehogy egyesek kimaradjanak belőle, míg mások túl sokat élveznek. Megvolt azonban a mód arra, hogy valaki egy év alatt is elegendő épületfát váltson, ha tudniillik polgártársaitól azok fabeli illetőségeit megvásárolta, amit címvek között a város sohasem tiltott el.

Az építkezésen kívül egyéb célra is jutott fa a polgárságnak, de természetesen megfelelő fizetség ellenében. 1790-ben pl. a nagyerdei vágáson sok olyan nagy és görcsös fa került fejsze alá, ami tüzelőül egyáltalában nem mutatkozott alkalmasnak. Ezeket malomfának adták az értük jelentkező polgároknak. Mivel pedig tuskóval együtt termelték ki azokat, ami elég tetemes munkaköltségbe került, azért a malomfa száláért 1 rft-t kellett fizetni.⁷⁹

1791-ben kútágnak, kéménynek és pallónak való fát osztottak a polgárság között.⁸⁰ Az 1791. esztendőbeli favágatás alkalmával már találkozunk hosszú ölekbe

vágott fával. Ez a rendes 3 lábnyi darabokra elvágott fáknak a duplája volt, s így az akkori egyszerűbb építkezéseknél jól fel lehetett használni. Ez évben, minthogy az elmúlt nyáron nem kevesebb, mint nyolc tüzeset zavarta a város nyugalmát, a rendes mértéken felül kellett osztani épületfát. Ezért rendeletben adják ki a külső rőzsebiztosoknak, hogy amennyi fát csak lehet, ilyen hosszú ölekbe vágassanak, melyeket „a tűz miatt kár vallott lakosok házainak és egyéb megégett épületeiknek felállításában” jól felhasználhattak.^{8 1}

Láttuk az eddigiek nyomán is, hogy az épületfaosztások zöme az időnként egész városrészeket elpusztító tűzvészekkel volt kapcsolatos. A város erdeinek egy részét állandó tartalékba kellett hagyni, hogy ilyen elemi csapások sürgető szükségékor egykettőre a lakosság segítségére siethessenek.

Ilyen nagy tűz emésztette el 1797-ben is a város tekintélyes részét. A nagyszámú kárvallott lakosság segítségére legelőször is az épületek helyreállításához szükséges fáról igyekeztek gondoskodni, hogy a téli hidegek beálltaig legalább a fedelek pótoltságban legyenek. Ezért a rendes időtől eltekintve, sokkal korábban helyezve a vágás idejét, már szeptember elején megkezdték azt. A különféle faanyagokat más-más erdőről termelték ki.^{8 2} Így az Apafájáról mestergerendákat, a Nagycseréről szaruüléseket, kútágasokat, gémekeket és lábfákat, a Pacról is szaruüléseket, gerendákat, kútágasokat, a Halápról pedig lécnak való nyír- és nyárfákat vágta.

A vágatás elkészültéig egy bizottság állította össze, hogy a különböző célra szükséges faanyagokból kinek-kinek milyenre és mennyire van szüksége. Az osztást azután eszerint irányították. Mivel pedig a megégett házaknál legelsőül a kutak pusztultak el, azért ezek helyreállítása végett szükséges faanyagok kiosztását tették előre.

Ekkor eltiltják — mint kevéssel előtte első ízben — a fakémények építését, és azok helyett a téglából való építkezést rendelik el.

Nem mindenki kapott azonban az ősi idők mintájára most már ingyen fát, hanem az összeíró bizottság feladatává tették azt is, hogy jegyezzék fel, ki tud saját erejéből is elegendő anyagot beszerezni és kit kénytelen a köz támogatni. A fát egyébként, melyet a károsultak között osztottak szét, a Bika-szálló udvarára hordatták. Mivel pedig a javarészt amúgy is szegény emberek a fahordatásra képtelenek voltak, azért a tanács az utcák szekereivel együtt mindennap 72 szekeret állíttatott ki e célra a városgazdálkodás.^{8 3}

Mint a múltban, úgy a későbbiek folyamán is ellenőrizték, hogy a várostól kapott faanyagot tényleg felhasználták-e arra a célra, amire kérvényezték. Mikor a tanács észrevette, hogy sokan kérnek ilyen fát, de csak keveset fordítanak az eredetileg jelzett célra, rögtön felülvizsgáltatta az utcabeli adószedőkkel, hogy az igénylők mit csináltak a kapott fával.^{8 4}

Két évvel később, 1809-ben azután elhatározta a tanács, hogy mivel az ingyen adandó fát, mint kútágas stb., sűrűn kérik olyanok is, akik még teljesen jóval rendelkeznek, azért a jövőben csak annak utaltak ilyen célokra, akinek a tizedenként megbízott esküdtek hozzájárulása is birtokában van, a kérelem szükségességét bizonyítva.^{8 5}

A város gondját viselte polgárainak és azok szükségére mindjárt reagált. Ha a szükség úgy kívánta, még a vágás módját is megváltoztatta kedvükért, persze csak

nyomás okok hatására. Így 1825-ben, mikor a királyi adó és az inscriptionális summa lefizetésével amúgy is nagyon megterheltek a címések, ráadásul pedig újra kellett építeni a kvártélyos istállókat a beszállásolt katonaság lovai részére, azért kérésükre elhatározták, hogy nem a rendes 3, hanem 4 lábnyira fűrészelik az ölfákat, amiből kisebb építkezésekre sokat fel tudtak használni.⁸⁶

A kvártélyos istállók építését, amihez esztendőkön keresztül adtak fát, 1827-től szigorúan vették, nehogy valaki e címen kibújhasson a katonatartás terhe alól. Olyan értelmű határozatot hoztak, hogy ezután csak azokat veszik fel a polgári kötelékbe is, akiknek már kvártélyos istállójuk készen van.⁸⁷

Később már az ingyen épületfa és egyéb célokat szolgáló faosztásokat csak a vágatás költségeinek megtérítése mellett eszközölték. Így pl., mikor 1830-ban nyárfaleceket kértek a polgárok, és az erdőmester is javasolta ennek teljesítését, a tanács készséggel megadta az engedélyt, csupán a vágatás költségeinek megtérítését kérte.⁸⁸ Ez egyúttal fényes bizonyítéka annak is, hogy a város nem üzleti alapon kezelte polgárait, s mint felettük álló magasabb közület, mindenképpen gyámolításukat tartotta szem előtt.

A régebbi, egyszerűbb viszonyok között mindkét irányú (épületi és tűzi) szükségletre elegendő volt a kompetencia. Amint azonban a város fejlődött, úgy nőttek a házak és velük együtt az igények is. A kompetencia tehát a polgárság mindkét irányú szükségletét többé már nem elégíthette ki. Ekkor folyamodtak ahhoz a módszerhez, hogy aki építkezni akart, több évi kompetenciáját várta össze, vagy pedig társai törvényes részéhez való jogát (melyet csak 1 esztendőre lehetett átruházni) vásárolta meg.⁸⁹

A kompetenciák növekedésével a város sem tudta már az épületfák tekintetében mutatkozó nagyobb igényeket az esztendei vágásokból kielégíteni. Ezért a fele-fele arányról 1838-ban már lezállottak és igen örvendetesnek ítélték, ha a járandóságok 1/4 részét tudják hosszú szál épületfákban kiadni, amire pedig a kvártélyos istállók javítása és építése miatt ez évben is szükség volt.⁹⁰

Hogy a város erdőiből milyen célokra vágtak fát, arra jellemző, hogy a malmokhoz kívántató és a nagy törzsek húsvágó tőkeként való elárverezése mellett 1838-ban pl. a Nagyerdőről vályúnak, csatornának, sőt még a római katolikus templom elé lépcsők céljaira (3 öl és 3 coll hosszú és 6 coll vastagságban) is vágtak fákat.⁹¹

3. EGY KOMPETENCIA TÚZIFA-ÖLBE HÁNY SZÁL ÉPÜLETFÁT SZÁMÍTOTTA?

A XVIII. század végén, midőn a polgárok kompetenciája fejében hosszú szál épületfákat is adtak, azok helyes mennyiségének megállapítása végett szükségessé vált rendes ölekbe való átszámításuk. A XVIII. század végén még csak szórványosan fordult elő, hogy valaki a tűzifa mellett hosszú szálfákban is kivette illetősége egy részét. Ez csak a XIX. században vált általánossá. 1815-ből olvassuk a jegyzőkönyvben: „Mivel

több lakosok építtetni akarnak, azért projectáltatott, hogy mivel Savóskúton szép egyenes, épületre alkalmas fák fognak vágattatni, a kompetencia fa amennyire csak lehet, hosszú fában vágattasson.”⁹² De mivel ez ilyen mértékig eddig szokásban nem volt, előre meghatározni nem tudták, hogy mennyi fát lehessen egy ölbe számítani, azért, „hogy a lakosok meg ne károsíttassanak, Vecsey Sámuel Sen. és Somossy Ferenc Erdő Mester Urammal exmittáltatnak, hogy próbát tétetvén a Savóskúton, tegyenek projectumot, hogy egy ölbe a fák vastagságához képest hány szál fát lehetne vágatni, s róla referáljanak”.

Az építkezésre alkalmas szálfák rendes ölekbe való átszámítását rendszeresebben tehát 1815-től kezdték. A kiküldött bizottság próbát tevén az erdőben, beadott jelentése szerint a következő mértékeket találta: „Hogy melyekből szorultságban mestergerendát lehetne csinálni, négy szegletre ki faragva kevés hijján egy schuknyi vastagságú lenne 5 szál, melyek szarufa ülések és húzó gerendáknak alkalmasok 12 szál, szarufákból 16 szál” tenne ki egy rövid ölet.⁹³

Természetesen, hogy ezek csak nagy átlagszámok lévén, mindegyikre nem illettek reá, azonkívül pedig az egyes vágások szerint is változtak. 1817-ben azután sok panasz hangzott el a polgárság köréből, hogy kompetenciájának épületfában való kiváltásánál nagy csalódások érik, mivel azok a valóságban egy rendes ölnél jóval kisebb mennyiséget tesznek ki. A tanács ekkor újabb átszámítási kulcsot állapítottatott meg.⁹⁴ Az ezzel megbízott kiküldött bizottság a helyszínen több próbavágást csináltatott. Épületfákat ölekbe daraboltattak és ezekből állapították meg, hogy a legvastagabb fákból 1 ölbe 8 szál, a közepesből 12 szál, a vékonyabbból pedig 16 szál esik.

1818-ban Gutra kerülve a vágás, az ottani fákhoz viszonyítva újra szükségessé vált a szálfák átszámítási kulcsának revideálása. A megfelelő próbavágások után abban állapodtak meg, hogy a vastagabb szálakból 8, a közepesekből 10, a vékonyabbakból pedig 12 szálát vesznek 1 öl tűzifaként.⁹⁵ Eszerint tehát a guti erdő vastagabb faállománnyal rendelkezett, mint a Savóskút. 1825-ben állapították meg újólag az átszámítási kulcsot.⁹⁶ A Guton maradt a régi, de a Nagycsere fájából vastagsági fokozatok szerint 10, 12 és 14 szálát vettek egy ölbe.

A guti vágáson különben nagyon sok nyár- és nyírfá volt. Azért tehát, hogy a polgárok ezek osztásával kárt ne szenvedjenek, a rendes tűzifaöleket hosszabb darabokra vágva adták ki. Ezt bejelentették a királyi biztosnak is, aki semmi ellenvetést nem tett. Később ugyan a kamara tudomást véve róla leiratban ellenezte, de a felvilágosító jelentés vétele után a város igazát fent is belátták.

1831-ben a Nagycserén vastagabb fák kerültek vágás alá, ezért, bár a Guton még mindig a régi átlagszámok maradtak fenn, itt leszállították az osztályt úgy, hogy 8, 10, illetve 12 szálát vettek 1 ölbe.⁹⁷ Általában évente küldöttek ki bizottságot, melynek tagjai a vágáson az ott lévő hosszúfák átlaga alapján döntöttek el az azon esztendőre érvényes arányt.⁹⁸ Azonban ekörül rendszeren csak kisebb módosítások fordultak elő.

A királyi biztosok éberen vigyáztak, nehogy az épületfák ilyen módon való számítása a város terhére elkövetett visszaélésekhez nyújtson alkalmat.⁹⁹ Amint hibát észleltek, azonnal közbeléptek. Egyik ilyen alkalommal írja le a főbíró a királyi biztos kérésére az épületfák osztásának módját a következőkben: „A hosszúfák osztása oly

móddal szokott történni, hogy először próba tétetik, hány hosszú szál fa út különböző vastagságú fákból cubik mértékre nézve egy öl rövidfát, s ahhoz képest határoztatik meg, hogy hány szál adódjon egy ölbe a polgárságnak. Ez megtörténvén a Külső Rőzse Biztosok a hosszúfákat az Erdő Mester felügyelete alatt a Fa vágóktól által veszik és tartoznak a polgároknak egy ölbe annyi szálat adni, amennyi az előre meghatározott mérték szerint egy rövid ölet téssen.”¹⁰⁰

1838-ban a kamara rendeletére¹⁰¹ elhatározták, hogy a próbatételnek azon módja mellett, mikor különböző vastagságú szálatokat vágtak ölekbe, ezenkívül még ezeket is úgy rakva rendbe, veszik ellenőrző mérték alá.¹⁰² Előre félnek azonban már a költségtöbblettől. Nem is tudott itt gyökeret verni a kamara által elrendelt ezen mód, s már a következő évi (1839) vágás előtt tárgyalva az erdészeti gyűlés az épületfák átszámítását, a próbatétel mellett nyilatkozott meg ismét a vélemény: „Próba tétessék – ami eddig is a legcélrányosabb volt – hány szálból telik ki a vágandó szakaszban egy-egy öl tűzifa.”¹⁰³

A kamara 1839-ben is beavatkozott a polgárok hosszú szálfában kiadott illetménye mértékébe és az osztás módjába.¹⁰⁴ Az általa elrendelt mód azonban a polgárok járandóságát, amit a rendesnél mindég bővebben vett a város, nagyon csökkentette volna.¹⁰⁵

Az esztendei vágásokról a kamarának minden részletet feltüntető, úgynevezett „Táblás Jegyzéket” kellett felküldeni. Ezzel kapcsolatban a kamara 1840-ben elrendelte, hogy az erdőmester felterjesztésében a kiadott szálfákat köbözve is tüntesse fel.¹⁰⁶ Az erdőmester húzódott ettől, és 1841-ben csak a régi módszer szerint ölekbe átszámítva tüntette ki a polgárok járandóságában kiosztott szálfákat is. Ezért visszaadták neki, hogy a rendelet értelmében újonnan készítse el.¹⁰⁷

Az erdőmester terjedelmes beadványban válaszolja, hogy a köbméterekben való felvételt csak a polgárok javát tekintve mulasztotta el.¹⁰⁸ Ez pedig abban áll, hogy a szálfákkal kapcsolatban a tűzifák köbméterezésére is rá kellett volna térni. Mivel pedig egy öl rövidfa 80 köblábnak határoztatott, kitetszik, hogy épületfából e mérték szerint jóval többet kapnak. Így az 1840–41-es esztendei vágatás alkalmával összesen kiosztott 3941 szálfa 394 ölbe számíthatott, míg ugyanez köbözve 1126 ölet tenne ki.

A polgári illetőségbe beosztott épületfák köbméterekben való feltüntetése és rövid ölekbe való átszámítása végett az erdészeti ülés új rendszert léptetett életbe. Eszerint az erdőmester vágás előtt a helyszínen jelölte ki az e célra alkalmas fákat, melyeket 3 vagy 4 csoportba osztva, jegyzékbe vett fel. Osztályonként számította ki a belőlük várható köbmétermennyiségeket, s azonkívül még azt, hogy mindegyikből hány szál adna ki egy öl tűzifát. Egy öl tűzifában azonban legalább 88 köbláb fát kellett venni. Így egyszerű szorzással megállapíthatta a kamara által kívánt eredményt. A próba-ölekbe való vágatást azonban ezután is folytatták.

A köbméterekben való felvétel tehát a polgári jussra nem vonatkozott, azt csak a kamarai jelentésekben tüntették fel, a civiseknek mindvégig a vázolt rend alapján osztották az épületfát a kompetencia egy része gyanánt. A változások legfeljebb az egy ölbe veendő szálfák számából eredtek, a vágás alatt levő erdő korához, a fák vastagságá-

hoz stb. viszonyítva. Így még 1830-ban 10 szál fát vettek átlagba 1 öl tűzifának, ez 1847-ben már 8 szálra szállott le.¹⁰⁹

A város tehát mindig a polgárságnak kedvezett, és sohasem a maga érdekét, hanem az ő javukat tartotta szem előtt, ami végeredményben egy is volt. Jó bizonyítékát szolgáltatja ennek az épületfaosztás rendszere és annak mértéke is, mikor mindig nagyobb tömeget szolgáltatott ki, mint azt szigorúbb alapokon megengedhették volna. Nem is hangzott el a polgárság körében a kb. 50 esztendő alatt e tekintetben legkisebb panasz sem.

4. A FAVÁLTSÁG ÁRA

Amint a fabeli kompetencia állandó mértéke, úgy az érte fizetendő váltság is legelőször az 1774. esztendőben, gróf Forgách királyi biztos generális intézkedéseiben foganatosított és állandósított. Ezt megelőzőleg is szedtek a polgároktól bizonyos váltságösszeget, mégpedig a szekerekbe fogott igásjóságok számától függően, azonban ez rendkívül változó volt.

Az állandó váltságdíj behozatala kapcsolatos volt azon új rendszerrel, mely szerint a város vágatta ezután a fát, és így erre tett költségeinek megtérítését célozta. A faizási jog mint polgári illetőség azáltal maradt meg továbbra is ilyennek, hogy a faváltság díja, melyet ők szerint határoztak meg, csak és kizárólag a vágatás és kezelési stb. költségeket tartalmazta.

Az 1774. esztendőbeli erdőinspektori instrukció 12. pontja értelmében ezentúl a polgári kompetencia öléért 1 rft-ot, a gallyért pedig 30 kr-t kellett váltságul fizetni.¹¹⁰ Ugyanekkor összehasonlításként érdekes, hogy a nagyerdei depozitóriumból nem polgároknak 1 öl fát 4 rft-ért árultak. Látható tehát, hogy az erdőgazdálkodás a polgárság szempontjából nem nyereszkes üzem volt, hanem a közszükséglet zavaratlan és szociális szempontjából nélkülözhetetlen biztosítékát képezte, amikor is csak akkor és csak annyit kértek a fáért, amennyit a költségek tettek ki.

Ezt bizonyítja az is, hogy pl. 1777-ben, mikor a faosztás alkalmával a gally elfogyott, a halápi erdőn levő és már korhadásnak indult fát osztják helyette. Mivel pedig a váltságdíj a kitermelési költségek fedezésére szedtetett, azért ebben esetben is 1 rft-ot kénytelenek ölenként kérni érte.¹¹¹

Ha a favágás költségei emelkedtek, ezzel együtt nőtt az ölenként fizetendő váltság összege is. Így pl. az 1777–78. esztendei favágás alkalmával a színfa váltságdíját éppen ezért 1 ft 18 kr-ra, a gallyét pedig 48 kr-ra emelték fel.¹¹²

A XIX. század legelejétől kezdve az eddigi egységes faváltság kétféle oszlott. Sem a polgárság egy része, sem a hivatali állásuknál fogva itt tartózkodók nem rendelkeztek fogatokkal, azért szívesen megfizették a hordatás költségeit is, mert annak részébe való kiadása még többbe került. Ekkor a váltságdíj kétféle lett. Egyik volt a régi, melybe csak a favágatás és kezelés költségei foglaltattak, a másik pedig a behordatással, az úgynevezett vecturával növekedett.¹¹³ Mivel pedig a város fuvaros ereje nem volt elég erős ahhoz, hogy nagyobb mennyiségű fa hazahordatását minden nehézség

nélkül lebonyolíthatták volna, a polgárság erre való kirendelése pedig nagy nehézséggel járt, azért a vecturával együttes failletményt bizonyos cautélakkal kellett körülbástyázni.¹¹⁴

A váltásdíj összege ölenkénti egységekre vonatkozólag bizonyos állapotodottságot mutat. Többre becslték az ebbeli állandóságot az örökös változtatásoknál, ha néha egy kis haszon, máskor ráfizetés is mutatkozott. A faváltság összege a XVIII. században tehát alig hullámzott. Nem így történt azonban a XIX. század elején, amikor is a fluktuáló, nyugtalan és inflációval tetézett európai gazdasági életnek e téren is visszhangja támadt. 1804-ben a következő indokolással még csak a privát személyeknek adandó fa árát emelik fel az előző 4 ft 36 kr-ról 5 ft-ra, a vectura pedig még 1 ft-ot téve ki, ezzel együtt 6 ft-ra: „A tapasztalás bizonyítja, hogy a kézimunkáknak ára szembe-tűnőképpen felemelkedett. A N. Erdei és Halápi vágáson a favágóknak majd kétannyit kell kifizetni, mint eddig.”¹¹⁵

1805-ben azután a váltásdíjösszeget is kénytelenek felemelni: „Mert a vágatás az idén is, mint tavaly, többre ment, mint magának a fának az ára.”¹¹⁶

Ekkor 1 öl fa váltásdíját 1 ft 24 kr, 1 öl gallyét pedig 24 kr-ban állapították meg. Az 1805–06. esztendei vágás alkalmával ismét felemelték a privát személyek által vásárlandó fa árát, s 5 ft-ról 6 ft-ra tették azt.¹¹⁷ Ugyanezen év őszén, az új vágás megkezdése előtt, ismét emelik ezt és annak ölért 8 rft-ot, vecturával együtt 10 rft-ot kértek.¹¹⁸ Ezt a kamarával is közlik, ahol újólag jóváhagyták az emelést.¹¹⁹

Hosszú időn keresztül tehát a lakosságot kímélőleg a polgári joggal nem bíró egyszerű vásárlókra hárították az egyre emelkedő vágatási költségeket. Közben-közben a váltásdíjat csak mérsékelten növelték. 1809-ben azután nem térhettek ki ennek újabb szabályozása elől, amikor is érdekes indokolással a következő árakat állapították meg: „A drágasághoz képest azután a tűzi fa ára az idevaló Polgároknak és teherviselő lakosoknak behozatás nélkül 8 ft, másoknak, kik a Polgárság jussával nem élnek és semmi szolgálatot nem tesznek, 10 ft, de behozással 12 ft-ért adódjon.”¹²⁰

1810-ben ismét felemelték a váltásdíjat. Ekkor a polgárságét és a katonaság illetményének ölét 10 ft-ban, a többiekét 12 ft-ban állapították meg, ezenkívül az esetleges igénybevett vectura mindegyiknél ölenként még 3 ft-ot tett ki.¹²¹

Az ekkori idők nagy devalvációjához képest a faváltság ára 1811-ben elérte legmagasabb csúcst, és öle a „Polgároknak Banco czédulákban 20 ft idegeneknek pedig 25 rft”-ban állapítottat meg.¹²² Ugyanezért, aki váltócédulában fizetett, csak a bankóban megállapított ár 1/5-ét teljesítette. Így voltaképpen a polgári illetőség ismét csak 5 ft lett ölenként. A vecturát ugyanekkor 5 ft bankóban határozták meg.

1814-ben újra megállapították a fa árát.¹²³ Ekkor, mivel „a vágatás ára nagyon felment,” a civiseknek 1 öl fa árát 8 ft-ban, idegeneknek 9 ft-ban számolták, amihez vectura esetén 1-1 ft járult még. Magasra emelkedett a fa ára 1816 augusztusában is, amikor „a város tűzifája nagyon elfogyott s mostmár csak azoknak lehet adni, kiknek nagyon elfogyott, s multhatatlanul szükséges, de a vágás és összerakás sokba kerülve, az eddigi áron adni nem lehet”.¹²⁴

Ezen szorult helyzetben civisektől 1 öl fáért 13 ft-ot, másoktól 15 ft-ot kértek. A vectura mindegyik kategóriánál 5 ft-ot tett ki.

1817-ben ismét emelték az árakat.¹²⁵ A civisek faváltságának árát 16 ft-ban, másoknak 20 ft-ban állapították meg ölenként, míg a vectura a régi 5 ft maradt.

Normális állapotok a faváltság ára körül csak 1818-ban következtek be. Ekkor először egy öl tűzifa árát 1 ft 12 kr-ban állapították meg, amit 3 nap múlva 1 ft 24 kr-ra emeltek, a gally öle pedig 18 kr lett.¹²⁶ A Nagyerdőn levő raktározott fák azonban nem követhették ezt a csökkenést a reájuk tett nagyobb költségek miatt. Ezek árát ugyanekkor a polgárok számára ölenként 12 ft-ban, másoknak 16 ft-ban állapították meg, és a vecturát is leszállították 1 ft-tal, 4 ft-ra.¹²⁷

Még jobban csökkentették a faváltságot 1817-ben amikor is az 1774-ben meghatározott szintet érte el, sőt a gallyé még annál is alább szállott.¹²⁸ Ekkor a színfa ölének ára 1 ft lett, még a gallyé csak 5 garas. 1822-ben is ez az ár maradt, csak a gallyét emelték fel 15 kr-ra.¹²⁹ Ugyanezen árak voltak 1824-ben is érvényesek.¹³⁰

1826-ban azután azon kamarai rendelet következtében, mely a város jövedelmét növelni óhajtotta, ez ügyben a királyi biztos elnöklete alatt, a magisztrátus és közgyűlés együttes ülésén a faváltság árát színfánál 1 ft 30 kr-ra emelték.¹³¹ Azonban ezt ténylegesen nem vezették be, mert az új városháza építése elég terhet rakott a lakosságra, s ezért a faváltság ára továbbra is a régi 1 vft maradt. Csak 1828-ban emelték fel a faváltság árát ölenként 2 vft-ra.¹³² 1831-ben pedig ismét 1 conv. ft-ban állapították meg a színfa ölének váltságárát.¹³³

Hogy milyen jótékony hatást gyakorolt a város polgárainak megélhetési viszonyaira a faváltság árának méltányos megállapításával, mutatja az a kis összehasonlítás, hogy pl. 1833-ban, mikor 1 öl fát a rendes kereskedelmi úton 16 vft-ért adtak a polgároknak, másoknak 18 vft-ért, amihez esetleg 2 vft vectura is hozzájárult, addig az ölenkénti váltság ára ekkor is 1 conv. ft maradt.¹³⁴

1836-ban elrendelte a kamara, hogy a magisztrátus és V. H. K. együttesen újból állapítsa meg a polgárok kompetencia-fájának árát a vágatás, összerakás és „termesztés” költségeinek együttes összevetésével.¹³⁵ Ezt felterjesztve és ott jóváhagyatva, 3 évre teszik kötelezővé s meghagyják, hogy ettől kezdve 3 esztendőnként tegyen a tanács jelentést, hogy a régebbi váltság árát nem kell-e valamilyen irányban kiigazítani, ekkor különben a méltányosan megállapított faváltság árának emelését Kállay István királyi biztos is szükségesnek tartotta. Erre „A Mgtus és V. H. K. egyértelműen azt felelte, hogy az erdők tulajdona a polgároké lévén, és így ezek az illetőségekbe adott fáért nem tartozván többet fizetni, mint amennyiben egy-egy öl a Városnak kerül, összevetvén a vágatás, a fa összerakás költségei, melyek egy-egy öltől 1-1 vft, vagy mikor legtöbbet 1 vft 15 fr-t téznek. Ezek pedig egy öl fának a Gróf Forgács és Geötz királyi Biztosságok által egy pengő forintra határozott és azóta is divatozó árából nem csak kitelnek, sőt még a pénztárnak is marad valami, nem látja szükségesnek a Mgtus és V. H. K., hogy a most öl számra megállapított egy Conventió Fa ára fellebb emeltesse, annyival kevésbbé, mivel ezen Erdőségeknek egy részéért a most élő Polgárok fizették le közelebb a tetemes zálogos summát, illő tehát, hogy ezek a Fa árával a régieknél jobban ne terheltesse: figyelmet érdemelvén az a körül állás is, hogy itt helyben a Városon egy öl polgári illetőségbeli Fának az ára, hozzá tévén ahhoz a haza hozatás és felhasogatás költségeit rá megy 12 vft-ra mely Summa a Fának piatzi áráról

már keveset különbözik, és így a Polgár haszna itt nem olly sok mint első tekintettel látszik.”¹³⁶ A város tehát sikeresen szállott síkra ezúttal is polgárai érdekének védelmére.

Nagyobb változás ettől kezdve a 48-as időkig nem következett be. Ekkor a faváltság ára is emelkedett, és 1848-ban 2 ft 38 kr-ban állapították meg.¹³⁷

5. GALLYHORDÁS

Amint a városi polgárság részesült az erdők fájában, nem ugyan hasonló jogalapon, de gyenge hasonlatképpen a városbéli szegénység, a külső hóstátiai érdekeit szolgálta a gallyhordás engedelme. A város erdeiből kétféle gallyhordást kell megkülönböztetni. Eleinte ugyanis a hét meghatározott napjain teljesen ingyen lehetett hordani gallyat az erdőről, ami alatt azt értették, hogy a reászorulók kimenve, ott száraz ágakat gyűjthettek. Ettől eltért az úgynevezett garasos gally,¹³⁸ melyet a vágásokon kinnmaradt töremorából és ki nem váltott maradékokból árultak. Nevét onnan vette, hogy annyi garast kellett utána fizetni, ahány jószág volt a hordószekérbe fogva. Ez utóbbi csak a XVIII. század végén vált gyakorlattá, míg állandó jellegűnek és jóval előbb elkezdettnek az első tekinthető. A gallyszedés engedelme szinte egyidejű a debreceni erdészettel.

A garasos gallyhordás csak akkor vált rendszerré, mikortól fogva a város vágatta ki az évi kompetenciát. Ez végleg 1774-ben következett be, tehát a garasos gallyhordást is innen számíthatjuk.

1796-ban már mint régen megengedett dologról beszél róla a jegyzőkönyv, és az ebbeli szokás kifejlődését a következő körvonalakban nyújtja: „Megengedettik, hogy a szegényebb Czivisek és Lakosok a Rőse vágásról, ahonnan már a levágott színfá és gally elhordattatott, jó vigyázás, Commissio mellett 1 vagy 2 lóval, elmaradott vékony cseplész gajjakat és forgácsot hordhassanak, mely Commissióért akár 1 akár 2 marhával lesznek, Külső Rőse Commissárius Uraiméknak tsak 1 garast fizessenek. A gyaloghátasok pedig az olyan cseplész gajjat és forgácsot ingyen hordhatták Commissio nélkül.”¹³⁹

A magában véve ártalmatlan gallyszedés azonban elég munkát adott az erdők csőszeknek. Mikor gallyszedési nap volt, mindig megerősített létszámmal kellett az engedélyezett erdőn kerülni, hogy megakadályozzák az erdei kihágásokat. Így is sok kár származott ebből az erdőkre, mert a szegény népség nem nézte bizony azok érdekeit, és ezért nemegyszer panaszkodik a jegyzőkönyv a gallyhordók szapora s tetemes kártételeiről. Még több kárt okoztak azonban azok, akik túltették magukat a fahordásra engedélyezett napokon és önkényesen hordták, vágták az erdőt. E tekintetben pl. 1787-ben a polgármester terjesztett jelentést a tanács elé, hogy egyes szegényebb lakosok nem tartják be a rendelkezéseket, tilos úton, az árkon keresztül behatolva a Nagyerdőre, azt pusztítják, egészséges fáit kivágják, s vakmerőségükben a rendre felügyelő csőszök megtámadásáig is elmennek.¹⁴⁰ Ettől kezdve kemény büntetéssel sújtották az ilyen kártevőket, hogy megszüntessék a kihágásokat.

A gond még az egyes vágásokon az épületfák kifaragatása után visszamaradt forgácsokra is kiterjedt, amit a kamara 1798. esztendei parancsára készpénzért árusítottak.¹⁴¹

A város szegénysége azonban a korlátok betartása mellett ingyen elegendő gallyat szedhetett magának, amiből egész évi tüzelőszükségletét fedezhette. Az erdőcsőszöknek csak arra kellett vigyázni, hogy az ilyen gallyat hátalók az erdőben károkat ne okozzanak. Ugyanis a száraz ágaknak csak horoggal való leszedését engedték meg, az erdőkben való fűrészezést és baltázást, mint a visszaélések nyílt eszközeit, szigorúan eltiltották. Az ez irányú tilalmakat gyakran meg kellett ismételni, mivel hacsak egy kissé enyhébben kezelték a felvigyázatot, a kihágások rögtön elszaporodtak. 1813-ból a következő érdekes dolgokat olvashatjuk erről: „Nem tiltatik, hogy a szegény emberek fát hordjanak az Erdőről, hullott gajjakat stb. a magok szükségére, tapasztaltatott azonban, hogy sokan a fákról fejszével vagdalják a gajjakat, a fák tetejeit csonkázzák és így tetemes károkat okoznak. V. Gazda Uramék hirdettessék házonként, hogy senki az Erdőre fejszével menni ne merészeljen, ki rajta kapattatik, keményen büntettetik.”¹⁴²

A szegénységre mindig ügyelni kellett, mert gallyszedés címe alatt a szép egészséges fákat is megvagdosták. Hogy pedig ezt zavartalanabban végezhesék, nem a gallyszedésre kijelölt hetenkénti két napon, szerdán és pénteken mentek az erdőre, hanem más időben, s az orozva vágott fát az árkon keresztül cipelve ki, azt is rongálták. Ezen visszaéléseket megszüntető célzattal rendelte el a tanács 1816-ban, hogy: „Szoros vigyázat parancsoltatik, s a hátasoknak csak az erdők kapuján keresztüli közlekedés és csak a száraz gajjak szedése engedtetik.”¹⁴³

Száraz gallyak hátalásába a tanács nemigen avatkozott bele, csak a vágásokról való garasos gallyhordást kötötte kommisszió kiváltásához. Mikor Neuirth erdőmester ezt keresztülhágva, saját maga kezdte osztogatni az engedélyt, mindjárt eltiltották tőle, s ebbeli engedetlenségét a későbbi fiskális akció vádpontjai közé is felsorakoztatták.¹⁴⁴ A garasos gally vagy ahogy később nevezték, „Töre-mora” a vágásokon nagy mennyiségben és csomókban feküdt, nem kellett azt összekeresgetni, amiért is csekélyebb összeget kértek érte.

1822-ben megváltoztatták a szegénység ingyen gallyszedési napjait, és a szerdát meghagyva, a másikat péntekről szombatra helyezték. Egyébként a gallyszedőkről most is állandóan sok a panasz, amiért ismételten rendelik el, „hogy csak a száraz, hasznavehetetlen, csupán csak a kézzel törhető gallyakat” hozhatják.¹⁴⁵ Ez alkalommal a város erdőmestere a következőképpen festi kártételeiket: „A Nagy Erdőn a Fa hordók rejtett fejszékkal sok károkat okoznak, az ölbe rakott fákat lopkodják, a legszebb fiatalosok tetejeit letördelik. Ennek megakadályozására szerszámokat is véteztet el.”¹⁴⁶

Az erdőmester javaslatára ekkor teszik kötelezővé, hogy minden száraz gallyfáért kimenő lakos az erdészeti tisztviselőknek előre jelentse azt be, hogy így könnyebben ellenőrizhessék őket. Azt is megjegyezni kívánom még, hogy a szegénység gallygyűjtése egyedül csak a Nagyerdőre vonatkozott, mely közvetlen a város szomszédságában terül el. A távolabb fekvésű Nagycserét, Halápot és Apafáját csak ritkábban keresték fel,

ellenben az úgynevezett garasos gallyat a mindenkori vágásterekről hordták, s ez az összes erdőkre kiterjedt.

Ha a gallyszedésre vonatkozó rendelkezéseket nem újították meg esztendőnként, azok lassanként feledésbe merültek, a kihágások és rendetlenségek pedig egyre szaporodtak. 1831-ben már talyigával mentek az erdőre száraz fáért, holott az engedély csak háton való szállításra szólt, és az így szedett fát szekérszám kezdték a piacon árulni. Különösen a város külső takszásai cselekedték azt, akiknek szigorúan meg is tiltották a gallyszedést, egyedül a belső lakosoknak tartva ezt fenn, de azoknak is csak a hét két napját engedélyezve.¹⁴⁷

Az 1830-as évek második felében a fahordás napjait ismét szerda–péntekre tették, akik pedig az erdőt pusztítva, az engedély áthágásával nyersfát tördelve, azt hazacipeltek, azokat testileg keményen büntették.¹⁴⁸

1834-től kezdve változás állott be a gallyhordás tekintetében. Ekkor a talyigásoknak is megengedték ezt, és a piaci árusítást sem tiltották el. Az egyszerű fahátasoknak továbbra sem kellett semmit fizetni és egész éven keresztül szabadon gyakorolhatták ezt. A talyigával való hordás és szedés pedig csak a téli hónapokra korlátozódott, amikor is hetenként 1 napot engedélyeztek e célra, amiért külön kellett folyamodni. Ekkor cédulát adtak, ami talyigánként 6 kr-ba került, és ezzel a hetenkénti kijelölt erdőre mehettek fáért. Az ilyen fának azután az itthon maradt szegénység támogatására a piacon való árusítását engedélyezték, sőt előmozdították. A város ezzel nem csinált magának konkurrenciát, mert fogyasztója azon szegény réteg volt, amely más úton nemigen tudott volna tüzelőhöz jutni.

A talyigás fának újabb és részletesebb szabályozása 1838-ban történt, amikor pontosan megállapították hordásának hetenkénti napját. A visszaélések elkerülése végett pedig többféle cédulát is nyomattak a különféle engedélyek szerint.

Ugyanekkor állapították meg a kommisszió kiadása, láttamozása és az egyéb tekintetben szükséges ellenőrzés szabályait is.¹⁴⁹ Így történt azután a gallyhordás a korszak végéig, de még azután is, míg a modernebb idők szele el nem juttatta ide a korszerű változtatások szükségességének tudatát és ezek alapján ismét nem rendezték az ügyet.

JEGYZETEK

¹ SZABÓ ISTVÁN: Debrecen 1848–49-ben. Debrecen, 1928. 55. o. 111. jegyzet.

² KOVÁCS GÁBOR: A kálvinista Róma. 1917. 22. o.

³ Jegyzőkönyv, 1680. 822. o.

⁴ ROSCHER: A földművelés és rokon őstermelések története és nemzetgazdasági elmélete. 912. o.

⁵ BLUNTSCHLI: Staat- und Rechtsgeschichte, etc. I. k. 256. o.

⁶ ERDŐDY ADOLF: Közgazdasági eszmétörédek az erdészeti köréből. Gazdasági Lapok, 1866. évf., 43. o.

⁷ ÉMILE DE LAVELEYE: A tulajdon és kezdetleges alakjai. I. k. 222–223. o.

⁸ KÖKÉNYESSY ANDRÁS: Debrecen földművelő társadalmának gazdasági és kulturális élete. 58. o. (Közgazdasági egyetemi doktori disszertáció. Kézirat, gépelt példány Debrecen szabad királyi város levéltárából.)

- ⁹ Jegyzőkönyv, 1702. december 26. 478. o.
- ¹⁰ Jegyzőkönyv, 1740. február 8. 547–548. o.
- ¹¹ Jegyzőkönyv, 1740. december 2. 598. o.
- ¹² Jegyzőkönyv, 1741. február 15. 612–613. o.
- ¹³ Jegyzőkönyv, 1741. február 16. 613–614. o.
- ¹⁴ Jegyzőkönyv, 1741. február 15. 612–613. o.
- ¹⁵ Instructiones, 1742. január hó 73–75. o.
- ¹⁶ Jegyzőkönyv, 1743. január 6. 73–75. o.
- ¹⁷ Jegyzőkönyv, 1750. november 16. 385. o.
- ¹⁸ Instructiones, 1758. február 331–332. o.
- ¹⁹ Jegyzőkönyv, 1742. január 29. 67–68. o.
- ²⁰ Jegyzőkönyv, 1772. december 4. 155–156. o.
- ²¹ Jegyzőkönyv, 1773. december 15. 202. o.
- ²² Erdőgazdasági iratok. Jelzés nélkül (Å) 1–3. o. TAGÁNYI: id. munka, II. k. 365–368. o.
- ²³ A bécsi ölet Magyarországon egy 1700-as évekbeli kamarai rendelet tette kötelezővé. A bécsi öl kisebb, mint a rendes magyar öl. Egy bécsi köből 6,8210 m³, 1 magyar köből 9,1083 m³ volt. GABNAY: Mikor hozták be nálunk a bécsi ölet? Természettudományi Közlöny, 1893. évf. 612. o.
- ²⁴ Jegyzőkönyv, 1774. november 2. 261. o.
- ²⁵ Jegyzőkönyv, 1775. január 11. 278. o.
- ²⁶ Jegyzőkönyv, 1775. január 13. 280. o.
- ²⁷ Külb. tart. irom. No. 2591. A kérvény fogalmazványa.
- ²⁸ Jegyzőkönyv, 1778. november 21. 138–139. o.
- ²⁹ Jegyzőkönyv, 1778. december 28. 285–286. o.
- ³⁰ Jegyzőkönyv, 1780. november 24. 481–482. o.
- ³¹ Jegyzőkönyv, 1780. december 1. 485–486. o.
- ³² Jegyzőkönyv, 1781. december 19. 586. o.
- ³³ Nagyváradi Kerületi Biztoság rendeletei 1785. No. 112.
- ³⁴ Jegyzőkönyv, 1790. június 13. 313. o.
- ³⁵ Jegyzőkönyv, 1790. október 31. 424. o.
- ³⁶ Jegyzőkönyv, 1791. január 26. 41. o.
- ³⁷ Jegyzőkönyv, 1791. február 18. 86. o.
- ³⁸ Jegyzőkönyv, 1791. február 19. 90. o.
- ³⁹ Jegyzőkönyv, 1791. február 19. 89. o.
- ⁴⁰ A Rőse dolgában belső Commissárius Bujdosó István Uram dolgában való reflexio. 1791. (Erdőgazdasági iratok. Jelzés nélkül. 28.)
- ⁴¹ Jegyzőkönyv, 1791. február 19. 99. o.
- ⁴² Jegyzőkönyv, 1792. január 5. 59. o.
- ⁴³ Jegyzőkönyv, 1794. augusztus 9. 43. o.
- ⁴⁴ Geötz-féle Kom. rendelkezések 1794-ből. Erdőgazdasági iratok. Jelzés nélkül (H)
- ⁴⁵ A Rőzse fa osztásról való Instructio de 1794. (Erdőgazdasági iratok. Jelzés nélkül.) E példány folytatólagosan kiadódott az 1796–97., az 1802–03. stb. évek favágatására és osztására felügyelő kommissáriusoknak is.
- ⁴⁶ Jegyzőkönyv, 1796. december 6. 11. pont.
- ⁴⁷ Jegyzőkönyv, 1803. december 17. 180. o.
- ⁴⁸ Jegyzőkönyv, 1804. november 22. 148. o.
- ⁴⁹ 1813. február 4. E. Zöld László részletes tanulmánya a faosztásról. Erdőgazdasági iratok. Jelzés nélkül (14.)
- ⁵⁰ Rel. 1818. No. 16. Arról való Projectuma a Deputációnak, hogy miképpen lehetne a Rőzse osztásban a Deperditákat elkerülni.
- ⁵¹ Kamarai rendeletek, 1818. december 30. No. 37,521; Ezenkívül Erdészeti iratok. Jelzés nélkül (Å) 7–10. o.

- ⁵² Jegyzőkönyv, 1818. január 17. 18–19. o.
- ⁵³ Jegyzőkönyv, 1821. január 11. 5. o.
- ⁵⁴ Királyi biztosi jegyzőkönyv, 1836. október 8. 122. pont. 303–304. o.
- ⁵⁵ Királyi biztosi jegyzőkönyv, 1836. október 8. 127. pont. 310–311. o.
- ⁵⁶ Jegyzőkönyv, 1836. október 24. 364. o.
- ⁵⁷ Jegyzőkönyv, 1836. március 9. 75. o. A guti faosztásról késedelmeskedőknek.
- ⁵⁸ Jegyzőkönyv, 1849. december 15. 2435. pont.
- ⁵⁹ Jegyzőkönyv, 1849. december 19. 2473. pont.
- ⁶⁰ ZELIZY DÁNIEL: Debrecen szabad királyi város egyetemes leírása 1882. 684–685. o.
- ⁶¹ ROSCHER: id. munka: 904–905. o. – Idevonatközo forrasok meg: Rel. 1775. No. 51. 134. Tüzifáról, Conc. 1793. No. 421. november 23. Tüzifáról; Rel. 1795. No. 421; Conc. 1795. december 21. No. 330. Tüzifáról a Kamarának; Rel. 1808. No. 412. a halápi favágásról; Királyi biztosi jegyzőkönyv, 1820. március 8. 7–9. o. a favágatás és osztás részletes leírása; Rel. 1832. No. 130. faáltaladás a Város Gazdai Hivatalának; Rel. 1855. No. 259–260. a Guton és Nagycserén kimaradt fákról; Rel. 1836. No. 25. Faosztáson felvigyázó botos szolgák ellen tett panaszzról.
- ⁶² Külb. tart. irom. 1677. december 12. Újvár, No. 82. Báthori Kristóf levele Debrecen város főbírájához (eredeti)
- ⁶³ Jegyzőkönyv, 1707. március 27. 147. o.
- ⁶⁴ Jegyzőkönyv. 1707. október 9. 280. o.
- ⁶⁵ Jegyzőkönyv, 1716. január 28. 875. o.
- ⁶⁶ Jegyzőkönyv, 1717. február 4. 63. o.
- ⁶⁷ SZŰCS: id. munka: III. k. 762. o.
- ⁶⁸ Jegyzőkönyv, 1719. július 22. 689. o.
- ⁶⁹ Közl. 1719. augusztus 6. No. 136. Felterjesztés a Kamarához.
- ⁷⁰ Jegyzőkönyv, 1719. december 10. 763. o.
- ⁷¹ Jegyzőkönyv, 1720. március 8. 88. o.
- ⁷² 1720. esztendei Számadások.
- ⁷³ Jegyzőkönyv, 1737. június 3. 354. o.
- ⁷⁴ Jegyzőkönyv, 1738. május 17. 377–378. o.
- ⁷⁵ Instructiones 1745. november 163–167. o. 7. pont.
- ⁷⁶ Pl. 1750-ben a ferences barátok kérésére kútjukhoz 4 szál fát adtak (Jegyzőkönyv, 1750. június 18. 384. o.)
- ⁷⁷ Helytartótanácsi rendelet 1776. június 17. No. 3274. No. 46.
- ⁷⁸ TAGÁNYI: id. munka: II. k. 367–368. o.
- ⁷⁹ Jegyzőkönyv; 1790. március 24. 151. o.
- ⁸⁰ Jegyzőkönyv, 1791. február 19. 97. o.; Ilyen célra szakasztottak a Nagycserén erdőt 1796-ban is. (Jegyzőkönyv, 1796. február 3. 17. o. 46. pont.)
- ⁸¹ Jegyzőkönyv, 1791. október 31. 853. o.
- ⁸² Jegyzőkönyv, 1797. szeptember 25. 439. pont.
- ⁸³ Jegyzőkönyv, 1797. november 2. 448. pont.
- ⁸⁴ Pl. Jegyzőkönyv, 1807. augusztus 27. 253. o. Ez évben és megelőzőleg pl. sokan kértek fát, kútágnak, gémekek, azonban jóval csekélyebb számú új kutat csináltak, mint amennyi az e célra kért anyagból tellett, ami annyira feltűnővé vált, hogy a tanács vizsgálatot is rendelt el ez ügyben (Jegyzőkönyv, 1807. szeptember 16. 269. o. – Az erre vonatkozó jelentésekről.)
- ⁸⁵ Jegyzőkönyv, 1809. november 22. 323–330. o.
- ⁸⁶ Jegyzőkönyv, 1825. november 16. 291. o.
- ⁸⁷ Jegyzőkönyv, 1827. március 8. 115. pont.
- ⁸⁸ Jegyzőkönyv, 1830. március 13. 113. o.
- ⁸⁹ Erdészeti ülések jegyzőkönyve, 1838. október 6-i ülés.
- ⁹⁰ Uo.
- ⁹¹ Erdőülések jegyzőkönyve, 1838. december 7. ülés.

- ⁹² Jegyzőkönyv, 1815. november 15. 374–375. o.
- ⁹³ Jegyzőkönyv, 1815. november 25. 393–395. o.
- ⁹⁴ Jegyzőkönyv, 1817. december 15. 423–425. o.
- ⁹⁵ Jegyzőkönyv, 1818. január 17. 18–19. o.
- ⁹⁶ Jegyzőkönyv, 1825. január 7. 3–4. o.
- ⁹⁷ Jegyzőkönyv, 1831. január 3. 1. o.
- ⁹⁸ Pl. ilyen jelentések: Rel. 1835. No. 258. Fa hány szál adódik egy ölbe? ; Rel. 1836. No. 22. Fa (hosszú) hány szálával adódjon? ; Rel. 1837. No. 683. Fa hosszú, egy ölbe hány szál adódjon.
- ⁹⁹ Pl. 1836-ban királyi biztosi jegyzőkönyv, október 8. ülés 106. pont. 288. o.
- ¹⁰⁰ Királyi biztosi jegyzőkönyv, 1836. november 3-i ülés, 140. pont. 323–325. o.
- ¹⁰¹ Kamarai rendeletek, 1838. január 10. No. 2257. 9. pont.
- ¹⁰² Conc. 1838. No. 117. március 31. 3. o.
- ¹⁰³ Erdészeti ülések jegyzőkönyve, 1839. július 13-i ülés, 2. pont és az idevonatkozó határozatok.
- ¹⁰⁴ Kamarai rendeletek 1839. szeptember 4. No. 32, 342.
- ¹⁰⁵ Jegyzőkönyv, 1839. november 6. 493. o.
- ¹⁰⁶ Kamarai rendelet 1840. augusztus 12. No. 27, 428; Jegyzőkönyv, 1840. október 19. 467–472. o.
- ¹⁰⁷ Erdészeti üléseik jegyzőkönyve, 1841. november 10-i ülés.
- ¹⁰⁸ Uo.
- ¹⁰⁹ Jegyzőkönyv, 1847. február 1. 250. pont.
- ¹¹⁰ TAGÁNYI: id. munka, 366. o. II. k.
- ¹¹¹ Jegyzőkönyv, 1777. január 8. 3. o.
- ¹¹² Jegyzőkönyv, 1778. február 4. 169–170. o.
- ¹¹³ Jegyzőkönyv, 1803. december 17. 180. o.
- ¹¹⁴ Jegyzőkönyv, 1804. november 22. 148. o.
- ¹¹⁵ Uo.
- ¹¹⁶ Jegyzőkönyv, 1805. november 20. 130. o.
- ¹¹⁷ Jegyzőkönyv, 1806. február 3. 23. o. A Kamara 1805. december 11-i No. 19,794. rendeletével jóvá is hagyta ezt.
- ¹¹⁸ Jegyzőkönyv, 1806. november 3. 121. o.
- ¹¹⁹ Kamarai rendeletek 1806. november 19. No. 16,473.
- ¹²⁰ Jegyzőkönyv, 1809. május 5. 131. o.
- ¹²¹ Jegyzőkönyv, 1810. március 29. 60. o.
- ¹²² Jegyzőkönyv, 1811. november 2. 449. o.
- ¹²³ Jegyzőkönyv, 1814. november 7. 311. o.
- ¹²⁴ Jegyzőkönyv, 1816. augusztus 24. 404. o.
- ¹²⁵ Jegyzőkönyv, 1817. május 7. 131. o.
- ¹²⁶ Jegyzőkönyv, 1818. november 16. 383. o.
- ¹²⁷ Jegyzőkönyv, 1818. november 25. 389. o.
- ¹²⁸ Jegyzőkönyv, 1819. november 26. 422. o.
- ¹²⁹ Jegyzőkönyv, 1822. november 19. 350. o.
- ¹³⁰ Jegyzőkönyv, 1824. december 1. 365. o.
- ¹³¹ Jegyzőkönyv, 1826. december 4. 532. o.
- ¹³² Jegyzőkönyv, 1827. november 3. 663. pont.
- ¹³³ Jegyzőkönyv, 1831. november 23. 419. o.
- ¹³⁴ Jegyzőkönyv, 1833. november 13. 1211. pont.
- ¹³⁵ Királyi biztosi jegyzőkönyv, 1836. augusztus 3-i ülés 82. pont. 237–238. o.
- ¹³⁶ Királyi biztosi jegyzőkönyv, 1836. augusztus 3-i ülés, 83. pont. 341–343. o.
- ¹³⁷ SZABÓ ISTVÁN: Debrecen 1848/49-ben, 54–55. o. 111. sz. jegyzet.
- ¹³⁸ ZELIZY: id. munka, 683. o. 1883.

- ¹³⁹ Jegyzőkönyv, 1796. február 3. 18. o. 47. pont.
¹⁴⁰ Jegyzőkönyv, 1787. január 2. 4. pont.
¹⁴¹ Jegyzőkönyv, 1798. február 23.; Erdőgazdasági iratok. 1798. Jelzés nélkül (C)
¹⁴² Jegyzőkönyv, 1813. december 20. 716–717. o.
¹⁴³ 1816. december 19. 600–601. o.
¹⁴⁴ Jegyzőkönyv, 1817. november 3. 355–356. o.
¹⁴⁵ Jegyzőkönyv, 1822. január 23. 36–38. o.
¹⁴⁶ Uo.
¹⁴⁷ Jegyzőkönyv, 1831. november 30. 462–463. o.
¹⁴⁸ Jegyzőkönyv, 1837. február 13. 36. o.
¹⁴⁹ Jegyzőkönyv, 1838. október 29. 355–356. o.; Erdészeti ülések jegyzőkönyve, 1838. november 2-i ülés. – 1835-ben már az ilyen talyigások részére rendelt cédulákat is kinyomtatták. Rel. 1835. No. 524.

XIII. ERDEI MELLÉKHASZONVÉTELEK

1. ERDEI KASZÁLÓK, SZÁNTÓK ÉS LEGELTETÉS

Az erdőkezeléssel már ősidők óta kapcsolatos az ottani kaszáltatás és legeltetés kérdése. Fejletlen gazdasági viszonyok között ezeket szabadon lehet gyakorolni, mivel hátrányuk semmi téren nem érezhető. Amint azonban a gazdasági kultúra fejlődése bizonyos fokát elérte, az erdőterületek ily módon való hasznosítása már nehézségekbe ütközik. A kaszálás és legeltetés, nemkülönben pedig ugyanazon területen még megfelelő fatömegek nevelése egymást kizáró dolgok, melyeket sohasem lehet közös nevezőre hozni.

A mezőgazda- és erdészérdekek leggyakrabban e ponton ütköznek össze. Szinte évszázadok óta folyik az a harc, mely az erdők önállósítása és a mellékhaszonvételek különböző nemeinek megszüntetését célozza, de legnagyobbbrészt eredménytelenül. Mind a kaszálás, mind a legeltetés árt ugyanis az erdőnek, mivel annak zártságát széjjelszabdalja. A legeltetés még külön is veszedelmes, mivel ezáltal a fiatalosok, de meg az öregebb fák lombkoronája tönkremehet, és az erdők felújításából 1–1 esztendő teljes munkája kieshetik.

Debrecen erdői már kezdettől fogva ki voltak téve ilyen használatnak, melyből levezethetőleg még jelenleg is élő legeltetési szolgalmak és az egyes erdőket túlságosan aprózó kaszálók keletkeztek. Debrecen lakói ugyanis legrégebb időtől fogva olyan kiterjedt marha- és állattenyésztést űztek, mellyel csakhamar országos hírnévre tettek szert.¹ Az erdős puszták tisztásait is azok zálogbavevésétől kezdve mindjárt kaszálták, és így a lakosságnak e tekintetben régtől fogva fennálló jogosultsága volt. A tény tehát az, hogy a síksági erdők példajaként a debreceniek zártsága sem volt olyan fokú, mely a fű növést, itt-ott kaszálók keletkezését kizárta volna, amit igyekeztek is hasznosítani.

Kezdetben a nagyobb tisztásokat egyszer használták, utána pedig az egész erdőt legeltették. Ennek ideje pedig rendszeren a tél volt. Nyáron csak akkor hajtották a jószágokat erdei legelőre, ha a nagy szárazság minden egyéb mezőt lepörkölt. Az erdők legeltetésének fő időnyét tehát a tél képezte, amikor is a fáktól védettebben a nyártól visszamaradt vastag avaron a rideg jószág kihúzhatta életét a tavasz bekövetkeztéig.

Eleinte tehát, míg a fa növése nem lett oly elsőrendű követelmény, bővében lévén annak, az erdei kaszáltatásnak és legeltetésnek nem érezték hátrányát. Ez csak akkor jelentkezett, mikor a XVIII. század derekán beköszöntő faínség az erdők intenzívebb kezelését vonta magával. Ekkor ébredtek rá, hogy ugyanaz a terület kettős hasznosítással minden irányban nem lehet kielégítő. Ettől kezdve a főhasznosítás eredményének növelése érdekében a mellékhaszonvételeket igyekeztek háttérbe szorítani.

A gazdasági kultúra haladásával tehát fokozatosan válik elismertté, hogy az erdei kaszálás, legeltetés és az arra alkalmas részek szántása nagy hátrányára vannak. Ekkor indult meg az a törekvés, mely a feltétlen erdős területeket mentesíteni kívánta ezektől, azonban éppen a kérdés jogi vonatkozása miatt, nemkülönben pedig a megélhetési viszonyok súlyosbodása következtében ez teljes mértékben nem sikerülhetett.

A polgárság részére legtöbb erdőségen (talán csak a Nagyerdő, Apafa és a távoli Ohat kivételével) nagyszámú kaszálót osztottak ki (melyek egy része még mai napig is kezükön van). Később az erdei kaszálók szárazabb részeit szántva és vetve éltek s ezáltal a mai tanyaföldeknek vetették meg alapjait, melyek a város körül fekvő, főleg a nagycseri, bányi, fancsikai stb. erdőket széttagolják.

Az erdei legeltetés és kaszálás kérdése azonban nemcsak helyi, de a gazdaságtörténeti fejlődés folyamán világviszonylatban szereplő problémaként ismeretes. Tudjuk mindnyájan, hogy a hajdan erdős Görögország mai kopársága tulajdonképpen a kecskéknek köszönhető.

Egyes állatfajoknak erdészetiileg különösen káros voltát már nálunk is jókor felismerték. I. Ferdinánd 1555. április 5-ről keltezve az alsó-ausztriai kamarán keresztül a magyar bányaerdőségekből tiltotta ki a kecskéket.² Ezen rendelkezését szélesebb körben terjesztette, s pár évvel később, 1558-ban nyílt parancsban utasította még a bányák körüli erdők tulajdonosait is, hogy ott kecskéket többé ne legeltessenek, s e célból az azokon való felügyeletet egyúttal embereire ruházta.³ Az erdők eme legkártékonyabb állata azonban Debrecen gazdasági viszonyainak története folyamán nem szerepel, mivel vidékünkön csak a legelesettebb szegénység tartott belőle pár darabot, egyébként pedig senki sem tenyésztette.

Nehéz helyzetet teremtett a debreceni erdők kettős hasznosítása, hogy tudniillik reá voltak utalva mind a fára, mind a közte termett fűre. Sok esetben pedig – kivált a régebbi időkre vonatkoztatva – egyetlen pénzbeli hasznot érdeinkből a város kasszája éppen a kaszálásuk és legeltetésük révén látott, hiszen a faizás még legtöbbször ingyenes volt. A régi számadások adatai szerint az erdők jövedelmének legnagyobb része tulajdonképpen nem azok fő használatából, de mellékhaszonvételeiből, elsősorban pedig a fűbérből adódott ki.

Az erdőségek vidékünkön elterjedt típusa a kellő zártság hiányában elég jó fűvet növelt, amit haszon nélkül elveszteni kár lett volna. Különösen akkor volt ennek még nagyobb jelentősége, mikor az erdős puszták megszerzése idején általában nemrégien pusztultak el az ottani lakott helyek, s azok még inkább nem erdők, hanem cserék voltak. A nagy kiterjedésű erdei kaszálók hátrányát csak a XVIII. század vége felé, az intenzívebb erdőgazdálkodás meghonosulásával kezdték érezni, s a korábbi irányzattól eltérőleg ettől kezdve részletesebb szabályozással egyre jobban csökkenteni igyekeztek azokat.

A debreceni polgárságnak a vízmenti (a történeti idők folyamán itt kanyargó kisebb erekre vonatkozott ez) réti kaszálói mellett tehát legnagyobb jelentőségűvé az úgynevezett „ligeteken fekvők” jutottak, amiért is az erdőgazdálkodás egészének ismertetésénél okvetlenül ki kell ezekre terjeszkednünk. A legősibb időktől fogva használt és

legközelebb fekvő két erdő, a Nagyerdő és Apafa volt csak mentes a kaszálóktól, s talán ennek a következménye, hogy mindig a legszebb zártást mutatták és a legalkalmasabb épületfákat adták. A többi erdők kivétel nélkül nagyrészt polgári kaszálókkal voltak teletűzdelve, ahol telente legeltettek is, később pedig az alkalmas részeket ekével feltörve szántónak használták, majd előbb ideiglenes, később állandó szállásokat telepítve oda a várost övező polgári tanyarendszer kifejlődését mozdították elő. A kaszálókat rendszeren bérért adták a polgároknak, s így az erdős területek állandó és biztos jövedelme származott ezekből. A béres földek tekintélyes részét tették ki ezek a kaszálók. Egy-egy kaszálót eleinte évről évre árendáltak a polgárok, később hosszabb-rövidebb időre vonatkozott ez, míg a XIX. század első felében nagy részüknek előbb alzálogos, később pedig öröktulajdonosai lettek.

A XVII. század elején rendszeren Gergely-napig adta bérbe a város az erdei kaszálókat, mely fontos határidőt aki elmulasztotta, azon esztendőre kiesett ebből a javadalomból.⁴ Az erdők állandó hasznót biztosítottak ezáltal, éspedig jóval többet, mint az évi fatermelés. Így a Halápon kaszáló emberektől 1674-ben 8 ft-ot hajtának be mint bért.⁵

Az erdőknek nemcsak kaszálásáról, de rendszeres téli legeltetéséről is vannak e századból adataink. Az erdei legeltetést szintén csak civések gyakorolhatták, akik nagy jószágállományaikkal rászorultak erre. A teletetésre erdőkbe hajtott marhákért a jószágok darabszáma szerint kellett fizetni. 1669-ben pl. a Halápon telelő minden jószág után 2 polturát fizettek.⁶ Amikor azonban az egyes erdőrészeket letarolták, azokat hosszabb ideig az ott való legeltetéstől óvták.

A debreceni erdei kaszálók mértékéül speciális egység alakult ki, az úgynevezett boglyás. Határunkon a földeket nyilas-, a kaszálókat pedig mindig boglyásszámra mérték. Ez alatt olyan nagyságú kaszálóterületet értettek, melyen hatökrös szekérnyi széna termett. Viszonyaink között ez kb. 1 1/2–2 holdat tesz ki. Egészen a legutóbbi időkig ez a mértékegység tartotta fenn magát, és egészen helyes üzemi alapgondolaton nyugodott.⁷

A XVIII. század elején erdei kaszálók még fölös bőségben állottak rendelkezésre. „Az erdőkön való füvet kaszályla akinek kell” – írja erről az 1706. esztendei jegyzőkönyv.⁸

Az erdei kaszálókról rendszeren csak anyaszénát vettek, a sarjút pedig a nagy szárazság alkalmával beszorult vagy a telelő marhakkal fogyasztatták el. Ezért olvassuk 1708-ból a következőket: „A Mezőkön s erdőkön lévő szénáit minden ember mennél hamarább bé rakja, mert onnan kívül a gulyák s egyéb marhák bé szorulnak, ha ki kárt vall, magát imputállja.”⁹

A XVIII. század elején már úgy a város, mint annak lakói számára kijelöltek erdei kaszálókat, melyeket utcák szerint osztottak szét. 1724-ben a kaszálóosztás alkalmával személyre tekintettel még az itt lakó szegénységet is részesítették ebben.¹⁰ 1713-ban szigorú büntetést szabtak ki az okozott kárhoz mérten azon pásztorok számára, akik engedelem nélkül ilyen kaszálókra hajtották jószágait.¹¹ Az erdők és a bennük foglalt kaszálók lelegeltetése ugyanis csak tavasz bekövetkeztéig és a kinti mezők zsendüléséig tartott, mely után ki kellett hajtani a jószágokat onnan.¹² Éberon vigyáztak

azonban arra, nehogy a teletetés alkalmával a polgári kaszálókön maradandóbb épületeket emeljenek, amiért is ezeket esztendőnként lerontották.

Rendkívül szigorú téli időjárás alkalmával nemritkán nagy csapat marha pusztult el az itteni rideg gulyákból, mely országos viszonylatban is jelentékeny számot képviselt. 1726-ban a közbeszédből tudomást szerezve erről, a helytartótanács figyelme is felkelődött, és még az év folyamán megkereste a várost, hogy jelentsék be azonnal, hogy a hideg és éhség miatt mennyi marha dögölt itt el.¹³

Erdeinkben főként juhot és szarvasmarhát legeltettek, a sertéskondák makkoltatásáról alább még külön szólunk. Messze földre kiterjedő szarvasmarha-tenyésztésünk és kereskedelmünk alapját tehát az itteni legelők és kaszálók között fő helyet elfoglaló erdők képezték. Nemegyszer az egyes erdők zálogba vételét is éppen a bennük foglalt nagy ligetes kaszálók miatt eszközölték.

Ahogy azután az erdei legeltetés és rétek a város lakosságának nagy segítségére voltak, úgy azok kaszálása a szegényebb néprétegek kereseti viszonyaira hatott ki jótékonyan. Az erdei kaszálókat rendszeren évente osztották ki, betakarításukra a civis lakosság a maga erejéből képtelen volt, azért idegen munkásokhoz kellett folyamodni. A munkabért esetről esetre tanácsilag állapították meg. 1729-ben pl. a guti, radványi, bagosi és halápi kaszálókkal kapcsolatban 12 ft büntetést szabtak arra, aki a hatósági árszabályokat áthágná. Eszerint a rendes kaszás napszámja 8 poltura, a boglyázóé szintén ennyi, a jó gyűjtő napszámja 6, a gyengébbé pedig 4–5 poltura volt.¹⁴

Az erdei kaszálók mellett azonban már szántók is voltak, melyeken rendszeren kalászosokat, tengerit és dinnyét termeltek. Ezzel tehát az erdők területéből ismét nagy részt hasítottak ki más gazdálkodási ág céljaira, illetve az erdőszülés előtt álló részeken ezt a folyamatot akadályozták meg. 1739-ben a kolera miatti vesztégzár idején esküdteket rendeltek ki, hogy ezen földekre és kaszálókra kibocsátott lakosság felett éberan őrködjenek, nehogy idegenekkel érintkezve a ragály terjesztői legyenek.¹⁵

Bátran megállapíthatjuk azt is, hogy az erdős puszták egyes részeinek szántóként való élése szintén régi keletű. 1742-ben a Bánkon és Fancsikán is szántókat osztottak, valószínűleg az ott volt két elpusztult község eredetileg ilyen hasznosítási területein, míg előbb csak a guti, radványi, bagosi stb. részeket adták ki e célra. Ide először dinnyét vetettek, melyet második évben kalászos, a homokos talajra tekintettel rozs követett.¹⁶

Szénára nemcsak a lakosoknak, de magának a városnak is nagy szüksége volt, mivel a katonatartási kötelezettség folytán beszállásolt lovasság bőségesen fogyasztott ebből, megelőzőleg pedig a zavaros viszonyok között hadban álló felek majdnem mindegyike részére kényszerült a város takarmányt szállítani. Éppen ezért a ligetek, erdők kaszálói nemcsak polgári bérletekben voltak, hanem ezekből jó darabot a város magának is fenntartott.

Annak ellenére azonban, hogy évente kaszálták az összes nem szántott és erre alkalmas területeket, az időjárás viszontagságai szerfelett változó termésmennyiségekben mutatkoztak. Nemegyszer következett be takarmányínség, mikor még az istállók jobb időkből rakott zsúptetőit is leszálalták az éhező jószágok. Erre igen sok adatot

találunk. Pl. 1740-ben az árvák érdekében ejtett leltározás szerint a Báthory Szabó-féle háznál, mely a Kórosi Borbély családé volt ekkor, jegyzik meg: „Istálló oda hátra fából épült, de fedelének felét a marha megette.”¹⁷

A XVIII. század második felében észlelhető gazdasági fellendülés, mely az erdészeti terén is szép eredményeket hozott, a legeltetéssel kapcsolatban sem maradt hatástalan. Már országos viszonylatban korlátozni óhajtották azt, de megfelelő sikerrel eleve nem kecsegtetve legalább a kártékony állatokat tiltották ki az erdőkből. A már ismertetett XVI. századi, I. Ferdinánd-féle rendelkezések folytatásaként Mária Terézia 1767 legelején elrendeli a helytartótanácsnak, hogy a kecskéknek az erdőkön való legeltetése tilalmát tegyék közhírré.¹⁸ Ezzel kapcsolatban pár nap múlva a helytartótanács terjedelmes iratot terjesztett az uralkodónőhöz a kecskék erdei legeltetésének megszüntetésére.¹⁹

1788-ban azután előbb a helytartótanács,²⁰ majd rövid idő múlva az erdélyi főkörmányszék²¹ bocsátják ki azon legfelsőbb helyről parancsolt rendeleteiket, hogy általában erdős helyektől a legelő jóságokat tartsák távol. Különösen onnan kellett volna a marhákat eltávolítani, ahol vagy fiatal növények fák voltak, vagy pedig az erdők zártsága miatt amúgy is kevés füvet nevelt a terület. Hozzáfűzhetjük azonban, hogy míg a kecskékre vonatkozó tilalom egyáltalában nem érintette városunk erdőgazdálkodását és nem gyakorolt erre hatást, az utóbbi általánosabb jellegű intézkedés foganatosítását is figyelmen kívül hagyták, mert az magában véve olyan tág határokat állapított meg, melyek közé mindent bele lehetett magyarázni.

Az erdei kaszálók egy része, különösen Bánkon, Pacon és Halápon rendkívül vizes, nedves volt. Ezeken a rekettye is tenyészett, melyet házieszközök készítésére esztendőnként ki is vágtak. Hozzájuk férkőzni azonban csak tél beálltával lehetett, mikor a víz már eléggé megfagyott. 1772-ben régi szokás szerint marhaszám osztották a réteken nőtt rekettyét, mégpedig 1–1 polturáért.²² A kaszálókból származott rekettyét csak egy kapun lehetett a városba hozni, kellő ellenőrzés végett, hogy tényleg csak annyi szekér jöjjön be, amennyire cédulát is váltottak.

Amint megengedték a téli idők folyamán az erdei legeltetést, éppoly szigorral tiltották ezt akkor, mikor a jóságok ott szembetűnőbb károkat tehettek. Normális viszonyok között tehát nyáron és kora ősszel szigorúan tilos volt gulyával, heverő jóságokkal az erdőket járni, s akit ezen rajtakaptak, azt megbüntették. Évtizedek folyamán több rendelkezés mondotta ezt ki, s ezeket időszakonként ismételni kellett, hogy feledésbe ne menjenek, és a szigor enyhülését ne következtessék ebből. 1773-ban is megismétlik az ide vonatkozó intézkedéseket, mivel a kinti szállásokról nagyobb számú gulyabeli és heverő marha tilos legeltetése jutott a tanács tudomására.²³

Ekkor az inspektorok szoros felügyeletére bízták ezt, s minden tilosban legeltető jóság után 1 máriás büntetést szabtak, amin felül a tulajdonos gazdának az esetlegesen előállott károkat is meg kellett téríteniök rendes becslés szerint.

Az erdei kaszálók és legeltetés kérdésébe alapvetőleg avatkozott be a sokat említett gróf Forgách királyi biztos működése 1774-ben.²⁴ Ő rendelte el sokáig érvényben levő intézkedései 2. pontjában, hogy az egyes vágásokra hat esztendeig, míg tehát a sarjhajítás vagy makkvetés fel nem erősödik, legeltetés végett ne hajtsanak jóságokat.

Ezt a rendelkezést ettől kezdve zsinórmértékül fogadták el, habár már a XVII. század végétől fogva állandóan olvashattunk tanácsi rendelkezéseket, melyek egyes erdők, „avasban” tartásáról szólnak. A kíméletnek pedig ez is egy fajtája volt.

Még tovább ment 1774-ben a nevezett királyi biztos befolyásával a város erdőinspektorai számára készült instrukció, melynek 3. pontja szerint²⁵ mind a lakosokat, mind a polgárokat eltiltották a friss vágások legeltetésétől. Első ízben ezért a büntetést 12 ft-ban szabták meg, ismétlődés esetén pedig a vétkesek jószágait is elveszthették. A zsendülő erdőket a legelő jószágoktól addig védték különösképpen, míg azok a fiatal fák gyenge ágait elérhették.

Ezen rendelkezéseket mindjárt alkalmazásba is vehették, mikor történetesen az egyik esküdt polgár marhái és sertései ugyanazon év őszén a fentiek ellenére is a Halápon legeltek. Őt a királyi biztos rendelkezésekre hivatkozással 12 ft büntetésre ítélték.²⁶

A teletetésre esztendőnként a tanács mutatta ki az engedélyezett erdőségeket, amikor is különösen csak arra ügyeltek, hogy ott állandó lakhelyeket ne emeljenek, mert ezzel végleg megrontották volna ennek ideiglenes és bérleti jellegét. 1774-ben pl. a Halápot jelölték ki a marhák részére teletető helyül, a következő megszorításokkal: „A halápon ebben az Esztendőbe a Marhák teletetése megengedtetik, de úgy, hogy ott sem Istállót sem Karámokat, fából senki ne csinállyék, az Erdőt ne pusztítsák, különben, ha valaki ilyenekbe s effélékbe tapasztaltatik, kemény büntetését fogja venni.”²⁷

Egyébként az 1774-es esztendő az erdei kaszálók tekintetében azért is nagy jelentőségű, mert azok birtoklásában az eddigi földközösség módosítása szerint változtatásokat hozott. A hétévenkénti osztást ezután is megtartották, de ez csak mint korrekció szerepelt, így tehát az eleinte évente kijelölt erdei kaszálók is ettől kezdve hosszabb ideig terjedő állandóságra kerültek egy-egy polgárcsalád béres birtokai közé.²⁸

Így az erdei kaszálók állandósultak, és a béres földekkel együtt a tanyarendszer kialakulásának alapjait vetették meg. Ekkor osztották a szántókkal együtt újonnan a kaszálókat a 16 nyilas birtok maximum betartásával, a polgári illetőség mértéke, a beltelek nagysága, a jószágok száma stb. figyelembevétele szerint.

A város az általa igényelt nagy tömeg szénát házilag kaszáltatta, külön e célra fogadott munkásokkal. Hogy milyen területre terjeszkedett ez ki, fogalmat alkothattunk magunknak arról, ha figyelembe vesszük, hogy pl. 1774-ben is 200 kaszás hetekig vágta a fűvet.²⁹ Később a távolabbi erdőségekkel kapcsolatban jobbra a részes kaszáltatás emelkedett jelentőségre. Az értékviszonyok alapján természetesen csak felesről lehetett szó. A város guti kaszálóit pl. az adonyiak éveken keresztül felébe takarították be. 1787-től kezdve azután a feles szénáért még kötelességükké tették, hogy a város hányadát is boglyákba hordják.³⁰

Gondot fordítottak arra, hogy a teletetésre bocsátott erdőkön kaszálóval rendelkező polgárok jó előre figyelmeztetessenek, hogy takarmányaikat helyezték biztonságba, hordják haza vagy kerítsék körül, mert káraikért senkit nem vonhatnak felelőségre. Ha néha kora ősszel – a többi legelő kisülvén – meg kellett bocsátani az erdőket, úgy a juhokat a fiatalabb vágásokba engedték, ahol makk még nem termett, a szarvasmarhákat az idősebbekre. Ezzel azt akarták elérni, hogy a sertések makkoltatása

16. táblázat

Év	Gut, Bagos, radványi fűbér		Bánki, halápi fűbér		Összesen	
	ft	dénár	ft	dénár	ft	dénár
1721	36	83	55	70	92	53
1722	56	28	54	67	111	05
1724	43	31	57	10	100	41
1725	51	91	41	17	93	08
1726	42	05	51	49	93	54
1727	52	27	42	10	94	37

zavartalanabb legyen, de erdészetileg eléggé célszerűtlen intézkedés volt, mert éppen a juhoknak nyílt több alkalmuk a fiatalosok pusztítására, amiről többször panaszkodtak is.³¹ 1790-ben a nagy nyári aszály következtében jóval korábban kellett őszi és téli legelőről gondoskodni, mint ahogy a fürmender jelentette: „Már mindenfelé annyira elsült a mező, hogy a csordák tellyességgel nem élhetnek, és szükséges volna az ökor és tehén csordákat a cserésekbe beereszteni.”³² Ekkor a belső erdőkben (a Nagyerdőn, Apafáján stb.) utcánként jelölték ki az egyes gulyák és csordák járását, a város marháit pedig Gutra és Ohatra hajtották telni.

Érdekes még, hogy a XVI. századtól kezdve mint legfőbb erdei készpénzbevétel a kaszáló és fűbér meg a csekélyebb mértékben kiosztott szántók bére stb. esett. Lássuk ezeket a XVIII. századra vonatkozólag.³³

Az 1665-ös számadásban a pusztatelkek gondviselőjének jelentése szerint Fancsika, Pac, Veker szabad cserétől nem számolhat el jövedelmet, míg Haláp 17 ft 3 d-t hozott. 1680-ban már a Fancsika 15 ft-ot, Haláp 33 ft-ot, a Bánk 59 ft-ot jövedelmezett. Ez pedig csakis rétek és szántók haszna lehetett, mert az ezeket nélkülöző Nagyerdő és Apafa legrégebb erdőségeket, melyeket csak fára hasznosítottak, ilyen bevétellel kapcsolatban még nem említik.

1681-ben már nincs a Bánknak jövedelme, ez teljesen kihalt. A Fancsika ugyanakkor 20 ft 50 d, a Haláp pedig 30 ft 78 d-t jövedelmezett.

A XVIII. század első tizedeitől kezdve a csereinspektorer számoltak el az erdei kaszálók bérével is. 1715-ben e címen összesen 22 ft 57 d-t szolgáltatnak be, 1716-ban pedig „Erdő Birák Uraimék Erdőn való kaszálóktól colligált pénzt ad 41 frt 94 d-t”.

1717-ben a halápi, bánki fűbér 45 ft 56 d, a guti, radványi 35 ft 40 d, összesen tehát 78 ft 96 d-t tett ki. 1718-ban pedig a guti, halápi, bánki fűbér összesen 53 ft 51 d volt. 1719-ben a bánki, radványi fűbér 57 ft 77 d, a guti, bagosi 21 ft 11 d, összesen tehát 78 ft 88 d-t tett ki. 1720-ban végül „A N. Város Erdein levő Praed. kaszálók-ból” 92 ft és 47 dénár folyt be.

Ettől kezdve főképpen két csoportra különözve, illetve összesítve számolták el a kaszálásból, legeltetésből befolyt összegeket. Az egyik a Gut, Bagos, radványi, a másik a bánki és halápi erdőpusztákból állott (16. táblázat).

17. táblázat

Év	Gut, Radvány, Bagos		Haláp		Bánk etc.		Nagycsere	
	ft	dénár	ft	dénár	ft	dénár	ft	dénár
1741	53	61	23	20	27	55	—	—
1742	67	24	25	00	22	20	—	—
1743	56	26	25	16	46	94	—	—
1744	43	35	25	00	36	46 ¹ / ₂	18	39 ¹ / ₂
1745	59	81	26	00	45	81	204	16
1746	59	23	21	34	52	31	18	26
1747	68	33	24	45	45	38	19	86
1748	48	56	22	20	44	28	20	05
1749	55	15 ¹ / ₂	25	25 ¹ / ₂	44	38 ¹ / ₂	22	20
1750	49	43 ¹ / ₂	24	00	33	33	20	10
1751	62	24 ¹ / ₂	25	00	41	41 ¹ / ₂	22	42

Az erdőbírák 1730-tól kezdődő számadásaiban a radványi és bagosi fűbérek mellett a guti található elkülönítve. Ettől kezdve a számadástechnika jó ideig ez maradt.

Ez időben a Guton 64 kaszáló volt, melyekből 1730-ban 37 ft 88 dénár, 1731-ben 36 ft 27 dénár folyt be. A következő évben, 1732-ben már csak 53 kaszáló után számolnak el a guti praediumról bért, éspedig 29 ft 97 kr-t. Emellett még Radvány, Bagos, sőt néha Adony is szerepelnek e címmel a számadások bevételi oldalain. 1733-ban már megnövekedett a guti kaszálók száma 62-re, melyek bére 37 ft 32 dénárt tett ki. Ezen nagyarányú változásokból is látható, hogy az osztás esztendőnként történt. 1743-ban újra emelkedett a guti kaszálókból származó bevétel, ami 43 ft-ot és 4 dénárt tett ki az összesen 66 ft 29 dénár összbevételből.

A kaszálókból és legeltetésből származó bevétel az 1741–51. esztendők közötti 11 év alatt a 17. táblázat szerint alakult.

1777-ben boglyásokra kiszámítva találjuk az egyes erdőségek kaszálóit, melyek mértékéről előbb szoltunk. Eszerint tehát a Nagycserén 662, a Halápon 700, a Guton pedig 1057 boglyás kaszáló volt.

1789–90-ben halápi és guti kaszáló- és legelőbérként 260 ft 54 kr, a Nagyerdőről pedig, ahonnan eddig ritkán származott ilyen jövedelem, 98 ft 24 1/2 kr folyt be.

A XVIII. század utolsó tizedeiben az erdők mellékes jövedelmeihez a kaszálókon kívül osztott tengeri- és dinnyeföldek bére is járult, miket a számadások mindig feltüntettek. Így 1790–91-ben a Nagyerdő, Pac, Bánk, Fancsika kaszalóbére 98 ft 58 1/2 kr-t, az ott levő dinnye- és tengeriföldeké pedig 116 ft 10 kr-t tett ki.

Ez az arány azonban a guti, halápi és nagycserei erdőknél szintén 1790–91-re vonatkoztatva fordítva jelentkezett, mert itt a kaszálók bére tett ki jóval többet. Míg ugyanis ezekből 262 ft 23 kr-t, dinnye- és tengeriföldekből csak 182 ft és 11 kr-t vettek be. Ez az arány 1797–98-ban még szembetűnőbb lett, amikor is ugyanezen erdőségek kaszálóiért 264 ft ol kr bért, a dinnye és tengeri alá osztottakért pedig már

csak 36 ft 41 1/2 kr-t fizettek. Ugyanezen évben a Nagyerdő, Pac, Bánk és Fancsika kaszálóbére 97 ft 58 kr-t tett ki.

Az erdei kaszálók dolgában az egész század folyamán nem sok változás történt, legfeljebb az, hogy 1774-től kezdve a birtokjog alakulásával a béresföldekhez hasonlóan kapták azokat a polgárok. A számadási tételek felsorakoztatott adataiból látjuk, hogy az erdők egyik legállandóbb jövedelme a bírságpénz mellett éppen a fűbérből származott. A város éppen ezért két gond közt őrlődött. Egyik részről a mind jobban tisztázódott erdészeti elveket kívánta volna érvényre juttatni, és az erdők kaszálóit, azoknak téli legeltetését fokozatosan korlátozva egészen megszüntetni, míg más részről ennek a polgárság szüksége és az állattenyésztés jelentősége ellene mondtak, az állapotok változatlan fenntartását kívánva. Célszerű megoldást akként iparkodtak megközelíteni, hogy korlátokkal rekesztették körül az erdők eme mellékhaszonvételeit. Így a már beerdősülés kétségtelen jeleivel mutatkozó tisztásokat elvették birtokosaiktól, helyette mást jelölve ki; azonkívül megtiltották, hogy kaszálással túlságosan a fák alá menjenek, s így próbálják a határokat kijebbi szorítani. Ez olyan küzdelem volt, ami az egész akkori erdészet általános nagy problémáját képezte, s nem tudván a kettő között választani, az 1756-os esztendei sziléziai erdőrendtartás egyik kitétele szerint azon voltak, hogy „Mind a kettő, erdő és legelő hozam, fennállhasson”.³⁴

Megemlíthetjük, hogy a város részére betakarított széna is elég tekintélyes költségbe került. Pl. 1790-ben csak a kaszásoknak kifizetett 1517 ft 32 kr, a gyűjtőknek pedig 1626 ft 08 kr, összesen tehát 3143 ft 40 kr terhelte meg e címen a pénztárt.

A felsőbb hatóságok is belátták ezt a terhet, és az 1797-ben itt működő Geötz királyi biztos rendelkezésével kapcsolatban szabad kezét engednek, hogy továbbra is akár napszámosokkal, akár szakmányosokkal dolgoztathassanak, mikor melyik lesz az olcsóbb. A Békés és Csongrád megyékben divatozó példák nyomán azt ajánlják a városnak, hogy 4 ökrös szekérrel mért boglyákban mint egységekben egyezzenek ki a munkásokkal, és akkor a legjobban járnak.³⁵ A város igyekezett is ennek megfelelni, s az egyes esztendők különféle viszonyait kihasználva mindig legolcsóbban intézték a kaszáltatást.

Mindig törődtek azzal, hogy a természetes beerdősülés elé az egyes kaszálóbirtokosok akadályokat ne gördítsenek. 1803-ban már kimondja a tanács, hogy senkinek nem szabad a kaszálójában nőtt fűz vesszőt tövestől kiásni, vagy azt engedelem nélkül vágatni.³⁶

Éppen ezért korlátozták ekkor a juhok legeltetését, melyet eddig sokkal kiterjedtebben gyakorolhattak. 1803-tól kezdve csak akkor lehetett juhnyájukat az erdei kaszálókba hajtani, mikor a hó már egyebütt mindent belepett, és csak annak, akinek ház után való vagy béres földje is volt.³⁷

Csakis ilyen szoros szabályok pontos betartása mellett állapítható meg az eredmény, hogy erdeinknek túlzott mérvű kára nem származott a kaszálásból és legeltetésből, főleg ha hozzávesszük, hogy más helyeken milyen méreteket öltött az. A XIX. század elején az erdős rengetegek vidékei is sokat szenvedtek ettől. Különösen Erdélyben tapasztaltak nagyszámú, legeltetésből eredő erdőpusztításokat úgy, hogy 1811-ben a külön törvényhozás is kénytelen volt fellépni ez ellen. Azt akarták kivívni ekkor, ami

azonban nem sikerült, hogy generális intézkedésként az erdőpusztító birtokosok erdeit szekvesztrálják, az abban bűnösnek talált személyeket pedig parasztnak nyilvánítsák. E messzemenő terveket azonban nem valósíthatták meg, és jóval kisebb mértékre szallottak le, amikor elrendelték, hogy a sövényeket ezentúl ne csak gallyakból fonják, hanem galagonyát is ültessenek e célra.³⁸

Debrecen határában az erdei kaszálás és legeltetés mértéke sohasem nőtt aránytalanul, és csak valamilyen okból fátlan területekre szorítkozott az, melyet másképp nem is tudtak volna hasznosítani. Ilyen helyek pedig síksági lombszevelű erdeinkben elegendő számmal voltak és vannak napjainkban is..

A város, ha valamilyen kihágást észlelt, melyből az erdők kára következhetett, úgy azonnal teljes szigorral lépett fel. Így vizsgálatot indított a tanács 1817-ben, mielőtt hírt vették, hogy a Nagycserén a 3 éves fiatalos melletti kaszálóbirtokosok határait jól bevették az erdőbe, s hogy mennél több tiszta helyet nyerjenek, a serdülő fákat is kikapálták. A bizottság még a szénarendeket is megvizsgálta, melyekben tényleg sok tölgy- és nyárfacsemetét találtak.³⁹

Az 1818-as év egyéb gazdasági jellegeitől eltekintve nevezetes az erdei kaszálók birtoklása szempontjából is. A magvaszakadt családok kincstárra szállott birtokainak zálogideje ekkor telt ugyanis le, s váltotta azokat újra magához a város. Mivel pedig a 635 385 ft-nyi nagy summát egymaga nem fizethette le, polgáraihoz folyamodott, s kárpótlásul a terület egy részét nekik bocsátotta alzálogba.⁴⁰

Eszerint a polgárok a kincstári porciókon (Ohat, Zám, Haláp egész puszták, illetve erdők, Bánk, Hegyes, Fancsika és Monostor részei) bírt kaszálókat az eddigi béres rendszer helyébe alzálogos tulajdonosként váltottak magukhoz először 32 esztendőre. Egy boglyás kaszáló után három ízben összesen 12 ft-ot kellett fizetni. A minden egyes civissel külön megkötött alzálogszerződések kitüntették: „Azon szántóföldeket és kaszálókat, melyek szerént most az inscribált Pustákért magok megerőltetésével is fizetnek, mind addig, míg ezek ki nem váltódnak, magok és maradékaik szabadon bírassák.”⁴¹

Az eddig béresföldeknek számító erdei kaszálók birtoklásában tehát jelentős változás történt. Ez most már korlátolt magántulajdon jellegét vette fel, s többé nem is került vissza, legalábbis nagyobb tömegekben, a város kezére.

Korlátozta azonban az ilyen alzálogos kaszálóbirtokosok jogát, hogy évente egy boglyás terület után az inspektorok és csőszök tartására 5 conv. krajcárt kellett fizetni.

Ezenkívül pedig az erdei kaszálókat sem idegen, sem hóstáti embernek eladni, részbe vagy bérbe adni nem lehetett. Bizonyos esetekben a város vissza is válthatta a kaszálókat, ami főként azok újból való erdőszülésével állott kapcsolatban. E tekintetben az alzálogszerződéseknek polgárságot terhelő 6. paragrafusa a következőket mondja ki: „Ha a Csere Kaszáló arra valónak ítéltetik, hogy a Község nagyobb hasznára makkal beültetődjön; akkor az azonn fekvő pénzemet zúgolódás nélkül felveszem, s a Kaszálót vissza bocsájtom, addig is pedig sem a Makkoltatásban, sem a Fahordás idején a Fahordó Szekereknek a Kaszálómon léjendő keresztül menésében akadályt nem teszek.”⁴²

Az ilyen alzálogos földekkel rendelkező polgárokat a legelőbérek fizetése alól is felmentették, ami egész a korszak végéig, 1850-ig tartott. Hogy pedig ezen cserekaszálók további történeti alakulását is lássuk, azért e helyen térek ki rá röviden.

A béres kaszálók 1818-tól kezdve alzálogossá lett területek 1854-től továbbra is előző birtokosaik kezén maradtak, mikor a város örökösen megszerezte a kincstártól a több mint egy évszázada zálogolt részeket. 1854-ben ideiglenes szerződés mellett hagyták a korábbi alzálogos birtokosokat kaszálóikban, azon kikötéssel, hogy ott semminemű épületet nem emelhetnek, legfeljebb egyszerű kunyhókat. Ezt a tilalmat azonban egykettőre áthágták, s a rétek mind gyakoribbá vált feltörésével jó részükk lassanként tanyafölddé vált.

Így alakult ki a város keleti felén húzódó apró tanyarendszer, mely a jelenlegi erdőszet legnagyobb kárára teljesen széjjeltagol egyes erdőségeket úgy, hogy közvetlenül az első világháború előtt már azon gondolatlanul foglalkoztak, hogy eladják azokat, s az így befolyó összegből valamely közelebb fekvő erdős vidéken vásárolnak ilyen jellegű birtokokat, mert ezáltal sokkal több fára számíthattak esztendőnként. Azonban ez csak terv maradt.

A kaszálók tulajdonjoga körül a XIX. század második felében nagy per keletkezett, amit véglegesen 1897-ben rendeztek. Ekkor a polgárok szabad tulajdonosai lettek a kaszálóknak, mindkét fél terhére azonban egész sor jelenleg is élő szolgalmat jegyeztek fel a telekkönyvben. Ennek következtében a kaszálók körül még ma is sok vitás kérdés áll fenn, s ez egyike a város gazdaságtörténete legnehezebben kibogozható kérdéseinek.

Az 1829-től kezdődő királyi biztosi és kamarai beavatkozások az erdei kaszálókat és legeltetést sem hagyták érintetlenül. Az 1829-es vizsgálat alkalmával is meggyőződhetett a bizottság az erdei kaszálók mibenlétéről, amiről azt jegyzi meg a királyi biztosi jegyzőkönyv, hogy ezek, a városi erdők nem csekély kárára, kaszáltattak.⁴³ Különösen nem tetszett a bizottság tagjainak, akik az erdőt feljárták, hogy a halápi, nagycserei, bánki, paci és fancsikai erdőkön több kaszálót felmérve, azoknak egységes mértékéről nem győződhetek meg, hiszen a boglyás egészen más természetű volt. Ekkor kérdést intéztek a városhoz az erdei kaszálók kialakulásának magyarázatára, mire a következő felvilágosítást kapták: „A Város birtokai a N. Cserén kívül zálogos birtokok, mikor szerződtek, csere-bujások voltak. Egy részük fel nevelődött erdőnek, a másik az akkori fekvéséhez képest kaszálóknak fordítódott s osztásukba a kvártélyos és teherhordozó polgárokon volt a legnagyobb tekintet. Minthogy a Csere kaszálók a Forgacsiana Comissionának czikelye szerint továbbra is kiosztatni rendeltettek. Ez az osztás, vagyis inkább a kaszálók határainak a huzamos használás által megállapított megvizsgálása minden Eszt. egy erre kinevezett küldöttséggel szokott végbemenni, míg a kaszálók Felsőbb jóváhagyás és megerősítés mellett az idevaló lakosok által meg nem váltódtak. Valamint a régebbi időben a Kaszálóknak határai és Bogja számra lett felosztása, szakadatlanul több Eszt. való haszonvételtől határozottatott meg s azoknak osztásában semmi más rend vagy mérték nem tartódott.”⁴⁴

A XIX. század folyamán még jobban vigyáztak az erdők legeltetésére, nehogy bárminő kár származzék ebből, persze, ahogy ez már lehetséges volt. Egyes erdőségeket, melyeknek pusztulását észlelték, egyenesen eltiltottak a legeltetés alól. Így az

18. táblázat

Az erdőségek kaszálóinak boglyaszám szerinti feltüntetése

Év	Guton	Halápon	Nagycterén	Összesen
1832–33	799 ¹ / ₂	1011	905	2715 ¹ / ₂
1833–34	776	1010 ¹ / ₂	905	2691 ¹ / ₂
1834–35	783	1015 ¹ / ₂	907	2705 ¹ / ₂
1835–36	776 ¹ / ₂	1029	903 ¹ / ₂	2709
1836–37	762	1030	893 ¹ / ₂	2685 ¹ / ₂

ohati erdőről parancsolták ki 1830-ban a szarvasmarhákat, még a teleltetést sem engedve meg, hogy ezt kímélve, jobb állapotba hozzák, mivel a Hortobágy szélén amúgy is sok ellentétes tényezővel kellett megküzdeni.⁴⁵

Az erdei kaszálók használatát és az ottani legeltetést különben 1832-ben szabályozták ismét nagyobb vonalakban, amit nyomtatott hirdetményben adtak tudtul a város népének. A korszak végéig nagyjából ez szolgált zsinórmértékül.⁴⁶

Az egyes polgárok legeltetését és kaszálását még elnézte a város, de egész községek erre való rászabadításától óvakodott, különösen attól kezdve, mikor az új erdőgazdálkodási fejlődés szelleme áthatotta az itteni vezetőséget is. Sámson községgel sok baja volt a városnak erdészeti kihágások és ottani pusztítások miatt. 1883-ban olyan bonyodalom támadt a város ezen földesúri községének legeltetése körül, hogy Bihar megye is beleavatkozott.⁴⁷ A város kész volt teljesíteni a sámsoni adófizető közönség legelő-kibővítés iránti kérelmét, azonban nem a savóskúti erdő tisztásaiból jelölték azt ki, mint az ottani lakosok óhajtották, hanem ehelyett a fordulóba tartozó szántóföldekből ajánlottak fel megfelelő részt.⁴⁸

Az esztendei számadások gyakran feltüntetik az egyes erdőségekhez tartozó kaszálók kiterjedését is, természetesen boglyásokban számítva. Lássuk pár évre terjedőleg, hogy a XIX. század első felében miképp alakult ez, s hogy közeli időre vonatkozólag is milyen kisebb-nagyobb változásnak volt kitéve (18. táblázat).⁴⁹

Többször megtörtént, hogy a város engedelme és tudta nélkül jogosulatlanok kaszálták az erdőket, mikor is mindig szigorú vizsgálatot indítottak. 1835-ben a Nagyerdőről jelentettek ilyen visszaélést, mire az Apafára, Monostorra, Savóskútra is bizottságot küldtek ki, hogy nem észlelnek-e ott is hasonlókat.⁵⁰ A város gondviselő kormányzata tehát még a legcsekélyebbnek látszó kérdésekre is kiterjedt.

Az erdei legeltetéseknél még az olyan kicsinységekre is ügyeltek, hogy mikor pl. 1836 júliusában a mindent leperzselő nagy nyári aszály miatt a gulyákat az Apafa és Nagyerdőre kellett bocsátani, akkor az iskolákat és gallyat hátaló szegénységet külön figyelmeztették erre, nehogy baj származzék belőle.⁵¹

A XIX. század második és harmadik tizedeitől kezdve már határozottan az erdő került fölénybe a kaszálókkal való küzdelemben. Míg előbb ugyanis gyakran az erdők rovására terjedtek azok, ettől kezdve ilyen már elő nem fordulhatott, s amint valamilyen fiatal hajtások sarjadását vagy véletlenül odakerült makkból növekedő

csemetéket észleltek, úgy azt rögtön elvették tulajdonosától, az erdők testéhez kapcsolták, és helyette egy más üreset jelöltek ki neki. Így nagyon sok kaszáló erdőszült be újra úgy, hogy a XIX. század első felében a fával benőtt területek jelentős szaporulata észlelhető. 1834 tavaszán is, mikor azt tapasztalta az erdőmester, mit rögtön jelentett, hogy a guti kaszálók egyeseit nyár és egyéb csemeték verték fel, azért azon részeket azonnal kicövekeltek és tulajdonosaikat a kaszálástól mindaddig eltiltották, míg elegendő vastagságot nem érnek el a fák. Az ilyen rendelkezéseknek azután teljes érvényt is szereztek.⁵²

Irtási engedélyt csupán csak a zombókákra és rekettyésekre adtak, amit némely kaszálótulajdonosok ürügyül használtak fel arra, hogy annak örvé alatt a körülfekvő erdőket is pusztítsák. Az erdőbíráknak erre 1837-ben szigorú parancsot adtak, melyben az engedetlenkedők azonnali feljelentésére utasították őket.⁵³ Sőt a kamarának 1838. január 10-i 2257. számú rendeletével kapcsolatban az erdőtiszteknek és csőszöknek még azt is tudtukra adták, hogy a fiatal sarjadzó ültetvényekben történő károkért ők felelnek, többszöri ismétlődés esetén pedig az illetőket el is bocsátják. Ugyanakkor utasítják az erdő-főfelügyelő szenátort, hogy a tilalomban tartott erdő-részeket legalább minden negyedévben járja fel és az észlelt hibákat írásban jelentse be.⁵⁴

Az erdei kaszálók és az ott létesült kisebb tanyák érdekelték az erdészeti viszonyok rendezésével megbízott királyi biztosokat is. 1836-ban Kállay István királyi biztos vezetése alatt a már előbb is kiküldetésben itt járt Lakoszl Antal diósgyőri erdőmester és ennek actuariusa, Ferenczy Lajos, nemkülönben a város vezetőségéből összeválogatott tagokból álló küldöttség járta fel az itteni erdősegeket, hogy a kaszálók állapotáról és az erdőkhöz való viszonyukról személyesen győződjék meg.⁵⁵ A bizottság terjedelmes jelentése híven rögzítette az erdei kaszálók akkori állapotát és az azokon folytatott gazdálkodás lassú, de fokozatos kialakulását. Bővebb ismertetésére, sajnos, nincs módunk.

Egyebekben a kamara egész sorát közli a rendelkezéseknek, melyek az erdei kaszálókkal és az ottani legeltetéssel foglalkoztak, és a városnak hasznos útmutatást nyújtottak e téren. Eredményt azonban csak ismételt, állandóan felszínen tartott rendelkezésekkel érthettek el.

Az erdei kaszálókra való felügyeletet legrégibb idők óta az erdőinspektorok – vagy ahogy nagyon gyakran nevezték őket: az erdőbírók – gyakorolták. Mikor még az erdő-gazdálkodás vezetését csak ők képezték, ez egészen természetes volt, hiszen munkakörük egyáltalában nem forgácsolódott szét. Mikor pedig a város erdőgazdálkodása idegenből származott, de tanult erdőmesterek vezetése alá került, a két inspektort továbbra is megtartva az utóbbiak feladatául a kaszálóügyek vezetése kínálkozott. Ettől kezdve tehát az erdőinspektoroknak vagy erdőbíróknak nevezett alsóbbfokú két tisztviselő tulajdonképpen kaszálóbíró volt, és munkakörük teljes egészét az ide tartozó ügyek töltötték ki.

Ezt a fejlődést véglegesen befejezték 1838-ban, mikor a csereinspektorságokat teljes egészükben kaszálóbíróságokká szervezték át. Számuk továbbra is kettő volt. Munkájuk megkönnyítésére elegendő számú, összesen 26 kaszálócsősz állott rendel-

kezésre, kik közül 21 a Felső járáson, 5 pedig az Alsó járáson teljesített szolgálatot.

Így az erdészeti alkalmazottakat a kaszálók felvigyázatának minden terhéől mentesítették.

Ugyancsak 1838-ból való az erdőbírók és csőszök részletes instrukciója is.⁵⁶ Egy ilyen kaszálócsősz esztendei fizetése 26 conv. ft, 2 köblös veteményes föld volt. Fizetésük fedezésére minden boglyás kaszálótól 5–10 conv. krajcárt kellett fizetni a mezőinspektorok útján a földi pénztárba.

Ezen újabb lendületet vett kaszálóberendezésnek köszönhető, hogy minden esztendőben tekintélyes lett az a terület, melyeken beerdősülést észlelve, azokat az erdők testéhez vették. Így 1839-ben csupán csak a Monostoron 10 polgári kaszálót szüntettek meg ilyen jelleggel, erdőterületnek minősítve, amikor is máshol levő üres tiszttákkal kárpótolták tulajdonosaikat.⁵⁷ Esztendőről esztendőre nagy számot tesznek ki azon tulajdonosok kaszálói, melyeket beerdősülésük miatt az erdők testéhez kapcsoltak. Pl. 1839-ben is nem kevesebb, mint 21 kaszáló birtokos területét váltották részben, illetve egészben, helyette vagy készpénzt, vagy boglyások szerint azonos területet adva. Látható tehát, hogyha a kaszáltatásból és legeltetésből kifolyólag voltak is károk, úgy ezek lassanként elenyésztek, s mindinkább a fő művelési ágnak, az erdőnek adták át a helyet.

A legeltetésnél is nagyon ügyeltek az erdőre. A fiatal erdőkből ezek növekedéséhez képest, 10–12 éves korukig kitiltottak minden marhát. Különösen a juhok erdei legeltetését tiltották, mert ezek nagyobb kártételeitől tartottak. Így 1839-ben sem bocsátották be őket az erdőbe.⁵⁸

A városnak jelentős hasznot biztosított évente az erdőkön termett szénafeleslegek eladása is. Ezt eleinte a távolabb fekvő erdők kaszálóiról a helyszínen tartott árverésen adták el. Később azt tapasztalták, hogy így csak 1–2 nyereszkesedési céllal megjelenő árverező vásárolt, ezért úgy változtattak az eladáson, hogy boglyaszám, előre meghatározott áron, rendes úton a városházán értékesítették. Így a reá szoruló civis lakosság szívesebben vásárolta, és a város betölthette e téren is szociális hivatását.⁵⁹

A város guti és halápi kaszálóin a sámsoni jobbágyok dolgoztak robotnapjaik betudására, így az itten termett széna elég olcsóba került. Mikor 1848-ban megszűnt ez a rendszer, akkor ezeket a kaszálókat a hozzájuk tartozó és szántásra alkalmas földekkel együtt bérbe adták.⁶⁰ Így vetették meg az alapját a városi nagyobb bérletek kialakulásának, mely Debrecen régi birtokviszonyainak kötöttségével és egész agrárpolitikai irányzatával éles ellentétben állott.

Az 1838-ban újjáalakított kaszálóbírói rendszer is a mozgalmas idők lecsillapultával szűnt meg. Uray Bálint főispán 1850. március 22-ről kelt 1039. számú rendeletével megszüntette a kaszálóbíró-hivatalt, amit szó nélkül vett a város tudomásul, és Kovács Lajos tanácsnokot bízta meg az eddig működő erdőbírák számadásainak bekérésével és átvizsgálásával.⁶¹

A kaszálók felügyeletét, úgyszintén azok bérének beszedését akkor tanácsi határozattal az erdészekre bízta. Liszkay Sámuel erdőmester 4 pontba foglalt beadványában mutatta ki ennek tarthatatlanságát, mivel ez az erdészeti munkakörrel éles ellen-

tétben állott. A tanács el is fogadta érvelését, és előbbi rendelkezését hatálytalanítva a kaszálóbérek beszedését a hatodik utcabeli adószedőkre bízta.⁶² Az erdei kaszálók és legeltetés egyéb fontos kérdésének rendezése azonban – mint már láttuk – még sokáig nyitva maradt, s csak a század legutolsó éveiben nyert végső szabályozást. Ez a függő állapot természetesen nem kedvezett az erdőknek, mert közben a kaszálók jó részét szántónak törték fel, s az erdőségekre vonatkozólag is több szolgalmat szerezhetek.⁶³

2. MAKKTERMÉS ÉS MAKKOLTATÁS

Debrecen városnak állandó jövedelmet biztosított erdeiből az esztendei makktermés is. Erdőségei legnagyobb része tölgyfákból állott, melyek makkja az időben a sertések nélkülözhetetlen telelő és hizláló takarmánya volt. Hogy a makkoltatás jelentőségére rámutassak, elegendő csak annyit felhoznom, hogy az Amerikából származott kukorica XVII. századi hazai szélesebb körű elterjedése előtt a sertéshizlalás, mivel más nem állott rendelkezésre, kizárólag csak ezzel történt.

A makkos erdőket mindenütt nagy becsben tartották, mert nemegyszer állandó és biztosabb jövedelmet kaptak ebből, mint a levágott fák értékesítése révén. A középkor folyamán és az újkor elején találunk arra is adatokat, hogy egyes külföldi helyeken még az erdők becslése is a bennük makkoltatható sertések száma szerint történt.⁶⁴

Hazánkban is mindenkor nagy szerepet játszott a makkoltatás mint a sertés-tenyésztés egyik bázisa. Érthető tehát, hogy az állattenyésztésben mindig élen haladó debrecenieknek is nagy szükségük volt az erdők makkjára, hogy kondáikat ezen javíthassák fel.

Még mielőtt megszereztek volna zálogos birtokul egyes erdőségeket, már azok makkját bérbe vették, mert az itteniek termése nem volt elegendő. Pl. 1692-ben a gróf Csáky-féle guti porción a makkoltatást és Vidi pusztán a legeltetést vették bérbe a debreceniek, amiért igen tekintélyes summát, 300 magyar forintot fizettek.⁶⁵ 1696-ban ugyanezen erdő makkjáért már csak 20 ft-ot fizettek a teletetés bérösszegeként.⁶⁶ 1699-ben pedig a Kércsi részhez tartozó Kis és Nagy Gut erdők makkját veszik bérbe 26 ft-ért.⁶⁷

Az erdőkbe a tél folyamán makkoló sertések befogadása országszerte szokásos volt, miből a birtokosokra szép összeg háramlott. Az erdőkben való makkoltatás szabályozása, a sertések befogadása az egész országban közel egyformán történt, s a debreceni erdőségek sem képeztek ez alól kivételt.⁶⁸

A makkos erdők éppen ezért mindig értékesebbek is voltak, mint az egyéb fanevekből állók. Az egyes uradalmak jószágainak felsorolása között is mindig külön kiemelték, hogy makktermők-e az erdők, mert ezek az egész értékét nagyban emelték.⁶⁹

A makkoltatás jelentőségét igen jól jellemzi a kiváló korabeli gazdasági szakíró, Nagyváthy János a következőkben: „A makkolás a Gazdának a jó esztendőben ugyan

megtölti az erszényjét. A Makk termesztés tehát nem utolsó Gazdaság lévén, a Gazdának igyekezni kellene azon, hogy makkja bővön teremne. A Hernyó és Cserebogár (ha restelkedésük miatt erőt vehet) a három esztendőre való Makkolás nyereségét veszi el egyszerre.”⁷⁰

Debrecen erdőgazdálkodásában is tekintélyes helyet foglalt el az esztendei makkoltatás. Ezért mindig pénzt szedtek, s így a legeltetés és egyéb mellékhaszonvételek mellett ez is a jövedelem egyik alaptétele volt. Az erdők makkját számos állatszám szerint állapították meg, süldőkből kettőt véve egy öreg sertésnek, mivel ezek aránylag elég étkesek voltak. 1668-ban pl. a nagyerdei makkoltatásért sertésenként 12 dénárt szedtek.⁷¹ 1671-ben pedig a következőkben rendelik el a makkoltatást: „Minthogy Isten elég makkot adott, a Nagyerdőt s Apafáját meg kell bocsájtani. A majorságbeli disznótul süldőjével együtt tíz-tíz pénzt kell adni; az vött öreg marháktul 15-15 pénzt adjanak.”⁷²

Az esztendőnkénti makkoltatás díja egyébként változó volt, és úgy az általános gazdasági viszonyoktól, mint a makktermések bővebb vagy szűkebb voltától függött. 1674-ben pl. a Nagyerdőn makkoló sertések után darabonként 9 pénz kellett fizetni.⁷³

Makkoltatni sem minden esztendőben lehetett, csak amikor bő volt a termés. Ha nem termett elegendő makk, úgy ezt nemcsak a város pénztára érezte meg a belőle származó bevétel elmaradása miatt, de a sertések teletetése és hizlalása is megnehezedett. Szűk makktermésű esztendőkből tehát sertéskondáink inséges viszonyok között húzták ki a telet, melyet egyik forrásunk a következőképpen vázol: „Ha kevés a makk, sertéseink úgy Durtovány, vagyis ördögborda vastag gyökereivel télen által legeltethetnek. Ha nincs, télen a fákról Gyöngyöket és farügyet vágatunk, a Mezőségen pedig Káka, Turbolya, Hínár gyökérrel, vagy Huzonyák, Habarnyitza és földi Geleszta, s Pókkal füvekre tengődtetjük stb.”⁷⁴

Ha pedig megfelelő volt a makktermés, amit az inspektorok minden ősszel jelentettek a tanácsnak, azonnal meghirdették szerte a városban, hogy az erdőket a sertések részére megszabadítják, egyben annak díját is közölve. A makkoltatás ideje ősztől kora tavaszig tartott, amikor is el kellett hajtani onnan a kondákat, nehogy kárt tegyenek az erdőkben. Épp ezért fiatalabb részek közé eső erdők makkoltatásánál is éberén vigyáztattak, nehogy kiturkálják a gyengébb fákat.

Esztendőnként tehát hirdetményben adták a közönség tudtára, hogy télen lehetőség lesz-e a makkoltatás. Pl. 1719-ből olvassuk a következőket: „A N. Város Makkos Erdei megszabadittanak, minden ember, aki oda akarja sertését hajtani, elhajthatja, nevét s a sertések számát feliratván. Minden darab sertésnél taxa denár 12.”⁷⁵ Esztendőnként rendszeren szeptember hónapokból olvashatjuk a jelentéseket a makkoltatásról. Pl. 1722-ben „Makk vagyon az erdőkön, sertések osztán reá bocsátassanak.”⁷⁶ 1724-ben is megadja a tanács az engedélyt: „A Város népe sertéseit az Erdőkre Makkra bocsáthatja. Taxája d. 3. lészen.”⁷⁷

A makkbér, melyet ekkor mindig az oda kihajtott sertések száma után szedtek, változó volt. 1737-ben pl. esztendőn felüli sertésért 2 polturát, azon aluli 3 süldőért is szintén ennyit kellett fizetni. Ekkor már egyes erdőkben azok tisztáin, nemkülönben az elpusztult községek volt szántóin a város lakói mezőgazdasági termelést folytattak,

19. táblázat

Év	Befolyt makkbér	
	ft	dénár
1718-ban	53	40
1719-ben	102	90
1720-ban	14	46
1722-ben	262	88
1725-ben	16	08
1727-ben	27	18
1728-ban	105	32
1731-ben	8	00
1735-ben	34	62
1737-ben*	30	42
1744-ben	18	39
1746-ban	14	99 ¹ / ₂
1749-ben	7	15
1751-ben**	12	45
1752-ben	58	12
1754-ben	21	60

*507 sertésért à 6 d.

**1750-ből elmaradt makkbér.

amire a makkoltatásnál szintén figyelemmel kellett lenni. Az ilyen szántóktól mindig mentes Nagyerdőre azonnal ki lehetett hajtani makkhullás után a sertéseket, de a többiekre meg kellett várni Szent Mihály napját, hogy a főképpen kukoricaültetvényekben kárt ne tegyenek.⁷⁸

Pár éven keresztül a sertésenkénti makkbér állandó volt, és csak 1744-ben változott meg, amikor is kevés makk teremvén kizárólag a Nagyerdőt és Apafáját bocsátották meg 2 polturáért.⁷⁹ Már a következő évben, 1745-ben úgy felemelkedett a makkbér, hogy sertésenként 12 dénárt szedtek.⁸⁰

Ha kevés makk termett, úgy pénzen fogadott sertéseket nem hajthattak az erdőbe, hanem csak az utcák csürhéit engedték ki. Így történt ez pl. 1749-ben.⁸¹ 1751-ben is kevés makk termett. Erről a következőket olvashatjuk: „Nagy Erdő Inspector Uram referállya, hogy a Nagy Erdőn és Apafáján igen kevés makk vagyon úgy, hogy ha bérbe adódnék is ki, mitsem adnának érte, ezért mind a két Erdőre bocsáttassanak az utcák csürhéi, Nyájat pedig egyet se bocsáttassanak.”⁸²

Egyéb erdőségek makktermését is pénzzé tették. Még a legtávolabbi és legkisebb ohati erdő makkja is jövedelmezett, melyért pl. 1750-ben Patay János 8 ft-ot ígért, ha a völgyes oldalán sertései egész télen járhatnak. A tanács persze kapott az ajánlaton.⁸³ Ezt pár évvel megelőzőleg 1746-ban már 6 ft 48 dénárt fizettek az ohati erdő makkjáért.⁸⁴

Esztendőnként makkbérből az egyes számadási tételek szerint a 19. táblázatban feltüntetett összegek szerepelnek bevételként.⁸⁵

A XVIII. század második felétől kezdve azután a makkoltatás bérbeadásának újabb rendszerére tértek át. Ettől kezdve ugyanis nem sertésszámba bocsátották meg a makkos erdőket, minden polgár részére fenntartva a jogot, hogy odahajtasson, hanem árverésen adták bérbe. Az inspektorok ekkor is minden ősszel jelentették, hogy van-e makk elégséges mennyiségben, s ha volt, a tanács intézkedett az árverés megtartásáról, mikor is egyes személyei vagy összeállott társaságok ajánlatai alapján ítélték oda az esztendei makkoltatást. Így tehát a régi közösebb jellegű haszonvétel e téren megszűnt, és a magángazdálkodás elvei alapján formálódott át.

1771-ben pl. a Nagyerdő és Apafa makktermését Olajos Andrásnak és társainak adták ki 74 ft 34 kr bérért, mikor is egészen Gergely-napig járhattak ott kondáikkal.⁸⁶ Az esztendei makkoltatás bérléséért az árveréseken erős küzdelem folyt. Így 1786 őszén a Nagyerdő, Apafa és monostori erdők makkjának licitációját 100 ft-on kezdték, s egészen 742 ft 12 kr-ig felhajtották; a Nagycsere, Gut, Haláp, Bánk és Fancsikáét pedig az 50 ft-os kikiáltási árból kiindulva 345 ft-ért ütötték le.⁸⁷ A század végére szépen megnövekedett tehát a makkbér is, ami a sertéstenyésztés fellendülésével kapcsolatos. A város régebbi mezőgazdasági viszonyai között ugyanis a sertéstenyésztésnek korántsem volt olyan kiváló jelentősége, mint amilyet jelenleg elfoglal, és ebből következtetve tulajdonítanak. A sertések számát a juhoké sokszorosán meghaladta. Ezen az arányon változás csak a XVIII. század második felének folyamán kezdődött, mikortól fogva a makkbérek folytonos emelkedésével is számolhatunk. 1789 őszén a Monostor, Savóskút, Nagycsere, Bánk, Pac és halápi erdők makkbéreként 877 ft 45 kr-t tüntetnek fel a számadások.⁸⁸

A makktermések mennyisége és a kiadhatás megállapítására minden év őszén kiküldött bizottság tagjai két szenátorból és rendesen a kommunitás képviselőiben megjelent néptribunból állottak.⁸⁹

1790-ben pl. a makktermésről a következőket jelentik: „Ugy tapasztaltuk, hogy a Halápon és Bánkon igen szép a termés, a N. Csere középszerű, a Pacz, Weker, Fancsika, Savóskút és Monostor valamivel alább valók, Nagyerdő, Apafája és két Gut pedig nem arra valók, hogy árendába adattassanak.”⁹⁰

A nem sokkal később megtartott árverés eredményeiből azután ismét a bérek emelkedését állapíthatjuk meg.⁹¹ Az ohati erdő makkjáért ekkor 20 ft 25 kr-t, a Monostor és savóskútiért 43 ft-ot, a Nagycseréért 356 ft-ot, a Fancsika, Pacz–Weker és bánkiért 174 ft 45 kr-t, a halápiért pedig 300 ft-ot fizettek, melyek összesen 892 ft 10 kr-t tesznek ki. Természetesen a bérlők most már mind név szerint árverező egyes személyek voltak, s a régi sertésszámba való megbocsátásnak és fizetésnek a nyoma is végleg elenyészett.

Ha kevesebb makk termett a szokottnál, úgy nehezen akadt arra bérlő.⁹² Ilyenkor a makkoltatás idejét is rövidebbre szabták, nehogy az éhes sertések gyökerek után turkálva a fákban tegyenek kárt. 1791-ben pl. a felnőtt erdőségekben Mátyás, a Cseréken pedig a jóval korábbi Miklós napokig lehetett a kondákkal tartózkodni, ami a kevés makkal állt összefüggésben.⁹³ Ha egyszer-másszor a makk árverése nem sikerült, úgy rendesen alku útján kísérelték meg az értékesítését, mégpedig mindig eredményesen.⁹⁴ Egyebekben pedig országszerte a tél folyamára való árendába bocsátás még

sokáig licitáció útján volt a makkos erdőkkel rendelkező földesurak között általános. A legtöbb uradalom utasítása, tekintve az azonos gazdasági célt és rendkívül hasonló körülményeket, nemkülönben a mindenféle megegyező korlátokat, nagy egyöntetűséget mutat a makk árendába adása tekintetében.⁹⁵

Szigorúan vigyázott a tanács arra is, nehogy a makkoltatás alkalmával az erdők fái károsodjanak. Így mikor 1817-ben a város polgárságának egy része a Nagycsere és Bánk makkját szerette volna kiárendálni, megbízták az erdőmestert, hogy győződjék meg az ottani termésről. Ő azonban a tényleges helyzethez híven csak arról számolhatott be, hogy ott figyelemre méltó makktermés nincs. Ekkor egyéb hátsó gondolatot sejtve elutasították a bérelni óhajtok kérését.⁹⁶

A makkoltatás megszorításával akkor találkozunk erőteljesebb mértékben, amikor tanult erdőmesterek vezetése alá kerültek a debreceni erdők. Amint megkezdte működését a város első rendes erdőmestere, Neuvirth Vince, azonnal állást foglalt a makkoltatás itteni rendszere ellen. A visszaélésekre kiküldött bizottság jelentésében a makkoltatásból eredő károkat így vázolja: „A sertések a polgárok vetéseit, sőt a kikelt (makkróli) csemetéket dúskálják. Ezért több kár esik az Erdei makk kiadásából, mint haszon, mivel a kondások is fütik fel a fát.”⁹⁷

Kevéssel később újból a makkoltató kondások kártételeiről szól Neuvirth jelentése, akik „oly időben, mikor kevés a makk, a kondával egy helyen heverésznek a sertésekkel, s sajnálják a száraz gallyakat messziről a tűzre hordani, a közeli nyersfákat levágják, a töveket földdel betakarják és erre faleveleket hányva láthatatlanná teszik”.⁹⁸ Ezek hatására a tanács oly értelemben intézkedett, hogy nem adják bérbe a makkoltatást, mikor azonban Koss Sándor polgár a Bánkon lévő Gömörő oldalért 1000 ft bért ígért, nyomban feloldották az előző határozatot, és a pénztár nyeresége végett árverést tartottak.⁹⁹ A guti erdő makkját 1000 ft-, a Nagycseréét 500 ft-, a Naggyerdőét 300 ft-, a bánkiét pedig 1000 ft-ra taksálva bocsátották árverés alá.

A város lakóit ettől kezdve a belső csúrhék téli erdei legeltetésétől eltiltották, illetve ebben korlátozták, mivel ez a makkbérlők érdekeibe ütközött volna. Csak 1820-tól kezdve engedték meg a közeli erdők szélein a városbeli csúrhék járását, és csak akkor, ha a föld úgy megfagyott, hogy turkálásaikkal ott kárt nem okozhattak.¹⁰⁰

1820-ban egyébként a makkoltatást bérlők elé a következő pontokat állították feltételül:¹⁰¹

„1. Nyers fával tüzelni nem szabad. A szárazzal való fűtés is úgy néződjön el, hogy panaszra ok ne adódjon.

2. Vetett Erdőbe a sertéseket nem engedik.

3. A sertéseknek új esztendőn túl ott maradni nem lesz szabad.

4. Az erdő árkában, az itatásra nyitott helyeken stb. károkat a legeltetők tartoznak megtéríteni.”

Az 1820-as évektől kezdve a makk-árendálás már nem állott bárki szabadságában (idegeneket értve), mint előzőleg már hosszabb ideje. Csak a sertéstartó gazdaságok árverezhettek, míg az úgynevezett kupeceket ebből kizárják, hogy ezzel is a polgárság

20. táblázat

Erdő	A makk meghirdetett ára ft	A makk ténylegesen befolyt ára ft
Nagyverdő	200	255
Apafa erdő	300	403
Monostor	150	160
Bánk, Pac és Fancsika	300	352
Nagyverdő	400	610

belső megerősítését szolgálják.¹⁰² 1821-ben a makkárverésből a nem hivatottakat már kizárták, s a legtöbbet ígérő (1842 ft-ot) Koss Józsefnek is szigorúan megparancsolják, hogy: „Az árendált erdőkre sem külföldi, vagy akárminémű sertéseket fogadjon, hanem helybeli nyájas sertéseket.”¹⁰³

A bérletet ekkor esztendőnként úgy hirdették meg, hogy a városnak jogában álljon elegendő számú köből vetnivaló makkot is felszedetni. Ezt legtöbbször a Nagyverdőről vagy Apafájáról szerezték be, ahol igen szép erős fák állottak.¹⁰⁴ Arra is találunk adatot, hogy amikor későn, tavasz felé makkoltak a sertések, úgy ezek tulajdonosaitól előre kauciót vettek a keletkezendő károk helyreállítása fejében.¹⁰⁵

A XIX. század folyamán fellendült sertésenyésztés azután szükségessé tette a makkoltatás olyan szabályozását, mely a régebbi hízalástól eltérőleg már csak éppen a teletetésre szorítkozott. Ezt szolgálták némileg azzal, hogy megengedték, hogy a makkoltatást bérlők ebbeli haszonvételüket albérletekre is széttagolják. Az 1822. év őszén a makkárverésre kiküldött bizottság szintén foglalkozott e kérdéssel, és a jövőre követendő irányelveket ekképpen határozták meg:¹⁰⁶ „A Város Erdején csak annyi makk van, hogy csak teletetni lehet vele, nem pedig hízalásra. Ezért licitációra több polgárokból álló sertést tartó Gazdaság bocsáttasson nyájszámra, a többi privátus gazdák pedig össze állván, a nyájas gazdasággal csatolják magokat azokhoz. Ezek pedig kötelesek lesznek befogadni.”

Éppen az ilyen megszorítások következménye volt, hogy többé már nem dúltak harcok a makkárverés körül, s csekéllyel a kikiáltási ár fölött árendálták azt. 1822-ben¹⁰⁷ a guti erdő makkját 400 ft-ért hirdették meg, s 521 ft-ért adták (20. táblázat).

Hogy a makkoltatás jelentősége mindvégig a sertések szaporodásával nőtt, azt már érintettem. E tekintetben bizarrul hangzik, hogy a város mezőgazdasági múltjában eleinte korántsem játszott a sertés olyan szerepet, mint gondolnók. 1826-ban olvashatjuk erről: „A sertések a Város körül annyira elszaporodtak, hogy némely gazdának egész nyája van, míg a régebbi időkben összesen 2 nyáj volt.”¹⁰⁸

Éppen a sertések számának növekedésével kapcsolatos azután, hogy a makk bérletét is csak nyájtartó gazdaságokba tömörült egyesüléseknek engedélyezték, miáltal a közösség újabb formáját keltették életre.

1836-tól kezdve a polgárság kérésére megengedték, hogy a föld átfagyása után mindenki saját cserekaszáljában hajthassa sertéseit, melyeknek kártételeit azonban tartoztak megfizetni. Addig pedig az apafai és savóskúti erdőn, ahol vetések nem voltak, járhattak a belső kondák, mégpedig nevezetes disztinkcióként külön a mangalica és külön a veresnek nevezett szalontai sertések.¹⁰⁹

A XIX. század első felében még egyszer visszatért a kihajtott sertések száma szerint meghatározott díjért való makkoltatás. 1845-ben ugyanis oly kevés makk termett, hogy nem lett volna érdemes bérbe adni. Ezért, hogy a városnak is legyen haszna belőle, meg a kaszálobirtokosoknak is, kivételesen engedélyezték ez utóbbiak részére, hogy mindjárt ősszel behajthatják oda sertéseiket, melyekért darabonként 1 ezüst garast kellett fizetni. Így a kevés makkot is tudták értékesíteni, s a gazdák régi kívánsága is teljesült, legalább ideiglenesen.¹¹⁰

A makkoltatás kérdésében egyébként hosszú ideig nem történt változtatás, s az teljesen a vázolt alapokon folyt. Legfeljebb a továbbiak során annyit említhetünk meg, hogy 1850-ben az erdészeti ügyek ilyen rendezése kapcsán a makkoltatás körüli intézkedéseket teljes mértékben a polgárság egyetemét képviselő tanácsra ruházták, ahová az erdőmester is tartozott ilyen vonatkozású jelentéseit benyújtani.¹¹¹

3. VADÁSZAT

Az erdők természetes úton előálló haszna jelentkezik még a vadászatban is. A vadászat főleg két korszakban emelkedik kiváló jelentőségre. Az egyik az egyszerűbb kultúra ideje, mikor is az életfenntartás nélkülözhetetlen eszköze, s az embernek még a természet erőivel e téren is harcolni kell; a másik pedig a civilizáció fejlődésének egy pontján szokott bekövetkezni. Ekkor ugyanis a legfelsőbb osztály tagjai mondhatni egyetlen olyan alkalomnak találják a vadászatot, ahol a régebbi férfiúi erények halvány visszfényét ragyogtathatják.

Debrecen város tárgyalt korszaka egyikhez sem tartozott, s így a vadászzal szemben teljesen szintelenül, s mondhatni, talán ellenségesen viseltetett. Városunk történetének folyamán a vadászat sohasem emelkedett olyan jelentőségre, mint ahogy azt országos viszonylatban tapasztaljuk. A vadászat ugyanis kizárólag a nemesi és főnemesi osztály meg az uralkodók passziója volt; ebből már a törvények is részben kirekesztették az egyszerű polgárságot.

A vadászatnak lakosaink által való elhanyagolásában nem kis szerepet játszott azon polgári gondolkodásnak mély berögzöttsége, mely kenyérkereseti foglalkozását elébe helyezte a passzióknak, mivel ennek ekkorra már csak ez a jellege maradt fenn. Az iparúzó, kereskedő, kalmár lakosság sohasem lelkesedett ezért, de egész embert lekötő munkája közepette nem is ért volna rá a többnapos vadászatra és a szokásokhoz híven az azzal kapcsolatos pompás multságokra.¹¹²

Nem kis mértékben hivatkozhatunk azután az itt uralkodó puritán kálvinista szellemre, mely egyáltalában nem ösztönzött a vadászat fényes multságára, hanem a munkás hétköznapi nagy jelentőségét tárta hívei elé.¹¹³

A város múltjából tényleg gyér számú adatok foglalkoznak a vadászattal, ami körülményeink közötti jelentéktelenségét, illetve alárendeltségét bizonyítja. Nyomait a régebbi vadászatoknak egyes helynevekben fedezhetjük fel. Így közel fekszik a városhoz Ebes puszta, mely az Árpádok alatt népes falu határa volt, amiből következtetik, hogy lakosai valószínűleg vadászkutyák tenyésztésével foglalkoztak, ami akkor nem volt ritkaság. Megerősíti a feltevést azon máiglan fennmaradt helynév is, hogy az ott levő régebbi ér medrét is kutyavölgynek hívják.¹¹⁴

A régebbi városi jegyzőkönyveknek szinte egyetlen adata foglalkozik csak a vadászattal. 1642-ben ugyanis az erdők tűz ellen való védelmére a következő tanácsi határozatot jegyzik fel: „Sem pásztorok, sem vadászok, sem városi, sem közel való emberek sub poena fl. 12 a Nagy Erdőn, Apafáján, Cserén, és Fancsikai Erdőn tüzet csinálni, tenni ne merészeljenek.”¹¹⁵ A cívis konyhákban sem részesítették valami nagy előszeretettel a vadféléket, legfeljebb az itt megforduló főrangú vendégek tiszteletére tartottak ezzel asztalt. Így, mikor XII. Károly svéd király országába való visszatérte közben városunkon keresztülhaladt, vendégelte meg a város vaddal is. A vadat a sámsoni jobbágyok szolgáltatták be, s minden bizonnyal a savóskúti vagy nagycserei erdőből kerülhettek ki.¹¹⁶

A XVIII. század folyamán a vadászatot a III. Károly alatt kelt, 1729. esztendei III. tc. 22. §-a rendezte. A törvény Debrecenre érvényes legnevezetesebb része az volt, hogy a vadásztól minden nemest és nem honosítottat eltiltott, ezek szerint tehát Debrecen város lakóinak jó részét is. Más oldalról pedig megadta a városnak mint földesúrnak azt a jogot, hogy vadászat alól bizonyos erdőrészeket megtilthatt. Az itteni lakosok tehát, amennyiben vadásztak, azt a város földesúri jogán cselekedték. Ekkor ugyanis az volt a rend, hogy a nemes saját területén bármikor, idegen határon pedig a vadak szaporodásán mint tilalmi időn kívül szabadon vadászhatott. Így tehát a városnak földesúri jogán adatott meg a lehetőség, hogy idegen nemesek vadászatai alól egyes erdősegeit és pusztáit mentesíthesse.

Nevezetes újítása volt még a törvénynek, hogy a katonaság eddig teljes mértékű vadászati szabadságát korlátozta, azonkívül a vadkárok megtérítéséről is intézkedett. A törvény ezenkívül még idevágólag több érdekes intézkedést léptetett életbe, melyek taglalása azonban messze vezetne.

A kormányzat súlyt helyezett a vadászatot illető fenti törvény betartására, s a helytartótanács 1732-ben küldött le egy rendeletet, melyben az idevágó 1729. évi tc. 22. paragrafusának megtartását és az ellene vétők szigorú büntetését írta elő.¹¹⁷

Ettől kezdve hosszabb ideig nem olvashatunk Debrecen határára vonatkozólag vadászatról, ami annak bizonyítéka, hogy még most is kevés jelentőséget tulajdonítottak neki. A vad akkor vált értékesebbé, mikor a gazdasági viszonyok rendeződése folytán az állomány csökkent. Éppen ebből kifolyólag él 1760-ban a város földesúri jogával, és Bihar vármegye gyűlése előtt a Nagycsere, Pac, Bánk, Fancsika és Savóskúton való vadásztól mindenkit eltiltott, amit megfelelő hirdetményekben igyekeztek terjeszteni, sőt korlátolt számban még tilalomfákat is felállítottak.¹¹⁸ Bihar megye ekkor készséggel kiadta a bizonyítványt arról, hogy a nevezett erdőkön való vadásztól a város mindenkit eltiltott.¹¹⁹ A következő évben, 1761-ben a város

halápi erdejében való vadászatot és madarászatot is tilalom alá vetette, miről Bihar megye szintén kiadta a bizonyítványt, de rögtön ellene is mondtak.¹²⁰

A város vezetősége tehát nemcsak erdeit akarta mentesíteni az idegen nemesek egyébként jogos vadászatai alól, de saját polgárait is vissza óhajtotta tőle tartani, mert a fényűző passzió terjedésével a régi egyszerűség eltávozásától félt. Az erdők vadászatának eltiltása természetesen sértette a szomszédos földesurakat, akik mikor látták, hogy a város komolyan veszi ezt, sorban ellene mondtak ennek.¹²¹

Egyébként a fiziokrata, merkantil eszmékkel áthatott kormányzat már a vadászati ügyek kisebb részletkérdéseinek rendezésére is gondot fordított. A XVIII. század második felében a vadászból és a vadak tenyésztéséből származó károktól az ide vonatkozó törvényes rendelkezéseken túlmenően is igyekeztek a szegény jobbágságot mentesíteni, és azokat a földesurakra hárították át.¹²² A XVIII. század második felének erdészeti szempontból egyik legjelentékenyebb alkotása volt II. József 1786. augusztus 10-én kelt rendszabálya, mely a legújabb ilyen törvényalkotások és rendeletek összességét is már magában foglalta.¹²³

Sajnálatos azonban, hogy uralkodása végével többi rendelkezései között ennek is érvényét vették arra való hivatkozással, hogy az ország törvényei között megfelelőek állnak rendelkezésre.¹²⁴ A helytartótanács 1790-ben azután megszűntnek jelentette ki a rövid életű vadászati rendeletet.

A város történeti forrásai kevés vadászati kihágásról emlékeznek meg, ami annak is bizonyítéka, hogy a civis lakosság körében nemigen volt elterjedve. Baj csak a szomszédos községek lakóival volt, kiknek nagy része a debreceni erdők tilos orvvadászatát sem vetette meg. Különösen a sámsoniakra volt sok panasz, amiért is az 1783. december 20-án ott tartott úriszék jegyzőkönyvének 7. pontja szerint a következőkben intézkedtek: „Jelentvén hogy sok sámsoni taksások puskát, vadászputyát tartanak, s vadásznak: végeztetett, hogy a puskák tőlük szedessenek el, s vagy magok ők adják el, vagy pedig a Helység házánál tartassanak, s ha közönséges vadászat lesz, kinek-kinek a magáé kiadassék.”¹²⁵ Ilyen vadászat alatt pedig a dúvadak irtását értették, melyek közül a farkas határainkon nagyon gyakori volt.¹²⁶

A város vezetősége mindig azon volt, hogy birtokai bárminemű hasznából az idegeneket kizárja, és a szűk polgári közösség maga szívjon fel mindent. Ezért igyekeztek az erdőkön való vadászatot is eltiltani, ami a XVIII. század folyamán nem járt kellő sikerrel. 1803-ban azután az 1802-i országgyűlés 24. tc.-ére való hivatkozással a Pacon, Bánkon, Halápon, Fancsikán, Nagycserén, Guton, Savóskúton és Monostoron szigorú vadászati tilalmat léptettek életbe, azt csak a Nagyerdőre, Apafára és a mezőkre korlátozva, de ott is csak a többiekkel hirdetett időben engedték meg.¹²⁷ A város ez ügyben az érdekelt Szabolcs és Bihar megyékhez fordult, hogy gyűléseiken a fenti tilalmat hirdessék ki.¹²⁸

Erre Szabolcs megye 1803. július havi közgyűlésén a guti erdő, valamint a hegyesi és ohati puszták vadászati tilalmát kihirdette, de egyúttal ennek a helyszínen jelzőtáblákkal való feltüntetését is elrendelte.¹²⁹ Bihar megye szintén hasonlóképpen járt el 1803. szeptember havi gyűlésén, ahol is a Nagycsere, Pac, Bánk, Haláp, Ebes, Szepes és a sámsoni határra hirdették ki a vadászati tilalmat.¹³⁰

A város tehát a közeli Nagyerdőn és Apafáján meg a mezőkön engedte meg a vadászatot, miáltal az itteni lakosságnak kedvezett, s egyúttal a messzebb lakó nemese-
ket, már csak a távolság miatt is kiszorította. A város azonban pénzt is szeretett volna
látni a vadászból, amit eddig teljesen ingyen gyakoroltak. 1807. szeptember 14-én
felterjesztést küldenek a kamarához, melyben a vadászatnak árverés útján való bérbe-
adását mint a jövedelemszerzésnek egyik célravezető módját említik.¹³¹ A dologból
azonban ekkor nem lett semmi. A város erdeiben nagyobb, nemesebb vadak soha-
sem voltak. Legnagyobb nemes vadunk az őz volt, amit éppen ezért legjobban
szerettek, és leggyakrabban igyekeztek puszkavégre kapni. Éppen ez okból folya-
modott azután a város erdőmestere, Kémery Mihály a tanácshoz, hogy a guti, halápi
és bánki erdőségekben az őzek lövetését tiltsák el.¹³² A vadászati kihágások emelkedő
száma is mutatja, hogy az ily irányú tilalmak betartása fokozottabb nehézségekbe
ütközött, mert a vadat még a közfelfogás is teljesen gazdátlan dolognak tekintette, a
vadászatot pedig korlátlanul szabad kedvtelésnek, ritkábban élelemszerzésnek. 1813-
ban pl. az egri káptalan egyeki tisztjei vonultak ki a város ohati birtokára tilos
vadászatra, ami azonban földesuruk tudtára esvén, a továbbiakban ettől szigorúan
eltiltottak.¹³³

A vadászati tilalom gyakori áthágásának oka az volt, hogy a város nem rakta ki az
illető határokon a jelzőtáblákat, amit pedig úgy Szabolcs, mint Bihar megye kikötöttek.
Éppen ezért még a közigazgatási tisztviselők sem tartották be az erdei vadászatokra
vonatkozó tilalmat, s az egyik szabolcsi szolgabíró 1818-ban ki is jelentette, hogy ezt
mindaddig folytatja a Guton, míg a vármegye rendeletének érvényt szerezve a tilalom-
táblákat fel nem állítják.¹³⁴

Éppen ezért a sorozatos vadászati kihágások miatt 1819-ben újra az erdők és egyes
puszták tilalmazásának kihirdetéséért folyamodtak Szabolcs és Bihar megyékhez. 1819
novemberében a guti, halápi, nemkülönben pedig a szoboszlai és nádudvari határban
levő birtokok vadászati tilalmának kihirdetéséért keresik meg Szabolcs megyét.¹³⁵
Ugyancsak hasonló célból fordulnak Bihar megyéhez is, melynek közgyűlése az
1803-ban tett intézkedéseket ismételtelen helybenhagyta, s a nevezett erdők tilalomban
való tartását és annak a határokon táblákkal való kihirdetését rendelte el.¹³⁶

A Szabolcsban fekvő Debrecen városi birtokok vadászati tilalmának rendezésére a
továbbiak folyamán 1834-ben a megye első alispánját, Patay Istvánt küldötte le
Debrecenbe.¹³⁷

A város, hogy minél több eredményt érhesen el, mély reverenciával udvarolt a
vendégeknek, s a Bika vendégfogadóban csináltatott nekik szállást. Egyben pedig
utasította a tanács az erre rendelt küldöttséget, hogy az egész guti erdő vadászati
tilalmát eszközöljék ki, amiért is magukhoz véve a térképeket igyekezzenek bebizonyí-
tani, hogy a város szabolcsi birtokainak ez csak kis részét képezi.¹³⁸ Ez ügyben
hosszadalmasan folytak a tárgyalások, és a szabolcsi kiküldöttek ittléte sem hozott
eredményt.¹³⁹ Még 1836 áprilisában is olyan levelet küld Patay alispán a városhoz,
melyben a vadászati tilalom felállítását őszre kívánta elhalasztani.¹⁴⁰

Ugyanez év tavaszán (1838) már a Bihar megyében fekvő erdőségeken felállítják a
vadászati tilalomfákat, s így ezek hiányára nem lehetett többé hivatkozni.¹⁴¹

A vadászati tilalom fenntartása azonban nagy nehézségekbe került, mind az ezt jobban megszerető civis lakosság, mind a bekvártélyozott katonaság tisztjei részéről. A tanács megunva a vadászati kérdésekkel való örökös bajlódást 1836 nyarán bizottságot küldött ki, hogy az erdők megvédéséről, a tilalom betartásáról tegyenek elfogadható előterjesztést.

A bizottság ekkor csak a vadászat bérbeadását találta alkalmasnak, mely terv ez évszázad folyamán immár másodszor merült fel, de tényleges megvalósítására most került sor.¹⁴² A terv kedvező fogadtatásra talált, s mindjárt részletesen ki is dolgozták a vadászat majdani bérlőjével való szerződést, melynek leglényegesebb pontját az képezte, hogy az illető csak itteni polgár lehet.¹⁴³ A szerződés egyébként a debreceni vadászat történetének fontos irata, mert az ide vonatkozó kérdések legrészletesebb szabályozását tartalmazza.

A vadászatot 1836-ban adták legelőször bérbe, amikor is a megtartott árverésen az évi 40 conv. ft-on kikiáltott bért 61-re verték fel. Az ekkor megkötött szerződés egyébként 3 évre szólt. Ettől kezdve 3 évenként adták bérbe a vadászatot, miáltal az előző állapotokban jelentős változás állott be. A vadászat bérösszege később csökkent, s esztendőnként 40-50 ft között ingadozott. A vadászati bérlőkkel kötött szerződéseket a tanács esetről esetre felterjesztette a kamarához megerősítés végett.¹⁴⁴

Nyomós okok azonban még most is az egyébkénti szabadidőben a vadászat eltiltására buzdították a tanácsot, amit szükség esetén meg is tettek. Pl. 1840-ben: „A bekövetkezett száraz idő miatt a N. Erdőnek a gyulladások eltávoztatása végett a vadászat ellen eszközendő tilalombavételét szükségessé tévén. Ez addig tart, míg az erdő ki nem zöldül, s ezen határozatot a N. Erdő kapujára függeszék fel.”¹⁴⁵ 1840-ben rendezték különben újból a város Szabolcs megyei birtokainak vadászati tilalomba való vételét az akkori alispán, Jármay Imre közbejöttével.¹⁴⁶

A vadászatnak bérleti úton, szűkebb körre való korlátozásánál nagy hátránnyként jelentkezett az, hogy a dűvadak rendkívül elszaporodtak, és így az évente 40-50 ft-ot kitevő csekély haszon nem állott arányban a más oldalról bekövetkezett károkkal. Éppen ezért 1845-ben végképp megszüntetik a vadászat bérbeadását, mivel a V. H. Községnek és a Tanácsnak egyetértően az volt a véleménye, hogy „a Vadászat haszonbérbevétele, és emiatt a kártékony vadak szabadon üldözhetésének megszorítása az egyes polgárookra nézve a vadak elszaporodásánál fogva sokkal több kárt okoz, mint ami haszon azon különben is 40 frt-t tevő csekély haszonbérből a közönségre háramol, ezért a folyamodó azon kívánságát, hogy az utolsó évről a haszonbérlet szűnjön meg, teljesíthetőnek, s a vadászatot az országos törvény megtartása mellett általánosan felszabadítandónak véli”.¹⁴⁷

Kéry Lászlót, a vadászat akkori bérlőjét sikerült tehát rávenni, hogy a még hátralevő egy évtől elálljon, amit azonnal jelentenek a kamarának is. Ezzel tehát a polgárok szabad vadászata a megengedett erdősegekre vonatkozólag ismét helyreállott.

A vadászat bérbeadásának megszüntetését nem nézte jó szemmel a kamara, s 1846 telén felszólította a tanácsot, hogy ezt újból adják ki, vagy pedig a polgároknak bizonyos díj fejében engedjék meg.¹⁴⁸ A vadászat új rendszerének kidolgozására ekkor bizottságot küldtek ki,¹⁴⁹ azonban ennek jelentésével már nem találkozunk.

A vadászatot továbbra sem adták bérbe, amit különben a nemsokára bekövetkezett háborús viszonyok, majd az abszolutizmus idején való fegyvertelenség is meggátolt. Debrecen határain és erdősegein a vadászat fellendülésével csak a XIX. század második felében találkozunk, közelebb pedig 1873-tól kezdődően, a vadásztársulat megalakulásával.

Hogy a XIX. század elején a vadászatot mint az erdőgazdálkodás egyik jövedelmét miként becsülték, arra jellemző Nagyváthy azon kicsinylő kitétele, mely szerint „a Vadászból mi haszon van: a Gazda Ember könnyen béírhatja az Erdők jövedelme könnyben”.¹⁵⁰

4. GUBACSSZEDÉS

Az erdők mellékes haszonvétele származott még a gubacsszedés- és értékesítésből is. A hártványásznyú rovarok rendjének egyik családja, az úgynevezett gubacsdarazsak (Cynipidae) rendelkeznek ugyanis a tulajdonsággal, hogy a növényi részeket, legfőképp a tölgyet megszúrva, ott szöveti hipertrófiát előidézve gubacsot növelnek, melyekben az egyidejűleg betojt petékből kikelt lárvák élnek.

A gubacs különösen tölgyfán gyakori, és rendkívül magas csersavtartalma miatt a kémiai ipar jelen szédületes fejlődéséig a bőrgyártás nélkülözhetetlen anyagát képezte. Az így keletkezett tölgygubacsokkal széles körű kereskedést folytattak, mikor is ez egész rendes, sőt keresett árucikk volt. A XVIII. században és a XIX. század első felében a kereskedelmi forgalomba került gubacsok közül a leghíresebb a török vagy levantei, mindjárt utána következőleg a magyar volt, ami már csak ebből kifolyólag is azon következménnyel járt, hogy esztendei termésünket a hazai és külföldi piac mindig felvette.

A kormányzat a XVIII. század folyamán hosszú ideig nem törődött a gubacskereskedelemmel, 3% csekély vámmal terhelte, kiszállítását pedig mindenfelé engedélyezte. Ez az állapot 1772-ben szűnt meg, amikor is a gubacs külföldi szállítását eltiltották, egyedül az örökös tartományok piacaira szorítva azt. A gubacskereskedelem egyes nagyobb vállalkozókon kívül (pl. 1772-ben egy Radvánszki nevűnek 12 000 mérő mennyiség állott rendelkezésére¹⁵¹) főleg a legszegényebb és elesettebb társadalmi rétegnek juttatott keresetet, melynek tagjai az erdőkön közvetlen való begyűjtésével foglalkoztak. Így bizonyos szociális színezete sem mellőzhető el. 1772-ben egy mut (30 mérő) gubacs ára a nagy kereslet következtében 62 ft volt.¹⁵² Épp ezért léptették életbe kivitelének tilalmát is, hogy az osztrák, cseh vargák a mészárosoktól drágán átvenni kényszerült bőr feldolgozásánál így részesüljenek kárpótlásban. A kiviteli tilalom folytán a gubacs ára is nagyon leszállott, s 1775-ben egy mut ára 29-45 ft között ingadozott.¹⁵³ A gubacskiviteli tilalmat embrionális közgazdasági életünk vezérférfiai természetesen nem helyeselték, s nyomtatásban is ellene nyilatkoztak.¹⁵⁴ A gubacs ipari nélkülözhetetlenségét és jelentőségét bizonyítja az is, hogy 1785-ben a helytartótanács rendeletet küldött a városhoz, melyben arról írt, hogy a fák kéregtele-nítését (cserhéj-termelést), miből a gubacsos tölgyekre hátrány származik, szigorúan tiltsa meg.¹⁵⁵

Debrecen erdőin a gubacs szedésével és értékesítésével csak a XVIII. század végén találkozunk. Előbb ugyanis minden valószínűség szerint a helybeli vargák fogyasztották el a termést. 1796-ban a főbíró olyan bő gubacstermést jelentett be a tanácsnak, hogy annak a város részéről való szedetésére is mindjárt előterjesztést tett. A város ekkor a szegénységgel szedette a gubacsot, s az összegyűlt mennyiséget maga értékesítette. Erről a következő rendelkezés szól: „Fürmender N. Komáromy Mihály Ur tegyen rendelést, hogy minden Erdőkön szedődjön a gubacs. E végre meg kell hirdetni, hogy aki gubacsot akar szedni, kérjen Commissiot Fürmender Uramtól, és a Város 1 Petákot fog vékájáért fizetni. A Csószók pedig mindenütt szorgalmasan vigyázzanak, hogy a szedendő gubacsot másuva ne vigyék, vagy idegenek ne szedjék.”¹⁵⁶ 1797-től kezdve azután a város az esztendei gubacsszedést vállalkozóknak adta bérbe, mégpedig úgy, hogy „A midőn az Arendatorok a Gubatsot szedetik, mind a Csószók, mind pedig a Magisztrátus nékiek assistentiát adjon, a Gubats Lopók ellen, és előre kihirdetődjön, hogy az Erdőre senki Gubatsot szedni ne menjen, különben először szedett Gubatsot és zsákját el veszti, másodsor pedig, ha a Gubatslopásba találattik, testbeli büntetést fog szenvedni.”¹⁵⁷ A gubacsot ekkor a tölgyerdők birtokosai országsszerte szedették és értékesítették, ami azonban nem minden évben sikerülhetett, tudniillik ebből csak 3–4 évenként volt jó termés. Így az ekként származó jövedelem sem folytonos, hanem inkább alkalmoszerű volt. Azt a gubacsot szerették legjobban, melynek színe viaszsárga és egészében olajszerű bevonattal fénylő volt. Ha már megfeketedett, jóval alacsonyabbra értékelték.¹⁵⁸

A gubacsszedés és -kereskedelem országos viszonylatban is a XIX. század elején lendült újra fel. Csupán 6 év alatt (1822–1827) 838 756 köbölt szállítottak ki idegenbe.¹⁵⁹ A város, mikor elegendő gubacstermés mutatkozott, árverésen adta ki a jelentkező vállalkozóknak bérbe. Ezek napszámba vagy szakmányba fogadott szegényekkel szedették fel azután az erdőn a gubacsot. Éppen ezért szigorúan megtiltották, különösen a hóstáti lakosoknak, hogy saját maguktól, a bérlő előzetes tudta és engedelmével nélkül gubacsot szedjenek, mely kihágásért 12 vft büntetés járt.¹⁶⁰

A városi jövedelmek kezeléséről a kamarához 1840. július 1-én 3735. szám alatt felterjesztett jelentésre október 14-én 34893. szám alatt jött meg a válasz. A kamara a város gubacsból származó jövedelmének kezelését, illetve annak esztendőnként árverésen való bérbeadását jóváhagyta, csupán azt kérte, hogy az ide vonatkozó jegyzőkönyveket, illetve szerződéseket terjesszék fel, ha másként nem lehet, úgy a számadásokkal együtt. A város azután e rendelethez híven cselekedett a továbbiakban.¹⁶¹

A felsőbb hatóságok által elrendelt esztendei erdővizsgálatok alkalmával figyelmet fordítottak arra is, hogy milyen gubacstermés ígérkezik, amiről a tanács külön jelentést is kért.¹⁶² Ha ugyanis a gubacs árverésen való értékesítésével kevéssé is késlekedtek, úgy ebben a város környéki szegénység engedélyt látott annak szabad szedésére. 1841-ben is ily formán jelentik, hogy az „erdőkön meglehetősen a gubacs, melyet sokan engedelem nélkül szednek össze és hordanak haza fele”.¹⁶³

Erre az erdőmestert tilalom életbeléptetésére utasították.

Ez idő tájt a gubacs környékünkön elég jó áron kelt, s 1843-ban is 120 fontos mázsájáért a városgazdai hivatalnak 9 ft-ot ígérték.¹⁶⁴

A gubacsszedéssel és vele való kereskedéssel ekkor már főleg zsidó kereskedők foglalkoztak. A debreceni erdők gubacsszedését is nemegyszer bérelték ki zsidók.¹⁶⁵

Ez évben különben a körülmények kényszere következtében újra visszatért a város a házilag való gubacsszedésre és a kész áru értékesítésére, mert összes erdeire megfelelő árajánlatot nem kapott. Ekkor is zsidó kereskedők, név szerint Eisenberger és Katz vették át a várostól a felszedett mennyiségeket.¹⁶⁶

A gubacsszedést megnehezítette ez időben a város erdőin az a helyzet, amit a következőképpen vázoltak: „Sűrű cserebokrokkal fel növe vagynak, melyek közül a gubacstól kiszedni vagy éppen nem, vagy pedig nagy alkalmatlansággal lehet, azért az a javallat, hogy a felnőtt erdőben levő cserebokrok kiirtását az illető kaszáló birtokosoknak meg engedni kellene.”¹⁶⁷ Ezt azonban nem hajtották végre, és a következő évben mégis bérbe tudták adni a gubacsszedést. Ekkor is zsidó volt az ajánlkozó, s Áron Ábrahám elég keveset, 114 ezüst forintot fizetett a gubacstermés felszedhetőségéért.¹⁶⁸

Ettől kezdve e téren sem történt változás egészen addig, míg az ipar fejlettsége a természetes gubacs szedését meg nem szüntette, amikor is végleg elenyészett a tölgyes erdők eme mellékhaszonvétele, melyből pedig régebben, ha nem is állandóan és nem is sokat, de valamelyes jövedelmet mégis húztak.

JEGYZETEK

¹ Lásd erre vonatkozólag „A magyar szarvasmarhatenyésztés és kereskedelem múltjából” c. tanulmányomat, Magyar Gazdák Szemléje, 1934. április havi számát, 177–183. o. és májusi számának 214–228. o.

² TAGÁNYI: id., munka, I. k. 50. o.

³ TAGÁNYI: id. munka, I. k. 59–60. o.

⁴ KÖKÉNYESSY: Debrecen földművelő társadalmának gazdasági és kulturális élete. 56. o. (1646-ban szabályozza ezt egy tanácsi határozat)

⁵ ZOLTAI LAJOS: Debrecen 200 év előtt. Magyar Gazdaságtörténeti Szemle, 1902. évf. 12. o.

⁶ ZOLTAI: Debrecen a török uralom végén. 1905. 182. o.

⁷ ZOLTAI: Debrecen 200 év előtt. Magyar Gazdaságtörténeti Szemle, 1902. évf., 12. o.; SZÜCS: id. munka, III. k. 987–988. o.

⁸ Jegyzőkönyv, 1706. július 7. 94. o.

⁹ Jegyzőkönyv, 1708. augusztus 19. 450. o.

¹⁰ ZOLTAI: Debrecen 200 év előtt. Magyar Gazdaságtörténeti Szemle, 1902. 12. o.; Jegyzőkönyv, 1724. június 25. 86. o.

¹¹ Jegyzőkönyv, 1713. április 8. 198. o.

¹² Jegyzőkönyv, 1723. április 25. 715. o.

¹³ Levéltárban levő legrégibb iratok, 1726. március 20. No. 218. Egyik hazai lapunk pedig jóval későbbi időből, 1797-ből a rendellenes időjárást követő nagy marhahullást a következőkben jelenti olvasóinak: „Debreczen vidékén csudálatos nyári nap vala. Július 2, a nagy hőség oly hideg esőre, szélre és hőre változott által, hogy a legelőnek soványsága miatt az idén már különben is erőtllenül mindenféle marhák százanként hullottanak, és döglöttek el, sok tehetős gazdák nyájaikból. (Bétsi Magyar Merkurius, 1797. évf., 886. o.)

¹⁴ Jegyzőkönyv, 1729. június 12. 115. o.

¹⁵ Jegyzőkönyv, 1739. július 20. 486–488. o.

¹⁶ CSOBÁN–dr. CSÚRÖS: Debrecen. 115. o. 1931.

- ¹⁷ Polgári perek 1740. No. 22. (Zoltai Lajos közlése.)
- ¹⁸ TAGÁNYI: id. munka, II. 1767. január 10. 252–253. o.
- ¹⁹ TAGÁNYI: id. munka, II. k. 1767. január 19. 254–256. o.
- ²⁰ TAGÁNYI: id. munka, II. k. 1788. május 16. 577. o.
- ²¹ TAGÁNYI: id. munka, II. k. 1788. május 23. 577–578. o.
- ²² Jegyzőkönyv, 1772. december 4. 155. o.
- ²³ Jegyzőkönyv, 1773. szeptember 17. 186–187. o.
- ²⁴ TAGÁNYI: id. munka, II. k. 365. o.
- ²⁵ TAGÁNYI: id. munka, II. k. 365–366. o.
- ²⁶ Jegyzőkönyv, 1774. október 14. 259. o.
- ²⁷ Jegyzőkönyv, 1774. november 11. 264. o.
- ²⁸ KOVÁCS GÁBOR: A kálvinista Róma. 23. o.
- ²⁹ CSOBÁN–dr. CSÜRÖS: Debrecen. 117. o. 1931.
- ³⁰ Jegyzőkönyv, 1787. június 18. 753. pont.
- ³¹ Így intézkedtek pl. 1790-ben is. Jegyzőkönyv, 1790. szeptember 11. 385. o.
- ³² Jegyzőkönyv, 1790. szeptember 13. 386–387. o.
- ³³ Az egyes adatok mindenkor az azon esztendei Számadásokból és az „Erdőbírák” számadásaiból vevődtek.
- ³⁴ ROSCHER VILMOS: A földművelés és rokon őstermelések története. 934. o.
- ³⁵ A Gótzáinna K. Co. való Resolutiok. 1797. december 15. Erdőgazdasági iratok, Jelzés nélkül. (E.)
- ³⁶ Jegyzőkönyv, 1805. november 3. 29–30. o.
- ³⁷ Jegyzőkönyv, 1803. december 15.
- ³⁸ BARABÁS ENDRE: Maros–Torda vármegye és Marosvásárhely thj. szabad királyi város közigazgatási leírása. Közigazgatási Szemle, 1906. évf. 764–766. o.
- ³⁹ Rel. 1817. No. 412.
- ⁴⁰ SZŰCS: id. munka, III. k. 847–848. o.
- ⁴¹ Idézet a nagy számban készült nyomtatott alzálogszerződésekéből.
- ⁴² Uo.
- ⁴³ Királyi biztosi jegyzőkönyv, 1829. július 6. 576 pont, 4. §.
- ⁴⁴ Uo.
- ⁴⁵ Jegyzőkönyv, 1830. december 23. 562–563. o.
- ⁴⁶ Rel. 1832. No. 875. Az Erdők Dolgában 4. sz. Nyomtatott hirdetmény, melynek teljes szövege a következő: „Ennek a Városnak legfelsőbb Helyen Kegyelmesen helybe hagyott Rendszabásai is szoros tilalom alatt kívánván annak tartását, hogy 7. esztendeig a Város Erdeiben az új vágásokon senki is lovát, marháját, sertését, vagy juhát az esztendőnek semmi részében legeltetni, kunyhót tartani, annival kevesebb merészelje pedig, kaszálóját szántatni, s a fák aljait kaszáltatni, ezennel rendeltetik, hogy ki-ki magát az érdekllett Rendszabáshoz tartsa kemény büntetés, sőt a környüállásokhoz képest érdemlett büntetésén kívül, kaszálójának elvesztése terhe alatt; ide értődven azok a kaszálók is a szántásra nézve, a melyek a következő esztendőben vágás alá esnek. Minthogy pedig a tapasztaltatik, hogy találtnak olyanok is, a kik a felnőtt erdőkben lévő szűk helyeket is a Város erdeinek nagy kárára szántással kívánnák használni, ugyanazon büntetés terhe alatt ezennel rendelődik, hogy a már felnőtt erdőkben lévő kaszálóknak tsak a tisztáját, az erdőbe benyúló, vagy az azokban lévő szűk helyeket, és fák aljait pedig szántani, vagy szántatni senki ne merészelje. Debrecenbe, 1838. Mártius 14-én tartatott Tanács és Választott Hites közönség Gyűléséből.”
- ⁴⁷ Sámsoni iratok, 1833. május 7. No. 392.
- ⁴⁸ Sámsoni iratok, 1833. június 10. No. 393.
- ⁴⁹ Lásd azon esztendei Számadásokat.
- ⁵⁰ Jegyzőkönyv, 1835. június 23. 179. o.
- ⁵¹ Jegyzőkönyv, 1836. július 5. 223–224. o.

- ⁵² Jegyzőkönyv, 1834. május 26. 478. pont.
- ⁵³ Jegyzőkönyv, 1837. március 22. 101. o.
- ⁵⁴ Conc. 1838. No. 117. 4. o. 4. pont.
- ⁵⁵ A bizottság munkájáról terjedelmes jelentés készült, melyet az 1836. október 8-i királyi biztosi ülésen mutattak be. Rel. 1836. No. 605.
- ⁵⁶ Rel. 1838. No. 410.
- ⁵⁷ Erdészeti ülések jegyzőkönyve, 1839. március 16. és június 28-i ülések.
- ⁵⁸ Jegyzőkönyv, 1839. november 22. 508. o.
- ⁵⁹ Jegyzőkönyv, 1848. január 29. 143. pont.
- ⁶⁰ Jegyzőkönyv, 1848. április 3. 301–303. o. 709. pont.
- ⁶¹ Jegyzőkönyv, 1850. március 30. 810. pont.
- ⁶² Jegyzőkönyv, 1850. április 27. 1158. pont.
- ⁶³ Az erdei kaszálattásra és legeltetésre vonatkozó további források még: Rel. 1835. No. 143. Cserekaszálók nagyobbításáról a Halápon; Rel. 1836. No. 639. Erdők testéről a kaszálók elszakasztásának nehézségei; Rel. 1839. No. 417. Cserekaszálóknak az erdők testéhez lett foglalásáról; Rel. 1840. No. 545. Erdőkön termett szénák által adásáról; Rel. 1844. No. 489. Nagycserén, Halápon, Gupton levő gazdátlan kaszálók megvizsgálásáról. Rel. 1844. No. 160. savóskuti, guti, ohati erdőben 1843-ban termett szénák számbavételéről; Rel. 1846. No. 370. Fát hordóknak a kaszálóban való legeltetés tiltatik.
- ⁶⁴ ROSCHER: id. munka, 915. o.
- ⁶⁵ Gutí iratok, 1692. december 19. No. 65., 66.
- ⁶⁶ Uo. 1696. november 17. No. 70.
- ⁶⁷ Uo. 1699. szeptember 6. No. 79.
- ⁶⁸ Igen jó összefoglalást olvashatunk erről gróf Wesselényi Ferenc nádornak a murányi udvarbíró részére kiadott makkoltatási utasításában. TAGÁNYI: id. munka, I. k. 530. o. 1662. november 7.
- ⁶⁹ Lásd pl. JÁRMAY EDITH: A regéczi uradalom gazdálkodása a XVIII. században. 20. o.
- ⁷⁰ NAGYVÁTHY JÁNOS: Magyar Practicus Termesztő. Pesten. 1821. 294. o.
- ⁷¹ ZOLTAI LAJOS: Debrecen a török uralom végén. 1905. 183. o.
- ⁷² Uo.
- ⁷³ ZOLTAI: Debrecen 200 év előtt. Magyar Gazdaságtörténeti Szemle, 1902. 10–11. o.
- ⁷⁴ Hazai Tudósítások 1807. évf. 6. o.
- ⁷⁵ Jegyzőkönyv, 1719. október 1. 735. o.
- ⁷⁶ Jegyzőkönyv, 1732. 625. o. szeptember 20.
- ⁷⁷ Jegyzőkönyv, 1724. szeptember 24. 122. o.
- ⁷⁸ Jegyzőkönyv, 1737. szeptember 17. 362. o.
- ⁷⁹ Jegyzőkönyv, 1744. október 4–8. pont. 203. o.
- ⁸⁰ Jegyzőkönyv, 1745. augusztus 18. 233. o.
- ⁸¹ Jegyzőkönyv, 1749. szeptember 28. 364. o.
- ⁸² Jegyzőkönyv, 1751. október 3. 411. o.
- ⁸³ Ohati, zámi stb. iratok, 1750. szeptember 16. No. 333.
- ⁸⁴ 1746. esztendei Számadások.
- ⁸⁵ Lásd azon évi Számadásokat és az Erdőbírák Számadásait.
- ⁸⁶ Jegyzőkönyv, 1771. december 13. 54. o.
- ⁸⁷ Rel. 1786. szeptember 16. No. 271.
- ⁸⁸ 1789–90. esztendei Számadások.
- ⁸⁹ Pl. Jegyzőkönyv, 1790. augusztus 23. 376. o.
- ⁹⁰ Jegyzőkönyv, 1790. szeptember 11. 384–385. o.
- ⁹¹ Jegyzőkönyv, 1790. szeptember 13. 388. o.
- ⁹² Pl. Jegyzőkönyv, 1791. szeptember 25. 783. o.
- ⁹³ Jegyzőkönyv, 1791. szeptember 10. 721. o.

⁹⁴ Pl. Jegyzőkönyv, 1795. szeptember 11. 681. o. az árverés lefolytatására kiküldött bizottság utasításában.

⁹⁵ Lásd pl. a gróf Károlyi családnak uradalmi részére kiadott utasításából a vonatkozó részt. TAGÁNYI: id. munka, III. k. 280–282. o. – CSAPODY CSABA: Az Eszterházyak alsólendvai uradalmának gazdálkodása a XVIII. század első felében. 1933. 46. stb. o.

⁹⁶ Rel. 1816. október 24. No. 496.

⁹⁷ Jegyzőkönyv, 1817. október 8.

⁹⁸ Jegyzőkönyv, 1817. október 9. 319–321. o.

⁹⁹ Jegyzőkönyv, 1817. október 28. 338. o.

¹⁰⁰ Jegyzőkönyv, 1820. október 28. 349. o.

¹⁰¹ Jegyzőkönyv, 1820. október 28. 347. o.

¹⁰² Jegyzőkönyv, 1821. szeptember 10. 245–246. o.

¹⁰³ Jegyzőkönyv, 1821. szeptember 25. 259. o.

¹⁰⁴ Pl. 1822-ben kevés makk teremvén, s 200 köből vetnivalóra volt szükség, amiért is az egész Nagyerdő természet erre fordították, nem adták a többiekkel bérbe. Jegyzőkönyv, 1822. szeptember 19. 226–227. o.

¹⁰⁵ Pl. Királyi biztosi jegyzőkönyv, 1822. február 21.

¹⁰⁶ Rel. 1832. szeptember 27. No. 463.

¹⁰⁷ Rel. 1822. október 28. No. 464.

¹⁰⁸ Jegyzőkönyv, 1826. október 25. 466. pont.

¹⁰⁹ Jegyzőkönyv, 1836. november 9. 388. o.

¹¹⁰ Jegyzőkönyv, 1845. október 4. 2229. pont.

¹¹¹ Jegyzőkönyv, 1830. február 11. 332. pont. – Makkoltatásra vonatkozó források még: Rel. 1786. No. 386. Eiusdem in Sylvis glandium Licitatio; Rel. 1792. No. 128. Glandium in Citis sylvis, revisio et licitatio; Rel. 1793. No. 293. Glandium, licitatio in Sylvis Nagyerdő, Apafája et Ohat; Makk kótyvetyéről: Rel. 1825. No. 393. 417, 418., Rel. 1826. No. 183.; Rel. 1827. No. 301, 307.; Rel. 1828. No. 272.; Rel. 1830. No. 549.; Rel. 1831. No. 411.; Rel. 1832. No. 591, 623. Makktermés megvizsgálásáról; Rel. 1833. No. 528.; Makktermés árendába adásáról; Rel. 1834. No. 26. Makktermésről; Rel. 1835. No. 544. Makk kótyavetyéléséről; Rel. 1833. No. 444. Erdőben termett makknak árverésen lett kiadásáról; Rel. 1843. No. 481. Erdőkben termett makknak megbecsüléséről; Kamarai rendelet, 1844. január 17. No. 1597. No. 3. A város erdeiben termett makkról kötelezvények leküldetnek; Rel. 1845. No. 505. A nagyerdei és monostori makk hasznabérbe adásáról.

¹¹² Lásd bővebben e kérdéssel dr. ECSI ISTVÁN: Népies vadfogás és vadászat a debreceni határban és a Tiszántúlon. Debrecen, 1933. (78 képpel) c. munkáját, ahol ez részletesen fel van dolgozva.

¹¹³ A magyarság felsőbb osztályainak körében a vadászat mindenkor igen előkelő szerepet játszott, és ezt úgy az eredmény, mint a kifejtett pompa kedvéért nagy előszeretettel üzték. Lásd: WENZEL GUSZTÁV: Magyarország mezőgazdaságának története, 1887. 230–233. és 334–335. o.; KAZAL ZSIGMOND: A magyar mezőgazdaság története. Budapest, 1927. 133–134. o. Külföldi viszonyokra érdekes még: Adat a vadászat történetéhez. Magyar Gazdaságtörténeti Szemle, 1896. évf. 292. o.; ORTVAY TIVADAR: A vadászat haszna és jóvedelmezősége. Uo. 1901. évf. 280. o., s a vadtenyésztés, illetve a szarvasok szóására dr. KARÁCSONYI JÁNOS: II. Gyésa (Géza) király gondja a szarvasaira. Uo. 1895. évf. 244., 245. o. Nálunk a vadászat legelső törvényes rendezése II. Ulászló, 1504. esztendő, V. decretum 18. cikkében található, melyben a régebbi szokást lerögzítően kizárólag a nemességnek tartja ezt fenn, és a kívülálló népréteget kizárta belőle, illetve csak a kisebb vadakra korlátozta.

¹¹⁴ ECSI: id. munka, 8. o.

¹¹⁵ Jegyzőkönyv, 1642. 976. o.

¹¹⁶ Jegyzőkönyv, 1714. augusztus 5. 719. o. „A Sámsoniak hat köből búzában hagyattnak meg. Cum condicione, hogy a Felsőes Svécia Király transitusával alkalmatosságra feles vadakat hoztának.”

¹¹⁷ Közl. 1732. január 2. No. 329.

¹¹⁸ A hirdetmény szövege a következő volt.

Instr. 1760. június 7.

Patens

Mi N. N. Szabad és Királyi Debreczen Városa Bírája, Tanácsa és Communitása, adgyuk tudtára mindeneknek, a kikk illik az Levelünk rendiben; Hogy mi jónak s illendőnek látván, a N. Város határán s birtokában lévő némely erdőkön és cseréken a vadászatot megtiltani az csak egyedül a N. Városnak, mint Földes Urnak közönséges szükségére tartani, erre a végre a több Erdők s Cserék közül szakasztottuk ki a Debreczeni Cserét, Paczot, Bánkot, Fancsikát és a Sámsoni határban a Savóskút körül lévő Cserét, hogy ezeken a vadászat és madarászatot nemcsak a vadak és madarak szaporodásának idején, hanem egyébkor is mindenkor, és közönségesen mindenekk akár nemesek, akár nemtelenek, akár itt lakosok, akár külsők legyenek. Ezeken kívül a nevezett Erdők széle és közte is, ahol szükséges lészen, Táblás fák fognak fel állíttatni kiváltképpen az utolsók kedvéért, hogy a tilalom azoknak is mindjárt a szemekbe tűnjék és kiki tudgyon a büntetéstől őrizkedni.”

¹¹⁹ Ohati, zámi stb. iratok, 1760. május 14. No. 366.

¹²⁰ Uo. 1761. szeptember 1. No. 373.

¹²¹ 1783-ban már nemcsak a Haláp, de a Nagycsere, Bánk, Pac, Fancsika és Savóskút vadászati tilalomban tartása ellen mondott a Bihar megyei közgyűlés. Külb. tart. irom. 783. No. 1713.

¹²² A helytartótanács 1767. november 12-én körrendeletet bocsátott ki a jobbágyföldeken mutatkozó vadkárok megtérítéséről. (TAGÁNYI: id. munka, II. k. 265. o.)

¹²³ FÖLDES JÁNOS: II. József császár vadászati rendszabálya. Erdészeti Lapok. 1894. évf. 624–638. o.

¹²⁴ Jegyzőkönyv, 1790. május hó. 233. pont. 234. o.

¹²⁵ Sámsoni iratok. 1736. No. 208.

¹²⁶ A farkas Magyarországon ekkor még nagyon gyakori volt. GÁTI ISTVÁN: „A természet históriája” c. 1798-ban megjelent munkájában a következőket írja róla (143. o.): „Olly bőven van sokszor, hogy 1792. Februáriusba, az egy Dabasi határon Pest Vármegyében egy vadászattal 50-ig valók hullottak el.” – Debrecen körül is sok volt a farkas. 1790 nyarán már annyi volt belőlük az Ohaton, hogy a gulyákat és méneseket nem lehetett tőlük megőrizni, amit az ottani provizor jelentett is. Ekkor a Város Szabolcs megyét kereste meg, hogy a szomszédosan fekvő Csege község lakosait is rendeljék ki farkasvadászatra. (Jegyzőkönyv, 1790. június 21. 303. o.) – Nemcsak a távolabbi pusztákon éltek farkasok, hanem néha már kora őszidőben ellepték a város környékét is. 1841-ben írja erről a jegyzőkönyv: „A Város erdeiben a farkasok nagyon elszaporodtak, sőt a városhoz közel még a nagy Tóció nádasában is számosak találtattak. Egy farkasért 5 pengő forint, farkasfiakért 2 pengő jutalom határoztatik.” (Jegyzőkönyv, 1841. szeptember, 571. o.) Tikos István egykori városi főügyész jegyzetei között olvasható 1841-ből, hogy mikor kocsisa „összel a Tanyán (Szepesen) egy éjtszaka a lovakat magokra hagyván elment, akkor a farkas két szópós tsikót meg marcangolt, melyek közül az egyik hosszas gyógyítás után megépült, de a másik harmad napra meg döglött. (Dr. N. BARTHA KÁROLY: A debreceni Vadásztársulat története. 1875–1933. 24. o.) – Az is említésre méltó, hogy a vadászati jogosultság bérbeadását is éppen a farkasok túlságos elszaporodása egyik fő okából szüntették meg 1845-ben. (Jegyzőkönyv, 1845. szeptember 10. 2065. pont.)

¹²⁷ Külb. tart. irom. 1803. Március 21. No. 1913.

¹²⁸ Külb. tart. irom. 1803. március 26. No. 1914. A levélben igen érdekesen arra hivatkoznak, hogy: „Panaszképpen jelentette Városunk Erdő Mestere, hogy némely dologkerülő puskások szana szétt és a Városnak azokon a Praediumain, Cseréin és Erdelyein is, melyekben a vadászat meg

tiltatott, egyre pusztítják a nemesebb vadakat is etc.” (Erdőgazdasági iratok, Jelzés nélkül. (24.) A levél fogalmazványa)

- ¹²⁹ Külb. tart. irom. 1803. július 26. No. 1920.
¹³⁰ Uo. 1803. szeptember 10. No. 1921. 1922.
¹³¹ Uo. 1807. szeptember 19. No. 1965.
¹³² Uo. 1814. február 17. No. 2058.
¹³³ Ohati, zámi stb. iratok. 1813. február 11. No. 646.
¹³⁴ Külb. tart. irom. 1818. december 28. No. 2120.
¹³⁵ Uo. 1819. november 13. No. 214.
¹³⁶ Uo. 1820. február 6. No. 2153.
¹³⁷ Uo. 1834. december 15. No. 2361.
¹³⁸ Uo. 1835. február 9. No. 2364.; Gutí iratok 1835. No. 590–591.
¹³⁹ Gutí iratok. 1835. február 25. No. 594.
¹⁴⁰ Uo. 1836. április 6. N. Kálló. No. 611.
¹⁴¹ Külb. tart. irom. 1836. május 14. No. 2376.; Rel. 1836. No. 557. Vadászati tilalom tárgyában; Rel. 1836. No. 255. Vadászatot tilalmazó táblák felállítása.
¹⁴² Rel. 1836. No. 743. Vadászat árendába adásáról.
¹⁴³ dr. ECSEDI ISTVÁN: id. munka, 1933. 12–14. o.
¹⁴⁴ Jegyzőkönyv, 1840. március 27. 108. o.
¹⁴⁵ Jegyzőkönyv, 1840. március 5. 98. o.
¹⁴⁶ Jegyzőkönyv, 1840. március 5. 90–91. o.
¹⁴⁷ Jegyzőkönyv, 1845. szeptember 10. 2065. pont.
¹⁴⁸ Kamarai rendelet, 1846. január 14. No. 2114.
¹⁴⁹ Jegyzőkönyv, 1846. február 4. 206. pont.
¹⁵⁰ NAGYVÁTHY JÁNOS: Practicus Termesztő. Pesten, 1821. 295. o.
¹⁵¹ ECKHARD FERENC: A bécsi udvar gazdasági politikája Magyarországon Mária Terézia korában. 1922. 223. o.
¹⁵² Uo. 224. o.
¹⁵³ Uo. 225. o.
¹⁵⁴ PL. BERZEVICZY GERGELY: Magyarország kereskedelméről és iparáról c. munkájában (1797) ír erről (in: GAÁL JENŐ: Közgazdaságunk a Széchenyi előtti korszakban. Berzeviczy Gergely élete és művei. 1909. 203. o.) „A gubacsnak, mely Magyarország különféle vidékein bőven terem, kereskedelme szintén meg van nehezítve. Néhány évvel ezelőtt ennek kivitele teljesen meg volt tiltva s az most ugyan megengedtetik, de csak rendkívül nagy harmincad mellett. Pozsonyi mérőnkint ugyanis 1 rajnai ft és 15 kr fizetendő kivitelénél, ami az értékéhez viszonyítva száz százalékos megterhelést jelent. E cikk nagy kereskedelmét bécsi üzletemberek tartják a kezükben. Azoknak sok raktáruk van az Országban, melyek a gubacst összevásárolván, Bécsbe és onnét a német birodalomba szállítják ki. Érdemes szem előtt tartani, hogy mióta a bécsi kereskedők ez üzletággal itt nagyobb mértékben foglalkoznak, a kiviteli tilalmak nem szűnnek meg.”
¹⁵⁵ Helytartótanács rendelete 1785. augusztus 16. No. 21,076. No. 150.
¹⁵⁶ Jegyzőkönyv, 1796. szeptember 3. 113. 1. 402. pont.
¹⁵⁷ A Götziana K. Co. való Resolútiók. 1797. (Erdőgazdasági iratok. Jelzés nélkül. E.)
¹⁵⁸ Lásd a gróf Károlyi család uradalmi részére 1816-ban kiadott utasítását. TAGÁNYI: id. munka, III. k. 282. o.
¹⁵⁹ FÉNYES ELEK: Magyar Ország Statistikája. 1842. Pesten, II. k. 158. és 299. o.
¹⁶⁰ Pl. Jegyzőkönyv, 1826. szeptember 7. 418. pont. Források még: Rel. 1832. No. 623. Gutí erdei makk és gubics megvizsgálásáról.; Rel. 1832. No. 627. Gubics termés árveréséről.; Rel. 1832. No. 699. Gubics megvizsgálásáról.; 1835. szeptember 29. 278–279. o. A város erdein temett gubacsról.; Rel. 1838. No. 507. Gubics termés nem léteről.
¹⁶¹ Jegyzőkönyv, 1840. november 9. 513. o.
¹⁶² Jegyzőkönyv, 1841. szeptember 4. 540. o.

¹⁶³ Jegyzőkönyv, 1841. szeptember 14. 539. o.

¹⁶⁴ Jegyzőkönyv, 1843. november 11. 507. o.; Jegyzőkönyv, 1843. augusztus 10. 48. o.; Rel. 1843. No. 171. Gubics és makk terméséről; Rel. 1843. No. 475. Gubicsnak árveréséről.

¹⁶⁵ Pl. 1843-ban Áron Ábrahám 300 ft-ot ajánlott a Város erdeiben termett gubacsért; Jegyzőkönyv, 1843. szeptember 4. 384. o.

¹⁶⁶ Jegyzőkönyv, 1843. szeptember 16. 424–425. o.

¹⁶⁷ Jegyzőkönyv, 1843. szeptember 16. 426. o.

¹⁶⁸ Jegyzőkönyv, 1844. szeptember 9. 2076. pont.; Rel. 1844. Gubics és makk megvizsgálásáról. No. 616.; Rel. 1844. No. 617. Gubicstermés árverésén való kiadásáról.

XIV. FAVÁSÁRLÁS

Debrecen nagy kiterjedésű erdőterületei ellenére is rászorult saját és polgárai szükségletének fedezése érdekében az idegenből való favásárlásra.¹ A favásárlásra elsősorban azért volt szükség, mert az itteni tölgyesek nehéz fáját a nagyobb építkezésekhez nem használhatták fel, fenyő viszont a város erdeiben nem termett. Ezen a kényszerítő körülményen kívül azonban erdőgazdálkodási megfontolásból kifejezetten a saját erdő kímélése céljából is történt vásárlás. A faállományt ez esetben lehetőleg lábon vásárolták meg, és a tűzifával a polgárok kompetenciáját fedették.

A város az épületfa anyagát messze földről, rendszeren Bereg és Máramaros megyékből hozatta. A kitermelés helyéről a Tiszán úsztatták le Tokajig, Lökig vagy Csegéig, ahonnan szekereken fuvarozták haza. Évente tetemes gondot, nem csekély fáradságot és tekintélyes pénzkidrást jelentett az idegenből vásárolt faanyag. A város történetében nemcsak a gyakori tűzvész, de egyéb körülmények miatt is folytonos volt az építkezés, és új épületfára állandóan nagy szükség volt. A vásárlással szerzett fa jórészen kímélte a saját erdőket, amelyeket tartalékként őriztek az esetleges hirtelen szükséges idejére.

A város ilyenképpen kapcsolódott be a már országosan meginduló fakereskedelembe, ami jó hatást gyakorolt a hazai erdőgazdálkodásra. Nem lebecsülendő ugyanis az a hatás, hogy az épület- és tüzelőfa drágasága, nehézkes megszerezhetősége azok értékének tudatát erősítette meg, és ezzel az itteni erdők jobb kezelésére ösztönzött.

Eleinte különösen az épületfát vásárolták idegenből, később azonban, a XVIII. század vége felé egész erdőrészeket is megszereztek kitermelés végett, sőt magánosok által szekerekkel befuvarozott fát is vásároltak.

Ez is utal a nagy fahiányra, mert ilyenkor a drága készfát kellett megfizetni, ami magasabb volt a lábon vett állomány kitermelési és fuvarozási költségénél.

A város Máramarosból leúsztatott nagyobb szabású épületfa-vásárlásainak első adatát 1719-ből ismerjük a „kistemplom” építkezésével kapcsolatban.²

„Új templomot készítvén Istennek dicsőségére. Az segedelme által építtünk ex fundamentum. Midőn már a kőfalai szépen mennének rakatván felfelé s az Város népe is buzgón munkálkodni kívántató fenyőszálakat Tokaji révből hordassanak, hogy az ácsok korán hozzáfogván, faraghassák fáját azért” – írja erről az 1719-es jegyzőkönyv.

Közös erővel fogtak neki az épületfák Tokajból való hazaszállításához, és mindegyik szekeresgazda legalább egyszer fordult. A késedelmeskedőknek elrendelték

október elején: „Akik még a templomhoz kívántató szálakért Tokajhoz el nem küldet-
tenek, egész héten el külgyenek.”³ Gondoskodtak azonban arról is, hogy azok se
bújjanak ki a kötelezettség alól, akik fogatokkal nem rendelkeztek. Mikor lassanként
közeledőben volt a tél, és az akkori erővel nem tudták az egész szállítmányt hazahor-
datni, akkor elrendelte a magisztrátus, hogy „akik még templomhoz való fáért el nem
küldettek s nem lévén szekerek, kik az velle járó fizetést Perceptor Ur kezére adgya,
kapitányok fogadgyanak szekereket és ezzel hozzák”.⁴

A későbbi években gyakran találkozunk nemcsak épület-, hanem tűzifavásárlással is,
ami azt mutatja, hogy a város erdőségei akkor nem fedezték a város szükségletét. Az
épületfa szállítása megindult Tokajon kívül Lökről is. 1725-ben⁵ már fuvarosokkal is
szállíttatják a fát. Tokajból való hazaszállításért 28 ft 40 dénárt, Lökről pedig 24 ft
3 dénárt fizettek. De közelebb fekvő erdőkből és egyéb célra is vásároltak. Így
1731-ben pl. téglá- és cserépetetéshez 72 ft árú fát vettek (ez évben a gerendákra csak
30 ft-ot költöttek).⁶

Vagy pl. 1735-ben a vámospércsiektől vásároltak meg egy erdőrészt 120 pengő
forintért, melynek levágatásához azonnal hozzáfogatva, az ott dolgozó napszámosok-
nak 24 dénárjával mintegy 38 ft 40 dénárt munkabér fejében ki is fizettek ez év
végéig.⁷

Ekkoriban a Tokajból való épületfa-szállításoknak szabott ára alakult ki a városi és
környéki fuvarosok meg a város között. Eleinte 1 pár (2 db) kifaragott gerenda
hazahozataláért 12 pulturát és 1 pár szarufáért 10 pulturát fizettek. Később a drágulás
miatt a fuvarosok a régi áron nem voltak hajlandók többé dolgozni. Az ügy kivizsgálá-
sára küldött bizottság is méltányosnak találta a fuvarosok díjfelelemelési kérését és ezért
1731 őszén 1 gerenda Tokajból való hazahozatalának bérét 3 máriásban, 1 pár szaru-
fáért pedig 2 máriásban határozták el.⁸

Az erdészeti viszonyokat, illetve a XVIII. század közepének nagy faintségét, mely
városunkat ez idő tájt látogatta, mi sem jellemzi jobban, mint hogy egyes szekeresektől
is vásároltak tűzifát. 1737–38-ban pl. havonta a 21. táblázatban foglalt szekérszámú
fát vette a város és teljesített értékét fizetést.⁹

Vettek ezenkívül még 1736-ban a vámospércsiektől két ízben összesen 278 ft
42 dénárért, a hadháziaktól pedig egy ízben 28 ft 56 dénárért tüzelőfát.¹⁰ A fát ilyen
esetekben lábon vette a város, és saját költségén napszámosokkal vágatta le. Ha pedig
szekérszám behozott fát vásárolt, úgy a drágább, de már kész tűzifát fizette meg. Ezért
is szerették inkább a lábon való erdővétele, amikor is tulajdonképpen nem a területet
szerezték meg, mert azt legtöbbször visszaszabták a régi tulajdonosoknak, hanem
az azokon felnőtt erdőt, amit vagy a polgárság vágott magának, vagy saját részében
termelte ki.

A város ekkori erdőségei ellenére nem tudták kielégíteni a szükségletet. Ezért
kellett állandóan idegen erdőrészek vásárolt fájával pótolni azt. A helyzetet jól jellemzi
az a levél, melyet ez ügyben 1739-ben küldöttek a szomszédos hajdúvárosnak, Hadház-
nak.¹¹ Ebben a nagy fahiányt a következőkben vázolják: „Szükségében lévén a tűzbeli
fának, kglmeteket kérjük szomszédoságosan, hogyha tetszenék kglmeteknek valamely
részt kiszakasztani maga erdejéből, emberünket küldenénk ki, ki megalkudva kglme-

21. táblázat

Hónap	1737			1738		
	szekér	ft	dénár	szekér	ft	dénár
január	11	14	02	16	18	82
február	9	9	45	12	14	36
március	6	6	36	5	6	45
április	7	6	16	8	7	54
május	11	8	99	24	13	38
június	40	23	22	6	4	18
július	4	4	44	12	12	56
augusztus	—	—	—	5	8	64
szeptember	—	—	—	6	7	42
október	8	9	98	7	9	84
november	—	—	—	8	9	52
december	24	26	42	12	13	94

tekkel és az árát is azonnal kifizethetnék. El is várjuk tudósításukat, miben fogja magát kglmetek határozni stb . . .”

Az alku meg is történt és a hadháziaktól vásárolt idebocsátott erdőrészért 28 ft 20 dénárt ki is fizettek.¹² Feltűnő e tekintetben az erdős területen lábon álló fák csekély és a levágottak jóval magasabb ára közötti különbség, mely a vágatás, hordatás stb. nagy munkaköltségében leli magyarázatát. Az ezen esztendei, hadháziaktól vett erdőrészből termelt fa hazaszállítása alkalmával összeütközés is támadt a bökönyi stációnál a város embere és az akkor itt kvártélyozó „Károlyi János” katonák között, amit azonnal jelentettek is azok főstrázsamesterének.¹³

A következő évben, 1741-ben is a hadháziaktól vásároltak újabb erdőrészt 31 pengő forintért, a szükséges tűzifa egy hányadának kitermelése végett.¹⁴

Hogy miként történt a város részére szükséges épületfa vásárlása, azt híven tükrözi vissza Böszörményi Mátyás és Bihari György részére az akkor építendő malomhoz való és egyéb szükségekre vásárolt 1000 szál fa levágatására és hazahozatalára 1742-ben adott instrukció.¹⁵ Eszerint az ott dolgozó napszámosokat naponként kellett feljegyezniök, és ezek összesítései alapján történt a fizetés. Csakis olyan fát vágathattak, amely a szükségletnek megfelelő volt, nehogy alkalmatlanok hazahordásával terheljék a várost. A vastagabb fákat puskaporral vetették széjjel. A fát tutajon szállították le, amikor is a szálakon kívül egyéb erdei félkészítményekkel is megpakolták azokat.

A város egyébként a Máramarosban és Beregben vásárolt épület- és hídfák Csegére való leúsztatásának elősegítésére még a szepesi kamarát is felkereste, annak támogatását kérve.¹⁶

Ugyanez év májusában még egy rendelkezést adtak a máramarosi favágatásra és annak leúsztatására kiküldött Kóla Györgynek.¹⁷ Elsősorban azt kellett felülvizsgálnia, hogy mit és mennyit dolgoztak addig, nem érte-e a várost valamilyen kár. Különösen a napszámosokra való felügyeletet emelték ki. „Arra vigyázzon pedig

öklme, hogy a napszámosok ne heverjenek, hanem a napszámot egészen ki dolgozzák, ha egyéb munka nem lenne, a fákat forgassák a Tisza partjaira, hogy annál közelebb érje az ember midőn a szálakra kell rakni. Ha néha erővel vagy egyéb oktul meggátoltnak a dologban, az olyan időre nem kell nékik fizetni.”

A fákat a helyszínen faragtatták, és a gyűjtőhelyre úsztatással eresztették le. A városi kiküldötteket azzal is megbízták, állapítsák meg 1000 szál épületfa leszállításához szükséges fenyőszálfa mennyiségét, hogy a jövőben is ehhez tartsák magukat.

Az 1742. évi favásárlások a mogyorósi erdőről származtak, ahonnan még néhány esztendőn keresztül úsztatnak építkezésre való anyagot Csegéig és fuvaroztak onnan Debrecenbe. Ez év tavaszával 24 máramarosi ember kormányzása alatt ereszkedtek le a tutajok Csegére a város fájával, kiknek visszaküldése a közben kitört pestis miatt nehézségekbe ütközött.¹⁸

Ilyen nagyobb mennyiségű épületfa-vásárlás természetesen a régi időkhez viszonyítva erősen megnövelte a ráfordított költségeket. 1742-ben nem kevesebb, mint 890 ft-ba került a szükséges épület- és tűzifa beszerzése.¹⁹ Éppen e nagy költségek miatt sajnálták, hogy csak faragott gerendákat szállítottak le, annak kisebb gallyait és vékonyabb részeit visszahagyva. 1743 elején el is küldték Böszörményi Mózeszt, hogy állapítsa meg, miképpen lehetne a fennmaradt fákat és gallyakat Csegéig leszállítani és mibe kerülne az.²⁰ Erről azonban további adataink nincsenek.

1745–46-ban is a mogyorósi erdőn szerezte be a város épületfa-szükségletét. Nevezetesen ekkor épült a Hortobágy folyón²¹ a mai nagy kőhíd elődjeként egy erős fahíd. Ennek építéséhez 1000 szál fát úsztatnak le a Tiszán. Érdekes, hogy erről a jelentős mértékű adásvételről írásbeli szerződést nem készítettek, csak szóbelileg kötötték meg az alkut. Nemhiába írja erről a forrás: „Ha meg nem gondolja az ember, micsoda messzünne kell a fát vecturázni, az mennyi kölcséggel, fáradsággal megyen véghez, bizonyára megtapasztalja, hogy minden szál fa egy néhány forintjába kerül a N. Városnak.”²² Bonyolította a mogyorósi erdőn a favágást azon értesülés, mely szerint a zálogbabocsátó jogutódja azt éppen akkor készült kiváltani. Így minden alku és költség hiábavaló lett volna.²³

Tudakozó levéllel keresik fel ezért a zálogbirtokost, s csak akkor látnak hozzá erőteljesebben a munkához, mikor a megnyugtató választ megkapták.

Egyébként a mogyorósi erdőről Csegére úsztatott fák hazaszállítására fogadott szekereknek 9 máriás bért fizettek.²⁴

Közben a környéken is vásároltak erdőrészeket, ahonnan elsősorban a polgárság szükségletét kívánták fedezni, s csak ritkább esetben vágtak épületfákat. 1747-ben a város a vértesiektől vásárolt meg vágatásra való erdőszakaszt. Ezért és a szintén tőlük vett 200 szál fáért együttesen 200 ft-ot fizettek.²⁵

A város kiküldöttei szorgalmasan látogatták a tokaji révnél levő tutajosok fapiacát is, ahonnan állandóan szekereztek Debrecenbe, vagy pedig előbb Lökre vitték az anyagot. 1748-ban is egyik ilyen kiküldöttnek utasításul adják: „Dolgait végezvén ő kglme Szent Mihályon, menyen onnét Tokajba, a N. Collégiumnak kívántató és Ő kglmek Tiszteletes Uramék által instructiójába adott fenyőszálakon kívül a N. Város közönséges szükségére is vegyen 60 szálát és a többivel együtt szállíttassa Lökre.

Megnézzé pedig ő kglme a szál fákat a véle faragó emberrel együtt, hogy jó frissek és nem avultak légyenek.”²⁶

Ugyanezen évben még a város népének szükségére tűzifának veszik meg a Vértesen lakó Nagy Sándor ottani erdeje egy részét.”²⁷

Esztendőnként gyakran pótolják saját erdőik termőerejének hiányát ilyen idegen községektől vagy magánosoktól vásárolt, lábbon álló erdőrészekkel. 1759-ben ismét a hadháziak segítettek ki a jó pénzért a várost,”²⁸ amikor is a vágatási költséggel együtt 175 ft-ba került a tőlük vásárolt fa. Ugyancsak más címen ez évben tűzifa-vásárlásokra 306 ft 10 kr-t fizettek ki. A város utcáin levő és a forgalmat nagyban megkönnyítő hidak kijavítására pedig Józsa Istvántól vettek a Szabolcs megyében fekvő „Bánházi erdőből” egy részt. A faanyagért, valamint a vágásnál kidöntésre felhasznált puska-porért és ácsmunkáért együttesen 131 ft készpénzt fizettek ki.

Nemegyszer már levágott és ölszámra rakott fát vett a város, amikor is szemre való becslés helyett pontos mennyiségekkel számolhatott. 1771-ben a hadháziak önként kínáltak eladásra fát, amit 3 ft egységaron meg is vesz a város, de kikötik, hogy „1. A fa illendő mérték szerint légyen vágva Klaster számra. 2. Nyárfa közte ne légyen és 3. Gallya ne rakódgyék közé.”²⁹

Ugyanekkor a sárándi erdőben lévő Kállai részre is alkut folytat a város, melyet azonban már magának kellett kitermelnie.

A városnak oly szüksége volt az így vásárolt erdőkre, hogy 1771 őszén csak addig vágják a Nagyverdőt, „Míg másutt lehetne szerezni.”³⁰ Ezután Domokos Lajos bodaházi erdejének egy részére folytattak alkut, akinek 3 1/3 ft-ot kínáltak a város által kitermelt fa öléeért. Ígéretet tettek, hogy a fel nem használt gallyat visszahagyják a területen.

Nem szakadtak meg továbbra sem azok a szálak, melyek Debrecent favásárlás tekintetében az észak-magyarországi erdős megyékhez fűzték. 1771 nyarán említi a jegyzőkönyv: „A Nemes Városnak szüksége lévén némely matériálakra: úgy mint Deszkákra, Léczekre, Zsindelyekre, Szálakra, azoknak megnézésére Máramaros Vármegyében a N. Communitásból deputáltatnak, Fürmender N. Fráter Pál Ur és Esküdt Nagy András Ur, menél jutalmasabban lehet a N. Város számára a feljebb említett Matériálékat, szerezzék meg, s olyan rendelkezéseket tegyenek, hogy Szálakon a Tiszán le szállítani lehessen.”³¹

Ha a fa fogyni kezdett, mint 1775 nyarán is, úgy azonnal hozzáláttak a szükséges mennyiség beszerzéséhez. Megbíztak ilyenkor egy szenátort, ritkábban közgyűlésbeli személyt, járjon utána, hogy a szomszédság között hol lehetne megfelelő mennyiségű tűzelő vagy más célra alkalmas fát vásárolni.”³²

A Máramarosból leúsztatott fák hazaszállítását kizárólag fuvarosokkal végeztették, akik ezzel jól kerestek. Különösen a lökiekkel alkudtak meg gyakran, tekintettel arra, hogy a felülről érkezett fa egyik legfőbb kirakodóhelye éppen itt volt. 1777-ben pl. egy szál gerenda hazafuvarozásáért 1 ft-ot kaptak a löki gazdák.”³³

1778-ban a tűzrevaló és épületfákat Jármly Mihály szabolcsi erdejéből vásárolták.”³⁴

A tűzifák vásárlása ekkor már a város erdeinek javulásával mindinkább alább-hagyott, az építkezésekhez szükségeseké azonban mindvégig megmaradt. Ennek hatá-

sára maradandóbb rendszer kialakulása következett be. Így pl. 1783-ban a város Eötvös Imrével kötött szerződést hosszú szál, azaz épületfák hazaszállítása ügyében, melyre előlegül 100 ft-ot mindjárt ki is fizettek.³⁵

Látva Debrecen favásárlását, nem érdektelen összehasonlítás végett egy másik város, nevezetesen Pest fakereskedelmének ekkori adataival szembeállítani.³⁶

1788-ban összeírták a Duna-parti faraktárak készleteit, ahol csekélységének jellemzésül csak 834 ölet találtak. Nem érdektelen azonban, hogy a hivatásos fakereskedők túlnyomó része magyarokból állott. A fa az idő szerint vízi úton – tutajon, illetve hajón – jutott oda. Ilyképp a termelők lassanként mind jobban kiszorultak, és a jövedelmező fakereskedelemre a közvetítők vetették rá magukat. Ennek megakadályozására Pest városa fa-kommisszáriusi hivatalt szeretett volna felállítani, azonban hatáskörének egyidejű megszabása és a részletes instrukció nyújtásával sokáig késlekedtek, ezért nem sok eredménnyel működött. Így megtörtént, hogy a város által hatóságilag ölenként 3 ft 24 kr-ban megszabott tűzifát, míg a kommisszárius a városházán járt, egy-egy alkuszt 4–5 ft-ért bocsátott áruba.

A fanagykereskedők rendes ügynökei nyomták ekkor a piacot, akik közül pl. Zwiffelhoffer Jakab beismerte, hogy az eladott ölfák után kapott provízióért dolgozik. Természetesen ily csekély jövetelemből megélni nem tudván, egyéb visszaélésekkel növelte azt. Pest városa mindig üldözte az ilyen közvetítő kereskedelmet, mely a lakosság olcsó ellátását nehezítette meg, és a feljelentett ügynökök ellen teljes szigorral járt el.

Ezek alapján 1788-ban a káros spekuláció megakadályozására Pest városa utasítást dolgoz ki az árak csökkentése, illetve a kereskedelem szabályozása céljából. Így elrendeli többek között azt is, hogy a hajón érkező fát 8 napon túl ne árulják, bizományba ilyen rakományt senkinek se adassanak stb. Üldözi a csalást és egyes fortélyos farakási módokat, mellyel a Duna-parti piacon a lakosság rovására éltek. Az 1788-ban kiadott és 11 pontból álló utasítást képezte egyúttal a fa-kommisszárius feladatkörét is. Célja kizárólag a lakosság elsőrendű szükségletét képező fa árának csökkentése volt. A fakereskedelem még ilyen viszonyok között sem lehetett rossz üzlet, bizonyítja, hogy pl. 1794-ben az egyik deszkaereskedő piaci bódéját és faszínjét 900 ft-ért vette meg egy hasonló üzlettel foglalkozni kívánó polgár. A pesti tűzifaforgalom egyébként a maga évi 12 000 öles átlagával sem múlta felül a debrecenit, aminek országos viszonylatban is kitűnő volta ezzel is alátámasztható.

A város gyakori csegei faúsztatása a század vége felé már arra is csábított egyes vállalkozókat, hogy saját költségükre hozzanak le ide fát, és úgy ajánlják megvételre. Nagy örömmel vett egy ilyen ajánlatot a magisztrátus 1791 elején. A tavasszal megindult építkezésekhez szüksége volt gerendákra és sietett a vállalkozókkal megalkudni, hogy azután hazaszállíthassák Csegéről.³⁷ A ritkábban 9 1/2 öles, átlagban 6–7 öles szálfák minden egyes darabjáért 1 ft és 60 krajcárt fizettek.

A század vége felé a debreceni erdők felerősödésével egyre inkább ki lehet elégtíteni a saját erdőkből is a város tűzifaszükségletét, így a tűzifavásárlás mindinkább lecsökken.

Egyedül épületfából szorul továbbra is a város vásárlásra. A várost és a lakosságot összefűző gazdasági és eszmei kötelék azonban ekkor már lazulni kezd, és hovatovább a város már csak saját közvetlen szükségletének beszerzéséről gondoskodik.

Az utolsó adat 1802-ből származik, amikor a város az akkori nagy tűzvész kapcsán még a régi módon gondoskodik a tűzkárt szenvedett lakosság épületfával való ellátásáról.

A kamarához fordulnak felterjesztéssel. Nemsokára utasítást is kapnak, hogy a tokaji, poroszlói stb. hivatalokat utasították a város kérésének támogatására, miszerint az eladó famennyiségekből készpénzfizetés mellett bocsássanak elegendőt a debreceniek rendelkezésére.^{3 8}

A magisztrátus később is megkeresi a kamarát, hogy épületfa rendelkezésére bocsátásával legyenek segítségére. Így 1826-ban 200 gerenda rendes áron való adását kéri, amit a kamara tokaji falerakóhelyéről teljesített is.^{3 9}

Ekkor is vásárolt magánkézből a város fát és fakészítményeket, de csak saját szükségletére. 1839 tavaszán pl. az építtető inspektort küldik el a váradi országos vásárra 600 rft-tal, hogy ott azon fenyőszálakat, léceket stb. szerezzen be.

Hosszabb idő múlva csak az 1849-es esztendő zaklatott bonyodalmai között^{4 0} került a város olyan kényszerhelyzetbe, hogy a környékbeli helységekből favásárlással bízzák meg Kaffka Mihály erdőfelügyelő tanácsnokot, aki azonban eredménytelenül tér vissza.^{4 1}

JEGYZETEK

¹ Az itteni élénk fakereskedelem ismertetésére érdekes a megye 1659. április 29-i szabályrendelete (TAGÁNYI: id. munka, I. k. 520. o.). Eszerint a nagy kereslet miatt néha úgy felment a fa ára, hogy 3–4 ft-ot is fizettek száláért. Ekkor azonban elrendelték, hogy 12 szál fának az ára fuvarral együtt sem legyen több 4 ft-nál, enélkül pedig 3 ft-nál. Egyedül Máramarosszigeten lehetett ilyen mennyiségért 5 ft-ot kérni. Ugyanitt 16 szál szép fa árát 6 ft-ba, a vékonyabból 5 ft-ba, az erdőkben kint pedig mindkét minőségét 1-1 ft-tal olcsóbban állapították meg stb. Később, a XVIII. század legelején (1708. július 3-ról keltezve) szabályozta újólag a megye a fenyőszálakkal való kereskedést (TAGÁNYI: id. munka, I. k. 630. o.).

² SZÜCS: id. munka, III. k. 765. o.; Jegyzőkönyv 1719. szeptember 24. 731. o.

³ Jegyzőkönyv, 1719. október 8. 735. o.

⁴ Jegyzőkönyv, 1719. október 18. 740. o.

⁵ 1725. esztendei Számadások.

⁶ 1731. esztendei Számadások.

⁷ 1735. esztendei Számadások.

⁸ Jegyzőkönyv, 1737. szeptember 2. 361. o.

⁹ 1737. és 1738. esztendei Számadások.

¹⁰ 1738. esztendei Számadások.

¹¹ Conc. II. k. 1739. december 16. 943. o.

¹² 1740. esztendei Számadások. 114. tétel.

¹³ Conc. II. k. 1099–1102. I. 1740. március 7.

¹⁴ 1741. esztendei Számadások.

¹⁵ Instrukciók, 1742. április 28. 81–82. o.

¹⁶ Conc. III. k. 447. I. 1742. május 24.

- ¹⁷ Instrukciók. 1742. május 26. 82–84. o.
- ¹⁸ Instrukciók 1742. augusztus hó. 88. o.
- ¹⁹ 1742. esztendei Számadások.
- ²⁰ Jegyzőkönyv, 1743. április 8. 94. o.
- ²¹ ZOLTAI LAJOS: Domokos Márton debreceni főbíró és kora. (1725–1764). Debreceni Képes Kalendárium, 1909. esztendő 68. o.
- ²² Conc. IV. k. 353. l. 1746. január 26. A város levele Zoltán Istvánhoz a mogyorósi erdő birtokosához.
- ²³ Conc. 1746. február 23. IV. k. 369–370. o.
- ²⁴ Jegyzőkönyv, 1746. szeptember 18. 290. o.
- ²⁵ 1747. esztendei Számadások.
- ²⁶ Instrukciók 1748. június 6. 160–163. o.
- ²⁷ Jegyzőkönyv, 1748. október 27. 336. o.
- ²⁸ 1759. esztendei Számadások.
- ²⁹ Jegyzőkönyv, 1771. április 16. 14–15. o.
- ³⁰ Jegyzőkönyv, 1771. október 14. 45–46. o.
- ³¹ Jegyzőkönyv, 1774. július 20. 233. o.
- ³² Pl. Jegyzőkönyv, 1775. június 30. 309–310. o.
- ³³ Jegyzőkönyv, 1777. május 9. 59. o.
- ³⁴ Conc. 1778. No. 52. március 26. és No. 97. május 3. Intuiti Silvae Venalis Dni Michaeli Jármy.
- ³⁵ Külb. tart. irom. 1783. április 3. No. 1697. a szerződés és április 5. No. 1698. az előlegről adott nyugta. 1783. No. 1712. október 20. Petróczy Ignác kiküldött tanácsnok jelentése a Város számára, Eötvös Imre által Csegére szállítattott fáknak megvizsgálásáról és becsültetéséről. (Eredeti és 2 db melléklet.)
- ³⁶ VÁRNAI SÁNDOR: Faértékesítés a XVIII. században Pesten. Erdészeti Lapok, 1906. 795–803. o.
- ³⁷ Jegyzőkönyv, 1791. február 9. és február 16. Ugyanilyen ügyről Conc. 1791. január 6. No. 4.
- ³⁸ Jegyzőkönyv, 1802. július 19. 368. pont. 98. o.
- ³⁹ Jegyzőkönyv, 1826. szeptember 2. 416. pont. és kamarai rendeletek, július 26. No. 22,440.
- ⁴⁰ Jegyzőkönyv, 1839. május 29. 334. o.
- ⁴¹ Jegyzőkönyv, 1849. augusztus 24. 1708. pont.

XV. ERDEI KÁRTÉTELEK

1. ERDEI KÁRTÉTELEK, FALOPÁSOK

A magyar népet szeretik fagyűlölőnek feltüntetni, és valljuk be, nem is alaptalanul. Ha e tekintetben nem is lehet teljes mértékben általánosítani – hiszen akadnak kivételek –, de mégis kiemelhetjük, hogy különösen az alföldi lakosság az, amelyik a fával s ezek összességével, az erdővel szemben ellenséges indulatokkal viseltetik, annak kíméletét, kitermelésének szabályozását egyáltalán nem tartotta s tartja szem előtt.

Debrecen városa is éppen ilyen fátlansággal jeleskedő vidék határára esve szép példáját nyújtja annak a törekvésnek, mely minden ellentétes hatás leküzdésével, szinte sziszifuszi erőlködések között mégis tudott és akart az erdészet terén szép eredményeket teremteni. A város erdészeti történetének lapjait forgatva, mindjárt szembetűnik, hogy az itteniek mindenkor rendelkeztek olyan agrárpolitikai érzékkel, mely az erdők létesítését és fenntartását nemcsak elismerte, de keresztül is vitte. Az erdők célszerűtlen pusztításával azonban nem állott egyedül, mert a középkori lakatlanságból következő rengetegek biztonsága majdnem mindenütt olyan tapasztaláshoz vezetett, mely végre is azok pusztulását vonta maga után. Roscher, a múlt század nagy német gazdaságtörténésze szépen mutatja ki, hogy pusztulnak el az 1100-as években Írország erdei, hogy lett kopár Skócia egy része, melynek ismételt beerdősítését azután egészen a XVIII. századig nem tartották kivihetőnek.¹

Ekkor kezdték belátni ugyanis, hogy az erdők pusztítását nemcsak a többé-kevésbé rendszeres irtás, de legalább oly mértékben az egyes tilalmas károosítások idézik elő. Az erdők pusztulásának eme elsőrangú tényezőjéről, a bennük elkövetett kártevésekről bőven találunk említést és leküzdésük érdekében hozott tiltó parancsokat.

A XVIII. század folyamán az erdők gondviselése, a felújítások rendszeresebbé tétele kiolvasható azokból a rendelkezésekből, melyek ekkor már Európa-szerte a felelőtlen pusztítások folytán megcsökkent erdőállományt igyekeztek ismét a szükséges területre kiterjeszteni. E tekintetben sok helyen még kegyetlen megtorló és elrettentő büntetésekkel találkozunk. Pl. Hannoverben 1720-ban a fák koronájának levágását fejvesztéssel büntették.² Az erdőkároosítások mérvének csökkentésével találkozunk a francia jogszolgáltatás területén is. Laurier Loysel közli 1710-ből, hogy itt pl. a sarjerdőket 4 év és 1 hóig lehetett tilalom alá venni.³

Népünk ellenszenve a fásítás és erdősítés iránt, melyet éppen csak a legutolsó időkben sikerült enyhíteni, a történelem útjain szintén követhető. A hegyes vidékek s erdőkben gazdag országrészek lakói előtt ez csekély jelentőségűvé válik, míg a síkságokon honosak között a nemrég óta szunnyadó nomád ösztönök hatottak ellene, az erdei

kihágások, fiatalosok rongálása alakjában. Így volt ez nálunk mindig, s Debrecen városának is e kritikus helyre esve állandó küzdelmet kellett folytatnia erdeinek fenntartása, ápolása és gyarapítása közben a szomszéd községek meg a maga lakosai-ból rekrutálódott fatolvajokkal szemben. A Debrecen környéki erdőpusztításokról, illetve falopásokról a legelső adatot 1468-ból sikerült kimutatnunk, mely azonban nem a város későbbi birtokaihoz tartozó részekre vonatkozik, hanem a Gut szomszéd-ságában levő Savóskúthoz, és a Nagycseréhez közel eső tamási erdővel kapcsolatos, amely pusztá még ma is fennáll. Palóczi László országbíró ugyanis ez évben Sárlos Boldogasszony napján vizsgálatot rendel el Zólyomi Tamás, Dávid és János kérésére Zakar Miklós, Parlagi Pál és György, Churi Gergely, Ártánházy Miklós és Maksai István ellen, kik szoboszlói, macsi, hegyesi és sámsoni jobbágyaikkal az ő tamási erdejükben többrendbeli hatalmaskodást és tetemes pusztítást követtek el.⁴

A XVIII. század folyamán közigazgatásunk is elsőrendű kötelességeként ismerte fel a fák és erdők védelmét. Így gr. Győry, akinek a Dunántúl gazdasági fellendítése tekintetében nagyon sokat köszönhet, 1788-ban egész modern gondolatként a Rába-köz híres rossz útjai mellé fasorokat ültetett, és általában kemény büntetést rendelt a fák csonkítóira.⁵ Ugyanezen időkben, 1784-ben kiadott rendeletével gr. Balassa, az akkori horvát bán, a fák kímélése tekintetében odáig ment, hogy azoknak csak fűrésszel való kivágását rendelte el, amit különben a helytartótanács az egész országra kiterjesztett.⁶

Az erdei kihágásokat hazánkban már régtől fogva szigorúan büntették. A pusztítá-sokkal szembeni ellenállásban és erdővédelemben jelentkező szellem mint öntudatos nemzeti tényező fogható fel, mely a legegésőbb kérdés orvoslása felé fordította a figyelmet.⁷

Ahol erdők vannak, ott szinte kiirthatatlan betegségeként él a körülötte levő lakosság lelkében annak meg nem engedett pusztítása. Ettől sokat szenvedett Debrecen város erdőgazdasága is, annak ellenére, hogy kezdettől fogva szigorú és elrettentő bünteté-sekkel igyekeztek továbbterjedését megakadályozni. A város erdősegeiben mindig gyakoriak voltak az ilyen pusztítások, fatolvajlások, melyekért állandóan kijárt a bot, amit még büntetéspénznek fizetetésével is súlyosbítottak. A későbbiek folyamán jött azután csak divatba, hogy a testi büntetéseket pénzzel válthatták meg, melynek összege azonban olyan magasan volt megállapítva, hogy pár száz lopott fa egy-egy polgár egész vagyonát felemésztette.⁸

Debrecen város jogi történetének és jogszolgáltatásának forrásai bő számmal em-lékeznek meg az erdőpusztításokkal kapcsolatos fatolvajlásokról és a reájuk kiszabott büntetésekről. Így pl. a XVII. században, mikor Seres János több társával a Nagyerdő-ről fejenként 13 szál fát lopott, ezért 13–13 furatosütésre és szálanként 1 ft fizetésére ítélték.⁹ A szigor a XVIII. század elején sem enyhül, és mikor 18 embert tűzifatolvaj-lásban fogtak az Apafáján, mindegyikre 24 botot vertek, és minden levágott szál fáért 1 máriást fizetettek.¹⁰ A XVIII. század második felétől kezdve azonban szokásossá lesz a fakultatív büntetés kiszabása is. Így Mikházy Györgyöt, mikor kapubálványnak való fát tilosban vágott a Nagycserén, vagy 24 korbácsütésre, vagy 12 ft lefizetésére ítélték. (1 szál fáért!) Természetes, hogy az utóbbit választotta.¹¹ Egy-egy nagyobb

erdei kihágás a hibában talált egyén egész vagyonának elvesztésével járhatott. Így a XVIII. század végén Kiss Gáspár 30 szál fát vágott le tiltott módon az erdőről, és ezekért összesen 100 ft-ra ítéltetett; hogy ezt lerója, összes ingatlanaitól meg kellett válnia.¹²

Szigorúan járt el a város saját polgárainak erdészeti kihágási ügyeiben is, annak ellenére, hogy ekkor még mindenki legtöbbször díj fizetése nélkül vághatott a saját számára az e célra kijelölt erdőkerületben. 1707-ben mindezek ellenére mégis 400 ft pénzbüntetésre ítélik Szilágyi István civist, mert szolgálai tilalmasba mentek, és onnan hoztak be fát, pedig, mint védekezésében előadja: „Minden ember, aki akarta, akkor az erdőt hordatta.” Nem fogadták el azonban védekezését, és új tanúk állítására utalták, mert „A.N. Erdőre a tilalom ellenére hír nélkül hatalmasul északának idején reá menvén, vágatta, hordatta, melyért meg is büntetett, de újabban sem ez intéssel, sem concivisi kötelességével nem gondolván, azonn Erdőre küldött és alkalmas fákat hozott hír nélkül.”¹³

A városnak az évszázadok folyamán tengernyi tapasztalata gyűlt össze arról, hogy amint a szomszédos falvak lakói közelebb kerültek erdeinkhez, de enélkül is, a kihágások, fatolvajlások szinte napirenden voltak. Ez a tapasztalat adta az ösztönzést, hogy még olyan távol fekvő és a lakosság ellátása tekintetében csekély jelentőségű erdőt, mint az ohati is volt, igyekeztek megvédeni. 1713-ban egyezséget kötve a város a szentiványi és egyeki lakosokkal az ohati földek használata tárgyában, a szerződés 4. pontjával az ott fekvő erdő védelmét is beveszik, „melyet pedig pusztítani, hordani szabados nem lévén, sub poena potentiae”¹⁴

Mikor a favágás és hordás ideje elkövetkezett, még fokozottabb őrizettel vigyázták az erdőket, nehogy engedély nélküli igényekkel bitoroltassanak azok. Ilyenkor még lovas csőszöket is rendeltek az erdők körüli vigyázatra és a város kapuinak őrzetére, hogy a bejövő szekereken levő fák törvényes eredetét megvizsgálják. 1716-ban is több mint 7 ilyen lovas csősz alkalmaztak erre az ideiglenes szolgálatra, kiknek kötelességükké tették, hogy: „ha kit tsalárdságban találunk, az Város istállójához vitesék az Fát.”¹⁵

Az okozott kártételek tekintetében a gazda nemcsak magáért, de cselédjeiért is felelős volt, s ha ezek ilyet cselekedtek, úgy elsősorban őt vették elő, legfeljebb bérükből volt szabadsága levonni a büntetéspénzt.¹⁶

Az erdőkben okozott károk nem merültek ki a tilosban való legeltetésekben, fatolvajlásokban, csemeték lecsonkozásában, hanem sok esetben a gyűjtogatás is ide tartozott, miről már szólottam.¹⁷

Az erdei kihágások jelentékeny részét követték el debreceni polgárok azzal, hogy tilalmas erdőről hír nélkül hoztak fát. A faizási jogosultság ekkor még meglehetősen szabályozatlan volt, és tulajdonképpen csak abban merült ki, hogy a városi polgár legtöbb esetben ingyen, néha pedig az igazjóságok száma után megállapított méltányos váltságbér fizetése mellett saját kitermelésű fát szállíthatott haza. Dacára azonban ezen tág szabadságnak, a lakosság körében mégis gyakori visszaélések történtek a tilalmas erdők pusztításával kapcsolatban. Nemcsak pénzbüntetést kellett ezért fizetni (a XVIII. század folyamán már polgárt testileg sohasem büntettek),

hanem még a tilalmas fát szállító jószágokat is elkobozták tőlük.¹⁸ Később a tilalmas erdővágások büntetéseként azt is találjuk, hogy ebbeli polgári haszonvételi joguktól fosztották meg a vele visszaélőket.¹⁹

Erdei kártételekkel és pusztításokkal kapcsolatban a város élénk összeköttetésben állott a szomszéd törvényhatóságokkal is, főleg az itt előidézett károk megbecsültetése ügyével kapcsolatban. Ekkor már az erdei kihágásoknak csak nagyobb jelentőségű esetei kerültek a város bírái és közigazgatási hatósága elé, a kisebb visszaélések és tolvajlások megbüntetése, a csőszök feljelentése és nyomozása után az erdőinspektorokra bízott. Az inspektorok ettől kezdve esztendei számadásaikban hűségesen el is számolták az ily címen bevett összegeket. Pl. 1735-ben az egyes erdők, de különösen a Nagyerdő fatolvajlótól 37 ft és 7 kr bírságpénzt szállítottak be a városhoz. 1736-ban pedig a gutfi, radványi és bagosi pusztákról került be 17 ft és 4 kr büntetéspénz, melyhez az egyéb erdőkben beszedett 5 ft 79 kr járult.²⁰ A városnak erdei védelme közben nemcsak egyes személyekkel gyűlt meg a baja, hanem igen gyakran egész községekkel szemben kellett fellépni. Ilyen egységesen szervezett erdei károkat okoztak az 1739. esztendő telén a szovátiak, akik bírójuk egyenes tanácsára látogatták csapatostul a debreceni erdőket, sőt, hogy bátrabban folytathassák tilos fahordásukat, a hozzájuk bekvártélyozott katonaság vezető tisztje még őrséget is adott melléjük. Ilyen fegyveres fedezet mellett történő és nyilvánvaló erdőpusztítások kellemetlenül érintették a várost, habár figyelembe veszik a szovátiak nehéz helyzetét is abban, hogy oly nagyszámú katonaság ellátására, éppen pedig tüzelőanyag tekintetében, erre kénytelenek. Levelet írt ezért a tanács, melyben megfenyegetik a szovátiakat, hogy ha még egyszer úgy lepik meg a város erdeit, „jószágait kényszerítetnek oda veszteni. Más Helységek az hol kvártélyos vagyon, harmadik kára nélkül téznek, minden Proviziót, a Szovátiaknak mindjárt szállítanak illendő áron fát a határig a szomszéd Helységek.”²¹ A város megemlékezik levelében, hogy maguk is gyakran kénytelenek fát venni a szomszédos helységekből, sőt még messzebről is, honnét „Hordatjuk haza nagy erővel és fáradsággal”.

A katonaság kvártélyja nagy teherként nehezedett nemcsak a városra, de a környező helységekre is. Főként ez mozdította elő az erdei kártételek, falopások elharapódzását, mi ellen 1740-ben szigorú rendszabályokat hoztak.²² Az erdők védelmére alapos tervet dolgoztak ki, melynek mindjárt a második paragrafus a foglalkozik a tilalmas favágással. Ekkor rendelik el, hogy aki csak egy szál fát is levág a tilalmasnak nyilvánított erdőkről, az tőle vétessék el és ezen felül még 12 ft büntetéspénzt is fizessen. Ez a büntetés az úgynevezett tilalmas erdőkre vonatkozott, ahol egyáltalában nem volt megengedve a favágás. Voltak ezeken kívül még olyan erdők is, ahol a vágatás nem volt tilos, csak engedelemhez, illetve bizonyos díj lefizetéséhez kötött. Ilyenek voltak a XVIII. század derekán a külső erdők, mint akkor a Gut, Radvány, Bagos stb. Itt az engedelem nélkül vágott első szál fáért a büntetés 3 ft-ban, utána minden szálért 1 petákban határozottatott meg.

A büntetések kiszabásának rendszerében is ekkor történt változtatás. A csőszök a feljelentett kártevők büntetéspénzének 1/6 résznyi arányában részesültek ekkor, éppen ezért az önhatalmú bíraskodástól, mint eddig, továbbra is elzárattak, hanem ehelyett a

kártevőket az inspektoroknak, ezek pedig a tanácsnak kellett bejelenteniök. Hogy pedig bizonyítékokat is megfelelőképpen tudjanak bemutatni, az eddigi rendszer szerint, mikor legtöbbször pénzt, fejszét, láncot vagy valami kisebb értékű dolgát fogták zálogba, most már az ígásjóságok visszatartására kaptak parancsot. Nem feledkeznek meg a csőszöket sem a jobb és éberebb vigyázatra való serkentés végett anyagi felelősségre vonni: „A Csőszök mind Erdőkön, mind Mezőkön úgy vigyázzanak, hogy ha a lopót, vagy kár tévőt tudnák, mégis nem denunciálják, vagy ha az erdőt és mezőt oda hagyván, addig tettemes kár esnék, a büntetést maguk hordozzák.”²³

A magas büntetési tétel tulajdonképpen csak az engedetlen polgárokat sújtotta, akik a tilalmas, növés alatt levő erdőket vágatták, mivel egyéb úton leggyakrabban ingyen is kaptak fát. Így volt ez 1740-ben is, mikor a nagy téli fagyok következtében a halápi erdőnek szabad hordatása engedtetett meg, mellyel némelyek nem elégedve meg, a tilos erdőket is vágatni kezdték, vagy mint az erről szóló rendelet írja: „Jó emlékezetű régi Erdeinkre, nagy fáradtsággal szerzett és szorgalmas gondviselések által oltalmaztatott, s még eddig megmaradott tilalmas erdők is reá mentenek.”²⁴

Mindezen rendszabályok azonban csak a város polgárait terjesztették ki a büntetéseket, és azok körében az erdei kihágásokat lassanként teljesen kiirtották, úgy, hogy a továbbiak során az itteniek falopásával csak elvétve találkozunk. Nem így azonban a környező helységek lakói, akik fátlan határaik miatt is a debreceni erdők hordására voltak utalva. Nincs olyan esztendő a város történetében, mikor ilyen ügyekkel ne kellett volna, mégpedig tömegesen, foglalkozni. Nem használt itt jó szó, erőteljes figyelmeztetés, szigorú büntetés, mert gyakran ugyanazon személyek kerültek egymás után sorozatosan az úriszékek ítélő tagjai elé, falopással terhelt. Az 1750-es években a városnak különösen egyik földesúri joggal bíró községe lakóival, a sámsoniakkal gyűlt meg a baja, akik a földjeikkel határos nagycserei és savóskúti erdőket gyakran megdézsmálták. Felettük ilyen ügyben szinte minden úriszékeknek ítélnie kellett.²⁵ 1754-ben a Sámsonba küldött deputáció utasításába be kellett venni azt is, hogy „amely Sámsoni emberek ezen folyó esztendőben a Debrecen Cseréről fát loptanak, azokra a violentiáért singulative desumáljanak, eu Kglmék. 24. ft-ot”. Sokszor az egyes erdőkre vigyázó csőszöknek erős harcot kellett vívniuk a fatolvajokkal, kik nem átalolták erőszakosan is fellépni. Különösen akkor keletkeztek ilyen valóságos csaták, ha a fatolvajok, mint ezt a XVIII. század második felében leginkább csinálták, csoportosan támadtak meg egy-egy erdőrészt. Éppen ezen okból a városi csőszök felfegyverzéséről is gondoskodni kellett. Ezt még jobban megerlelte az az eset, amikor 1775 nyarán Vétersről jövő embereket fatolvajlásban találva erdeinkben a város csősze, azok őt megtámadták és fojtogatni kezdték. Hogy a jövőben ilyesminek ne legyenek kitéve, ezért elhatározza a magisztrátus, hogy „Három jó erős csősz puskával, fokossal vagy csákánnyal elláttassék, akik a N. Város levágott Klaster fáit és Cseréit az ilyen erőszakoskodók ellen oltalmazták, és a falopókat fogják, s minden módon arcaályák”.²⁶

1776-tól kezdve a város még erőteljesebben lépett fel az erdők pusztítóival szemben, mivel a kamara egyik rendeletében az ilyen ügyekben való felperesi jogot átengedte.²⁷

A környező községek lakói odáig elmentek, hogy a város erdejéből tiltott módon szerzett fával széles körű kereskedést űztek, sőt ilyenekkel sok-sok szekérszármra az itteni piacot is felkeresték. Feltűnt pl. 1776-ban, hogy a város azon részen fekvő erdei nagyon pusztulnak, és a sámsoni lakosok mégis hetente rakott szekér fákkal állítottak be a debreceni piacra. A város ezen helyzet megszüntetésére rögtön intézkedett.²⁸

Ilyen módon azután sikerült a szomszéd helységek erdőpusztítását is annyira akadályozni, hogy tilos úton szerzett fáikkal a debreceni piacot többé nem látogathatták. Alig szüntette meg azonban a város ezt a visszaélést, ismét hasonlókkal kellett foglalkoznia, mely már közvetlen környezetéből nőtt ki. A tulajdonképpeni várost körülvevették az úgynevezett suburbánusok vagy hóstátiak, akik ide bevándorolt, de polgári jogot nem nyert emberek voltak, s kisebb telepeket alkotó kunyhókban laktak. Mikor sikerült kiszorítani Debrecen piacáról a városi erdőkből lopott fával kereskedő idegen községeket, akkor ezek kezdték folytatni ezt a mesterséget. Állandó volt ettől kezdve a panasz, hogy a hóstátiak folyton pusztítják az erdőket, és az így lopott fát a piacon árulják. 1783 telén azután velük is leszámolt a magisztrátus, amennyiben a piaci biztosokat a fát áruló szekerek tüzetes vizsgálatára utasították, mikor is a tulajdonosnak főleg azt kellett igazolni, hogy honnan való a rakomány és milyen úton származott hozzá. Így sikerült azután a belülről megindult romlást a viszonyok szerint mérsékelni.²⁹ A fakereskedelem itteni fellendülését, ami jó tápot adott a tilalmas erdőpusztításoknak, az a helyzet idézte elő, hogy 1774-ben szabályoztatott a polgári fabeli haszonvétel, mégpedig a fizetett adó mértékéhez arányosítva, s így nem mindenki láthatta el ez úton elegendő fával magát, míg ezelőtt a tekintetben kevesebb gonddal kellett élni. Ezen időben keletkezett az 1740-es évek fainsegeiből kiindulólág a favásár, mely idegenből hozottak mellett igen nagy mennyiségben a városi erdőkből lopott áruból állott, és melynek ily módon való felülvizsgálata, illetve korlátozása elsőrangú erdészeti kötelességgé is vált. A fatolvajok különben a legnagyobb fondorlattal igyekeztek büntetéseiktől megszabadulni, és ártatlan embereket is gyanúba keverve, a vizsgálat ilyen irányú kiterjesztésével azt maguktól elhárítani. Az elfogott erdőpusztítók törvény elé állítva, nemegyszer igyekeztek bevádolni a városi erdőcsőszöket, mintha azok is velük tartanának. Ezen bejelentéseknek alaposan utána is néztek, és mindenkor az alkalmazottak legteljesebb ártatlansága derült ki.³⁰

Debreceni polgárt a XVIII. század második felében igen keveset találtak erdőpusztításban, de nem úgy a hóstátiakat, kikről jellemzőleg írja az egyik tanácsi határozat: „Nem törődve az Erdők pusztításaival szemben alkalmazott büntetéssel, a Város erdeinek és cseréinek pusztításaiban és kivágásaiban gyakran rajtakapatnak.”³¹

Az 1770-es évektől kezdve már a felsőbb hatóságok is élénkebben figyelnek a szabad királyi városok erdeiben eshető kártételekre, azok ilyen irányú pusztulására, és ezen ügyben rendeletet is bocsátanak ki.³² Ez a rendelet azonban nem ért el olyan közvetlen sikert, hogy további intézkedések ne lettek volna szükségesek. Az 1780-as években ismét szaporodnak az erdőpusztítások, miről a helytartótanács értesült, s intézkedett azok megakadályozása végett, mellyel kapcsolatban ismételten az 1770-es esztendőben kiadott rendtartás szigorú betartását írta elő.³³ Ez a rendelet már a város erdeinek pusztulását előidézhető majdnem mindegyik tényezőre kiterjedt.

Hogy a vonatkozó rendelet nem éppen alap nélkül figyelmeztet a lakosok erdei kártételeire, bizonyítja az is, miszerint pár évre rá, 1790-ben a hóstáti szegénység kunyhói körül megint nagy mennyiségű s nem egyenes úton származott fát találtak. Ezeknek összeírására, illetve eredetének megállapítására a hat utcának megfelelőleg esküdteket rendeltek ki.³⁴ A hóstátiak később is igen gyakran kerültek kézre falopások, erdei kihágások miatt, amiért sűrűn járták fel lakásaikat és állandóan kutatták a náluk talált fák eredetét.³⁵

Az erdészeti kihágásokért befizetett pénzüsszegek esztendőkön át jelentős summára emelkedtek, és így egyáltalán nem csodálatos, hogy az erdőinspektorok és csőszök, kiknek szorgalmas őrizete óvta egyrészt erdeinket a nagyobb károktól, juttatta másrészt városunkat ilyen mértékű bevételhez, nagyobb arányban szerettek volna részesülni belőle. Ezért 1790-ben azon kéréssel járultak a magisztrátus elé, hogy az erdő óvásáért adódjon nekik jutalom az esztendőként bevett büntetéspénzből.³⁶ Ezt a kérést méltányosnak és helyesnek találta a város vezetősége is, azonban a bürokrácia útvesztőjébe kerülve elsikkadt az egész dolog.

Természetes, hogy ezenkívül az 1740 óta megállapított 1/6, majd 1/4 büntetésbeli részesedés továbbra is megmaradt mint az éber vigyázat legjobb serkentője. Mikor pl. 1793-ban az egyik sámsoni embert négyökrös szekerekkel fogták el az erdőben, melyen 15 szál tölgyfát és kisebb nyárfát szállított, egyenként 3 ft jutalomban részesültek, mely egész esztendei készpénzfizetésük igen tekintélyes részével ért fel.³⁷

A város egyébként nem állott egyedül a szomszédos községekből rekrutálódott fatolvajok és pusztítók üldözésével, mert a szováti és sámsoni lakosok kivételével, mely községek birtokát képezték, az összes szomszédok is segédkezet nyújtottak ebben. Így 1793-ban a diószegi uradalomhoz tartozó hosszúpályiak fatolvajlása ügyében írja Papanek Sándor uradalmi ügyvéd, hogy megparancsolták az ottani lakosoknak, hogy lopott fáikat a városba fuvarozzák be, és ezenkívül még az úriszék előtti példás elítélésüket is kilátásba helyezte.³⁸ Ezen parancsnak azután, mint az onnan írt levelekből látjuk, nem tudtak eleget tenni, mivel a lopott fákat már beépítették, de kárpótlásul a városnak teljes elégtételt nyújtottak. Még az olyan erdők sem voltak mentve a háborításoktól, mint amilyen a város ohati pusztáján lévő is volt. Annak ellenére, hogy ez elég távol esett minden községtől, mégis olvashatunk pusztításról. Az ebben az erdőrézben garázdálkodók a szomszédos Csege lakói közül kerültek ki, mely ügben már 1791-ben állít ki Szabolcs megye hatósági bizonyítványt.³⁹ Az ohati erdőben 1808-ban is a csiegiek követtek el nagyobb kihágásokat, amikor Komáromy Mihály tanácsnok jelentése szerint tekintélyes mennyiségű gallyat vágtak le.⁴⁰ A város ekkor azonnal ír Balogh Péter zólyomi főispánnak, Csege akkori földesurának, hogy tisztartója által azonnal téríttesse meg a kárt, és jobbágyságait a jövőben ilyen tettektől tartassa vissza.⁴¹ Mikor erre nem kaptak választ, az elintézés többször is sürgették, végül pedig az egész ügyet hivatalos útra terelték.⁴²

Az erdőcsőzsi köteleességek teljesítésének biztonságát kell látnunk abban, hogy alig érte a város erdeit olyan kár, melyet kiderítve és a tettesek neveivel azonnal ne jelentettek volna az inspektoroknak és ezek a magisztrátusnak. Csakis a jól működő és köteleességüket híven teljesítő erdőcsőszök mellett sikerült ezen korban, mikor az

idegen erdők használása nem volt bűn, hiszen a régi erdei szabadság emlékei még éltek, a városét megvédeni, sőt derekasan gyarapítani. Természetes azután, hogy mivel emberi munka volt ez is, nem mehetett mindig simán. Néha kisebb szabálytalanságok elő is fordultak, amiért azonban a tettesek méltó, sőt túl szigorúnak mondható büntetéseiket el is vették. Így pl. 1793-ban a futi csőszök az acsádi lakosokat kapva falopáson, az ide vonatkozó törvényes rendelkezések mellőzésével, mivel nem fogták zálogba az igavonókat, sőt a lopott fával tovább is engedték azokat, kemény büntetést szenvedtek.⁴³ A megtorlások eddigi rendszerében a XVIII. század végén az a változás történt, hogy mind gyakrabban találkozunk a pénzbüntetéssel és elkobzással, s kevésbé a testi fenyítésekkel, ami azonban akkor még pótolhatatlan volt. Hosszú idő után – mintegy 15 esztendőn keresztül – csak 1793-ból olvashatjuk újra, hogy a Sámsonban tartott úriszék két embert falopás miatt testi fenyítésre ítélt.⁴⁴

Az erdei kártételekről, falopásokról részletesen intézkedik az 1798-ban készült erdőmesteri instrukció is. Az észlelt kihágás jelentésében ez is a régi rendszert tartotta fenn, azaz a csőszök jelentették ezt az erdőmesternek, ki felső fokon ezt a magisztrátussal tudatta. Az erdőcsőszökkel kapcsolatban pedig elrendeli azt, hogy ha kitudódna, hogy valamelyik egy húron pendülne a fatolvajokkal, azokat nem jelenti, vagy pedig, ha velük a tett helyén egyezett volna meg, úgy azokat az erdőmester azonnal bocsássa el a szolgálatból.⁴⁵ Tapasztalva azután, hogy a falopások és tolvajlások leggyakrabban akkor estek meg, mikor több ünnepnap esett össze, vagy pedig a csősz eltávozott a rábizott területről, azért az instrukció azt is elrendeli, hogy egy erdőről hetente csak egy csősz jöjhessen be a városba, de az se tartózkodjon itt hosszabb ideig, hanem másnap visszatarthatra kötelezték.

Nagy kárt okozott még a városi erdőkben a jószágok legeltetése, különösen pedig a szarvasmarhák és a juhok ottani teletetése, melyről egy fejezet kapcsán külön is megemlékeztünk, most csak érintőlegesen ismertetve. Találón írja erről a jegyzőkönyv 1783-ban: „Tapasztalván, hogy a Város erdei és cseréi attól az időtől kezdve mindjobban pusztíttatnak, amitől fogva a barmok telelés végett oda hajttnak.”⁴⁶ Az erdők nagy veszedelmét az egyik egykorú irat három okból kifolyólag magyarázza: 1. A jószágok számára karámot, pásztorok részére pedig kunyhókat kellett emelni, ami tetemes fafogyasztással jár. 2. Az utazók is nagyon pusztítják az erdőt azzal, hogy marháikat oda becsapják, sőt oly fölös számmal vágnak fát, hogy a helyszínen való bő tüzelésen kívül még el is visznek belőle. 3. A hóstátiak is nagyon pusztítják az erdőt, és semmiféle fenyegetéstől nem riadnak vissza.

Hogy a marhák bebocsátásával kapcsolatos veszélyt – mely elől az akkori gazdasági viszonyok miatt nem lehetett elzárkózni – csökkentse, a kérdést 1783-ban úgy rendezték, hogy csak a Guton és a Halápon engedtetett ez meg, míg a többi helyeket esetenként 12-12 ft büntetéssel vetették tilalomba. Ezenkívül az istállók, konyhák stb. emelését eltiltják, a már fennállókat is szétromboltatják, sőt még a méhészeket is kizárták az erdőkből.⁴⁷

Nemcsak saját polgáraink jószágai okoztak károkat a városi erdőkben, hanem gyakran a szomszéd birtokosok pásztorai is meg-megcsapták marháikkal azokat. 1790-ben is panaszkodnak a cserék csőszei, hogy Dienes Domokos földesúr bebocsát-

tatja jószágait a debreceni határba és ott legeltet, aminek eltiltására nevezettet levélben azonnal fel is kéri.⁴⁸

A Geötz-féle királyi biztosi határozatok 1794-ben az ilyen tilos legeltetések büntetésének kérdését akként rendezték, hogyha a mező- vagy erdőinspektorok kisebb kárban találják a jószágokat, úgy csak büntetéspénz fizetésére ítélnék, míg nagyobb károk okozásánál a kár megtérítésére is kiterjedhet a büntetés.⁴⁹

A sámsoni pásztorok, a város erdőinek legállandóbb pusztítói is gyakran legeltették itt marháikat. Ezért 1813-ban Kémery Mihály, akkori erdőmester lest kívánt nekik vetni, s 12 csőszet küldött ki befogásukra. Ezenfelül két nagycseri csőszet küldött velük, akik azt állították, hogy ők jól tudják az utat. Hűtlenségbe keveredtek azonban, mivel az ottani betyárromantika szellemében a csapláros-párnak elárulták a lesekedést, kik jókor értesítve a pásztorokat, a helyszínen egyet sem találtak a város emberei.

A későbbiek folyamán ismét megtették a lesvetést, és ekkor fényes eredményként 110 db marhát tudtak behajtani.⁵⁰ A sámsoniakkal, tilos legeltetések miatt különben mindig baj volt. 1829-ben is „marháikat az új vágásra hajtották és a jövéseket leélették”. A csőszök behajtották azokat a savóskúti csárda állásába, de a sámsoniak többszörös túlerővel támadva vissza rájuk, kiszabadították azokat, és őket is halálos fenyegetésekkel rémítették el.⁵¹

Jóval kisebb mértékben ugyan, de a jószágok legeltetésének káraival a későbbiek során is találkozunk. Ezek közül az 1832. esztendőben a Guton, az asszonyrészi gulya által előidézett emelkedik ki.⁵²

Az erdők ilyen irányú védelmét főleg a fiatalosokra terjesztették ki, mivel éppen ezek azok, melyek a legelő marhától a legtöbbet szenvedtek. A kamara is szigorú parancsokat küldött e fiatalosok legeltetés alóli oltalmaztatása érdekében, melyeknek szellemében azután az 1838. esztendő folyamán azt a rendszert léptették életbe, hogy amelyik csősz vagy más erdészeti tisztviselő gondviselésére bízott erdő fiatalosaiban legeltetésből származó károkat találtak, azt az illető tartozott megtéríteni, sőt ha többszöri ismétlődés vagy nagyfokú gondatlanság forgott fenn, úgy elbocsátással is megfenyegették.⁵³

Az erdei kihágások ilyen gyakorisága különben nemcsak helyi, hanem általánosságban uralkodó jelenség volt. Ennek okát az erdő közös használatában látjuk. Azokon a helyeken, mint pl. Debrecen is, ahol az erdőközösség fennmaradt, nem tudtak belenyugodni annak szabályozott használatába, és igen hosszú ideig az erdei lopásokat nem is tekintették bűnnek.

Természetesen az erdei kártételeket nemcsak a jelzett formákban észlelték, hanem azok számtalan sokféleségét tarthatjuk nyilván, 1808-ban pl. az tűnt fel az egyik szenátornak, hogy az azon esztendei vágásról fölös számba jönnek fával rakodott szekerek. Megnézte a kommissiókat, mely nélkül nem volt szabad fás szekeret a kapun beengedni, és ebből meggyőződött, hogy a rőzsekommisszárok nemcsak a maguk számára, de idegenek részére is meg nem engedett módon hordatták a fát.⁵⁴

Természetesen az is megtörtént, hogy debreceni részről okoztak kárt a környező idegen erdőkben. Pl. 1809-ben a halápi erdőkben dolgozó favágók idéztek elő a

székelyhídi uradalom nagylétai erdejében ilyen kárt, melyet azután közös egyezség alapján meg is térített a város.⁵⁵

A városhoz közel eső erdők, de különösen a Nagyerdőnek alapos pusztítását idézték elő azon szegényebb lakosok, kik a megengedett száraz gally gyűjtése ürügyével mentek oda. Káros szerepüket a következő élénk színekkel ecseteli az egyik jegyzőkönyv. „Szüntelen járván az Erdőt, pusztítják és annak színe alatt, hogy Inspektor uraktól száraz gallyra Commissiót kaptak, igen sok károkat tesznek. Az élő fákat vagy kivágják, vagy kiszáraztják, a fiatal jövéseket a tőkéről letördelik, hogy annak idejében készre mehessenek. Gyanús időben, úgy mint késő este és hajnalban, sőt éjjel is igen sok fahordó talyigásokat és gyalog embereket lehet látni.”⁵⁶ Éppen ezért a kapusokat és csőszöket éberebb vigyázatra utasították, és a száraz gally gyűjtő szegénység eme segedelmét úgy korlátozták, hogy ezentúl szerdán és szombaton járhatták az erdőt, mikor is oda nem szabadván fejszét kivinni, csak a lehullott ágakat szedegethették össze.

A város a hatósága alá eső egyének erdei kihágása tekintetében maga járt el, míg az ezen kívül esők ügyében az illetékes Szabolcs és Bihar megyéket meg az érdekelt birtokosokat kereste fel, és az illetékes úriszékek döntése elé tárta az ügyeket. Előfordult azonban az is, de csak ha másképpen nem érhettek célt, hogy az okozott károkat a zálogul vett vagy elkobzott jószágok értékesítése révén nyert pénzből egyenlítették ki.⁵⁷

Gyakran kérték vissza azután a tulajdonosok lefoglalt tárgyaikat és jószágaikat, illetve méltányos büntetéspénz kifizetésében óhajtottak kiegyezni. De a város e tekintetben hajthatatlan volt, és teljesen az országos törvények alapján állott, mely megengedte az erdőpusztítóknál talált tárgyak akár azonnali eladását is.⁵⁸

A XIX. században e városbeli polgárok falopásai nem tűzifára, hanem inkább épületanyagra irányultak. Rendesen a tanyabeli vagy erdei telepek könnyebb épületeit emelték vagy javították ki így. 1816-ban a város lakói a monostori erdőt úgy lopták, hogy a Józsa község melletti erdővel szomszédos szentgyörgyi szőlőkben egész sor pajtát emeltek belőle.⁵⁹ Jóval később pedig az egyik monostori csősz tévedett meg, és vágott a gondjára bízott erdőből bőségesen szálfákat józszakerti szőlője pajtájához.⁶⁰ Eleinte az erdei kihágásokat lopva és egyedül követték el. Később a szomszédos községek lakói annyira felbátorodtak, hogy fegyveres emberek védelme alatt nagy csoportokban leptek meg egy-egy városi erdőt, kik ellen az egyedül vagy kettesbe járó csőszök nem tudtak, de nem is mertek fellépni. 1816-ban pl. a savóskúti kaszálókban lévő fákat vágták ki ily nagy erővel.⁶¹

1819-ben már a sámsoniak erdőpusztításai olyan méreteket vettek, hogy a város Bihar megyéhez írt át, hogy ettől a község lakosait egyszer és mindenkorra tiltsa el.⁶² Néha olyan tömegben mentek a fatolvajok, mert az együttes működés biztonságosabb volt az erdőkben – hogy az összes ottlevő csőszök és botos szolgák sem bírhattak velük. 1821-ben a lugosiak mentek rá a Külső Gutra oly nagy erővel, hogy a csőszök nem tudtak ellenük fellépni.⁶³ 1825-ben pedig a vámospércsiek támadták meg a halápi erdőt, mikor ott is kevésnek bizonyult a csőszök száma, úgyhogy védelmére a városnak még külön hajdúkat kellett kirendelnie.⁶⁴ 1832-ben a nyíradonyiak mentek ki a

Gutra, és mivel már a csőszök rendelkeztek fegyverekkel, ők is töltött puskák védelméről gondoskodtak, s úgy hordták a fát.⁶⁵ 1826-ban megint erőteljesebben jelentkezett az erdők pusztulása az ilyen külső kártevők nyomán, és ezen helyzetről egészen sötét színt festve írja az egyik jelentés: „A város minden Erdejain nem csak a N. Erdőn és Apafáján, tetemes pusztítások vannak, gonosz tolvajok, erdőpusztítók a fejszével levagdossák a fákat.”⁶⁶

Ekkor rendezik újra a városbeli faárusítás ügyét. A jelzett nagymérvű erdőpusztításokból ugyanis ismét a külső lakosok, az úgynevezett hóstátiak vették ki a legtetemezebb részt, akik kereskedést űztek vele. A város tehát éppen ezért újólág éberén vigyázott a szabad fakereskedelemre.⁶⁷

Nem sokat használt azonban e rendelkezés, mert az élelmes emberek jól ki tudtak bújni alóla. Ezért két év múlva, 1828-ban ismét felújították azon hozzáadással, hogy ezentúl csak a szedésre jogosító és csak erdőmester által kiállított kommissió felmutatása mellett engedték meg a hóstátiaknak a piaci faárusítást.⁶⁸ A reakövetkező évben, 1829-ben pedig kiterjesztik azt a debreceni piacra vitt összes faárúkra is, melyeket csak akkor lehetett kiállítani, ha előzőleg hiteles származási levéllel bizonyították a rakomány eredetét.⁶⁹ Ugyanezen esztendőben az erdők védelmével kapcsolatos intézkedéseket ismét kibővítik. Nevezetesen egy bizottságot küldenek ki, hogy ezek tagjai együttesen határozzák meg azokat a tennivalókat, melyeket az erdők jobb védelmére ügyében szükségesnek tartanak. A jelentés benyújtása után 8 pontban foglalt határozatot fogadtak el az erdők intenzívebb védelmé érdekében, mely a továbbiak folyamán az ily irányú intézkedésnél mindig igazolásul szolgált.⁷⁰ Ezek, melyek legnagyobb részét rövidesen megvalósították, a következők voltak:

1. A veszélyeztetett erdőknek árkokkal való körülvétele.
2. A csőszöknek puská és elől réztáblával ellátott fővegek kiosztása. Azonban a fegyverek kezelése ügyében óvatosságra intették őket. Ezen tényt, hogy a csőszök fegyverrel is elláttattak, tudatják a szomszédos törvényhatóságokkal és az erdők pusztításában jeleskedő községekkel is.
3. A csőszök számát és a csőszházakat szaporítják. Halápon a Csereshegyen, Nagy-cserén a sámsoni út mellett, Guton az adonyi határ felől építettek újat.
4. A csőszöket a város házi szükségletére elegendő nyírágak stb. kitermelése alól felmentik.
5. Az erdőcsőszök lovat tartsanak és azon kerüljenek.
6. Fizetésüket felemelték.
7. Javaslatot tettek egy csőszgazdai állás létesítésére, amit azonban a magisztrátus nem fogadott el, és ennek teendőit az egyik erdész tisztre bízta.
8. A csőszöket felmentették a kaszálóbérek beszedésétől. Ezenkívül hat lovas és fegyveres csősz állást is szerveztek, ezek a mezőket és erdőket egyformán kerülték.⁷¹

Hiába hozott azonban a város évről évre szigorú intézkedéseket az erdők pusztításának megakadályozására és töltötte ki azokat tényleges alkalmazással is, azok sokat mégsem használtak, mert az erdők fekvése és a szomszédos községek lakóinak faínsége

szinte leküzdhetetlen nehézségeket támasztottak. Találón írja erről az 1829. évben a királyi biztosi jegyzőkönyv, miszerint: „Mi az erdő pusztítását illeti: ez mind az itt való, mind a szomszédos lakosok által tétettek. Fő okok, hogy az Erdők széllyel és a várostól távol esnek. Az erdőpusztítóknak kitapogatása az okozott kárnak megtérítése eránt tett hiv. levelezéseink többnyire minden foganat nélkül szoktak maradni.”⁷²

Nemcsak a távolabbi és nehezebben ellenőrizhető erdőkön történtek pusztítások, de ennek éppúgy ki voltak téve a város szélén fekvők, mint a Nagyerdő, hol az erdőmesterek és csőszök laktak, tehát a mai Simonyi út vége is. A tanács éppen ezt nehezményezte, hogy még lakóhelyük közvetlen szomszédságában levő erdőrészeket sem tudták megvédeni, s ezért őket a nagyobb figyelemmel való és gyakoribb kerülésre utasítják.⁷³

A Nagyerdőnek különösen Nyulas felé eső része szenvedett sokat a józsaiaiktól meg a már akkor is „téglavetőbeliek”-nek nevezett hóstátiaktól. Ezek a fatolvajlások és pusztítások terén olyan gyakorlatot szereztek, hogy tettenérésük csak nagyritkán sikerült.⁷⁴

1833 folyamán a Nagyerdő pusztításainak megakadályozása céljából a város egy bizottságot is kiküldött.⁷⁵ Ennek tagjai legnagyobb hibául azt találták, hogy az erdőmester több hónapi távolléte alatt kellő felügyelet híján maradt az erdő.

Látjuk tehát, hogy igen sok esetben a városi erdők pusztításait két oldalról is fenyegető veszedelmek idézték elő. Nemcsak a fatolvajok működése, de a felügyelő személyzet kisebb mulasztása is nagymértékben hozzájárult az erdei kártételek mind értékbeli, mind számszerű növekedéséhez. 1836-ban pl. Kállay István királyi biztos maga figyelte meg, hogy egyik nap (július 18-án) a Halápról és Bánkról tekintélyes számú szekér hordta a nyilván lopva vágott fát, amit az alsójárásai pandúr egész nyugodtan nézett. A város értesülve erről, ez időtől kezdve alaposabban felülvizgáztatta alkalmazottait.⁷⁶ Nyomára jönnek 1836-ban, hogy annak ellenére, hogy esztendőkön át tekintélyes mennyiségű fát koboztak el a fatolvajoktól, észrevehető hasznát nem találták, s a városháza fűtésére ezek mellett mindig a régi mennyiséget adják ki a cselédeknek. Ettől kezdve az elkobzott fáról rendes számadást vezettek, s annak több vagy kevesebb mennyiségben való betudásával adták ki a városháza fűtésére a fát, vagy pedig ha ez nem volt szükséges, a fennmaradt részt készpénzen értékesíthették.⁷⁷

Szinte tragikomikusan hat, hogy a város erdészeti bevételei közül az egyik legállandóbb büntetéspénz címen folyt be. A bérbeadott makk- és gubacszedés, nemkülönben a kaszálók és a polgári faváltság ára mellett ezek képezték tehát az erdészeti jövedelem forrását. Hogy ez esztendőkön át mennyire rúgott, arra vonatkozólag lássuk 1830–1836 között e címen befolyt évenkénti összesítéseket.⁷⁸

A kamara 1836-ban érdeklődött ez iránt. A tanács a királyi biztos és az ő számára össze is állíttatta esztendőnkénti kimutatásban az összes erdészeti kihágások pénzben marasztalt ítéleteit és a ténylegesen befolyt összegeket is. A terjedelmes munkából minket a nevektől és cselekményektől eltekintve csak az esztendei befolyt pénzek végösszegei érdekelnek, ezeket a 22. táblázatban adhatjuk meg.

A debreceni erdőkön oly gyakori erdőpusztításokra tehát 1836-ban a kamara is felfigyelt, és ennek megszüntetése érdekében elrendelte, hogy a város régebbi büntető

22. táblázat

Év	Bírság befolyt összege	
	ft	kr
1799–1800	3 817	54
1800–1801	175	–
1801–1802	23	–
1802–1803	2	–
1803–1804	597	–
1804–1805	851	51
1805–1806	184	30
1806–1807	774	15
1807–1808	35	–
1808–1809	176	–
1809–1810		
1810–1811	1 510	44
1811–1812	224	36
1812–1813	99	20
1813–1814	168	40
1814–1815	1 503	21
1815–1816	205	–
1816–1817	141	–
1817–1818	1 528	–
1818–1819	206	41
1819–1820		
1820–1821	349	30
1821–1822	94	–
1822–1823	180	–
1823–1824	1 081	–
1824–1825	246	50
1825–1826	170	21
1826–1827	1 212	51
1827–1828	423	56
1828–1829	698	12
1829–1830	829	44
1830–1831	457	12
1831–1832	570	22
1832–1833	230	48
1833–1834	265	24
1834–1835	94	24
1835–1836	245	52
Összesen	19 373	78

rendelkezései és védőintézkedései ismét erőteljesebb alkalmazásba vétessenek. Ezen kamarai leiratban is találkozunk az erdőpusztítások gyakoriságának egyik okával, mégpedig azzal, hogy a szomszédos megyék elég enyhén kezelték az ebben bűnös községeket, pedig ezek az összes tényezők közül a legkártékonyabbak voltak. A

kamara ezzel kapcsolatban az 1791. évi LVII. tc.-re és az 1807. évi XXI. tc.-re hivatkozott, amelyek az erdőpusztítók büntetésére vonatkozólag utasításokat adnak, s melyek szerint, ha a törvényhatóságok nem szolgáltatnak kellő elégtételt, úgy a város hivatalos úton tovább is mehet.⁷⁹

1838-ban az erdei kihágások büntetésének ismét újabb rendezése következett. Már a Geötz-féle királyi biztosi végzések és az 1820-as rendelkezések szerint a kaszálóbírák, csőszök, az erdőmester és az indagátorok hatalommal ruháztatták fel a kisebb erdei kihágások azonnali büntetésére. Ezen kategóriában pedig az volt a mérték, hogy a kisebb kihágás külön becsülhető kárt nem idéz elő. Tehát a tett önmagában hordta büntetendőségét.

1838-ban 2 váltóforintban szabják meg azon összeget, ameddig az ilyen kisebb kihágások büntetésével kapcsolatban az erdőtiszték elmehettek. Az így befolyt összegek kezelésénél behozták azt a rendszert, hogy a tetteseket előállító csősznek azonnal ki kellett fizetni a büntetéspénz 1/3-át, a többiekkel pedig csak havonta kellett a gazdasági gyűlésen elszámolni, mikor is a fennmaradt 2/3 részt a házipénztárba szállították.⁸⁰ 1839-ben ajánlotta azután Liskay erdőmester, mint már írtuk, hogy az így befolyt pénzeket csemetekertek, faiskolák létesítése stb., erdőítési célokra fordítsák.⁸¹ A gyűlés azonban ezt szükségtelennek ítélte.⁸²

Hogy pedig a makacs tagadókkal szemben a vizsgálati nyomozás pontos adatokat tárhasson fel, 1839-ben elrendeli a magisztrátus, hogy az erdőmester felterjesztett bejelentéseiben a vétkesek neveivel együtt mindig közölje az előállító csőszét, nemkülönben az esetleges egyéb mellékkörülményeket is, ami által a szükséges szembesítések zavartalanul lefolytathatók legyenek.⁸³

Az 1840-es évek derekán ismét elszaporodtak az erdei kihágások, jelölve annak, hogy a rájuk vonatkozó rendelkezések végrehajtása körül ismét hiányok mutatkoztak, és a régi avultságok eltüntetésére új átdolgozás vált szükségessé, amit azonban a mozgalmas idők ily munkára alkalmatlan volta már a későbbi korszakra utalt át. Ismét csapatostul törtek a környező falvak lakói a debreceni erdőkre, és különösen Haláp szenvedett sokat a szomszédos vámspércsiektől, úgyhogy az erdőmester be is jelenti, hogy a feljük eső erdőrészt hamarosan teljesen ki fogják irtani. Ezek is 50-60-as létszámú csoportokba verődve, puszkás vigyázók őrizete mellett pusztították az erdőt, míg velük szemben legfeljebb csak 4-5 csősz és hajdú állhatott ellent.⁸⁴

A vámspércsi fatolvajok már tökéletes munkafelosztás alapján könnyítették meg tilos működésüket. Voltak olyanok, kik hosszú puszákkal őrizték a dolgozókat, ismét mások csak a fát vágták, míg a harmadik csoport a hordással foglalatzkodott. Gyakori lett a puskaropogás a halápi erdő ezen részében, és 1847-ben meg is sebesítik a felvigyázó városi erdőcsőszet.⁸⁵

Igen nehéz küzdelmet kellett vívnia Debrecennek erdői védelmében, miközben nemcsak az éghajlati és fekvési viszonyok kedvezőtlen ségével, hanem az erdőkkel nehezen barátkozó lakosok lelkiületével és ennek hatásaként jelentkező pusztító cselekedetekkel is szembe kellett szállni. A folytonos figyelem és állandó éberség azonban meg is termi gyümölcsseit, az idevonatkozó általános közfelfogás lassú ütemű átalakulásával együtt. Ezzel szép példát mutattak az alföldi városoknak.

2. ÁRKOLTATÁS

Nemcsak a határok pontos kijelölését és a gyakran tartott határújításokkal kapcsolatban a kétségek eltávolítását szolgálták az árkok, de legalább még oly mértékben az egyes erdőségek megvédését is célozták. Olyan nagy terjedelmű és szétszórt fekvésű erdőségek, mint amilyet Debrecen városáé képeztek, körülárkoltatásukkal elég nagy feladatot nyújtottak. Ezt a munkát éppen ezért nem egyszerre, hanem részletekben hajtották végre, mire azonban kész lett az egész, a könnyű homokos talaj omladozó szerkezete folytán ismét hozzákezdhettek az előbb készültk újrahányásához. Ez a munka tehát állandóan tartott, s míg kezdetben az erdőcsöszök feladatát képezte, később már napszámosokkal végeztették, még utóbb pedig a hóstátiak köteles munkanapjait fordították e célra.

Az erdők körülárkoltatása már kezdetben azok védelmét célozta, s ezért írják 1745-ben: „A Nagy Erdő, hogy jobban conserváltassék, árokkal kellene körülvenni.”⁸⁶ Az erre vonatkozó tervezet elkészítésére bizottságot küldenek ki, mely a Nagyerdő felárkolandó területét 6940 ölben mérván fel, ahhoz mindjárt hozzá is kezdtek.

1761-ben újra a Nagyerdőt árkolják, mivel az állandó igazítással nem tudnak eléggé törődni. Derekas nagy árkot húztak ekkor, melynek szélessége felül 1 öl, alul 2 láb, mélysége pedig 5 láb volt. Ölszámba akkordmunkára fogadták fel az embereket, 8 krajcárt fizetve egy öl hosszú ily méretű árokért.⁸⁷ Így tehát nemcsak a határok védelmét szolgálták, de az erdőpusztítók károsításait is igyekeztek az árkokkal megakadályozni.

A város árkoltatásaiban a helytartótanács is beavatkozott, mikor ezzel az erdőségeken keresztülmenő, egyik Szabolcs felé haladó közutat is elzárták. A helytartótanács elrendeli ekkor Szabolcs megye felterjesztésére, hogy vagy nyissa meg azonnal az utat a város, vagy pedig annak akadályairól jelentést terjesszen elő.⁸⁸ A város tisztában volt az erdőbe való útnyitás veszedelmével, de a megyével és felsőbb hatóságaival sem kívánta az ellenségeskedést, halogatta tehát az ügyet, míg végül a helytartótanács megsűrgette a választ.⁸⁹ Végül is nem nyitották meg az elzárt utat, és nyomós okaikat felterjesztették Pozsonyba, ahol azokat teljes mértékben elfogadhatónak találva, a városnak adtak igazat.⁹⁰

Az elkészített árok karbantartásáról és helyenként szükséges újításáról szinte állandóan gondoskodni kellett. A számadások híven feltüntetik az évente e célra fordított költségeket. Így pl. 1764 tavaszán 186 napszámba került a Nagyerdő árkainak tisztítása és újítása, mely munkáért 47 ft 7 és 1/2 krajcárt fizettek ki.⁹¹

Mivel az erdők árkainak első kihányása elég tekintélyes összegbe került, az állapotokra vigyáztak is. Telente jelentős kárt tettek abban a makkoló sertések, melyek pajor után való túrásaik közben gyakran megrongálták azokat. 1776-ban pl. éppen ezért a Nagyerdőn makkoltató gazdák magukra vállalták az árkok helyreállítási költségeit, s így a város ezektől mentesült.⁹² Viszonzásul azonban megengedte a gazdáknak, hogy az eddigi rendszertől eltérőleg egész tavasz kezdetéig járathatták a kinti jószágot, s csak a téli fagyot kiengedett földben igazították újra az árkokat.

1777-ben az Apafát árkolták körül, mely erdő közel esván a városhoz és értékes faanyaggal rendelkezve megfelelő védelemre szorult. Fráter Pál néptribunt és Kovács

György városi geometrát bízták meg azzal, hogy az árok vonalát a helyszínen kijelöljék, s a munkát azonnal megkezdhessék.⁹³

Mikor a többi erdő körülárkolására is sort kerítettek, akkor tűnt ki, hogy ezek már régebben is körül voltak ilyenekkel véve. Ennek nyomai még 1783-ban is megvoltak.⁹⁴ Hogy ez a régi és megállapíthatatlan időben végzett munka milyen tökéletesen hajtott végre, annak jó mutatója az, hogy az 1761. évben folytatott árkolás is ennek nyomán haladt. Az ekkor készített árkok méretei szintén nagyok voltak, amennyiben szélessége 1, mélysége pedig 1/2 ölet ért el. Így vettek körül lassanként még a XVIII. század folyamán a város erdőit árkokkal, melyek úgy azok védelme, mint a határok biztosítása tekintetében jó szolgálatot tettek. Hogy a későbbiek során is mennyire az erdők védelmét célozták az árkok, az kitűnik abból, hogy 1820-ban a királyi biztos meghagyta, hogy a város növekedése, de különösen a hóstáti lakosság szaporodása miatt a Nagyerdő és Apafa árkait újból megigazítsák.⁹⁵ Mivel ebben az évtizedben leggyakrabban az adonyiak erdőpusztításait tapasztalták, melyek a Gutot érték, azért 1827-ben ismét körülárkoltatják ezt, mivel az egyszersmind határt is jelölt, a szomszédos uradalom kiküldötteinek közreműködésével állapítják meg haladásának vonalát.⁹⁶ Az itt szomszédos Károlyi-uradalom nem tett a munka ellen semmi észrevételt, csak azt kérte, hogy az árok teljes egészében városi területen húzódjék, mégpedig a rendes határon belül két ölnyi távolságra, s azonkívül az addigi határjelző dombokat is épségben tartsák meg. Látható tehát, hogy ez a guti árkolás tisztán és kizárólag csak a fatolvajok elleni védelmül szolgált, s határjelző volta semmiképpen nem domborodott ki. A város ezen kérélmeket csak nagyjában teljesítette, s az árkokat úgy, mint az a Halápnak Vámospércs felé eső részén volt, egyenesen a határvonal mentén húzatta, a határjelző dombok összekötéséül. A kikerült földet pedig a város részére hányták vissza, mely így kisebb sáncot képzett.⁹⁷ A munkához különben 1828 tavaszán fogtak hozzá, de addig is értesítette Debrecent a Károlyi-uradalom Nyírbátorban lakó ügyvédje, Jákó István, hogy a nyíradonyiakat szigorúan eltiltották a falopásoktól. Az árkok gyors omladozását idézte elő a város közelében levő erdőségekben, főleg pedig a Nagyerdőben, az újsoriai telepei mentében a fatolvajok szapora járkálása. Ezek sok helyen valóságos csapást vágtak ki rajtuk.⁹⁸

Az erdők árkolatásával mint állandó munkával találkozunk, és a kész régebbieket is újra meg újra kihányják. Így 1827-ben Halápot árkolják ismét,⁹⁹ 1829-ben pedig az összes erdőségek felárkoltatásához fognak hozzá, mely célból bizottságot küldenek ki. Ez felméri a szóbjavővő erdőségek kerületeit, hogy a szükséges árok hosszáról meggyőződhesse nek (23. tábl.).¹⁰⁰

Ebből leszámítottak 380 ölet keresztülmenő utak részére, így tehát ténylegesen kiárkolandóul 58,920 öl maradt.

Hogy pontos költségszámításokat eszközölhesse nek, többféle próbát végeztek. Egy öl széles és mély árokból egy jó munkás méréseik és megfigyeléseik szerint 3 öl hosszút áshatott ki naponta. Azt tervezték, hogy a munkát a taksával tartozó hóstátiakkal végeztetik el, kik a város számára akkor évente összesen 14 496 nap teljesítésére voltak kötelezve. Tehát 3 ölet számítva egy napszámra, esztendőn által 43 488 öl árok készíttetett volna el, ha a kötelezett munkások éppen úgy dolgoztak

23. táblázat

Erdő	Kerülete öl
Bánk	5 700
Fancsika	2 000
Pac	5 800
Haláp	9 400
Nagycsere	9 400
Savóskút	7 600
Külső és Belső Gut	19 400
	59 300

volna, mint a napszámosok vagy a még serényebb szakmányosok. Eszerint végbe-mehetett volna az árkolás egy nyáron, mivel a Haláp, Nagycsere, Bánk, Pac és Fancsika érintkező határain annak kihányását nem tartották szükségesnek, megelégedtek a külső szélek bekeretezésével.

Ezt a tervezetet a kiküldött bizottság is túl optimálisnak tartotta,¹⁰¹ és a kívánt méretekben a hóstátiakkal még napi 2 öl végzését sem tartotta alapul veendőnek. Még ugyanezen év folyamán a hóstátiak hozzá is fogtak a nevezett erdők körülárkolásához, persze nem az előírányzott gyors ütemben.¹⁰²

Előfordult azonban az is, mint 1829-ben a Martinka felé eső részen, hogy egyes szomszédok, jelen esetben a sámsoniak, maguk igyekeztek árkot húzni e határ menté-ben.¹⁰³ Mindezen esetekben azonban a Debrecentől eltérő más körülmény volt a serkentő motívum. A város legtöbbször be is hányatta és érvényesnek nem ismerte el az engedelmé és közbejötté nélkül végzett ilyen árkolásokat.

A város tervbe vett nagyszabású árkoltatási munkáit nem tudta egy esztendő alatt lebonyolítani, hanem eleinte a veszélynek legjobban kitett helyeken dolgoztatott. Így rendelték ki 1830-ban az újsoriakat a sámsoniak pusztításaitól állandóan veszélyezte-tett savóskúti erdő még fel nem árkolt részeinek ily módon való megvédésére.¹⁰⁴ Kállay István királyi biztos 1836-ban még a távolfekvő ohati erdő védelme érdekében is annak körülárkoltatását ajánlotta, ami a pusztítókkal szemben – bármily eredetűek azok – mégiscsak nyújtott bizonyos védelmet. A város meg is fogadta a királyi biztos szavát, és azonnal hozzá is kezdett az ohati erdő körülárkoltatásához.¹⁰⁵ 1839-ben különben ismét nagyobb lendülettel fogtak hozzá az erdők körülárkolásához. A savóskúti és nagycserei árkokat kijavították, a Monostor keleti részén, a Gutnak pedig az Aradvány felé eső oldalán új árkokat húztak. Az eddigi rendszertől eltérőleg Pacon a Csukás-csapszélig a város felől eső oldal felárkoltatásának egy eddig ismeretlen módjával találkozunk. Ugyanis azt az erdő szélein levő kaszáló birtokosok földjük mentén magukra vállalták, s a város csak azt a határvonalat hányatta ki, amely nem polgári kaszálók mellett húzódott.¹⁰⁶ Az ilyen árkok létesítésének volt még egy jó és szintén kellő figyelemre méltatott oldala is, mégpedig az, hogy az erdőkön keresztül rendszertelenül csapott gyalog- vagy szekérutaknak elzárását is előidézte, és a mindig

gyanút keltő ottani járás-kelest szüntette meg. Ha pedig előfordult, hogy az elég utánjárással és nem csekély költséggel épített árkok pusztulása a reá felvigyázattal tartozó csőszök gondatlansága miatt következett be vagy siettetett, akkor a kiigazítását az ő terhükre rendelték el. Így jártak pl. gondatlan szolgálatukért 1842-ben a nagyerdei csőszök is.¹⁰⁷

3. A SZÉL ÉS EGYÉB TÉNYEZŐK KÁRTÉTELEI

A természeti tényezők sorából jelentékeny károkat idéztek elő erdőségeinkben a Hortobágy és egyéb fátlan puszták felől szabadon bevágó szelek is. Ilyen károk főleg az idősebb állományú erdőrészekben jelentkeztek. Azonkívül pedig a letarolt és sarjadzásban levő vagy frissen bevetett – igen ritka esetben telepített – erdők homoktalajának elhordásával is pusztítottak a szelek. Most csak az előbbi esettel foglalkozunk, mert sorozatos intézkedéseket csak ez hívott életre. A XVIII. század folyamáról csak egy adatot ismerünk, mely olyan pusztító szélvész kártételeiről emlékszik meg, hogy erdeinkben is tetemes számú kitört fák maradtak utána. 1739-ben, június havában írja erről a jegyzőkönyv: „Mái napon Dél után 3–4 óra között nagy szélvész támadván a Nagy Erdőn olly nagy károkat tett, hogy majd ezer szál fát is kitört és tekert.”¹⁰⁸

Gyakran megtörtént erdőségeinkben, hogy egy-egy idősebb faóriás kidúlt, azonban ez nem soká hevert ott, mert amint lehetett, hazahozták a városba. Debrecen környékén olyan őserdőségek, melyekbe a kidúlt fák ott korhadtak volna el, a történeti idő folyamán sohasem voltak és nem is lehettek, hiszen a messze földre terjedő fátlanság minden kis gally felhasználására szorította a lakosságot. E körülmény tehát már csak a szükség diktálta parancs alapján is haladottabb formát adott az itteni erdőgazdálkodásnak, kiemelve azon primitív formájából, mely a dült fák haszontalan elpusztulása tekintetében az erdődűv, félreesőbb helyeken ma is dívik. 1-2 fa kidúlt akár szél, villám vagy egyéb elemi csapás közreműködése mellett, vagy ha természetes úton is jött létre, minden évben előfordult úgy, hogy ezekről külön nem is kellett intézkedni, mivel mindig a város közszükségére fordították. Külön csak akkor szóltak róla, ha valamilyen nagyobb szélvész tizedelte meg az évszázados idősebb állományt. 1803-ban találkozunk megint olyan esettel, mikor azt jegyzi fel, hogy Halápon, Guton és Nagycserén sok a szélvész által kidöntött fa.¹⁰⁹ Ezeket azután a nagyerdei depozitóriumba hordatták össze, s ettől kezdve a városgazdák adtak róluk számot. Mint mondtuk, legtöbbször a városházát fűtötték vele.

Ismét 1824-ben volt olyan nagy szélvész, hogy az ekkor kitört fákról külön kellett intézkedni.¹¹⁰ 1827-ben ismét nagy szélviharokat jegyeznek fel, mikor különösen sok nyárfa dült ki.¹¹¹ A város népe értesülve erről, főleg a szegénység talyigára kapva igyekezett, hogy gallyszedés örvé alatt színfával rakodhasson meg. Azért már a következő nap utasítás jelenik meg, hogy ilyen fával terheltlen a kapukon keresztül tilos a bejövétel. Egyben pedig az erdőtiszteket a kitört fatörzsek felszámolására utasítják.

Ilyen, szálanként szedett fából is sokszor tekintélyes mennyiség gyűlt össze. Pl. 1839-ben a Nagycserén, Bánkon és Fancsikán dült és száraz fából csak a tavaszi idő gyakoribb szelei nyomán 169 és 1/2 ölet szedtek össze.¹¹²

Ugyanez év nyarán (június 16.) ismét hatalmas szélvihar vonult át az erdőségeken, mely Fancsikán és Bánkon 1237 szál nyár- és 72 szál tölgyfát, 46 körtefát, Pacon 265 szál nyárfát, 21 tölgyfát, Nagycserén 25 szál nyárfát, 18 tölgyfát és végül a Nagyerdőn 87 szál nyárfát és 62 szál tölgyet csavart ki tövestül.¹¹³ A később is jelentkező szélviharok nyomán oly nagy mennyiséget tett ki ezen esztendőben a kidőlt fa, hogy az évi vágástéren is takarékoskodni lehetett.¹¹⁴ Hogy ilyen véletlenül előállott, s éppen ezért talán szabadabb bánásmódra is támpontot nyújtó fák kézen-közön el ne tűnjenek, azért 1841-ben nyomatékosan utasítják az erdőmestert, hogy azokat a néptribun jelenlétében a városgazdáknak adják át. Ő maga egy ölet sem adhat ki belőlük, mert az ezek felett való diszponálás az utóbbiak körébe utaltatott át.¹¹⁵

1840-ben csak a bárki és fancsikai erdőkből 153 öl dült fát hordtak össze, amit megpróbáltak készpénzért is értékesíteni, ami pedig megmaradt, azt téglaegetésre fordították.¹¹⁶

Évente mindig tekintélyes számú ölfa került ki ily módon és fedezte azt a szükségletet, mely az évi vágáson felül hirtelen és előre nem látható okból jelentkezett. 1842-ben is a Nagycserén, Bánkon és Fancsikán összeszedett dült fából 234 öl gyarapította a város faraktárának állományát.¹¹⁷

Ezek a számok is bizonyítják tehát, hogy erdőgazdálkodásunkban jelentős tényezőként kellett számolni a szelek kártételeivel, melyek nyomán esztendőn át 100 ölenként maradt a dőlt fa. Erdőgazdálkodásunk ennek ismerete nélkül bizonyára hiányos lenne.

4. ERDEI SZÁLLÁSOK, TELEPEK, KUNYHÓK ÉS ÓLAK

Sok vonatkozásban az erdők védelmét szolgálta az is, hogy a cserekaszálók tulajdonosait a nagyobb és állandóbb jellegű építkezésektől, nemkülönben pedig az egész éven keresztül való kintlakástól mindig tiltották. A cserekaszálókat ugyanis, méltányos bérért, a be nem erdősült erdei tisztások közül már igen régi időtől fogva bérelték a város polgárai, s egy részüknek 1818-tól kezdve alzálogos birtokosai is lettek. A lakosság kiterjedt állattenyésztése miatt az egész téli takarmányszükséglet fedezése ezekre a cserekaszálókra hárult. A cserekaszálók legtöbbször az erdőségekre volt ékelve, és csak igen kevés esett pusztarészekre, amiért is, ha nem tiltották volna el ezeken állandó szigorral az építkezéseket, úgy a legnagyobb károkkal járó tanyarendszer fejlődött volna ki. Más szempontok is közrejátszottak azonban a kinti építkezések eltiltásánál, melyeket szintén nem hallgathatunk el. Így az erdők védelmétől eltekintve a város vezetősége óvakodott attól, hogy a szegény lakosság itthagya a szűkebb belső területet, külső részekben telepedjék meg, mert ezáltal nemcsak adófizető alanyok elvesztésétől meg a lassú elnéptelenedéstől féltek, de az erdőkben való állandó élelét, mely az erkölcsöt durvította, elleneztek. Egyéb helyeken is arra találunk temérdek adatot, hogy a hatóságok a népség erdőkben való megtelepedését minden erővel tiltotta, mert ezekben szintén az erkölcsök meglazulásának jó alkalomnyújtóját látták.

Debrecenben ezenkívül még különleges helyzetet teremtett az is, hogy a város erdeinek legnagyobb részét, éspedig éppen azokat, ahol legtöbb kaszáló volt, nem

öröktulajdonként, csak zálogban bírták. Ha tehát nem zárkóztak volna el mereven az erdőkön való megtelepedéstől, úgy azok hamar benépesedtek volna, és a zálogba bocsátó családok az így sokkal értékesebbé vált birtokokat, nagy károkkal, de visszaváltották volna, vagy ha nem is mentek volna el eddig, de tetemes zálognöveléseket kellett volna ezért fizetni. Debrecen speciális birtokjoga és a városi vezetőség agrárpolitikájának a következménye volt tehát, hogy a XVII. század végéig elpusztult környéki falvak sohasem épülhettek újra, mert nemcsak a kaszálókban való lakást tiltották, de a szántóföldeken is nagyjában ez volt a helyzet.

Később azonban a cserekaszálókban való építkezéseket legelsősorban is az erdők védelme miatt tiltották meg. A királyi biztosságok és a kamara is főleg ezen szempontokat tartották szem előtt rendelkezéseikben. Emellett természetesen a közigazgatás megkönnyítését is óhajtották ezzel szolgálni.

Tartozunk azonban annak a megállapításával is, hogy a folyton ismételt szigorú parancsok ellenére mindig álltak a kaszálókban többé-kevésbé annak nevezhető épületek, s nemegyszer egész rendszeres gazdálkodást folytattak ott és állandó majorosokat is tartottak kint. A város álláspontja tehát e téren nem tudott győzedelmeskedni, és a kaszálók jobb kihasználása az előbb bérlő, majd birtokos polgárságot építkezésekre szorította. Ez a helyzet még élesebben jelentkezett a XIX. században, mikor is az eredetileg csak kaszálóként használt erdei és velük szomszédos rétek jó részét feltörték, rendesen szántották és vetették, ami által utat nyitottak a mai tanyaföldek keletkezésének.

A város mindig ellene volt a tanyai telepeknek, melyek legtöbbször a kaszálókban létesültek. Mégpedig a teleltető pásztorok enyhelyéül, amit később egyéb gazdasági céloknak is megfelelően kiterjesztettek. Előre látták azt igen korán, s már 1642-ben eltiltják az Apafán legeltető kondásokat ólak építésétől, nehogy ebből az erdők kára származhassék.¹¹⁸ Az állattenyésztő-teleltető szállásokból fejlődtek ugyanis ki a későbbi telepek, tanyák.¹¹⁹

A szoros tilalmak ellenére is már ekkor szép számmal álltak a kaszálókban, erdőkben kunyhók úgy, hogy 1724-ben az inspektorok Bagosról, Gutról, Radványról 82 istállót jelentettek be. A tanács erre a következő érdekes indokolással adta ki rendelkezését: „Nagy kára lévén a Városnak, minthogy mind az Szolgálatot kerülik, kik ott kinn laknak, mind az Erdőben sok károkat tesznek, égetik: már tavaszig ottan meg szenvedtessék és szorossan circumscribáltassanak; Akkor pedig istállójuk széllyel hányattatván, fájok hordassék a Város szükségére.”¹²⁰

A kaszálókba minden tilalom ellenére azért iparkodtak a civisek istállókat építeni és tartani, mert ezáltal a kint termett takarmányt ott étethették fel. A tanács ezt sohasem nézte jó szemmel. 1730 nyarán a bagosi, halápi és egyéb erdőségekben való kaszálást ezért csak azon feltétellel adták ki a civis lakosságnak, hogy ott kunyhót nem emelhetnek, a szénát pedig azonnal kötelesek elszállítani, mire az erdőinspektorok külön felügyeltek.¹²¹

Nem használt azonban semmiféle intézkedés, mert a debreceni erdőségek nem nagy hasznára, a kaszálókban levő telepek, kunyhók továbbra is fennállottak, és ha valahol egyet lerontottak, más helyen több újat emeltek helyébe. Ez sok tekintetben kétséget

ébresztett bennük, hogy nem a város vezetőségének hallgatólagos jóváhagyásával történt-e, akiknek az idevágó rendelkezések bemutatásával a királyi biztosok és a kamara előtt bizonyítani kellett erőteljes beavatkozásukat. 1740-ben is megújítják a rendelet, mely szerint „A Nagy Erdőn, Apafáján, Debreczeni Cserén, Bánkon, Paczon és Fancsikán senki szállást ne tartson, és tanyát a csőszök kunyhóján kívül, mert a nagy romlására vagyon az erdőknek”.¹²² Ekkor egyedül a Halápon, Guton, Radványon és Bagoson engedték meg az ideiglenes szállások építését, de itt is azzal a korlátozással, hogy az illetőknek idehaza istállójuknak kellett lenni, és minden egyes esetben a tanács előzetes hozzájárulását kellett kikérni.

Láthatjuk tehát, hogy a szállások eltiltásánál milyen jelentős szerepet játszott az a szempont is, hogy a gazdálkodás súlypontja továbbra is a város belterületén maradjon. Az egységes közigazgatás nagy könnyebbége, de a birtokeloszlás és a néptelenség jelenleg is érezhető hátrányai voltak a nem éppen üdvös következmények. A debreceni erdők ekkor már szállásokkal bőven el voltak látva, amit az itteni harmincados a kincstártól zálogoltakról 1744-ből való jelentésében is említ.¹²³

1740-től kezdve az erdei kaszálóokban való szállásépítés, ahol munka közben az emberek meghúzhatták magukat, mellyel az erdőkben már szántott részekben való termelés és a teletetés alkalmával való kint-tartózkodást könnyítették meg, a tanács engedélyétől függött. Ez az állapot 1774-ig maradt így, mikor is gróf Forgách Miklós királyi biztos közreműködésével szerkesztett erdőinspektori instrukció 10. pontja ezt eltörölte. Ekkor ismét eltiltották a szállások és kunyhók bármi címen való építését, és a meglévők rövid úton való lerontásáról intézkedtek. „Minden kunyhók pedig a mellyek a Város, akár örökös, akár zálogos birtokán, amelyek ha a Mgtus híre nélkül épültek, mindjárt hányattassanak el, azoknak pedig a kik a magok Tanyájakat engedellel építették, 6 hét engedtetik, hogy az általok tett Kunyhókkal magok szabad akaratjuk szerint bánhassanak. Jövendőre pedig a Mgtus Kunyhóknak, s Tanyáknak építését meg ne engedje.”¹²⁴

Ezen időkből az erdőkben álló szállások felsorolásával a szepesi kamara kiküldötteinek 1770. december 20-ról kelt összeírásában találkozunk (24. táblázat).¹²⁵

Az összeírás azonban nem teljes. Érdekes, hogy a Pacon, Bánkon, Fancsikán és Nagycserén sok méhesről számolnak be.

Egyébként a továbbiak folyamán is az erdei kaszálóokban való építkezések állandó tiltásáról számolhatunk be, aminek azonban kevés fogantatja lehetett, mert szinte minden esztendőben egész sor újat emeltek.

Az erdőkön való megtelepedést, eltekintve annak káros vonatkozásaitól, az érintett erkölcsi szempontból kifolyólag is tiltották felsőbb hatóságaink. Ennek nyomát találjuk a helytartótanács 1795-ben kibocsátott azon rendeletében is, mely a tolvajlások meggátolásáról szólott. Ezen rendeletet a tanács magyarra lefordíttatta, s némileg a helyi viszonyokra átformálva nyomtatás után házanként osztatta szét. Nevezetes dolog szempontukból az, hogy ezen rendelet 16. §-a ismét kimondotta, hogy a „N. Város Cseréjén lévő tanyákat, melyek mind az Erdőnek pusztítására, mind a tolvajoknak lappangtatására szolgált” az inspektorok azonnal hányassák el. Egyúttal megismétlik újól az a tilalmat is, hogy senki az erdőkben többé szállást nem emelhet.¹²⁶

24. táblázat

Erdő	A bon- tások száma	Tanyák száma	Kuny- hók száma	Ólak		Aklok	
				száma	befogadó- képesége állatok darabszáma szerint	száma	befogadó- képesége
Haláp	70	23	26	103	794	4	66
Gut	105	23	23	100	721	39	899
Pac, Bánk,							
Fancsika	16	—	—	—	—	—	—
Nagycsere	11	—	—	—	—	—	—
Monostor	12	—	—	—	—	—	—
Összesen	214	46	49	203	1515	43	965

Nem sok érvényt szerezhettek azonban ennek a rendelkezésnek, mert már egy év múlva, 1796 tavaszán is arról panaszkodik a jegyzőkönyv, hogy az erdőinspektorerok a cserekaszálók épületeit a kiadott határozat szerint még mindig nem hányatták el.¹²⁷ Ekkor, hogy pontosan teljesítsék a rendelkezést, szigorú végrehajtás végett a tanács kebeléből küldenek ki bizottságot. Ezzel együtt a gazdáknak kétheti haladékot adtak az önkéntes széjjelhányásra, az engedelteneket pedig a bizottság által felfogadott napszámok bérén felül még külön 12 ft büntetéssel fenyegették meg.

A rendelkezéseknek csak ideig-óráig terjedhetett a hatálya, mert az erdőkön való szállástartás, az ott való gazdálkodás sohasem szűnt meg. Az itt levő épületek nem valami szilárdak voltak. Ezek a kor gazdasági jellegéhez és követelményeihez híven a legextenzívebb formában épültek, kukoricaszárból, gallyakból, vékonyabb szálfákból, leggyakrabban azonban földbe ástott kunyhók voltak zsúptetűvel. Így ha elpusztították is azokat, a tulajdonost nem nagy kár érte, és hamar állíthatott újat helyére. Éppen ezért sohasem tudtak a szállásépítés tilalmának kellő érvényt szerezni, pedig ebből a körülfekvő erdőkre sok káros hatás származott. 1819-ben is sokat szenvedett a halápi erdő attól, hogy a kaszálótulajdonosok kunyhóik és marháik részére aklokat építve a fiatal fák nagy tömegét kivagdosták.¹²⁸

A XIX. század folyamán lassanként egész tanyák keletkeztek a cserekaszálókon és azok némelyikén rendszeres gazdálkodás indult meg. Ezért olvashatjuk 1822-ből: „Némelyek egész Oeonomiát indítottak Cserén, és apró marhákat is tenyésztene, így az erdőben tetemes pusztítást okoznak.”¹²⁹

Ettől kezdve a mező- és csereinspektorerokkal évente írták össze az ilyen tilos úton települt tanyákat és azok lakóit, hogy a tulajdonost törvény elé állíthassák.¹³⁰ Ez azonban csak keveseket riasztott el a kaszálóiban való építkezésektől, hiszen továbbra is évente visszatérőleg egész sorát találjuk az ilyen szállásoknak.

1829-ben Semsey Jób királyi biztos a város erdőgazdálkodásába erőteljesebb mértékben beavatkozva, erről is felvilágosításokat kért. Az erdőkben levő kunyhók feltűntek neki, és ezek iránt külön is érdeklődött.¹³¹ Ezek keletkezését azzal magyarázta a tanács, hogy a civisek kezdettől fogva éltek a polgári juss azon ágával, mely szerint marháikat erdei kaszálóikon teletethették. Ezt az 1774. évi királyi biztos rendeltei és az 1798-as erdőmesteri instrukciók is helyben hagyták. A kunyhókat tehát eredetileg a telelő pásztorok számára állították, ezeket eleinte megtűrték, csak mikor visszaéléseket tapasztaltak, adtak lebontásukra rendelkezéseket. „De az akkori Kapitány Szék, mely szolgálatjánál fogva a közönséges terheknek a lakosok között való felosztásában szokott foglalkozni, tudván, hogy a lakosok élelemkeresése és kereskedése leginkább marhatenyésztésben áll, s tudván, hogy a kunyhók tiltása az adók nagy esését is eredményezi, elébb a Magisztrátus, majd Beck Pál eleibe küldöttek esedező leveleket, hogy egynehány pusztítóért az egész ne szenvedjen, hanem, mint emberemlékezet óta elnőződött, hogy télen hol-mint kidült nyárfából, gallyakból földbeásott pásztorkunyhókat tartani lehetett, ettől ezúttal se fosztódjanak meg.” A királyi biztos ekkor szóval nyugtatta meg a kérvényezőket, hogy minden a régiben marad, ezért tűrte meg továbbra is a város az erdei telepeket. A város álláspontja tehát módosult, és a XVIII. század szigorú tilalmaitól eltérve, most már a polgárság kívánságai felé hajolt.

Az erdei telepesek kérdése különben szerepet játszott azon harcban is, mely kezelése és rendezése körül 1829-től kiindulólág az 1830-as évek derekáig tartott a város és a kamara között. Az egyre-másra érkező kamarai rendeletekre szorgalmasan készítette a tanács felterjesztéseit, melyben a valóságos helyzetet tárja fel, s az azoktól való eltekintést kéri. Így az erdei kaszálók kunyhóival kapcsolatban a város engedélyre építve álláspontot foglalt el. A kamara 1832. július 18-i 22 877. számú rendeletében is szemrehányást tett a városnak, hogy a kunyhókat nemcsak az erdőségek üres helyein, de még a sűrűbb részekben is megtűri. El is rendelték a magisztrátusnak, hogy míg az idevonatkozó felsőbb intézkedések le nem érkeztek, a kunyhók kérdésében a királyi biztos utasításaihoz ragaszkodjanak.¹³²

E tekintetben – legalábbis hivatalosan – a város véleménye is megegyezett a királyi biztoséval és a kamaráéval, úgyhogy ennek fenti rendeletére kidolgozott javaslatok pontjai közzé is beiktatták, miszerint: „5. pont. A kunyhóknak, és azokban télen, nyáron tartózkodó majorosoknak a tartása és lakása a szántással együtt egyáltalában tiltódjon meg.”¹³³

A terjedelmes, szinte egész kis dolgozatot kitevő észrevételeket, melyek a fent idézett kamarai rendeletre vonatkoztak, felterjesztették a helytartótanácsához is. Így az egyik, valószínűleg udvari ágens, 1833-ban értesítette a tanácsot, hogy az erdők szabályozása és a benne foglalt tanyák ügyében a helytartótanácsához intézett felterjesztés már megérkezett, és azt az udvari kamara fogja véleményezni.¹³⁴

1833. november 7-én azután a vonatkozó felsőbb parancsokra való hivatkozással a tanács a cserekaszálók kunyhóinak lerontását ismét elrendelte, és a kint való lakás végső határidejéül Szent György-napot tűzte ki.¹³⁵ A kaszálóügyek vezetésével megbízott erdőbírók egyike a határidő elteltével olyan jelentést terjeszt be, melyből fényesen kitűnt, hogy ennek a rendeletnek sem volt meg a hatása. Így többek között a

25. táblázat

Erdő	A kunyhók száma	Majorosok száma	Lélekszám
Pac	7	7	30
Bánk	40	40	144
Fancsika	22	22	84
Haláp	57	57	229
Nagycsere	29	29	129
Külső Gut	16	16	56
Belső Gut	28	28	125
Összesen	199	199	797

következőket írja: „Ennek kívánt fogamatja nincsen, mert még új alkotmányokat is készítettek, s a régiak sem mozdulnak. Sok nem Polgárok a birtokosoktól kaszálókát bérelvén, mint haszonbérlők nyáron jóságaikkal együtt pusztítják az erdőt.”¹³⁶

Ekkor oda módosították az előbbi feltétel nélküli rendeletet, hogy a határszéleken és a méhészeknek megengedték a szállások tartását. Nem sokkal később a Guton kaszálóbirtokos polgárok, akik Adony községgel szomszédosak lévén, sok kárt szenvedtek, folyamodtak az iránt, hogy kaszálóikba éves cselédek telepíthessenek. A tanács ezt megengedte, csak azt kötötte ki, hogy az állandóan ott lakó cselédek lovat, szekeret, taligát ne tartsanak.

Ugyanekkor több méhés is azzal a kéréssel fordult a tanácshoz, hogy az erdőkön való telepüket, melyek már régi időkre nyúlnak vissza, továbbra is háborítatlanul megtarthassák, mivel ez irányból jövő kárral nem kell számolni. Kérésüket teljesítették is, így a debreceni erdőségek virágait már évszázadok óta legettető méhészek ezután is zavartalanul működhetek. Ennek pedig nagy ipari jelentősége abban gyökerezett, hogy a messze földön híres és keresett debreceni mézeskalács nyersanyagát ők állították elő.

Az erdei telepek lerontását 1833-ban 23 549. számú rendeletében a helytartótanács ismételten megerősítette. A kamara is tiltotta az erdei szállásokat, melyek, mint egy-egy araszknál folt, irtották a hatósugarukban az erdőségeket.

A királyi biztosnak az 1833. év végével az erdők akkori állapota és kezelése módjáról felterjesztett hivatalos tudósítását a kamara hamar tárgyalás alá vette, s úgy erre, mint az 1832. esztendei 22 877. számú rendeletére hivatkozással, 1834. január 10-én 2257. szám alatt újat bocsátott ki. Ez a rendelet is nagyjából az előző pontjait ismételte meg. Így az erdei telepések kérdésénél elfoglalt előbbeni álláspont is változatlanul megtalálható benne. Ekkor megállapították, hogy erdeinken 181 olyan tilos szállás volt, melyek körül a fák nagyon pusztulnak. A kamara ezek szétrontására július 1-ét tűzte ki határidőül, azzal fenyegetve meg a tanácsot, hogy ellenkezés esetén költségükre küldenek ki királyi biztost.¹³⁷

A kamara 1834. június 4-én kelt, 19 151. számú rendeletében intézkedik az erdőkben épített szállások lerontásáról. Ezen rendeletében fennhagyta már a tanácsnak azt a

jogot, hogy észrevételeiket, melyek egyes pontoknak a környezethez illő alkalmazására vonatkozik, bátran felterjeszthették. A tanács élt is ezzel, és a kunyhókkal kapcsolatban érdekes álláspontot foglalt el, amennyiben nemcsak az erdők pusztítóit látja bennük, hanem „Valósággal mindnyájan abban a vélekedésben vagyunk, hogyha szinte meg lehetne is egyeztetni a kunyhókban való lakást, az Erdők gondviselésével és jókarban való tartásával, de a Társaságban állás legfőbb célja ellen volna ezt megengedni, hogy annyi számú Háznép, amennyien a Kunyhókban tartózkodnak, minden adófizetés, és közönséges terhek viselése alól magokat kivonván és az emberi társaságtól mintegy különváltan, gyermekeiket a természeti valóságban, mind Isten, mind ember eránt való Kötelességeik esmérete nélkül neveljék fel. Melynél fogva az az alázatos vélekedésünk, hogy a Kunyhók eltörlését, és a Kunyhókban való lakás eltiltását tovább halasztani nem lehet.”¹³⁸ Minden álláspont megegyezett tehát, de megfelelő eredmény mégsem mutatkozott ennek nyomában, oly erős volt a lakosság ellenése.

Az erdőbírák jelentéseiből az olvasható ki, hogy a telepek fennmaradásának oka az volt, hogy a széleken levőkön megengedték egy-egy majoros tartását, és csak a beljebb esőkben való lakást tiltották el. Ezen szín alatt azután a lakók mindegyik erdei szálláson ottmaradtak. A tanács ekkor eltiltotta az idegenből jött emberek ottani alkalmazását, és a már felfogadottakat is kiutasították. Így akarták ezt a népréteget eltávolítani, melynek tagjaiból az erdei szállások majorosai kerültek ki.

1836. augusztus 3-i királyi biztosi ülésen Kállay István, aki az erdőkezelés javítása körüli különleges hatáskörrel volt felruházva, kérdést intézett a tanácshoz az erdei telepek jelenlegi és múltbeli állapotára vonatkozólag. A megelőző királyi biztosi irományokból ugyanis az derült ki, hogy 250 ilyen szállás állott a város erdőségeiben, melyek közül 169 sűrűbe, 70 ritkás részbe, 11 pedig tisztásra esett.¹³⁹ Kállayt főként az érdekelte, hogy a sűrű erdőkben levő 169 kunyhót lerontották-e, melyek lakóit különben egyéb erdei kihágásokban is bűnösnek találták.

Az erre eszközölt összeírásból az erdei telepek lassú fogyása tűnt ki. Az 1829-i számlálás adatait összehasonlítva az 1836-éval, 69 kunyhó eltűnését állapították meg.¹⁴⁰ A város ekkor azzal a kéréssel fordult a királyi biztoshoz, hogy a tisztáson lévő épületeket továbbra is hagyják meg, mert azokra telettetés alkalmával okvetlen szükség van. Egyben pedig azt is megígérték, hogy a sűrűben levő kunyhók lerontásáról két héten belül intézkednek.

A királyi biztos magáévá tette a város előterjesztését és eszerint végzett. Tehát a sűrűben levő kunyhók azonnali lerontását rendelte, míg a tisztásokon levőket meghagyta, azonban a város azokat, „kik nem is pásztorok, hanem holmi csöcselék nép, kik a kunyhók birtokosainak tsekély bérért, vagy éppen ingyen szolgálnak, és így magok szükségait azokban minden tiltott módokon, főleg erdőpusztítással szerzik”, haladéktalanul tiltsa ki.¹⁴¹ Az erdei szállásokon való tartózkodást a pásztoroknak is csak április elejéig engedélyezték, ettől kezdve, április közepétől a tél beálltaig tehát a rendelkezések szerint senki sem lakhatott azokban.

A város a kaszálóokban levő kunyhók kérdésében a polgárság pártjára állott. Ezért a kunyhók lerontására, az erdei szállások megszüntetésére hozott rendelkezéseket soha

sem hajtották maradéktalanul végre. 1838-ban is pl. az erdőbírák egész sor olyan kaszálóbirtokosról tesznek jelentést, kiknek a rendelkezések ellenére álltak fenn kunyhók.¹⁴² A tanács ez évben úgy határozott, látva a tiltó rendelkezések sikertelenségét, hogy a szükséghez képest a tisztább részeken lévő kaszálóbirtokosok állíthatnak fel úgynevezett hegyes kunyhókat, de a maguk fájából. Ettől kezdve csupán a nagyobb építkezéseket tiltották, mivel az egyes kaszálókban már téglafalazatok is voltak.¹⁴³

A polgárság azonban túltette magát ezen is, s 1840-ben már újra felhangzik a panasz, hogy megint a régi módon emelik a kaszálók telelő kunyhóit.¹⁴⁴

Nem is tudta megszüntetni az erdei szállásokat semmiféle rendelet, mert a gazdálkodás kényszere által erre sarkallt polgárság mindenképpen további fenntartásuk mellett küzdött, s végeredményben is amennyi kár származott belőle az erdőkre, éppen annyi vagy talán még több haszonnal szolgálták a lakosság érdekeit. Az állandó tanyák emelésének tilalmát így játszották tehát ki, s a kaszálókban előbb szántogatva, majd kunyhóikat is emelve, megvetették az alapját a ma is ott létező tanyáknak.¹⁴⁵

JEGYZETEK

¹ ROSCHER: A földművelés és a rokon őstermelések története. 920–921. o.

² ROSCHER: id. munka, 940. o.

³ EMILE DE LAVELEYE: A tulajdon és kezdetleges alakjai. I. k. 318. o.

⁴ Sámsoni iratok, No. 5. Egyszerű másolat.

⁵ MARCZALI HENRIK: Magyarország története II. József korában. 1888. III. k. 239. o.

⁶ MARCZALI HENRIK: id. munka, III. k. 233. o.

⁷ Klasszikus megállapításai vannak e téren Hanus Istvánnak a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók XXXIV. vándorgyűlésén elhangzott Erdők Magyarországon c. előadásában. Természetudományi Közlöny, 1907. 655. o.

⁸ KONCZ ÁKOS: Debreceni város régi büntetőjoga. 24. o. Pálcázás, botozás, furatozás és korbácsolás alkalmaztatott mint fájdalmas testi büntetés. Nemegyszer megesett, hogy a verésre ítélték a büntetés kiállása közben haltak meg, sőt kevesebb számú botütés következtében is eszméletüket veszítették. A fokozatok így mentek: pálca, bot, furatos. Ez utóbbi a botnál vastagabb és bunkós végű eszköz volt.

⁹ Uo. 53. o.

¹⁰ Uo. 81. o.

¹¹ Uo. 56. o.

¹² Uo. 57. o.

¹³ Jegyzőkönyv. 1707. április 11. 172. o.

¹⁴ Jegyzőkönyv. 1713. április 8. 198. o.

¹⁵ Jegyzőkönyv, 1716. január 28. 876. o.

¹⁶ Jegyzőkönyv, 1717. január 8. 56. o. Még a mezőinspektoroknak is megadták a büntetés jogát, és ha bárki marháját a mezőkön kárban kapták a csőszök, a gazdának kellett fizetni, s csak másodlagosan pótolhatta ezért magát a cseléd béréből.

¹⁷ Pl. 1718-ban Ladányi Andrást és Hegedűs Mihályt fogják perbe, mivel az első a Nagycserét, az utóbbi a Gutot gyújtotta fel és égetett meg belőlük jó darabot, amiért 32 ft-ra büntették őket. Jegyzőkönyv, 1718. március 22. 342–343. o.

¹⁸ Pl. ilyen eset fordul elő a Szabó Mihály erdőlopási ügyében hozott ítéletben. Jegyzőkönyv, 1720. március 11. 89. o.

- ¹⁹ Jegyzőkönyv, 1724. február 26. 47–48. o.
- ²⁰ Lásd azon esztendei Számadásokat.
- ²¹ Conc. II. k. 961–962. o. 1739. december 30.
- ²² Jegyzőkönyv, 1740. január 20. 540–546. o. A T. N. Tanács által die 11. pont hujus rendelt Deputatio az Erdő és Mező Csőszök és Kapusok fizetése iránt és, hogy az Erdők jobban conserváltassanak, és a kapukban a vigyázás jobb móddal lehessen.
- ²³ Uo.
- ²⁴ Uo.
- ²⁵ Instrukciók 1754. 243–245. o. Instructio Pro Generosis Dominis Samuele Szeremley, Johanne Herczeg, Josepho Szeremley, Johanne Veresmarty, Paulo Czeglédy, Consenatoribus et Stephano Tikos Tribunus Plebis in Possessionem Sámson deputati. 2. pont.
- ²⁶ Jegyzőkönyv, 1775. június 30. 309. o.
- ²⁷ Kamarai rendelet, 1776. december 6. No. 26.
- ²⁸ Jegyzőkönyv, 1776. február 4. 343. o.
- ²⁹ Jegyzőkönyv, 1783. december 3. 107. o.
- ³⁰ 1778-ban pl. a savóskúti erdőőrök vádoltattak egy általuk falopáson ért sámsoni ember által a várossal szembeni hűtlenséggel, mely alapos vizsgálatot indítva, teljes ártatlanságuk derült ki. Lásd Sámsoni iratok. No. 156. 1778. július 22-én tartott Ürészék jegyzőkönyve 5. db melléklettel.
- ³¹ Jegyzőkönyv, 1783. november 26. 104–105. o.
- ³² Helytartótanácsi rendelet. 1770. április 6. No. 1465.
- ³³ Helytartótanácsi rendelet. 1786. július 11. No. 28 553. No. 174.
- ³⁴ Jegyzőkönyv, 1790. december 1. 448. o.
- ³⁵ Jegyzőkönyv, 1794. augusztus 22. Pl. újra az adószedőket bízzák meg, hogy a hóstátiak házait feljárva, fáikat vizsgálják meg és erről tegyenek jelentést.
- ³⁶ Jegyzőkönyv, 1792. január 15. 111. o.
- ³⁷ Jegyzőkönyv, 1793. július 23. 489. o.
- ³⁸ Jegyzőkönyv, 1793. február 27. 42–43. o.
- ³⁹ Ohati, zámi stb. iratok. No. 482. 1791. szeptember 15. Szabolcs megye bizonyítványa a csegeieknek az ohati erdőben és a legelőkön elkövetett hatalmaskodásai és a város cselédeinek megveretése tárgyában. (Eredeti.)
- ⁴⁰ Ohati, zámi stb. iratok, 1808. április 11. No. 600.
- ⁴¹ Ohati, zámi stb. iratok. No. 601. 1808. április 23.
- ⁴² Ohati, zámi stb. iratok. 1808. október 22. No. 615. és december 12. No. 617.
- ⁴³ Jegyzőkönyv, 1793. július 1. 439. o.
- ⁴⁴ Sámsoni iratok No. 208. 1793. december 20. Sámsonban tartott ürészék jegyzőkönyve, 3. pont.
- ⁴⁵ Erdőmesteri instrukció, 1798. (Erdőgazdasági iratok, jelzés nélkül. I.) 2. o.
- ⁴⁶ Jegyzőkönyv, 1783. november 26. 104–105. 1.
- ⁴⁷ Uo.
- ⁴⁸ Jegyzőkönyv, 1790. szeptember 6. 386. o.
- ⁴⁹ Geötz-féle királyi biztosi rendeletek. 1794. (Erdőgazdálkodási iratok. Jelzés nélkül. G.)
- ⁵⁰ Rel. 1813. július 19. No. 331.
- ⁵¹ Jegyzőkönyv, 1829. április 16. 340. pont.
- ⁵² Rel. 1832. No. 626.
- ⁵³ Conc. 1838. No. 117. Erdészeti tárgyak. Jelentés a kamarához.
- ⁵⁴ Jegyzőkönyv, 1808. január 4. 2. o.
- ⁵⁵ Ohati, zámi stb. iratok. No. 619. 1809. január 25.
- ⁵⁶ Jegyzőkönyv, 1801. december 14. 463. o.
- ⁵⁷ Pl. az adonyiak által a Guton 1715-ben tett kártételek megtérítésével a város a néptribunt, Kiss Orbán Istvánt bízta meg, hogy a behajtott jószágokat értékesítse. Dolga végeztével ő erről terjedelmes jelentést is nyújt be. Gutti iratok. No. 315. 1815. október 17.

⁵⁸ Ily értelmű választ adnak a sámsoniaknak, mikor falopásért lefoglalt igáikat méltányos büntetés mellett egyik ottani közbirtokos nemes kibocsátani kéri. Jegyzőkönyv. 1815. január 23. 14. o.

⁵⁹ Jegyzőkönyv, 1816. augusztus 1. 396. o.

⁶⁰ Jegyzőkönyv, 1830. június 25. 251. o.

⁶¹ Jegyzőkönyv, 1816. március 27. 165–166. o.

⁶² Jegyzőkönyv, 1819. december 29. 483. o.

⁶³ Jegyzőkönyv, 1821. december 28. 317. o.

⁶⁴ Jegyzőkönyv, 1825. december 23. 314. o.

⁶⁵ Jegyzőkönyv, 1832. január 9. 10. pont.

⁶⁶ Jegyzőkönyv, 1826. május 6. 192. pont.

⁶⁷ Jegyzőkönyv, 1826. március 4. 87. pont.

⁶⁸ Jegyzőkönyv, 1828. december 4. 763. pont.

⁶⁹ Jegyzőkönyv, 1829. május 16. 406. pont.

⁷⁰ Rel. 1829. No. 760. a Bánk, Pac, Fancsika, Haláp, Nagycsere, Savóskút és Guti erdők kerületeinek felmérése, a Csőszök kiállítása és az Ujj Csősz kunyhókhoz megkívántató Téglá égetésre alkalmas helynek megvizsgálásáról, való hivatalos tudósítás. 2 db melléklettel.

⁷¹ Jegyzőkönyv, 1829. 242. pont. Rel. 1829. No. 274. május 13. N. Város Erdeiben tapasztalt tetemes pusztítások megakadályoztatása eránt tett és a N. Tanács által is helyben hagyott Javallatok egy részének mi móddal lett végre hajtásaiul való Tudósítás. 2 melléklettel.

⁷² Királyi biztosi jegyzőkönyv, 1829. július 6. 575. pont.

⁷³ Jegyzőkönyv, 1832. november 5. 896. pont.

⁷⁴ Jegyzőkönyv, 1835. február 14. 43. o.

⁷⁵ Jegyzőkönyv, 1833. december 12. 387. o.

⁷⁶ Királyi biztosi jegyzőkönyv, 1836. augusztus 1. 69. pont. 206. o.

⁷⁷ Jegyzőkönyv, 1836. szeptember 10. 310. o.

⁷⁸ Rel. No. 519. 1836. szeptember 14. Tiszti Tudósítás Sz. K. Városa Erdeinek pusztításában talált vétkesek ellen 1800. esztendőől folyó 1836. esztendő augusztus 11-ig hozott elmarasztó Birói Itéletek következtében beszédett büntetésnembeli summáknak a házi Pénztárba miképpen lett folyásáról. 5 db melléklet.

⁷⁹ Királyi biztosi jegyzőkönyv, 1836. augusztus 3. 74. pont. 221–224. o.

⁸⁰ Erdészeti ülések jegyzőkönyve, 1838. október 6-i ülés.

⁸¹ Erdészeti ülések jegyzőkönyve, 1839. március 16-i ülés. 1. pont.

⁸² Jegyzőkönyv, 1839. április 3. 152–161. o.

⁸³ Jegyzőkönyv, 1839. november 30. 516. o.

⁸⁴ Jegyzőkönyv, 1846. január 7. 61. pont. 24. o.

⁸⁵ Jegyzőkönyv, 1847. február 25. 513. pont.

⁸⁶ Jegyzőkönyv, 1745. 238. o. október 31.

⁸⁷ 1761. szeptember 13. (Sen. et Com. határozata a polgári és büntető perekből, Zoltai igazgató úr közlése.)

⁸⁸ Külb. tart. irom. No. 1531. 1762. július 16. Helytartótanács tanácsi rendelet.

⁸⁹ Külb. tart. irom. No. 1533. 1762. október 9. Helytartótanácsi rendelet, melyben a Nagyerdő felárkoltatásáról a jelentés minél hamarabb való felterjesztését parancsolják.

⁹⁰ Külb. tart. irom. No. 1548. 1764. július 2. a város magatartása a Nagyerdő felárkoltatása ügyében, ezen rendelet szerint helyben hagyatott.

⁹¹ 1764. esztendei Számadások.

⁹² Jegyzőkönyv, 1776. február 16. 343. o.

⁹³ Jegyzőkönyv, 1777. szeptember 19. 114. o.

⁹⁴ Jegyzőkönyv, 1783. április 28. 37. o.

⁹⁵ Királyi biztosi jegyzőkönyv, 1820. december 7. 39. o.

⁹⁶ Guti iratok, No. 470. 1827. január 13-i jegyzőkönyvi kivonat.

⁹⁷ Jegyzőkönyv, 1827. november 28. 535. pont.

- ⁹⁸ A királyi Kom. tudakozódására adott feleletek a rendelkezések végrehajtásáról 1826. (Erdőgazdasági iratok, jelzés nélkül, A.)
- ⁹⁹ Rel. No. 1827. Halápi árkoltatásról.
- ¹⁰⁰ Rel. 1829. június 1. No. 760.
- ¹⁰¹ Rel. 1829. No. 274.
- ¹⁰² Jegyzőkönyv, 1829. május 7. 395. pont.
- ¹⁰³ Jegyzőkönyv, 1829. május 13. 399. o.
- ¹⁰⁴ Jegyzőkönyv, 1830. április 17. 172. l.; Sámsoni iratok No. 349. 1830. május 13. Laki László szén. jelentése a savóskúti erdő körülárkoltatása nehézségeinek elhárításáról; Rel. No. 139. 1835. Savóskúti erdő árkolásáról és a csőszházzal.
- ¹⁰⁵ Királyi biztosi jegyzőkönyv, 1836. október 8. 124. pont. 306. o.
- ¹⁰⁶ Jegyzőkönyv, 1839. április 3. 7. pont. 152–161. o.
- ¹⁰⁷ Jegyzőkönyv, 1842. április. 14. 136. o. Erdészeti ülések jegyzőkönyve, 1842. április 18-i ülés.
- ¹⁰⁸ Jegyzőkönyv, 1739. június 26. 481. o.; SZŰCS: id. munka, III. k. 773. l. ZOLTAI LAJOS: Domokos Márton debreceni főbíró és kora, 1725–1764. 57. o. Debreceni Képes Kalendárium, 1909. esztendő.
- ¹⁰⁹ Jegyzőkönyv, 1803. december 15.
- ¹¹⁰ Jegyzőkönyv, 1824. szeptember 13. 266–267. o.
- ¹¹¹ Jegyzőkönyv, 1827. március 24. 179. pont. – A szél által kitört fák felhasználásáról intézkednek még: Rel. 1833. No. 337. Nagyerdei dúltfák összevágatásáról, Rel. 1839. No. 490. Szél által kitört fák megbecsültetéséről ölével; Rel. 1839. No. 216. Szél által döntött fák által adásáról.
- ¹¹² Erdészeti ülések jegyzőkönyve, 1839. április 27-i ülés, 11. pont.
- ¹¹³ Erdészeti ülések jegyzőkönyve, 1839. június 28-i ülés, 2. pont.
- ¹¹⁴ Erdészeti ülések jegyzőkönyve, 1839. augusztus 24-i ülés, 3. pont.
- ¹¹⁵ Erdészeti ülések jegyzőkönyve, 1841. augusztus 6-i ülés.
- ¹¹⁶ 1840. április 24-i ülés. Uo.
- ¹¹⁷ Erdészeti ülések jegyzőkönyve, 1841. november 10-i ülés, 3. pont.
- ¹¹⁸ Részletesen tárgyalja a kérdést SZABÓ ISTVÁN: A debreceni tanyarendszer kialakulása c. dolgozatában. Föld és ember, 1929. évf. 214–244. o.
- ¹¹⁹ ZOLTAI LAJOS: Debrecen 200 év előtt. Magyar Gazdaságtörténeti Szemle. 1902. 8. o.
- ¹²⁰ Jegyzőkönyv, 1724. január 23. 28. o.
- ¹²¹ Jegyzőkönyv, 1730. június 1. 144. o.
- ¹²² Jegyzőkönyv, 1740. január 20. 540–546. o.
- ¹²³ SZABÓ ISTVÁN: A debreceni tanyarendszer kialakulása. Föld és ember. 1929. évf. 222. o.
- ¹²⁴ TAGÁNYI: id. munka. II. k. 366. o.: A N. Város Erdei iránt tett statútumok, 2. o. (Külön-)
- ¹²⁵ SZABÓ ISTVÁN: uo. 226. o.
- ¹²⁶ Statútumok, 1803. július 25. No. 299. 122–123. o. Különféle rendelkezések kiírt gyűjteménye. (Erdőgazdasági iratok. Jelzés nélkül. J.) 7. o.
- ¹²⁷ Jegyzőkönyv, 1796. május 11. 66. o. 214. pont.
- ¹²⁸ Jegyzőkönyv, 1819. január 2.
- ¹²⁹ Jegyzőkönyv, 1822. április 29. 107. o.
- ¹³⁰ Pl. Rel. 1833. No. 596., 652. Erdőkben talált kunyhók és azokban lakók feljegyzése.
- ¹³¹ Királyi biztosi jegyzőkönyv, 1829. július 6. 575. pont, 4. § -ra felelet.
- ¹³² Rel. 1832. No. 575. 20. l.
- ¹³³ Rel. 1832. No. 578. 14. l. Az erdők dolgában.
- ¹³⁴ Külb. tart. irom. 1833. május 14. Bécs, No. 2343. (Eredeti.)
- ¹³⁵ Jegyzőkönyv, 1834. április 16. 347. pont.
- ¹³⁶ Jegyzőkönyv, 1834. május 14. 467. pont.
- ¹³⁷ SZABÓ ISTVÁN: id. mű 232–233. o. Rel. 1833. No. 596.
- ¹³⁸ Rel. 1834. No. 486. Hivatalos Tudósítás a N. Mlgu. K. Udvari Kamarának az Erdők f. e. január 4-én költ Parantsolatjára nézve.

¹³⁸ Uo. 7. o.

¹³⁹ Rel. No. 605. Királyi biztosi jegyzőkönyv, 1836. augusztus 3. 71. pont. 228–230. o.

¹⁴⁰ Királyi biztosi jegyzőkönyv, 1836. szeptember 23-i ülés. 97. pont. 273–274. o.

¹⁴¹ Királyi biztosi jegyzőkönyv, 1836. október 8. 112. pont. 295–298. o.

¹⁴² Rel. 1838. No. 462.

¹⁴³ Rel. 1838. No. 603. Erdőkben engedhető aklokról és kunyhókról.

¹⁴⁴ Erdészeti ülések jegyzőkönyve, 1841. december 17-i erdészeti ülés.

¹⁴⁵ Az erdei településekre vonatkozó jelentős források még: Rel. 1835. No. 280. Cserekaszálókban lévő kunyhókban lakók ellen. – Rel. 1836. No. 503. 488. Erdőkben található kunyhók felírása. – Conc. 1836. No. 270. Erdőbeli kunyhók elhánytatása eránt. Rel. 1836. No. 652. Cserében lévő kunyhók elhánytatásáról. Rel. 1837. No. 635. Erdőkben lévő kunyhók lerontásáról és majorosoknak onnan tett kitiltásáról. – Rel. 1838. No. 417. Erdőben találtatott épületek lerajzolásáról. – Rel. 1842. No. 239. Erdőn talált hegyes kunyhók és aklokról. – Ohati, zámi stb. iratok, No. 1236. 1846. Észrevételek az erdős puszták benépesítésére nézve. – A város levéltárának különböző iratgyűjteményei nagy tömegben őrizték meg az erdőpusztítások és fatolvajlások, nemkülönben pedig az ebben bűnösökre kiszabott büntető eljárások emlékeit. Így: Külb. tart. irom. 1777. március 12. No. 1633. A városnak Bihar megye alispánja előtt indított pere Muraközy Márton ellen a halápi erdőről lopott fa dögében (másolat). Rel. 1777. No. 66., 95. Fancsika Sylvae devastatio oculata in eadem Sylva contraversae plagae revisio. – Rel. 1778. No. 136, 139. in Haláp, praedio per Petrum Elek et alios devastatores causatur damnos investigatio. Rel. 1778. No. 146., 213. Sylvarum Civitatis pro peremtionem precor aplicari quentim Revisio. – Conc. 1779. No. 189. december 10. Intuito Damnos per H. Pályi enzis in Praediis Bánk, Pac et Fancsika repertos causaturum. Ohati, zámi iratok 1799. szeptember 25. No. 515. Debrecen, Petróczy Ignác tanácsnok és Komáromy Mihály néptribun jelentése a Vekeri határon (mely Pachoz tartozik) a mikepércsi lakosok által tett kihágások ügyében tartott vizsgálatról. Sámsoni iratok, 1782. január 24. No. 163. Szentiványi József bihari alispán biznyságlevela a sámsoni erdőben befogott lovak és szekér visszaadásáról. – Külb. tart. irom. 1785. március 3. No. 1722. Beliczay József bihari h. alispán levele a Pacon vámospércsiek által tett károk becsüjéről. – Jegyzőkönyv, 1790. július 23. 309. o. Vámospércsi lakosok paci kártételeiről. – Sámsoni iratok, 1803. No. 234. június 28. 6. pont. A sámsoni úriszék előtt folyó per ottani lakosoknak a debreceni erdőben elkövetett visszaélései tárgyában. Külb. tart. irom., 1809. január 13. No. 1988. Gencsi Lajos szabolcsi szolgabíró biznyságlevela egyik acsádi lakosnak fatolvajtsága fejében zálogban tartott szánja és ökre visszaadásáról. – Sámsoni iratok, 1812. március 2. No. 249. Tanúvallatás a nagycserei falopás tárgyában. – Rel. 1812. No. 523. Bánk, praed et Sylv. devastationis investigatio, Rel. 1807. Bánk. Praed Sylv. devastationis investigatio. No. 247. – Sámsoni iratok, 1812. május 12. No. 254. Kémery erdőmester jelentése nagycserei falopásról. – Sámsoni iratok, 1812. január 19. No. 247. A savóskúti erdő pusztításáról. – Sámsoni iratok 1812. április 2. No. 251. A savóskúti csapszéknél levő faragott fák ellopásáról. – Sámsoni iratok, 1812. április 9. No. 252. Kémery erdőmester jelentése a savóskúti falopásokról. – Sámsoni iratok 1812. május 19. No. 253. Laki László tanácsnok jelentése a falopásokról. Sámsoni iratok 1812. május 19. No. 253. – Laki László tanácsnok jelentése a falopásokról. Sámsoni iratok, 1812. augusztus 14. No. 255. – Sámsoniak fatolvajlásáról, szolgabírói vizsgálat. Gutí iratok, 1815. október 28. No. 318. – Simonffy Sámuel jelentése a magisztrátushoz a gutí erdő pusztításáról. – Gutí iratok 1815. október hó, No. 319. – 320. Gutí erdőpusztítások miatti per. – Külb. tart. irom. 1816. június 13. No. 2098., Konyári lakosok falopásai a banki erdőről. – Gutí iratok 1816. április 24. No. 326. – Kémery Mihály erdőmester jelentése az acsádiaknak Guton elkövetett kártételéről. – Gutí iratok 1818. december 5. No. 350. Br. Vécsey-féle erdő hatalmaskodásról tanúvallatás. – Gutí iratok, 1818. december 1. No. 349. Br. Vécsey-féle erdőpusztítások. – Jegyzőkönyv, 1818. március 30. 126. o. Sámsoniak fatolvajlásairól és erőszakosságairól a Guton és Savóskúton. – Sámsoni iratok 1822. július 6. No. 311. Simonffy Dániel tisztügyész jelentése a sámsoniak erdőtolvajlása tárgyában. Jegyzőkönyv, 1822. január 19. 35. o. Nagyerdőről engedelem nélkül gyakorolt gallyhordásról. – Rel. 1823. No.

45.187–218. 405–458. o. – Erdei kártételekről és büntetésükről. – Jegyzőkönyv, 1824. augusztus 16. 236–237. o. Nagylétai lakosok halápi erdőpusztításairól. – Rel. 1824. No. 33. 63. 310. 524. Erdei kártételekről és büntetéseikről. – Conc. 1825. No. 168. Az adonyiak erdőpusztításai. Rel. 1825. No. 7., 52., 54., 72., 116., 447., 452., 454., 486. Erdei kártételekről és büntetésükről. – Guti iratok 1827. március 1. No. 471. Az adonyiak guti erdőpusztításai és annak megvédése érdekében ásandó árokról. Rel. 1827. No. 17., 18., 32., 54., 56., 105., 109., 111., 140., 359. Erdei kártételekről és büntetésükről. – Rel. 1828. No. 22., 81., 164., 237., 534., 573., 605. Erdei kártételekről és büntetésükről. – Jegyzőkönyv, 1829. február 28. 124. pont. A sámsoniak és vámspércsiek erdőpusztításairól. – Rel. 1829. No. 6., 25., 27., 45., 55., 56., 360., 653., 710., 711., 712., 722., 743. Erdei kártételekről és büntetésükről. – Jegyzőkönyv, 1829. április 2. 325. pont. Az adonyiak nagymérvű erdőpusztításairól. – Rel. 1829. No. 325. 327. Az adonyiak erdőpusztításairól. Rel. 1829. No. 1., 2., 3., 4., 5., 6., 8., 9., 11., 12., 13., 14., 15., 16., 17., 18., 298., 300., 307., 310., 320., 348., 356., 357., 669. Erdőpusztításokról. Jegyzőkönyv, 1830. április 10. 166. o. Sámsoniak savóskúti erdőpusztításairól, melyet Bihar megye hivatalosan 1144. rhénusi ft-ra becsült. – Rel. 1830. No. 342. 393. 439. Az adonyiak erdőpusztításai. Rel. 1830. No. 3., 12., 51., 61., 63., 90., 91., 113., 115., 117., 118., 137., 139., 172., 173., 198., 202., 243., 311., 548., 326., 671., 696. Erdőpusztításokról és büntetésükről. – Jegyzőkönyv, 1831. szeptember 6. 312. o. Vámspércsiek halápi erdőpusztításairól. – Rel. 1831. No. 434., 398., 71. Adonyiak erdőpusztításairól. Rel. 1831. No. 59., 63. Erdőpusztításokról és büntetésükről. Jegyzőkönyv, 1831. október 24. 362. o. A hosszúpályiak falopásairól. – Rel. 1831. No. 370., 381., 458., 459., 466., 467., 488., 505., 590., 595. Erdőpusztítók elleni executiók. Conc. 1832. No. 148., 149., 150. Az adonyiak hatalmaskodásairól. Rel. 1832. No. 581. Az adonyi erdőpusztítók büntetéseiről. Conc. 1832. 309. Vizsgálat a sámsoniak erdőpusztítása ügyében. Guti iratok, 1832. augusztus 14. No. 516. Az adonyiak erdőpusztításairól. – Rel. 1832. No. 399. Balogh János erdőpusztító büntetéséről. – Rel. No. 1832. 71., 118., 119., 178., 209., 301., 398., 419., 434., 597., 610., 666., 680., 681., 713., 774., 781. Erdőpusztítók elleni executiók. – Rel. 1832. No. 162. Erdőpusztítók elleni vizsgálat. – Conc. 1832. No. 75. A vámspércsi erdőpusztítókról. – Jegyzőkönyv, 1832. szeptember 10. 802. pont. A nagyerdei tilos vágásokról s szabad pusztításokról. – Rel. 1833. No. 442. Erdőpusztító sámsoniak ellen vizsgálat. – Conc. 1833. No. 414. Adonyiak a guti erdő pusztításától eltiltatni kéretnek. – Rel. 1833. No. 101., 107., 108., 112., 146., 147., 148., 149., 150., 346., 406., 442., 465., 559., 561., 611., 613., 614., 615., 661., 662., 694., 696. Erdőpusztítók büntetéséről. – Conc. 1833. No. 316. Erdőpusztító vámspércsiek zálogolásáról. Rel. 1834. No. 2., 12., 116., 122., 180., 181., 197., 268., 269., 270., 347., 442., 572., 583. Erdőpusztítók büntetéseiről. Conc. 1834. No. 118. Erdőpusztító sámsoniak zálogkiváltásáról. Conc. 1834. No. 145. Erdőpusztító nagylétaiaktól szerzendő elégtételről. – Rel. 1835. No. 2., 35., 36., 262., 263., 278., 569., 583., 591. Erdőpusztítók büntetéseiről. – Jegyzőkönyv, 1835. április 9. 105. o. A Nagyerdőn észlelt pusztításokról. – Conc. 1835. No. 143. Erdőpusztító bőszőrményiek ellen vizsgálat. – Rel. 1836. No. 22., 86., 94., 99., 115., 240., 241., 299., 303., 463., 464., 465., 478., 513., 520., 534., 561., 562., 576., 627., 633., 642., 647., 704., 710., 717. Erdőpusztítók büntetéseiről. – Guti iratok 1836. február 6. No. 604. – A guti erdőben esett károkról. – Rel. 1836. No. 519. Erdőpusztítók büntetéséről. 1800–1836 között. – Rel. 1837. No. 11., 25., 30., 51., 54., 115., 133., 136., 176., 299., 454., 500., 570., 590., 591., 592. Erdőpusztítók büntetéséről. – Conc. 1838. No. 207. Erdőpusztítók dolgáról tudósítás. – Rel. 1838. No. 10., 28., 49., 56., 63., 87., 198., 206., 299., 376., 662., 663., 685., 720. Erdőpusztítók büntetéséről. Rel. 1838. No. 224., 248. Erdőpusztítás a Nagycserén és annak vizsgálata. – Rel. 1839. No. 30., 31., 42., 56., 57., 64., 94., 140., 147., 149., 210., 213., 351., 515., 633., 636., 671., 700. Erdőpusztításokról és azok büntetéséről. – Rel. 1839. No. 418. Az erdőmester által feljelentett kártételek vizsgálatáról. – Conc. 1839. No. 13. 62. Az erdőpusztító sámsoniak és vámspércsiek büntetése. – Rel. 1840. No. 130., 142., 169., 178., 286., 532., 508. Erdőpusztítók büntetéséről. – Rel. 1841. No. 13. 136., 139., 167., 168., 169., 217., 479., 463., 584. Erdőpusztítók büntetéséről. – Rel. 1841. No. 794. Nyíradonyiak erdőpusztításáról a Guton stb. stb.

Az erdők készpénzjövödelme a város gazdasági életében nem játszott nagy szerepet. Az erdészet e tekintetben élesen különbözik a többi gazdasági ágaktól.

Egy-egy esztendő erdészeti szempontból nem jellegzetesen lezárt egész, mert e tekintetben csak bizonyos korszakok tűnnek fel egységnek. Az erdők haszonvétele ugyanis legfőképpen az e célra kijelölt fák kitermeléséből állott, ami végeredményben az egyéb gazdasági ágakat jellemző behatásoktól eltekintve, emberi belátástól, számítástól függött. Annyit termeltek ki ugyanis, amennyit megfelelő határok között a szükséglet kívánt, s mivel kereskedést a polgárság haszonvételehez arányítva elenyészően csekélyebb mértékben folytattak a fával, ez az egyes időszakokon belül közel állandó volt.

Mivel az erdők egyedüli rendeltetése a szükségletek kielégítése volt, a város hasznát sohasem várt az erdőgazdálkodástól, s ha a ráfordított költségek megtérültek, teljesen meg volt elégedve. Ezért az erdészeti bevételekkel és kiadásokkal foglalkozó számadásokat is egészen másképp kell megítélni, mint egyéb gazdasági ágakét, ahol az eredmény egyúttal a termelésben való jártasságnak és üzleti élelmességnek tényleges lerőgzítője. A város erdészeti bevételeit és kiadásait, ha nem is teljesen, de mégis megőrizték számunkra a számadások. Pusztán ezekből azonban az erdőgazdálkodás jövedelmezőségére következtetéseket nem vonhatunk le, mivel csak a készpénzforgalom tényleges eredményeit nyújtják, és a nem kevésbé fontos belső felhasználás taglalására nem térnek ki. Így pl. feltüntetik a számadások a csőszök esztendei készpénzfizetését, de természetbeni járandóságaikat már nem. Ezt ugyanis a város magtáraiból és raktáraiból adták ki, s jelentkezésük csupán azok értékesíthető állományának csökkenésében, így kisebb készpénzbevételben mutatkozott. Ezt a kiragadott példát az erdőgazdálkodás más területére is átvihetjük. Ha az erdők jövedelmét ténylegesen meg akarnánk állapítani, nem lenne mellőzhető a város által igényelt tűzi- és épületfa-mennyiség sem, melyek értékelésével azonban sohasem találkozunk.

A városnak mint közületnek erdőgazdálkodása számvitelileg sem mutat olyan önállóságot, mint egy korabeli magánuradalomé, mert hivatása is egészen más volt. Az erdők tiszta jövedelmének megállapítását lehetetlenné teszi az a körülmény is tehát, amely a város egész gazdálkodását egységbe foglalta. Ebből kiválasztva ugyanis az erdők hasznának csak azt tüntették fel, ami belőlük készpénzért másoknak jutott, s ha ezt nem vesszük figyelembe, úgy a jelen fogalmakból következtetve, a jövedelmezőségi adatok megítélésénél tévútra mehetünk.

A város erdőit éppen ezért korántsem szabad úgy tekintenünk, mint a csupán jövedelemért üzött egyéb gazdálkodási ágakat, mert ennek a haszonvétel megkötöttsége, ha nem is összecszerülleg, de mennyiségileg állandóságot biztosított. A városnak el kellett látnia polgárait fával, s azok váltásdíját fizettek érte. A város tehát évente annyi fát termelt, amennyire szükség volt, míg a polgárok által fizetett váltás az erdővágásra fordított költségeket éppen fedezte. A váltásösszegnek ezen minimumon való túlterjeszkedése csak a XIX. században következett be, amikor már a városi pénztár egyre csappanó jövedelmeinek növelésére bizonyos méltányos hasznót is felszámítottak. Különben – ami többször megtörtént –, ha veszteséggel zárult is egy-egy esztendő, azt természetesnek vették, minthogy a faellátást mintegy közkötelességként vállalta a város magára. Az erdőkből származó jövedelem alakítása tehát teljesen a város vezetőségének a kezében volt, e tekintetben konjunkturális viszonyok nem szerepeltek. Ők annyit vágattak, amennyit a szükséglethez mérten jónak tartottak, s kautélák mellett közel annyiért adták a polgárságnak, amennyibe került.

A város XVIII. századbeli számadásai nem törekedtek arra, hogy az erdőkből származó hasznót részletesen feltüntessék. Ezzel csak a XIX. század folyamán találkozunk, de még ott sem hiánytalan mértékben. A városnak nagy kiterjedésű erdeiből haszna a XVIII. század első felében tulajdonképpen nem is a fából, hanem a fűbér, makkoltatás, bírságpénz, kaszálódíjak, földbér stb. mellékhaszonvételekből származott. Erről évről évre a csereinspektorok adtak számot, akik a bevételi és a kiadási tételek kompenzálása után a fennmaradt összeget mint tiszta jövedelmet szolgáltatták be a perceptornak.

Ez, mint mondtam, a tulajdonképpeni mellékhaszonvételekből állott, mert a polgárság a korszak elején faizási jogát még legtöbbszörre ingyen gyakorolta, és ha fizetett is néha érte, az valamilyen rendkívüli költség megtérítését célozta. A kiadási tételek az erdőgazdálkodás rendszerének megfelelőleg főképpen a csőszök készpénzfizetéséből (a terményjárandóságot egészen máshol és más tisztviselő számolta el), határarkoltatásból stb. állott. E tételek közül hiányzik pl. a csereinspektorok fizetése is. Így tehát, ha szigorúbb értelemben mérlegeljük a kérdést, a számadások szerint e címen feltüntetett összegeket nem vehetnénk az erdők jövedelmének, mivel egyrészt odatarozó bevételek, másrészt kiadások hiányzanak belőlük.

Ezt korrigálni, illetve a mai felfogás szerint átalakítani szinte lehetetlenség, mert nem terjesztkedhetve ki az összes mellékkörülményekre (hogy pl. a zálognöveléseket se említsem), hibás adatokat kapnánk. A hibás adat kitételt nem a számadások helyességére kell érteni, mert azokhoz – többszörösen átvizsgálva az akkori felsőség által is – kétség sem férhet, hanem jelen fogalmaink szerint nézve. Éppen ezért elégedjünk meg azokkal az adatokkal, melyeket a számadások mint az erdők tiszta bevételét tüntetnek fel, s ezek mérlegeléséhez hozzávehetjük az előrebocsátottakat.

A bevételi és kiadási tételek összevetése nyomán az egyes esztendők számadásai szerint az erdőinspektorok a perceptor kezéhez tiszta jövedelemként a 26. táblázatba foglalt összegeket számolták le.

Az 1740-es években jelentkező faínség azután egyszer s mindenkorra véget vetett a polgárság ingyen részesedésének és saját kezű kitermelésének. A kitermelést ettől

26. táblázat

Az erdők tiszta jövedelme

Év	ft	dénár
1717	50	28
1719	149	54
1720	77	93
1721	57	86
1722	84	85
1723	69	82
1724	70	20
1725	77	86
1726	54	44
1727	91	80
1728	131	89
1729	68	15
1730	50	30
1731	62	89
1732	51	93
1733	51	93
1734	57	51
1735	122	88
1736	90	57
1737	86	56
1738	58	56
1739	35	41

kezdve a város vette kezébe, és a napszám, valamint a vágatással kapcsolatos egyéb költségek fedezésére azokkal kb. egyenértékű váltságdíjat szedett a polgárságtól, ami a kiadásokkal majdnem ekvivalens volt. A város tehát ekkor sem használta fel erdeit nyerészkedésre.

Ezzel kapcsolatban megváltozott természetesen az erdők számadása is, az így előálló jövedelmet sem tudták többé a korábbi egyszerűséggel feltüntetni. Ekkor már ugyanis úgy a bevételi, mint a kiadási címek tételei megsokasodtak. A fával a csereinspektorkon kívül a rőzseosztó kommisszáriusok, az építető inspektor és a nagyerdei fatelepről történő kisebb, de mind jelentősebb faeladások révén a városgazdák is számoltak. Éppen ezért ezen esztendőkre vonatkozólag a jövedelem kimutatása szertefekvő adatokból lenne csak összeállítható, aminek megkísérlése azonban nem hozna teljes eredményt, annál is inkább, mivel a vonatkozó tételek csak meglehetősen hiányosan állanak rendelkezésünkre. A faváltságból befolyó árat többé-kevésbé megtaláljuk ugyan, de egyéb fontos bevételi és kiadási címek hiányzanak (27. táblázat).

Az erdők bevételi és kiadási végösszegeinek már sokkal használhatóbb feltüntetésével találkozunk a számadásoknak 1804–5-től kezdve életbe lépett reformjával kapcsolatban. Ettől kezdve ugyanis a város készpénzforgalmát egyrészt időrendi sorrendben felfektetett naplóba, másrészt pedig címek szerint elkülönítve esztendőként nyitott

27. táblázat

Év	A kiosztott rőzsefák árából bevétel	
	ft	kr
1752	1 597	77
1753	1 153	53
1759	1 339	00
1786–1787	4 311	45
1790–1791	4 584	30
1797–1798	4 868	45
1799	5 795	30
1800–1801	10 719	15
1801–1802	7 688	00
1802–1803	8 025	45
1803–1804	8 215	00

egy-egy főkönyvbe vezették be. Ebben a főkönyvben külön fejezetet nyitottak az erdőknek is. Ha a tiszta jövedelem jelenleg kialakult fogalmát tekintjük azonban, úgy ezen adatok sem lennének használhatók korrekció nélkül.

Nevezetesen az erdők bevételéből hiányoznak a kiosztott szántók, kaszálók, eladott széna és téli legeltetési bérek, nemkülönben pedig a városnak a katonaság részére és egyebeknek eladott széna mennyiségeiből ideeső hányada. A kiadási tételek közül pedig az erdészeti személyzet járandóságai hiányoznak.

Így tehát egyrészt a sallarialis kiadásokat, másrészt az urbarialis, pascualis és rendkívüli jövedelmeket kellene még hozzátenni a bejegyzett adatokhoz.

Mivel azonban a város megelégedett erdészeti bevételeinek és kiadásainak ilyen egybevetésével, mi sem csinálhatunk helyébe új jövedelmi mérleget.

Egyébként az 1804–5-től jelentkező számadási reform sem különbözött ki a számadásoknak elsőrendűen a külforgalmat feltüntető rendszerét, ami a város szerteágazó közületi gazdálkodásával függött össze.

A bevételek ekkor 80%-ban a polgárság által fizetett tűzi- és rőzsefaváltságból állottak, ami mellett külön számolták el a forgács és apróbb fatermék eladásából származó bevételt, nemkülönben az épület, mészárostőke stb. célokra értékesített fákat, az esztendei makkoltatás és gubacsszedés bevételét.

A kiadási tételek két főcímre tagolódnak. Az egyik alatt az erdővágatás, míg a másik alatt a vetés, faápolás, erdővédelem stb. költségeit számolják el.

Ezek előrebocsátása után az 1804–5-től 1849–50-ig terjedő időszakra a bevételi és kiadási oldalak végső összegezései a 28. táblázatban foglaltak szerint alakultak.

Megjegyzendő, hogy 1805-től 1818-ig rhénusi forintban, ettől kezdve azután conv., illetve váltóforintban számoltak. A bevételek zömét mindenkor a faváltság képezte, ami egyúttal annak bizonyítéka is, hogy a debreceni erdőgazdálkodás tulajdonképpeni célja a polgárság közös haszonvételezése, illetve ilyen szükségletének méltányos kielégítése volt. Ennek alátámasztására lássuk, hogy a fenti számadások bevételi tételei közül

28. táblázat

Év	Jövedelem		Kiadás		Nyereség		Veszteség	
	ft	kr	ft	kr	ft	kr	ft	kr
1804–5	12 184	04	18 200	00			6015	64
1805–6	21 586	36	19 000	00	2 586	86	6015	
1806–7	32 044	86	23 500	00	8 544	86		21
1807–8	25 316	06	28 699	27	8 544		3383	21
1808–9	26 929	00	23 301	29	3 627	71		
1809–10	33 968	29	15 347	32	23 620	97		
1810–11	26 724	00	28 064	00	1 340	10		
1811–12	18 326	58	15 932	46	2 394	10		
1812–13	12 020	12	9 156	15	2 863	10		
1813–14	13 989	08	12 743	24	1 245	84		
1814–15	31 358	35	17 992	32	13 366	03		
1815–16	41 318	39	36 450	48	4 867	91		
1816–17	42 086	06	37 576	04	4 510	02		
1817–18	35 272	41	34 520	46	751	05		
1818–19	23 246	30	13 646	40	9 599	90		
1819–20	13 581	27	10 147	48	3 433	79		
1821–22	14 877	19	10 227	65	4 649	54		
1822–23	9 128	84	9 102	71	26	13		
1823–24	3 043	01	4 131	83	26		1088	82
1824–25	6 604	71	4 290	51	2 314	20		
1825–26	2 854	44	3 860	32	2 314		1005	88
1826–27	7 357	15	3 946	78	3 410	37		
1827–28	2 846	65	3 645	21	3 410		798	56
1828–29	5 166	12	3 141	59	2 624	53		
1829–30	9 385	90	4 537	53	4 848	43		
1830–31	7 888	87	3 577	32	4 311	55		
1831–32	7 064	13	4 160	50	2 903	63		
1832–33	8 589	74	4 645	62	3 944	12		
1833–34	7 215	22	4 046	39	3 168	83		
1834–35	8 321	05	4 561	16	3 759	89		
1835–36	7 190	49	4 484	72	2 705	77		
1836–37	7 364	04	5 788	28	1 575	76		
1837–38	8 234	47	5 382	18	2 892	29		
1838–39	7 660	27	3 984	50	3 675	77		
1839–40	8 119	84	4 396	72	3 723	12		
1840–41	9 611	05	6 464	91	3 146	14		
1841–42	8 854	90	5 968	26	2 886	64		
1842–43	12 170	45	5 779	67	6 390	78		
1843–44	12 710	20	5 864	83	6 845	37		
1844–45	14 143	66	6 112	43	8 031	23		
1845–46	15 415	27	9 556	35	5 858	92		
1846–47	18 377	16	7 111	10	11 266	06		
1847–48	16 379	21	8 280	72	8 098	49		
1848–49	26 904	20	10 103	15	16 801	05		
1849–50	32 256	38	14 092	48	18 263	90		

kiemelt faváltságok milyen tekintélyes összeget képviseltek, melyet egyúttal az erdőgazdálkodás igényét is megszabták (29. táblázat).

Láthatjuk tehát ezen adatokból, hogy a város erdei a legtöbb esztendőben, bár csekélyebb mértékben, de mindig hajtottak jövedelmet. Ha ezen jövedelem holdankénti elosztását kíséreljük meg, úgy szinte nevetségesen csekély összeget kapunk. Ez azonban korántsem az itteni erdők állapotával vagy egyéb rendszerbeli hiányokkal áll összefüggésben, hanem országosan mutatkozó tünet volt. Divald Adolf nem sokkal későbbi időkből származó akadémiái székfoglalójában az erdők jövedelmezőségének szintén ilyen alacsony fokáról számol be.¹

Az erdők jövedelmét a megyék (Szabolcs és Bihar is) időközönként felbecsülték, rendszeren az országgyűlési költségekhez való járulás alapjaként. Mivel ezen becslések az erdők jövedelméhez, ha távolról is, de megközelítő adatokat szolgáltatnak, végezetül ezért külön is kiemelem őket.

1797-ben a Szabolcs megyei jószágok összeírása alkalmával az ohati erdő évi jövedelmét 30 ft-ra, a monostoriét 68 ft 48 kr-ra, a két Gutét pedig az ottani kaszálók-ból és szántókból befolyó 100 ft az erdőből 120 ft-tal számolva, összegezve 220 ft-nak vették.² Megjegyzendő, hogy az erdők jövedelmét ekkor 32 esztendő forduló alapján számították ki.

Bihar megye 1805-ben vette fel a területére a városi erdők jövedelmét.³ Eszerint a savóskúti erdő évi haszna 300 ft-ot, a Bánké összesen 1273 ft 30 kr-t tenne ki, melyből fabeli hozamra 562 ft 50 kr-t vettek fel. A paci erdőnél ugyanekkor 313 ft 48 kr jövedelmet számítottak, míg a Fancsikát 443 ft 33 kr-al vették fel, szintén 32 esztendei vágásforduló alapulvételével és az odatartozó kaszálók, szántóföldek jövedelmeinek beszámításával, nemkülönben pedig a különböző korcsmák árendájával együtt. Ez utóbbi tétel a Halápon egymaga 392 ft 30 kr-t tett ki, míg 900 ft-ot vettek számításba. A halápi erdő összes jövedelmét különben 149 ft 47 és 1/2 krajcárban számolták.

Az erdők 1808–12 közötti összeírása és jövedelme kiszámításánál már jóval magasabb összegekkel találkozunk. Ebben azonban nem csak a faárak javulását, mint inkább a devalvációs idők pénzváltozásait kell látnunk, amit még növelt is, hogy a kir.cstártól zálogolt birtokokról készítették, melyek magasabb értékelése az állam érdekévé is vált a letelőben levő idő miatt.⁴

Az ohati erdő hasznát ekkor	112 ft	38 kr-ba
a Monostor erdő hasznát ekkor	2 133 ft	73 kr-ba
a Haláp erdő hasznát ekkor	17 155 ft	42 kr-ba
a Bánk erdő hasznát ekkor	11 519 ft	38 1/2
a Fancsika erdő hasznát ekkor	6 170 ft	40 kr-ba vették,

melyek azonban természetesen megközelítőleg sem hajtottak ilyen optimálisan kimutatott jövedelmet.

Debrecen erdőgazdálkodásának megítélésénél fontos dolog tehát, hogy tisztában legyünk azzal, hogy ez nem a város jövedelemszerző ága volt. Az a sok költség és fáradságos küzdelem, amit évszázadok során az erdők felújítása, védelme, kitermelése

29. táblázat

Év	Bevétel faváltságból	
	Rh ft	kr
1804–5	8 350	30
1805–6	11 965	48
1806–7	12 500	57
1808–9	13 334	18
1809–10	12 931	27
1810–11	17 471	–
1811–12	9 662	60
1812–13	9 066	30
1813–14	9 533	15
1814–15	12 845	42
1815–16	22 955	24
1816–17	26 455	12
1817–18	24 322	20
1818–19	13 499 Vft	09
1820–21	8 029conv. ft	45
1821–22	7 907	30
1822–23	7 669	–
1823–24	2 799	42
1824–25	2 911	86
1825–26	2 344	–
1826–27	2 841	30
1827–28	2 726	36
1828–29	4 703	36
1829–30	5 513	–
1830–31	5 848	26
1831–32	5 838	30
1832–33	5 497	15
1833–34	5 640	30
1834–35	6 532	30
1835–36	6 439	36
1837–38	6 109	45
1838–39	5 875	45
1839–40	6 065	30
1840–41	6 307	30
1841–42	6 435	15
1842–43	5 972	15
1843–44	6 116	21
1844–45	7 898	02
1845–46	6 703	30
1846–47	7 177	22
1847–48	7 140	12
1848–49	10 258	30
1849–50	24 266	24

30. táblázat

Ugyanazon időszakon belül mellékbevételeiből a 30. táblázatban foglalt összegek folytak be.

Év	Mellékbevételeiből befolyt	
	vft	kr
1805–6	1 910	30
1806–7	8 638	05
1810–11	1 250	—
1812–13	803	30
1814–15	6 493	—
1815–16	1 751	—
1817–18	1 733	—
1818–19	4 049	—
1821–22	1 991	—
1822–23	610	—
1824–25	3 340	—
1825–26	217	—
1826–27	4 289	—
1827–28	25	—
1829–30	1 983	—
1830–31	1 050	—
1832–33	1 924	—
1835–36	242	—
1837–38	223	—
1840–41	229	30
1842–43	3 759	—
1843–44	115	33
1844–45	1 785	—
1845–46	533	24
1848–49	731	15

stb. révén beléjük fektettek, mentes volt minden jövedelemszerzéstől, s egyedül a városi lakosság szűk egységének kései maradványául a közösség atyai gondoskodásának elemét képezte a gyengébb individuumokkal szemben.

Éppen ezért igyekeztem is a jövedelmezőségi kérdést csak arra korlátozni, amennyi jelentőséget akkor ténylegesen tulajdonítottak neki, s a számadások e tekintetben rendkívül hangsúlyozottan az erdőgazdálkodásra vonatkoztatva kevesebbet nyújtó adatai helyett inkább azt a küzdelmet és igyekvést iparkodtam vázolni, amit a XIX. század második feléig a teljes rendezetlenségből kiindulva a korabeli normális viszonyok eléréséig kifejtettek.

Az alföldi magyarságot szeretik olyan színben feltüntetni, mintha az erdőnek, fának ellensége lenne, ami bizony sok esetben igaz is. Kétszeres öröm lehet azután számunkra, ha olyan cáfoló jelenségeken akadhat meg szemünk, amilyeneket a debreceni ősök példái mutatnak, akik e tekintetben sok biztatást adnak nekünk a jövőre is.

Művem megírásánál is az a szellem vezetett, hogy az alföldi, szűkebben, tiszántúli magyarság empóriumának eme színté egyedülálló történeti jellegzetességét emeljem ki a múlt homályából, miközben Frás Károly⁵ híres német tudósnak a gazdaságtörténet hivatásáról tett megállapítását tartottam szem előtt, ki szerint „mint minden történeti nyomozás alkalmas arra, hogy a nemzeti öntudatot fokozza, úgy a legrégibb kereseti ágak, a földből, erdőből, kaszálóból való termelés, ipar történetének is arra irányozott-nak kell lenni, hogy a nemzeti öntudatot felébressze, nevelje”.

JEGYZETEK

¹ DIVALD ADOLF: székfoglaló értekezése a Magyar Tudományos Akadémián, A természet-tudományok és az erdészet címmel, 1864. november 28. 17–18. o. Így pl. az óbudai, visegrádi és diósgyőri 56 000 holdat kitevő koronauradalmi erdőségek holdanként 93 kr tiszta jövedelmet hajtottak. A nagybányai kerület 48 000 holdas kincstári erdőségének holdankénti jövedelme még sokkal kevesebb, 34 kr volt, Erdély koronajóságain pedig alig 5 kr jövedelmet tudtak csinálni. Az ungvári kincstári erdők 160 000 holdja pedig éppenséggel 2 kr-t jövedelmezett, ami még mindig több, mint az aradi kerület 64 000 holdas erdőségének hozama, ami még a kezelési költségeket sem fedezte.

² Külb. tart. irom. No. 1860. 1797. január 24.

³ Külb. tart. irom. No. 1949. 1806. január 9.

⁴ Ohati, zámi stb. iratok. 1808–1812. Kulin József kincstári ügyvéd összeírása.

⁵ JAKAB ELEK: Erdőink hajdan és most. Erdészeti Lapok, 1884. 599–609. o.

1844y

7094

Ezt a könyvet az

AKADÉMIAI KIADÓ

és az

AKADÉMIAI NYOMDA

állította elő

Amennyiben bármilyen előállítási hibát vagy hiányosságot fedez fel e könyvben, ami a mű **rendeltetésszerű** használatát gátolja, s a kiadványt saját könyvkereskedője már nem tudja kicserélni, kérjük keresse fel postán vagy személyesen az

AKADÉMIAI KIADÓT vagy **AKADÉMIAI KÖNYVESBOLTOT**
az

Bp. V., Alkotmány u. 21

Bp. V., Váci u. 22

ahol a könyvet e szelvény ellenében

HATÁRIDŐ NÉLKÜL BÁRMIKOR

kijavítják, vagy ha a javítás akadályba ütközne, hibátlan példányra cserélik ki, illetőleg, ha a kérdéses könyv időközben elfogyott volna, azonos értékben választása szerinti akadémiai kiadványt bocsátanak rendelkezésére.

Ára: 96,— Ft

ISBN 963 05 2030 3